Károli Könyvek

Monográfia

Szalma József

A kárfelelősség alapelvei

A kárfelelősség feltételei, mértéke és módja az európai és a magyar magánjogban

KRE | KÁROLI GÁSPÁR REFORMÁTUS EGYETEM

L'Harmattan

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International. https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/

A kárfelelősség alapelvei. A kárfelelősség feltételei, mértéke és módja az európai és a magyar magánjogban

The Basic Principles of Contractual and Tort Liability. The conditions, extent, and method of contractual and tort liability in European and Hungarian private law

Szalma József

Jogtudomány / Law (12870)

kötelmi jog, polgári jog, felelősség, jogellenesség, okozatosság

contract law, civil law, liability, illegality, causality

ISBN 978-615-7145-00-9 (pdf)

DOI: https://doi.org/10.56037/978-615-7145-00-9

https://openaccess.pub

Szalma József

A KÁRFELELŐSSÉG ALAPVELVEI

A kárfelelősség feltételei, mértéke és módja az európai és a magyar magánjogban

Károli Könyvek

monográfia

Sorozatszerkesztő: Sepsi Enikő

A szerkesztőbizottság tagjai:
Boros Gábor, Bozsonyi Károly, Csanády Márton,
Fabiny Tibor, Furkó Péter, Homicskó Árpád, Horváth Géza,
Kendeffy Gábor, Literáty Zoltán, Mészáros József,
Pap Ferenc, Tóth J. Zoltán

Szalma József

A KÁRFELELŐSSÉG ALAPVELVEI

A kárfelelősség feltételei, mértéke és módja az európai és a magyar magánjogban

Károli Gáspár Református Egyetem • L'Harmattan Kiadó
Budapest, 2023

© Károli Gáspár Református Egyetem, 2023
© L'Harmattan Kiadó, 2023
© Szalma József, 2023

Szakmai lektor: Boóc Ádám, Sándor István

A borító Marion Schneider és Christoph Aistleitner fotójának
(Erzsébet híd 2009 júniusában) felhasználásával készült.

ISBN 978-963-646-033-4
ISSN 2063-3297

Felelős kiadó:
Gyenes Ádám, a L'Harmattan Kiadó igazgatója és Trócsányi László, a KRE rektora
Károli Gáspár Református Egyetem
1091 Budapest, Kálvin tér 9.
Telefon: 455-9060

A kiadó kötetei megrendelhetők, illetve kedvezménnyel megvásárolhatók:
L'Harmattan Könyvesbolt
1053 Budapest, Kossuth L. u. 14–16.
Tel.: +36-1-267-5979
harmattan@harmattan.hu
www.harmattan.hu

L'Harmattan France
5-7 Rue de l'École Polytechnique
75005 Paris
T.: 33.1.40.46.79.20
Email: diffusion.harmattan@wanadoo.fr

L'Harmattan Italia SRL
Via Degli Artisti 15
10124 Torino
Tél: (39) 011 817 13 88 / (39) 348 39 89 198
Email: harmattan.italia@agora.it

Nyomdai előkészítés: Károli Könyvműhely
Szakmai koordinátor: Krizsai Fruzsina
Műszaki szerkesztő: Kardos Gábor
Borító: Kára László
Nyomdai kivitelezés: Prime Rate Zrt.
Felelős vezető: Tomcsányi Péter

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó 9

Első rész
AZ ÁLTALÁNOS KÁRFELELŐSSÉGI TANOKHOZ FŰZŐDŐ ALAPELVEK

I. fejezet: A kárfelelősségi jog konvergens (megegyező) alapelveiről 19

II. fejezet: A polgári jogi inkrimináció módja, célja a kárfelelősségi jog alapelveinek fényében 32
Büntetőjogi előkérdés a polgári kártérítési perben 50
Büntetőjogi prejudiciális határozat (ítélet) és ennek kötelező hatásának mértéke a polgári perben főkérdésről folytatott eljárásban 53
Polgári jogi előkérdés a büntetőjogban 54
Adhéziós vagy csatlakozási polgári jogi kártérítési eljárás a büntetőjogban 55

III. fejezet: A káronszerzés tilalma 64
A jogintézmény fogalommeghatározása és tendenciális fejlődésmenete 64
Külföldi kitekintés: a káronszerzés összefüggése a jogalap nélküli gazdagodással és a térítés módjával 71
A „régi" és az új Ptk. káronszerzés tilalmáról szóló szabályozása a természetbeni és a pénzbeli térítés fényében 78
Az újabb magyar jogirodalom és jogalkalmazás álláspontja a szurrogátumról és a kumulálás kizárásáról 82
Összefoglaló a káronszerzés tilalmáról 83

IV. fejezet: A szerződés és a deliktuális felelősség kapcsolata 86
A szerződési és a deliktuális felelősség határkérdése, a culpa in contrahendo 86
A szerződési és a deliktuális felelősség közös nevezőiről és egymástól eltérő sajátosságairól 87
A közös nevezők 88

Az eltérések 93
Az elsődleges és a másodlagos szerződési kötelezettséggel kapcsolatos felelősség mint a szerződési felelősség sajátossága 100
A polgári jogi felelősség dilemmái a Ptk. rekodifikációja során és az új Ptk. normatív megoldása 101
A különleges felelősségi alakzatok tényszerű (okozatossági) deliktuális és szerződésszegési jellegéről 103
Összefoglaló a szerződési és deliktuális felelősség kapcsolatáról 107

V. fejezet: A szerződésszegés és kárfelelősségi jogkövetkezményei 108
A pacta sunt servanda és a szerződésszegés 108
A pacta sunt servanda elve 108
A szerződésszegés és ennek alapvető jogkövetkezményei 109
Szerződésszegés és szerződési felelősség (a primáris és szekundáris felelősség korrelációja, viszonyítása) 110
A szerződésszegésből eredő kártérítés mértéke 111
A szerződés megváltozott körülmények miatti megszegése és módosítása . . . 116
Okozatossági vélelem mint a szerződésszegésből eredő kár mértékének meghatározója 118
A szerződésszegés megelőzését szolgáló, szerződés teljesítését szavatoló biztosítékok, a lehetetlenülés és a vállalkozói inszolvenciajog (fizetésképtelenségi újjászervezési eljárás) 118
Összegzés a szerződésért való kárfelelősségért 121

VI. fejezet: A többes károkozás – osztott vagy egyetemleges felelősség 123
Az új Ptk. többes károkozásra előirányzott főszabály szerinti egyetemleges felelősségi előirányzatáról és az osztott felelősségről 133
Egy lehetséges normatív (szabályozási) megoldásvázlat a többes károkozás esetére, az osztott és egyetemleges felelősség fényében (de lege ferenda) 136

Második rész
A POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG FELTÉTELEIHEZ FŰZŐDŐ ALAPELVEK

I. fejezet: A polgári jogi kárfelelősség feltételeinek rendeltetése és osztályozása 141

II. fejezet: Az egyes kárfelelősségi feltételekről 143
A kár 143
A jogellenesség 146
Az okozatosság 174
Összegzés a vétkességről és a szubjektív felróhatóságról 186

Harmadik rész
A KÁRTÉRÍTÉS MÓDJÁHOZ ÉS MÉRTÉKÉHEZ FŰZŐDŐ ALAPELVEK

I. fejezet: A térítési elvek 191
A teljes kártérítés elve 191
Az előző helyzet természetbeni és pénzbeli helyreállításának elve 192
A kérelemhez kötöttség elve, és a kártérítés módját illetően e kötöttségtől való eltérés a magyar jogban 194
Kártérítés szabályos időközönként ismétlődő szolgáltatás (járadék) útján 196

II. fejezet: A térítés esedékessége és érvényesíthetősége (elévülése) 199

III. fejezet: Eltérések a teljes kártérítés elvétől 210

Negyedik rész
A SZEMÉLYISÉGI JOGOK ÉS MEGSÉRTÉSÜK JOGKÖVETKEZMÉNYEI AZ ÚJ PTK. ÉS AZ EURÓPAI JOGÖSSZEHASONLÍTÁS FÉNYÉBEN

I. fejezet: A személyiségi jogok sajátosságai; az általános és a különleges nevesítés . . 217

II. fejezet: A személyiségi jogok megsértésének polgári jogi szankciói 232

III. fejezet: Összegzés a sérelemdíjról 238

Ötödik rész
A KÜLÖNLEGES FELELŐSSÉGI ALAKZATOKRÓL ÉS A PROFESSZIONÁLIS FELELŐSSÉGRŐL

I. fejezet: A különleges felelősségi alakzatok eseteiről és sajátosságairól 241

II. fejezet: Az egyes professzionális felelősségi alakzatokról 242
Az orvosi mint professzionális (szakmai) polgári jogi felelősség 242
Az orvosi felelősség sajátosságairól 242
Az orvosi tevékenység oltalmi céljáról, az orvosi kötelmi kötelezettség jogi természetéről és az orvosi kárfelelősség feltételeiről 244
Az orvosi kárfelelősség a magyar jogban és az egyes kontinentális európai jogrendszerekben 248
Az orvosi kárfelelősség megegyező (konvergens) és eltérő jellegzetességeiről – jogösszehasonlítási szempontból 268

A jogellenes orvosi magatartás magánjogi szankcióiról 282
Összefoglaló az orvosi felelősségről 283
Az ügyvédi felelőségről 287
A tanácsadói felelősségről 291

Hatodik rész
AZ ERŐHATALOM – MINT ÁLTALÁNOS FELELŐSSÉGKIMENTŐ KÖRÜLMÉNY – ÉS AZ ESEMÉNY

I. fejezet: Az erőhatalom magánjogi jelentősége 295
Definíciók 295
Terminológia, tendenciális fejlődésmenet, rendeltetés, az elméleti fogalommeghatározások típusai 303
Az erőhatalom fogalommeghatározásának típusai az egyes európai nemzeti jogrendszerekben. 305
A közös nevezők és a problémafelvetés 309
Komparációk 311
Az erőhatalom rendeltetése az egyes kötelemfakasztó források szerint (funkcionális fogalommeghatározás) 311
Az erőhatalom elhatárolása a rokon jogintézményektől (korrelatív, differenciális fogalommeghatározás) 324
Összegzés az erőhatalom jogi jelentőségéről 335

A felhasznált és hivatkozott hazai és külföldi jogirodalom, jogforrások és bírói gyakorlat jegyzéke 341
Hivatkozott magyar és külföldi jogirodalom 341
Hivatkozott hazai és külföldi jogforrások 365
Hivatkozott hazai és külföldi bírói gyakorlat 369

Rövidítések jelentése 372

ELŐSZÓ

E könyvben elvi rendszerében kísérelem meg az európai és a magyar kárfelelősség elemzését a kárfelelősség alapelvei, a kárfelelősség feltételei, a kárfelelősség módja és mértéke alapján.

Megírására egyfelől a Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK Doktori Iskolájában több éven át tartott kárfelelősségi kurzusaim késztettek (kárfelelősségi doktrínák, európai és magyar kárfelelősségi jog, szerződési és szerződésen kívüli kárfelelősség); másfelől e könyvem alapjául az elmúlt néhány évben magyarországi és külföldi (Németországban,[1] Ausztriában,[2] Szlovéniában,[3] Szerbiában[4] és Csehországban[5]) tudományos folyóiratokban és tematikus kötetekben megje-

[1] Szalma József: Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischem Privatrecht, *Wirtschaft für Recht im Osteruropa (WIRO)*, 2016/3, 65–70; uő: Zur Kodifikationsgeschichte des ungarischen Bürgerlichen Rechts und zum neuen ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuch, in Andreas Raffeiner (Hrsg.): *Schriftenreihe, Rechtgsgeschichtliche Studien, Band 84.1 Auf der Klawiatur der Rechtsgeschichte, Festgabe für Kurt Eberst zum 75. Geburtstag, Teilband I., Teilband II.*, Hamburg, Verlag Dr. Kovač GmbH, Fachverlag für wissenschftliche Literatur, 2019, 923–940.; uő: Erfüllung und Haftung bei geldlichen Obligationen – Mit besondere Berücksichtigung des europäischen und ungarischen Rechts, *Jahrbuch für Ostrecht, Band 61 (2020*), München,Verlag C.H. Beck – Institut für Ostrecht, 2020, 207–224.

[2] Szalma József: Der Einfluss des ABGB in der Rechtssprechung des ungarischen Obersten Gerichtshofes (Curia) –Präzedenzien zum Schadenersatzrecht in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, in Gerald Kohl – Christian Neschwara – Tomas Simon (Hrsg.): *Festschrift für Wilchelm Brauneder zum 65. Geburtstag – Rechtsgeschichte mit internationaler Perspective*, Wien, Manz'sche Verlags- und Universitäts-Buchhandlung, 2008, 671–685.

[3] Szalma József: Ugovorna i vanugovorna (građanskopravna) odgovornost u delu akademika Stojana Cigoja, in Marijan Pavčnik (ed.): *Simpozij SAZU (Slovenska Akademija znanosti i umetnosti) – Stojan Cigoj 1920/1989*, Ljubljana, SAZU, 2009, 79–108; uő: Mađarsko građansko pravo – od precedentnog do kodeksnog prava (razvoj i novi kodeks), *Podjetje in delo, Revija za gospodarsko, delovno in socijalno pravo*, vol. 44, 2018/2 , 336–360.

[4] Lásd pl. Szalma József: O kodifikacionom istorijatu mađarskog građanskog prava i o novom mađarskom građanskom zakoniku, *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 62., 2014/2, 49–67. uő: Pravo ličnosti i/ili lična prava, sa posebnim osvrtom na mađarsko pravo, in Miloš Živković (ed.): *Liber Amicorum Vladimir Vodinelić*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu – Pravni fakultet UNION Univerziteta u Beogradu, 2019/2020, 365–405.

[5] Szalma József: Entwicklungstendenzen bei der Abgränzung der zivilrechtlichen von der strafrechtlicher Haftung, *Journal on European History of Law*, 2012/1, 32–43; uő: Arbeitsvertrag

lentetett kárfelelősségi résztanulmányaim, vagy könyvalakban, a kárfelelősség egyes témáit felölelő monográfiáim szolgáltak. Az elmúlt négy évben e könyvet megelőzte két Magyarországon megjelent kárfelelősségi résztémát érintő monográfiám, nevezetesen a személyiségi jogok megsértésének jogkövetkezményeiről (sérelemdíj) 2018-ban[6] és a biztosítási szerződésről szóló 2020-ban, a Károli Gáspár Református Egyetem és a L'Harmattan, továbbbá a Károli Gáspár Református Egyetem ÁJK kiadói gondozásában. Ezeknek eredményeit összegzően bevittem e könyvbe, azaz ennek rendszere szerint a megfelelő fejezetbe. Korábban, 2008-ban jelent meg az ELTE ÁJK és a miskolci Bíbor Kiadó közös kiadványaként a *Szerződésen kívüli felelősség az európai és a magyar magánjogban*[7] című könyvem, mely az MTA akadémiai doktorátusom alapjául szolgált. Ezt megelőzően jelent meg 2000-ben Miskolcon a Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért gondozásában az *Okozatosság és polgári jogi felelősség*[8] című monográfiám. Ezek a felelősségtani monográfiáim az MTA kutatói ösztöndíjának, valamint a Szentgyörgyi Albert ösztöndíj odaítélésének köszönhetően Budapesten, Miskolcon, Debrecenben és Szegeden, a jogi karokon megvalósított kutatói tartózkodásom során valósultak meg. Külföldi (kárfelelősségi) kutatásaimat Heidelbergben, Regensburgban, Bécsben és Zürichben az adott egyetemek jogi kari könyvtáraiban valósítottam meg. Nemkülönben e könyvet az elmúlt egy és fél évtized során számos bécsi (Wilhelm Branuneder professzor vezette Nemzetközi Magánjogi Kodifikációs Jogtörténeti Kutatói Csoport, Rudolf Welser vezette, Európai Nemzetközi Magánjogi Jogharmonizációs Kutatói Csoport) és németországi (Bonn, Berlin, mukajogi és tulajdonjogi) tudományos tanácskozás tapasztalatai inspirálták. Jelenleg is tagja vagyok az ELTE ÁJK – MTA Mezei Barna által vezetett magyar jogtörténeti kutatócsoportjának, több felelősségtani publikációval járulván hozzá a tematikus kötetekhez.

E könyv alapjául szolgáltak továbbá az elmúlt néhány évben egyes kárfelelősségi résztémákat felölelő, hazai és külföldi folyóiratokban megjelent kárfelelősségi jogra vonatkozó tanulmányaim, az új magyar Ptk. fényében. Ezek a tanul-

– Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht in ungarischem Recht, *Journal on European History of Law*, vol. 4, 2013/2, 118–122; uő: Solidary and Divided Liability on Joint Tortfeasors – with Special Regards to the Provisions of the New Hungarian Civil Code, *Journal on European History of Law*, vol. 8, 2017/1, 65–75.

[6] Szalma József: Sérelemdíj – és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban, in *Acta Caroliensis Scientiarium Iuridico-Politicarum*, XXI. köt., Budapest, KRE ÁJK, 2018.

[7] Szalma József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyra magánjogban,* Budapest–Miskolc, ELTE ÁJK – Bíbor, 2008.

[8] Szalma József: *Okozatosság és polgári jogi felelősség,* Miskolc, Miskolci Egyetem–Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2000.

mányok többek között a szerződési és deliktuális felelősségre vonatkoznak, melyek a következő témákkal állnak kapcsolatban: egyetemleges és osztott felelősség;[9] szerződési és deliktuális felelősség; culpa in contrahendo – rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalással okozott kár térítése; erőhatalom; káronszerzés tilalma; természetbeni helyreállítás és pénzbeli kártérítés elsődlegességének kérdése; szakértői és tanácsadói felelősség; biztosítói felelősség; vagyoni és nemvagyoni kártérítés – a személyiségi javak oltalma és a sérelemdíj; pénzkötelmek és a kártérítés, okság stb. Ezek a tanulmányok az új Ptk. kárfelelősségi rendelkezéseire vonatkozó elméleti és gyakorlati jogalkalmazási kérdéseit ölelik fel, európai közösségi, de főként a nemzeti jogokra való kitekintéssel, természetesen a magyar tételes jog fényében. Ezek a résztanulmányok is adaptációs úton kerültek e kötetbe. E kötetbe szintetizált módon bekerültek azon tanulmányaim is, amelyek a külföldi kódexek kötelmi jogi és kárfelelősségi reformjáról szólnak. Beleértve a német BGB kötelmi jogi reformját (2001–2006), a francia Code civil kötelmi jogi reformját (2016–2020), nemkülönben az osztrák Ptk. és a svájci Kt. számos, a kárfelelősségi jogra is vonatkozó, az elmúlt néhány évben megvalósított módosítását, jogirodalmát és praxisát. Ezeknek a módosításoknak a hazai (magyar) jog szempontjából több lehetséges jelentősége van vagy lehet. Nemcsak az olyan nemzetközi választottbírósági jogviták kapcsán, amelyek esetében a jogválasztási klauzula valamely külföldi kódex alkalmazását kötötte ki, hanem támpontot nyújthat a konvergens jogintézmények helyes hazai értelmezéséhez és alkalmazásához vagy a jogalkotás számára is. Azonos jogintézmény divergens rendelkezéseinek komparatív elemzése is jelentőséggel bírhat, ez ügyben is a helyes jog alkalmazását érintve, ezeknek jogelméleti érvei és ellenérvei alapján.

Habár nem tételes jog, a fontosabb kárfelelősségi kérdések tekintetében hivatkoztam az 1928. évi Magánjogi Törvénykönyv Javaslatára (Mtj.), arra való tekintettel, hogy ez számos kérdésben (például jogellenesség, osztott és egyetemleges felelősség, szubjektív felróhatóság, okság, vagyoni és nemvagyoni kártérítés, kártérítés mértéke és módja, kimentő okok) elvi síkon európai szintű, konvergens, a jogfejlődés tekintetében vagy akár a mai jogban is (de lege ferenda) eligazítást nyújthat. Az Apáthy István (az első kötelmi tervezet megalkotója), nemkülönben a magyar civilisztika nemzetközileg ismert és elismert képviselői, mint Szászy Béla, Szászi Schwarz Gusztáv, Grosschmid Béni, Szladits Károly és mások által kialakított Mtj. ugyanis normatív szintézise a hazai és nemzetközileg is kiemelkedő klasszikus magyar kötelmi jogi elméletnek. A római jogi hagyományokra való tekintettel a kárfelelősségi jogban az alapintézmények mentén

[9] Lásd Szalma József: Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség a többes károkozás esetén – különös tekintettel az új Ptk. rendelkezéseire, *Magyar Jog*, 2016/6. 321–328.

régtől – akár a glosszátorok, akár a posztglosszátorok a természetjogi jogfilozófusok tudományos tevékenységének köszönhetően – tapasztalati és recepciós alapon, folyamatosan történt a jogközelítés, igaz, a magyar sajátosságokra való tekintettel. A magyar kárfelelősségi jog szerves része az európai jogfejlődésnek, amint ezt Zlinszky János is kimutatta *A XIX. századi magyar magánjogi jogforrások*[10] című munkájában. A modern magyar kárfelelősségi jogot egyfelől a 19. század második felében kialakult curiális/kuriális precedensjog európai színvonalon szabta meg abban is, hogy Magyarországon megalapozta a szubjektív kárfelelősség mellett a tárgyi (objektív, veszélyes üzemi) felelősséget – másfelől, a korábban, a 19. század harmincas éveiben az ún. Szechényi törvényhozás korában kialakult partikuláris törvények alapján, amilyen a bányatörvény és a vasúti törvény volt. Az is igaz, hogy ennek a praxisnak alapjául a 19. század során a magyar jogtudomány jelentős hozzájárulásával kialakult részkodifikációs tervezetek és a századfordulótól kezdődően a teljes kodifikációs tervezetek szolgáltak. Nem utolsósorban, a szintézist képviselő, fennebb említett 1928. évi Mtj., habár ez formálisan nem lépett hatályba, annak alapján, hogy az Országgyűlés is tárgyalta, és javaslattá emelte, a bírói gyakorlat is hivatkozott rá mint jogszabályokra. E javaslat kárfelelősségi szabályai ma már kevéssé ismertek, így ezért, és azért is, mert a mai jog szemszögéből is (elméletileg) figyelemre méltóak a megoldásai, e könyvben tárgyalást nyernek.

E könyv, a konvergens jogintézmények mentén elvégzett jogösszehasonlítási kitekintés mellett, alapvetően magyar tételesjogi jellegű. Kísérlet arra, hogy egyes kárfelelősségi jogintézmények tekintetében egyúttal jogtörténeti is lehessen, legalábbis az adott jogintézmény fejlődésmenetét illetően. A szabályozás fejlődésmenetének elemzése egyúttal a hatályos jog megismerésének és értelmezésének útja és módja.

A magyar felelősségtani jogtudománynak a 20. században is nemzetközileg elismert képviselői voltak. Marton Géza objektív kárfelelősségi elmélete sajátos, mert a szubjektív felróhatóságot objektív, elvárhatósági sztenderdre alapozta.[11] Ezen elméletét a század harmincas éveiben előbb a francia jogelméleti folyóiratokban kívánta érvényesíteni,[12] miután a német folyóiratok (pl. Max Rümelin,

[10] Zlinszky János: Wissenschaft und Gerichtsbarkeit, Quellen und Literatur der Privatrechtsgeschichte Ungarns im XIX. Jahrhundert, *Veröffentlichungen des Max-Planck Instituts für europäischen Privatrechtsgeschichte, Band III. Das 19. Jahrhundert,* München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1982.

[11] Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Zlinszky János utószavával, Budapest, Triorg Kft, 1992, 328–338.

[12] Marton Géza: *Les fondaments de la résponsabilité civil, révision de la doctrine, Essai d'un systéme unitaire, première partie,* Paris, Libaririe du Requeil Sirey, 1938 (e könyvének magyar változatát

Archiv für die zivilistiscse Praxis) eleinte nem voltak hajlandóak közölni. Ugyanis a szerkesztőség, pontosabban Rümelin, Martonnal szemben, a klasszikus vétkességi, szubjektív felelősség talaján állt. Utólag azonban a német tudománytörténet (az *Archiv für die civilistische Praxis* egyik folyóiratszámában)[13] a múlt század hatvanas éveinek során elismerte Marton hozzájárulását,[14] ami ma már nem vitatható, a szubjektív felróhatóság adott helyzetben való elvárhatóság szerinti objektivizálása, valamint az ún. objektív vagy veszélyes üzemi tevékenység következtében beálló károk iránti felelősség, továbbá a nemvagyoni kártérítés területén. Ugyanakkor az is igaz, hogy a vétkességi felelősség mellőzésére irányuló elmélete nem minden tekintetben nyert támogatást. Mégis, Marton Géza kárfelelősségi kutatásai szerves részét képezik az európai és a magyar kárfelelősségi doktrínának. Eörsi Gyula számos kárfelelősségi munkájában utal a szubjektív és az objektív alapozású kárfelelősségre. Munkáiban részben a klasszikus, részben az oktrojált szabályokat vizsgálja. Helyesebbnek tűnnek a klasszikus kárfelelősségi utalásai. Eörsi számos felelősségtani munkájában,[15] különösképpen a hetvenes években megírt nagy ívű összehasonlító jogi munkájában,[16] komparálta az európai és a valamikori rendszerváltások előtti kelet-európai (oktrojált) civilisztikát, messzemenően érintve a kárfelelősséget is. Eközben, úgy tűnik, az európai jogfejlődést támasztva alá, talán azon az alapon, hogy jogösszehasonlítás útján bemutatta a klasszikus szabályokat. Hamza Gábor[17] és Földi András[18] kutatásai alapján, valamint értékelve a klasszikus magyar jogtudósok hozzájárulását, egyértelműen megállapítható, hogy az európai kárfelelősségi jogfejlő-

---

Marton 1945-ben írta meg); uő: *Kártérítési kötelmek jogellenes magatartásból*, különlenyomat, Budapest, Általános Nyomda és Grafikai Intézet R.T., 1942.

[13] Marton Géza: Versuch eines einheitlichen Systems der zivilrechtlicher Haftung, Archiv für die civilistische Praxis, vol. 162, 1963/1–2, 1–87.

[14] Lásd Szalma József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban*, Budapest–Miskolc, ELTE ÁJK – Bíbor, 2008, 149–153.

[15] Lásd pl. Eörsi Gyula: *A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség*, Budapest, Akadémiai, 1961, uő: Tézisek a polgári jogi felelősségről, *Állam- és Jogtudomány,* 1976/2, 185–207.

[16] Eörsi Gyula: Összehasonlító polgári jog, Budapest, Akadémiai, 1975 (mely angol nyelven is megjelent, 1979-ben), a *jogtipusokat, jogcsoportokat, jogcsaládokat* kutatta. Beleértve az akkori ún. „szocialista" és ún. „kapitalista" „jogcsaládokat".

[17] Lásd pl. Hamza Gábor: *Az európai magánjog fejlődése, A modern magánjogi rendszerek kialakulás a római jogi hagyományok alapján,* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002; uő: *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa, Römischrechtliche Grundlagen der Privatrechtsentwicklung in der deutschsprachigen Länder und ihre Ausstrahlung auf Mittel- und Osteuropa*, Passau, Schenk Verlag, 2007; uő: Die Entwicklung des Privatrechts auf römischrechtliche Grundlage unter besondere Berücksichtigung der Rechtsentwicklung in Deutschland, Österreich, der Schweiz und Ungarn, Budapest, Andrássy Gyula deutschsprachige Universität, 2002 stb.

[18] Földi András (szerk. és szerző): Összehasonlító jogtörténet, Budapest, ELTE Eötvös, 2012 (több későbbi kiadással).

désnek a magyar kárfelelősségi jog szerves részét képezi. Nem utolsósorban kiemelkedő hozzájárulást nyújtott az európai és a magyar kárfelelősségi joghoz, munkáiban felölelvén a szerződési és a szerződésen kívüli kárfelelősséget, Mádl Ferenc.[19] A huszadik század kiemelkedő magyar polgári jogász tudósairól, akik közül sokan hozzájárultak a kárfelelősség tanához, újabban Vékás Lajos, akit egyébként az új Ptk. atyjaként tisztelünk, állított eligazító tudományos portrékat.[20] Újabb munkáival Vékás Lajos elsősorban a szerződési felelősséghez járult hozzá.[21]

E kötetben számos olyan *eljárásjogi* kérdést is tárgyaltam, mellyel a mai magyar kárfelelősségi irodalom viszonylag kevesebbet foglalkozott, habár a bírói gyakorlatban jelentőséggel bír. Ilyen például a polgári jogi *előkérdés* a büntetőjogban vagy a büntetőjogi előkérdés a polgári jogban, ami szoros kapcsolatban áll a kárfelelősséggel. Más eljárásjogi kérdést is tárgyaltam, amelyben vitatható az új Ptk. és az új Pp. „diskurzusa". A Ptk. ugyanis a kártérítési jogban tagadja, a Pp. pedig okkal és joggal elfogadja a *kérelemhez kötöttség* elvét. Ilyen vitatható kérdés továbbá, például a térítés módját illetően, a természetbeni helyreállítás és a pénzbeli kártérítés elsődlegessége.

A Ptk. a pénzbeli térítést tartja primárisnak (elsődlegesnek), a természetbeni helyreállítást szekundárisnak (másodlagosnak). A legtöbb európai kontinentális jogrendszer azonban „megfordítja" e sorrendet, vagyis elsődlegesnek a természetbeni helyreállítást, másodlagosnak pedig, feltéve, hogy a természetbeni helyreállítás nem lehetséges, a pénzbeli térítést. A vitatható tételes jogi megoldásokat illetően kiemelhető az a kérdés, hogy a többes károkozásnál elsődlegesnek tekinthető-e az egyetemleges kárfelelősség és másodlagosnak az osztott felelősség, vagy ehelyett elsődleges a vétkességi és oksági arányban osztott felelősség és csupán másodlagos az egyetemleges felelősség.

A kártérítés módja körében tárgyaltam az egyidejű kártérítést és az időszakonként ismétlődő kártérítést (járadékszolgáltatást), aminek alapja vagy az, hogy a kár a jogellenes cselekmény után azonnal, teljes mértékében beállt, vagy az, hogy szabályos időszakonként ismétlődően, ún. jövőbeni kárként jelenül meg, mint például a baleseti munkaképesség csökkenése miatt beálló keresetkiesés vagy az eltartó halálának okozása miatt kiesett tartásdíj.

[19] Mádl Ferenc: A deliktuális felelősség a társadalom és a jog felelősségének történetében, Budapest, Akadémiai, 1964.

[20] Vékás Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből*, 2., bővített kiadás, Budapest, Orac, 2022. E kötetben a szerző Frank Ignácnak, Grosschmid Béninek, Szászy Schwarz Gusztávnak, Szladits Károlynak, Nizsalovszky Endrének, Világhi Miklósnak, Eörsi Gyulának, Peschka Vilmosnak és Mádl Ferencnek szentel tudományos portrét. Ők, többek között, jelentősen hozzájárultak a magyar és európai kárfelelősségi doktrínához.

[21] Vékás Lajos: *Szerződési jog – Általános rész,* Budapest, ELTE Eötvös, 2022.

Nemkülönben figyelemmel voltam az egyes különleges kárfelelősségi alakzatok sajátosságára (munkajogi kárfelelősség, professzionális felelősség: ügyvédi, szakértői, tanácsadói stb.).

A klasszikus kimentő okok körében külön figyelmet szenteltem az erőhatalomnak, nemkülönben a felelősségkizáró és felelősségkorlátozó klauzuláknak és ezek érvényének.

A kártérítés mértékét illetően vizsgáltam a teljes kártérítés elvének összefüggéseit az előreláthatósági klauzulával, azaz a közvetlen és közvetett ún. következmény károkkal. Az új Ptk. – úgy tűnik – túl tág teret ad a károkozó által a kárt illető (gyakorlatilag szubjektív) előreláthatóságának, ami nem szolgálja a károsult fokozott oltalmának elvét és redukálja a joggal meghirdetett teljes kártérítés elvét: a károkozó térítési kötelezettsége az általa előrelátható károkra szorítkozik.

Külön figyelmet szenteltem a kártérítési igény elévülésének.

A személyiségi jogsértések és az ezzel járó sérelemdíj és más szankciók elemzése sem maradt figyelmen kívül.

A jogalkotói kárfelelősség vizsgálata azon alapul, hogy a jogalkotó megszüntetett-e egy korábban jogszerűen szerzett alanyi jogot. A közhatalom által okozott károkért való kárfelelősség központi kérdése az, hogy az adott eljárásban a sérlemezett benyújtotta-e jogorvoslatát, valamint az, hogy a „szerv" felelős a kárért (amint az új Ptk. megszabja) vagy az állam. Nem különben számos esetben (biztosításnál, egyetemleges felelősségnél) elemzést nyert az ún. regresszjog (visszkereset), vagyis a teljes kártérítést kifizető egyetemlegesen kötelezett joga, hogy utólag a károkozóhoz forduljon.

Külön fejezet tárgyalja a szerződési és a szerződésen kívüli felelősséget. Habár a teljes kártérítés elv mindkettőre egyaránt érvényes, a szerződési felelősségnek számos sajátossága van különösképpen a kárredukciót (például kötbér, absztrakt kár, érdekkár, differenciális kár) illetően.

Komplex kérdésként merül fel a másokért való felelősség, a vétőképesség (deliktképesség) és a méltányossági kárfelelősség tematikája.

Új elemzést nyer a szubjektív és az objektív felelősség területe, a veszélyes üzem és a dologhatás kérdése, mely esetben kizárt az ún. szubjektív felelősség. Nemkülönben felmerült a kérdés, hogy minden esetben indokolt-e a vétkesség „objektivizálása", azaz a károkozó szándékától független, elvárhatósági sztenderdre való alapozása. E könyv elemzi az okság sokrétű rendeltetését, mint amilyen a felelősség alanyának, mértékének meghatározása és mint általános kárfelelősségi feltétel.

Részletes tárgyalást nyert az egyösszegű és a szukcesszív (időszakonként ismétlődő) kártérítés: 1) eltartó halálának okozása esetén a tartási kötelezettség

pótlása, és 2) testi sérelem előidézése, azaz a munkaképesség csökkenése következtében beálló munkadíjkiesés térítésének kérdése is.

Külön figyelmet szenteltem a polgári jogi és a büntetőjogi jogellenesség fogalma elvi differenciálásának. Ebben két általánosan elfogadott elv, doktrína szolgált kiinduló pontként. A büntetőjogi felelősséget az egyedi, a polgári jogi felelősséget az általános inkrimináció (tilalmi mód) uralja. A büntetőjogi felelősséget a megtorlási elv, a polgári jogi felelősséget a károsult fokozott oltalmának érvényesítése céljából, a térítési elv vezérli.

Részletes tárgyalást nyert a káronszerzés tilalma, a kárfelelősség és a jogalap nélküli gazdagodás kapcsolata, a szerződési és a deliktuális károkkal kapcsolatos non cummul elve.

Az új Ptk. hatályba lépése után bizonyos rendelkezéseknek indokolt módosítására került sor (például a fiduciárius szerződések általános tilalmán enyhített a törvény, és ezt a fogyasztói szerződésekre redukálta). Gondolom a kárfelelősségi jognak a felsoroltakon kívül egyéb területén is akadnak olyan megoldásai, amelyek figyelembe vehetők, és amelyekre e kötetünkben a megfelelő helyen külön ki fogunk térni.

A könyv központi kérdése a károsult fokozott oltalmának és nem a károkozó büntetésének elve. Utóbbi, ha a jogellenes cselekmény kimeríti a polgári jogi és a büntetőjogi deliktum inkrimináció tényállását, anélkül, hogy a károkozó élhetne „ne bis in idem" (nem kétszer ugyanbban az ügyben) kifogással, a büntetőjog „dolga".

Budapest/Újvidék,
2021. június–december; 2022. január–április, 2022. december, 2023. január

Szalma József

Első rész

AZ ÁLTALÁNOS KÁRFELELŐSSÉGI TANOKHOZ FŰZŐDŐ ALAPELVEK

(Az alapelvek konvergenciájáról, a polgári jogi inkrimináció módjáról,
a büntető és a polgári jogi felelősség oltalmi célok szerinti szétválásáról,
a káronszerzés tilalma, a szerződési és delituális felelősség kapcsolata,
a szerződésszegés jogkövetkezményei, osztott és egyetemleges kárfelelősség.)

I. fejezet

A KÁRFELELŐSSÉGI JOG KONVERGENS (MEGEGYEZŐ) ALAPELVEIRŐL

A polgári jogi kártérítési felelősség intézménye mind jogösszehasonlítási, mind jogelméleti, jogtörténeti, mind (magyar) tételes jogi szempontból vizsgálható az alapelvek, azaz az alapvető és a rendszerint konvergens, általánosan elfogadott szabályok szerint. Ezek alatt érthetők azok a közös nevezők, rendező elvek, amelyek mind a magyar, mind a külföldi jogrendszerekben egyaránt maradéktalanul megjelennek. Ide tartoznak például az általános károkozási tilalom, a vagyoni és személyiségi jogosultságok egyenlő oltalma, a kárfelelősség feltételei (jogellenesség), az okozatosság (objektív felróhatóság), a vétkesség (szubjektív felróhatóság) és a teljes kártérítés.

A károkozás, mint minden európai jogrendszerben, a magyar jogban is szerves része a kötelemfakasztó források rendszerének (szerződés, károkozás, jogalap nélküli gazdagodás, megbízás nélküli ügyvitel, egyoldalú akaratnyilatkozatok).[22]

Ha az adós *kötelmi kötelezettséggel* tartozik a hitelezőnek, az egyúttal azt is jelenti, hogy *felelősséggel* tartozik. Nemteljesítés esetén például a szerződési kötelezettség mellett kárfelelősséggel is. A kötelem, a német és az osztrák jog-

[22] Vö. *Magyar Jogi Lexikon,* V. kötet, szerk. Márkus Dezső, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1904, 79: „A kötelmek keletkezési alapjai: 1. Jogügyletek; 2. Jogellenes cselekmények, jogügyletekhez vagy jogellenes cselekményekhez hasonló tények (obligationes quasi ex contractu, obligationes quasi ex delicto) amelyekhez a törvény kötelmi felelősséget fűz. (Terv. 916. §). Előbbiekhez sorozzák a jogtalan gazdagodásból, ügyvitelből, közösségből, stb. eredő igényeket, utóbbiak közé a károsult hitelezők kereseteit a harmadik szerződő fél ellen, stb." A hagyományos magyar jogfelfogás szerint, mely jórészt a római jogi hagyományokra épül, tehát a kötelemfakasztó források rendszere alapvetően két forrásra utal, a szerződésre (contratctus) és a deliktumra. Ehhez fűződnek a szerződésszerű, például megbízás nélküli ügyvitel és deliktumszerű, például a jogalap nélküli gazdagodás (condictio indebiti) kötelemfakasztó források. A klasszikus római jogi definíció szerint: „Obligationis non in eo consistit aut alliquod corpus nostram servitutem nostram faciat, saed ut allium nobis obstringat ad dandum vel prestandum." Vagyis, magyarul, a kötelem nem azt jelenti, hogy magunkat valakinek javára szolgalomként kötelezzük, hanem azt, hogy valaki javára, adásra vagy szolgáltatásra kötelezzük magunkat.

felfogás szerint kettős: egyfelől jelenti a kötelmi **tartozást** (Schuld, n.) **primáris** (elsődleges) kötelezettségként, másfelől a tartozásért való **kárfelelősséget** (Haftung für Schuld, n.) **szekundáris** (másodlagos) kötelezettségként, amennyiben a tartozás jogszerű teljesítésére nem került sor. A kötelem kettős szerkezetének elméletét mint a magánjogi felelősségre vonás alapját a német történeti iskola kiemelkedő képviselője, Otto von Gierke állította fel.[23] A kötelem kettős természetének doktrínája szerint a kötelmi tartozás nemteljesítése esetén a kártérítés kifizetése, azaz a szekundáris kötelezettség teljesítése főszabályként nem mentesít a kötelemben foglalt elsődleges tartozás alól. Ez alól azonban vannak kivételek, mint például a szerződési bírság *(stipulatio poene)* vagy kötbér, továbbá az erőhatalom okozta utólagos lehetetlenülés. A kötelem tartama tehát kettős – az első, a vállalt szolgáltatás (prestatio, l.), a másik, a szolgáltatás nemteljesítése esetén a kárfelelősség.[24] Röviden, a primáris kötelezettség a szerződésben vállalt tartozásban, a szekundáris pedig a szerződés nemteljesítése miatt beálló kártérítési kötelezettségben nyilvánul meg. A kötelem tehát struktúrája szerint mindig kettős, egyfelől a tartozás, másfelől a nemteljesítés, kötelemszegés miatti kárfelelősség teszi ki. Ezzel szemben a francia jogfelfogás szerint[25] a kötelem mindig egységes: az, amit a német elmélet adósságnak, primáris kötelemnek nevez, nem más, mint a kötelemre vonatkozó jogszabály diszpozíciója (rendelkező része), és az, amit a német jog felelősségnek tart, az nem más, mint a kötelemszegés szankciója, jogkövetkezménye.[26] Habár mindkét elmélet igaz, helye-

[23] Lásd Otto von Gierke: *Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht*, 1910; uő: *Die soziale Aufgabe des Privatrechts*, 1889; uő: Dauernde Schuldverhältnisse, *Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen* Rechts, 1914/64, 335; Julius Binder: Zur Lehre von Schuld und Haftung, *Jherings Jahrbücher für die Dogmatik des bürgerlichen*, 77, 75 és 163; Claudius Schwerin: *Schuld und Haftung im geltenden Recht*, 1911; Emil Strohal: *Schuldpflicht und Haftung*, *Festgabe für Karl Binding*, 1914; Julius Fedder: *Schuld und Haftung*, 1942; Ernst: *Zum Begriff des Schuldverhältnisses, Festgabe H. Herrfahrdt,*1961; a magyar jogirodalomban Gierke kötelemstruktúráját illető jogfelfogásáról lásd például Földi András (szerk.): Összehasonlító jogtörténet, Budapest, ELTE Eötvös, 2012, 481–482.

[24] Vö. például Franz Gschnitzer: *Österreichisches Schuldrecht – Allgemeiner Teil*, zweite, neubearbeitete Auflage von Christoph Faistenberger, Heinz Barta und Bernhard Eccher, Wien – New York, Springer Verlag, 1986, 33–44: Schuld und Haftung.

[25] Lásd például Jean Carbonnier: *Droit civil*, Paris, Presses universitaires de France, 1957, 287, 295, 505. Újabban: J. Ghestin: *Traité de droit civil, les obligations, le contrat*, Paris, LGDJ, 2018; François Ancel – Bénédicte Fauvarque-Cosson – Juliette Gest: *Aux sources de la réforme du droit des contrats,* coll. Hors collection, Paris, Dalloz, 2017; Cyril Bloch – Vincent Perruchot-Triboulet – Adeline Cerati-Gauthier(dir): *L'influnece de la réforme du droit des obligations sur le droit des affaire*, Paris, Dalloz, 2018; François Terré: *La réforme du droit des obligations*, Paris, Dalloz, 2016.

[26] Lásd Marcel Planiol: *Classification des sources d'obligation, Revue critique de législation et jurisprudence*, 1909, 224; Laurence Attuel-Mendes: *Consentement et actes juridiques*, Paris, 2008; C. Caillé: Aspects modernes de la concurrence entre l'acte juridique et le fait juridique, Paris, Dalloz, 2005, 55. A módosított *Code civil* (2016) új 1100. szakasza értelmében a kötelem

sebbnek tűnik a duális kötelemfelfogás. Azért, mert a szerződési kötelezettség teljesítésének elmulasztása esetében amellett, hogy utólag ezt is teljesíteni kell, létrejön a második, ugyanezzel összefüggő, de új kötelezettség, a kártérítés, mely a nemteljesítésből fakadó károk iránti felelősséget jelenti. Persze felmerül a kérdés, hogy a deliktuális felelősségnél van-e „duális" kötelem, hiszen itt első ránézésre nincs „primáris" kötelem, mint a szerződésnél. Olyan primáris kötelezettség hiányzik, mint például adásvételnél az árfizetés vagy leszerződött dolognak a vevő tulajdonába való átadásának kötelezettsége. Első látásra úgy tűnik, hogy a deliktuális kötelmeknél nincs primáris kötelem. Ez azonban csak látszat. A kötelem valójában a deliktuális felelősségnél is duális: van primáris és szekundáris kötelem. Azzal a különbséggel, hogy a primáris kötelem a szerződési kötelemben aktív, rendszerint tevésben (tevőleges magatartásban) mutatkozik meg. (Igaz ugyan, hogy a kötelem tartalma utalhat tűrésre is, mint a telki szolgalomnál.) A deliktumban is fellelhető a „primáris" kötelezettség. Ennek forrása azonban nem az egyedi jogi aktusban van, mint a szerződésnél, hanem általános jogi aktusban, a törvényben lelhető fel, és ennek tartalma passzív magatartásra kötelez, arra, hogy másnak tilos jogellenesen kárt okozni.

Arra a kérdésre, hogy **ki** tartozik felelősséggel, a **felróhatóság** (Vorwerfbarkeit, n., imputabilité, fr.), az Mtj. szintagmája szerint a „sérelmet okozó cselekmény valakinek való beszámításának", vagyis „valakinek felelősségébe írásának" fogalma ad választ.[27] A felróhatóság alatt értjük azt, hogy kinek a felelősségébe „írható" a kár, kié a kárviselés kötelezettsége. A hatályos magyar Ptk. erre nézve egyértelmű választ ad: a kárért az tartozik felelősséggel, aki okozta. Ez tekinthető főszabálynak. Ez alól azonban számos kivétel van: például a másokért való felelősség eseteiben, a felelősségbiztosítási jogban stb. A felróhatóság tehát nem csak az okozóhoz fűződik, függhet a vonatkozó törvényi és szerződési rendelkezésektől. Alapvetően azonban a felróhatóság két jogcím alapján valósulhat meg: az objektív jellegű okság útján (aki okozta a kárt, az felelős is érte) és a szubjektív jellegű vétkesség útján (aki akarta a kárt, az a kárfelelős). A felróhatósághoz fűződően merül fel a kérdés, hogy az, akinek a felelősségébe írható, felelősségét

keletkezhet egyedi jogi aktus, jogi tény vagy a törvény alapján (Les obligations naissent d'actes juridique, de fait juridiques au de l'autorité seul de la loi). Lásd Xavier Henry – Guy Venandet – Georges Wiederkehr – Pascal Ancel – Alice Tisserand-Martin – Pascale Guiomard (red.): *Code civil,* 119-e édition, Paris, Dalloz, 2020, 1287.

[27] Lásd H. Honsell – F. Harrer: Schadensbegriff und Schadensberechnung, *Juristische Schulung*, 1991, 441; Walter Ott – Kristina Tenchio-Kuzmić: *Der massgebende Zeitpunkt der Schadensberechnung im Delikts – und Vertragsrecht, Zeitschrift für schweizerisches Recht,* Basel (ZSR), 1998, 183; A. E Perini: *Richterliche Ermessen bei der Schadensberechnung*, Diss. Zürich (ZH), 1994; Marc Schaetzle: Peter Münch – Thomas Geiser (Hrsg.): *Handbücher für die Anwaltspraxis*, Band V, Basel, Schaden-Haftung-Versicherung, 1998, 401.

terheli a kár, *mely időpont* értékviszonyai szerint felel a kárért, különösen akkor, ha a kártérítés nem természetbeni helyreállítás útján, hanem pénzbeli ellenérték szerint történik: (1) vajon azon időpont szerint, amikor a jogellenes cselekményt követően a kár létrejött; (2) azon időpont szerint, amikor a kereseti kérelem benyújtására került sor; (3) vagy a bírósági ítélet időpontjától kezdődően. Gyakorlatilag arról van szó, hogy e különböző időpontok szerint változhat a kár mértéke vagy (piaci értelemben vett) értéke. A kárbecslés időpontja akkor is fontos lehet, ha az eredeti jogellenes cselekményt követően nem állt elő azonnal a kár teljes mértékben, s utólag, az eredeti jogellenes cselekménynek betudhatóan bővült. A jogösszehasonlítás a bírósági ítélet időpontját tekinti mérvadónak, mivel ez szorgalmazza leginkább a károsult oltalmát.

A magyar jogban a felróhatóság fogalma mindkét (objektív és szubjektív) válfaját illetően, a régi Ptk. hatására, csupán objektív fogalomként szerepel. Ugyanis a klasszikus magyar jogban érvényesülő szubjektív vétkességfogalom, a régi Ptk. (1959) hatására, objektívvé vált. Oly módon, hogy többé a vétkesség nem attól függ, hogy a károkozó akarta-e jogellenes cselekményét (tettét) és károsító következményeit, hanem attól, hogy úgy járt-e el, ahogyan az adott helyzetben általában elvárható. Tehát a „vétkesség", azaz a „szubjektív felróhatóság" akkor forog fenn, ha a károkozó az adott helyzetben általában elvárható magatartás sztenderdjétől eltérően cselekedett vagy mulasztott, ezáltal megszegvén az elvárhatósági követelményt. Tehát akkor is „vétkes", ha sem a kárcselekményt, sem a kárkövetkezményt tudatosan nem vállalta. Ilymódon, az okság mellé (amely mindig objektív) a korábban szubjektívnek minősített felelősségi feltétel is „objektívvé" vált. A bíróság a vétkesség megállapításánál nem azt vizsgálja, mi volt a károkozó belső szubjektív szándéka, hanem azt, hogy e szándéktól függetlenül, az adott esetben az alkalmazható objektív elvárhatósági sztenderd szerint járt-e el. A bíróság feladata az, hogy összehasonlítsa a károkozó magatartását az elvárhatósági sztenderddel, és ha megállapítja az eltérést, akkor a károkozó „vétkes", vagyis felróható neki a kár. A vétkesség, azaz a szubjektív felróhatóság objektivizálása azonban nem szünteti meg az oksági és a szubjektív felróhatósági felelősségi feltétel egymástól való megkülönböztetését. Ugyanis az oksági kapcsolat során a bíróság azt vizsgálja, hogy az adott károkozói magatartásból következett-e be a kár, tehát azt, hogy a kárnak (a feltétel-oksági elmélet szerint) az adott magatartás igazán feltétele volt-e. Ha a bíróság megállapítja, hogy az adott magatartás tanúsítója cselekményéből vagy mulasztásából következett be a kár, akkor ennek a magatartásnak a hordozója az, aki felelős a kárért, azaz, akinek a kár objektív módon felróható. Szemben a szubjektív felróhatósággal, melynél pedig a bíróság azt vizsgálja, hogy az adott károkozói magatartás eltért-e az adott helyzetben elvárt magatartástól.

A klasszikus polgári törvénykönyvek – például a német BGB (a 2001–2006. évi kötelmi jogi reformja után), az osztrák Ptk. (számos módosítás után is), a svájci Kt. (számos módosítást követően is), a francia Code civil (2016–2020. évi kötelmi jogi reformja után is) – megtartották a klasszikus szubjektív vétkességfogalmat,[28] ami azt jelenti, hogy a vétkesség akkor áll fenn, ha a károkozó akarta tettét (tudatában állt cselekménye jogellenességének és ennek ellenére követte el) és akarta, vagy ráállt a kárkövetkezményekre.

A magyar klasszikus tervezetek, például az 1929. évi Mtj. is, a szubjektív vétkességfogalom (szubjektív felróhatóság) talaján álltak. A szubjektív vétkességfogalom betartása azt vonja magával, hogy a károkozó szándékától függően fokozható, illetve (esetleg) a térítés mértékére vagy módjára is lehet hatása. Pontosabban, a polgári jogi értelemben vett vétkességnek két (hagyományos) fokozata van: a **szándékosság** és a **gondatlanság**. Vannak olyan (külföldi) törvények is, amelyek emellett a **súlyos gondatlanság** kategóriáját és ennek jogi relevanciáját is ismerik. (Igaz, a római jogi hatások alapján a századfordulós magyar *Jogi Enciklopédia* több mint tíz vétkességi fokozatot ismer, kevésbé polgári jogi, kárfelelősségi, inkább büntetőjogi relevanciával. (Például culpa lata, culpa levis, culpa levissima, culpa lascivia, culpa imprudentia, culpa desidia, culpa in eligendo, culpa in

[28] A bizonyított vétkességi és oksági alapon történő felróhatóság, valamint a vélelmezett felróhatóság fogalmáról lásd például a francia jogban Philippe le Tourneau: *Causalité, imputation, imputabilité*, Paris, Dalloz, 2006, 247; Mél. Bernard Bouloc: *L'imputabilité,* Paris, Dalloz, 2007, 511; Mél. le Philippe le Tourneau: *Présomption d'imputabilité*, Paris, Dalloz, 2008, 885; Blandine Mallet-Bricout (dir.): *Vers une réform e de la résponsabilité civil français, regards franco- québecois*, Thèmes et commentaires, Dallos, 2018; Jonas Knetsch: *Européanisation de la résponsabilité civil*, D. (Requeil Dalloz), 2017, 18; Dossier: Pour une réforme ambitieuse de la responsabilité contractuelle, *RDC (Revue de contrats),* 2016, 770. A francia Code civil 2016. évi kötelmi jogi reformja egyébként egymáshoz közelíti a szerződési és a deliktuális felelősséget, azáltal is, hogy szigorítja a szerződési felelősséget. (Lásd Szalma József: A francia Code civil kötelmi jogi reformjáról, különös tekintettel az új magyar Ptk. korelatív, vagy konvergens szabályaira, 1. rész, *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/1, 5–17, 2. rész, *Miskolci Jogi Szemle,* 2022/1, 32–50.). A francia Code civil kötelmi jogi reformját jóval megelőző BGB kötelmi jogi reformja (2001–2006) is megkísérelte egységesíteni a szerződési és a szerződésen kívül felelősség szabályait. Ez különösképpen a kár fogalmára vonakozik. A reformált BGB mind a vagyoni (tulajdon sérelme) mind a nemvagyoni kárt (élet, egészség, testi épség, szabadság sérelme) kárnak minősíti, igaz, a változások előtti rendelkezés szerint, személyiségi jogok megsértéséért járó szankció sérelemdíjban is megnyilvánulhat. Pontosabban, a német BGB a kár fogalmába besorolja mind a vagyoni, mind a nemvagyoni javak megsértését. A BGB hatályos 823. §-a (Unerlaubte Handlungen) kártérítési kötelezettséget (Schadenersatzpflicht) irányoz elő, ha valaki szándékosan vagy gondatlanul jogellenesen megsérti más életét, testi épségét, egészségét, szabadságát, tulajdonát vagy egyéb hasonló jogát – a későbbi módosítások értelmében, a szexuális önrendelkezéshez való jogát –, köteles a károsultnak megtéríteni az ebből eredő kárt. Lásd például *BGB Bürgerliches Gesetzbuch*, 63. Auflage, mit Einführung von Prof. Dr. Helmut Köhler, IX–XXXI, Beck Texte im dtv, München, 2009, 205.

contrahendo[29] stb.). A vétkesség árnyalt fokozatai a büntetőjogban hatással vannak az azonos bűncselekményre előírt, konkrét szubjektív körülményektől, vétkesség fokától függő szankció mértékére.

A klasszikus polgári jogi jogfelfogás szerint szándékos a károkozás, ha a károkozó akarta a tettét (és eközben tudatában volt cselekménye vagy mulasztása jogellenességével) és a kárkövetkezményt. Gondatlan az, aki ugyan tudatában volt annak, hogy cselekményével vagy mulasztásával kárt okozhat, de könnyelműen azt gondolván, hogy erre nem kerül sor, ráállt a következményekre. A **térítés mértékét** illetően egyes jogrendszerekben jogi relevanciája is van a vétkesség fokozatainak. Így például az osztrák Ptk. szerint a teljes kártérítésre (felmerült kár, elmaradt haszon) csak akkor kerülhet sor, ha a károkozás szándékos. Gondatlanság esetében csak a felmerült kár igényelhető.[30] Az új magyar Ptk. joggal vallja a teljes kártérítés elvét, ebből a szempontból elvben elutasítva a vétkesség szubjektív felfogását és fokozatait, ezektől függetlenül főszabályként mind a felmerült kár, mind az elmaradt haszon, továbbá a költségek megtérítésére is egyaránt kötelezi a károkozót.[31] Ami (így is) védhetőbb megoldás, mint a vétkesség fokától függő „kisebb" vagy „nagyobb" térítés. Hiszen a károsult számára közömbös, hogy a károkozónak milyen „mértékű", „fokú" a károkozási szándéka. A károkozó jogellenes magatartása következtében elszenvedett kár miatt a károsult jogos érdeke arról szól, hogy a károkozó, vétkességének fokától függetlenül, a teljes kárát megtérítse. *A polgári jogi felelősség nem a károkozó büntetését célozza, hanem a károsultat kívánja kárpótolni,* bár egyes jogrendszerekben, akár a hatályos magyar jogban is, kivételesen előfordul az ún. *punitív vagy büntető jellegű* kártérítés. A római jog azon fejlődési szakaszában, amikor a szerződési és deliktuális felelősség nem vált szét a büntetőjogi felelősségtől (leges Aquiliae), ismert volt a duplum, a triplum, sőt a quadriplum szankciója, ami azt jelentette, hogy a károkozó adott deliktumnál a kárérték többszörösét is köteles volt megfizetni. Egyes (angolszász) jogrendszerekben (USA) a szellemi

[29] Lásd *Magyar Jogi Lexikon*, szerk. Márkus Dezső, II. kötet, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1899, 717–727.

[30] Lásd az OPtk. 1323. és 1324. §-át. Az 1323. § értelmében a károkozó köteles a károkozást megelőző helyzetet helyreállítani, ha azonban ez nem lehetséges, a becsült kár *(Schätzungswert)* pénzbeli térítésére kerül sor. Ha a kártérítés csak a felmerült kárra vonatkozik, ebben az esetben a károsult kárpótlásra jogosult, ha azonban a kártérítés kiterjed az elmaradt haszonra, továbbá az okozott sérelemre, a károsult teljes kártérítésre jogosult. Az 1324. § szerint, ha a károkozó szándékosan (böser Absicht) okozta a kárt, vagy pedig azáltal, hogy szembetűnően mellőzte a köteles gondos magatartást (auffallende Sorglosigkeit), a károsult jogosult a teljes kártérítésre (volle Genugtuung). (Lásd például Werner Doralt – Anica Doralt –Franz Mohr: *Bundesministerium für Justitz*, Kodex des österreichischen Rechts, Bürgerliches Recht, Wien, ABGB – Orac, 1998, 142.

[31] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (a kártérítési kötelezettség terjedelme) (1), (2), (3) bekezdését.

alkotások jogában ma is előfordul a punitive damages (büntető és nem térítési jellegű) kártérítés. Az európai és a magyar szerződési felelősség körében, inkább kivételesen mint főszabályként, ma is ismert a stipulatio poene, a szerződési bírság vagy kötbér,[32] mely adott szerződésszegés esetére a szerződésben előre meghatározott, a szerződésszegést szankcionáló pénzösszeg, amelyet a szerződésszegőnek a szerződésszegés esetére fizetnie kell a szerződéshez hű károsultnak, pusztán a szerződésszegés ténye alapján, még akkor is, ha a szerződésszegés nem okozott kárt, vagy ha a kikötött összeg nagyobb a valójában elszenvedett kár értékétől.

A térítési elv (szemben a büntetési elvvel, mely a szubjektív értelemben vett vétkesség fokától függően pönalizál) összhangban van azzal az alapelvvel, hogy a kárfelelősség célja a károsult fokozott oltalma és teljes térítése, és nem a károkozó büntetése. Hiszen a polgári jogi és büntetőjogi egyidejű deliktum esetében a büntetőjog „dolga" a pönális funkció ellátása akkor, amikor a károkozói magatartás büntetőjogi szempontból is jogellenesnek mutatkozott. A teljes térítés elve azt jelenti, hogy a károsult követelheti a károkozótól mindazon kárának megtérítését, mely a károkozó jogellenes magatartásából következett be. A hatályos magyar Ptk. értelmében, ha a szerződés és a törvény mást nem ír elő a kártérítés mértékére, módjára, megelőzésére nézve, a szerződésen kívüli felelősség szabályai a mérvadóak. Ezek pedig főszabály szerint a teljes térítést irányozzák elő.[33]

A kártérítés mértékéhez fűződik a **kártérítés módja**. Az új magyar Ptk. elsődlegesen, főszabályként a pénzbeli kártérítést irányozza elő, másodlagosan, kivételesen pedig – amennyiben a körülmények a természetben való megtérítését

[32] Lásd a Ptk. 6:186. pargarafusát (kötbér): „(1) a kötelezett pénz fizetésére kötelezheti magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, megszegi a szerződést. […] (3) A jogosult kötbérigényét attól függetlenül érvényesítheti, hogy a kötelezett szerződésszegéséből kára származott-e."

[33] Lásd a Ptk. 6:144. §-át (a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályainak kiegészítő alkalmazása): „A károsult kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségére, továbbá a közös károkozás felelősségére a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait kell alkalmazni. (2) A kár fogalmára és a kártérítés módjára – az e fejezetben nem szabályozott kérdésekben – a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés méltányosságból való mérséklésének nincs helye." Természetesen, amennyiben a kár egyidejűleg deliktuális és szerződésszegési jellegű, a párhuzamos (kummulált) kártérítési igény a Ptk. 6:145. §-a értelmében, nem, azaz csak vagylagosan (vagy az egyik, vagy a másik jogcím alapján) nyújtható be. Más szóval, nem kummulálható a deliktuális és a szerződési kárigény. A szerződési kártérítés mértékére vonatkozóan a Ptk. 6:143. §-a külön szabályt tartalmaz: (1) Kártérítés címén meg kell téríteni a szolgáltatás tárgyában okozott kárt. (2) A szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előre látható volt."

indokolják – a természetbeni helyreállítást.[34] Ezzel szemben a német,[35] és osztrák[36] Ptk-k, illetve a svájci Kt.[37] elsődlegesnek tartják a természetbeni helyreállítást (restitutio in integrum) a károkozó költségén, és csupán akkor, ha ez nem lehetséges (például ha a kár egyedi dolog tönkretételében mutatkozik meg), másodlagosan irányozzák elő a becsült érték szerinti pénzbeli kártérítést.

A károsult fokozott oltalmának elve alapján a modern polgári jogban a károsult kérelmétől kell függjön, hogy mely módon történjék a kártérítés. Példaként említhetjük a svájci jogban elfogadott megoldást, miszerint akkor is, ha az előző helyzet helyreállítása lehetséges, amennyiben a kártérítést a károsult a kárelhárítást pénzbeli ellenérték szerint igényli, akkor a bíróság eszerint fog eljárni, nem fog (hivatalból) helyreállításra marasztalni. Ami a jogalkalmazásban kifejezetten jó megoldásnak mutatkozott, mert összhangban áll a perbeli szabad diszpozíció (rendelkezési elv), valamint a károsult fokozott oltalmának elvével, azaz a károsult jogos érdekeivel. Ennek értelmében a jogellenes cselekmény eredményeképpen sérelmezett félnek lehetővé kell tenni, hogy szabad választása alapján valósuljon meg a kártérítés módja.

[34] Lásd a Ptk. 6:527. §-ának (1) bekezdését: „A károkozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a kár természetben való megtérítését indokolják."

[35] A német BGB 249. §-a (Art und Umfang des Schadenersatzes – A kártérítés módja/nemei és mértéke) megszabja hogy „(1) Aki a kár megtérítésére kötelezett köteles helyre állítani azt a helyzetet amely fennállott volna, ha a kártérítésre kötelező körülmény nem állt volna be. (2) Ha személy megsértésére vagy egy dolog károsítására kerül sor, a hitelező kérheti az előző helyzet helyrállítása helyett a megfelelő pénzbeli térítést." A BGB 250. §-a szerint: „a károsult határidőt szabhat meg a károkozónak az előző helyzet természetbeni helyreállítása céljából, azzal a meghagyással, hogy amennyiben a helyreállításra a megszabott határidőn belül nem kerül sor, eláll a természetbeni helyreállítástól. A határidő lejárta után a károsult kérheti a pénzbeli térítést, ha az előző helyzet helyreállítására azonnal nem került sor. Ekkor az előző helyzet helyreállítása kizárt." Lásd például *BGB – Bürgerliches Gestzbuch*, Beck Texte im dtv, 63. Auflage, München 2009, 46–47.

[36] Az osztrák Ptk. 1323. §-a (Arten des Schadenersatzes – a kártérítés módja) szerint: „Aki kártérítésre kötelezett, köteles az előző helyzet teljes helyreállítására, ha azonban ezt nem lehetséges megtenni, a kár becsült értéke szerinti térítésre." Lásd például *Kodex des österreichischen Rechts, Bürgerliches Recht*, *ABGB*, Wien, Orac, 1990, 106.

[37] A svájci Kt. 41. szakaszának 1. bekezdése szerint a bíróság szabja meg a beálló kárért járó kártérítés módját és mértékét. Lásd Ulrich Magnus: *Schaden und Ersatz*, 1987; Perini*: Richterliche Ermessen bei der Schadensberechnung*; Heinrich Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 3. Auflage, Zürich, Schultess Verlag, 2000, ad 74. Utóbbi megállapítja, hogy a természetbeni helyreállítás (Naturalrestitution) nem más, mint realteljesítés (Realerfüllung). Mind a római jog, mind az angolszász jog nem ismeri a realteljesítést. Igaz, a római jog, a szerződési jog területén, ismerte a pénzfizetési kötelezettséget (condemnatio pecuniaria). A természetbeni helyreállítás a kánonjogból ered, mégpedig a rablótámadás esetében. A rablónak (tolvajnak) az ellopott tárgyat vissza kellett adnia a károsultnak. A svájci jogban a helyreállítás történhet dolog kijavíttatása útján is, a károkozó költségén. Uo., 75–76.

Ezeknek az alapfeltételeknek, alapelveknek a (relatív) **konvergenciája** elsősorban a római jogi (jogirodalmi és kodifikációs) hagyományoknak köszönhető.[38] E tanulmánykötetben a konvergencia mellett természetesen rámutatunk a különbségekre, külön kiemelvén a magyar Ptk. jó, és esetleg vitatható megoldásait. A konvergencia területén is indokolt a jogösszehasonlítás, mivel azonos, vagy közel azonos jogintézmény hazai értelmezéséhez, alkalmazásához, vagy akár a hazai jogalkotáshoz hozzájárulhatnak a bevált külföldi törvényi megoldások, elméletek és a jogalkalmazás során megmutatkozó jogértelmezés. Olyan alapelvekről van szó, melyek hosszú jogfejlődés eredményeképpen alakultak ki, kezdve a római jogi hagyományokkal, folytatva ennek recepciója és a hagyományos 19–20. századi európai polgári jogi kodifikációk által megtörtént továbbfejlesztése révén, ami hatást gyakorolt a 19. századi magyar részkodifikációs tervezetekre – beleértve Apáthy István kötelmi jogi tervezetét (1883) –, valamint a 20. század első felében megalkotott teljes kodifikációs tervezetekre, azaz Javaslatra (Mtj., 1928). Mindenképpen figyelemre méltó, hogy a hagyományos magyar precedensjog, azaz a kúriai álláspont is, messzemenően a korabeli európai trendek színvonalán alkotta vagy alkalmazta a magyar kárfelelősségi jogot.[39] Az alapelvek mentén, a magyar tételes jog talaján, kimutathatók az indokolt, de előfordulóan (de lege ferenda, tudományos, azaz szakmai szempontból) indokolatlan, vagy vitatható különbségek is, a hazai és külföldi jogrendszerek megoldásaihoz képest. [40]

[38] Lásd Gábor Hamza: *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa*, Passau, Schenk Verlag, 2007, 113–138: Das römische Recht und das ungarische Gewohneitsrecht in Mittelalter; István Werbőczy und das Tripartitum; Das Privatrecht und das römische Recht im Zeitraum von 1514 bis zum 19. Jahrhundert; Das römische Recht und die Privatrechtswissenschaft im 19. Jahrhundert; Die Bedeutung des Gewohnheitsrechts für die Rezeption; Das römische Recht und die privatrechtlichen Kodifikationsbestrebungen. Uő: *Jogharmonizáció és római jogi hagyomány. Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére*, Budapest, 2007, 77–103. Uő: Néhány észrevétel a római jog magyarországi recepciójának kérdéséhez, *Jogtudományi Közlöny*, 2015/71; uő: *Werbőczy Tripartituma mint sajátos jogforrás*, Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2012, 31–45. Uő: Werbőczy István Tripartitumának (Hármaskönyvének) jogforrási jellege magyar és nemzetközi összefüggésben, *Jogtörténeti Szemle,* 2014/4, 2015/1, 37– 41.

[39] Lásd például, Szalma József: *Hauptendenzen im ungarischen deliktischen Haftungsrecht in der zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zur erste Hälfte des 20. Jahrhunderts,* Rechtsgeschichtliche Vorträge Band 50, Budapest, Forschungsgruppe der Ungarische Akademie der Wissenschaften am Lehrstuhl für die ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös Lóránd Universität, 2007, 362–375.

[40] Lásd Szalma József: Európai doktrinális hatások az új Ptk. felelősségi szabályaira, *Glossa Iuridica – Jog- és felelősség szám*, II. évf., 2015/1–2, 23–34. Lásd továbbá Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség.* Ebben lásd közelebbről: Kötelem és felelősség a kötelemért, 36–41; Lex Aquilia, 38; a belső deliktuális jog tendenciális fejlődésmenete az európai és a magyar jogban, 42–234.

A főszabályként **konvergensnek** tekinthető alapelvek egyfelől a polgári jogi **inkrimináció módjára** és a **felelősségi feltételekre**, másfelől a felelősség **módjára** és **mértékére** vonatkoznak. Ezek közé tartozik:

1. a polgári jogi **általános inkriminációs** mód;

2. a polgári jogi kárfelelősség **feltételei**: a kár, vagyis (a) a vagyoni és nemvagyoni személyiségi kár létrejövetele; (b) a jogellenesség; (c) az okozati összefüggés; (d) az alanyi felelősségnél a szubjektív felróhatóság vagy vétkesség;

3) a kárfelelősség módja és mértéke: (a) a teljes kártérítés elve; (b) a természetbeni helyreállítás elve; (c) a pénzbeli kártérítés elve; (d) az egyösszegű és egyidejű kártérítés elve; (e) a járadékszolgáltatás (időszakonként ismétlődő szolgáltatás útján történő kártérítés) elve.

Ide tartozik a **beszámíthatóság**, vagyis az, hogy a károkozónak korára vagy tudatállapotára való tekintettel felróható-e a kárfelelősség, vagy helyette más a felelős (másért való felelősség esetei), amikor a károkozó helyett a szülő, a gyám, az oktatási és nevelési, vagy az egészségügyi intézmény vonható felelősségre, a megelőzési és gondossági kötelezettségek gyakorlásának elmulasztására került sor. Ilyen például a kiskorú, azaz deliktum- vagy vétőképességgel nem rendelkező személy által okozott kárnál a szülői vagy oktatási intézményi felelősség, vagy olyan felnőttkorú személy által okozott kárnál a felügyelettel megbízott (például egészségügyi) intézmény vagy személy felelőssége, aki cselekményének vagy mulasztásának következményeit nem képes felmérni (mentális retardáció, súlyos lelki betegség, például skizofrénia következtében). A felmérés, azaz a belátás képességének hiányát a tudatállapotát szándékosan előidéző, egyébként előzetesen delikt, azaz vétőképes személy cselekménye (például alkohol vagy droghasználat) nem tekinthető kimentési oknak (actiones liberae in causa). A másokért való felelősség esetében a megelőzési, felügyeleti, nevelési kötelezettség kötelezettje kimentheti felelősségét, ha bizonyítja, hogy az elvárhatóság keretében a gondossági, nevelési, gyógykezelési kötelezettségét illetően mindent megtett a károkozás megelőzése érdekében. A beszámíthatóság és a felróhatóság fogalma egyértelműen megkülönböztethető. A beszámíthatóság arról szól, hogy a károkozó a károkozás időpontjában képes volt-e cselekményét és következményeit felmérni (delikt- vagy vétőképesség). Ezzel szemben a felróhatóság inkább arról szól, hogy kinek a felelősségébe „írható" a kár, más szóval, kinek a vagyonát terheli a kártérítési kötelezettség (okság és vétkesség mércéje, ténye szerint). A két fogalom között van kapcsolat: a belátóképtelen helyett más felelős, az, aki a gondozási és megelőzési kötelezettséggel tartozik. Az, aki okozta a kárt, és akinek ezirányú szándéka volt, főszabályként kártérítéssel tartozik. Ha azonban belátóképtelen volt, kiskorúságánál vagy cselekvőképességétől való teljeskörű

megfosztása miatt nem vonható felelősségre, mert szándéka felelősségi jogi szempontból irrelevánsnak (tárgytalannak) minősülhet.

A deliktképesség, azaz **vétőképesség** tehát az a képesség, hogy belátástól függően felelősségre vonható-e egy kiskorú vagy nagykorú személy, megkülönböztethető a **cselekvőképességtől**. Cselekvőképesség alatt értjük azt a képességet, mely szerint egy személy saját akaratnyilatkozattal érvényes jogügyletet hozhat létre.[41] A cselekvőképességnek vannak fokozatai: részleges és teljes cselekvőképesség. Részleges (korlátozott) cselekvőképességgel rendelkezik az a kiskorú személy, aki elérte 14. életévét és nem cselekvőképtelen.[42] A korlátozottan cselekvőképes kiskorú jognyilatkozatának érvényességéhez törvényes képviselőjének hozzájárulása szükséges.[43] A korlátozottan cselekvőképes kiskorú törvényes képviselőjének hozzájárulása nélkül: a) tehet olyan személyes jellegű jognyilatkozatot, amelyre jogszabály feljogosítja; b) megkötheti a mindennapi élet szokásos szükségleteinek fedezése körébe tartozó kisebb jelentőségű szerződéseket; c) rendelkezhet munkával szerzett jövedelmével, annak erejéig kötelezettséget vállalhat; d) köthet olyan szerződéseket, amelyekkel kizárólagos előnyt szerez; e) ajándékozhat a szokásos mértékben.[44]

Részleges cselekvőképességgel rendelkezik az a felnőttkorú személy, akit a bíróság részben megfosztott cselekvőképességétől, például káros szenvedélye, jövedelmének elherdálása miatt. A bíróság felnőttkorú személyt teljesen megfoszthat cselekvőképességétől, például belátóképességének hiánya vagy mentális zavara miatt. Mindkét esetben a cselekvőképességétől részlegesen vagy teljesen megfosztott felnőttkorú személyt részleges (például vagyonkezelés tekintetében) vagy teljeskörű gondnokság alá helyezi.[45]

Természetes személy teljes cselekvőképességét 18. életéve betöltése után szerzi meg.[46]

Hatósági engedéllyel házasságra lépett kiskorú személy (dispensatio) megszerzi a teljes cselekvőképességet.

[41] A Ptk. 2:8. §-ának (2) bekezdése szerint ugyanis "[a]ki cselekvőképes, maga köthet szerződést vagy tehet más jognyilatkozatot". A Ptk. 2:13. §-a értelmében: „Cselekvőképtelen az a kiskorú, aki 14. életévét nem töltötte be." A Ptk. 2:14 §-ának (1) bekezdése szerint „a cselekvőképtelen kiskorú jognyilatkozata semmis, nevében a törvényes képviselője jár el". Kivételt képez a csekély értékű szerződés (Ptk. 2:14. §-ának (2) bekezdése.

[42] Lásd a Ptk. 2:11. §-át.

[43] Lásd a Ptk. 2:12. §-ának (1) bekezdését.

[44] Lásd a Ptk. 2:12. §-ának (1) és (2) bekezdéseit.

[45] Lásd a Ptk. 2:19–2:36. §-ait.

[46] Lásd a Ptk. 2:10. §-ának (1) bekezdését: „Kiskorú az, aki tizennyolcadik életévét nem törltötte be. A kiskorú a házasságkötéssel nagykorúvá válik." A (2) bekezdés szerint azonban: "Ha a házasságot a bíróság a cselekvőképesség hiánya, vagy a kiskorúság miatt szükséges gyámhatósági engedély miatt érvénytelennek nyilvánítja, a házasságkötéssel szerzett nagykorúság megszűnik."

Szemben a cselekvőképességgel, a deliktképesség elvben nincs kötve életévhez, a tényleges belátási képességhez fűződik. Igaz, vannak abszolút deliktképtelen személyek, ők a hét évnél fiatalabbak, például az OPtk. ezirányú kifejezett rendelkezése szerint.[47] A magyar bírói gyakorlat a deliktképességet általában a 13–16 év közötti kiskorúak szerzik meg, függően belátóképességüktől. A deliktképességgel nem rendelkező személyek által okozott károkért a másért való felelősség szabályai mérvadóak. Jogi személyekért a jogi személy képviselője felelős. Ha a jogi személy alkalmazottja vagy tagja munkavégzés közben harmadik személynek kárt okoz, ezért a kárért primárisan a jogi személynek, azaz a munkáltatónak kell helytállnia.[48]

A cselekvőképességnek korosztály (14 évnél fiatalabb és 14–18 éves idősebb kiskorúak), azaz korhatár szerint vannak fokozatai (tehát például részleges cselekvőképesség), a vétőképességnek azonban nincs: valaki vagy vétőképes, vagy vétőképtelen, függően belátási képességétől.

A Ptk. 6:544. §-ának (felelősség **vétőképtelen** által okozott kárért) meghatározása szerint: „(1) Akinek *belátási képessége* oly mértékben *korlátozott*, hogy a *károkozással kapcsolatos magatartása következményeit nem képes felmérni, nem felel* az általa okozott kárért. (2) A vétőképtelen személy helyett *az felel, aki jogszabály alapján* ***gondozójának*** minősül. Gondozó az is, aki a vétőképtelen személy felügyeletét a károkozáskor ellátta. (3) *Mentesül* a gondozó a felelősség

[47] Az OPtk. 865. §-a (Fähigkeiten der Personen) abszolút cselekvőképtelennek tekinti a hét évnél fiatalabb gyermeket. Ezt analóg módon alkalmazzák a deliktképességre nézve is. Emellet az OPtk. 153. §-a szerint deliktképtelenek a lelki betegek (Geisteskranke) és a szellemileg retardált (unmündige) személyek. Olyanok tehát, akik alapvetően nem vonhatók felelősségre az általuk okozott kárért, akik nem rendelkeznek a szükséges belátóképességgel és akiknek a vétkesség nem róható fel. Helyettük a gondnokságra kötelezett felelős, feltéve, hogy a kár a gondnok vétkes mulasztásának vagy szükséges felügyeletének hiánya miatt állt be. Lásd például Rudolf Welser: *Bürgerliches Recht, Band II. Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht*, 143. Auflage, Wien, Manz Verlag, 2007, 364. (Deliktsunfähigkeit). Az osztrák jog szerint, azaz az OPtk. 1310. §-a alapján azonban kivételesen a deliktképtelen személyek is, méltányossági alapon (Billigkeitshaftung), felelőssé tehetők az általuk okozott kárért, feltéve hogy 1) a károkozó vétkességébe nem írható (nem róható fel) a kár, azaz a kárt nem szándékosan okozta, 2) ha a károsult a károkozóra tekintettel elmulasztotta védeni vagyonát, 3) ha a károkozó vagyoni helyzete kedvezőbb a károsulténá. Lásd Rubin: Billigkeitshaftung Deliktsunfähiger und Versicherungsschutz, in Klaus G. Koban – Daniel Rubin – Andreas Vonkilch (Hrsg): *Aktuelle Entwicklungen im Vericherungsrecht,* 2005, 85; OGH in SZ (Entscheidungen des Obersten Gerichtshofes in Zivilsachen, Ö), 52/168; JBl. (Judikatenbuch des Obersten Gerichtshpofes, Ö) 1982, 375.

[48] A Ptk. 6:540. §-a (Felelősség az alkalmazott és a jogi személy tagja károkozásáért) szerint: „(1) Ha az alkalmazott foglalkoztatására irányuló jogviszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a munkáltató a felelős. (2) Ha a jogi személy tagja tagsági viszonyával összefüggésben harmadik személynek kárt okoz, a károsulttal szemben a jogi személy felelős. (3) Az alkalmazott és a tag egyetemlegesen felel a munkáltatóval, illetve a jogi személlyel, ha a kárt szándékosan okozta."

alól, ha bizonyítja, hogy a *nevelés és a felügyelet ellátásával kapcsolatos felróhatóság nem terheli*." A Ptk. 6:547. §-a (felelősség **vétőképes kiskorú** károkozásáért) értelmében: „Ha a kárt olyan vétőképes kiskorú okozta, akinek van felügyeletre köteles gondozója, és a károsult bizonyítja, hogy a *gondozó kötelességét felróhatóan megszegte*, a *gondozó* az okozott kárért a *károkozóval egyetemlegesen* felelős."

Arra a kérdésre, hogy ki a felelős a kárért, a válasz az, hogy ez rendszerint a kár okozója. Ennél fogva az oksági kapcsolat a károkozó jogellenes cselekménye és a kár között lényeges tényállási eleme a kárfelelősség, azaz a kárfelelősség megállapításának. Vagyis az oksági kapcsolat szinte rámutat az okozóra, a kárfelelősre, a kárviselőre. Másik fontos eleme a kárviselő megállapításának a szubjektív felróhatóság, azaz a vétkesség, tehát a kárért az vonható felelősségre, aki akarta a károkozást, vagy aki adott helyzetben eltért az elvárt magatartástól. A harmadik eleme a kárfelelősség alanya megállapításának nem a tényállás alapján, hanem a törvény alapján történik. Meghatározott esetekben ugyanis a törvény valamely előzetes jogi kapcsolat fennforgása esetén nem az okozót, hanem a gondossági kötelezettséggel felruházott jogalanyt teszi felelőssé. Ilyen például szülői jogviszony, mely a szülőt kötelezi a kiskorú gyermek helyes nevelésére, óvására. Az ilyen eseteket kártelepítésnek is nevezzük. A törvény alapján történő kártelepítés mellett ismeretes a szerződési kártelepítés, vagyis az az eset, amikor a potenciális károkozó a kárkockázat beállta esetében felelősségét biztosítási szerződés megkötése alapján a biztosítóra ruházza át. A szerződési felelősségnél megdönthetően vélelmezhető a kárviselő, ez pedig nem más, mint a szerződést megszegő fél.

II. fejezet

A POLGÁRI JOGI INKRIMINÁCIÓ MÓDJA, CÉLJA A KÁRFELELŐSSÉGI JOG ALAPELVEINEK FÉNYÉBEN

(Az inkrimináció fogalommeghatározása; a büntető és polgári jogi felelősség különválása az inkriminációs módszer szerint, az általános és a különleges polgári jogi felelősségi alakzatok „inkriminációja" és sajátosságai.)

A jogi **inkrimináció** alatt a jogirodalom a polgári jogi és büntetőjogi deliktum törvényi előirányzásának módját érti. Az eredeti **római jogban** a büntető és polgári jogi deliktum egymástól világosan nem vált külön, közös volt az egyedi (esetszerűen felsorolt) inkrimináció és a pönális szankció.[49] A római kártérítési jogban kifejezésre jutott a duplum, triplum, sőt a quadruplum szankciója,[50] vagyis a kár többszörösének fizetési kötelezettsége (**pönális, megtorlási** funkció), szemben a modern jogfelfogással, mely szerint elvben a kártérítés akkora, amekkora a másnak jogellenesen okozott kár (**restitúciós** vagy **térítési** funkció). A büntető és a polgári jogi felelősség inkriminációja egymástól való világos elhatárolódásának hiánya jórészt jellemző maradt a **rendi jogban**, és ez jellemző volt a korabeli magyar jogra is. Azzal a kiegészítéssel, hogy a rendi jogban mindkét inkrimináció, a római jogi egyedivel szemben, a morális teológia és filozófia (például Aquinói Szent Tamás, iustum praetium, a magyar kódexjogban: Werbőczy Tripartituma, 1514/1517) értékítéletének alapján általános volt, vagy gyakorta nem tartalmazott inkriminációs pontosítást, definíciót.[51]

[49] A deliktumok és a crimenek római jogi fejlődésmenetéről lásd Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 545–552; az egyes delictumokról: uo., 553–561; az egyes crimenekről: uo., 561–567. Lásd továbbá uők: *A római jog története és intstitúciói*, Budapest, Eszterházy Károly Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2018, 558–582; továbbá, a modern deliktuális felelősség és az önnáló büntetőjog kialakulásáról, a középkorban kifejezésre jutó delicta privata és a delicta publica-crimina-ra való felosztásról, uo., 590.

[50] Lásd Földi–Hamza: *A római jog története és intstitúciói*, 2018, 564, 1792. széljegyzet.

[51] Werbőczy a törvények sajátosságairól, azaz a törvény tartalmáról szólván hivatkozik a „bölcseknek tanítására", és ezek mentén az ártatlanság vélelmére. Ugyanakkor a Tripatitum szerint büntetendő a „gonosz" és „vétkes" ember különösképpen, ha az állam ellen vétkezik: „Minthogy

A **polgári korszakban** két inkriminációs módozat alakult ki: az általános és a különleges. Ettől kezdve a *polgári jogi inkrimináció* az **általános**, a *büntetőjogi* pedig a **különleges** inkrimináció szabályozási elvét követi. Ezeknek a szabályozási módszereknek az érvényesülésére különösképpen a modern polgári és büntetőjogi kódexek meghozatalától kezdődően került sor. (A magyar jogban: Csemegi-kódex, 1878.) Ezek a kódexek alapozták mega polgári jogi és büntetőjogi felelősség különválását. A különválásra azért került sor, mert kialakult az a doktrinális álláspont, hogy a különböző nemű (magán- és közjogi jellegű) jogsértések esetében a köz- és magánjogi érdekek jellegének és oltalmi céljainak (Schutzzweck) megfelelő, ezekhez adaptált, szankciók kell kifejezésre jussanak. Így lett a büntetőjogi szankció **pönális** (megtorló), a polgári jogi szankció pedig **restitúciós** (korábbi vagyoni helyzet helyreállítására irányuló) jellegű (Restitutio in integrum). E korszak polgári jogában az általános inkrimináció rendszerinti törvényi megfogalmazása a **károkozás általános tilalmában** nyivánul meg: tilos másnak jogellenesen kárt okozni. Ezt az elvet és megfogalmazást követi konvergens módon az új magyar Ptk. is.[52] Mint ahogy így van a római jogi alapokon nyugvó más kontinentális európai kódexekben, például a német, az osztrák, a svájci, a francia, az olasz stb. jogban is. Voltak a kárfelelősségi jog tendenciális fejlődésmenetében, akár a polgári korszakban is, kísérletek a polgári jogi deliktum felsorolásszerű, azaz eklektikus meghatározására, hasonlóképpen, mint ahogyan ez a büntetőjogban kialakult, de ez nem mutatkozott eredményesnek. Ugyanis nem sikerült a polgári jogi deliktumok tipikus, vagy tipizált esetek szerinti teljeskörű, maradéktalan felsorolása és definiálása.

A polgári jogi deliktumok egyes esetek szerinti felsorolásos meghatározási kíséreleteinek megmaradtak azonban „reliktumai" a mai jogban, az ún. **különleges** kárfelelősségi esetekben (például állattartói felelősség,[53] veszélyes üzemi fe-

---

a fejedelmeknek nem szabad büntetniök az ártatlant, úgy nem szabad fölmenteniök a büntetés és fenyíték alól a vétkes és gonosz embert, midőn az állam ellen vétkezik." Vagy további általános, morális teológiai jellegű meghatározást tatalmaz: „ki igazzá teszi a hamisat, és elkárhoztatja az igazat: mind a kettő útálatos Isten előtt." Werbőczy István: *Tripartitum*, Budapest, Téka, 1990, a törvény meghatározásairól: VI. cím, 8. §, 37.

[52] Lásd a Ptk. 6:518. §-át (a károkozás általános tilalma): „A törvény tiltja a jogellenes károkozást". A Ptk. 6:519. §-a megállapítja a felelősség általános szabályát: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítkja, hogy magatartása nem volt felróható." *Polgári Törvénykönyv*, Budapest, HVG-ORAC-NK – Novissima, 2018, 214.

[53] Lásd a Ptk. 6:562–6:563. §-ait. Ptk. 6:562 (1): „Aki állatot tart, az állat által másnak okozott kárért felel, kivéve ha bizonyítja, hogy az állat tartásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli. (2) Veszélyes állat tatója a veszélyes üzemi felelősség szabályai szerint felel." Ptk. 6:563 (1): „Vadászható állat által okozott kár megtérítéséért az a vadászatra jogosult tartozik felelősséggel, akinek a vadászterületén a károkozás történt."

lelősség,[54] épületkárok iránti felelősség,[55] gyártó felelőssége vagy termékfelelősség,[56] sportfelelősség, orvosi felelősség, ügyvédi felelősség, mint professzionális felelősségi alakzatok, közhatalmi, azaz közigazgatási, igazságszolgáltatási, közjegyzői, végrehajtói kárfelelősség,[57] atomkárok iránti felelősség, és viszonylag újabban, a környezeti károk iránti felelősség). A különleges felelősségi alakzatokat gyakran külön, kódexen kívüli törvények (Sondergesetze) szabályozzák. A különleges felelősségi alkazatok azért szabályozottak kódexen kívüli törvénnyel, mert sajátosságaik miatt valamiben eltérnek a Ptk. által előírt általános kárfelelelősségi szabályoktól, és ennél fogva gyakorta ki vanak téve szabályozási változásoknak. A magyar jogban ilyen kódexen kívüli külön törvényeknek minősülnek például az Egészségügyi törvény (Eütv.),[58] amely az orvosi felelősséget szabályozza, az ügyvédekről (Ütv.) szóló törvény, amely az ügyvédi felelősséget, a sporttörvény (Sptv.), mely a sportfelelősséget, a Munka törvénykönyve (Mt.), mely a munkajogi felelősséget, az atomtörvény (At) pedig az atomkárokért való felelősséget szabályozza közelebbről. (Lásd alább az erre vonatkozó fejezetet.) Jellemző a különleges felelősségre, hogy a felelősségre vonás jogalapja a külön törvény mellett a törvény által megengedett törvényen kívüli, autonóm, rendszerint professzionális szabály. Például az orvosi felelősségnél az orvosi etika, a mérnöki felelősségnél a szakmai szabályok (például építkezésnél a statikai), a sportfelelősségnél a sportszabályok. Ha a külön törvény az adott különleges kárfelelősségo nemre nézve mást nem ír elő, a Ptk. általános kárfelelősségi szabályai mérvadóak.

A különleges felelősség körébe tartozik a **környezeti károk** (levegő, víz, termőföld szennyezésének) elhárítása. Megkülönböztetjük a környezeti kárveszélyért[59] és a megvalósult környezeti károkért való felelősséget. A Ptk. az első

[54] Lásd a Ptk. 6:535–6:539. §-ait (Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért). E felelősség sajátossága az, hogy a szubjektív felróhatóság hiányában is létrejön a felelősség, a puszta okozatosságra alapozva. A felelősség az üzembentartót terheli. (Ptk. 6:535., 6:536. §-a).

[55] Lásd a Ptk. 6:560–6:561. §-át (Felelősség az épületkárokért). Ez a felelősség felöleli az épület egyes részeinek lehullásával, hiányosságai révén okozott károkért való felelősséget. Ezekért az épület tulajdonosa felelős, kivéve, ha bizonyítja, hogy az építkezésre és karbantartására vonatkozó szabályokat nem sértették meg, és az építkezés vagy karbantartás során a károk megelőzése érdekében nem járt el felróhatóan. A másik felelősség a tárgyak kidobásáért, kiejtéséért vagy kiöntéséért való felelősség (Ptk. 6:561. §-a). Ekkor a helyiség bérlőjét vagy egyéb jogcímen használóját illeti meg a felelősség. A közös használatra szolgáló helyiségből kidobott tárgy által okozott kárért az épület tulajdonosa felelős. (Ptk. 6:561. §-ának (3) bekezdése).

[56] Lásd a Ptk. 6:550–6-559. §-ait (Termékfelelősség). A termékkárért a hibás termék gyártója felelős. (Ptk. 6:550. §).

[57] Lásd a Ptk. 6:548–6:549. §-ait (Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért).

[58] Lásd az 1997. évi törvényt a kötelező egészségbiztosításról: Az egészégügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény.

[59] Lásd a Ptk. 6:523. §-át (károsodás veszélye). Ez a rendelkezés bármely károsodási veszélyre, így a környezeti károsodás veszélyére nézve is egyaránt alkalmazható.

esetben előirányozza, hogy a veszélyeztetett kérheti a bíróságtól, hogy a veszélyeztetőt abbahagyásra, továbbá az elhárításhoz szükséges intézkedési költségek fedezésére kötelezze. A megvalósult környezti károkért való felelősség az okozót terheli a környezetvédelmi különtörvény szerint, a „szennyező fizet" elve alpján. A környezeti károk sajátosak, mert rendszerint több ok (immisszió és emmisszió) hozza létre őket, következményeik pedig nem azonnal állnak be, mint a „klasszikus" károknál. Például sugárszennyeződésnél az egészségben okozott kár gyakorta csak idő múlásával jön létre. Ezért az okságot nehezebb, körülményesebb bizonyítani. Az újabb környezeti kárfelelősség sajátosságaként említhető, hogy a felelősség megelőzési jelleggel akkor is beállhat, amikor a kár még nem jött létre, vagyis ez egyfajta kárveszélyért való felelősség, melynek lényege abban áll, hogy a veszélyeztető megelőző intézkedésre vagy abbahagyásra marasztalható. Másszóval, ha a környezeti kárveszély már „útban van", de a kár még nem jött létre (például ionizációs sugárzás esetében), az emmitens (a kibocsátó) abbahagyásra kötelezhető. A modern európai irányelvi jog a prevenció érdekében limitációs határokat szab meg a különböző típusú környezeti kárveszélyek, kibocsátások esetében.[60] A 21. század első két évtizede során az uniós környezetvédelmi jog az irányelvi, jogharmonizációs típusú közösségi jogot „túlhaladva" megkísérelte a rendeleti jog felé való irányulást, váltást, így egy, az európai környezetvédelmi rendeleti jogkörbe tartozó kódex megalkotását. A rendeleti európai jognak közismerten az a jellemzője, hogy a tagországokban ratifikáció nélkül, közvetlenül alkalmazható. E környezeti jog kodifikálás útján történő rendeleti joggá való alakítása eddig (2022) azonban egészében nem járt sikerrel.

[60] Lásd például az uniós közösségi és az osztrák nemzeti jogforrásokat: *EU- Umweltrecht,* in Werner Doralt (Hrsg) – Anica Doralt (Red.): *Kodex des österreichischen Rechts,* bearbeitet von Mag. Franz Weinbergerer, 2011, amely az európai közösségi irányelvi és rendeleti jogot tartalmazza. Például EMAS III Verordnung, Industrieemmissions – Richtlinie; Pflanzenschutz – Richtlinie; Biozid Richtlinie; Aerosol Richtlinie; Umgebungs – Lärm Richtlinie; Gentechnik Richtlinie stb., Wien, Lexis-Nexis, Budapest, Prime Rate, 2011; ezek között lásd Richtlinie 2004/35/EG über Umwelthaftung zur Vermeidung und Sanierung von Umweltschäden. Lásd továbbá Wasserrecht, in Doralt (Hrsg) – Anica Doralt (Red.): *Kodex des österreichischen Rechts,* bearbeitet von Friederich Hefler, Wien, Lexis-Nexis, 2010, mely a közösségi és az (osztrák) nemzeti környezeti vízjogot tartalmazza, például Verordnungen zum WRG, 2-1-2.17, nationale Rechtsmaterien, ad 3-1-37, Völkerrechliche Regelungen, 4., Gemeinschftsrecht, 5; Werner Doralt (Hrsg.) – Anica Doralt (Red.): *Umweltrecht,* bearbeitet von Wolfgang List, Wien, Lexis-Nexis 2011, mely az oszrák belső, (harmonizált) jogszabályairól szól, mégpedig a következő területeken: Gewerberecht (vállalkozói jog), ad 1-1; Dampfkesselrecht, ad 2-1; Forstgesetz, ad 3; Mineralstoffgesetz, ad 4.; Luftreinhaltung, ad 5; Abafallwirtschaft, ad 6.; Altlastenrecht, ad 7; Wasserrecht, ad 8; Umweltverträglichkeitsprüfung, ad 9/1; Düngenmittelrecht ad 10/1; Gentechnik, ad 11/1; Pflanzenschutz, ad 12; Umweltorganisationsrecht, ad 13; Umweltinformation, ad 14; Sonstige umweltsrelevante Normen, ad 15; ABGB (Auszug), ad 16; Tierschutzgesetz, ad 17; Lärmschutz, ad 18; Bundes-Umweltshaftungsgesetz, ad 19; Umweltmanagmentgesetz, ad 20.

Nem azért, mert a kódex nem fogalmazódott meg, hanem azért, mert az egyes tagállamok különböző immissziós és emissziós helyzetben vannak. Ezért egyelőre maradtak az irányelvi jog által ajánlott emissziós és immissziós határok.[61] A környezeti károk térítésével kapcsolatosan két fejlődési tendencia állapítható meg. Az első a 20. század második felében domináló ún. **szolidaritási elv,** mely közjogi (például fiskális – környezeti adózási eszközök begyűjtésével és ezek felhasználása alapján kívánta környezetjavító intézkedésekkel elhárítani vagy szanálni a kárt). E doktrína szerint, mivel a környezeti károkhoz mindenki hozzájárul, ezért, akár környezeti adóval, mindenki egyformán terhelhető, és az ezen az alapon begyűjtött (legtöbbször fiskális, adózási jellegű) eszközök a környezetjavító és elhárító intézkedések, sőt a konkrét károk fedezetéül szolgálhatnak. Itt a **kár szocializálásának elve** érvényesült. Ez azonban nem bizonyult méltányosnak, mert nem mindenki járul hozzá egyfomán a környezetszennyezéshez. Egyes emmitensek (szennyező anyagokat kibocsátók) nagyobb, mások kissebb mértékben járulnak hozzá. Ezért a századvég során és a 21. század elején az európai közösségi jogban (irányelvi jog) és a tagállamokban, így a magyar környezetvédelmi jogban is, a **szennyező fizet elve** érvényesült, tehát az, hogy a környezeti károkért, akár szanálási, akár kártérítési szempontból, az tehető felelőssé, aki ezeket okozta, eltérően és méltányosabban a kár szocializációjának módszerétől. Bevezetésre került az uniós irányelvi jogban, és ennek mentén a nemzeti jogrendszerekben is, beleértve a magyar jogot is, az új, potenciálisan környezetszennyező létesítményeknél a külön **környezeti engedély**, mely megszabhatja a környezeti emissziók és immissziók legmagasabb kibocsátási határát – ezeknek a túllépése ezen engedély megvonásával jár. Bevezetésre került a **környezetvédelmi actio popularis** intézménye, amit az új Ptk. is bizonyos formájában elfogad**,** mely lehetővé tette az addig hiányzó bírói oltalmat. A tágabb értelemben vett környezetoltalmi actio popularis lehetővé teszi, hogy a meghatározatlan körű személyt veszélyeztető környezeti kárveszély esetén bárki érdekelt, vagy maga a veszélyeztetett bírósághoz fordulhat azzal a kérelemmel, hogy a környezetveszélyeztetőt a saját költségén, megfelelő megelőző

[61] Lásd a közösségi jog környezetvédelmi szabályait és az osztrák implementációt: Umweltrecht, in Doralt–Doralt: *Kodex des östereichisches Recht*, 2011 (IGL Verordnungen, Mineralrohstoffgesetz, Abfallwirtschaftsgesetz, Umweltforderungsgesetz)EU Umweltrecht, Stand 1.3. 2011, in *Kodex des österreichischen Rechts*, 2011 (EMAS-Verordnung, Industrieemissionsrichtlinie, Pflanzenschuztmittel-Verordnung, Tierversuchs-Richtlinie, Biozid-Richtlinie, Aerosol-Richtlinie). Jellemző törekvés az, hogy a környezeti hatású ipari kibocsátások a „fogadó" közegek (föld, víz, levegő) osztályozása szerint, főként az ipari kibocsátások esetében, maximális limtációja valósuljon meg. Ez főleg a rendeleti jog útján történik. A közösségi jog a környezetgazálkodást is szorgalmazza. Tehát azt, hogy a környezetoltalom nemcsak tehertétel, költség, hanem az oltalom egyúttal mindinkább a gazdálkodás (vállalkozás) területévé is válhat és válik.

intézkedésre (például szűrőberendezés beépítésére, vagy abbahagyásra) marasztalja, vagy ha tevékenysége polgári jogi értelemben kárt okozott, például egészségsérelem esetében, ezt a károsult kérelmére, az okozó térítse. Szemben az actio popularisszal, az új Ptk.-ban ezt a kárelhárítási igényt csak a közvetlenül veszélyeztetett nyújthatja be környezetoltalmi kereset által, abbahagyási és megfelelő megelőző intézkedés (például szűrőberendezés alkalmazása) megtételére irányuló kérelemmel.[62] Ha azonban a környezeti kár mégis beállt, eltérő jogszabály hiányában az általános kárfelelősségi szabályok érvényesíthetők. A szűkebb és tágabb értelemben vett környezetoltalmi actio popularis nemcsak post festum (utólagos környezeti kárelhárítás), hanem preventív, megelőzési célokat is megvalósíthat. A környezeti kárfelelősség sajátossága az, hogy míg **a klasszikus kárfelelősségnél nincs kárfelelősség, ha a kár nem jött létre**, addig a **környezeti károknál kárveszély esetében is beállhat a felelősség**, tehát mielőtt még a kárra sor került volna, azzal, hogy ez nem kártérítési, hanem preventív intézkedések iránti kötelezést jelent. Ami a preventív intézkedésre való bírósági kötelezést illeti, ennek feltétele, hogy a perben bizonyítást nyert, hogy a „kár már a megvalósulás útján van", megvalósulása tehát valószínű. Így, még mielőtt a kár beállhatott volna, benyújtható a megelőzést célzó, a kibocsátó megfelelő megelőző intézkedésekre való marasztalását igénylő kereset. Ezek szerint az egyedi inkrimináció a modern polgári jogban a kár sajátosságaihoz idomulva, külön törvények szerint valósul meg.

A modern európai és magyar környezetoltalmi kárfelelősségi jogban a **megelőzést** elsősorban a **közigazgatási jog** vállalta át. Ezt a közösségi irányelvi jog ösztönözte, amely az **új**, potenciálisan környetveszélyeztető ipari és egyéb létesítmények építésénél, létrehozatalánál előirányozza a külön **környezetvédemi engedély** kiadását. Ez az engedély akkor adható ki, ha a tervezett létesítmény tartalmaz olyan **szűrőberendezést**, amely megakadályozza a környezeti kárt. Ebben az engedélyben előirányozható a megengedett **kibocsátás határa, korlátja**. A környezeti **ellenőrzés** folyamán, amennyiben a kibocsátó meghaladta a limitet, a környezeti engedély visszavonható. A modern **polgári jogi környezetvédelmi szabályok**, melyek rendszerint külön törvényekben foglalnak helyet (például a mezőgazdasági földterületekre, vízhasználatra stb. vonatkozó törvények), egyszerre **preventív és pönális** jellegűek. Preventívek a környezetvédelmi **actio popularis** kereset által, melynek értelmében fokozott és nagyobb méretű környezeti kárveszély esetében bírói úton igényelhető a veszélyeztető cselekményé-

[62] Lásd a Ptk. 6:523. §-át (károsodás veszélye): (1) Károsodás veszélye esetén a veszélyeztetett kérheti a bíróságtól, hoigy azt, aki a veszélyt elő idézi, az eset körülményeihez képest, a) tiltsa el a veszélyeztető magatartástól; b) kötelezze a kár megelőzéséhez szükséges intézkedések megtételére; c) kötelezze a megfelelő biztosíték adására.

nek abbahagyására, vagy megfelelő megelőző intézkedésre való marasztalása. Post festum feladata a polgári jogi környezeti kárfelelősségnek akkor van, ha a környzeti kár már beállt (például életet, testi épséget és egészséget károsító módon), ekkor a kártérítés bírói úton igényelhető, összhangban a klasszikus kárfelelősségi szabályokkal. A **büntetőjogi környezetsértő inkriminációra** az európai jogrendszerekben csak a 20. század második felében került sor. Ez a felelősség csak akkor alkalmazható, ha a környezetszennyezés **szándékos**, szemben a polgári jogi környezeti kárfelelősséggel, mely szubjektív felróhatóság nélküli, tehát **objektív,** veszélyes üzemi felelősség. A büntetőjogra nem jellemző az objetív felelősség. A polgári jogi környezeti felelősség akkor is felléphet, ha kár még nem jött létre, de már „útban van". A büntetőjogi felelősség azonban post festum felelősség, mert csak akkor állhat be, ha az inkriminált könyezeti kárkövetkezmény létrejött, beállt.

A **büntetőjogi inkrimináció**, habár hasonló nevesítési és pontosítási problémákkal találta szemben magát, mint a polgári jogi kárfelelősség, maradt az egyedi inkriminációnál. Az ok a nullum crimen sinae criminae et sinae lege követelményében nyilvánult meg, azaz abban a büntethetőségi szabályban, mely szerint senki sem büntethető olyan cselekményért, amelyet az elkövetés időpontjában a Btk., különleges részében, ezeket „egyediesítve", pontosítva, definiálva, nem tiltott. Kialakult az egyes bűncselekmények tipizálása, például személy, vagyon ellenében való jogellenes cselekmények szerint, ezen belül pedig az egyes bűncselekmények, például gyilkosság, rablógyilkosság, testi sértés, rágalom, lopás stb. ezeknek pontos büntetőjogi definícójával.[63]

A **polgári jogban kialakult különleges kárfelelősség** szabályai akkor kerülnek alkalmazásra, ha ezt a Ptk., vagy a kódexen kívüli speciális törvény (a magyar jogban például az ügyvédi, az egészségügyi) külön előirányozza, és ezekre nézve a Ptk. általános kárfelelősségi szabályaitól eltérő, sajátos szabályokat alakít ki. Így például a tárgyi, objektív vagy **veszélyes üzemi felelősség**nél[64] szükségtelen a szubjektív felróhatóság bizonyítása. Vagy például a **sportfelelősség** tényállástól, azaz körülményektől függően lehet objektív (például veszélyes sportszer hatása), szubjektív, szerződési (például sportolói alkalmazási szerződés megszegése), deliktuális jellegű (sportjáték során, a sportszabályok megszegésével előidézett

[63] A büntetőjogi inkrimináció fejlődésmenetéről az európai és a magyar Btk.-kodifikációkban lásd Barna Mezey (szerk. és szerz.): *Strafrechtskodifiation im 18. und 19. Jahrhundert, Rechtsgeschichtliche Abhandlungen*, Band 21, Budapest, 1997; ebben lásd a holland jogban: Moorman von Kappen, ad 4; Joyce C.M Boeijen/Nijmegen, ad 28, az osztrák jogban: Andreas Leiss, ad 37, Wolfgang Pipek, ad 45., Helga Strauss, ad 60, Elke Lindinger, ad 76, a magyar jogban: Mezey Barna, ad 90, a német jogban: Wolfgang Seibert, ad 131 stb.

[64] Lásd a Ptk. 6:535, 6:539. §-ait. (Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért).

testi sérelem).[65] A hatályos magyar sporttörvény szabályozza a szervező felelősségét. A sporttörvény 66. §-ának (1) bekezdése értelmében a szervező és a rendező e törvény és a sportági szövetség szabályzatában meghatározott előírások megfelelő lebonyolításáért egyetemlegesen felelős. A sporttörvény szabályozza a néző felelősségét is. A törvény 76. §-ának (1) bekezdése szerint a néző köteles betartani a szervező által meghatározott biztonsági előírásokat. A (2) bekezdés szerint pedig, ha ezeket az előírásokat a néző megszegi, az ebből eredő jogsértésekért, illetve kárért a Ptk. szabályai szerint köteles sérelemdíjat fizetni, illetve felelősséggel, mégpedig a kártérítésre vonatkozó általános szabályok szerinti kártérítéssel tartozik. A sporttörvény nem szabályozza a sportolók között egymásnak okozott kárért való felelősséget, továbbá a sportoló szerződésszegését. Más speciális jogszabály hiányában a magyar jogban az általános szerződési és szerződésen kívüli szabályokat kell alkalmazni. A sporttörvény 8. §-a szerint a hivatalos sportoló sporttevékenységét a sportszervezettel megkötött szerződés alapján fejti ki, azzal, hogy e szerződés csak határozott időtartamra szólhat.

Sajátosságot hordoz az **atomkárokért** való felelősség. Atomkárok alatt értjük az atomenergiaművek felelősségét az atommű meghibásodása folytán előállt személyi és vagyoni károkért. Személyi károk lehetnek: az élet, a testi épség és az egészség megsértése fokozott sugárzás vagy más erőműhiba hatására. Vagyoni károk pedig a károsultaknak az erőmű hibája folytán vagyonban kimutatható, előidézett károk. Jellemzője e felelősségnek, hogy szigorított objektív felelősség, és az, hogy a térítés káreseményként korlátozott. A magyar jogban ezt a felelősséget újabban az atomfelelősségről szóló törvény szabályozza.[66] A legtöbb európai országban az atomkár-felelősségnél a klasszikus kimentő okok, mint az erőhatalom, elvben nem minősülnek felelősségkimentő oknak, tehát ez a különleges felelősségnem az ún. **abszolút felelősség** körébe tartozik.[67] A hatályos magyar atomtörvény 42. §-ának (1) bekezdése preventív kötelezettségeket ró az engedélyesre, azaz az üzemeltetőre: „Az atomenergia alkalmazója köteles azonnali hatékony intézkedéseket tenni abban az esetben, ha tevékenysége során rendkívü-

[65] Lásd a 2004. évi I., sportról szóló törvényt, a 2019. évi XXIX. törvénnyel együtt, mely a sportról szóló törvényt módosítja.

[66] Lásd Atomtörvény, 1996. évi (azóta többször módosított) CXVI. törvény az atomenergiáról. Legutolsó módosítás: 2021. november 9.

[67] Lásd például az osztrák jogra nézve, hogy a hatályos Atomhaftungsgesetz (Atomfelelősségi törvény – AtomHG, 1991, BGBl. I 1998/170) szigorú objektív felelősséget vezetett be az erőműveket terhelően, az atomkárok előidézése esetén. Lásd Menschick: *Ein neues Atomhaftpflichtgesetz für Österreich, RdU (Recht der Umwelt),* 1998, 55; Kissich: Der Ersatz für Nuklearschäden nach der „Convention on supplementary Compensation for Nuclear Damage" und dem österreichischen AtomHG 1999, *Österreichische Juristen Zeitung*, 1999, 661, 718; Hinteregger–Kissich: *Atomhaftungsgesetz*, 1999 (2004).

li esemény következett be, és a munkavállalókra vagy a lakosságra ható ionizáló sugárzás szintje vagy a radiokatív szennyeződés mértéke, illetőleg a környezetbe kibocsátott radioaktív anyagok mennyisége meghaladja vagy meghaladhatja a hatóságilag megengedett értéket." A hatályos magyar atomtörvény V. fejezete szabályozza az atomkár-felelősséget és az atomkár megtérítését. A tövény 48. §-ának (1) bekezdése értelmében: „a nukleáris létesítmény engedélyese köteles a törvényben meghatározott atomkárt megtéríteni." A törvény 48/A §-ának (1) bekezdése értelmében „[h]a az atomkár megtérítésére való jogosultságot az emberélet elvesztése, a személyek testi épsége és egészsége megsértése folytán keletkezett nemvagyoni sérelem alapozza meg, az ezért való, a 48. § szerinti felelősség megállapításához a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges". (Azonos módon, mint a Ptk.-ban.) A (2) bekezdés értelmében „[a]z atomkár megtérítésének mértékét, módját és esedékességét a) az emberélet elvesztése, továbbá a személyek testi épsége és egészsége megsértése folytán keletkezett nemvagyoni sérelem esetén a Polgári Törvénykönyv sérelemdíjra vonatkozó rendelkezései, b) az a) pontban foglaltaktól eltérő, egyéb atomkár esetén a felelősséget a Polgári Törvénykönyvnek a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére vonatkozó rendelkezései alkalmazásával kell megállapítani".

A hatályos magyar atomtörvény **nem fogadja el az ún. abszolút felelősséget**, tehát azt a felelősségi módot, amikor az üzemeltető nem mentheti ki felelősségét még erőhatalomra hivatkozva sem. Az atomtörvény 49. §-ának (1) bekezdésében és a 48. §-ban meghatározott felelősség alól (tehát élet, testi épség, egészség megsértése esetén), kimentésnek nincs helye. Más szóval, a Ptk. (általános) kimentési szabályai nem alkalmazhatók, például olyanok, mint a károsult beleegyezése. Ez alól azonban ugyanez a bekezdés **erőhatalom esetén kivételt** tesz. Tehát a kimentésnek van helye, ha az atomkár a nukleáris létesítmény tevékenysége körén kívül eső elháríthatatlan külső ok (fegyveres összeütközés, háború, polgárháború, fegyveres felkelés, rendkívüli méretű környezeti katasztrófa) által kiváltott nukleáris baleset következménye. Ugyanezen § (2) bekezdése szerint „az engedélyest **részben vagy egészében mentesíti**, ha az atomkár megtérítését követelő személy **súlyosan gondatlan**, vagy kifejezetten az **atomkár előidézésére** irányuló, szándékos és elháríthatatlan cselekvésének vagy mulasztásának következménye."

Ennek alapján megállapítható, hogy a magyar atomtörvény speciális kárfelelősségi rendelkezései szerint az üzemeltető (engedélyes) nem mentheti ki felelősségét az általános kimentési okokra hivatkozva, kivéve az erőhatalmat.

Az atomtörvény 50. §-a értelmében *„nem minősül atomkárnak,* s az engedélyes *a Ptk. szerint köteles helytállni* az olyan kárért, amely a) a *nukleáris létesítmény*

állagában keletkezett, amelyet e nukleáris létesítmény telephelyén a létesítménynyel kapcsolatban használnak vagy szándékoznak használni; b) azon *szállítóeszköz* állagában keletkezett, amelyben az adott nukleáris anyag a nukleáris baleset idején volt.

Az 51. § értelmében „a törvényben foglalt kivételektől eltekintve az **atomkárokért való felelősség korlátozása vagy kizárása semmis**".

A magyar atomtörvény más európai atomtörvényekhez hasonlóan előirányozza az egyes káralakzatok szerinti kártérítés maximális **összegszerű limitációt** (térítési korlátozást). Az 52. § szerint a nukleáris baleseteknél a kártérítés nem haladhatja meg a százmillió, szállítás esetében az ötmillió SDR-t. A Magyar Állam ezen összegeket meghaladó károk esetében nem fizethet háromszázmillió SDR-nél nagyobb térítést.

Az atomtörvény 54. §-a kötelezi az engedélyest, hogy az összegszerű törvényi korlátozás határáig **biztosítási szerződést** kössön, vagy más fedezetről gondoskodjon.

A közlekedési **járművek** esetében,[68] továbbá egyes **szakmai és hivatási tevékenységek**[69] körében, többek között sajátosságként említhető, hogy ezeknél a tevékenységeknél kötelező a felelősségbiztosítás stb. Ide, a különleges felelősségek körébe tartozik a **gyártó** felelőssége[70] az előállított dolog felhasználása során gyártási hibájából előálló károkért. A különleges felelősség körébe tartozik továbbá az **állattartói** felelősség[71] és az **épületkárokért** való felelősség.[72] Ezek a felelősségek a gondossági (Sorgfaltshaftung, n., o.[73]) felelősségek körébe tartoznak,

[68] Lásd 2009. évi (azóta többször módosított) LXII. törvényt a kötelező gépjármű-biztosításról. Németországban a közlekedési járművekkel kapcsolatos kötelező felelősségbiztosítást az 1939. évi Kötelező járműbiztosításról szóló törvény – PfVG – Pflichtversicherungsvertragsgesetz vezeti be. Ennek célja az járműközlekedés áldozatainak minél szélesebb körű oltalma volt és ma is ez maradt. Lásd Maximilian Fuchs – Werner Paucker – Alex Baumgärtner: Delikts- und Schadenersatzrecht, 9. Auflage, Berlin–Heidelberg, Springer Verlag, 2017, 305.

[69] Lásd József Szalma: Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischem Recht, *WIRO – Wirtschaft und Recht in Osteuropa,* 2016/3, 65–70.

[70] Lásd a Ptk. 6:550–6:559. §-ait (Termékfelelősség).

[71] Lásd a Ptk. 6:562–6-563. §-ait (Felelősség az állatok károkozásáért).

[72] Lásd a Ptk. 6:650–6:561. §-ait (Felelősség az épületkárokért).

[73] Az osztrák jog megkülönbözteti az oltalmi (Schutzpflichen) és a gondossági (Sorgfaltspflichten) kötelmeket. Ezek az adós elvárt magatarására irányuló kötelezettségek (Verhaltenspflichten). Az adós a teljesítést úgy kell megvalósítsa, hogy ezáltal a hitelezőnek ne okozzon személyiségi és vagyoni kárt. Ezek a kötelmek nem igényelnek külön szerződési klauzulákat, a szerződés értelméből (értelmezéséből) következnek. Ezekkel szembenálló magatartás szerződésszegésnek minősül, és kártérítési kötelezettséget von magával. Az oltalmi és gondossági kötelezettségek megszegése a deliktuális jogban is jogellenességet és ezáltal kártérítési kötelezettséget hoz létre.Lásd Rudolf Welser: *Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil*, 13. Auflage, Wien, Manz Verlag, 2007, 5–6 (Schutz- und Sorgfaltspflichten).

azon alapulnak, hogy a dolgok tulajdonosa vagy használója köteles a megelőző intézkedések megtételére.

Ezek a sajátosságok vonják magukkal azt, hogy a Ptk.-ban nevesített és más, kódexen kívüli törvények által szabályozott esetekben, az adott különleges felelősségi alakzat indokoltan eltér az általános kárfelelősségi szabályoktól.

A különleges felelősségi alakzatok körében külön figyelmet érdemel az ún. **munkajogi kárfelelősség**, mely a munkáltató és a munkavállaló vagy alkalmazott kölcsönös felelősségét, vagy a munkáltató munkavállaló által harmadik személynek okozott kára iránti felelősséget öleli fel.[74] A magyar Munka Törvénykönyve (2012, később többször módosítva) a munkajogi kárfelelősséget (munkáltató és munkavállaló vagy alkalmazott kölcsönös kárfelelősségét) sajátosságaira való tekintettel szabályozza (igaz, nem mindig szerencsésen), mivel a Ptk. az európai törvénykönyvekkel szemben ezt a különleges felelősséget még alapjaiban sem szabályozza, az alapokat (szerintem nem helytállóan) és a részleteket is az Mt.-re „bízta". Az Mt. munkajogi kárfelelősséget tartalmazó rendelkezései sok esetben vitathatók, például ahol (úgy tűnik) a munkavállaló kárára indokolatlanul eltérnek a Ptk. teljes kártérítési elvétől, ezáltal csökkentve a munkáltató kártérítési felelősségét. Pedig az Mt. célja elsősorban a munkavállaló fokozott oltalma kellene legyen. Igaz, az Mt. utal arra, hogy amennyiben a munkajogi kárfelelősségre nézve nem tartalmaz speciális rendelkezést, a Ptk. általános kárfelelősségi szabályai kerülnek alkalmazásra. Marad azonban az, hogy az Mt. (a lex specialis derogat legi generali szabálya révén) tartalmaz speciális rendelkezést, ahol (úgy tűnik) nem is kellene legyen ilyen „sajátosság". A munkajogi felelősség alapjait nem véletlenül szabályozzák az európai kontinentális törvénykönyvek, ezáltal stabilizálva a munka világában oly fontos szerződési és deliktuális, azaz a másokért való felelősség alapvető szabályait. A Ptk.-k általában stabilabb kódexek, törvények szoktak lenni, s így a munkaszerződés Ptk.-ba való inkorporációja több jogbiztonságot, állandóságot nyújthatna, mint a Munka Törvénykönyve, mely – mint minden kódexen kívüli törvény – változásoknak „könnyebben kitett" jog-anyag.[75]

A **jogalkotói kárfelelősség** is a különleges felelősség körébe tartozik, ugyanis a jogalkotó új törvényével okozhat kárt, amennyiben az új törvény – jövőbeni hatály helyett, mely nem szünteti meg a korábbi törvény alapján jogszerűen szerzett alanyi jogosultságokat – visszaható hatállyal csorbítja vagy megszünteti

[74] Lásd Szalma József: A munkajogi kártérítési felelősség jogi természete, *Miskolci Jogi Szemle*, XII. évfolyam, 2017/2 (különszám: „Ünnepi tanulányok Prugberger Tamás professor emeritus 80. születésnapjára), 546–560.

[75] Lásd József Szalma: Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht in ungarischem Recht, *Journal on European History of Law,* 2013/2, 118–122.

a korábban szerzett jogosultságokat. Habár a magyar jogirodalom ennek a kérdésnek kellő figyelmet szentelt,[76] az új Ptk. e kérdést nem szabályozza. Feltehető a kérdés, ki e felelősségnem kötelezettje, az állam vagy jogalkotói szerve, az Országgyűlés. Más jogrendszerekben és a közösségi európai jogban az állam és nem szerve tehető felelőssé. Nota bene, a bírósági, közigazgatási jogkörben okozott károkért, szemben más európai megoldással, a Ptk. nem az államot, hanem szervét teszi felelőssé. Az alkotmányossági normakontroll ellenére – például azért, mert az utólagos normakontroll még nem valósult meg – előfordulhat, hogy a bíróság alkotmányellenes törvény alkalmazásával is kárt okozhat.

A polgári jog különleges, sajátos inkriminációjaként minősíthető a **nemvagyoni javak,** azaz a törvénnyel oltalmazott **személyiségi jogosultságok** jogellenes megsértése. A polgári jog által oltalmazott személyiségi jogosultságok, vagy általános megfogalmazást nyertek, mint az emberi méltóság, vagy külön nevesítettek, mint az élet, a testi épség és a szabadság, és az ezekből származó jogosultságok megsértése. Ezeket és az ezekből származtatott személyiségi jogokat az új Ptk. is előirányozza azzal, hogy főszabályként a sérelemdíj (máshol: testi és lelki fájdalom okozása miatti díj, Schmerzensgeld), szankcióját irányozza elő.[77] A sérelmdíj megítélését és mértékét a sérelem súlyától, ismétlődő jellegétől, a felróhatóség mértékétől, vagy más szóval a vétkesség fokától, valamint a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatásától teszi függővé. A svájci Kt., némileg hasonlítható módon, a sértett javak jelentőségét, valamint a testi és leki fájdalom intenzitását és tartamát veszi figyelembe. A magyar polgári jogi elméletben és bírói gyakorlatban felmerült a kérdés, hogy ennek, mármint a sérelemdíjnak, kártérítési (elégtételnyújtási) vagy pönális jellege van. Erre vonatkozó monográfiámban kiemeltem, hogy főszabályként inkább elégtételnyújtási, és az ehhez közel álló kártérítési jelleget kell kiemelni, mint a pönális jelleget. Ezt a

[76] Lásd újabban: Szalbot Balázs: A hazai jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősség bírói gyakorlata, *Magyar Jog,* 2021/11, 651–661; Tőkey Balázs: A jogalkotással okozott kárért való felelősség, *Polgári Jog,* 2017/4, 46–51; Tran Róbert Péter: A jogalkotói károkért való felelősség, *Polgári Jog*, 2019/5–6,102–104; Lajer Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért a magyar jogban, *Jogtudományi Közlöny,* 2001/2, 78–79.

[77] Lásd a Ptk. 2:52. (1), (2), (3). bekezdéseit; az oltalmazott személyiségi jogok körét illetően pedig a Ptk. 2:42–50. Továbbá a Ptk. 2:55. §-ait. A felróhatóság nélküli szankciókat (jogsértés megállapítása, jogsértés abbahagyására irányuló kereset, elégtételnyújtás, ha lehetséges az előző helyzet helyreállítása, a sérelmes helyzet megszüntetése, a jogsértéssel szerzett vagoni előny átengedése) a Ptk. 2:51. §-ának (1), (2), (3) bekezdése szabályozza. A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel, egyösszegben határozza meg. (A Ptk. 2:52. §-ának (3) bekezdése szerint. Ennek értelmében a sérelemdíj mértéke szubjektív felróhatóság fokától (azaz szándékosság és gondatlanság) függően nyer megállapítást.)

klasszikus német jogirodalom is megerősíti.[78] Nincs ok arra, hogy a polgári jogi doktrínában ne nyerhessen elfogadást, korántsem mellőzve a sajátosságokat, hogy a vagyonban okozott kár (materielle Schaden, n.; dommage materielle, fr.) és a személyiségsérelem is (immaterielle Schaden, n.; dommage moral, fr.), egyaránt a szó tágabb értelmében vett kárnak minősülhessen. Az európai és a hagyományos magyar polgári jogi doktrínában ugyanis régtől elfogadott tétel, hogy nemcsak a vagyonsérelem, hanem a személyiségsérelem is egyformán oltalmazott érték. Figuratíve: nem lehet az, hogy a vagyoni sérelem az kár, a személyiségsérelem pedig nem az, hanem esetleg valami más. Habár a kettő nem ugyanaz, mert e javak oltalmi célja különbözik (vagyon és személyiség), nincs ok arra, hogy e javak megsértése esetében a polgári jogra jellemző szankciót, a kártérítést mint vagyoni szankciót egyaránt ne alkalmazzuk. A sérelemdíj rendeltetése tehát a sérelmezettnek személyiségi jogainak megsértése miatt járó, elsősorban elégtételnyújtás és nem a sérelmet okozó személy megtorlása. A megtorlás büntetőjogi és nem polgári jogi funkció. Ezért van az, hogy más jogrendszerekben a sérelemdíj vagy nemvagyni sérelemért járó pénzbeli kártérítés nem a vétkesség fokától, hanem a sértett javak jeletőségétől függ. Jogellenes szabdságfosztás esetében nagyobb, egyszerű rágalmazás esetében kissebb térítés jár. Nem mindegy, hogy a sérelmező „egyszerű rágalmat" követett el, vagy a sértettet jogellenesen megfosztotta a szabadáságától, például a büntető bíróság valakit olyan bűncslekményért marasztalt szabdságvesztésre, aki a bűncselekményt nem követte el. Vagy nem mindegy a sérelemdíj mint egyfajta kártérítés mértékének megítélése során, hogy az okozott testi vagy leki fájdalom intenzív és tartós-e. A magyar tételes jogban (Ptk.) e tekintetben az ismétlődő jelleg jutott kifejezésre, ami úgy tűnik, korántsem ugyanaz, mint a tartósság és az intenzitás (ami a svájci Kt. mércéje). Az „ismétlődés" azt jelenti, hogy a személyiségi jogsértő többször elkövette a jogsértést. A tartósság ezzel szemben azt jelenti, hogy az eredeti jogsértés, akár megismétlés nélkül is, tartós lelki vagy testi fájdalmakat okoz. Az „intenzitás" és a „tartósság" mércéje, mely hiányzik a magyar Ptk-ból, a svájci jogban mind a „lelki", mind a „testi" fájdalmakra vonatkozik. Ha lett volna ez a mérce, megoldódott volna a Ptk. meghozatala után kialakuló magyar jogelméletben „ádáz" vitát okozó ún. „bagatell" személyiségsértés kapcsán felmerülő szankció. Úgy tűnik, a még be nem fejezett vita eredményeképpen a jelenlegi magyar bírói gyakorlat azt az álláspontot képviseli, hogy az ún. bagtell személyiségi jogsértés esetében nem jár

[78] Lásd, Ludwig Enneccerus – Theodor Kipp – Martin Wolff: *Schuldrecht, fünfzehnte Bearbeitung von Heinrich Lehmann*, Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1958, 1004. oldal: „A fájdalomdîj (Schmerzensgeld), mely az élet, a testi sérelem, az egészség és a szabadság megsértése esetén fizetendő, *nem büntetés*, hanem *kártérítési igény*, amelyet a BGB 847. paragrafusa irányoz elő a tágabb értelemben vett nemvagyoni károk megtérítése céljából, mint méltányos kártérítést."

sérelemdíj, csupán annyi, hogy a bíróság megállapítja a személyiségi jogsérelmet. Persze, korántsem mellőzhető az, hogy a hatályos magyar Ptk. értelmében a sérelemdíj mértékének meghatározásakor a bíróságnak figyelemmel kell lennie a sérelmező szubjektív (vétkességének fokát érintő) hozzáállására. Ez által az új Ptk. közvetetten utal a sérelemdíj ún. megtorlási funkcójára is, habár előtérben a sérelmezettnek járó elégtételnyújtás (sajátos kártérítés, kárpótlás) áll. Utóbit támasztja alé a Ptk. azon mércéje is, mely a sérelemnek a sérelmezettre és környezetére gyakorolt hatást emeli ki.

A polgári jogban az **általános kárfelelősségi szabályok** főleg a *kárfelelősség feltételeit* és a *kártérítési kötelezettséget* irányozzák elő. Az új magyar Ptk. értelmében, amennyiben adott kárfelelősségi esetre nézve nincs külön, eltérő jogszabály, értelemszerűen alkalmazandók az általános kárfelelősségi szabályok. A régi (1959) és a rendszerváltás után (1988) többször módosított Ptk. egységben, „egy helyen" szabályozta a kárfelelősséget, pontosabban, előirányozta a kárfelelősség általános szabályait, és ezek mellett az egyes kárfelősségi nemeknek az általánostól eltérő sajátosságait, például a szerződési felelősséget. Az új Ptk. (2013) azonban a szerződési felelősséget szabályozó rendelkezéseket leválasztotta az általános kárfelelősségi szabályoktól, és ezeket a szerződési jog körébe helyezte. Ennek oka abban kereshető, hogy a szerződési felelősség számos, az általánostól eltérő sajátosságot tartalmaz, figyelemmel a szerződési jogban domináló **diszpozitivitásra**, megengedő törvényi jogszabályokra, azaz az ennek megfelelő szerződési szabadságra, szemben a deliktuális jogban főszabályként érvényesülő **imperatív** (kényszerítő) szabályokkal. A két felelősségi rendszer külön szabályozási módszere és a szerződési felelősség sajátosságai motiválták a jogalkotót e két felelősségi rendszer egymástól elválasztott szabályozására. A Ptk. azonban megőrizte a két felelősségi rendszer közötti **kapcsolatot** azáltal, hogy amennyiben a törvény a szerződési felelősségre nézve mást nem ír elő, értelemszerűen alkalmazhatók a deliktuális, azaz az általános kárfelelősségi szabályok.

A polgári jogi és büntetőjogi felelősség kapcsolata megmaradt, elsősorban az ún. **előkérdés** és a praeiudicium (jogerősen más bíróság által előzetesen eldöntött előkérdés) kapcsán. Előkérdés alatt értjük azt a jogi kérdést, amely egyébként önnálló per vagy büntető eljárás tárgya lehetne, melytől függ a folyamatban levő per vagy a büntető eljárásban hozandó határozat. Az előkérdés tehát egy jogi kérdés, olyan, amelynek fennforgása vagy hiánya befolyásolja a folyamatban levő per, például kártérítési per kimenetelét. Pontosabban, az előkérdés olyan jogviszony fennállásáról szól, amitől függ a perelt kereseti kérelem elfogadása vagy elutasítása. Fontos, hogy a jogviszony egyébként önnálló pertárgyat képezhetne. Az előkérdés más eljárásban el nem döntött jogviszonyról szól, úgyhogy eldöntése elvben az eljáró polgári bíróság eldöntésére vár – mely erről maga dönt, vagy

eldöntésre utalja az illetékes bíróságnak, felfüggesztvén a polgári per folyamatát ennek jogerős határozatáig. A praeiudicium ezzel szemben olyan előkérdés, amelyre már egy illetékes eljárásban jogerős ítélet választ adott.

A magyar polgári perrendtartási törvény (Pp.) az előkérdést a fakultatív felfüggesztési okok közé sorolja. A Pp. 152. §-ának (1) bekezdése értelmében, ha a per eldöntése olyan előzetes kérdés elbírálásától függ, melynek tárgyában az eljárás büntetőjogi vagy államigazgatási hatáskörbe tartozik, a bíróság a per tárgyalását ennek az eljárásnak a jogerős befejezéséig felfüggesztheti. Ha ez az eljárás nem indult el, a büntetőeljárás megindításáról hivatalból üldözendő bűncselekmény esetében a bíróság gondoskodik, egyébként pedig az eljárás megindítására megfelelő határidőt tűz ki. Ha a határidő eredménytelenül telik el, a tárgyalást folytatni kell.[79] A Pp. 152. §-ának (2) bekezdése szerint a bíróság a tárgyalást akkor is felfüggesztheti, ha a per eldöntése olyan *előzetes kérdés* elbírálásától függ, amelynek tárgyában más polgári per vagy bíróság hatáskörébe tartozó más polgári eljárás már folyamatban van.[80] A *közbenső ítélet* [Pp. 253. §-ának (2) bekezdése szerint], melynek célja a jogvita leegyszerűsítése, például a követelés jogalapjának meghatározása céljából, meghozható a fél kérelmére és hivatalból is. A közbenső ítélet akkor hozható meg, ha a keresettel érvényesített jog fennállása, és a felperest ennek alapján megillető követelés összege vagy mennyisége tekintetében a vita elkülöníthető. Ekkor a bíróság a jog fennállását ítélettel előzetesen megállapíthatja. [Pp. 213. §-ának (3) bekezdése]. A jogalap kérdésében hozott bírósági határozatot minősítjük közbenső ítéletnek.[81] A közbenső ítélet jogerőre emelkedését követően folytatható a főkérdésről szóló per. A jogerős közbenső ítéletben foglaltak később nem válhatnak vitássá, rájuk vonatkozóan nem indítható újabb per.[82] A bíróság az egyes kereseti kérelmekről vagy az egyes kereseti kérelmek önnállóan elbírálható részeiről *részítélettel* határozhat, feltéve, ha e vonatkozásban további tárgyalásra nincs szükség, és a többi kereseti kérelem vagy beszámítási kifogás eldöntése céljából a tárgyalást el kell halasztani [Pp. 213. §-ának (2) bekezdése].[83]

A *német* polgári eljárásjog klasszikusa, a 20. század második felében tevékeny eljárásjogi professzor és kutató Arthur **Nikisch** különösképpen a magánjogi és büntetőjogi eljárás kapcsolataira és különbségeire mutat rá. Utal a két eljárás célja szerinti különbségekre. Előzetesen megállapítja, hogy mind a polgári, mind a büntető eljárás közösnek minősíthető célja a jogrendszer fenntartása, oltalma.

[79] Lásd Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Osiris, Budapest, 2013, 261, 498. sz. széljegyzet.
[80] Lásd uo., 498. sz. széljegyzet, második bekezdés.
[81] Lásd uo., 350, 693. széljegyzetszám.
[82] Vö. uo., 351, 694. sz. szzéljegyzet.
[83] Vö. uo., 349–350, 691. széljegyzet.

Mindkettő rendeltetése az, hogy a múltban megtörtént események kapcsán az objektív jog a megállapított tényállás kapcsán kimondja a sértett jogszabály szerint előirányzott, megfelelő jogkövetkezményt. Ám a jogkövetkezmények mindkét (kártérítési-polgári jogi és büntetőjogi) esetben különbözőek. A polgári bíróság megállapítása a magánjogi jogosultságok érvényesülését szolgálja. Ezzel szemben a büntető bíróság az előírt jogkövetkezmény tekintetében ezeknek megszabását attól teszi függővé, hogy a jogsértés súlya mennyiben sérti, veszélyezteti a közösségi rendet. E közben e sérelem veszélyeztetési súlya szabja meg a büntetést. A büntetőjogi szankció elsősorban a jogi értelemben vett jogtalanság (Unrecht) közösségi érdeksértésével arányos. E célok különbözőségéből ered a két ejárás közötti eltérés. Ennél fogva Nikisch kimutatja a büntetőjogi és polgári jogi bíróság eljárása között a célok szerinti különbséget, azaz e két bírói eljárás önállóságát. Abból indul ki, hogy emberélet kioltása vagy testi sértés kapcsán egyidejűleg civil és büntető bírósági eljárás is folytatható, azzal, hogy ezeknek eredménye különböző jogkövetkezményekhez vezet. A magánjogi eljárás eredménye az lehet, hogy a károsult vagy jogutódja jogosult az elszenvedett kár megtérítésére, szemben a büntetőjogi eljárással, melynek célja a tettes büntetése. A régi (polgári korszak előtti) német jog, mely nem ismerte a magánjogi és a büntetőjogi eljárás egymástól való szigorú elválasztását, egységes bírói határozatot irányzott elő a magánjogi és büntetőjogi következményekre nézve. A polgári korszaktól kezdődően azonban a két eljárás egymástól függetlenül, egymás mellett folyatható, vagy egymástól időben elválaszthatóan valósulhat meg. Mindenesetre a polgári és büntetőjogi bíróság egymástól független határozatot hozhat. A polgári bíróságot a büntető bíróság által megállapított tényállásra vonatkozó határozata nem kötelezi, tehát a *polgári bíróság marasztalhat akkor is, ha a büntető bíróság felmentő ítéletet hozott* és megfordítva.[84] Ennek ellenére a büntetőjogi jogerős határozatnak a polgári peres eljárásban hozandó határozatra való hatása jelentős. A büntető eljárásban a tények bizonyítása minden rendelkezésre álló bizonyítási eszközzel megvalósítható, mivel a bíróságot kötelezi a materiális (anyagi) igazságra való törekvés elve. Így a büntetőbíróság a tényeket hivatalból állapítja meg, ami jobban szavatolja a tényállás teljeskörű feltárását. Ezért a polgári bíróság a büntetőjogi határozatot a tárgyhoz csatolja (ZPO 272. b) §-ának II. bekezdése, azaz ennek 2. albekezdése alapján), és ezeknek tartalmát értékeli. Lehetséges a polgári per felfüggesztése, és a büntető bírósági határozat bevárása és a per ezután történő folytatása, a büntető bírósági határozat, azaz a büntetőbírósági eredmény figyelembevételével.[85]

[84] Lásd Artur Nikisch: *Zivilprozessrecht,* Tübingen, J.C, B Mohr (Paul Siebeck), 1952, 42–43.
[85] Lásd uo., 43.

Az újabb (2005) német polgári eljárásjogi irodalom (Heinz **Thomas**, Hans **Putzo**, Klaus **Reichold**, Rainert **Hüsstege),** hasonlóképpen, mint a magyar Pp.,[86] az előkérdést és a praejudiciális kérdést a (közbenső) megállapítási kereset körében (Feststellungsklage) tárgyalja, és ezzel kapcsolatban a német Pp. 256. §-át érinti: (1) Jogviszony fennállása vagy fenn nem állása, okirat elismerése vagy semmissége (Unechtheit, Nichtigkeit) megállapítása céljából kereset nyújtható be, ha a felperes jogi érdeke arra utal, hogy a jogviszony vagy az okirat autentikus volta, bírói ítélet által azonnali megállapítást nyerjen. (2) Annak a szóbeli eljárásnak végéig, melyből az ítélet várható, a felperes, a kereseti kérelem kiterjesztésével, ellenkereseti kérelmet nyújthat be, melynek értelmében az eljárás során vitássá váló jogviszonyról, melynek fennállásától, vagy fennállása hiányától a jogvita egésze vagy része függ, bírói határozatban megállapítást nyerjen.[87] A német Pp. vonatkozó kommentárja szerint a megállapítási kereset nem végrehajtható (Pp. 704 §-a értelmében). A 256. § nem biztosítja a dologi jogi kérelmet, inkább egy előzetes különleges jogoltalmat biztosít (BGH, ZZP, 86,312).[88]

Az *osztrák* eljárásjogi doktrína értelmében előkérdés (Vorfrage) alatt az a jogi kérdés értendő, amely egy másik kérdés (főkérdés, Hauptfrage) megoldásának, megválaszolásának logikus feltételét képezi. A polgári eljárásjogban előkérdésként olyan jogosultság vagy jogviszony minősíthető, amelynek fennállása vagy hiánya (fenn nem állása) teljes egészében, vagy részben függővé teszi a kereseti kérelemről szóló határozatot, azaz nem más, mint praejudiciális jogviszony [ZPO 190. §-ának (1) bekezdése,[89] 236. §-ának (1) bekezdése[90]]. Attól függően, hogy az elő-

[86] Lásd Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Osiris Tankönyvek. Budapest, 2006, 336, 689. széljegyzet: „Ha a keresettel érvényesíthető jog fennállása és a felperest ennek alapján megillető követelés összege vagy mennyisége tekintetében a vita elkülöníthető, a bíróság a jog fennállását ítélettel előzetesen is megállapíthatja /Pp. 213. paragrafusának (3) bekezdése/. A jogalap kérdésében hozott bírósági határozatot nevezzük közbenső ítéletnek. Ebben az esetben a tárgyalás a követelés összegére vagy mennyiségére vonatkozóan csak a közbenső ítélet jogerőre emelkedése után folyatatható."

[87] Lásd Heinz Thomas: – Hans Putzo – Klaus Reinhold – Rainer Hüsstege: *ZPO Zivilprozessordnung – mit GVG, den Einführungsgesetzen und europarechtlichen Vorschriften,* Kommentar, 27. Auflage, München, Verlag C. H. Beck, 2005, 391.

[88] Uo.

[89] A ZPO (Ö) 190. §-ának 1. bekezdése szerint: Ha egy jogvita eldöntése teljes egészében vagy részben olyan jogviszony fennállásától vagy fenn nem állásától függ, melynek tárgya egy másik bírósági eljárásra, vagy egy közigazgatási megállapításra tartozik, a bíróság úgy dönthet, hogy az eljárást felfüggeszti annyi az időre, amely e jogviszony megvizsgálására és jogerős eldöntésére szükséges. Lásd Peter Mayr – Hans Broll: *Zivilverfahrensrecht*, 6. aktualisierte Auflage, Wien, Verlag Österreich, 2007, 83.

[90] A ZPO (Ö) 236. §-ának 1. bekezdése értelmében a felperes az alperes egyet értése nélkül, előkérdés megállapítása céljából közbenső keresetet nyújthat be (Zwischenantrag zur Feststellung): A felperes az alperes egyet értése nélkül, közbenső keresetet nyújthat be az alperes ellenében,

kérdés mely jogoltalmi területre tartozik, ez lehet magánjogi, közjogi és büntetőjogi jellegű. Az osztrák jogban az előkérdésről lehet nem ítéletszerű döntést hozni, pontosabban állást foglalni, és ezért az *előkérdésről szóló állásfoglalás* (főszabályként) *nem nyerhet jogerőt*. Ez azonban nem áll fenn akkor, ha az előkérdésről illetékes eljárásban, például büntető vagy közigazgatási eljárásban, a bíróság vagy a közigazgatási szerv a polgári peres eljárást megelőzően jogerős ítéletet hozott meg. Továbbá akkor sem, ha az előkérdésről a felperes *közbenső ítélet* (Zwischenurteil) meghozatalát igényli az előkérdés tárgyában.[91] Ha a polgári bíróság a *polgári jogi előkérdésről* jogerős határozatot hozott, az *kötelezi* a másik eljáró polgári bíróságot, amely előtt az előkérdés felmerült. Ami az előkérdésről szóló *közigazgatási* végzést illeti, az OGH (Oberstes Gerichtshof, Osztrák Legfelsőbb Bíróság) álláspontja szerint ez elvben *kötelezi* a polgári bíróságot, *feltéve, hogy nem abszolút semmis* végzésről van szó. A ZPO 268. §-a (mely időközben elvesztette hatályát)[92] értelmében a polgári bíró kötve van a *marasztaló* büntetőbíróság tettesre és vétkességére vonatkozó határozatához. A polgári bíróság nem hozhat a marasztaló büntetőbíróságitól eltérő határozatot a büntetendő *cselekményről, a tettes beszámíthatóságáról és az okozatossági* kapcsolatról. Ezzel szemben a polgári bíróságot *nem kötelezi a felszabadító* büntetőbírósági határozat.[93]

Az eljárásjogi doktrína megkülönbözteti az olyan előkérdést, amelyről az eldöntésére illetékes és hatásköri szerv jogerősen még nem hozott határozotot, az olyan előkérdéstől, amely már a folyamatban levő per befejezése előtt az illetékes hatóság által jogerős döntést nyert. Az első esetben az egyszerű vagy *el nem döntött előkérdésről*, a második esetben pedig az ún. **praeiudiciumról** (előzetesen, illetékes eljárásban *eldöntött* kérdésről) van szó. A polgári kártérítési peres eljárásban mind az előkérdés, mind a praeiudicium lehet: a) polgári jogviszony fennforgása, mely egy másik polgári peres eljárásnak lehetne tárgya, tehát az előkérdés lehet polgári jogi jellegű; b) közigazgatási jogviszony fennállása, vagy

azon szóbeli eljárás befejezéséig, melyből az ítélet következik (várható), melyben javasolhatja, hogy az eljárás folyamán vitatottá váló jogviszony vagy jog, melynek fennállása vagy fenn nem állása figyelembe vételétől a keresetről szóló határozat részben vagy egészében függ, bírósági határozatban megállapítást nyerjen. Lásd például *Kodex des österreichisches Rechts*, Hrsg. Werner Doralt, bearbeitet von Heinrich Stumumvoll, Zivil-gerichtliches Verfahren 2012/2013, 34. Auflage, Wien, Lexis-Nexis, 2013, 113.

[91] Lásd Georg E. Kodek – Peter G. Mayr: *Zivilprozessrecht,* 2. Auflage, facultas. Wien, wuw, 2013, 322, 932. széljegyzet.

[92] Lásd Peter Mayr – Hans Broll: *Zivilverfahrensrecht,* 6. aktualisierte Auflage, Wien, Verlag Österreich, 2007, 94.

[93] Lásd Walter Rechberger – Daphne Ariane-Simotta: *Zivilprozessrecht, Erkenntnisverfahren,* 6. Auflage,Wien,Manz'sche Verlags- und Universiätsbuchhandlung, 2003, 406–411, 706–715/1 széljegyzet.

hiánya (például közigazgatási engedély kiadása); c) büntetőjogviszony fennállása, például bigámia esetében, vagy például amikor a polgári kártérítési perben praeiudiciumkét szerepelhet az büntetőjogi ítélet, amely az eltulajdonítotott öszeg értékétől függően minősíthetiti a jogellenes vagyonelvonást lopásnak, vagy rablótámadásnak. A rablótámadásos bűcselekmény esetében több jogrendszerben a büntetőjogi inkrimináció részét képezi eltulajdonított összeg értéke. Ilyen esetben a bűntetőjogi eljárásban a kár mértékére vonatkozó büntetőjogi jogerős határozat, a polgári kárfelelősségi perben büntetőjogi előkérdés praeiudiciumként szolgálhat.

Büntetőjogi előkérdés a polgári kártérítési perben[94]

Kár okozható egyidejű polgári jogi deliktum és büntetőjogi deliktum esetében. A büntetőjogi előkérdés a polgári kártérítési perben akkor merülhet fel, ha büntetőjogi határozat feltételezi a kártérítési pert. Például hatást gyakorolhat a kár mértékére az adócsalás esetében (a károsszeget illetően) hozott büntetőjogi marasztalás. Ha a polgári peres eljárásban a per kimenetele egy büntetőjogi viszony fennforgásától függ, és erről az illetékes (büntető) bíróság a polgári per befezése előtt nem döntött, a jogösszehasonlítási és a hazai irodalom szerint két lehetőség áll fenn: a) a főkérdésről (kártérítés) folyó pert a polgári kártérítési peres eljárásban eljáró bíróság felfüggeszti, és az adott büntetőjogi előkérdésről maga dönt, majd ezután folytatja a pert, és az előkérdésről szóló állásfoglalását a tárgyalt főkérdés alapjául veszi. Ez esetben a büntetőjogi előkérdésről a polgári bíróság csupán állást foglalhat. A polgári bíróság állásfoglalása nem akadályozza az illetékes büntetőbírósági eljárás lefolytatását ugyanazon bűncselekmény

[94] Lásd a vonatkozó klasszikus német, magyar, olasz és francia monografikus irodalmat: E. Garbagnati: *Questioni preliminari di merito e questione pregiudiziali*, Riv. Dir. Proz., 1976; E. Gögl: Die Vorfrage im Verfahren ausser Streitsachen, *Österreichische Juristen-Zeitung*, 1956, 591–598; B. Hoffman: *Traité théorique et prastique des questions préjudicielles en matière repressive; selon le droit française, précédé d'une exposé dans meme form, de l'action publique et l'action civil,* 3. kötet, Paris, 1865; Jesch: *Bindung des Zivilrichters an Verwaltungsakte,* 1956; W. Kralik: *Die Vorfrage im Verfahrensrecht*, Wien, Manz'sche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 1953; V. Manzini: *Le questioni prejudiciali di diritto civil, commerciale et administrativo nel processo penale*, Firenze, 1899; F. Mensetrina: *La preiudiciale nel processo civil,* Wien, 1904, ua, Milano, Dott. A Giuffre editore, 1963; O. Meyer: *De civilis et criminalis cause praejudicio,* Hannover, 1841; Papp József: *A peres eljárás félbeszakítása, felfüggesztése és szünetelése,* Budapest, Franklin Társulat, 1909; Schollmeyer: *Zwischenstreit unter dem Parteien*, I. Abt., Berlin, 1880; Wahle: Bindung der Gerichte an gesetzwidrig erteilte Ehedispense, *Juristische Blätter*, 1928/2. Az újabb külföldi jogirodalomban lásd Georg E. Kodek: – Peter G. Mayr: *Zivilprozessrecht,* 2. Auflage, Wien, facultas.wuv, 2013, 322.; Das Vorfrageproblem: strafrechtliche Vorfragen: 324; Bindungskonflikt: 325; Heinz Thomas – Hans Putzo – Klaus Reichold – Rainer Hüsstege: *Zivilprozessordnung*, Kommentar, 27. neubearbeitete Auflage, München, Verlag C.H. Beck, 2005, par. 256, ad 391.

ügyében, amelynek fennforgásáról a polgári bíróság előzetesen állást foglalt. Ha a büntetőbíróság másként döntött az ügyben mint a polgári bíróság, ez szolgálhat a polgári peres eljárásban hozott kártérítési kötelezettségről szóló jogerős határozat felülvizsgálata alapjául, okául; b) a másik lehetséges út, hogy a kártérítési peres eljárást folytató bíróság felfüggeszti az eljárást, értesíti az illetékes büntetőbíróságot a büntetőjogi előkérdés fennforgásáról, megvárja a büntetőbírósági határozatot, majd ennek jogerőssé válása után folytatja a megkezdett kártérítési pert azzal, hogy ennek alapjául veszi az előkérdésről főkérdésként illetékes büntető bíróság előtt hozott jogerős ítéletet. A magyar jogban főszabályként a második lehetőség szerinti eljárás a bevett gyakorlat.[95] Külön kérdés, hogy amennyiben a peres eljárást folytató bíró mégis állást foglal a büntetőjogi előkérdésről, azt milyen típusú eljárásban teszi meg – arra való tekintettel, hogy a polgári peres eljárás vezérlőelve a diszpozitivitás, ami a felek általi pertárggyal való szabad rendelkezés elvét érvényesíti. A perrel való szabad diszponálás határainak keretében a felperesnek lehetővé teszi, hogy pereljen vagy sem, vagy keresetéről, azaz követeléséről részben vagy egészében lemondjon, vagy keresetét módosíthatja. Az alperesnek pedig jogában áll, hogy elismerje a tartozást (tartozáselismerés), kompenzációs (beszámítási) kifogással éljen, ellenkeresti kérelmet nyújtson be, elévülési kifogást nyújtson be stb.). A büntetőeljárás vezérlő elve az officialitás (officiális elv), vagyis a hivatalból indított és folytatott eljárás. Ami többek között a bizonyítékok felvételénél azt is jelenti, hogy a büntetőeljárásban uralkodó anyagi igazság elve miatt a bíróság hivatalból is elrendelheti valamely bizonyítás lefolytatását, azaz a felek által nem javasolt bizonyítási eszköz igénybevételét. A polgári kártérítési perben a bíróság csak azokat a

[95] Lásd például Kengyel Miklós: *Magyar Polgári eljárásjog*, Osiris Tankönyvek, tizenegyedik, átdolgozott kiadás, Budapest, Osiris, 2012, 261. Kengyel megállapítja, hogy amennyiben a per eldöntése olyan előzetes kérdés (előkérdés) elbírálásától függ, amelynek tárgyában az eljárás büntetőbírói vagy államigazgatási hatáskörbe tartozik, a bíróság a per tárgyalását ennek az eljárásnak jogerős befejezéséig felfüggesztheti. A bíróság a tárgyalást akkor is felfüggesztheti, ha a per eldöntése olyan előzetes kérdés elbírálásától függ, amelynek tárgyában más polgári per vagy bíróság hatáskörébe tartozó más polgári eljárás már folyamtban van. Lásd továbbá: Cserba Lajos – Gyekiczky Tamás – Kormos Erzsébet – Nagy Adrienn – Nagy Andrea – Wopera Zsuzsa: *Polgári perjog, Általános rész,* Budapest, Complex Wolters Cluwer, 2008, ad 437; Osztovits András – Pribula László – Szabó Imre – Wopera Zsuzsa: *Polgári eljárásjog, A polgári per általános szabályai,* Budapest, HVG-ORAC, 2013, ad 312. A közbenső ítélet akkor hozható meg, ha a kárfelelősségi perben többé nem vitás a jogalap (például szerződés vagy deliktum), de az összegszerűség vitatott. A bíróság a részítéletet akkor hozza meg, ha a tárgyalás folyamán egyes vitás kérdések megérettek a döntésre. Más szóval, ha a kereseti igénynek több egymástól elkülöníthető része van, és egyes kereseti kérelmek tekintetében lehetséges a döntés, anélkül, hogy a többiről a bíróság döntést hozzon. Az előkérdésről szóló határozat, állásfoglalás a közbenső ítélettől abban különbözik, hogy a közbenső ítélet tárgya az eljáró bíróság hatáskörébe tartozik, míg az előkérdés eldöntése, mint főkérdés, más bírósági vagy hatósági hatáskörbe tartozik.

bizonyítékokat veszi figyelembe, amelyeket a felek benyújtottak, hivatalból főszabályként nem rendel el bizonyítást. A büntetőeljárásban a bizonyítási terhet a vádemelő, a polgári kártérítési perben a károsult viseli. A szerződési felelősség esetében azonban az ún. vélelmezett vétkesség doktrínája alapján megfordul a bizonyítási teherviselés. A vélelmezett vétkesség tana szerint vélelmezhető, hogy a szerződésszegő okozta a szerződésszegést követően beálló összes kárt. Az ellenkező, azaz annak bizonyítása, hogy valamely kár nem a szerződésszegésnek tudható be, a szerződést megszegő fél terhe.[96] Arra a kérdésre, hogy a kártérítési perben, ha a bíróság úgy dönt, hogy a büntetőjogi előkérdésről maga hoz határozatot, azaz erről állást foglal, őt ebben mely eljárásjogi elv vezérli, officiális vagy diszpozitív, a válasz az, hogy a büntetőjogi előkérdésnél a polgári bíróság elvben a büntetőjogi officiális elvet kellene alkalmazza. Bár ez vitatható, ha abból indulunk ki, hogy a büntetőjogi előkérdésről a polgári eljárást folytató bíróság nem határoz, hanem csupán állást foglal. A kártérítési perben büntetőjogi előkérdésről hozott állásfoglalás nem akadályozza meg erről a kérdésről mint főkérdésről hozandó illetékes büntető bírósági eljárást. Ha a büntetőbíróság a korábbi előkérdésről ezúttal mint főkérdésről másként dönt, mint a perben eljáró bíróság, ez jogalapjául szolgálhat a megfelelő, rendszerint rendkívüli perorvoslatnak. Így van ez a legtöbb európai polgári eljárásjogi rendszerben, de úgy tűnik, a magyar jogban is. A magyar jogban a bírói gyakorlat szerint a polgári jogi előkérdésről a konkrét kártérítési perben eljáró bíróság maga dönthet, azonban más bírósági vagy közigazgatási hatáskörbe tartozó előkérdés esetében bíróság rendszerint ideiglenesen felfüggeszti a kártérítési pert mindaddig, amíg az előkérdésről mint főkérdésről, az illetékes bíróság nem hoz jogerős határozatot.

Eljárásjogi és anyagi jogi szempontból *megkülönböztethető a prejudiciális kérdés az előkérdéstől*. A prejudiciális kérdés olyan jogi kérdés, amelyről már van más bíróság vagy hatóság által hozott jogerős határozat, és így a folyamatban levő polgári kártérítési perben, melynek kimenetele függ e kérdéstől, alapul vehetik az előkérdésről szóló főkérdésként tárgyalt illetékes jogerős hatósági vagy bírósági határozatot. Ezzel szemben az előkérdés vagy előzetes kérdés olyan jogi kérdés, mely más hatáskörbe tartozik, feltételezi a kártérítési per kimenetelét, de az illetékes hatóság vagy bíróság erről jogerős határozattal nem döntött. A magyar és külföldi eljárásjogi irodalom szerint a *büntető bíróság* jogerős *marasztaló* ítélete *kötelezi a polgári peres kártérítési eljárást lefolytató bíróságot,* amennyiben a kárcselekmény egyidejűleg bűncselekmény is, mégpedig a tettes kilétét és cselekményének jogellenességét illetően. A büntetőbíróság *vétkességi* határozata

[96] Lásd Szalma József: Bizonyítási teherviselés az európai és a magyar kárfelelősségi jogban, *Jogtudományi Közlöny,* 2017/12, 547–558.

elvben nem köti (kötheti) a polgári bíróságot, mivel a büntetőjogi vétkesség szubjektív (az, hogy a tettes akarta tettét és annek következményeit), a polgári jogi szubjektív felróhatóság pedig objektív (eltérés az adott helyzetben elvárt magatartástól). Ugyanakkor a büntetőjogi vétkesség fennforgása vagy hiánya elvben irreleváns lehet, amennyiben a kárfelelősség a *veszélyes üzemi felelősség* (objektív felelősség) szabályai szerint állapítandó meg. Az objektív polgári jogi kárfelelősségnél ugyanis a vétkesség vagy szubjektív felróhatóság nem feltétele a felelősség megállapításának. Ilyenkor elegendő az okság tényének és annak a ténynek a bizonyítása, hogy a kár a veszélyes tevékenység vagy dolog hatására jött létre. Ezzel szemben a büntetőjogi felelősség csak a szubjektív vétkességet veszi figyelembe, tehát azt, hogy a tettes akarta-e cselekményét, tudatában volt-e cselekménye jogellenességének, és akarta-e a következményeket, vagy azokra ráállt.

Rendszerint a büntetőjogi *felmentő ítélet nem kötelezi* a polgári kártérítési peres eljárást lefolytató bíróságot, vagyis ennek ellenére hozhat kártérítésre kötelező marasztalást. Ez azért lehetséges, mert a büntető deliktum egyedi inkriminációt jelent, és lehetséges, hogy adott esetben az illetékes büntetőbíróság megállapíthatja, hogy nincsenek meg az inkriminációs feltételek. Ezzel szemben a polgári jogi inkrimináció általános (tilos másnak kárt okozni), és adott esetben, a büntetőjogi felmentés ellenére, fennállnak a kárfelelősség feltételei, mert az adott magatartás a kárfelelősségi jog szabályai szerint jogellenes volt és másnak kárt okozott.

Büntetőjogi prejudiciális határozat (ítélet) és ennek kötelező hatásának mértéke a polgári perben főkérdésről folytatott eljárásban

Előfordulhat, hogy a polgári peres eljárást feltételező előkérdésről mint főkérdésről az illetékes büntetőeljárásban már született jogerős határozat, mielőtt még a polgári peres eljárás befejezést nyert volna. Ebben az esetben a polgári peres kártérítési eljárásban a polgári peres eljárást vezető bíróságot az előkérdésről szóló illetékes jogerős büntető bírósági határozat attól függően kötelezi, hogy a büntető bírósági határozat marasztaló-e vagy felmentő. A főszabály (Pp.) az, hogy az előkérdésről szóló jogerős büntető bírósági határozat kötelezi a polgári peres bíróságot,[97] feltéve, hogy a büntető bírósági ítélet *marasztaló*. De

[97] Lásd a Pp. 123. § (1) bekezdését, például: *Polgári perrendtartás, 2016. évi CXXX, törvényt a polgári perrendtartásról, egységes szerkezetben a 2022. január 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel*, Budapest, Patrocinium, 2021, 48.

ekkor is rendszerint csak abban a tekintetben, hogy *ki az elkövető* és ennek *vétkességéről* szóló határozatrészben. Például a polgári kártérítési peres eljárásban a bíróság elvben nem vonhat kárfelelősségre mást, mint a büntető eljárásban elmarasztalt személyt. Vagy ha szubjektív kárfelelősségről van szó, nem határozhat úgy, hogy az elítélt nem vétkes. Ezek a büntetőbírósági felelősségmegalapozó határozatrészek a polgári bíróságot többek között azért kötelezik, mert ezek a büntetőbíróság officiális eljárása útján nyertek megállapítást. Ezzel szemben a büntetőeljárásban hozott *felmentő*, bűncselekmény hiányáról szóló határozat elvben *nem kötelezi* kötelezheti a polgári peres bíróságot. Ez azért lehetséges, mint fennebb utaltunk rá, mert a polgári jogi kártérítési felelősség feltételei, bár legtöbbször azonos elnevezésűek, a két felelősségi rendszer egymástól való elválási folyamatában más, egymástól eltérő jogi jelentéstartalmat nyertek. A büntetőjogban nincs objektív felelősség, csak szubjektív. A polgári jogban azonban mind az objektív, mind a szubjektív felelősség is elismert felelősségi alakzat. Ha a büntető eljárásban a felmentés azért történt meg, mert a bíróság úgy ítélte meg, hogy nincs vétkesség, ez polgári jogi szempontból irreleváns lehet, hiszen adott esetben fennforoghat az objektív felelősség, ha a polgári perben a vétkességtől független veszélyes üzemi felelősség feltételei adottak.

Polgári jogi előkérdés a büntetőjogban

A büntetőjogban is felmerülhet polgári jogi jellegű előkérdés, azaz olyan polgári jogi jogviszony fennforgása, amely főkérdésként illetékes polgári peres eljárásban állapítható meg, azaz, amely önnálló per tárgyát képezheti – erre a példa a bigámia. Tehát, amennyiben a büntetőjog inkriminálja a bigámiát, az ezzel kapcsolatos polgári jogi elkőkérdés az lehetne, hogy az inkriminált személy, a vádlott, valóban jogi értelemben vett két házasságban él-e, azaz, az a kérdés, hogy az egyik házasság tekintetében megtörtént-e a házassági bontóper.[98] A német perjogi jogfelfogás szerint nincs akadálya annak, hogy a büntetőbíróság eldöntse a polgári jogi jellegű előkérdést. Azzal a pontosítással, hogy az előkérdés eldöntése a polgári anyagi és eljárási jog szabályai szerint történjen meg. Ennek indoklását a német eljárásjogi doktrína abban látja, hogy a különböző (polgári és büntető) hatáskörű bírósági szerveket egyaránt kötelezi a jog. E jogfelfogás szerint, ha a polgári jogi előkérdésről a büntető bíróság már előzetesen határo-

[98] Vö: Heinz Thomas – Hans Putzo: *ZPO, Zivilprozessordnung, mit Einfürungsgesetzen und europäischen Vorschriften,* Kommentar, 27. Auflage, München, Verlag C.H. Beck, 2005, par. 281, 432.

zatot hozott, ennek jogerőre emelkedésével az egyébként ugyanerre a kérdésre, jogviszony megállapítására nézve, főkérdésként illetékes polgári bíróság előtt nem indítható eljárás, és ha mégis indult, a kereset a „ne bis in idem" kifogással eredményesen hárítható – vagyis a kereset tárgyalás nélkül elutasítást nyerhet. Az állásfoglalás indoklása szerint a polgári jogi előkérdésről szóló büntetőbírósági határozat meghozatalára egy officiális „vezérlésű" eljárásban került sor, a polgári anyagi és eljárási jogszabályok egyidejű betartásával. Ami azt jelenti, hogy ugyanebben az ügyben még egyszer nem indítható polgári per, ezt a büntetőbírósági határozatot, jogerőre emelkedését követően, res iudicatának (ítélt kérdésnek) kell tekinteni.

Adhéziós vagy csatlakozási polgári jogi kártérítési eljárás a büntetőjogban

Adhéziós vagy csatlakozási eljárás alatt értjük a folyamatban levő büntetőeljárásban hozott polgári jogi kártérítési igényről szóló eljárást. A károsult a büntetőeljárásban rendszerint nem félként, hanem tanúként vagy egyéb minősítésben vehet részt. Ám a károsult ügyfele lehet, ügyfelévé válhat ennek az eljárásnak, pontosabban a büntető eljárásba bevezetett csatlakozási eljárásnak, ha benyújtja kártérítési igényét a vádlott mint károkozó ellenében, és a büntetőbíróság úgy dönt, hogy ezt az igényt tárgyalni fogja és dönt róla. A rendszerinti eljárás ilyenkor azonban az, hogy a büntetőbíróság a károsultat, kártérítési igényét illetően, az illetékes polgári perre fogja utalni. Amennyiben a büntető bíróság mégis úgy határoz, hogy a kártérítési kérelemről is dönt, akkor a büntetőeljárás keretében egy sajátos polgári pert vezet be, amely azonban a polgári anyagi és eljárási jog szerint valósul meg. Ha a büntető bíróság az ilyen perben jogerősen kártérítésre is marasztalja a tettest, akkor erről nem indítható új polgári peres eljárásban kártérítési per.

A büntetőjogi és a polgári jogi felelősség további, felelősségre vonás célja szerinti, egymástól való elválása. A polgári jog és a büntetőjogi felelősség szétválása nemcsak az egymástól merőben különböző inkriminációs módszerrel (általános és különleges inkrimináció), hanem e két felelősségi rendszernek a polgári korszakban kialakuló doktrínájában és szabályozásában egymástól elkülönült **céljával** magyarázható.[99] A büntetőjogi felelősség egyik kiemelt céljává a közjogi sérelem **megtorlása** vált, a polgári jogi kárfelelősség rendeltetése pedig a magánjogi sérelem miatt beálló **kár pótlása**, helyreállítása, térítése lett. A

[99] Lásd például József Szalma: Entwicklungstendenzen bei der Abgrenzung der zivilrechtichen von der strafrechtlichen Haftung, *Journal on European History of Law,* 2012/1, 32–43.

jogbiztonság és a jogkövetés szavatolása céljából szükség mutatkozott a közjogi sérelmek pontos meghatározására, leírására és nevesítésére (mint például lopásnál idegen dolog jogellenes eltulajdonítása). Megszűnt a rendi korszakban előforduló generálklauzulák alapján történő inkrimináció, mely jogbizonytalanságot idézett elő, megnehezítvén a jogkövetést, a jogszerű és jogszerűtlen magatartás egymástól való elhatárolását.[100] A polgári korszaktól kezdődően egyazon deliktum, deliktuális tényállás vonhatott, vonhat magával (a mai jogban is) **halmozottan** büntetőjogi és polgári jogi kártérítési felelősséget, anélkül, hogy ilyenkor a vádlott és károkozó „ne bis in idem" kifogása eredményes lehessen. Ez azért van, mert a különvált felelősségi rendszerek inkriminációs céljai egymástól lényegesen különböznek. Adott deliktum (például lopás) egyidőben sérthet köz- és magánérdeket is, ezért vonhat magával halmozottan közjogi (például szabadságvesztés) és magánjogi (például kártérítési) szankciókat.

A megelőzés elve. A büntetőjogi és kártérítési felelősség egymástól való elválását követően is maradtak mindkét felelősségi rendszerre jellemző közös alapelvek. Ezek közé tartozik a **megelőzés** is.[101] Mindkét felelősségi rendszerben a **károkozó** felé kilátásba helyezett szankciók (a kártérítés a polgári jogban, szabadságvesztés és egyéb szankciók a büntetőjogban) szolgálják nemcsak a pönalizálást vagy a restitúciót, hanem a jogellenes cselekmény elkövetésének akadályozását is. A kármegelőzés alapvetően a potenciális károkozó kötelezettsége. Tartózkodnia kell az olyan magatartástól, amellyel másnak jogellenesen kárt okozhat. A potenciális károkozó kármegelőzési kötelezettségének körébe tartozik a gondossági, azaz a megelőzési kötelmek betartása – tehát az, hogy adott helyzetben az általában elvárható magatartás sztenderdjéhez tartsa magát. A magyar Ptk. előirányozza a **károsultat** megillető kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettséget. A Ptk. ugyanis előírja, hogy „a károsultat kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettség terheli. E kötelezettségének felróható megszegése miatt keletkezett kárt a károkozó nem köteles megtéríteni".[102] Fontos kérdés a kármegelőzés, különösképpen a nagyobb környezeti kárveszélyek tekintetében. Ez csakis azzal előzhető meg, hogy a környezetveszélyeztető aglomerátum az üzem részé-

[100] Lásd Szalma József: A joghézag – különös tekintettel az európai és magyar magánjog genreálklauzuláira, *Glossa Iuridica*, új folyam, VII. évfolyam, 2020/1–2, 335–363, in spe, a büntetőjogban, 361–362.

[101] Lásd a Ptk. 6:523. § b) bekezdését: károsodás veszélye esetére a veszélyetetett kérheti a bíróságtól, hogy a körülményekhez képest kötelezze a veszélyeztetőt a kár megelőzéséhez szükséges intézkedések megtételére.

[102] Lásd a Ptk. 6:525. §-ának (1) bekezdését. *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214.

ről megelőzési intézkedést tesz, a közigagatás részéről pedig – különösképpen, ha koncesszionált (engedélyköteles) tevékenységről van szó – felügyeleti uton történik a megelőzés. (Ami pl. elmaradt Devecsernél, a vörösiszap-tároló esetében.) A környezeti károk megelőzése felügyeleti hatáskörben többek között és részben a közigazgatási jog (illetékes közigazgatási szervek) feladata, amennyiben az adott üzem tevékenysége környzeti károk veszélyét hordozza és ilymódon a környezetvédelmi jogszabályok értelmében különleges környezeti engedélyre kötelezett, amely megszabja a kibocsátás felső határát, vagy szűrőberendezés alkalmazását. Ennek betartását a közigazgatási hatáskörben végzett ellenőrzés szavatolja.

A kárenyhítés, azaz a következmény csökkentés kötelezettsége. Mindkét (polgári és büntetőjogi) felelősségi rendszerre nézve megmaradt közös nevezőként vehető számba a kár-, azaz követezményenyhítési kötelezettség, azaz a károkozónak, vagy az elkövetőnek a kár-, azaz következményenyhítési kötelezettsége. Az új Ptk., amint fennebb hivatkoztunk rá, a kárenyhítési kötelezettséget a károsultra bízza. Habár vitathatalan, hogy a károkozónak is hozzá kell járulnia a kár csökkentéséhez, mégpedig a saját érdekében. Azonban nekem úgy tűnik, hogy amennyiben a kár már „útjára indult", például ionizáló környezetsszennyeződés esetében, a beállottnál nagyobb kár enyhítésének kötelezettsége, de lege ferenda, mégis a jogellenes magatartást tanúsító károkozót kellene terhelje. Ne legyen az, hogy más jogellenes cselekménye folytán maga a károsult viselje a további károk beálltának megelőzési kötelezettségét. A károsult fokozott oltalmának elve azt is jelenti, hogy a kárelhárítás terhe a károkozót kell érintse és nem a károsultat.

A kárelhárítás, azaz az eredetinél nagyobb kármegelőzési és kárcsökkentési kötelezettség, amit a Ptk. a károsult kötelezettségeként irányoz elő, értelemszerűen ellehetetlenül, ha a károsult nincs a károsított dolog birtokában. Ez esetben értelemszerűen a kárenyhítési kötelezettség csakis a károkozóra hárulhat, aki a (kárveszélyes) dolog birtokában van. Megtörténhet a károsult kárenyhítési kötelezettségének ellehetetlenülése akkor is, amikor a károsított dolgot a károkozó jogalap nélkül eltulajdonította, azaz jogellenesen birtokába vette, vagy akár akkor is, ha ún. totálkár okozására került sor.

Az okozás elve és a felelősség alanya. A polgári jogi és a büntetőjogi felelősség megmaradt közös felelősségi feltétele az okozás elve, azaz, hogy főszabályként az a személy felelős, **aki** jogellenes magatartásával kárt okozott, vagy az inkrimált cselekményt, jogellenes mulasztást elkövette. Az új Ptk. kifejezett főszabályként előírja, hogy a kárért az a személy felelős, aki okozta.[103] Kivételt képeznek a má-

[103] Lásd a Ptk. 6:519. §-át: Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni.

sokért való felelősség esetei.[104] A **másokért való felelősség** eseteiben a **törvényi** jogszabály a kárfelelősséget nem az okozóra, hanem másra telepíti, arra, aki a károkozóval előzetesen gondossági és megelőzési kapcsolatban állt. Ilyenkor, tehát a kárfelelősségnek a károkozóról más személyre valótörvényi jogszabályon alapuló telepítésének oka, azaz indoka egy **előzetes jogviszony fennforgása**, melynek értelmében az egyik félnek **fokozott gondossági és kármegelőzési kötelezettsége** van. Ilyen például a *szülő vagy gyám felelőssége a kiskorú, belátóképtelen* gyermek által okozott kárért, az *oktatási-nevelési vagy gyógykezeltetési intézmény* felelőssége a nevelt kiskorú vagy belátóképtelen felnőttkorú által harmadik személynek okozott káráért, a vállalkozás, avagy más *munkáltató felelőssége a vele munkaviszonyban álló munkavállaló vagy alkalmazott által, munkaidő alatt, harmadik személynek okozott kárért.* A szülői kárfelelősség kártelepítési oka az előzetes szülői–gyermeki jogviszony, az oktatási-nevelési intézmény felelősségének oka az előzetes oktatási, képzési-nevelési jogviszony fennforgása, a gyógyító intézmény felelősségét megalapozó jogviszony a gyógykezelési szerződés, a munkavállaló felelősségét megalapozó jogviszony pedig nem más, mint a munkaszerződés. A kárfelelősség telepítése nemcsak törvényi, hanem jogügyleti **(szerződési)** alapozású is lehet. Ilyen például a fakultatív vagy önkéntes felelősségbiztosítás, melynél a biztosító, a biztosítási szerződés révén, a biztosított által történő biztosítási díjfizetés ellenében a szerződésben megszabott kockázatok körében átvállalja a biztosított károkozótól a kárfelelősséget, szándékosan vagy súlyos gondatlansággal előidézett károkozás esetében fenntartva a károkozóval szembeni visszkereseti jogát.[105]

A károsult fokozott oltalmának elve. Az új Ptk. a potenciális károsult fokozott oltalmánk céljából bevezeti a károkozás általános tilalmát, és azt a szabályt, mely szerint, aki másnak e tilalom ellenében kárt okoz, köteles azt megtéríteni.[106] A modern kártérítési jog elsődleges célja nem a károkozó büntetése, hanem a **károsult kártalanítása**. Ha a károkozás egyidejű bűncselekményt képez (például rágalom), a büntetőjog feladata az elkövető pönalizálása. A magánjogi felelősség figyelmének központjában elsősorban a károsult mint „gyengébb fél" áll. Fokozott oltalmát a **teljes kártérítés** elve biztosítja. Emellett, különösképpen a szerződési felelősség terén, a károsult fokozott oltalmának elvét az ún. **vélelmezett vétkesség**

[104] Lásd a Ptk. 6:540–543. §-ait (Felelősség más személy által okozott kárért) és a 6:544–6:546. §-ait (Felelősség vétőképtelen személy károkozásáért).

[105] Lásd Szalma József: *A biztosítási szerzdés – A biztosíti kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban,* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2020, 27–28.

[106] Lásd a Ptk. 6:518. és 6:519. §-ait. *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214.

intézménye biztosítja, mely különösen a francia magánjogban (Constantinesco, Inexecution et faut contractuelle[107]) jutott kifejezésre. Ugyanis ebben (megdönthetően) vélemezett a szerződésszegő vétkessége a szerződésszegést követően beálló bármely kárért. A francia polgári jogi felelősségi jogban azonban előfordul **az okság vélelme** is. Ez az ún. „fait de chose" esete, vagyis az az eset, amikor a kár dologhatás (például vadállat áthaladása a közúton) miatt állt be. Ilyenkor, ha a dologhatás bizonyítást nyert, a dolog birtokosának, felhasználójának, karbantartójának vagy tulajdonosának oksági hozzájárulása is megdönthetően bizonyítást nyert. Azon a vélelmezhető alapon, hogy mulasztás történt a dolog felügyelete vagy karbantartása tekintetében. A modern francia bírói praxisban az oksági vélelem, különösképpen a veszélyes üzemi felelősségnél érvényesült, olyan értelemben, hogy amennyiben bizonyítást nyert az, hogy a kár a veszélyes üzem vagy dolog hatására keletkezett, az okságot nem kellett külön bizonyítani. Habár a kárfelelősségi jogban a felelősségi feltételeket illetően főszabály szerint a bizonyítási teher a károsultra hárul, a felelősségi feltételek meglétének megdönthető vélelme könnyít e bizonyítási terhen. Megdönthető vélelem esetében a bizonyítási teher, a vélelemmel szemben álló tények tekintetében, áthárul a károkozóra.[108]

A belátóképesség szabálya. Jogi felelősségre csak belátóképes természetes személy vonható. **Belátóképes** az, aki az elkövetés, azaz károkozás időpontjában tudatában állt annak, hogy cselekménye jogellenes és hogy abból kár, vagy inkriminált következmény állhat be.[109] A belátóképesség ún. tényleges felelősségi feltétel, fennállása esetszerűen, a személyiségi körülményekre tekintettel állapítható meg, és nem feltétlenül fűződik mint a cselekvőképesség, egy meghatározott életkori határhoz. Jogi értelemben vett kárfelelősségre vonás tekintetében biztos az, hogy a kiskorú gyermeknél (például az osztrák ÁOPtk. szerint, de úgy tűnik, így van ez a hatályos magyar jogban és praxisban is) a hétéves korhatárig, legtöbbször azonban ezen felül is hiányzik a belátóképesség, ezért az ilyen kis-

[107] Lásd Leontin-Jean Constantinesco: *Inexecution et faut contractuelles en droit comparé – droit française, allémand, anglaise*, Stuttgart–Bruxelles, Kohlhammer Verlag – Librairie Enciclopedique, 1960.

[108] Lásd Szalma József: *Bizonyítási teherviselés*.

[109] Lásd a Ptk. 6:544. §-ának (1) bekezdését (felelősség vétőképtelen által okozott kárért), mely szerint „[a]kinek belátási képessége oly mértékben korlátozott, hogy a *károkozással kapcsolatos magatartása következményeit nem képes felmérni, nem felel* az általa okozott kárért". *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 216. Lásd Barzó Tímea: A belátási képesség polgári jogi aspektusai, in Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): *60 Studia in honorem Péter Miskolczi Bodnár*, Budapest, KRE ÁJK, 2017, 39–49.

korúakért a másokért való felelősség szabályai szerint a szülő vagy gyám felelős.[110] A **cselekvőképesség** mint a szerződés megkötésének egyik feltétele tehát elvben nem áll (közvetlen) kapcsolatban a deliktuális felelősség feltételével, a belátóképességgel. A cselekvőképesség a magyar jogban főszabályként a nagykorúság elérésével, törvényi jogszabály alapján szerezhető meg (ami a 18. életév betöltésekor ex lege, ipso iure valósul meg).[111] Ez alól kivételt képez a kiskorú indokolt esetekben (például kiskorú leány várandósága) való diszpenzációja, a nagykorúsítás. A magyar bírói gyakorlatban elvben már a 12–14 éves korhatár elérése elegendő a polgári jogi belátóképesség meglétéhez. Konkrét esetben azonban mérlegelhető, hogy az adott kiskorú rendelkezik-e a felelősségre vonáshoz szükséges kellő belátóképességgel. Ha nem, helyette a szülő vagy gyám felelős. Míg a polgári jogi kárfelelősségnél a belátóképtelenség kiváltja a károkozó felelősségének kimentését, addig a büntetőjogban a belátóképtelenség ténye nem mindig jelent felelősségkimentést, különösen akkor, ha a belátóképtelenségét maga az elkövető idézte elő (alkohol, droghatás), bár előzetesen tudtában állt, vagy állhatott volna annak, hogy ebben az állapotban jogellenes cselekményt is elkövethet (actiones libere in causa). Belátóképtelennek tekintett személy lehet szellemileg fogyatékos (retardált), vagy tudatot, belátást korlátozó súlyos lelki betegségben (például skizofrénia) szenvedő felnőttkorú személy is. Korlátozott cselekvőképességű, vagy cselekvőképességétől teljesen megfosztott felnőttkorú személy a korlátozás keretében kizárja a kárfelelősséget, de nem mindig. Például az ilyen személy rendszerint felelős az ún. lucidum intervallumban (világos pillanataiban) előidézett kárért. Ennek alapján állapítható meg, hogy a belátóképesség felelősségrevonási feltétel, míg a cselekvőképesség a szerződés megkötésének feltétele. **Vétőképtelen** az a természtes személy, akinek belátási képessége oly mértékben korlátozott, hogy a károkozással kapcsolatos magatartása következményeit nem képes felmérni, ezért a vétőképtelen helyett gondozója felel, kivéve, ha a gondozó bizonyítja, hogy a nevelés és felügyelet ellátásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli.[112]

[110] Lásd a Ptk. 6:544. §-ának (2) bekezdése értelmében: „A vétőképtelen személy helyett az felel, aki jogszabály alapján a vétőképtelen *gondozójának* minősül. Gondozó az is, aki a vétőképtelen személy *felügyeletét* a károkozáskor ellátta." A (3) bekezdés szerint: „Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a *nevelés és a felügyelet* ellátásával kapcsolatban, *felróhatság nem terheli*. A (4) bekezdés szerint. „Több gondozó felelősségére a többek károkozására vonatkozó szabályokat kell alkalmazni." *Polgári Törvénykönyv,* 2018, 216.

[111] Lásd a Ptk. 2:8. §-át (cselekvképesség).

[112] Lásd Barzó Tímea: A belátási képesség polgári jogi aspektusai, in Homicskó–Szuchy (szerk.): *60 Studia in honorem Péter Miskolczi Bodnár,* 43. Lásd a Ptk. 2:25–2:36. §-ait. Lásd a Ptk. 6:544. §-ának (2)–(3) bekezdéseit (felelősség vétőképtelen által okozott kárért).

A kártérítés és a méltányosság. Az ún. **méltányossági elv** alapján a vétőképtelen károkozó esetében a főszabály szerinti gondozó helyett a vétőképtelen károkozó viseli. A Ptk. ennek értelmében előirányozza, hogy „amennyiben a károkozónak nincs gondozója, vagy a gondozó felelősségét nem lehet megállapítani, kivételesen a vétőképtelen károkozót is kötelezni lehet a kár részben vagy egészben való megtérítésére, feltéve, hogy az eset körülményei és a felek vagyoni viszonyai ezt nyilvánvalóan indokolttá teszik".[113] Nyilván arról van szó, hogy a gondozónak nincs vagyona, a gondozott károkozónak pedig van.

A Ptk. a kártérítés összegének csökkentését csak **különleges méltánylás** alapján irányozza elő. Meghatározása szerint: „a bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a *kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb* összegben is meghatározhatja."[114] A Ptk. közelebbről nem határozza meg mit ért a különleges méltánylást érdemlő körülményeken, melyek kivételesen indokolják a teljes térítéstől való eltérést, azaz a csökkentett kártérítést. Főszabály szerint a károsultat kell oltalmazni, ezért őt rendszerint megilleti a teljes kártérítés. A kivétel, a kártérítés különleges méltányossági alapon való csökkentése, nyilván a károkozó körülményeire tekintettel történhet meg. Például arra való tekintettel, hogy a károkozó a kárt nem szándékosan, vagy súlyos gondatlanságból okozta, vagy különösképpen arra, hogy anyagi helyzete súlyos, a károsulté pedig nem. E körülmények megítélése azonban relatív. Mindenesetre úgy tűnik, hogy a különleges méltánylás alapján való térítés mérséklésére kihathat a károkozó utólagos magatartása is, például az, hogy mindent megtett a kár csökkentése érdekében.

A polgári jogi mellérendelési elv hatása a kárfelelősség alanyaira. Az új Ptk., mint más európai Ptk., alapelvi szinten hirdeti meg a polgári jogi kapcsolatokra vonatkozóan az egyenrangúsági, azaz mellérendelési elvet[115] – vagyis azt, hogy a polgári jogi kapcsolatokban a felek egyenrangúak, függetlenül attól, hogy természetes vagy jogi személyek. Belértve azt is, hogy az állam, ha polgári jogi kapcsolatba lép, például szerződést köt valamely természetes személlyel, az egyébként közjogi kapcsolatokra vonatkozóan vitathatatlan törvényhozói, jogalkalmazási szuverenitásával nem élhet vissza, például utólagos törvényével nem szüntetheti meg a korábban megkötött szerződést. Ez a kárfelelősségre vonatkozóan azt jelenti, hogy a károkozó köteles az általa okozott kárt megtéríteni,

[113] Lásd a Ptk. 6:545. §-át (kártérítés méltányosság alapján). *Polgári Törvénykönyv,* 2018, 217.
[114] Lásd a Ptk. 6:528. §-ának (4) bekezdését. *Polgári Törvénykönyv,* 2018, 214.
[115] Lásd a Ptk. 1:1. §-át (a törvény hatálya): „E törvény a mellérendeltség és egyenjogúság elve szerint szabályozza a személyek alapvető vagyoni és személyi viszonyait". *Polgári Törvénykönyv,* 2018, 3.

függetlenül attól, hogy magánszemély, jogi személy, vagy közületi, közszolgálati. Habár az állam és derivált szervei közjogi szempontból szuverének, azaz a közjogi kapcsolatban fölérendeltek, a polgári jogi kapcsolatokban az „állam" és szervei nem hivatkozhatnak erre a szuverenitásra, azaz felérendelésre, és ennek alapján a kárfelelősségtől való immunitásra, azaz kárfelelősség alóli általános kimentési jogra. Maga az állam által megalkotott Ptk. az, amely a polgári jogi kapcsolatokra nézve a mellérendelés előirányzásával az állam vagy szerveinek szuverenitását károkozás esetén kizárja vagy korlátozza. Tehát a jogállamban, ha az állam vagy szerve szerződést köt természtes vagy más jogi személlyel, és e szerződést megszegi, vagy jogellesen kárt okoz, nem hivatkozhat törvényhozási szuverenitására, és ezáltal nem mentheti ki kárfelelősségét, vagy az általa megkötött szerződés teljesítését. A mellérendelés értelmében, a polgári jogi kapcsolatba lépve, az állam vagy szerve éppúgy felelős az állampolgárnak okozott jogellenes kárért, mint más természtes vagy jogi személy. Sőt, az állam nem mentheti ki a **jogalkotás által okozott kárért való felelősségét**, amennyiben új törvényével a korábbi törvény alapján szerzett jogosultságokat megszüntette. Más szóval, az állam jogalkotásért való felelőssége akkor merül fel, ha az Alaptörvénnyel ellentétesen, ezt megszegve, az új törvénynek **visszaható hatályt irányoz alá és ez által megszünteti a korábbi törvény alapján jogszerűen szerzett jogosultságokat.** A visszahtó hatály tilalmának betartása magának az államnak érdeke, hiszen ily módon teszi érdekeltté szerveit, esetünkben a jogalkotót, hogy jogszerűen járjanak el. A **közjogi** (közigazgatási, bírói, ügyészi, végrehajtói és közjegyzői jogkörben okozott károkért való) **kárfelelősséget** mint **különleges** kárfelelősséget[116] az európai és magyar hagyományoknak megfelelően az új Ptk. egy feltétellel szabja meg, azáltal, hogy az érintett az adott eljárásban élt **rendes jogorvoslati** jogosultságával. Azért, mert ezáltal (eshetőlegesen) elháríthatja a kárt. E közületi, közjogi kárfelelősségnek nem feltétele a rendkívüli perorvoslat (törvényességi óvás vagy felülvizsgálat).

A kárfelősségi jog oltalmának tárgya. A kárfelelősségi jog oltalmának tárgyát a *vagyoni* és *személyiségi jogok* képezik. A vagyoni jogosultságokra jellemző, hogy ezek forgalomképesek, a személyiségi jogok ezzel szemben szorosan a személyiséghez fűződnek (mint az élet, testi épség, az egészség, a szabdság, a névviselés, emberi méltóság, szerzői jogok nemvagyoni komponense, képmás, hangfelvétel,

[116] Lásd a Ptk. LXXI. Fejezetét: Felelősség közhatalom gyakorlásával okozott kárért, azaz a Ptk. 6:548 (Felelősség közigazgatási jogkörben okozott kárért) és 6:549. §-ait (Felelősség bírósági, ügyészségi, közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott kárért).

becsület és jóhírnév, titoktartás, kegyelet[117] stb.) és főszabályként forgalomképtelenek. A kárfelelősségi jog a vagyoni és személyiségi jogosultságokat egyenrangú oltalmi értéknek tekinti. Mindkettő jogellenes megsértését, a polgári jognak megfelelő tipikus, vagyoni jellegű szankcióval illeti. A személyiségi jogok megsértése esetében a Ptk. más típusú, nemvagyoni szankciót is előirányoz, mint pl. az abbahagyásra való marasztalás, azaz a további jogsértés megtiltása, a jogsértés tényének megállapítása.

A káronszerzés tilalma. A káronszerzés tilalma alapvetően a residiummal (a kárcselekmény következtében sérült dologgal, a maradvánnyal) kapcsolatos. Vagyis azzal a kérdéssel függ össze, hogy maradvány maradhat-e a dolog tulajdonosánál, értékével csökkenthető-e a kártérítés). Ezzel már Grosschmid Béni (más néven: Zsögöd Benő) ismert magyar kötelmi jogász is foglalkozott. *Fejezetek kötelmi jogunk köréből* című munkájában, a jogalap nélküli gazdagodás (condictio indebiti) szabályai értelmében. Ha a károsított dolog a károsult birtokában van, kérdés, hogy ezt ő megtarthatja-e, mivel ő egyébként teljes kértérítésre jogosult. Ha a kártérítés mellett nála maradna a károsított dolog is, akkor ez jogalap nélküli gazdagodásához vezetne, azaz a dologgal és a kártérítéssel együtt a nála maradt dologgal „gazdagodna". Ha azonban totálkárra került volna sor (például gépjármű totálkárosodása esetében), a maradvány piaci értéke amortizált, tehát károsultnál maradása nem jelent jogalap nélküli gazdagodást, sőt eltakarítása fokozott aránytalan költségeket jelent, ami inkább a károkozó terhelését indokolja. Az alábbiakban a káronszerzés tilalmáról részletesebben szólunk.

[117] Lásd a Ptk. 2:42–2:54. §-ait. (IX. Cím, általános szabályok és személyiségi jogok).

III. fejezet

A KÁRONSZERZÉS TILALMA

A káronszerzés tilalmának doktrínája tehát a magyar magánjogi elméletben Grosschmid Béninek tulajdonítható. A korábbi Ptk. nem szabályozta, ha nem számítjuk a jogalap nélküli gazdagodást, az új Ptk. pedig nevesítve szabályozza. A jogintézmény lényege, hogy dologkár esetén a kártérítés mértéke csökkenthető a károsultnál levő maradvány értékével. Feltéve, hogy a maradványon (residium) esett károsítás nem tekinthető totálkárnak, tehát piaci értéke van. A jogintézmény a jogalap nélküli gazdagodás egyik sajátos válfajának is minősíthető. Mégis megkülönböztethető a jogalap nélküli gazdagodástól (condictio indebiti) abban, hogy a kondikciók létrejöhetnek jogszerű, avagy tényszerű magatartás alapján, míg a káronszerzés (legalábbis ab initio – a kezdettől fogva) mindig egy jogellenes magartásból, deliktumból következik. Igaz azonban, hogy az ilyen „káronszerzés" a károsultnak rendszerint nem róható fel, és ennél fogva jogalap nélküli gazdagodása vétlen.

A jogintézmény fogalommeghatározása és tendenciális fejlődésmenete

Kollokviális problémafelvetés és definíció. Nem tipikus, hogy a károsult kárából vagyoni előnyre tesz szert. Mégis, kivételesen előfordulhat, hogy erre mégis sor kerül. A magyar káronszerzés tilalmáról szóló doktrína és jogyakorlat több esetet is figyelembe vett, amikor a károsult, a neki okozott kárral összefüggésben, legtöbbször vétlenül, jogalap nélküli előnyre tett szert. Ilyen esetek körébe tartozik a maradvány (residium) és a helyettesítés (surrogatum). Maradvány akkor lehet a károsult jogalap nélküli gazdagodásának tárgya, ha a károkozó pénzben kifizette a teljes kártérítést, de a károsult megtartotta a sérült dolgot. A káronszerzési doktrína úgy tartja, hogy ekkor a sérült dolog megtartása, vagy annak értéke a károsultnak jogalap nélküli gazdagodásához vezetett. Ehhez azonban hozzáfűzhető, hogy ez a gazdagodás a károsultnak főszabályként nem

róható fel. A másik esetcsoport az ún. szurrogátum, vagy helyettesítés, és arról szól, hogy a károsult kára kapcsán már helyettesítő jogosultságok megvalósításához folyamodott. Ilyen lehet például a közlekedési balesetbiztosítás, vagy akár a társadalombiztosítás, egészségbiztosítás, amikor a károsult elnyerte a biztosítási összeg alapján a teljes, vagy részleges kártérítést. Ha ezeken az alapokon már megvalósította a teljes kártérítést, de a károkozó irányában ugyanezt szintén érvényesíteni kívánná, akkor ez a károsult jogalap nélküli gazdagodásához vezethetne, ami akár a non cummul elve alapján elutasítható. Más kérdés azonban, hogy a szurrogátumi jogcímen megvalósított térítés nem teljes. Ilyen esetben a károsultnak a különbség iránti fellépése a károkozóval szemben szerintem nem tekinthető jogalap nélküli gadagodásnak. A teljes kártérítés elvének értelmében a kártérítés csak akkora lehet, mint amennyi az okozott kár, ennél nagyobb nem lehet. A kártérítés célja, hogy a károsult a károkozás előtti helyzetbe kerüljön, de ennél nem kedvezőbb állapotba.

A káronszerzés tilalmáról szóló hagyományos magyar doktrína. A káronszerzés tilalmáról a magyar jogirodalomban elsőként *Grosschmid* Béni (Zsögöd Benő) értekezett, majd ezt folytatta *Szladits* Károly és *Marton* Géza. Műveikben a klasszikus magánjogi álláspontot követik, mely szerint a kártérítés célja a károkozást megelőző vagyoni egyensúly helyreállítása (in integrum restitutio).[118] A káronszerzés tilalmáról a kötelmi jog magyar klasszikusai a *kártérítés módjával és mértékével* összefüggésben foglalkoztak.

Grosschmid Béni szerint az *okozatot a maga egységében* kell venni. Szerinte a *kárból leszámítható a „pozitív nyereség" és az „eltávozott kár".* Az „pozitív nyereség" fogalma alatt nyilván azt a hasznot érthette, amely a károsultnál maradt sérült dolog értékében nyilvánul meg, amit a kártérítésnél le kell vonni a kártérítés összegéből. Az „eltávozott kár" kifejezés alatt az elmaradt, de károkozás nélkül várható haszonra gondolhatott. Ha azonban erről lett volna szó, akkor

[118] A *justiniánusi* római jogban *elsődleges a pénzbeli* kártérítés: possibile est omnes res in pecuniam converti (Iust. C,4, 18,2,1c). A *postklasszikus* római jogban azonban a hangsúly a *természetbeni helyreállításon* van (in integrum restitutio), például a megrongált, sérült dolog kijavítása vagy a (helyettesíthető) megsemmisült dolog azonos minőségű dologgal való pótlása. Lásd Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010, 419, 1347. széljegyzet. Ua., Eszterházy Károly Egyetem, Oktatáskutató és Fejlesztő Központ, Budapest, 2018, 422, 1347–1348. számú széljegyzet. Vö. továbbá: Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*, 3. kötet (Grosschmid Béni: Helyettesítés *[surrogatum]* és maradvány *[residiuum]*, Budapest, Bibliotheca Iuridica – ELTE ÁJK, 2006, 105. Grosschmid Béni: *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, I. kötet első kiadása 1898, második kiadása 1901, második kötet, 1900, jubileumi kiadás, 1932–1933. Ebben lásd a kártérítést (III. fejezet), a szolgáltatás módját (VI. fejezet), a naturális szolgáltatást (IX. fejezet), a pénztartozást (X. fejezet).

miért lenne az, hogy ezt le kell vonni a kártérítésből? Ez a kétely annak alapján merül fel, hogy Grosschmid művének más helyein mind a *felmerült kárt (tényleges kárt), mind az elmaradt hasznot térítendőnek* tartja, de az utóbbi nem végtelen. A mai okozatossági doktrínában elfogadott elv, mint Grosschmid is vallotta, hogy az *okozat egysége nem végtelen*. A jogirodalom megkülönbözteti az elmaradt hasznot az ún. közvetett kártól. A közvetett kár az a kár, amely jóval a jogellenes cselekmény vagy mulasztás után közvetkezett be, de nem biztos, hogy az eredeti ok folytán. Példa: a vadász tévedésből nem a célzott állatot találta el, hanem a járókelőt. A járókelő életben maradt, a közvetlen kárt, az orvosi kezelési költségeket a vadász kifizette. Tíz évre rá a gyógyult járókelő a lőtt sebb helyén rákos daganat keletkezett. A francia Cour de cassation előtt ez esetben felmerült a kérdés, hogy a vadásznak térítenie kell-e a közvetett kárt. Arra az álláspontra jutott, hogy amennyiben bizonyítható, hogy a rákos elváltozás az eredeti (puskalövés) és nem más oknak (például dohányzás) tudható be, akkor a közvetett kár is térítendő. Az elmaradt haszon a közvetett kárral szemben viszont az a kár, amely közel a jogellenes cselekmény időpontját követően állt be, azáltal, hogy meghiúsult a várt haszon, mely megvalósult volna, ha a kárcselekményre nem kerül sor. Példa: a taxis elmaradt fuvarozási jövedelme, mivel a baleset következményeként a jármű javításáig használaton kívül maradt.

A mai német, francia, osztrák és a (hagyományos) magyar elmélet is arról szól, hogy egyértelműen és vitán felül állóan, csak a *közvetlen kár* térítendő, a *közvetett* (a jogellenes magatartást követően), időben jóval később beálló kár pedig csak akkor, ha bizonyítást nyer, hogy a közvetett kár az eredeti okból következett be, és nem tulajdonítható egy másik, közbenső ok következményének.[119] Ezt az elvet azonban az új magyar Ptk. nem teljes egészében követte, mivel részben

[119] Az új magyar Ptk. a közvetett károk térítését az ún. *előreláthatósági* ténytől teszi függővé. Ennek értelmében, ha a károkozó előre láthatta, vagy köteles volt volna előrelátni, a nemcsak közvetlen, hanem közvetett kárt is, akkor a kár egészében térítendő, amennyiben azonban a kár nem volt előre látható, különösképpen a közvetett kár, a kár nem téríthető. Ez szemben áll az okság elméletével, mely szerint a közvetett kár is térítendő, ha bizonyítást nyert, hogy a közvetett kár is az eredeti oknak tulajdonítható. Ezzel kapcsolatban és szemben lásd az új Ptk. 6:521. §-át, mely szerint nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. (Lásd például *Polgári Törvénykönyv – 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről,* Budapest, Patrocinium, 2014, 305–306; *Polgári Törvénykönyv,* 2018, 214). E megoldás, mint *szubjektív* mérce, (túl) tág kimentési okot jelent, hiszen a károkozó korlát nélkül hivatkozhat arra, hogy a kárt nem látta vagy nem láthatta elő. Ezzel szemben áll az ún. *objektív* doktrína, melyet főként német jog és hatására a francia jogban fogadtak el, mely az okozatosságot tartja döntő tényezőnek, úgyhogy az előreláthatóságtól függetlenül, a közvetlen kár mindig téríthető, a közvetett pedig kivételesen, amennyiben bebizonyítható a káreseménytől időben később beálló kárnak, az eredeti okkal való összefüggése. Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 73–81., továbbá Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség,* 315–316, 395–418.

kizárta a közvetett okság bizonyítását a szubjektív jellegű *előreláthatósági klauzula* alapján.[120] Ez az álláspont azonban az európai doktrínában nem általánosan elfogadott. Grosschmid ma is helyeselhetőnek tűnő álláspontja szerint a *kártérítés*, így a *káronszerzés* is, kapcsolatba hozható a *jogalap nélküli gazdagodással,* azaz, a modern kártérítési jognak is megfelelően, a károsult a teljes térítésre jogosult, ezen felül (maradvány) azonban nem, vagyis a *maradvány*, amennyiben a károsultnál van, és piaci értékkel rendelkezik, leszámítható a térítésből.

Marton szerint a *hasznok beszámításának* főszabály szerint *helye van*. Szerinte nem számíthathatók be a harmadik személynek juttatott adományok. Marton megállapítja: „Kár nincs, tehát kártérítés sem lehet ott, ahol a kárt a károkozóténnyel (okilag vagy egyébként) kapcsolatos más előny ellensúlyozza (egészben vagy részben)."[121]

Szászy szerint pedig a *kár és az előny között belső összefüggésnek* kell lenni.

Az újabb magyar kártérítési jogelmélet (*Menyhárd* Attila, *Fuglinszky* Ádám, *Sándor* István, *Újváriné* Antal Edit), hivatkozva a (régi) Ptk. 193. §-ának (1) bekezdésére (jogalap nélküli gazdagodás),[122] valamint az új Ptk. káronszerzés tilalmára vonatkozó rendelkezésére, azt az álláspontot képviseli, hogy aki *jogalap nélkül* van a dolog birtokában (Fuglinszky),[123] köteles a dolgot a birtoklásra jogosultnak kiadni. Menyhárd szerint a dolgot a jogszerű birtokos, e jogszabály alapján, nemcsak azoktól a személyektől követelheti vissza, akik a birtokot jogellenesen szerezték meg, hanem bárkitől, akinek a birtoklásra jogalapja nincsen, így azoktól is, akiknek a birtoklást megalapozó jogcíme megszűnt. A jogalap nélküli birtokosnak jogában áll a dologra fordított szükséges költségek megtérítése. Azoknak a hasznoknak az értékét, amelyeket a jogalap nélküli birtokos kiadni köteles, a beszámításra vonatkozó szabályok szerint a jogosult a megtérítendő költségekbe beszámíthatja. Ugyanakkor a jogalap nélküli birtokost megilleti az a jog, hogy az általa létesített berendezési és felszerelési tárgyakat elvigye.[124] Kérdés azonban, hogy a *residium esetében a maradvány (például a sérült gépkocsi) jogalap nélkül van-e a károsultnál,* hiszen ő továbbra is a dolog

[120] Lásd a Ptk .6:521. §-át (Előreláthatóság). *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214.

[121] Lásd Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Triorg, Budapest, 1992, 166.

[122] Lásd a régi Ptk. 193. §-ának (1) bekezdését: „Aki jogalap nélkül van a dolog birtokában, köteles a dolgot a birtokásra jogosultnak kiadni." Az új magyar Ptk. 5:9. §-ának (1) bekezdése szerint maradt a változatlan megfogalmazás: „Aki jogalap nélkül van a dolog birtokában, köteles a dolgot a birtoklásra jogosultnak kiadni." Gárdos Péter (szerk.): A Polgári Törvénykönyv. Ptk. 1959 – Ptk. 2013; Gt. 2006 – Ptk. 2013; Csjt. 1952 – Ptk. 2013, Budapest, Complex Wolters Cluwer, 2013, 106.

[123] Lásd Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog,* Budapest, HVG-ORAC, 2015, 54.

[124] Lásd Menyhárd Attila: *Dologi jog,* Budapest, ELTE Eötvös – Eötvös Loránd Tudományegyetem, ÁJK, 2010, 419–422.

tulajdonosa. Vagy, amennyiben a károkozó kifizette a károsult teljes kárát, a tulajdonjogi jogcímen alapuló residium *okafogyottá* vált olyan értelemben, hogy ez a károsult jogalap nélküli gazdagodáshoz vezetett? Gondolom, hogy a tulajdon „erősebb" érv, és így a reisidiumi dolog kiszolgáltatása nem kérhető, de értéke (ha van) beszámítható a kártérítésbe.

Az *LB* (Kúria) szerint a *károkozástól független előnyök nem csökkentik a kártérítést*.

A káronszerzés tilalmának lényege, a hivatkozott magyar jogirodalmi és alaki jogforrásokból kiindulva az, hogy egyfelől a károkozó, nem jogosult bárminemű vagyoni előnyre, mely jogellenes magatartásából, az eset konkrét körülményei alapján előfordulna. Ellenkezőleg, ő köteles a teljes kár megtérítésére. Ugyanakkor azonbana másik fél, a károsult helyzetét is figyelembe kell venni. A káronszerzés tilama tehát az ő jogait is érinti, vagyis korlátozza. Olyképpen, hogy a károsult nem juthat vagyoni előnyhöz, különösképpen a *forgalomképes károsított dolog megtartása* útján, feltéve, hogy megelőzőleg sor került a teljes kártérítésre. Vagy pedig, ami helyesebbnek tűnik, a teljes kártérítésből levonható a residium értéke. Az újabb magyar jogirodalom szerint (Fuglinszky) az *előnyök levonásának feltétele* az, hogy a *károkozó magatartása és az előnyök között* ugyanúgy *ok-okozati összefüggésnek kell fennállnia,* mint a magatartás és a kár között.[125]

A teljes kártérítés elve és a kivételek. A residium és a surrogatum mint térítéscsökkentő tények. A polgári jogi felelősségre vonás, vagyis a kártérítés célja a károsult ***teljes*** (felmerült kár – damnum emergens, elmaradt haszon – lucrum cessans) reparációja,[126] a neki okozott összes kár megtérítése. A károsult fokozott oltalma és a károkozó teljes kártérítésre való marasztalása abból ered, hogy a kár a károkozó jogellenes magatartásából következett be. A *károsult azonban csak olyan mértékű térítésre jogosult, amilyen mértékű a kár, és nem ezen felüli értékben*. ***Kivételt*** képez a *felülbiztosítás,* ami egyes jogrendszerekben megengedett, míg magyar Ptk. értelmében kifejezetten tilos.[127] További kivételt

[125] Lásd Fuglinszky: *Kártérítési jog,* 775.

[126] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (1) bekezdését. E rendelkezés szerint a károkozó a károsult *teljes kárát* köteles megtéríteni. A (2) bekezdés szerint a teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni a) a károsult vagyonában beálló értékcsökkenést; b) az elmaradt vagyoni előnyt; és c) a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket. A teljes térítésről szóló Ptk.-rendelkezésnek rövid kommentárját lásd Vékás Lajos (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Budapest, Complex Wolters Kluwer, 2013, 945.

[127] Lásd a Ptk. 6:458. §-ának (1) bekezdését (a *túlbiztosítás tilalma*), mely szerint „a biztosítási összeg nem haladhatja meg a biztosított vagyontérgy értékét". Lásd *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 206.

képez a szerződési felelősségi jogban külön szerződési klauzula útján előirányzott ún. *absztrakt kár*, amely szerződésszegés esetére előre meghatározott kártérítési összeg (mint például a kötbér), és akkor is fizetendő, ha a szerződésszegésből nem keletkezett konkrét kár.[128] Vitás, mint fennebb utaltunk rá, hogy az ún. *közvetett kár* (mittelbare Schaden), mely a kárt okozó jogellenes cselekmény vagy mulasztás elkövetési időpontjához képest jóval később állt be, térítendő-e, vagy sem, vagy csupán a közvetlen kár (unmittelbare Schaden).[129] Kisebb a kártérítés a kárnál, a *károsult* vétkességi vagy oksági hozzájárulása, vagy akár harmadik személy hozzájárálása esetében is, amikor a károkozó és a károsult, vagy *harmadik személy* közötti kármegosztásra kerül sor.[130] Az oksági felelősségi feltétel is csak az okozott kár mértékéig teszi felelőssé a károkozót.[131] Az új Ptk. az objektív értelemben vett okságot is „korlátozza", az ún. *előreláthatósági* klauzulával (Vorsehbarkeit), mely szubjektív jellegű, amelynek értelmében nem bizonyítható az okozatosság olyan károk tekintetében, amelyeket a károkozó a károkozás időpontjában nem láthatott előre, vagy nem volt köteles előre látni.[132] A közvetlenül keletkezett kár körében csökkenthető a térítés a *residium* (vagy maradék) és a *surrogatum* (például biztosítás) esetében, vagyis a károsított dolog értékével,

[128] Lásd a Ptk. 6:186. §-ának (1) bekezdését *(kötbér)*, mely szerint „a kötelezett pénz fizetésére kötelezheti magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, megszegi a szerződést." A (3) bekezdés szerint „a jogosult kötbérigényét attól függetlenül érvényesítheti, hogy a kötelezett szerződésszegéséből kára származik-e." *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 173.

[129] A *svájci* jogelméletben és jogalkalmazásban a *károkozó felelőssége főszabályként kiterjed mind a közvetlen, mind a közvetett kárra*. A svájci jogelmélet e kárnemek felosztási mércéje az, hogy a kár azonnal a károsító magatartást követően jött-e létre, vagy ennél később. *Közvetlen kárnak* minősül autóbaleset esetében a baleset áldozatának *gyógykezeltetési költségei*. *Közvetett kár* pedig akkor áll be, ha például a balesetet szenvedő személy *röntgenfelvételezés során égési (túlsugárzási) sebet* szenvedett. Az elmaradt jövedelem (lucrum cessans) rendszerint a közvetett kár kategóriájába sorolható. Lásd Karl Oftinger: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, I, Zürich, Polygrafischer Verlag, AG, 1958, 45–46., BGE 64 II/256/7.

[130] Lásd a Ptk 6:525. §-át (károsulti közrehatás). *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214.

[131] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség,* 186.

[132] Lásd a Ptk. 6:521. §-át (Előreláthatóság): „Nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia." *Polgári Törvénykönyv,* 2018, 214. Lásd például Csöndes Mónika: *Előre látható károk – Az előreláthatósági korlát hatása a szerződésszegési kártérítési jogunkra,* Budapest, ELTE Eötvös – Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2016. Ebben lásd a francia és német jogfejlődés ismertetését, az ún. közvetlen és közvetett károkhoz kapcsolódón: uo., 69–75. Lásd Fuglinszky: *Kártérítési jog,* 2015, 50, 53, 54, 66, 270. Lásd továbbá Újváriné Antal Edit: *Felelősségtan,* Budapest, Patrocinium, 2017, 57. A közvetlen és közvetett károkról és az okságnak a felelősségmegalapozó és felelősség mértékének meghatározó rendeltetéséről, Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 73–80, 187–197.; Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális)felelősség*, 317.

mely a károsultnál maradt, továbbá a kárfelelősséget átvállaló biztosítási összeggel[133] (káronszerzés tilalma[134]). A természetbeni helyreállítás elve értelmében, például károsított „régi autó kicserélése újért" esetében, az új autó árából le kell vonni a régi gépkocsi károsított állapota előtti árát, és ezt a különbözetet a károsult kell viselje. Más szóval: a *károsult „nem nyerhet" a károkozáson*. A térítés csupán akkora lehet, amekkora a károsult kára, vagyis ami a jogellenes cselekményből vagy mulasztásból a károkozónak oksági vagy vétkességi alapon felróható. A kártérítés csökkentésére sor kerülhet *méltányossági* alapon is: „A bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja."[135]

[133] Lásd Jobbágyi Gábor – Fazekas Judit: *Kötelmi jog,* Budapest, Szent István Társulat, 2008, 182.

[134] Lásd például Sándor István (szerk.): *Polgári jog II.,* A kötelmi jog, a Ptk.-ban foglalt egyes szerződések, 2. átdolgozott kiadás, Budapest, Patrocinium, 2016, 180.: „Csökkenti a kártérítés összegét, tehát a kárból le kell vonni mindazon vagyoni értéket, amelyhez a károsult a *károkozás következtében hozzá jut, vagy amit ennek folytán megtakarít* (residuum, surrogatum)." Fuglinszky Ádám szerint „levonandó vagyoni előnynek minősülnek a *társadalombiztosítási juttatások* (például táppénz), illetve a *kompenzáló jellegű*, azaz kárbiztosítás alapján a *biztosító által a károsult részére megfizetett biztosítási összeg* vagyonbiztosítás, felelősségbiztosítás, egészségbiztosítási szerződés, ha kárbiztosításra kikötötték. Ugyanakkor nem kell levonni az összegbiztosításnak – élet és balesetbiztosítást, valamint az egészségbiztosítást, ha összegbiztosításként kötötték." (Fuglinszky: *Kártérítési jog,* 779.) A vörösiszap szennyeződéssel kapcsolatos kártérítéseknél Fuglinszky szerint a kártérítés értékéből levonandók a különböző támogatások (uo., 780). Újváriné Antal Edit szerint: „*Személysérülést* eredményező kár esetén a károsult a *társadalombiztosítási szervtől különböző juttatásokara* válhat jogosulttá (például táppénz, rokkantsági nyugdíj, baleseti járadék stb.), amelyek összegével *csökkenteni kell* a meghatározott módon kiszámított *elmaradt jövedelmet* (surrogatum), a káronszerzés tilalmára is figyelemmel. […] Csak azok a társadalombiztosítási juttatások kerülhetnek levonásra, *amelyek a károsult a balesettel összefüggésben* juthatott hozzá." Újváriné Antal: *Felelősségtan,* 47, 75, 90. Lásd a Ptk 6:522. §-ának (3) bekezdését, mely szerint „a *kártérítést csökkenteni* kell a *károsultnak* a *károkozásból származó vagyoni előnyével*, kivéve, ha ez az eset kürülményeire tekintettel nem indokolt." Lásd *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214.

[135] Lásd *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214. A Ptk. közelebbről nem határozza meg, mit ért a méltányossági alapon történő térítéscsökkenésen, de a korábbi Ptk. szerinti praxis ez alatt például azt értette, hogy a károkozás a károkozónak nem volt súlyosan felróható és a károkozó (rossz), továbbá a károsult (jó) anyagi helyzete is a térítés csökkentést indokolja. Az első mérce rendben volna, hiszen súlyos károkozói gondatlanságnál vagy szándékosságnál nyivánvaló, hogy a méltányossági alapon történő térítéscsökkenés nem volna elfogadható. A második mérce, a károkozó és a károsult anyagi helyete, relatív voltánál fogva, megkérdőjelezhető. Van azonban egy eset, amikor az anyagi helyzet ex lege figyelembe vehető. Ez akkor van, amikor a belátóképtelen kiskorú okozta a kárt, és helyette a szülő vagy gyám lenne a felelős, de a szülők vagy a gyám anyagi helyzete kedvezőtlen, a kiskorúé pedig nem, akkor méltányossági alapon az utóbbi vagyonából térítendő a kár. Lásd a Ptk. 6:542. §-át (felelősség vétőképtelen személyért – kártérítés méltányosság alapján). *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 217.

Külföldi kitekintés: a káronszerzés összefüggése a jogalap nélküli gazdagodással és a térítés módjával

A maradvány természetbeni helyreállítása (kijavítása), kizárja a residiumot. A vétlen jogalap nélküli gazdagodás. A *residium* kérdése szorosan *összefügg a természtbeni és pénzbeli térítés módozataival*, azaz azzal, hogy a kártérítés főszabályként pénzben történik-e (ahogyan ezt az új magyar Ptk.is, igaz, másodlagosan, előirányozza),[136] vagy a természetbeni helyreállítás (kicserélés, javítás) útján, amit a klasszikus európai Ptk.-k (német BGB,[137] az osztrák Ptk.,[138] svájci, OR,[139] a francia Code civil),[140] és nyomukban az elmélet és joggyakorlat, rendre képviselnek. *Ha a kártérítés természetbeni helyreállítás útján történik,* értelemszerűen nem lehet szó residiumról, *mert itt a sérült dolog vagy „maradvány" helyreállításáról, kijavításáról van szó, tehát nincs és nem is lehet szó marad-*

[136] Lásd a Ptk. 6:527. §-át (a kártérítés módja). *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 215.

[137] Lásd a BGB 249. §-át.

[138] Lásd az ABGB 1326. §-át (Arten der Schadenersatz – a kártérítés módja), mely szerint: „Az okoztott kár térítési szolgáltatás útján, a *megelőző helyzetet* kell helyre állítani. Ha azonban ez *nem valósítható meg, a kárérték* szerint kell téríteni. Amennyiben csupán az elszenvedett kár [felmerült kár] térítéséről van szó, *kárpótlás* jár, [pénzbeli térítés], ha azonban a térítés az *elmaradt haszonra* vagy az okozott *lelki sérelmekre* [személyiségsérelmekre, nemvagyoni kárra] is kiterjed, a károsult *teljes elégtételre* jogosult. Lásd Kodex des österreichsdhen Rechts, Justitzgesetze, ABGB, UBGB, ZPO, StGB mit Nebengestzen 2014/15, Stand 1. 10. 2014, bearbeitet von Franz *Mohr,* Bundesministerium für Justitz, Arhtur *Weilinger* o. Universitätsprofessor in Wien, Heinrich *Stumvoll*, Senatvorsitzender am LG ZRS Wien, Helmut *Fuchs*, o, Universitätsprofessor in Wien, Oskar *Maleczky*, Richter am LG Korneuburg, Lexis/Nexis, Wien, 2014, 138.

[139] Lásd a svájci Kötelmi törvénykönyv (Obligationenrech) 43. szakaszának (1) bekezdését: a kártérítés összegét a bíró határozza meg, a körülmények mérlegelése alapján, figyelembe véve a vétkesség fokát. A svájci Kt. nem tartalmaz közelebbi rendelkezést a kártérítés módját illetően. Lásd *Obligationenrecht,* herausgegeben von der Budeskanzlei, Bern, 1984, 41–61. szakasz; uo., 10–14. A svájci jogirodalom szerint, a kártérítés megfelelő pénzbeli szolgáltatás (Geldersatz) vagy az eredeti helyzet helyreállítása (Wiederherstellung des vorigen Zustandes), azaz a természetbeni helyreállítás (Naturalersatz) útján történik. Míg a római jog csupán a pénzbeli térítést ismeri, a BGB pedig a temészetbeni helyreállítást helyezte előtérbe, a svájci Kt. mindkét térítési módot lehetővé tette, azzal, hogy a bíró számára kártrérítés módja nyitva áll. Így a svájci praxis is. BGE 80, II 378 E.9. Lásd Theo Guhl: *Das schweizerische Obligationenrect*, 9. Auflage, bearbeitet von Alfred Koller, Anton K. Schnyder, Jean Nicolas Druey, Zürich, Schulthess Verlag, 2000, 80– 81, 64–65. széljegyzet.

[140] Lásd a francia Code civil (Cc) 1383, 1383. szakaszait, amelyeket külön törvények közelebbről szabályoznak: *Code civil*, Paris, Dalloz, 2003, 1175. E szakaszok jogirodalmi kommentárai és a praxis szerint *a bíróság szuverén a kártérítés módjának* meghatározása tekintetében. Azzal, hogy a *kártérítés módja a kár típusától függ*, például testi sérelem, lelki vagy erkölcsi sérelem (uo., 1195, 121. pont, Civ., 23. mai 1911, DP 1912.1.421.) *Erkölcsi kár* (dommage moral) vagy nemvagyoni kár főszabály szerint *pénzben* térítendő. A francia bíróságok a *természetbeni helyreállításra, reparációra* marasztalták a károkozót *dologkár* esetében. Civ. 2e, 9.juill.1981, Gaz. Pal.1982.1.109; Civ.3e 12. Dec. 1973; JCP 194II. 17697, note Goubeaux, stb. uo., 1198.

ványról. Más szóval, a restitúciós elv alkalmazása elvben kizárja a maradvány értékének térítésbe való beszámítását, ezért az említett törvénykönyvek kifejezetten nem szabályozzák a residium általi térítéscsökkentés kérdését. Ha a maradványnak van piaci értéke, és a teljes kártérítés pénzben történik, akkor a maradvány értékével csökkenthető a kártérítés vétlen *jogalap nélküli gazdagodás* jogcímén.

A külföldi jogrendszerek álláspontja. A modern **osztrák** jogelmélet szerint is a jogalap nélküli gazdagodás és kártérítés között akár szoros, akár alternatív (vagylagos) kapcsolat áll. Lehetséges a jogalap nélküli gazdagodás károkozás nélkül, oly módon, hogy valaki egy vagyoni előnyhöz jogcím (causa) nélkül jut. (Például, amikor az jogcím eredetileg fennállt, majd megszűnt, mint a szerződés megsemmisítése, felbontása esetében – Causa data, causa non secuta). Ezért az elszegényedett fél helyzete a kártól, károkozástól független. Ilyen eset például, ha valaki idegen dolgot használ bárminemű jogalap nélkül (például idegen dolog jóhiszemű birtoklása). Az ilyen alapon létrejött gazdagodás értékét a „meggazdagodottnak" meg kell térítenie az „elszegényedettnek", még akkor is, ha az utóbbi a klasszikus kárfogalom értelmében nem szenvedett kárt. Ennél fogva a jogalap nélküli gazdagodás és a kártérítés különböző kiindulópontokkal rendelkezik. A *jogalap nélküli gazdagodás* esetében arról van szó, hogy a jogosult egy előnytől, *jogellenesség hiányában* is, elesett; a *kártérítésnél* ezzel szemben a hátrány a károsultat, azaz a térítésre jogosultat, legtöbbször egy vétkes, *jogellenes magatartás* következtében sújtja. Megjegyezhető, hogy a jogalap nélküli gazdagodás következhet jogellenes magatartásból is, például idegen dolog rosszhiszemű birtoklása esetében. Ennélfogva a jogalap nélküli gazdagodás és a kártérítés iránti követelés egymással *konkurrensek*, kivételesen *kumulatívak* lehetnek.[141]

[141] Lásd például Helmut Koziol – Rudolf Welser: *Bürgerliches Recht, Band II. Welser, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht,* 12. Auflage, Wien, Manz Verlag, 2001, 257–258; OGH, *Juristische Blätter*, 1992, 720; Ernst von Caemmerer: Bereicherung und unerlaubte Handlung, *Rabel-Festschrift,* 1954, 333; Peter Apathy: *Der Verwendungsanspruch*, 1988; Margarethe Beck-Mannagetta: *Überlegungen zur Geschichte des österreichischen Bereicherungsrechts*, Wesener–Festschrift, 1992, 47. Idegen dolog jóhiszemű birtoklása a dolog jogi gyümölcsöztetéséhez is vezethet. Ilyenkor a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint, a dolog visszaszolgáltatása mellett a dolog birtokosának a dolog hasznait is vissza kell származtatni. Ha a dolog visszaszolgáltatása ellehetelenült, akkkor helyette a dolog értéke szerinti pénzbeli szolgáltatásra kötelezhető a meggazdagodott. Lásd Rudolf Welser – Brigitta Zöchling-Jud: *Bürgerliches Recht, Band II, Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht*, 14. Auflage, Wien, Manz'sche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2015, 487, 1754., 1757. számú széljegyzet. A római jogra nézve a condictio indebiti fogalmát lásd Földi–Hamza: *A római jog története és institúciói*, 2010, 171, 598. széljegyzet. A jogalap nélküli gazdagodás tekintetében lásd a korábbi Ptk. 361. §-át.

Alapvetően a jogalap nélküli gazdagodás létrejöhet jogellenes magatartás nélkül (például tartozatlan fizetés, továbbá az alluvium vagy földhozadék esetén), míg a károkozás mindig egy jogellenes magatartás vagy mulasztás következménye.[142]

Az újabb osztrák jogirodalom is arra utal, hogy a teljes kártérítés csak akkora lehet, amekkora a kár, vagyis a károkozót annak a kárnak a térítési kötelezettsége terheli, amely a károkozónak felróható. A korábbi álláspont szerint a teljes kártérítés mértéke a vétkesség fokától függött. Csak szándékosság esetében ölelte fel az elmaradt hasznot, azaz a közvetett kárt, egyébként gondatlanság esetében csak a felmerült kárt. A veszélyes üzemi felelősségnél pedig mint vétkesség nélküli felelősségnél, a teljes kár (beleértve az elmaradt hasznot) gyakran előforduló térítési korlátozás keretében valósítható meg. Mindenesetre a kártérítés célja az, hogy helyreállítsa a károsult korábbi, károkozás előtti vagyoni egyensúlyát azzal, hogy *a károsult vagyoni helyzete* e tekintetben *nem lehet előnyösebb annál, amilyen lett volna, ha károkozásra nem került volna sor*. Erre szolgál a *jogalap nélküli gazdagodás* tilalma.[143] Eszerint a kár mértékének megállapítása során figyelembe kell venni például az „új a régiért" dologcsere esetén az árkülönbözetet. [144]

A **német** jog, a BGB 249. §-a[145] a főszabály szerinti természetbeni helyreállítás elvét vallja. Ezért megkülönbözteti a restitúció (előző helyzet helyreállítása) és a kompenzáció (pénzbeli kárpótlás) térítési módozatait, miközben a BGB a kettő közül a természetbeni helyreállítást tartja elsődlegesnek. A kompenzáció példája egy bevert ablak piaci értékének pénzbeli térítése. A restitúció elve szerint a kártérítés az ablak cseréjének költségeit öleli fel. A BGB a károsult fokozott

[142] A jogalap nélküli gazdagodás alapgondolata az, hogy senki sem gazdagodhat jogalap nélkül más kárára. Ha erre sor kerül, helyre kell állítani a megelőző helyzetet. Lásd pl. Ambrois Colin – Henri Capitant: *Traité de droit civil, Obligations, Théorie générale,* Paris, Librairie Dalloz, 1959 (Enrichissement sans cause), ad 743. A római jogban: Pomponius, 206, D. De regulis iuris: Jure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletionem, Cf, 14, D. De condictio indebiti, XII, 6.

[143] Lásd Bereicherungsverbot, például *BGH, Neue juristische Wochenschrift*, 2007, 2695, Rn.18.

[144] Lásd Maximilian Fuchs – Werner Paucker – Alex Baumgärtner: *Delikts und Schadenersatzrecht*, 9. Auflage, Berlin–Heidelberg, Springer Verlag, 2017, 384–385.

[145] BGB, 249. § (a kártérítés módja és mértéke): „(1) A kártérítésre marasztalt köteles azt az *előző helyzetet helyre állítani* amely fennállt volna, ha a kártérítésre kötelező körülmény nem állt volna be. (2) Személy vagy dolog sérelme esetén a károsult az előző helyzet helyreállítása helyett *pénzösszeget* igényelhet." Lásd pl. Hans Prütting – Gerhard Wegen – Gerd Weinreich: *BGB Kommentar*, 2. neue bearbeitete Auflage, Neuwied–München, Luchterhand – Wolters Kluwer, 2007, 369. A komentár szerint (uo., 370) az előző helyzet helyreállítása (Herstellung) alatt a természetbeni helyreállítást kell érteni (Naturalrestitution). Azzal a megszorítással, hogy dologkárok esetén az előző helyzet helyreállítása alatt kijavítás (Reparatur) értendő, és azzal, hogy ez arányos kell legyen, tehát nem lehet túl költséges. A személyi károknál, azaz testi sérelem és egészségsérelem esetén az előző helyzet helyreállítása a gyógykezelés útján történik. (Uo., 371.)

oltalmának céljából a károsultat felhatalmazza, hogy igényelje *a károkozást megelőző* helyzet *természetbeni helyreállítását* (Wiederherstellung in Natur), és a károsultat nem kötelezi arra, hogy kárpótlásként pénzbeli térítést igényeljen. A restitúciós elv által *kedvezményezett károsult* azonban *nem élhet vissza helyreállítási jogával*, ennek *költségeit nem túlozhatja el*. Úgyhogy nem engedhető meg, hogy a helyreállítás jogcímén, a károkozó számlájára a károsult, kedve szerint, a józan ésszel ellentétesen, bármely *túlméretezett költséggel járó javítást* eszközöljön. Az erre vonatkozó példa szerint: egy tizenhat éves, balesetben károsított autó, mely még a károsodás előtt sem rendelkezett mérhető piaci értékkel (például lejárt a műszaki engedélye), felújítása akár több ezer euróba is kerülhet, és ezért a természetbeni helyreállítása rendkívüli költségeinek elismerése elutasítható. Ez esetben a német BGB 251. §-ának (2) bekezdése értelmében[146] *a természtbeni helyreállításnak megszabja a határát*, mely szerint a *kártérítés pénzben* történik, amennyiben a *helyreállítás* csupán *aránytalan költségek árán* lehetséges. Adott esetben a károsult csak a *vagyoni érdek* (Vermögensinteresse) mértékéig jogosult a térítésre, azaz csupán olyan mértékű pénzösszegre tarthat igényt, amennyivel a károkozás miatt vagyonának értéke csökkent. Tehát például 100 euróra, és nem 3000 eurós javítási költség térítésére számíthat.[147]

A **svájci** jogban a kártérítés megfelelő pénzbeli szolgáltatás (Geldersatz) vagy természetbeni heyreállítás (Naturalersatz) útján történik.[148] A svájci elmélet megállapítja, hogy a római jog (kezdetben) a kártérítést pénzben, a német BGB elvben a természetbeni helyreállítást helyezte előtérbe. A svájci OR (Obligationsrecht, kötelmi törvénykönyv) szerint*a térítés módját a bíróság állapítja meg*.[149] A *bíróság* nemcsak *választhat a két térítési mód között*, hanem a pénzbeli térítést kapcsolhatja a természetbeni helyreállításhoz, vagyis a térítés lehet részben

[146] Lásd a BGB 251. §-ának (2) bekezdését, mely szerint: „A kártérítésre kötelezett a károsultat pénzben kártalaníthatja, amennyiben az előző helyzet helyreállítása csupán aránytalanul nagy kiadások árán lenne lehetséges.“ Lásd például Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 2007, 383. A kommentár szerint a rendelkezésnek célja az, hogy amennyiben a helyreállítás nem lehetséges, vagy a helyreállításra csak részben van lehetőség, azaz nem lenne megfelelő, lehetővé tegye, hogy a károsult kárát más módon kompenzálja. Ez a lehetőség a károsult fokozott oltalmát szolgálja. A másik cél pedig az, hogy elkerülje az olyan helyreállítást, mely aránytalan költséggel járna. A rendelkezés egyúttal a károkozót is oltalmazza, olyan értelemben, hogy a kártalanítás neki ne kerüljön a kár mértékéhez képest aránytalanul nagy költégébe. Uo., 383. 1–7. széljegyzet.

[147] Lásd Hein Kötz – Gerhard Wagner: *Deliktsrecht*, 10. neu bearbeitete Auflage, München, Luchterhand – Wolters Kluwer Deutschland GmbH, 2006, 255, 657–658. széljegyzet.

[148] A svájci kötelmi törvény (Kt.) 41. szakaszának (1) bekezdése értelmében “aki másnak jogellenesen kárt okoz, történjen ez szándékosan, vagy gondatlanságból, köteles a kárt megtéríteni”. A Kt. 43. szakaszának (1) bekezdése szerint: „A beálló *kár térítésének módját és mértékét a bíróság határozza meg*, miközben mérlegeli a körülményeketés a károkozó vétkességét [Verschulden].” Lásd például *Obligationenrecht,* herausgeben von der Bundeskanzlei, Bern, 1984, 10.

[149] Lásd OT 43 és 99,3, BGE 80 II 378 E.9.

pénzben, részben természetben.[150] A svájci elmélet megítélése szerint a *természetbeni helyreállítás közelebb áll a kártérítés lényegéhez*, mint a kompenzációs jellegű, pénzbeli térítés. A természetbeni helyreállítás egyszerre felel meg a károsult és a károkozó érdekeinek, vagyis lehetővé teszi az utóbbinak, hogy a kártérítést teljesítse. Ez különösen a dologkárok esetén jut kifejezésre, bár ezeknél, a legkisebb dologérték szerint a pénzbeli térítés is esedékes. A *kár mértékének* meghatározása *bírói mérlegelés* útján történik, figyelemmel a károkozó (például a vétkesség fokára) és a károsult körülményeire (például a társvétkességre, harmadik személy, pl. segédszemélyzet kárhoz való hozzájárulására-, továbbá esemény [casus]) hozzájárulására.[151] A svájci elmélet szerint a jogellenes cselekményből eredő kötelmek célja az okozott kár kiegyenlítése, térítése, míg a *jogalap nélküli gazdagodás* (ungerechtfertigte Bereicherung) megalapozza a *helyreállítás* kötelezettségét (Rückerstattspflicht) a nem akaratlagos (szándék nélküli) vagyoncsökkentés olyan esetében, amikor hiányzik a deliktuális elem.[152]

A **francia** klasszikusok közül elsőként kiemelném René *Savatier*[153] álláspontját. Szerinte a *természetbeni* helyreállításra a károkozó akkor marasztalható, ha a kár ilyen módon *helyre állítható*. Ilyenkor a károkozó köteles a *károkozás előtti helyzetet* elérni. Ha például szolgalomnak harmadik személy általi uzurpációjáról van szó, és ily módon akadályozza a szolgalom jogosultját a használat tekintetében, a bíróság a visszaélőt kötelezi az *abbahagyásra*. Ha azonban valakinek az ingatlantulajdonát *kisajátítás* útján szüntetik meg, a volt tulajdonos *pénzbeli kártérítésre* jogosult. Ha a rágalmazó a sajtóban valakiről igaztalan, vagy sértő állítást jelentet meg, kötelezhető a *helyreigazításra*, azaz a difamatorikus állítás visszavonására. Autókárosítás esetében a károkozó az *autó javítási költségeinek fizetésére* marasztalható. Ha a természetbeni *helyreállítás nem lehetséges*, a természetbeni kártalanításnak helyébe a kárnak *pénzbeli konvertálására, kártalanítására* kerül sor. Ez legtöbbször a *személyiségi sérelmek* esetében fordul elő. Minden esetre, a természetbeni helyreállítás akkor követelhető, ha ez a) *szükséges* és azzal a feltétellel igényelhető, hogy a b) helyreállítás *megfelelő*, azaz *nem lehet értékesebb, mint maga a kár*. A *bíróság szuverén* a kártérítés módjának meghatározása tekintetében és ezt a körülmények mérlegelése alapján természetben vagy pénzben szabhatja meg. Lényeges azonban, hogy mindkét módozat alkalmazása során a *térítés értéke megfeleljen a kár értékének*. Az érdekkár

[150] Lásd BGE 77 II 184.
[151] Lásd Guhl: *Das schweizerische Obligationenrecht,* 80–88, 64–94. széljegyzet.
[152] Lásd uo., 14, 40. széljegyzet.
[153] Lásd René Savatier: *Taité de la responsabilité civil en droit Français – civil, administratif, professionnel, procédural,* tome deuxième, Paris, 1951, 169.

(dommages-intérêts) is téríthető, akár természben, akár pénzben.[154] *Pénzbeli* kártérítés esetén a térítés nem lehet sem nagyobb, sem kisebb az okozott kárnál. Ez azonban nem mindig érvényes a *szerződésszegésen* alapuló felelősségnél, amelynek mértékét a felek előre *leszerződték*. A pénzbeli térítésnél figyelembe kell venni a *tényleges kárt* és az *elmaradt hasznot*. *Dologkár* esetén a bíróság a károsított dolog értékét (árát) veszi figyelembe az *ítélet* meghozatalának *időpontjában*. *Testi sérelem* esetében a bíróság a pénzbeli térítést, az ilyen módon okozott anyagi (vagyoni) kár esetében, az áldozat orvosi gyógyítási, a gyógyszerek és a betegszállítás költségeit veszi figyelembe. A *személyiségsérelem bármely neme* esetében (testi, fájdalom, esztétikai sérülés stb.) a *pretium doloris* útján térítendő. Az *érdekkár* pénzbeli térítésének összege függhet az okozó vétkességének fokától. Habár a *magánjogi büntetés* (peines privées legal) már csak a régi (archaikus) jogban érvényesült, a bírói gyakorlatban elő fordult a károkozó profitjának elkobzása a károsult javára, vagy kivételesen a *duplum* megítélése például fa jogellenes kivágása esetén. Más kérdés azonban, a *szerződési bírság* (clause pénale coventionelle), vagy kötbér, amit maguk a felek irányoznak elő, a szerződés nemteljesítése, vagy megszegése esetére – ebben az esetben megengedett a pönális fellépés, szemben a főszabály szerinti térítési funkcióval.[155]

Hasonló véleményen voltak a szintén klasszikusoknak minősíthető *Mazeaud* testvérek[156] is. Szerintük a kártérítésnek két módja van, a természetbeni helyreállítás és a pénzbeli ekvivalens útján történő térítés. *Rendszerinti a természetbeni helyreállítás*, ami azt jelenti, hogy a dolgot (érték- és funkcionális tekintetben) a *károkozás előtti helyzetbe* kell hozni, például ha a háztulajdonos házán olyan kéményt épít fel, amely a szomszéd telkén tűzveszélyt és füstöt okoz, a természetbeni helyreállítás a kémény lebontására irányul. A károkozó köteles a *teljes* helyreállításra. Ezzel szemben a *pénzbeli ekvivalens* (egyenérték) útján történő térítés azt jelenti, hogy az áldozat, vagyis a károsult, követelheti a pénzbeli ekvivalenst, melynek értéke egyenlő kell legyen a vagyonában okozott értékcsökkenéssel, tehát valójában itt nem kártérítésről, hanem a *kár kompenzálásáról* (kártalanításról) van szó.[157]

[154] Lásd uo., 169–177., 593–600. széljegyzet.
[155] Lásd uo., 177–191, 601–615. széljegyzet.
[156] Lásd Henri et Léon Mazeaud – Jean Mazeaud: *Leçons de droit civil, tome deuxième, Obligations, Théorie générale, édtitions Montchrestien,* deuxième édition, Paris, 1962, ad 587, a 620–622. széljegyzettől.
[157] Lásd uo., 588, 622. széljegyzet.

A kártérítés módját illetően a természetbeni helyreállítást helyezi előtérbe, azaz ezt a módot tartja elsődlegesnek, feltéve, hogy lehetséges, Jean *Carbonnier*[158] is. A szerző szerint a természetbeni helyreállítás (reparation en nature) elsődleges, mind a deliktuális, mind a szerződési felelősség esetében. A deliktuális felelősség esetében ez a sérült dolog helyreállításának károkozói kötelezettségében nyilvánul meg. A szerződési felelősségnél számos esetben jut kifejezésre a természetbeni helyreállítás. Például nemteljesítés vagy késedelem esetén a bíró marasztalhatja a kötelezettet a primáris kötelem, azaz a természetben történő teljesítésre, hibás teljesítés esetében a dolog kijavítására, ha a dolog javítható, ha azonban nem javítható, a kötelezett marasztalható a pénzbeli ekvivalensre (ellenértékre).[159]

A káronszerzés tilalma és a jogalap nélküli gazdagodás kapcsolata. **Mikor csökkenthető a residiummal a kártérítés és mikor nem. A dologbeli totálkár kérdése**. A káronszerzés tilalmának doktrínája ugyan messzemenően a károsultat oltalmazza, de főszabályként joggal zárja ki, hogy a károkozó károkozásának következményeként, a károsult jogalap nélkül (condictio indebiti) meggazdagodjon. E doktrína azonban arra is utalhat, hogy a *residium térítéscsökkentő kérdése a térítés módjától is függ, vagyis a térítéscsökkentés kizárt akkor, amikor a térítés természetbeni helyreállítás, például kijavítás útján történik.*

Hogyan lehetséges e „meggazdagodása" a károsultnak? Az említett káronszerzési doktrína képviselői erre ismert példát hoznak fel. Közlekedési baleset során a károsult személygépkocsiját totálkár érte, ennek folytán százszázalékos pénzbeli térítésben részesült. E doktrína mai értelmezői szerint e kártérítési összeget le kell csökkenteni a maradvány (roncs, residium) értékével, mely a károsult tulajdonában és birtokában maradt. E doktrína mai értelmezői gyakorta nem tesznek említést arról, hogy a maradvány tényszerűen és jogszerűen kinél van, hogy vajon a károkozónál, vagy a károsultnál maradt-e. Úgy tűnik, az előbbi, vagyis az, hogy a maradvány a károkozónál van, akkor lehetséges, ha a károsult a dolog kezelését a károkozóra bízta és ezzel a károkozó egyet értett. Ha azonban a maradvány a károsultnál van, ami rendszerinti, akkor kérdés, hogy ez lehet-e minden esetben a kártérítés csökkentésének jogalapja. Az új magyar Ptk., helyeselhetően, nem feltétlenül kötelezi a térítéscsökkentést a residium értékével, ezt a körülményektől teszi függővé. Ugyanis lehet, hogy a maradvány, ha roncs, nem ér éppenséggel semmit, sőt több költséggel járhat eltakarítása, mint az a becsült összeg, amit esetleg ér, és amivel a térítés csökkentethető len-

[158] Lásd Jean Carbonnier: *Droit civil,* tome II, Les obligations, Paris, Presses Universitaires de France, 1957, 679: Mode de la réparation – a) reparation en nature, b) réparation par équivalent.
[159] Lásd uo., 530.

ne. Amennyiben a roncsolt autó (gépkocsi, gépjármű) adott esetben a károsult birtokában maradt, kérdés, hogy a kártérítési perben a károkozó minden esetben követelheti-e a teljes térítés becsült roncsérték szerinti csökkentését. Különösképpen jogi értelemben vett „totálkár" és a „nulla" roncsérték esetében, azon a jogcímen, a károsult jogalap nélkül nem gazdagodott meg. Azáltal és amennyiben elnyerné a teljes pénzbeli térítést megtarthatná a megsemmisült, vagy sérült értéktelen dologmaradványt is.

Persze a „probléma" tényállástól (körülménytől) függően úgy is értelmezhető, hogy amennyiben a *maradvány*, a sérült gépjármű tulajdonosa, továbbra is a *károsult jogszerű birtokában van, annál fogva, hogy ő a károsított autó tulajdonosa, ezt megtarthatja*. Ugyanis, ha a tulajdonszerkezetből indulunk ki (ius utendi, abutendi et fruendi), amelynek része a jogszerű birtoklás, akkor a károsult megtarthatja az autómaradványt, anélkül, hogy ennek a károkozónak átadására kényszeríthető volna. Ha ennek a maradványnak bárminemű *forgalmi értéke* volna, ennek fejében, a károkozó, a residium doktrínájának értelmében, igényelheti a *pénzbeli kártérítés összegének arányos csökkentését*.

Itt azonban nem fejeződik be a káronszerzési kérdésfeltevés: amennyiben a baleset következtében a személygépkocsit totálkár érte, akkor ez jogi szempontból azt jelenti, hogy a roncsnak semmiféle piaci értéke nincs, például akkor, ha a gépkocsi maradványának javítása mértéktelenül nagy költségbe kerülne. Ha így van, vagy volna, nem állítható, hogy az immáron roncstulajdonos roncsával „meggazdagodott", hiszen a totálkár jogi szemszögből éppen arról szól, hogy a roncsnak semmiféle értéke nincs. Tehát nem volna jogalapja a pénzbeli térítés csökkentésének. A példa azt mutatja, hogy ún. *totálkár esetén a „káronszerzés" fogalmilag kizárt*. Minden esetben megülönböztethető a roncs és a maradvány, annak alapján, hogy az előbbinek nincs, az utóbbinak pedig lehet forgalmi értéke. Előbbinél nincs, utóbbinál van térítéscsökkenés.

A „régi" és az új Ptk. káronszerzés tilalmáról szóló szabályozása a természetbeni és a pénzbeli térítés fényében

Az előző helyzet helyeállítása, a természetbeni és pénzbeli kártérítés primátusának kérdése és a residium. Az 1959. évi, a rendszerváltás utáni időszakban (is) többször módosított Ptk. közvetlenül, kifejezetten nem tartalmaz káronszerzési tilalmat, legalábbis ilyen szintagma (szóösszetétel) nem szerepel kárfelelősségi szabályai között. Ami nem jelenti azt, hogy „engedélyezte" e „tilalmat", csupán egyes konkrét esetekben körülírva fejti ki szabályozási álláspont-

ját.[160] Ezzel szemben az új Ptk. nevesítetten szabályozza a káronszerzés tilalmát, ezt külön, felelősségcsökkentő jogintézménynek tartja, és elkülönülten szabályozza a károkozást megelőző helyzet helyreállításától.[161]

Ismeretes, hogy az *előző helyzet helyreállításának* intézménye szokásosan, főszabály szerint a *természetbeni* helyreállítást helyezi előnybe,[162] például kijavítás (ennek folytán költségviselés), vagy kicserélés, amennyiben az ilyen természetbeni helyreállítás lehetséges, és rendszerint lehetséges, különösképpen a fajlagosan meghatározott, vagy zártfajú dolgok károsítása esetén.[163] Amennyiben

[160] Lásd Például Dr. Juhász Ágnes (szerk.): *A polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkezetben,* II. kötet, 2. kiadás, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2013, 570.

[161] Ugyanis az új Ptk. 6:522. § (3) bekezdése értemében „a *kártérítést csökkenteni kell a károsultnak a károkozásból származó vagyoni előnyével*, *kivéve*, ha ez az *eset körülményeire* való tekintettel *nem indokolt*".

[162] Lásd az Osztrák Általános Ptk. 1323. §-át, mely szerint a kártérítés célja az előző helyzet helyreállítása, amennyiben azonban ez nem lehetséges, a kár pénzben térítendő. (Lásd például *Kodex des österreichischen Rechts*, *Bürgerliches Recht, ABGB,* Wien, Lexis/Nexis, 2012–2013, 137.) A természetbeni helyreállítás főszabály szerinti kártérítési elvet a *német* BGB 249. §-a is előirányozza, mely szerint, aki a kártérítésre kötelezett, köteles azt az állapotot helyreállítani, amely a károkozás előtt volt, azaz oly módon, mintha a károkozási körülmény nem állt volna be. (Lásd például Prütting–Wegen–Weinreich: BGB Kommentar, 369–370. 2. széljegyzet.) A német BGB kommentátorai szerint a nemvagyoni kár elvben természetben nem állítható helyre, ezért marad a pénzbeli térítés. (uo., 372, 20. széljegyzet). Hozzáfűzhető, hogy van ettől eltérő, olyan indokolt jogirodalmi álláspont is, amely szerint bizonyos esetekben a tágabb értelemben vett természetbeni helyreállítás lehetséges, például testi sérelem esetén a gyógyítás; lelki sérelem, például rágalom esetén a helytelen állítás nyilvánosított helyesbítése; plágium esetében a forgalmazás betiltása, stb. Lásd továbbá a francia *Code civil* 1383. szakaszát (például *Code civil*, Paris, Dalloz, 2003, 1175). A francia jogirodalom és legfelsőbb bírósági gyakorlat (Cour de cassation) a természetbeni helyreállítást helyezi előnybe, különösen a szerződési vagy deliktuális ingatlankárosítás, azaz ingatlankárok esetén. Ez esetben a károsított ingatlan helyébe a károkozó köteles egy másik, egyenértékű ingatlannal téríteni. Lásd erről például M. Nsana: Reparation en nature au par équivalent en matiére immobilière, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1995, 733. Fentebb utaltunk már arra, hogy a svájci Kötelmi törvény 42. szakaszának (2) bekezdése szerint az összegszerűen nem kimutatható károk esetén a kártérítés módja és mértéke bírói mérlegelés szerint történik, figyelemmel a dolgok rendszerinti folyamatára. Ugyanakkor azonban a Kt. 43. szakasza értelmében a kártérítés mértékét és módját a bíróság szabja meg, figyelemmel a körülményekre és a vétkesség mértékére. (Lásd *Obligationenrecht*, Budeskanzlei, 1984, 10.) Utóbbi csupán részben azonos a magyar Ptk. megoldásával.

[163] A magyar jogban a természetbeni helyreállítás elsőbbségét Grosschmid Béni képviselte. (Vö. Újváriné Antal Edit: *Felelősségtan*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2014, 97.) Ezt az álláspontot képviselte Eörsi Gyula is. Eörsi szerint a természetbeni helyreállítás a helyettesíthető dolgokra vonatkozik: például elpusztított ló helyett másik ló. (Vö uo.) Lásd továbbá Világhy Miklós – Eörsi Gyula: *Magyar polgári jog,* I. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1965, XXXIV. fejezet – A kár megtérítése, 590, 1. a), az eredeti állapot helyreállítása, kijavítás; b) a természetbeni kárpótlás, kicserélés; c) a pénzbeli térítés. Eörsi szerint az eredeti állapot helyreállítása a károkozás előtt fennálló helyzet visszaállítására irányul, ebbe a körbe tartozik a kijavítás. Ha a károsodás olyan természetű, hogy az eredeti állapot visszaállítása lehetséges, akkor ez a legtökéletesebb módszer. Ha az eredeti állapot visszaállítása lehetséges, akkor ezt meg kell tenni. Ha nem lehetséges,

a természetbeni helyreállítás nem lehetséges, a szokásos megoldás szerint (a klasszikus európai kódexekben, a fennebb ismertetett módon), csupán másodlagosan jut kifejezésre a pénzbeli térítés. Ugyanakkor szokásos megoldás a természtbeni helyreállítás, feltéve, hogy a természetbeni helyreállítás lehetséges. Van azonban egy köztes megoldás is: amennyiben a károsult kereseti kérelmében a pénzbeli térítést igényli, akkor a bíróság az eljárásjogi *kérelemhez való kötöttség elve* (nemo judex ultra et extra petitum partium) értelmében a pénzbeli térítést ítéli meg. Tehát a kártérítés módját a bíróság a felperes választásától függően szabja meg, Hozzá fűzhető, hogy az új Ptk. (a kárfelelősségi jogban, a kártérítés módját illetően) kizárja a kérelemhez kötöttség elvét.[164] Ugyanakkor az új Ptk. a szokásos primáris természetbeni helyreállítás helyett elsődlegesnek tartja a pénzbeli kártérítést.[165] Fennebb láttuk, hogy a francia, svájci jogban a bíróság, az eset körülményeire tekintettel, a természetbeni helyreállítás elsődlegességét támogatja, ez a térítési mód, „szuverén" a kártérítési jogban. A gyakorlatban azonban, legtöbbször a pénzbeli térítés jut kifejezésre. Különösen akkor, ha a károsult kereti kérelmében a pénzbeli térítést választja. A szabad perbeli a diszponálási elv értelmében a bíróság, ha a károsult pénzbeli térítést igényel, ezt a módot szabja meg, még akkor is, ha a természetbeni helyreállítás lehetséges.

A *korábbi*, 1959. évi, többször módosított Ptk. egyébként a kártérítés módját illetően *Eörsi* Gyula szerint, a hagyományos megoldást követte, azaz elsődlegesen (főszabályként) a *természetbeni helyreállítást* támogatta, feltéve, hogy lehetséges, és másodlagosnak a pénzbeli térítést. *Csanády* György ugyan a pénzbeli kártérítést tartotta elsődlegesnek, és a természetbeni helyreállítást csak akkor tekintette helytállónak, ha azt a körülmények indokolták.[166]

Az *új Ptk.* ezzel szemben egyértelműen elsődlegesnek, *főszabálynak* tartja a *pénzbeli térítést.*[167] Ezt a megoldást a Ptk. szerkesztői és kommentárorai azzal

---

akkor általában pénzbeli kártérítésre kerül sor. Eörsi hivatkozott a régi Ptk. 356–357 §-aira, melyek megszabták a kártérítés módjának sorrendjét. Hozzáfűzhető, hogy az egyedi dolognak kicserélés módján történő természetbeni helyreállításáról értelemszerűen nem lehet szó. Igaz, a helyettesíthetetlen, egyedi sérült dolognál, ha kijavítható, lehetséges és szükséges a természetbeni helyreállítás.

[164] Lásd a Ptk. 6:527. §-ának (kártérítés módja) (3) bekezdését. Polgári Törvénykönyv, 2018, 215.

[165] Lásd a Ptk. 6:527. §-ának (kártérítés módja) (1) bekezdését: „A károkozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a kár természetben való megtérítését indokolják." Uo., 215.

[166] Lásd például Csanádi György: *Polgári jog,* Budapest, Tankönyvkiadó, 1973, 273, I. (reaparáció). Csanádi ugyan a 280. oldalon (I) hozzáfűzi, hogy „a kárt *rendszerint pénzben* kell megtéríteni, hacsak a *körülmények* a kár *természetben* való megtérítését nem indokolják".

[167] Lásd a Ptk. 6:527. §-ának (1) bekezdését. E rendelkezés szerint ugyanis a károkozó a kárt pénzben köteles megtéríteni, kivéve, ha a körülmények a kár természetben való megtérítését indokolják. Nem szokásos rendelkezés az sem, hogy a bíróság a kártérítés módjának meghatározásánál

indokolják, hogy az irányadó bírói gyakorlat is ezt a megoldást követi. A Ptk. főszabálya alól azonban kivételek is vannak, amikor a körülmények a természetbeni helyreállítást indokolják. A bírói gyakorlat szerint a végtagok elvesztése esetén a károkozónak a művégtagok beszerzésének költségeit kell viselnie. (BDT 2012.2729).[168] Ugyanakkor, minthogy már említettük, a kártérítés módja tekintetében az új Ptk. mellőzi a *kérelemhez való kötöttség*[169] általánosan elfogadott eljárásjogi elvét.[170] Ugyanis az új magyar Ptk. rendelkezéseinek értelmében, ha a károsult felperes térítését pénzben igényli, a bíróság dönthet a természetbeni helyreállítás mellett. És megfordítva, a bíróság a normaszöveg jelentéstartalma szerint, ha a károsult kártérítési kereseti kérelmében a természetbeni helyreállítást igényli, a bíróság dönthet úgy is, hogy a kérelemtől eltekintve, a kárt természetbeni helyreállítás útján hárítja el. Nota bene, a károsultnak, a károkozási jogviszonyban gyengébb, de ennél fogva favorizált félnek, meg kellett volna adni azt a szabadságot, lehetőséget, hogy maga szabja meg, milyen módon igényelhesse a térítést, és ha az igény lehetséges, ehhez idomulóan lehessen érvényesíthető.

Mikor nem lehetséges a természetbeni helyreállítás? Vannak esetek, amikor az előző helyzet természetbeni helyreállítása nem lehetséges, vagy jogi szempontból nem észszerű, vagy lehetetlen. A vagyoni kár esetében ide tartozik a fennebb tárgyalt gépjármű totálkárosítása, vagy az egyedi dolog kicserélése. Nemvagyoni sérelem esetében ide sorolható az életképesség csökkentés is, ami-

---

nincs kötve a károsult kérelméhez. (Új Ptk. 6:527. § (3) bekezdés.) Tehát az új Ptk. szerintem nem helytállóan, vitathatóan, általánosságban tagadja a Pp. kérelemhez kötöttségi elvét. A kártérítési perben főszabály kellene legyen a kérelemhez kötöttség, és ez alól kivételt kell képezzen, ha a kérelemben javasolt kártérítési mód adott esetben nem valósítható meg.

168 Lásd Vékás (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, 947.: A kártérítés módja.

169 Lásd például, Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris, 2013, 33–34, 226–231, 351, 696. széljegyzet: a túlterjeszkedés tilalma, Pp. 216. §-a; továbbá a Pp. 3. §-a (mely szerint a bíróság a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz általában kötve van); Lugosi József: Gondolatok a kereseti kérelemhez kötöttségről, *Magyar Jog,* 2011/10, 674–684; Haupt Egon: A jogcímhez kötöttség kérdése a polgári perben, *Magyar Jog,* 2000/10, 605–616; Kovács László: Mit jelent a bíróság jogcímhez kötöttsége?, *Magyar Jog,* 2003/9. 553–554; lásd továbbá Pákozdi Zita: A pertárgy fogalma jogösszehasonlító megközelítésben, in Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai,* Budapest, HVG-ORAC, 2014, 333; Virág Csaba:, Az alaki igazságot előtérbe helyező fair eljárás, in Németh–Varga (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai*, 371.

170 A kérelemhez kötöttség elvét (ha törvény másként nem rendelkezik) az új magyar Polgári perrendtartásról szóló törvény is (Pp.) elfogadja. Lásd az új Pp. 2. §-ának (rendelkezési elv) (2) bekezdését: „A bíróság – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz kötve van." Lásd *Új polgári perrendtartás, 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról, egységes szerkezetben a 2018. július 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel,* Budapest, Patrocinium, 2018, 11. Vö. Kengyel: *Magyar polgári eljárásjog*, 2013, 351, 696. széljegyzet, 72–74, 75–78. széljegyzet (rendelkezési elv).

kor is a testi sérelem okozása miatt a károsult nem képes megvalósítani, vagy csak részben, korábbi életfunkcióit (látás, hallás, testmozgás). Ez esetben az életfunkció vesztése miatti lelki sérelem kárpótlása, a nemvagyoni kár, mindig pénzbeli térítés révén, azaz sérelemdíj[171] útján történhet. Vannak azonban a személyiségi jogok körében olyanok, amelyek „természetben" helyreállíthatók, például a sérelem megállapítása útján, a sérelmes helyzet megszüntetésére, abbahagyására és a jogsértő további jogsértésének eltiltására való marasztalás útján. Ha most az új Ptk. szokatlan megoldását a totálkár esetére alkalmaznánk, ad absurdum, a bíróság úgy is dönthetne, hogy eltérvén a pénzbeli térítési kérelemtől, netán a maradvány költséges javítására kötelezze a károkozót. Ugyanis a normatartalomba ez is belefér. Nyilván ilyen esetben, a kártérítés módját illetően, a kártérítési igénytől eltekintve, akkor lehetne észszerű a bírói szabad mérlegelésre bízott kártérítés in natura módja, ha a marasztalás a dolog kicserélésére irányul. A maradvány totálkár esetén nem lehet gazdagodás tárgya sem a károsultnak, sem a károkozónak – a józan megítélés alapján, a károkozó költségén, „mehet" a roncstelepre.

Az újabb magyar jogirodalom és jogalkalmazás álláspontja a szurrogátumról és a kumulálás kizárásáról

Az újabb magyar kárfelelősségi irodalomnak csak kisebb része foglalkozik behatóbban a káronszerzés tilalmának elméletével. De ezek a szerzők külön figyelmet szentelnek az új Ptk. káronszerzés tilalmáról szóló megfelelő rendelkezésének.[172] Úgy tűnik, teljes mértékben helytálló és egyértelmű az akár a hazai, akár a külföldi jogban is kifejezésre jutó megállapítás, hogy amennyiben a károsult több jogcím alapján térítheti kárát, csupán egy jogcímet vehet igénybe. Személyiségsérelmek esetén, a káronszerzés tilalmába ütköző az, ha a károsult annak ellenére, hogy már kárát megtérítette balesetbiztosítás, vagy egészségbiztosítás, azaz társadalombiztosítás útján,[173] a károsulttól is igényli.[174] (Non cummul).[175] A kumuláció (több jocím, például azonos tényálláshoz fűződő károkozó iránti és felelősségbiztosító iránti követelés) azonban szerintem lehetséges, ha a felelősségbiztosító biztosítói felelőssége biztosítási franchaise (ún. önrész), vagy kockázatredukció útján korlátozott. Ha teljeskörű kötelező biztosításról van szó,

[171] Lásd a Ptk. 2:52. §-át. *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 12.
[172] Lásd például Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 2014, 95–96.
[173] Lásd például a német jogirdalomban Kötz – Wagner: *Deliktsrecht*, 14–24.
[174] Lásd például Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 2014, 107–108.
[175] Az újabb magyar kártérítési elméletben lásd Fuglinszky: *Kártérítési jog*, 63.

akkor a biztosítónál adott kockázat megvalósulása esetén perelt biztosítási összeg nem kumulálható a kárfelelős iránti kártérítéssel. Ha azonban fakultatív kárfelelősségi biztosításról van szó, az LB PJ 45. sz. kollégiumi álláspontja a térítési kumulációt elfogadja, tehát követelhető a biztosítótól és a károkozótól is, de, fűzzük hozzá, nem teljes, hanem különbözeti mértékben. Szerintem ez részben elfogadható álláspont. Ugyanis a fakultatív felelősségbiztosításnál a felelősségbiztosítási díjfizetés ellenében az előírt biztosítási kockázat, azaz ennek beállta, a biztosítási esemény következtében a károkozóról a biztosítási társaságra szóló átruházásáról van szó és lehet teljesértékű, de lehet részleges értékű. Ezzel összhangban, a „korrekcióm" csupán abban van, hogy amennyiben a károkozó felelősségét átruházta a biztosítótársaságra, akkor a kumuláció csupán a biztosítási összeg és a keletkezett kár különbözete tekintetében lehetne lehetséges és méltányos. Más szóval, ha a biztosítási összeg, vagy a biztosítási kockázatok limitáltak, korlátozottak, például az általános biztosítási feltételek vagy biztosítási szerződés, továbbá kivételesen a törvény útján (például egyes országokban, mint Ausztria és Németország, atomkárok esetén előirányzott, törvényben korlátozott biztosítási összeg), akkor indokolt a biztosítási összegnél nagyobb kár térítése iránti különbözeti igényérvényesítés a felelősségbiztosított károkozó irányában is.

A *teljes kártérítés elve,*[176] melyet az új Ptk. elfogad, esetünkben azt jelenti, hogy amennyiben nincs a biztosítási szerződésben, az általános biztosítási üzletkötési feltételekben, továbbá a törvényben felelősségkorlátozó klauzula vagy rendelkezés, a károkozó köteles a károsult kárának (mind a felmerült kár, mind az elmaradt haszon) teljes mértékű térítésére a nem totálkárosított residium kivételével.

Összefoglaló a káronszerzés tilalmáról

A káronszerzés tilalma a magyar magánjogi elméletben Grosschmid Béninek tulajdonítható. A korábbi Ptk. kifejezetten nem, az új Ptk. pedig nevesítve szabályozza. A jogintézmény lényege az, hogy dologkár esetén a kártérítés mértékébe beszámítható a maradvány, amennyiben a maradványon (residium) esett károsítás nem tekinthető totálkárnak, tehát piaci értéke van. A jogintézmény a

[176] Lásd a Ptk. 6.522. §-ának (a kártérítési kötelezettség terjedelme) (2) bekezdését, melynek értelmében „a károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni, (ami felöleli): a) a károsult vagyonában beállott *értékcsökkenést*; b) az *elmaradt vagyoni előnyt*; és c) a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges *költségeket*. (3) A kártérítést *csökkenteni* kell a *károsultnak* a károkozásból származó *vagyoni előnyével*, kivéve ha ez az eset körülményeire tekintettel nem indokolt." *Polgári Törvénykönyv*, 2018, 214.

jogalap nélküli gazdagodás egyik sajátos válfajának tekinthető. Mégis megkülönböztethető a jogalap nélküli gazdagodástól (condictio indebiti) abban, hogy a kondikciók létrejöhetnek jogszerű, avagy tényszerű magatartás alapján, míg a káronszerzés mindig a károkozó jogellenes magatartásából, tevőleges vagy mulasztásos deliktumból következik. Igaz azonban, hogy az ilyen „káronszerzés" a károsultnak nem róható fel, és ennél fogva, a „jogalap nélküli gazdagodása" vétlen. A jogintézmény nem csak a magyar jogra jellemző, más néven, ismeretes a külföldi jogrendszerekben is. A magyar legfelsőbb bírósági gyakorlatban felmerült az a kérdés, hogy vajon a károsult káronszerzése (residium) minden esetben csökkenti-e a károkozó kárfelelősségi mértékét, vagy csak meghatározott körülmények fennforgása esetében. Álláspontom szerint dologi totálkárosítás esetén nem. Ezt, úgy tűnik, az új Ptk. is megerősíti, hiszen a residiumi térítés csökkentését a körülményektől teszi függővé.

E könyv residiummal kapcsolatos elemzésében foglalkoztam azzal a kérdéssel is, hogy indokolt-e az új Ptk.-ban elfogadott szabályozás, mely a korábbi Ptk. szabályozásával szemben, főszabályként a pénzbeli térítést irányozza elő. Véleményem szerint ez nem indokolt, hiszen a kicserélés, kijavítás, a károkozó terhére mint a természetbeni helyreállítás elsőbbsége, más jogrendszerekben is eredményesen alkalmazott és elfogadott megoldás. Eszerint a pénzbeli térítés csupán akkor indokolt, ha a természetbeni helyreállítás nem lehetséges, vagy rendkívüli költségekkel járna. Továbbá, megfordítva, de lege ferenda, a pénzbeli térítés akkor indokolt, ha a károsult kereseti kérelmében kifejezetten pénzben igényli a kártérítést, attól függetlenül, hogy a természetbeni helyreállítás lehetséges. A károsultnál levő residium (dologmaradvány) nem zárja ki a kijavítást, főként egyedi dolog károsítása esetén, feltéve, hogy ez nem jelent kifejezetten nagy költséget; helyettesíthető, fajlagos dolog esetén pedig a kicserélést, mindkét esetben, a károkozó terhére.

Kételyeim felmerültek az új Ptk. azon megoldását illetően, mely szerint az eljárásjogi kérelemhez való kötöttség a kártérítés módja tekintetében kifejezetten kizárt. Ezzel az új Ptk. a kártérítés módjára vonatkozóan a bírói mérlegelést helyezi előtérbe az eljárás feleinek pertárgy iránti szabad önrendelkezésével szemben. Igaz, vannak már ismertetett jogösszehasonlítási példák (svájci Kt.) arra, hogy a kártérítés módját illetően elsődleges az előző helyzet helyreállítása. Azzal a svájci sajátossággal, hogy a (diszpozitív) főszabály szerinti térítés módja a károsult választása alapján módosulhat. Ha a károsult keresetében – a főszabály „ellenében" – a térítést pénzben igényli, a bíróság ennek helyt adhat, figyelemmel a perbeli szabad diszpozíció elvére. De lege ferenda, a köztes megoldást tartom méltányosnak, helyesnek, nevezetesen azt, hogy a károsult szabhassa meg keresti kérelmében a kártérítés módját, és ha pénzben kéri, habár a természetbeni hely-

reállítás is lehetséges, vagy megfordítva, ha a károsult természetben kívánja a kártérítést, ha lehetséges, miért ne tehessen eleget a bíróság a kérelemnek, összhangban a kérelemhez kötöttség általános szabályával és a károsult fokozott oltalmának elvével: ha a károsultnak jobban megfelel a pénzbeli térítés, mint a természtbeni helyreállítás, vagy megfordítva, miért ne lehetne kérelme szerint eljárni.

A nemvagyoni kárpótlás a személyiségsérelem esetén elvben elsődleges a pénzbeli elégtételnyújtás (sérelemdíj), bár van lehetőség a „természetbeni" helyreállításra is, például sajtósérelem esetében a helyesbítés, a személyiségi jogsérelem által előállított dolog megsemmisitésére való kötelezés stb. A pénzbeli kártérítés elsődlegessége nem mindig indokolt, különösképpen a dologkárok esetében, ugyanis az utóbbiaknál általában fennáll a természetbeni helyreállítás lehetősége.

Egészség, testi épség sérelme esetén vannak olyan esetek, amelyeknél a nemvagyoni kárpótlás mellett, azonos deliktuális tényállásból keletkező nemvagyoni károk mellett, megkövetelik a klasszikus kártérítési szabályok szerinti anyagi kár pénzbeli térítését is. Ilyenek például a gyógykezeltetési költségek, végtagvesztés esetén a művégtag költségei, életképességcsökkentés miatt beálló munkaképesség-csökkenés esetén beálló jövedelemkiesés esetén a bérpótló járadéktérítés, torzítás esetén az esztetikai jellegű plasztikai műtét költsége. Ezekben az esetekben az anyagi és erkölcsi (nemvagyoni) kár kumulálható, mivel ugyanabból a tényállásból egyik és másik kárforma is előfordulhat, és a kettő különböző térítési mércék szerint történik.

Az új Ptk. elfogadja a klasszikus kártérítési célt, mely a károsult fokozott oltalma céljából, a méltányos és teljes reparációt helyezi előtérbe, úgyhogy a károkozó pönalizációja, azaz az általa okozott kárértéknél nagyobb térítésre való kötelezése csupán kivételes. Utóbbi előfordulhat a szerződési felelősség terén, az ún. absztrakt kárnál, de lege ferenda, a felülbiztosításnál, a késedelmi kamatnál. A magyar doktrína és szabályozás értelmében a deliktuális felelősségnél reisium esetében csökkenthető a felelősség mértéke, a residium értékének arányában.

IV. fejezet

A SZERZŐDÉSI ÉS A DELIKTUÁLIS FELELŐSSÉG KAPCSOLATA

A szerződési és a deliktuális felelősség határkérdése, a culpa in contrahendo

A culpa in contrahendo a szerződéskötési tárgyaláshoz fűződik.[177] Alapvetően a szerződés létrejöveteléhez és az ennek során beálló károk iránti felelősséghez. A jogirodalomban okkal és joggal merült fel a kérdés, hogy a tárgyalás során, a rosszhiszeműségből származó károk iránti felelősség, a szerződési vagy a deliktuális felelősség körébe sorolható-e. Más szóval: a szerződéskötési szándék nélkül, tehát rosszhiszeműen lefolytatott szerződéskötési tárgyalás ténye milyen jogkövetkezményekkel jár. Mivel a szerződés még nem jött létre, szerződési felelősségről nem lehet szó. Ellenben a rosszhiszemű tárgyalás során keletkező károk a rosszhiszemű szerződő felet terhelik, vagyis azt, aki a szerződéskötési tárgyalásokba szerződéskötési szándék nélkül bocsátkozott, vagy eleinte szerződéskötési szándéka (animus contrahendi) ugyan volt, de utólag ettől elállt és mégis folytatta a tárgyalást. A felelősség mértéke arra korlátozott, mely kár következett a rosszhiszemű tárgyaló fél magatartásából. Ilyen például a károsult utazási költsége. A Ptk. 6.62. §-ának (5) bekezdése szerint, ha a szerződés nem jön létre, az a fél, aki az (1) bekezdésben fogalt kötelezettségét (együttműködési és tájékoztatási kötelezettség) a szerződéskötési tárgyalások során megszegte, köteles a másik fél ebből származó kárát a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályai szerint megtéríteni. Ami azt jelenti, hogy a Ptk. (helyeselhetően) elfogadja a doktrínában általánosan elfogadott álláspontot, miszerint a szerződékötési tárgyalásban való rosszhiszemű részvétel által okozott

[177] Lásd a Ptk. 6:62. §-ának (1) (tárgyaló felek közötti együttműködési kötelezettség) és (5) bekezdését (a rosszhiszemű tárgyaló fél kártérítési felelőssége). Lásd Szalma József: Rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség, Prekontraktuálsi felelősség – Culpa in contrahendo, in Gondosné Pusztahelyi Réka – Juhász Ágnes (szerk.): *Javítandó és jobbítandó elemek a Ptk. kodifikációjában*, Miskolc, Novotni, 2012.

kárért való felelősség deliktuális jellegű. Így a rosszhiszemű tárgyalással okozott kár térítésének mértéke és módja is a deliktuális (és nem a kontraktuális) felelősségre előirányzott szabályok szerint állapítható meg.

A szerződési és a deliktuális felelősség közös nevezőiről és egymástól eltérő sajátosságairól

A szerződési és a szerződésen kívüli felelősség kapcsolata, közös és eltérő nevezői

A szerződési (kontraktuális) és a szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség kapcsolatáról két alapvető elmélet alakult ki, mind a német, mind a francia jogirodalomban,[178] és ezek hatást gyakoroltak a magyar jogirodalomra is, beleértve az új Polgári Törvénykönyvnek (2013. évi V. törvény) a szerződésszegés jogkövetkezményeire vonatkozó rendelkezéseit.[179] Az első elmélet az ún. monista, a második az ún. dualista elmélet. A monista elmélet szerint a két felelősségnek döntően, túlnyomóan közös nevezői vannak, tehát elfogadható a polgári jogi felelősség általánosító fogalma mint a két felelősséget összefogó kifejezés és szabályozás. A dualista elmélet tagadja a polgári jogi felelősség általánosításának lehetőségét, annálfogva, hogy a közös nevezőkön túlmenően, az idők folyamán a szerződési és deliktuális felelősség jelentős különbségeinek kialakulásával, egymástól elváltak, és egyenként „önálló" útra tértek.

Valójában a kontraktuális és deliktuális felelősség szigorú elhatárolása nehézségekbe ütközik,[180] de talán teljes egészében nem is lehetséges, hiszen ezeknek a felelősségi rendszereknek vannak közös nevezői, de sajátos, egymástól eltérő jellemzői is.[181]

[178] Lásd Szalma József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 88–89. (M. Planiol – G. Ripert: *Constanntinesco doktrínája,* a német doktrína, 91; az angol doktrína, 92.; az osztrák doktrína, ad 95.)

[179] Lásd Szalma József: Gondolatok a kontraktuális és a deliktuális felelősségről – különös tekintettel az új Ptk. vonatkozó szabályaira, *Acta Facultatis Politico – Juridicae Universitatis Scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös Nominatae,* Tomus LI., 2014, 209–226.

[180] Lásd pl. Menyhárd Attila: Felelősség szerződésszegésért, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2001/1, 25; Miskolczi-Bodnár Péter: Kontraktuális és deliktuális károk elhatárolásának nehézségei, in Bíró György – Szalma József (szerk.): *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok (2003–2005),* Miskolc, Novotni, 2005, 100–144; Csécsy Andrea: A szerződésszegés szabályozásának néhány problematikája az új Ptk. tervezetének tükrében, in Gondosné Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci konferenciák. A magánjogi kodifikáció eredményei,* Miskolc, Novotni Alapítvány, 2008, 256–268.

[181] E tanulmánykötet (tanulmányrész) elkészítése során a szerző, egyebek mellett, az új Ptk. következő kiadásait és kommentárjait vette figyelembe: Juhász Ágnes (szerk.): *A polgári törvénykönyvről*

A szerződésszegés akkor von maga után kártérítési felelősséget, ha a kötelezett megszegte a szerződésben foglalt bármely kötelezettségét, és amennyiben ebből a másik félnek kára származott. A szerződésszegés tipikus esetei a nemteljesítés *(Nichterfüllung, n. inexécution,* fr.*)*, a hibás teljesítés (beleértve a kellék- és jogszavatosságot), a részleges teljesítés, amennyiben a szerződés teljes teljesítésre kötelez, a (jogosulti vagy kötelezetti) késedelem.[182] A lehetetlenülés akkor von maga után szerződési felelősséget, ha jellegénél fogva szubjektív, vagyis ha az utólagos lehetetlenülés a kötelezettnek felróható.

A közös nevezők

Voltak normatív kíséreletek (például a svájci Kt. módosítási tervezete, 1998), amelyek arra törekedtek, hogy egységesítsék a szerződési és deliktuális kárfelelősséget.[183] E törekvés azonban nem nyert teljes támogatást, így megkülönböztethetők a monista elméletek, melyek tagadják a szerződési és deliktuális felelősség közötti lényeges különbségeket, és a dualista elméletek, amelyek a két felelősség nem közötti különbségekre utalnak.

A monista elmélet képviselői szerint mind a szerződésszegés, mind a polgári jogi deliktum jogellenes magatartás, ami az ebből következő kárfelelősséggel, azaz kártérítéssel jár.[184] A kártérítés kötelezettje (kivéve a másokért való felelősség eseteit) a károkozó, a szerződést megszegő fél, vagy a deliktum elkövetője. A kártérítés jogosultja mindkét felelősségi rendszerben a károsult, vagyis az, akinek a vagyonát (anyagi kár esetében) vagy személyiségi jogait (a francia jog szerint „erkölcsi vagyonát", vö. *dommage moral*) a károkozó jogellenes magatartása csökkentette vagy sértette (nemvagyoni kár, sérelem esetében).[185] Közösnek

---

szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkezetben (a hatályos joganyaggal), I–II. kötet, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2013; Gárdos Péter (szerk.): *A Polgári Törvénykönyv. Ptk. 1959 – Ptk. 2013, Gt. 2006 – Ptk. 2013. Csjt. 1952 –Ptk. 2013*, Budapest, Wolters Kluwer, 2013; Vékás Lajos – Gárdos Péter: *A Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal,* Budapest, Wolters Kluwer, 2013; *Polgári Törvénykönyv,* Budapest, Patrocinium, 2014; *Az új Polgári Törvénykönyvhöz kapcsolódó jogszabályok*, Budapest, 2014.

[182] Vö. Újváriné Antal: *Felelősségtan,* 2014, 215–217.

[183] Lásd Helmut Koziol: Die Vereinheitlichung der Delikts- und Vertragshaftung im Schweizer Vorentwurf, *ZBJV – Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins*,2000, 289; Pierre Widmer: Die Vereinheitlichung des schweizerischen Haftpflichtrechts, *ZBJV,* 1994, 385.

[184] Lásd pl. Földi András: A kontraktuális és deliktuális felelősség konkurrenciájának történetéhez, *Acta Facultatis Politico-Iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae* 27. évf., 1985, 117–132.

[185] Lásd pl. Görög Márta: Immaterieller Schadenersatz oder Schmerzensgeld – Schadenersatz in der Neukodifikation des ungarischen Zivilgesetzbuches, in Elemér Balogh – Andrea Hegedűs – Péter

tekinthető továbbá az általános károkozási tilalom *(neminem laedere)*,[186] amely immáron *expressis verbis* kimondást nyert az új magyar Ptk.-ban.[187] Ezek szerint egyaránt tilos a szerződésszegés, vagy a polgári jogi deliktum útján történő károkozás.[188] Természetesen a bűncselekménnyel, szabálysértéssel okozott kár is ide, e tilalom alá tartozik. Vagyis, aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles annak kárát megtéríteni. Meg kell azonban különböztetni a bűncselekménnyel okozott kárért való polgári jogi felelősséget a büntető és polgári jogi felelősség egymást megkülönböztető inkriminációs módszereinek kérdésétől. A polgári jogi felelősség inkriminációja általános, míg a büntetőjogi felelősségé különös (a *nullum crimen sine lege* elve miatt).

Elvben a szerződési és deliktuális felelősségi rendszerekben közösek a kárfelelősségi feltételek is, a következők szerint: (1) feltétel az, hogy kár keletkezett, akár vagyoni, akár nemvagyoni; (2) hogy a kár jogellenes magatartás következménye; (3) hogy a jogellenes magatartás és a kárkövetkezmény között okozati összefüggés áll fenn; (4) alanyi (szubjektív) felelősség esetén fennáll a szubjektív felróhatóság, vagy vétkesség, vagyis az a tény, hogy a károkozó magatartása eltért az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelményétől. Utóbbi a külföldi (német, francia, svájci, osztrák stb.) jogrendszerekben a károkozó vétkességében nyilvánul meg, vagyis abban, hogy a kárt a károkozó szándékosan vagy gondatlanul okozta *(culpa)*. Az elvárhatósági feltétel, habár a magyar jogban objektív, külső megítélés tárgya, és a bíróság ennél nem a belső, szubjektív elhatározást puhatolja (a károkozási szándékot), hanem az adott esetben általában elvárható magatartástól való eltérést. Habár a „vétkesség" ily módon objektív

---

Mezei – Zsolt Szomora (eds.): *Legal Transitions – Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007, 297–392.

[186] Az általános károkozási tilalom mint a jogellenesség generálklauzula útján való megfogalmazása a francia jogból *(Code civil)* ered. Ezzel szemben a német BGB, a 2002. évi kötelmi jogi reformot követően is, felsorolásszerűen határozza meg azokat a javakat, melyeknek megsértése kártérítéssel jár. Ezek pedig az élet, a testi épség, a vagyoni és nemvagyoni javak. Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség,*. E műben a német, francia, olasz, svájci, angolszász szabályozási, jogalkalmazási és jogelméleti fejlődésmenetre nézve lásd 42–138; a magyar jogfejlődést illetően lásd 138–215. Vö. Kötz–Wagner: *Deliktsrecht,* 40–64.

[187] Lásd az (új) Ptk. 6:518. §-át, mely szerint „a törvény tiltja a jogellenes károkozást". Lásd továbbá a 6:519. §-át, amely szerint „aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható."

[188] Megjegyzendő, hogy az új Ptk. a nemvagyoni kár fogalmát elutasítva, a korábban idetartozó tényállásokat, mint a személyiségi jogok megsértését, szakcionálja, azaz személyiségi jogsérelemként minősíti, és annak kárpótló, sérelmenyhítő, elégtételnyújtási szankciójaként sérelemdíj megfizetését írja elő, Lásd a Ptk. 2:52. §. Ezek szerint az új Ptk. a személiségsérelmeket nem minősíti a klasszikus értelemben vett kárként. Igaz azonban, hogy amennyiben a személyiségsérelmi rendelkezések mást nem tartalmaznak, a Ptk. a klassikus kárfelelősségi szabályok szubszidiárius alkalmazását irányozza elő.

megfogalmazást nyert, így is megmarad az alanyi, szubjektív felelősség, tehát nem azonosítható az ún. tárgyi vagy objektív (például a veszélyes üzemi) felelősséggel. Ugyanis az utóbbinál a szubjektív felróhatóság jogi szempontból nem felelősségi feltétel. Míg a szubjektív felelősség esetén kizárható a felelősség annak bizonyításával, hogy a károkozó úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben általában elvárható, addig az objektív felelősségnél ennek bizonyítása nem hárítja el a károkozó felelősségét.

Főszabály szerint a felelősségi feltételek fennforgását illetően a bizonyítás a károsultat terheli, a károkozó vétkessége azonban (különösen a deliktuális felelősség körében) számos jogrendszerben vélelmezve van.

Ugyanígy, főszabály szerint közös nevezőnek tekinthető az ún. teljes térítés elve, amely szerint a károkozó köteles a károsultnak teljes kárát – anyagi kár esetén a felmerült kárt *(damnum emergens)* és az elmaradt hasznot *(lucrum cessans)* – megtéríteni. Nemvagyoni kár esetén pedig a károkozó köteles, ha ez lehetséges, a nemvagyoni sérelmet egészében elhárítani vagy kárpótolni.[189] A térítés, kárpótlás módja is elvben azonosnak minősíthető. Ez nem más, mint a károkozást megelőző helyzet helyreállítása *(in integrum restitutio)*. Ez vagyoni kár esetén lehet a dolog kijavítása vagy kicserélése a károkozó költségén. Amennyiben a vagyoni kárnál a természetbeni helyreállítás nem lehetséges, akkor a károkozó pénzbeli térítésre kötelezhető. A nemvagyoni kár helyreállítása nem mindig lehetséges, ezt helyettesíti a pénzbeli kárpótlás, vagy az új Ptk. szerint a sérelemdíj. Van azonban a nemvagyoni kárnál sajátos *in integrum restitutio* lehetőség, például sajtó útján okozott sérelem esetén a valós tények megjelentetésére kötelezés, rágalom esetén a bocsánatkérés, alaptalan büntetőbírósági marasztalás esetén a felmentő ítélet közzététele stb. Baleseti tartós mozgásképtelenség vagy mozgáskorlátozás okozása esetén azonban a helyreállítás nem lehetséges, így az emiatt beálló lelki fájdalmak, sérelmek csupán méltányos pénzbeli térítés útján kárpótolhatók.

A felelősségkimentő, a felelősségcsökkentő, továbbá a felelősségmegosztó törvényi vagy szerződési okok, jogcímek (harmadik személy, erőhatalom hatása, jogos önvédelem, jogos önhatalom, végszükség, károsult beleegyezése,[190] továbbá felelősségkorlátozó szerződési klauzulák[191]) is elvben közösnek mondhatók.

A több személy által okozott kár (többes károkozás) esetében a jogösszehasonlító irodalom zöme nem ajánlja a primárius egyetemleges felelősséget, hanem elsőd-

[189] Az új Ptk.-t illetően lásd az előző jegyzetben írottakat.

[190] Lásd a Ptk. 6:520. § (1) bekezdést az *a)–d)* pontokkal.

[191] Lásd a Ptk. 6:526. §-át: „A szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis."

legesen a vétkességi (szubjektív felróhatóság) és az okozatossági hozzájárulás alapján az osztott felelősséget. Ha az osztott felelősség nem alkalmazható, mert a hozzájárulás (károkozói közrehatás) arányainak bizonyítása körülményes, költséges, vagy azok nem állapíthatók meg, csupán másodlagosan alkalmazható az egyetemleges felelősség. Ez eseben is csak akkor, ha a társtettesek között közös károkozási szándék állt fenn. A másodlagos egyetemlegesség azt jelenti, hogy a tettes, társtettes, felbujtó közül bárkin behajtható a kártérítés egésze. Az osztott felelősség oldalán az áll, hogy ezzel elkerülhető a regressz-, azaz visszkereseti per. Az utóbbi nem más, mint az elsődleges perben perelt egyetemlegesen felelős személy pere a nem perelt egyetemleges kötelezett(ek) ellenében, annak okán, hogy az egyik egyetemleges felelős személy kényszerült a károsult részére a teljes kártérítést megfizetni. Az elsődleges perben perelt, és a teljes térítésre marasztalt kárfelelős személy lesz a felperes a visszkereseti perben, melynek alperesei az elsődlegesen nem perelt egyetemleges kárfelelősök. A visszkereseti per célja az elsődleges kártérítési perben perelt és az abban nem perelt egyetemleges kárfelelősök közötti kármegosztás, összhangban a károkozáshoz való hozzájárulásukkal. A visszkereseti perben tehát végül is a végső kárviselés megosztása céljából meg kell állapítani a hozzájárulás arányát, mégpedig vagy az okozatossági vagy a vétkességi (szubjektív felróhatósági) mérce alapján.[192]

A többes károkozás esetén bevezetett elsődleges egyetemlegesség előnye, szemben az elsődleges osztott felelősséggel, hogy a károsult „könnyebben" juthat kártérítéshez. Perelhet bárkit az egyetemlegesen kötelezettek közül (életszerűen a legszolvensebbet), és rajta könnyebben be tudja hajtani a teljes térítést. Általában azonban az egyetemlegesség a jogösszehasonlító irodalomban és a különféle nemzetállami szabályozásokban kivételes, csak akkor alkalmazható, ha a törvény az adott többes károkozás típusra nézve az egyetemlegességet külön előirányozza.[193]

Az egyetemlegességnek van egy méltánytalan vonulata, sajátossága, ami abban nyilvánul meg, hogy a visszkereseti perig a teljes kárviselés terhét adott esetben a károkozáshoz legkevésbé hozzájáruló hordozza, például az elsődleges kártérí-

[192] A fentiekre példaként szolgáljon egy olyan eset, amelynél (megelőzően vagy utólag) bírói megállapítást nyert, hogy károkozási hozzájárulásukra tekintettel a tettes 50 %-ban, a társtettes 30 %-ban, a felbujtó 20 %-ban felelős a kárért. Ha a felbujtó volt az elsődleges perben az egyedüli perelt fél, és a kárt teljes egészében, egyetemleges kötelezettségként ő térítette meg, akkor a visszkereseti perben a tettestől 50 %, a társtettestől pedig 30 %-os mértékű visszatérítést követelhet.

[193] Ilyen kivétel áll fenn például az egymással tudatos, szervezeti kapcsolatban álló több tettes deliktuális felelőssége esetén, vagy a kereskedelmi szerződéseknél, ha az egyik fél oldalán több kötelezett van. Utóbbi esetben a kereskedelmi jog gyakran vélelmezi a kötelezettek egyetemleges kárfelelősségét, ez a vélelem azonban megdönthető.

tési perben perelt felbujtó, tehát nem feltétlenül a károkozáshoz nála jelentősebben hozzájáruló, de elsődlegesen nem perelt tettes, vagy társtettes vagy a károkozásban közreműködő egyéb személy. Megjegyzendő, hogy az új Ptk.-ban megmaradt az 1959-es Ptk. megoldása, amely szerint a többes károkozás esetén nem az osztott, hanem az egyetemleges felelősség az elsődleges.[194]

Pénzbeli kártérítés esetén közösnek mondható a két felelősségi rendszerre nézve a károkozás időpontjától az ítélet meghozatala időpontjáig beálló értékviszonyok változásának kérdése. Az új Ptk. rendelkezése szerint, ha a károkozás és az ítélethozatal között az idő múlására vagy egyéb körülményre tekintettel az értékviszonyokban jelentős változás következett be, akkor a bíróság az okozott kár mértékét az ítélethozatal időpontjában fennálló értékviszonyok szerint határozhatja meg. Ebben az esetben a károkozó késedelmi kamat fizetésére az érték meghatározásának időpontjától kezdődően köteles.[195] *Nota bene*, ez nem szokásos megoldás a késedelmi kamat fizetésének kezdő időpontját illetően. A szokásos az, hogy mint az alapkártérítés, a késedelmi kamat is a károkozás időpontjától esedékes, annál az oknál fogva, hogy a károkozó ebben az időpontban szegte meg a károkozási tilalmat. A szerződési felelősség körében ezeknek a szabályoknak az értelemszerű alkalmazása mellett van egy különleges lehetőség, mégpedig az ún. értékmegőrző klauzulák útján (például devizaklauzula, aranyklauzula, csúszó skála az építészeti szerződéseknél). Ugyanis a tartós szerződéseknél a szolgáltatás értéke módosulhat a szerződés tartama folyamán infláció vagy defláció esetében. Az értékmegőrző szerződési klauzulák szolgálják a tartós szerződéseknél a pénzbeli szolgáltatások állandó értékét.

[194] A Ptk. 6:524. § (1) bekezdése szerint ugyanis „ha többen közösen okoznak kárt, felelősségük a károsulttal szemben egyetemleges." A (2) bekezdés szerint „a bíróság *mellőzheti az egyetemleges felelősség alkalmazását*, ha *károsult* a kár bekövetkeztében maga is *közrehatott*, vagy ha az *rendkívüli méltánylást* érdemlő körülmények fennállása miatt indokolt. Az egyetemleges felelősség alkalmazása esetén a bíróság a károkozókat magatartásuk *felróhatósága* arányában, ha ez nem megállapítható, *közrehatásuk* arányában marasztalja." A (3) bekezdés szerint „a *károkozók a kárt egymás között magatartásuk felróhatósága* arányában, ha ez nem megállapítható, *közrehatásuk* arányában viselik." A (4) bekezdés szerint „a többek közös károkozásának szabályait kell alkalmazni abban az esetben is, ha a kárt több, egyidejűleg kifejtett magatartás közül bármelyik önmagában is előidézte volna, vagy nem állapítható meg, hogy a kárt melyik magatartás okozta." Amint erre fentebb utaltunk, a kereskedelmi (vállalkozói) szerződési jogban általában, ha az egyik szerződő fél oldalán több kötelezett van, az ő egyetemleges felelősségük megdönthetően vélelmezett. Hozzáfűzhető, hogy a hivatkozott paragrafus (3) bekezdése a regressz- vagy visszkereseti jogot szabályozza: a kárt teljes egészében kifizető károkozó a többi egyetemleges kötelezetthez fordulhat, és ezeknek felróhatósága vagy közrehatása arányában visszakövetelheti a kifizetett kártérítés egy részét.

[195] Lásd a Ptk. 6:534. § (1) bekezdését.

Az eltérések

Az eltérések már a felelősségi feltételek körében is kimutathatók. Míg a deliktuális jogellenesség a károkozás általános törvényi tilalmából fakad, tehát általános jogi aktus (norma) megsértéséből, addig a szerződési felelősség a szerződésszegésből (nemteljesítés, hibás teljesítés, késedelem) ered, tehát egyedi jogi aktus megsértéséből. A két felelősségi rendszer forrása tehát jogi természeténél fogva különbözik. A deliktum törvény-, a szerződésszegés szerződésellenes magatartás. Ebből következnek a további különbségek.

A szerződésszegésből fakadó szerződési felelősség is elvben a teljes kártérítésre kötelez, úgy mint a deliktuális felelősség, feltéve, hogy a szerződés nem tartalmaz felelősségkorlátozó, vagy felelősségkizáró klauzulát. Amennyiben – összhangban a szerződéskötési szabadsággal – tartalmaz ilyen klauzulákat, a szerződést megszegő fél vagy csak részben, vagy teljes egészében mentesül a kárfelelősség alól. A felelősség kizárásáról vagy korlátozásáról szóló szerződési klauzula azonban érvénytelen, ha az életre, testi épségre vagy egészségkárosodásra vonatkozik.[196] Tehát az ezekre a károkozásokra vonatkozó felelősségkizárás semmis a törvény kényszerítő jellegű szabálya alapján, amit más kódexekhez hasonlóan az új Ptk. is elfogad.[197]

A deliktuális felelősség nem áll be, ha a jogellenes magatartásból nem következett kár. Ezzel szemben a szerződési felelősség beállhat akkor is, ha a szerződésszegésből nem keletkezett kár. Ez akkor lehetséges, ha a szerződési felelősségi klauzula a szerződés megszegésének tényéhez fűzi a felelősséget, előirányozva a térítés összegét. Ez a szerződési térítés fizetendő akkor is, ha nincs kár, de akkor is, ha van, és az nagyobbnak bizonyul a szerződésben meghatározott kártérítési összegnél. Ha nagyobb a kár a szerződésben előre megszabott értéknél, akkor a szerződésben előirányzott térítési összeg lesz mérvadó. E kárfajtát absztrakt kárnak nevezzük, amely a szerződésben előre megszabott összeghez és a szerződésszegés tényéhez fűződik, pontosabban a szerződésszegéstől esedékes, és a szerződésszegéstől kezdődően fizetendő, függetlenül attól, hogy ennek következtében volt-e kár, és ha volt, mekkora. Ilyen például a szállítmányozási szerződésnél késedelem esetére előirányzott kötbér (pönálé vagy bírság *Vertragsstrafe*), amikor például a késedelem minden napja után a szállított áru értékének két százalékát kell bírságként megfizetni. Szintén ilyen az a kötbér,[198]

[196] Lásd a Ptk. 6:152. §-át. A felelősségkizárás érvénytelensége csupán a szándékosan okozott ilyen nemű károkra vonatkozik.

[197] Lásd a Ptk. 6:526. §-át.

[198] Lásd pl. D. Fischer:*Vertragsstrafe und vertragliche Schadensersatzpauschalierung*, Frankfurt am Main, 1981.

amelyet minimális kártérítésként kötnek ki a szerződés késedelmes teljesítése esetére. Ilyenkor, ha a késedelem folytán beálló kár kisebb a kötbér összegénél, akkor a kötbér összege fizetendő, ha pedig a kár nagyobb ennél, akkor követelhető nemcsak a kötbérösszeg, hanem a kötbért meghaladó különbözet is, vagyis a teljes kár.[199] A fennebb említett kártérítést kárredukciónak is nevezzük. Ez nem azonos a deliktuális felelősségben alkalmazott kárátalánnyal.[200] Utóbbit a bíróság akkor szabja meg, ha a kár értékének pontos meghatározása költséges vagy körülményes, nincs arányban a feltételezett kár értékével. Ez utóbbi tehát bírói mérlegelés útján meghatározott becsült kár, mely megközelíti a valós kárt.

Egyfajta absztrakt kárt képez az *allotment* szerződésekben (vendéglátói kapacitások szezon előtti foglalásáról szóló szerződés, mely a szálloda és a turisztikai ügynökség között jön létre) a „teljes fizetés üres kapacitás esetén is", rövidebben a „teljes az üresért" klauzula. E szerződés lényege, hogy a turisztikai ügynökség részére a szálloda által fizetett provízió (térítés) ellenében a megrendelő ügynökség lefoglalja a szálloda meghatározott vendéglátói kapacitását (például száz fél- vagy teljes panziós szállást). Ha ebben a szerződés tartalmazza az említett klauzulát, akkor az ügynökség teljes napi árat fizet az elmaradó turisták helyett, tehát akkor is fizet, ha nem tudta biztosítani a turisztikai idényre a foglalt kapacitások kihasználását, sőt akkor is, ha a vendéglátó a folyó turisztikai, vendéglátói kínálatból eredményesen feltöltötte a lefoglalt, de ügynökség által nem teljesített turistalétszámot.

Alulbiztosítás esetén is sor kerül a kárredukcióra. Ez abban nyilvánul meg, hogy a biztosítási szerződésben meghatározott biztosítási összeg kisebb, mint a biztosított kockázat feltehető valós értéke. Ha beáll a biztosítási esemény, azaz megvalósul a biztosítási kockázat, a biztosító csupán (alul)biztosítási összegért felelős.

A *különbözeti* vagy differenciális *kár* mint szerződési érdeksérelem (interessze)[201] akkor esedékes, ha az eladó eláll a szerződéstől, nem teljesíti szolgáltatását, például ingatlanvétel esetén. Ha adott típusú dolog értéke az elmaradt teljesítés

[199] Lásd a Ptk. 6:187. § (3) bekezdést.

[200] Lásd a Ptk. 6:531. §-át, amely szerint „ha a kár mértéke nem állapítható meg, a károkozásért felelős személy olyan összegű kártérítés megfizetésére köteles, amely a károsult kárának kiegyenlítésére alkalmas."

[201] Lásd például Koziol–Welser: *Bürgerliches Recht, II.*, 299. Welser e helyen utal arra, hogy a szerződési felelősség körében a német és az osztrák elmélet és joggyakorlat megkülönbözteti a nemteljesítés miatti kárt (*Nichterfüllungsschaden*, pozitív interessze) és a biztatási kárt (*Vertrauensschaden*, negatív interessze). Az előbbi értelmében a károsult szerződő fél vagyoni helyzetét olyképpen kell helyreállítani, amilyen az akkor lett volna, ha a teljesítésre sor került volna. Az elmaradt teljesítés értéke a nemteljesítési kár, ehhez azonban csatolható a nemteljesítés miatt elmaradt haszon iránti igény is.

időpontjában magasabb a szerződésben meghatározott vételárnál, akkor a vevő nemcsak a kifizetett vételár visszatérítését követelheti, hanem azt a különbözetet is, amelyet az adott ingatlantípus árnövekedése tesz ki. Így például, ha a szerződésben megállapított ingatlan vételár harminc millió forint, a nemteljesítés idején viszont immáron 35 milliót ér egy hasonló ingatlan, akkor a szerződéstől visszalépő eladó az *in integrum restitutio* során 35 millióval tartozik a vevőnek – amiből az ötmillió a különbözeti kárt képezi.

Ha pénztartozást rögzít a szerződés (például hitel, kölcsön, vételár, bérleti díj, munkabér esetében), ezek késedelmes teljesítése esetén a kötelezett köteles a szerződésben foglalt összeg mellett a jogosultnak késedelmi kamatot is fizetni.[202]

Az új magyar Ptk., az osztrák ABGB-hez hasonlóan,[203] csupán a szándékos szerződésszegés esetére irányoz elő teljes kártérítést.[204] Ez azt jelenti, hogy kizárólag ebben az esetben kötelezi a késedelmes adóst mind a felmerült kár, mind pedig az elmaradt haszon megtérítésére. *A contrario* arra következtethetünk, habár ezt az új Ptk. kifejezetten nem szabályozza, hogy gondatlan szerződésszegés esetén nem jár teljes térítés, csupán a felmerült kárt köteles a károkozó megtéríteni. E megoldás szerintem nem következetes. Nincs összhangban azzal az ún. objektivizált vétkességfogalommal, amelyet az új Ptk. átvett az 1959-es régi Ptk.-ból. Ugyanis az objektivizált vétkességfogalom mint eltérés az adott helyzetben általában elvárható magatartástól, értelemszerűen nem tartalmazza a vétkesség (szubjektív felróhatóság) fokozatait, a szándékosságot és a gondatlanságot. Ugyanis az absztrakt zsinórmértékkel megszabott elvárhatóságtól való eltérés a legkisebb mértékben is felróható, nincs benne az, hogy ettől a károkozó „nagyon" vagy „kicsit" tért el. Az objektív vétkességfogalom tehát azt jelenti, hogy az elvárt magartástól való legkisebb eltérés is felróható. Ennek ellenére

[202] Lásd a Ptk. 6:48. § (1)–(4) bekezdés. A késedelmi kamat mértékét a Ptk. a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamat szintjén szabja meg. Idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamat, ennek hiányában a pénzpiaci kamat egyharmada a mérvadó. A késedelmi kamat pönális, szemben a szerződési kamattal, mely a pénzhasználat térítését jelenti, vagyis jellegénél fogva kompenzációs jellegű.

[203] Lásd az osztrák ABGB (Optk.) 920. §-át, amely szerint a szerződéstől való felróható visszalépés esetén a másik fél igényelheti a nemteljesítés miatt elszenvedett kárát. Lásd például F. Mohr (bearb.): *Kodex des österreichischen Rechts. Bürgerliches Recht. ABGB,* Wien, 2013, 103. Az ABGB 1323. §-a szerint a kártérítés az eredeti helyzet helyreállítása útján történik, ha azonban ez nem lehetséges, a kár becsült pénzbeli értékben téríthető, beleértve az elmaradt hasznot is. A károsult nemvagyoni sérelem *(Beleidigung)* esetén jogosult a teljes elégtételre *(volle Genugtuung)*. Az ABGB 1324. §-a szerint, amennyiben a károkozás szándékos volt, a károsult jogosult a teljes kártérítésre *(damnum emergens et lucrum cessans)*, egyéb esetben azonban csupán a felmerült kár *(damnum emergens)* megtérítését igényelheti. Lásd uo., 137.

[204] Lásd a Ptk. 6:143. § (3) bekezdés.

megjelenik a szándékosság, mely megkülönböztetően teljes térítést irányoz elő. Megjegyezhető, hogy az újabb magyar jogirodalomban nem egy szerző (például **Zlinszky** János[205]) úgy vélekedik, hogy a nehezen értelmezhető objektivizált vétkességet fel kellene váltsa a klasszikus kódexekben (például a francia *Code civil*ben, a német BGB-ben, az osztrák ABGB-ben, a svájci Kt.-ben) elfogadott szubjektív vétkességfogalom, mely nem „kívülről", hanem „belülről" határozza meg a vétkességet, így nem külső zsinórmértékhez viszonyítja az adott magatartást, hanem vizsgálja a belső szándékot, a károkozó szubjektív károkozási akaratát (akarta-e, tudatosan idézte-e elő a kárt, vagy csak könnyelműen hitte, hogy az nem fog beállni). A szubjektív vétkességfogalom lehetővé teszi a vétkesség fokainak meghatározását, és a kárfelelősség mértékének ehhez kötődő meghatározását. Ha a Ptk. elfogadta volna a vétkesség szubjektív meghatározását, akkor érthető volna a szándékos szerződésszegéshez fűződő szigorúbb felelősség.

Még ha így is lett volna, mármint az új Ptk. elfogadta volna a klasszikus szubjektív vétkességfogalmat, problematikusnak tartanám a vétkesség fokához fűződő teljes (súlyosabb vétkesség esetén) vagy részleges (enyhébb vétkesség esetén) kártérítést. Ugyanis a kártérítés célja, ami egyaránt vonatkozik a deliktuális és a szerződésszegéssel okozott kárra, nem az, hogy a károkozót „büntessük", hanem a károsultat kártalanítsuk. A büntetőjog célja közjogi, az elkövető büntetése, és ez történhet a szándékosság fokához igazodóan enyhébb vagy szigorúbb bünte-

[205] Lásd például a magyar jogban Zlinszky János: Elvárhatóság a magánjogban, in Bíró–Szalma (szerk.): *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok*, 43–50. Az ún. előreláthatósági klauzula mint a vétkességi (alanyi) felelősség mértékét korlátozó egyik elem az angolszász jogból ered. Nem jellemző sem a német, sem a francia jogra, melyek hagyományosan a klasszikus, fokozataiban kimutatható (szándékosság és gondatlanság) szubjektív vétkességet és az objektív okságot fogadják el, a felelősség alanyát, mértékét illetően. Lásd még Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésből eredő kártérítési igényeknél, in Sárközy Tamás – Vékás Lajos (szerk.): *Eörsi Gyula emlékkönyv*, Budapest, Orac, 2002. Lásd e dilemma klasszikus vonulatát a német jogirodalomban: Max Rümelin: Culpahaftung und Kausalhaftung, *Archiv für zivilistische Praxis*, Jg. 88, 1898, 285; uő: *Gründe der Schadenszurechnung und die Stellung des deutschen bürgerlichen Gesetzbuchs zur objektiven Schadensersatzpflicht*, Freiburg i. B. 1896; uő: Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf- und Zivilrecht, *Archiv für civilistische Praxis,* Jg. 90, 1900, 171.; uő: *Schadenersatz ohne Verschulden*, Tübingen, 1910; P. Schlechtriem:*Vertragsordnung und außervertragliche Haftung*, Frankfurt am Main, 1972; H. Ehmann: *Garantie- oder Verschuldenshaftung bei Nichterfüllung und Schlechtleistung*, München, Festschrift C. W. Canaris, 2007, 165–218; a francia jogban: R. Savatier: *Traité de la responsabilité civil en droit français civil, administratif, professionnel, procédural,* I, Paris, 1951; P. Esmein: La faute et sa place dans la responsabilité civil, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1949, 480–490; uő: Le fondament de la responsabilité contractuelle raprochée de la résponsabilité délictuelle, *Revue trimestrielle de droit civil,* 1933, 627–692; uő: Trois problèmes de la résponsabilité civil (causalité, concours de résponsabilité, conventions d'irresponsabilité), *Revue trimestrielle de droit civil,* 1934, 317–115; uő: L'obligation et la responsabilité contractuelle, in *Le droit privé français du XXe siècle. Études offertes à G. Ripert*, II, Paris, 1950, 102–115.

tés kiszabásával. Ezzel szemben a polgári jogi felelősségre vonás célja magánjogi, vagyis a károsult vagyoni helyzetének károkozás előtti állapotának helyreállítása. Ha ez a cél, akkor az értelemszerűen fokozottabban oltalmazott károsult számára teljesen közömbös, hogy kárát a károkozó szándékosan vagy gondatlanul okozta. Az ő érdeke az, és ezt kell oltalmazni, hogy főszabály szerint, kárának teljes térítésére kerüljön sor, még akkor is, ha a károkozás gondatlanságból következett be, vagyis már az enyhébb vétkesség esetén is, mely egyáltalában kárfelelősséget vonhat magával.

A *kártelepítés* fogalmát **Eörsi** Gyula[206] „hozta be" a magyar jogba, mégpedig a német objektív felróhatóság fogalma és jelentéstartalma alapján *(Vorwerfbarkeit)*. A német jog megkülönbözteti az objektív és a szubjektív felróhatóságot. A szubjektív felróhatóság gyakorlatilag a klasszikus, szubjektív értelemben vett vétkességhez fűződik. Eszerint a kárért az felelős, akinek a károkozás szándékában volt. Az igazi, valós objektív felróhatóság azonban az okozatosság fogalmát és jelentéstartalmát követi. Vagyis a kárért az felelős, aki azt jogellenes magatartásával okozta. Eörsi objektivizálta azt, ami egyébként a klasszikus polgári jogi felelősségi elmélet szerint szubjektív, vagyis a vétkességet. Az ő kártelepítési elméletében ezt a váltást talán az motiválhatta, hogy a felelősséget áthárítsa arra, aki történetesen „képes" a felelősségi terhet átvállalni, mindezt a károsult oltalma céljából. Részben ez vezetett a kárfelelősségi jog ún. szocializálásához, ami gyakorlatilag a gondos magatartást mintha háttérbe szorította volna. Nem tudni, hogy vajon egymagában ez vezetethetett-e a polgári jogi felelősség hanyatlásához, amelynek tényére, a korábbi rendszerre vonatkozóan, értelmezésem szerint, közvetett módon, **Sólyom** László hívta fel a figyelmet,[207] vagyis arra a tényre, hogy nem a károsult, hanem a károkozó volt fokozottabban oltalmazva.

A felróhatóság objektív vonulata a német elmélet szerint az okozatosság. Eszerint a kárért az felel, akinek a cselekménye vagy mulasztása következtében állt be a kár mint következmény. Számos elmélet alakult ki az okozatosság meg-

[206] Lásd pl. Eörsi Gyula: Kísérlet egy egységes polgári jogi felelősségi rendszer felvázolására, Akadémiai Közlöny, 9. évf., 1959/2, 135. uő: Prevenció és vétkesség, *ÁJI Értesítője*, 3. évf., 1960, 33–58; uő: A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség, Budapest, Akadémiai, 1961; uő: Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1962; uő: Tézisek a polgári jogi felelősségről, *Állam- és Jogtudomány*, 1976/2, 185–207.

[207] Lásd Sólyom László: A polgári jogi felelősség hanyatlása, Budapest, Akadémiai, 1977; uő: Egy környezetvédelmi populáris akció elvi lehetősége polgári jogunkban, *Jogtudományi Közlöny*, 33. évf., 1978, 672–682; uő: A környezeti károk elosztásának néhány előkérdése, *Jogtudományi Közlöny,* 42. évf., 1987, 221; uő: *Környezetvédelem és polgári jog*, Budapest, Akadémiai, 1980. Az aktuális európai környezetvédelmi irányelvi jog, amelyet a magyar környezetvédelmi tárgyú törvényhozás is elfogadott, méltán tér el a környezeti károk korábbi szocializálásától, és fogadja el a „szennyező fizet" elvet. Lásd újabban Csák Csilla (szerk.): Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012, 26, 34.

határozása céljából, melyeknek központi témája vagy az ún. természetes okság, vagy a jogi, kiválasztott ok. Megmutatkozott, hogy a természettudományokban alkalmazott okság nem alkalmas a jogi felelősségre vonásra. E nézet szerint ugyanis az okok egyenértékűek, legyenek azok a károkozás idejétől távolabbiak, közelebbiek, megfelelőek, tipikusak vagy hipotetikusak, mivelhogy az ok az a feltétel, mely nélkül nem jött volna létre a károkozás. Az ok felelősségi rendeltetése az, hogy rámutat a felelős személyre, és megszabja a felelősség mértékét. Vagyis a károkozó csak annyi kárért felelős, amennyi saját cselekménye vagy mulasztása következtében beállt. Ha az ok mint feltétel időben túl távoli, az jogilag megnehezíti, vagy éppenséggel lehetetlenné teszi a felelősségre vonást (Nefertiti-effektus).[208]

A deliktuális felelősség körében az okozatosság mint felelősségi feltétel fennforgásának bizonyítása a károsultat terheli. Ezzel szemben a szerződési felelősségnél jellemző a károsult javát szolgáló ún. vélelmezett okság. A károsultnak csupán azt kell bizonyítania, hogy a másik szerződő fél a szerződést megszegte. Amennyiben bizonyítást nyert, hogy a szerződés megszegésére sor került, a vélelem kiterjed arra is, hogy az összes szerződésszegést követő kárt a szerződésszegő okozta. E vélelem azonban relatív, megdönthető. A megdöntést illető bizonyítási teher a károkozóra, a szerződésszegőre hárul. Míg a szerződési felelősség területén a vétkesség (szubjektív felróhatóság) bizonyítási terhe úgyszintén vélelmezett, addig a deliktuális szubjektív felelősség terén a vétkesség a jogrendszerek többségében nem vélelmezett, és a bizonyítási terhét a károsult viseli.

Míg a szerződésszegés területén az erőhatalom *(vis maior)* továbbra is felelősségkimentő ok, a deliktuális felelősség egyik különleges alakzata, az „atomkárok" esetén a harmadik személynek okozott károk iránti üzembentartói (objektív) felelősség nem zárható ki, akkor sem, ha a döntő ok erőhatalomnak tudható be. Ezt elfogadják az európai irányelvi jog mentén a nemzeti atomfelelősségi törvények (például a német és az osztrák *Atomhaftungsgesetz*-ek), de úgy tűnik, a vonatkozó magyar törvény is. E felelősség, amely a deliktuális jogban

[208] Egy példával szemléltetve a fentieket: a joghallgató nem azért bukott meg a vizsgán, mert professzorának nagyapja életben maradt az első világháborúban, s ily módon lehettek gyermekei és unokája, hanem azért, mert a hallgató nem készült, nem tudott. Ha ugyanis a nagyapa nem élte volna túl a világháborút, akkor más professzor lenne a vizsgáztató, s minden bizonnyal ugyanolyan negatív osztályzatot adott volna az elégtelen tudásra. A feltétel tehát nem a távoli végeláthatatlan okozati lánc időben visszamenő végén, hanem a károkozást időben közvetlenül megelőző döntő okokban kereshető. Lásd részletesebben: Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség* 45–72; uő: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 395–417.

ún. abszolút felelősség elnevezéssel ismert, nem érvényesül a szerződési felelősség területén.

Ha a szerződés vagylagos szolgáltatásra szóló kötelezettséget tartalmaz, és ezek közül az egyik szolgáltatás egyedileg meghatározott, amelynek tárgya erőhatalom folytán megszűnik, tönkremegy, sor kerül a szolgáltatás-koncentrálódásra, vagyis a vagylagos kötelem megszűnik, és csak a megmaradt szolgáltatásra szorítkozik. A vagylagos szerződési kötelmeknél a szolgáltatások koncentrálódására sor kerülhet a többes kötelezés közötti adósi vagy hitelezői választás útján is.

A járadékszolgáltatás (munkaképesség csökkenése esetén jövedelmet pótló járadék, eltartó halálának okozása esetén tartást pótló járadék[209]) mint kártérítési mód a deliktuális felelősségre jellemző. A szerződési jogban ismeretes az időszakonként ismétlődő teljesítés, mint például a bérletdíj, részletfizetéses adásvétel. A kettő között a lényeges különbség az, hogy az első a törvényi kényszerítő szabályokon alapul, a második a felek akaratán múlik.

A fakultatív vagy kötelező felelősségbiztosítás területén is érvényes a teljes kártérítés elve, ami azt jelenti, hogy a szerződési klauzulával vagy általános üzletkötési feltétellel nem korlátozott biztosításnál a biztosítási összeg azonos az elszenvedett kárral. E főszabály alól kivételt képez, ha a biztosító általános biztosítási feltétele, a biztosítási szerződés, vagy a törvény adott biztosítási nemre nézve mást, limitált összeget ír elő. Így például a biztosítási szerződésben előirányozható a károsult részbeni kárviselése, ún. *franchise* vagy önrészesedési klauzulák révén. E klauzula értelmében például a károsult a kárt annak bizonyos százalékáig maga viseli, azon felül pedig a biztosító, vagy amely szerint a biztosító a kárt meghatározott összegig nem viseli (leválasztási *franchise*), de a megszabott összegen felül teljes egészében fedezi (integrális *franchise*).

E helyen utalok arra, hogy a szerződés szerződésszerű teljesítése esetén a kárveszély kockázata a másik félre száll át.[210]

[209] Lásd a Ptk. 6:527. § (1)–(3) bekezdés; 6:528. § (1)–(6) bekezdés; 6:529. § (1)–(5) bekezdés; 6:530. §.

[210] Lásd a Ptk. 6:122. §. A Ptk. 6:137–6:184. §-ai szabályozzák a szerződésszegés eseteit és annak kártérítési jogkövetkezményeit. A 6:137. § szerint a szerződés megszegését jelenti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradása. A 6:138. § szerint a szerződésszegés esetén a sérelmet szenvedő fél jogosult a szolgáltatás teljesítésének követelésére. A Ptk. a szerződésszegés szankcióit közé sorolja a visszatartási jogot (6:139. §), a másik fél elállási jogát, ha a szerződésszegés miatt a szerződéses teljesítéshez érdeke megszűnt (6:140. §), valamint a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősséget (6:142. §). A szerződésszegésből származó károk mértékét illetően a Ptk. elvben a teljes kártérítés elvét követi, tehát a kötelezettet mind a felmerült kár, mind az elmaradt haszon térítésére kötelezi (6:143. §). A Ptk. továbbá általános szerződési felelősségi szabályaiban rendelkezik a párhuzamos (deliktuális és szerződési) igényekről (6:145. §), a teljesítés során előidézett károkért való felelősségről (6:146. §), a kártérítési felelősségről az ingyenes szerződések körében (6:147. §), a közreműködő kártérítési felelősségéről (6:148. §).

A szerződésszegés nem mindig jár kártérítési felelősséggel. Így az objektív lehetetlenülés felelősségkizáró hatású. Ha a szerződő fél szolgáltatása egyedileg meghatározott, és az erőhatalom *(vis maior)* hatására a teljesítés esedékességéig megsemmisült, a kötelezett mentesül mind a teljesítési, mind a kártérítési felelősség alól. Ha azonban a szerződés vagylagos szolgáltatásokat tartalmaz, és közülük az egyik egyedi szolgáltatás tárgya erőhatalom folytán megsemmisül, a kötelem nem szűnik meg, mivel sor került az ún. teljesítési koncentrációra, egyszersmind megszűnik a választás joga.[211]

A szerződéskötési tárgyalás rosszhiszemű félbeszakítása által okozott kár nem tekinthető szerződési felelősségnek, mivel a szerződés még létre sem jött. Ehelyett a deliktuális (szerződésen kívüli) felelősség szabályait kell alkalmazni. A jogsértés itt a törvényi jóhiszeműségi és tisztességi követelmény megtagadásában nyilvánul meg. Tehát ez esetben nem a szerződés, hanem a törvényi elvárás megszegésére kerül sor, ennél fogva kell alkalmazni rá nézve a deliktuális felelősség szabályait, beleértve elvben a kár mértékének megszabásáról szólóakat is.[212]

Az elsődleges és a másodlagos szerződési kötelezettséggel kapcsolatos felelősség mint a szerződési felelősség sajátossága

A német jog megkülönbözteti a szerződési kötelem kettős tartalmát, az ún. elsődleges (primer) kötelmet és a másodlagos (szekunder) kötelmet.[213] Az *elsődleges* szerződési kötelmet a szerződésben foglalt szolgáltatás képezi, a másodlagos kötelmet pedig a szerződés megszegésével járó kártérítési felelősség jelenti – szemben a deliktuális kötelmekkel, melyeknél nincs kettős kötelezettség, csupán

A Ptk. szabályozza továbbá a szerződésszegés egyes külön eseteivel kapcsolatos felelősséget, közelebbről a jogosulti és kötelezetti késedelemből (6:153–6:156. §) és a hibás teljesítésből eredő kártérítési szabályokat (6:157. §), a kellékszavatosságot (6:159–6:167. §), a termékszavatosságot (6:168–6:170. §), a jótállást (Ptk. 6:171–6:174. §), a jogszavatosságot (6:175–6:176. §), a szerződés teljesítésének lehetetlenülését (6:179–182. §), a teljesítés megtagadásának jogkövetkezményeit (183. §), a jognyilatkozat tételének elmulasztását (184. §). Ezeket követik a teljesítés megerősítését szolgáló jogintézmények, a foglaló, a kötbér, jogvesztés kikötése (6:185–6:190. §). A szerződésszegéstől függetlenül vagy ettől függően a szerződő felek közös megegyezéssel módosíthatják a szerződést (6:191–6:192 §). A körülmények megváltozása *(clausula rebus sic stantibus)* esetén a felek kérhetik a szerződés módosítását. (6:192. §).

[211] Vö. Bíró György: *Kötelmi jog – közös szabályok, szerződéstan*, Miskolc, 2010, 413.

[212] Lásd Szalma József: Rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség – Prekontraktuális felelősség, culpa in contrahendo, in *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok*, Miskolc, Novotni, 2012, 219–234.

[213] Otto von Gierke: *Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht,* Breslau, 1910.

egy, ez pedig a törvényi károkozási tilalom megszegéséből eredő kártérítési kötelezettség.

Alapvető gyakorlati kérdés az, hogy a szekunder kötelezettség teljesítése, vagyis a kártérítés, mentesít-e a primer kötelezettség teljesítése alól. A főszabály szerinti válasz az, hogy nem. Tehát a szerződésszegésből eredő kártérítés teljesítése elvben nem mentesít a szerződési kötelezettség teljesítésének kötelezettsége alól. E szabály alól azonban van egy jelentős kivétel, ez pedig a kötbér kikötése. A kötbér szerződési kikötése, ha nem is mindig, de gyakran azt jelenti, hogy a szerződő fél szerződésszegése esetén a kötelezett a kötbér fizetésével mentesül a szerződés primer kötelezettségei, azaz a teljesítés alól. A jogosult kötbérigényét attól függetlenül érvényesítheti, hogy a kötelezett szerződésszegéséből származott-e kára.[214] A kettős kötelezettség melletti érv szerint az elsődleges kötelezettség és a másodlagos kötelezettség különböző jogcímű. Az elsődleges követelés a szerződés maradéktalan teljesítésének kötelezettségéből fakad, úgy, ahogyan a szerződés szól *(pacta sunt servanda)*. A másodlagos, kártérítési kötelezettség pedig e kötelezettség megszegéséből eredő kár térítésének kötelezettsége.

Hozzáfűzhető a fentiekhez, hogy a francia jogelmélet a kettős kötelemfogalom ellenében a monista álláspontot képviseli,[215] mely szerint a kötelem tartalmában nem fogadható el a primer és szekunder kötelezettség elválasztása, hiszen (a német jogelmélet szerinti) primer kötelem nem más, mint a kötelem diszpozíciója (rendelkező része), a kártérítési kötelezettség pedig e primer (elsődleges) kötelezettségnek a megszegéséből eredő szankció. Habár ez így igaz, a jogalkalmazás szemszögéből hasznosnak tartom a német duális felelősségi koncepciót.

A polgári jogi felelősség dilemmái a Ptk. rekodifikációja során és az új Ptk. normatív megoldása

Az első kötelmi jogi tervezet megoldása

Úgy tűnik, hogy az új Ptk. első, 2003. évi kötelmi jogi tervezete (Lábady-féle tervezet) ahhoz az elképzeléshez állt közelebb, hogy indokolt a polgári jogi felelősség általános és közös szabályokon alapuló megfogalmazása. E szabályozási módszer számba vette volna a közös nevezőket (kárfelelősségi feltételek, úgy mint kár, jogellenesség, okozatosság, felróhatóság, kárfelelősséget kimentő okok),

[214] Lásd a Ptk. 6:186–189. §. A Ptk. szerint azonban a kötbérfizetési kötelezettség fizetése alól mentesül a kötelezett, ha a szerződésszegést kimenti. (6:186. § [1] bekezdés.)

[215] Lásd pl. J. Grandmoulin: *De l'unité des responsabilités ou nature délictuelle de la responsabilité pour violation des obligations contractuelles,* [Thèse], Rennes, 1892.

majd ezekből kiindulva szabályozta volna a szerződési felelősségi jogban és a deliktuális felelősségi jogban előforduló eltéréseket.[216]

Az új Ptk. megoldása

Ezzel szemben a 2014. március 15. óta hatályos új Ptk. nem fogadta el a közös és általános szabályozás elvét, hanem külön-külön, egymástól elválasztva szabályozza a szerződési és a szerződésen kívüli felelősséget.[217] A két felelősségi rendszer között fennálló vitathatatlan kapcsolat kérdését pedig úgy oldotta meg, hogy amennyiben a szerződési felelősségre nézve nincs *lex specialis*, tehát sajátos szabályozás, akkor a szerződési felelősségre nézve (értelemszerűen) irányadóak a deliktuális felelősségre vonatkozó szabályok.[218] Ily módon a szerződési felelősség *lex generalis*át nem általános felelősségi szabályok képezik, mivel ilyenek az új Ptk.-ban nincsenek, hanem a deliktuális jogra vonatkozó jogszabályok.

Az újabb magyar jogirodalomban megállapítást nyert, hogy az új Ptk. a fentiek ellenére a kontraktuális és deliktuális felelősséget szétválasztotta, szemben a korábbi Ptk.-val, mely megteremtette a két felelősségi rendszer egységét.[219] Az új Ptk. megoldása azonban elfogadható. A két felelősségi rendszer „szétválasztása" lehetővé tette a szerződési felelősség sajátosságainak pontos, közelebbi szabályozását.

[216] Lásd *Szalma* József, A polgári jogi (szerződésen kívüli és szerződési) felelősség alapelvei – különös tekintettel az új Ptk. koncepciójára (2002. november), valamint a Lábady-javaslatra (2003. június), in *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok*, 51–99.

[217] Lásd az új Ptk. 6. könyvének X. címét: A szerződésszegés (6:137–6:191. §), továbbá a 6. könyv negyedik részében, a XXVI.–XXVIII. címekben szabályozott deliktuális felelősségi rendelkezéseket (6:518–6:564. §). A nemvagyoni kártérítés jogát illetően ide tartoznak a Ptk. 2. könyvének harmadik részében, azaz a XI. és XII. címében (2:42–2:54. §) szabályozott és nevesített személyiségi jogok (élet, testi épség, egészség, személyes szabadság, magánélet, magánlakás, becsület és jóhírnév, személy hátrányos megkülönböztetése, titoksértés, névviselési jog, képmáshoz és hangfelvételhez való jog, kegyeleti jog, szellemi alkotások személyi jogi vonatkozásai) és a megsértésük esetén alkalmazandó kártérítési és kárpótlási szankciók, beleértve a 2:52. §-ban szabályozott sérelemdíjat. Utóbbi csupán akkor követelhető, ha a Ptk. által oltalmazott személyiségi jog megsértésére került sor, s ez esetben mértékét, pénzbeli kárpótlás útján, a bíróság a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a sértettre és környezetére gyakorolt hatására, továbbá a felróhatóság mértékére tekintettel szabja meg.

[218] Lásd a Ptk. 144. § (1) bekezdését, amely szerint a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályai kiegészítően alkalmazandóak, mégpedig a kár-, a megelőzési, a kárelhárítási és a kárenyhítési kötelezettségre, a közös károkozók felelősségére, a kár fogalmára és a kártérítés módjára nézve, azzal, hogy a szerződési felelősségnél a deliktuális felelősség területén érvényes, a kár méltányosságból való mérséklésére vonatkozó szabályainak nincs helye.

[219] Lásd Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 36. A szerző hivatkozik az 1959-es Ptk. 318. § (1) bekezdésére. Megállapítja, hogy a két felelősség azonos elvek szerint valósul meg.

A különleges felelősségi alakzatok tényszerű (okozatossági) deliktuális és szerződésszegési jellegéről

A különleges felelősségi alakzatok (mint például épületkárok, orvosi felelősség, sportkárok stb.)[220] az általános kárfelelősségi szabályoktól azért eltérőek, mert tényállástól függően lehetnek szerződési, de deliktuális jellegűek is, szubjektív és objektív felelősséget maga után vonóak, továbbá tartozhatnak a saját és másokért való felelősség szabályainak körébe is.

Az *orvosi felelősség* gyógykezelési főszabályként szerződésből fakad, tényállástól függően, előfordulóan azonban lehet deliktuális jellegű is. Sajátossága az orvos betegtájékoztatási kötelezettsége, melyben különösen a kockázatok ismertetése a jelentős, egyúttal a betegnek a kezeléssel való egyetértése. Jogellenesség tekintetében nemcsak a Ptk. károkozási tilalma, továbbá az egészségügyi törvény irányadó, hanem az orvosi etika betartása is. Elsősorban eszközkötelem *(obligation de moyens)*, tehát az orvos a legmagasabb szintű szakmai ismeretek mellett köteles elvégezni diagnosztikai és gyógyítói tevékenységét. Eredménykötelemként *(obligation de résultat)* talán az esztétikai műtétek minősíthetők. Habár az orvosi felelősség elsősorban eszközkötelem, tehát az orvos mentesül a felelősségtől, ha úgy járt el, ahogyan azt az orvosi hivatás és szakma szabályai megkövetelik. Ám orvosi műhiba esetén, tehát ha az orvos nem *lege artis* járt el, akkor felelős a betegnek, kivételesen szűkebb családtagjainak az okozott vagyoni és nemvagyoni kárért.[221]

Sportkár eredhet szerződésszegésből, de a sportszabályok megsértése esetén lehet deliktuális is. Sportkárért felelős lehet a sportszervezet, objektív felelőssége alapján, ha a károkozásra a sportrendezvényen a sportobjektumok karbantartásának hiánya miatt (például tribün leomlása) a közönség tagjai testi sérelmet szenvednek. A sportszervezet vagy a sportorvos felelős lehet akkor is, ha a sportolót nem vetette alá kötelező orvosi vizsgálatnak, vagy e vizsgálat eredménye szerinti eltiltás ellenére a sportolót a sportban való részvételre ösztönözte. A sportoló felelős lehet a másik sportolónak okozott kárért, testi sérelemért, ha nem tartotta be a sportszabályokat. Sportkár felelős alanya lehet a sportszer-

[220] Lásd a Ptk. 6:535–6:562. §.

[221] Lásd például Köles Tibor: *Orvosi műhiba perek*, Budapest, HVG-ORAC, 1999. Az orvosi jogviszony polgári jogi szerződési jellegéről lásd Jobbágyi Gábor: Kezelési szerződések az orvosi jogban, in Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci konferenciák 2009. A magánjogi kodifikáció eredményei*, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2010, 33–50. Az orvosi műhibával okozott nemvagyoni károkra nézve felmerülhet az a kérdés, hogy vajon azok szankcionálása az új Ptk. alapján a személyiségi jogok megsértésére előirányzott sérelemdíj révén mennyiben lesz megoldható, közelebbről kérdésesnek tűnik, hogy a sérelemdíj alkalmazási köre teljes egészében le tudja-e fedni a nemvagyoni károkozás korábbi tényállási körét.

gyártó is, amennyiben a sportoló testi sérülésének oka a sportszer rejtett hibájából ered, például szertornában a hibás gyártású nyújtó eltörése miatt, vagy ha síversenyen hibás gyártású síléc következtében szenved a sportoló sérülést. A testi sérelmeket szinte szükségszerűen okozó sportok esetén vélelmezhető a károsulti hozzájárulás. Ám ez a vélelem megdönthető, ha a károkozásra a sportszabályok megsértése (például bokszban övön aluli ütés) alapján került sor, vagy amennyiben szándékos életellenes és tartós egészségkárosodást okozó cselekményből fakadt. A sportfelelősség lehet szubjektív, például sportalkalmazási szerződés megszegése, de lehet objektív is, hibás és ezáltal tényszerűen veszélyes sportszer hatása esetében. A különleges felelősség indokai közé tartozik, ha megállapítható a sportoló vagy mások magatartásának jogellenessége,[222] például előbbi a sportszabályok megsértése, utóbbi pedig a sportszervezet felelőssége, a sportbiztonsági mulasztás esetén.

A *másokért való felelősség* szabályai körébe tartozik a vétőképtelen *kiskorú* jogellenes, károkozó cselekményei alapján a szülőt, gondozót terhelő felelősség. Ide tartozik a vállalkozást harmadik személy irányában terhelő felelőssége az alkalmazott munkatevékenysége során, az általa okozott kárért, az állam felelőssége a közhatalom jogellenes gyakorlása során harmadik személynek okozott kárért.[223]

A *termék* által okozott kárért a gyártó[224] felel. A gyártónak nem kell megtérítenie a kár azon részét, amely a károsult közrehatásának tulajdonítható.[225]

Az *állatkárokért* az új Ptk. szerint elvben az állatartó felel, kivéve, ha bizonyítja, hogy az állat tartásával kapcsolatban felróhatóság nem terheli.[226] Elsődlegesen tehát az új Ptk. az állattartó szubjektív felelősségét irányozza elő. Ezzel szemben az új Ptk. szerint a veszélyes állat tartóját objektív (veszélyes üzemi) felelősség terheli.[227] Az 1959-es Ptk. a vadállatot tartotta veszélyes üzemi felelősség tárgyának. Szerintem az új Ptk. megoldása a helyes, mivel jogi szempontból nem fogadható el az a felosztás, mely szerint a háziállatokkal kapcsolatos felelősség alanyi, a vadállatok iránti felelősség tárgyi, annak a vélelemnek alapján, hogy a háziállatok nem, a vadállatok vagy vadon élő állatok kivétel nélkül kárveszélyesek. Ugyanis, tényszerű, hogy a vadállat is lehet olyan, mely nem hordoz fokozott kárveszélyt (például vadgalamb), és a háziállat is lehet fokozottan ve-

[222] Lásd jogtörténeti és komparatisztikai szempontból Földi András: A másért való felelősség a római jogban, Budapest, Rejtjel, 2004.
[223] Lásd a Ptk. LXXI. fejezet: Felelősség a közhatalom gyakorlásával okozott kárért (6:548–6:549. §).
[224] Lásd a Ptk. 6:551., 6:550. §. Lásd továbbá Újváriné Antal: *Felelősségtan,* 186.
[225] Lásd a Ptk. 6:525. §.
[226] Lásd a Ptk. 6:562. § (1) bekezdés.
[227] Lásd a Ptk. 6:562. § (2) bekezdés.

szélyes (például bika, fertőzött házigalamb). Meghatározott vadon élő állatok által okozott kárátalányi típusú kárfelelősséget külön törvény szabályozza. Külön kárfajtát képez a vadászati kár, amely a vadászat, mint veszélyes tevékenység különleges kárfelelősségi szabályait öleli fel.[228]

Az *épületkárok* is sajátosak. A döntő oksági kapcsolat alapján a kárért felelős lehet az épület tulajdonosa, tervezője, kivitelezője, karbantartója vagy használója az épület leomlása, vagy az épületről tárgyak, részek lehullása, vagy tárgyak kidobása miatti károkért, általában a tárgyi felelősség szabályai alapján.[229] Az új Ptk. főszabály szerint az épület tulajdonosát teszi felelőssé, kivéve, ha ő bizonyítja, hogy a kár az építkezésre és karbantartásra vonatkozó szabályok megsértéséből ered.[230]

Az új Ptk., hasonlóan az 1959-es Ptk.-hoz, a *tárgyi* (objektív vagy veszélyes üzemi) felelősséget is különleges felelősségnek minősíti. Igaz, hogy a tárgyi és alanyi felelősség, legyen az szerződési, vagy deliktuális forrású, egymáshoz úgy viszonyul, mint az általános a különöshöz. Főszabály szerint érvényes a szubjektív felelősségi rendszer, aminél a szubjektív felróhatóság (vétkesség) is felelősségi feltétel. E főszabály alól kivételt képez a veszélyes üzemi felelősség, pontosabban a veszélyes tárgy vagy tevékenység következében beálló kár iránti üzembentartói vagy tulajdonosi felelősség. Ha a fokozott veszélyt hordozó dologból vagy tevékenységből ered a kár, a szubjektív felróhatóság, a „vétkesség" bizonyítására nincs szükség, mivel ennél a felelősségnél döntő felelősségre vonási feltétel az okozatosság. Felelős nem az, aki akarta a kárt, hanem akinek tevékenysége vagy dolga okozta a kárt. Tehát ilyen értelemben a tárgyi felelősség kivétel azon főszabály alól, miszerint szükséges a vétkesség (szubjektív felróhatóság) bizonyítása. A legtöbb jogrendszerben azonban, ennek ellenére, az objektív felelősséget nem minősítik különleges felelősségi alakzatnak, annál fogva, hogy tényszerűen, a veszélyes üzemek és dolgok gyakorisága folytán az objektív felelősség szinte egyenrangú helyet foglal el a szubjektív felelősség mellett. A tárgyi felelősség tényszerű gyakorisága azonban nem bontja fel a szubjektív felelősség elsőbbségét, ugyanis a szubjektív felelősség szabályait akkor kell alkalmazni, ha a kár nem a veszélyes üzem vagy tevékenység hatására jött létre.

A fentiekben röviden utaltam már arra, hogy az atomkárok különleges felelősségi alakzatot alapoznak meg, miután például a német, osztrák, de úgy tűnik, újabban a magyar jogban is érvényesülő *atomfelelősségi* törvényekben

[228] Lásd Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 202–208.

[229] Lásd a Ptk. 6:560. §. Vö. Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 194–196.

[230] Nézetünk szerint téves az új Ptk. megfogalmazása: az lenne a logikus, ha az épület tulajdonosa akkor felelős, ha a kár például az építkezési szabályok megsértéséből ered, és nem akkor, ahogyan a törvény fogalmaz, ha az építő betartotta az építkezési szabályokat.

(Atomhaftungsgesetz) bevezetésre került az atomkárokért való ún. abszolút felelősség. Nem vitás, hogy az atomerőmű üzembentartója az atomkárokért a tárgyi, vagy objektív és deliktuális felelősség szabályai alapján felelős az atommű sugárzása, károsodása következtében harmadik személyeknek okozott életet érintő, egészségi, testi épségi károkért, mivel az atomerőművek fokozott kárveszéllyel járó létesítményeknek számítanak. Legtöbbször maga a törvény limitálja a kártérítési összeget, a kár típusától függően. Míg az általános tárgyi felelősségi szabályok szerint az erőhatalom kimentő ok, addig az abszolút felelősséget bevezető atomtörvények mellőzik e kimentő okot. Például, ha az atommű megkárosodására, és ebből következő károsító hatására földrengés miatt került sor, akkor a felelősségkimentése céljából az üzembentartó eredményesen nem hivatkozhat erőhatalomra (*vis maior*ra).

A *munkajogi* kárfelelősség[231] a magyar jogban a polgári jog határain kívül esik, de a hasonlóságok miatt érdemes röviden kitérni ennek kérdéseire is. A magyar jogban a munkaszerződést nem a Ptk., hanem a Munka törvénykönyve (Mt., 2012) szabályozza. Ugyanez a törvény szabályozza a munkajogi kártérítési felelősséget is, mind a munkáltatói, mind a munkavállalói oldalról.[232] A munkaszerződésből eredő felelősség lehet munkáltatói vagy munkavállalói, annak alapján, hogy ki szegte meg a munkaviszonyról szóló szerződést. Ez a felelősség elsősorban szubjektív, de objektív és deliktuális felelősség is lehet akkor, ha a kár fokozottan veszélyes üzem vagy dolog következtében állt be. Lehet saját magatartásért való felelősség, mind a munkáltatói, mind a munkavállalói oldalról, de lehet másokért való felelősség is, amennyiben a munkavállaló szerződési munkaviszonya fennállása során, munkaidőben harmadik személynek okozott kárt. Ez utóbbi esetben – amely már nemcsak a munkajog, hanem a harmadik személy vonatkozásában sokkal inkább a polgári jog szabályozása alá tartozik – elsődlegesen a munkáltató felelős a munkavállaló által munkavégzés közben harmadik személynek okozott káráért, de a munkáltatónak visszkereseti joga van a munkavállalóval szemben, ha a károkozás a munkavállalónak róható fel. Az Mt. kifejezetten rendelkezik arról, hogy amennyiben az Mt.-ben nincs speciális jogszabály, akkor a kártérítés

[231] Lásd Prugberger Tamás: A magyar munkajogi felelősség szabályainak felülvizsgálatra szoruló néhány kritikus pontja, *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok*, 185–192; Prugberger Tamás – Kenderes György: A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról, *Magyar Jog*, 2013/7, 393–402.

[232] Lásd a Munka Törvénykönyvéről (Mt.) szóló 2012. évi I. törvényt, kiegészítve a 2012. évi LXXXVI. törvény (Mth.) vonatkozó részeivel. Lásd közelebbről az Mt. 42–83. §-ait, amelyek a munkaszerződést, valamint 166–191. §-ait, amelyek a munkáltatói és munkavállalói kártérítési felelősséget szabályozzák.

tekintetében a Ptk. kárfelelősségi szabályait kell alkalmazni.[233] A Ptk. tehát a munkajogi kárfelelősség tekintetében ún. háttérszabályozásként jelentkezik. A hatályos megoldás szerint a munkajogi szerződési és deliktuális felelősség tekintetében *lex specialis*ként az Mt., *lex generalis*ként pedig a Ptk. szolgál.

Összefoglaló a szerződési és deliktuális felelősség kapcsolatáról

Az új Ptk. a szerződési felelősséget, a szerződésszegéshez fűződően (nemteljesítés, hibás teljesítés, késedelem) a deliktuális, szerződésen kívüli felelősségtől elkülönülten szabályozza. A két felelősségi rendszer közötti kapocs azonban ezzel nem szűnt meg. A Ptk. ugyanis előirányozza, hogy amennyiben a szerződési felelősségre nézve nincs külön jogszabály, a deliktuális felelősség szabályait kell alkalmazni. A szerződési felelősségre nézve a deliktuális felelősség szabályainak megfelelő alkalmazására elsősorban a felelősségi feltételekre és a felelősség mértékére vonatkozóan kerülhet sor.

[233] Lásd az Mt. 177. §-át, amely szerint „a kár megtérítésére egyebekben a Ptk. 6:518–538. §-ait kell alkalmazni".

V. fejezet

A SZERZŐDÉSSZEGÉS ÉS KÁRFELELŐSSÉGI JOGKÖVETKEZMÉNYEI

A szerződés teljesítése, a szerződés megegyezéses vagy egyoldalú felbontása (felmondása), a szerződés módosítása és a szerződésszegésből fakadó kártérítés (előreláthatósági vagy okozatossági mércéiről).

A pacta sunt servanda és a szerződésszegés

A pacta sunt servanda elve

A *szerződést* úgy kell teljesíteni, ahogyan szól, mivel hatálya, a felek megegyező akaratából következően, analóg a (kényszerítő) törvényi jogszabállyal, azaz a szerződő felek számára a szerződés törvény, a szerződő felek törvénye.[234] A *szerződéskötési szabadság*[235] értelmében a felek szabadon határozzák el, kivel kötik meg a szerződést, tehát szabadon választják meg a szerződés másik alanyát (kivételt képez a törvényes monopólium, kartell), továbbá azt, miről kötnek szerződést, azaz a felek szabadon szabják meg a szerződés tárgyát, tartalmát (a kölcsönös jogosultságokat és kötelezettségeket)[236] és alakját (kivéve a kötelező formát),[237] valamint a szerződés típusát (elvben nincs típuskényszer),[238] természetesen a jóerkölcs (közrend)[239] és a kényszerítő jogszabályok[240] tiszteleben tartásának feltételével. Miután azonban az érvényes *szerződés létrejött,*[241] a szerződésnek annál a jogszabállyal megszabott tulajdonságánál fogva, hogy kötelemfakasztó és kötelemkeletkeztető forrásnak, ténynek minősül, a szerződéskötési szabadság részben megszűnik, ehelyett a *teljesítési kötelezettség*[242] áll

[234] Lásd a Ptk. 6:58. §-át (A szerződés).
[235] Lásd a Ptk. 6:59. §-át (A szerződési szabadság).
[236] Lásd a Ptk. 6:59. §-ának (2) bekezdését (szerződési szabadság, szerződéstartalom).
[237] Lásd a Ptk. 6:70. §-át (Írásbeli alakhoz kötött szerződés).
[238] Lásd a Ptk. 6:60. §-át (jogszabály által megszabott szerződési tartalom).
[239] Lásd a Ptk. 6:96 §-át (jóerkölcsbe ütköző szerződés).
[240] Lásd a Ptk. 6:95 §-át (Tilos szerződés). Lásd továbbá a Ptk. 1:3. §-át (a jóhiszeműség és tisztesség elve) és 1:5. §-át (a joggal való visszaélés tilalma).
[241] Lásd a Ptk. 6:63–6.69. §-ait (A szerződés létre jötte).
[242] Lásd a Ptk. 6:34–6:57., 6:122–6:136. §-ait.

be. A szerződés *hatályának* beálltával[243] azonban részben továbbra is fennáll a szerződési szabadság, elsősorban a *szerződésmódosítás*[244] intézménye által, de ehhez szükséges a felek egyetértő hozzájárulása (közös megegyezése).

A szerződésszegés és ennek alapvető jogkövetkezményei

A pacta sunt servanda elvének megsértésére a szerződésszegés útján kerül sor. Szerződésszegésnek minősül a szerződésben vállalt kötelezettségekkel ellentétes magatartás.[245] A szerződésszegés alapvető jogkövetkezményei lehetnek: a szerződésszerű *teljesítés* követeléséhez való jog,[246] a *visszatartási jog* (ius retentionis),[247] az *elállás* vagy felmondás,[248] felelősség a szerződésszegéssel okozott *károkért*.[249]

Klasszikus *esetei* a szerződésszegésnek a *nemteljesítés*,[250] a szerződés részben való teljesítése, amennyiben a szerződés a teljes szolgáltatásra kötelez, a *hibás teljesítés*[251] és a *késedelem*.[252] A visszterhes szerződésnek egyik fél általi nemteljesítése útján történő szerződésszegés egyik jelentős jogkövetkezménye a *nemteljesítési kifogás* (exceptio non adimpleti contractus). Ugyanis a felperesnek az alperes ellenében benyújtott teljesítési kereseti kérelme alperesi kifogás alapján elutasítható, ha az alperes eredményesen hivatkozik arra, hogy az ő előzetes felszólítására a felperes kijelentette, hogy nem hajlandó teljesíteni. Következménye ez a visszterhes szerződések azon sajátosságának, hogy a felek szolgáltatásai viszonosak,[253] és külön teljesítési határidő megszabásának hiányában egyide-

[243] Lásd a Ptk. 6:116–6.120. §-ait (A szerződés hatálya, hatálytalanság).

[244] Lásd a Ptk. 6:191–6:192. §-ait.

[245] Lásd a Ptk. 6:137. §-át (Szerződésszegés). Vö: Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Új magyar polgári jog, III. kötet, Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződés általános szabályai*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2015, 259.

[246] Lásd a Ptk. 6:138. §-át (A tejesítés követeléséhez való jog).

[247] Lásd a Ptk. 6:139. §-ának (1)–(3) bekezdéseit.

[248] Lásd a Ptk. 6:140. §-át (Elállás, felmondás).

[249] Lásd a Ptk. 6:142. §-át (Felelősség a szerződésszegéssel okozott károkért), 6:143. §-át (a kártérítés mértéke). Lásd továbbá a Ptk. 6:174. §-át (Kártérítés kellékhiányos teljesítés esetén.

[250] Lásd a Ptk. 6:34. §-át (a teljesítés általános szabálya), továbbá a Ptk. 6:183. §-át (a teljesítés megtagadása).

[251] Lásd a Ptk. 6:177–6.178. §-ait (A hibás teljesítés különös szabályai).

[252] Lásd a Ptk. 6:153–6:155. §-ait (A kötelezett és a jogosultátvételi késedelme).

[253] Az új Ptk. 6:61. §-ában (visszterhesség vélelme) *általában* típustól függetlenül *vélelmezi a visszterhességet*, vagyis, a szerződéssel kikötött szolgáltatásért – ha a szerződésből vagy a körülményekből más nem következik – ellenszolgáltatás jár. Nyilvánvaló azonban, hogy e vélelmet nem kell megdönteni, ha adott szerződés nevesítésénél, jellegénél fogva, ingyenes (például ajándékozás). Ugyanis az ingyenesség a szerződés tartalmából, de típusából, céljából (animus donandi) következik. Helyesebb lett volna, ha a visszterhesség vélelmét csupán a *vállalkozói*

jűek,[254] és teljesítésük egymással feltételezett. E kifogás eljárásjogi hatása mellett anyagi jogi jellegű is. Eredményessége attól függ, hogy a teljesítési per előtt az alperes már eredménytelenül felszólította a felperest, hogy teljesítse az ő vállalt szolgáltatását. A feltételhez és határidőhöz[255] fűzött feltétel és határidő be nem állta miatt (még) hatálytalan szerződés teljesítése eredményesen nem követelhető.[256]

Szerződésszegés és szerződési felelősség (a primáris és szekundáris felelősség korrelációja, viszonyítása)

A szerződésszegés és a szerződési felelősség

A szerződést megszegő fél a szerződéshez hű, jóhiszemű szerződő félnek kártérítési felelősséggel tartozik. Ezért, habár a fennebb vázoltak alapján a szerződésszegésnek a kártérítési kötelezettségen túlmenően egyéb szankciói is vannak, a szerződésszegés és a szerződési (kártérítési) felelősség mintegy szinonimaként szerepel a jogirodalomban.

A szerződési felelősség azonban tágabb jelentéssel bír a kártérítési felelősség, azaz a szerződésszegéssel okozott kár térítési kötelezettségének fogalmánál.[257] Beletartozik ugyanis az ún. primáris vagy *elsődleges kötelezettség* (Schuld) teljesítése iránti felelősség. Ez nem más, mint az eredeti, azaz szerződésben vállalt szerződési kötelezettségek maradéktalan teljesítése. A szerződésszegés következtében beálló kár térítése (az ún szekundáris vagy *másodlagos* kötelezettég, Haftung)

---

szerződésekre nézve irja elő a Ptk., ami tipikus a jogösszehasonlításban, azaz a kontinentális kódexek túlnyomó többségében, és nem terjeszti ki az összes, tehát nem kereskedelmi, azaz a polgári jogi szerződésekre is. Ugyanis a szükebb értelemben vett polgári jogi, nem kereskedelmi szerződések jogában számos ajándékozáson túlmenő ingyenes szerződés ismeretes, mint ingyenes letét, kölcsön, (szívességi) lakásbérlet stb. Ha a visszterhességi vélelem a polgári jogi szerződésekre is vonatkozik, és valódi vélelemről volna szó, akkor ezen ingyenes szerződéseknél bizonyítási teherviselés ellenében kellene a vélelem ellenkezőjét bizonyítani. Szerencsére, a törvényhozói szándék nem „igazi", azaz teljes vélelmet takar, hiszen kimondja, hogy a vélelem nem vonatkozik azokra a szerződésekre, amelyeknek tartalmából az ingyenesség kitűnik.

254 Lásd a Ptk. 6:128. §-át.

255 Lásd a Ptk. 6:116–6.117. §-ait.

256 Lásd a Ptk. 6:119. §-ának (1) bekezdését.

257 Lásd Szalma József: Felelősség a szerződésszegésért, in *Decem anni in Europea Unione*, III., Miskolc, Miskolci Jogtudományi Műhely – Miskolci Egyetemi, 2015, 170–192; uő: A fogyasztói jogok oltalma és az új Ptk., in Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára,* Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 524–537; uő: Felelősség a szerződésszegésért, *Publicationes Universitatis Miskolciensis,* Tomus XXXIII, 2015, 335–353; uő: Felelősség a szerződésszegésért (tanulmány), *Jogtudományi Közlöny,* 2015/4, 183–192.

körébe tartozik. Ugyanis a szerződésszegéssel okozott kár kifizetése, térítése nem menti ki a szerződésszegőt az eredeti (megszegett) szerződési kötelem hibátlan teljesítése alól. Ez alól a szerződési felelősség körében egyetlen kivétel van, a *kötbér.*[258] Ugyanis a kötbérről szóló szerződési klauzula, mely előre meghatározott összeg fizetését irányozza elő szerződésszegés esetére, lehetővé teszi, hogy a szerződő fél, akinek a terhére a kötbérkötelezettség szól, kötbér fizetésével, minden további jogkövetkezmény nélkül, az eredeti szerződési szolgáltatás mellőzésével „kilépjen" a szerződésből. A kötbér írásbeli[259] kikötése, mint előre, szerződésszegés esetére, a szerződésben megszabott összeg fizetése a Ptk. rendelkezésének értelmében akkor is fizetendő, ha a másik szerződő fél a szerződésszegés következtében nem szenvedett kárt. Ez esetben a szerződésszegés puszta ténye kényszeríti a szerződésszegőt a kötbér kifizetésére, függetlenül attól, hogy a másik szerződő félnek a szerződésszegésből nem származott kára. Persze, a „sima" szerződési felelősségnek, a kár mértékével mért arányos kártalanításhoz képest tágabb voltát az is bizonyítja, hogy a szerződésben lehetnek *felelősségkorlátozó* klauzulák. Ilyen (a) biztosítási szerződésnél a bizosítási kockázatredukció, például ha a tűzesetet a biztosító kizárja, vagy a biztosítási önrész vagyfranchaise, amikor a kockázat egy részét a biztosított vállalja; (b) továbbá felelősségkizáró klauzulák (például olyan szerződési klauzula, amely szerint öt napos teljesítési késedelemért a gyártó, szállító nem felelős).[260]

A szerződésszegésből eredő kártérítés mértéke

(Az előreláthatósági vagy az okozatossági mérce dilemmái; a culpa in contrahendo és a kártérítés.)

A szerződésszegés miatt beálló kártérítési felelősség mértékének dilemmája (okozatosság, avagy előreláthatósági klauzula)

A kártérítési felelősségnél megkülönböztetjük a kárfelelősség általános feltételeit (a kár létrejötte, a jogellenes magatartás, okozatosság és alanyi felelősségnél a szubjektív felróhatóság) a kárfelelősség mértékére vonatkozó szabályoktól, azaz a kártérítéstől (főszabály szerint a károsult a teljes kárának megtérítésére jogosult). A szerződésszegésből fakadó kártérítési kötelezettség feltételeiben, és különösen térítési mércéiben ezektől az általános szabályoktól (melyek egyébként elvben és

[258] Lásd a Ptk. 6:186. §-ának (1)–(4) bekezdéseit.

[259] Lásd a Ptk. 6:186. §-ának (2) bekezdését, mely szerint a kötbér írásban köthető ki. Tehát a kötbér érvényes kikötése lényeges írásbeli alaki kelléket (forma ad solemnitatem) követel meg

[260] Lásd Szalma: *Gondolatok a kontraktuális és deliktuális felelősségről*, 214–215.

főszabályként egyaránt érvényesek a szerződésszegésből és a polgári jogi deliktumokból fakadó károkra nézve) merőben eltérnek.

Így a (a) *felelősségi feltételek* körében a szerződésszegés esetében, meghatározott körben, a *kártérítés akkor is fizetendő, ha a kár nem állt be.* Az említett kötbér esetén kívül ilyen eset még az ún. absztrakt kár fizetésének kikötése, szerződésszegés esetére. Külön esetet képez a negatív és a pozitív *szerződési érdek* mentén fizetendő kártérítés. Példa lehet erre az, hogy az ingatlaneladó indokolatlanul elállt az adásvételi szerződéstől. A vevő itt abban szenvedett kárt, hogy a későbbiek során az ingatlanpiacon beálló változások miatt sokkal drágábban jutott volna azonos minőségű ingatlanhoz. Ilyenkor áll be a *különbözeti kár*, esetünkben az eredeti és későbbi azonos típusú ingatlan ára közötti különbség. Az absztrakt kárnak példája lehet az ún. alotmánszerződés, mely például a horvát jogban ismeretes (ugovor o alotmanu). E szerződés valójában szállodakapacitások foglalását jelenti. A turisztkai ügynökség szezonon kívül a szállodánál megrendel meghatározott számú szobát. E szerződés gyakorta tartalmaz „teljes fizetés az üres kapacitásért" klauzulát. Ami azt jelenti, hogy az ügynökség teljes árat fizet akkor is, ha nem sikerül a szezonig, turistaidényig „feltöltenie" a szerződésbe foglalt turisztikai kapacitást. E klauzulával ellátott szerződésben a károsszeg a „fel nem töltött" kapacitásokért való megrendelői helytállásban nyilvánul meg, mintegy absztrakt kártérítésként. Ezekben a szerződésekben szokásos, hogy felek megállapodnak abban, hogy a foglalással nem arányos teljesítés esetén, tehát amennyiben a foglaltakhoz képest keesebb turista érkezett, a megrendelő teljes árat fizet, még akkor is, ha a szálloda, azaz vendéglátó az aktuális turisztikai kínálatból feltöltötte a kapcitásokat. Ez a szerződési klauzula „teljes ár az üres kapacitásért" elnevezéssel ismeretes. Ilyen továbbá az áruszállítási szerződésben, késedelemre előirányzott pönálé, *bírság* is. Például olyan szerződési klauzula, mely szerint minden nap késedelemért a megrendelőnek joga van a szállított áru összértékének 0,05%-a arányában bírságot igényelni. A megrendelőnek itt is joga van a bírságra, még akkor is, ha a késedelemből, tehát a puszta szerződésszegésből nem származott kára.

A szerződésszegésnél az *okozatossági felelősségi feltétel* is másként jut kifejezésre, mint például a deliktuálisnál, mivel az előbbinél vélelmezhető az, hogy minden, a szerződésszegést követően beálló kár a szerződésszegésből következik, de ez a vélelem megdönthető. A deliktuális fellősségnél az okozatosság bizonyítandó és nem vélelmezett. Az okozatosság továbbá a deliktuális felelősségnél elvben felelősségi feltétel, de felelősség-mértékmeghatározó[261] is. Így például

[261] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 67. Az okozatosságnak több funkciója, *rendeltetése* van: (a) általános *felelősségi feltétel*; (b) *rámutatat a felelősség alanyára*; c) *konkurrens okozatosságnál* a nem túlnyomó vagy ún. lényegtelen okot mellőzően felelősségkizáró; (c) *kummulatív okozatosságnál* felelősségmegosztó tényező – azaz valamennyi okhordozó

közvetlenül a jogellenes cselekményből vagy mulasztásból eredő kár *(közvetlen kár)* térítendő, míg a *közvetett kár*, azaz a később beálló kár már nem, amennyiben nem nyert bizonyítást, hogy ez is az eredeti oknak tudható be.[262]

(b) A Ptk. a szerződészegés esetére különleges *felelősségmérték-meghatározót* is, vagy akár felelősségkizárási rendeltetést is előirányoz, és ez nem más, mint az *előreláthatóság*.[263] A szerződést megszegő fél ugyanis a Ptk. szerint nem felelős azért a kárért, amit a szerződés megkötésének idején nem látott előre, vagy nem volt köteles előre látni.[264] Az újabb magyar jogirodalom ezt a feltételt úgy is minősíti mint az általános (erőhatalom, esemény, jogos védelem, kényszerhelyzet) kimentő okok mellett érvényesülő sajátos (szubjektív) kimentő okot, de úgy is mint a felelősség mértékének meghatározóját[265] – annak révén, hogy a szerződésszegő csak az általa előrelátott, vagy kötelezően előre látandó károkért vonható felelősségre, a többiekért nem, bár az okozatosság fennáll. Az előreláthatóság az új Ptk.-ban a deliktuális felelősség terén is kifejezésre jutott, olymódon, hogy a törvényi megfogalmazás szerint az előre nem látható körülmények esetében az okozatosság nem állapítható meg.[266] A megfogalmazás érthető, de nem pontos, hiszen az okozatosság ténybeli kérdés, és a bíróság, mint ilyet, köteles megállapítani, tehát előre nem látható körülmények esetében is, más kérdés, hogy a felelősségre is marasztal, például nem adekvát okozatosság mentén. Nem kötelezően annak alapján, hogy hiányzott az előreláthatóság körülménye.

---

hozzájárulásának arányában felelős; (d) *adekvát* és *tipikus okozatosságnál* felelősségmérték-meghatározó (főszabályként a közvetlen és kivételként a közvetett károk iránti felelősséget irányozza elő, azaz a károkozó csak azért a kárért felelős amelynek oka adekvát vagy tipikus); (e) *hipotetikus kauzalitás* esetén, amikor az egyik ok időben megelőzi a másikat, de a későbbi ok is azonos kárhoz veztett volna, a többségi vélemény szerint, az utólagos ok hordozója felelősségének kizárásához vezet. Az okozatosság funkciói elvben mind a szerződési, mind a deliktuális felelősségre egyaránt érvényesek.

[262] Uo., 75–76.

[263] Lásd Földi: *A kontraktuális és deliktuális felelősség konkurrenciájának történetéhez*,; Zlinszky János: Elvárhatóság a magyar jogban, in Bíró–Szalma (szerk.): *Kötelmi jogikodifikációs tanulmányok*, 43–50; Vékás: *Előreláthatósági klauzula*; Menyhárd: *Felelősség a szerződésszegésért*, 25; Miskolczi-Bodnár: *Kontraktuális és deliktuális károk;* Csécsy: *A szerződésszegés szabályozásának néhány problematikája;* Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 69, 70; Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 416–418; Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 2014, 215–226.

[264] Lásd a Ptk. 6:143. §-ának (2) bekezdését. Lásd továbbá a Ptk 142. §-át (felelősség a szerződésszegéssel okozott károkért), mely szerint „aki szerződésszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül azonban a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta."

[265] Vö. Fuglinszky: *Kártérítési jog*, 162–163. (Előreláthatósági korlát a kontraktuális felelősség jogában.)

[266] Lásd a Ptk. 6:521. §-át (előreláthatóság), mely szerint nem állapítható meg az okozatosság azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre, és nem is kellett előrelátnia.

Akárhogyan is minősítjük az előreláthatóságot, akár úgy, mint pozitív felelősségi feltételt, vagy e tény hiánya esetén felelősségkimentő jellegűnek tartjuk, vagy pedig felelősségmérték-meghatározó tényező – a szerződésszegő csak annyi kárt enged téríteni, amennyit a szerződésszegő előre láthatott –, ugyancsak felmerül a kérdés, hogy az előreláthatóság mintha indokolatlanul gyengítené a károsultnak a lehetőségét arra nézve, hogy kárának teljes térítésére, sőt egyáltalában bárminemű mértékben kötelezze a szerződésszegő felet. Habár a kártérítési jog elsődleges célja a károsult oltalma, itt mintha igen tág teret adott volna a Ptk. a károkozó kimentésének, vagy felelősségének csökkentéséhez. Igen komoly kérdés a bizonyíthatóság arra nézve, hogy a szerződésszegőnek mit és mennyit kellett a szerződés megkötésének időpontjában előre látnia. Mintegy „kaucsuk" (rugalmas) normaként szinte határtalan kimentő okként szerepelhet. A klasszikus kimentő okok és az okozatosság felelősségmérték-meghatározó rendeltetése, úgy tűnik, elegendően oltalmazzák a károkozót. Az újabb magyar jogelmélet is kritikusan viszonyul a szerződésszegés esetén fizetendő kár mértékének az új Ptk. által az előreláthatósági klauzulának (gyakorlatilag szubjektív mérce alapján történő) favorizációjához, az okozatossági elv (gyakorlatilag objektív) mércéjének rovására.[267]

A *német*, *osztrák* és a *francia* jogban ezért a szerződési felelősségnél, azaz a szerződés megszegésénél *nem az előreláthatóság, hanem az okozatosság* a kártérítés mértékének meghatározó tényezője, vagyis a szerződést megszegő fél kártérítési felelősségi mértéke nem addig terjed ameddig a szerződésszegő előreláthatósága (szubjektív körülmény),[268] hanem addig, ameddig az okozatosság „elvisz". Másszóval, az okozatossági mérce szerint a szerződést megszegő fél azokért a károkért felelős, amelyek a szerződésszegésnek tudhatók be.[269] Feltéve, hogy nincs felősségkorlátozó vagy felelősségkizáró klauzula, vagy szerződésszegés esetére összegszerűen előre meghatározott absztrakt kártérítés (mely független attól, hogy a szerződésszegés következményeként volt-e kár, és ha igen, az

[267] Lásd Kovács Kázmér – Kovács Szabolcs: Indemnation and the Insurance Contracts, in *Business law in Hungary,* Budapest, Patrocinium, 2016, 391.

[268] A Ptk. 6:143. §-ának (2) bekezdése értelmében.

[269] Lásd például *(a német jogban)* H. Ehmann: *Garantie- oder Verschuldenshaftung bei Nichterfüllung und Schlechtleistung,* München, Festschrift für C.W. Canaris, 2007, 165–218; Max Rümelin: Culpahaftung und Kausalhaftung, *Archiv für die Civilistische Praxis*, 1898, 285; uő: Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf- und Zivilrecht, *Archiv für die Civilistische Praxis,* 1900, 171; *(az osztrák jogban)* Koziol–Welser: *Bürgerliches Recht*, 2001, 289–292; *(a francia jogban)* P. Esmein: La faut et sa place dans la résponsabilité civil, *Revue triemestrielle de droit civil,* 1949, 480; uő: Le fondament de la résponsabilité contratctuelle raprochée de la résponsabilité delictuelle, *Revue triemestrielle de droit civil,* 1933, 627–692; uő: Trois problèmes de la résponsabilité civil (causalité, concours de la résponsabilité, conventions d'irrresponsabilité, *Revue triemestrielle de droit civil,* 1934, 317; uő: L'obligation et la résponsabilité contratctuelle, in *Le droit privé Français du XXe siècle, Études offertes à Georg Ripert,* II., Paris, 1950, 102–115.

mekkora). Az absztrakt kárt *kárredukciónak* is nevezzük. Az absztrakt kár a puszta szerződésszegéstől esedékes, akkora összegben, amekkorát a szerződésszegés tényére nézve a szerződés előirányzott.

Az absztrakt kár különbözik a *kárátalánytól,* abban, hogy a kártérítési átalányösszeg becsült kártérítés, arra az esetre, ha a kártérítés összegének megállapítása akadályokba ütközik. Az absztrakt kár összege nem becsült kár, hanem a szerződésben előre meghatározott kártérítési összeg.

Kárfelelősségi biztosítás esetén törvény, általános üzletkötési feltétel, vagy maga a szerződés kizárhatja, korlátozhatja a bizosítási kockázatokat, vagy a kockázatok megvalósulása (biztosítási esemény) esetén a biztosítási összeget (például alulbiztosítás, előre limitált biztosítási összeg). Ugyanakkor a felelősségbiztosítási szerződés a kárfelelősség csökkentése céljából előirányozhat (integrális, proporcionális vagy leszámítolási) *önrészt* (biztosítási franchaise), mely a kárviselés egy részével a károkozót terheli.

A culpa in contrahendo

Az új magyar Ptk-ban is szabályozott culpa in contrahendo (rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás) nem tekinthető szerződésszegésnek, mivel a szerződés létre sem jött, inkább a törvényi jogszabály által előirányzott jóhiszeműségi követelménnyel ellentétes magatartásról van szó, mely a rosszhiszemű tárgyaló felet a másik jóhiszemű fél javára, a szerződéskötési tárgyalás költségeinek térítésére kötelezi.[270]

[270] Lásd a Ptk. 6:62. §-ának (5) bekezdését (Együttműködési kötelezettség). E rendelkezés értelmében „ha a szerződés nem jön létre, az a fél, aki az (1) bekezdésben foglalt tárgyalások során szükséges együttműködési és tájékoztatási kötelezettségét, a szerződéskötési tárgyalások során megszegte, köteles a másik fél ebből származó kárát a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség általános szabályai szerint megtéríteni." Megjegyezhető, hogy e rendelkezés a kártérítés mértéke tekintetében túlmegy a szokásos megoldáson, mely a jóhiszemű szerződő félnek csupán a tárgyalási költségeinek térítését irányozza elő. Lásd Szalma József: Rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség, Prekontrakuális felelősség – Culpa in contrahendo, in Gondosné Pusztahelyi Réka – Juhász Ágnes (szerk.): *Javítandó és jobbítható elemek a Ptk. kodifikációjában,* Miskolc, Novotni, 2012, 219–243.; Szalma József: Culpa in contrahendo unter Berücksichtgung der Doktrin und Rechtsprechung in Serbien, in Rudolf Welser (hrsg.): Haftung aus Verschulden beim Vertragsabschluss in Zentral- und Osteuropa, Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2012, 167–206.

A szerződés megváltozott körülmények miatti megszegése és módosítása

Az előreláthatóság és a megváltozott körülmények (clausula sic stantibus) miatti szerződésszegés, a szerződés felbontása, vagy módosítása

A szerződés nemteljesítése, vagy nem szerződésszerű teljesítése a 19., de főleg a 20. században meghozott Ptk.-k ban, vagy bírói gyakorlatban a szerződés módosítását, vagy felbontását tették lehetővé, feltéve, hogy a) a szerződés visszterhes, b) tartós, c) hogy a szerződés teljesítésének körülményei a szerződés megkötésének időpontjához képest a szerződés teljesítésének időpontjában d) előre nem látható körülmények, felek által elő nem idézett okok miatt (mint például hirtelen nyersanyagár változás), (d) ellehetetlenült, vagy elnehezült az egyik fél szerződésszerű szolgáltatásának teljesítése. Ez esetben az európai kódexek (például az olasz Ptk.) rendelkezései, vagy a praxis állásfoglalásai, például a francia Cour de cassation és a Conseil d'État 1916. évi határozata szerint,[271] továbbá a doktrínában kialakult ún. théorie d'imprévision[272] alapján engedélyezik a megszorult fél ké-

[271] Cour de Cassation, Gaz de Bordeaux, Conseil d'État, 1916. Nov. 30, 5.16.3.17.

[272] A *francia jogban* az előreláthatóságnak a rebus sic stantibus miatti módosításának feltételét eleinte a vis maior (például háború) általi tényleges ellehetetlenülése képezte. A későbbi elmélet a szerződésmódosítást lehetővé tette olyan eseteben is, amikor a szerződés teljesítésének időpontjában beálló, a körülmények változása miatt súlyos értékaránytalanságot okozott az egyik fél kárára. Mások a szerződésmódosítás jogi okát, indokát a causa (jogcím) megváltozott körülmények miatti megszüntében keresték, azaz abban, hogy a szerződés többé nem felel meg a szerződő felek eredeti céljának, elvárásainak. Lásd Carbonnier: *Droit civil, Les Obligations,* II. kötet, 494; Voirin: *De l'imprevision dans les rapports privé,* Nancy, Thése, 1922; Gaudin-Lagrange: *La crise de contrat et la role de juge,* Monpeiller, Thése, 1935; C. Popescu: *Essai d'une théorie de l'imprevision en droit française, et comparé,* Paris, Thése, 1937. A Code civil 2016. évi reformja bevezeti a klausula rebus sic stantibus szabályát (Or. No 2016. 131 du 10. févr. 2016 art.2.). A Cc. új, 1195. szakasza szerint, ha az előre nem látható okok miatt a visszterhes szerződés egyik fele számára a teljesítés kivételes kockázat vállalásával járna, kérheti a másik féltől a szerződés közös megegyezés alapján történ módosítását. Ennek elutasítása vagy eredménytelensége esetén pedig bírósághoz fordulhat a szerződés adaptációja, módosítása céljából. Lásd pl. Picod: Imprévision à la français, commentaire du projet, *AJCA (Actualité juridique contrats d'affaires),* 2015, 441; Xavier Henry et al.: *Code civil,* 119. édition, Paris, Dalloz, 2020, 1438. A clausula rebus sic stantibus miatti szerződésmódosítás kérdése a XX. század első felében az *osztrák* jogirodalmban és bírói gyakorlatban is felmerült. Armin Ehrenzweig (*System des österreichisches Privatrechts*, 2. kötet, Wien, 1928, 348–349) szerint az eladó, a cukor iránti rendkívüli kereslet növekedés miatt, jogosult a megrendelt mennyiséget a teljesítés során arányosan csökkenteni az összes megrendelő terhére. Hasonlóképpen az osztrák Legfelsőbb Bíróság (Oberstes Gerischtshof, Ö) 1916. március 28-i állásfoglalásában a szerződés bírósági módosítását a megváltozott háborús körülmények miatt tartotta indokoltnak. A *német* jogban érvényesülő állásfogalalás szerint az ajándékozás visszavonható az ajándékozó szorultsági helyzete esetében. Lásd Ludwig Enneccerus – Theodor Kipp – Martin Wolff*: Recht der Schuldverhältnisse*, Tübingen, J.C. B. Mohr, 1958, 493–494.

relmére a szerződés bírói módosítását, vagy a szerződés felbontását és az előző helyzet helyreállítását. Ezek szerint ugyanis a pacta sunt servanda elve csak akkor érvényesül, ha a tartós, visszterhes kötelmi szerződés esetében a szerződés megkötésének és teljesítésének időpontja között a piaci körülmények lényegesen, a szerződés gazdasági ellehetetlenítését, vagy elnehezítését nem okozva, nem változnak. Ha azonban e körülmények a teljesítési időpontban drasztikusan változnak, előre nem látható, elháríthatatlan, külső körülmények miatt, úgy, hogy a szerződésszerű teljesítés az egyik fél számára általános vélemény szerint méltánytalan lenne, a szorult helyzetben levő szerződő fél kérelmére igényelhető a szerződés bírói közreműködés általi módosítása, vagy felbontása.

Az új Ptk. a clausula rebus sic stantibus szabályát hasonlóképpen irányozza elő. A *bírósági szerződésmódosítás* cím alatt a Ptk. rögzíti, hogy (1) „bármelyik szerződő fél a szerződés bírósági módosítását kérheti, ha a felek között *tartós jogviszonyban* a szerződés *megkötését követően előállott körülmény* következtében a szerződés változatlan feltételek melletti teljesítése *lényeges jogi érdekét sértené*, és a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában *nem volt előre látható*; b) a körülmények megváltozását *nem ő idézte elő*; és c) a körülmények megváltozása nem tartozik a *rendes üzleti kockázat* körébe. (2) A bíróság a szerződést az általa meghatározott időponttól, legkorábban a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontjától kezdődően úgy *módosíthatja*, hogy a körülmények megváltozása miatt *egyik fél lényeges jogi érdeke se sérüljön*."[273]

Észrevételezhető, hogy a Ptk mellőzi a szokásos, vagylagos, szerződés felbontására irányuló szankciót, és csupán a szerződés módosítását teszi lehetővé. Egyébként a clausula sic stantibus szabálya azt jelenti, hogy a szerződésszerű teljesítéstől nem lehet eltérni, ha a körülmények a szerződés megkötésének és teljesítésének időponjában lényegében azonosak. A jogirodalom arról is szól, hogy a rebus sic stantibus szabálya nem más, mint a laesio enormis post festum (utólagos feléb túli sérelem). Ugyanis a szerződés megtámadhatósága a kölcsönös szerződési szolgáltatások szembetűnő aránytalansága miatt (laesio enormis)[274] e szolgáltatások értékének eltérését a szerződés megkötésének időpontjában, míg a rebus sic stantibus esetében a szerződés teljesítésének esedékes időpontjában mérendő. A két értékegyenlőség elvét szolgáló jogintézmény közötti eltérés ezen kívül a szankciókban nyivánul meg, a laesio enormisnál a szerződés megtámadható, a rebus sic stantibusnál egyes jogrendszerkben módosítható, vagy más jogrendszerekben felbontható.

[273] Lásd a Ptk. 6:192. §-át.
[274] Lásd a Ptk. 6:97. §-ának (1), (2) bekezdését (Feltűnő értékaránytalanság).

Okozatossági vélelem mint a szerződésszegésből eredő kár mértékének meghatározója

Okozatossági vélelem a szerződésszegésből eredő károk mértéke tekintetében

A szerződésszegés esetén a doktrína szerint (Constantinesco, fr.) vélelmezhető, hogy a szerződésszegést követően beálló összes kár a szerződésszegésből következik (okozatossági vélelem). E vélelem azonban megdönthető, amennyiben az alperes szerződésszegő bizonyítja, hogy a kár nem a szerződésszegésből, hanem egyéb okból következett.[275] Ez a vélelem a szerződéshez hű, jóhiszemű szerződő fél jogos érdekeit oltalmazza. A vélelemnek ellenkezőjét illető bizonyítási teher a szerződésszegőt sújtja, vagyis ő kell, hogy bizonyítsa azt, hogy adott kár nem a szerződés megszegéséből következett, hanem más okból, például harmadik személy cselekvő, vagy mulasztó magatartásából. Közreműködő esetében azonban a közreműködő mulasztásáért a közreműködő megbízó a felelős.[276] Szerződési késedelmi bírság, v. kötbér (mint absztrakt kár) esetén azonban a szerződésszegő köteles az előre szerződésben megszabott összegű bírságot megfizetni, a puszta késedelem tényének bizonyítása alapján, anélkül, hogy az ezáltal okozott kárt bizonyítani kellene, sőt akkor is, ha a késedelemből, vagy más szerződésszegésből a jóhiszemű, szerződéshez hű szerződő félnek nem származott kára.

A szerződésszegés megelőzését szolgáló, szerződés teljesítését szavatoló biztosítékok, a lehetetlenülés és a vállalkozói inszolvenciajog (fizetésképtelenségi újjászervezési eljárás)

A szerződésszegést hátráltató szerződési biztosítékok

A szerződés teljesítését, azaz megerősítését biztosító szerződési klauzulák, mint a *jótállás,*[277] *foglaló,*[278] *kötbér,*[279] a főkötelemtől függő (akcesszorikus) *kezességi,*[280]

[275] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 118.
[276] Lásd a Ptk. 6:148. §-ának (1) bekezdését (Közreműködőért való felelősség).
[277] Lásd a Ptk. 6:171–6.173. §-ait (Kötbér)
[278] Lásd a Ptk. 6:185. §-át (Foglaló).
[279] Lásd a Ptk. 6.186–6:189. §-ait (Kötbér).
[280] Lásd a Ptk. 6:416–6:430. §-ait (Kezességi szerződés).

garancia,[281] *jelzálogi* és *zálogszerződés.*[282] Az ún. független vagy különvált ingó tárgyú zálogszerződést az új Ptk., szerintem helyeselhetően, kiiktatta, de ezt szintén helyeselhetően fenntartotta az ingatlan tárgyú jelzálog esetén,[283] hiszen a jelzálog követi a terhelt ingatlant, tehát kötelezi az új ingatlantulajdonost is. Az ingótárgyú zálogjogi szerződés a főszerződéstől (például hitel, kölcsön) függ, annál fogva, hogy rendeltetésénél fogva a teljesítését szolgálja, és ilymódon fogalmában is értelemszerűen jelen van a járulékosság (vagyis a biztosított főszerződéstől való „függőség"). Így a járulékos szerződések főszabályként követik a főszerződés „sorsát" (például semmissége, felbontása, módosítása esetén). A törvényen alapuló szerződésszerű teljesítést biztosító klasszikus jogintézmények pedig a *kellék-*[284] és *jogszavatosság,*[285] de ide tartozik a vállalkozások közötti pénztartozás teljesítésének biztosítéka, a *bankgarancia*, továbbá a gyártó *termékfelelőssége*[286] is.

Lehetetlenülés

A szerződés teljesítésének, kötelezettnek fel nem róható akadályai, például erőhatalom (vis maior), egyedi dologszolgáltatásra irányuló kötelezettség esetében, a dolog kötelezettjének fel nem róható tönkremenetele következtében az objektív *lehetetlenülés*[287] áll be. Az objektív lehetetlenülés nem minősíthető szerződésszegésnek, ez a szerződés megszűntének egyik külön esetét képezi.[288] Ezzel szemben, ha a lehetetlenülés a kötelezettnek felróható magatartásából következett be *(szubjektív lehetetlenülés),* a lehetetlenülés szerződésszegésnek minősül, és ez a kötelezettnek a pénzbeli kártérítési kötelezettségével jár.[289]

Vagylagos és egyedi szolgáltatások esetén az egyik egyedi szolgáltatás objektív ellehetetlenülése a szerződési szolgáltatások *koncentrációjához* vezet, vagyis

[281] Lásd a Ptk. 6:431–438 §-ait (Garanciaszerződés). A garanciaszerződésnél hiányzik a járulékosság, úgyhogy a garantőr fizet akkor is, ha a kötelezettség, amiért garanciát vállalt, többé már nem létezik. (Ptk. 6:432. § (1) bekezdés. A járulékosség hiánya).

[282] Lásd a Ptk. 5:89. §-ának (1)–(6) bekezdéseit (A zálogszerződés).

[283] Lásd a Ptk. 5:100. § (A különálló zálog). Lásd Szalma József: Ingatlan-nyilvántartás, telekkönyvi jog és eljárás, ELTE ÁJK, Budapest, 2005, 28, 128.

[284] Lásd a Ptk. 6:159–6:167. §-ait (Kellékszavatosság), lásd továbbá a Ptk. 6:168–6:170. §-ait (Termékszavatosság). Lásd továbbá a hibás teljesítés külön szabályait az eredménykötelmeknél: a Ptk. 6:177–6:178. §-ait (azaz a hibás teljesítés különleges eseteit).

[285] Lásd a Ptk. 6:175–6:176. §-ait.

[286] Lásd a Ptk. 6:168. §-át (a gyártó iránti termékszavatossági igénye a fogyasztónak).

[287] Lásd a Ptk. 6:179–6:182. §-ait.

[288] Lásd a Ptk. 6:179. §-ának (1) bekezdését.

[289] Lásd a Ptk. 6:180. §-ának (1)–(3) bekezdéseit.

csupán a megmaradt szolgáltatásra korlátozódik.[290] Amennyiben a vagylagos és helyettesíthetetlen egyedi dologszolgáltatásra irányuló szerződésnél az egyedi dolognak, kötelezettnek fel nem róható tönkremenetelére kerül sor, tehát objektív lehetetlenülés esetén, és hozzá a jogosult vagy kötelezett választási jogához fűződik, értelemszerűen, egyidejűleg megszűnik a *választás joga* is.

Ha a szolgáltatás lehetetlenné válásáért a választásra nem jogosult fél a felelős, a másik fél választása szerint a lehetséges szolgáltatást kell teljesíteni, vagy a szolgáltatás lehetetlenné válásának jogkövetkezményeit kell alkalmazni.[291]

A Ptk. értelmében, ha a lehetetlenné vált dologszolgáltatás esetén a dolog *maradványa* vagy a dolog egy része a kötelezett birtokában maradt, vagy a kötelezett mástól a dolog helyébe lépő értéket kapott vagy igényelhet, a jogosult ennek átengedését követelheti az ellenszolgáltatás arányos része ellenében.[292]

Nem tekinthető a szó szűkebb értelmében szerződésszegésnek, ha a szerződés teljesítése a visszterhes szerződésnél a szerződés megkötése és teljesítése közötti időszakban *előre nem látható, külső okok miatt megváltozott,* és ez a *teljesítést teljesen ellehetetlenítette, vagy a teljesítést lényegesen befolyásolta*, gazdaságilag elnehezítette, azaz szolgáltatása a másik fél szolgáltatásának piaci értékéhez képest aránytalanul magasabbá vált (lásd fennebb a clausula rebus sic stantibusra vonatkozó fejtegetéseket).

Fizetésképtelenség a vállalkozói (kereskedelmi) jogban és a szerződésszegés

A fizetésképtelenség ténye a nemteljesítési úton történő szerződésszegésnek (részben kimentő) oka lehet. Ugyanis a fizetésképtelenség a szerződés teljesítésének meghiúsulásához vezethet az adós vállalkozásnak csőd vagy felszámolási eljárása révén. A klasszikus csődeljárás lényege abban állt (áll), hogy a fizetésképtelenség esetén a vállalkozás megszűnik, a hitelezők össz követelése és az adós megmaradt vagyona arányában *csökkentett kielégítése* útján. Tehát, ha megmaradt vállalkozói vagyon csak ötven százalékát fedezi a hitelezők össz követelésének, akkor minden hitelező követelését ötven százaláékkal kell csökkenteni. Az újabb (európai) fizetésképtelenségi eljárásnak (inszolvencia-jog[293]) a célja ezzel szemben nem a vállalkozásnak jogutód nélküli megszüntetése és adósságának (törvényben megszabott arányban történő) részbeni „elengedése", hanem ellenkezőleg, a fizetésképtelen jogalany jogi alanyiságának megőrzése, „gazdasági talpra állítása",

[290] Lásd a Ptk. 6:181. §-ának (1) bekezdését
[291] Lásd a Ptk .181. §-ának (2) bekezdését
[292] Lásd a Ptk. 6:82. §-át
[293] Council Regulation 1346/2000/EC on insolvenc proceedings.

mégpedig követeléseinek jogi úton, a bírói és hitelezői ellenőrzéssel történő behajtásával, és más intézkedések révén, melyek alkalmasak „szanálásukra", gazdasági felépülésükre. E „felépülést" követően *a hitelezők követeléseiket teljes egészében* valósíthatják meg. Az ún. *önfelszámolás* intézménye (a magyar jogban) gyakran a hitelezők jogainak kijátszását (agere in fraudem partis) szolgálta. Ennek akadályává vált az (európai) inszolvencia (fizetésképtelenségi) jog, mely a magyar jogba is beépült, és a vállalkozásnak a hitelezők ellenőrzésével történő fakultatív szanációja útján, azaz a vállakozó gazdasági „talpra állását" követően, a hitelezők teljes kielégítését szolgálja.[294] Ennek akadályává válhatott az is, hogy főszabályként a felszámolást vagy a vállalkozás újjászervezését, a hitelezők és a bíróság közremeködésével, maguk a *hitelezők indítványozhatják*.

A német jogban a fizetésképelen vállalkozás (szanálási célból történő) követeléseinek eredményesebb behajtása céljából a vállalkozás halasztó *feltételhez fűzött követelése* úgy tekinthető, mintha feltétel vagy időhatározás nélküli volt volna.[295]

Összegzés a szerződésért való kárfelelősségről

A szerződésszegést elkövető szerződő felet – a szerződésszegés jogkövetkezményei, a kártérítési szankció alkalmazása mellett – főszabályként nem mentesíti a szerződés teljesítésének kötelezettsége alól. Ez abból következik, hogy a szerződési jogviszony alapvetően két kötelezettséget, azaz felelősséget rejt magában. Az első felelősség a szerződés tartalmának maradéktalan, szerződésszerű teljesítése, a pacta sunt servanda elvének értelmében, a másik pedig az elmaradt, hibás, vagy megkésett teljesítés iránti kártérítési felelősség. A szerződési kötelem kettős volta azonban csupán szukcesszív, egymást követő módon jelenül meg, első a szerződésteljesítés, sorrendben a második, a teljesítés hiányában, a kártérítési felelősség. A szerződési felelősségnél a kártérítési felelősség csak akkor áll be, ha

[294] Lásd pl. Fézer Tamás: Insolvency Law: Bankrupty and Liquidation, in Sándor (szerk.): *Business Law in Hungary*, 285–305; Alföldi Ágnes: A fizetésképtelenségi jog nemzetközi és magyar fejlődéstörténete, *Debreceni Jogi Műhely*, 6. évf., 2009/4, 1–14; Hutkai Zsuzsanna: Csődeljárás. Reorganizáció elméletben és gyakorlatban, *Pro publico Bono*, 2011/1, 1–27; Csőke Andrea: *A csődtörvény magyarázata*, Budapest, KJK-KERSZÖV, 2009; Törő Emese: Csődeljárás, in Fézer Tamás – Károlyi Géza (szerk.): *Jogi személyek a gazdasági forgalomban*, Budapest, 2014, 171.; Károlyi Géza*:* Felszámolási eljárás, in Fézer–Károlyi (szerk.): *Jogi személyek*, 174.

[295] Lásd Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 2007, 209, összhangban az Insolvenzordnung 42. paragrafusával. Az Insolvenzordnung e paragrafusa a halasztó és bontó feltételről és időhatározásról szóló BGB 158. paragrafusának alaprendelkezését fizetésképtelenség esetén úgymond módosítja, mint lex specialis, és ez esetben úgy tekintehető, hogy a feltételhez kötött követelés feltétel nélküli. A cél a fizetésképtelen vállalkozás követelései jogi úton történő behajtásának megkönnyítése, a hitelezők kielégítése céljából.

sor került a szerződés megszegésére (nemteljesítés, nem szerződésszerű teljesítés, késedelem), egyébként a szerződés is, mint más kötelemfakasztó forrás, mindössze egy (visszterhes szerződés esetében kölcsönös korelatív) kötelmet tartalmaz, melynek tárgyát a szerződésbe foglalt szolgáltatások képezik. Ugyanakkor a szerződési kötelem kettős tartozásának szintagmája egységessé, eggyé módosul, ha a primáris kötelmet (kötelmeket) normadiszpozícióként, a szekundáris kötelmet (kötelmeket), a kártérítést pedig szankcióként értelmezzük.

A szerződésszegésnek az új Ptk. rendelkezései értelmében számos szankciója van, kezdve a szerződés megegyezéses felbontásától, egyoldalú felmondásán keresztül a bírói szerződésmódosításig.

A kárfelelősség egyik legfontosabb szankcióját képezi a szerződésszegésnek, és más szerződés teljesítését szolgáló biztosítékokkal együtt serkenti a szerződésszerű teljesítést. A szerződésszegéssel járó kártérítési felelősség azonban jelentős mértékben eltér a deliktuális felelősségtől, nem annyira a felelősség általános feltételei tekintetében, mint amennyire a kártérítés mértékére vonatkozóan. Az új Ptk. főszabálya szerint károkozás esetén, összhangban a károkozás általános tilalmával, a károsultnak teljes kártérítés jár, őt megilleti mind a felmerült kár, mind az elmaradt haszon. A szerződési felelősségnél ettől eltérően, a szerződési szabadság keretében kikötött felelősségkizáró vagy felelősségkorlátozó klauzuláknak köszönhetően, a kártérítés eleve kizárható, vagy mértéke korlátozható. Sőt a szerődésbe foglalt, szerződésszegés esetére előirányzott kártérítési összeg (absztrakt kár) esetén a térítési kötelezettség, a puszta szerződésszegés ténye alapján, akkor is esedékes, ha a szerződésszegésnek nem volt kárkövetkezménye, azaz a szerződésszegésből nem következett be bárminemű (vagyoni vagy nemvagyoni) kár. A szerződésszegés miatti kártérítés mértéke tekintetében a Ptk. eltér a deliktuális felelősség alapvető szabályától, mely szerint a kártérítés akkora, amekkora az okozott kár. Ugyanis a Ptk. vonatkozó rendelkezései szerint a szerződésszegőnek a szerződéshez hű fél felé irányuló kártérítési felelőssége csupán azokat a károkat kell térítse, amelyeket a szerződés megkötésének időpontjában előre láthatott, vagy amelyeket köteles lett volna előre látni. Vitathatónak mutatkozhat ez a megoldás, hiszen a klasszikus (objektív) kimentő okok mellett, szélesen „kitárja az ajtót" a szerződésszegő (szubjektív) kimentése előtt, és szinte valahányszor eredményesen hivatkozhat arra, hogy a szerződés megkötésének időpontjában nem láthatta előre az adott kárt. Helyesebb lett volna, úgy tűnik, a szerződésszegés okozta kár mértékének megszabása során az okozatossági (objektív) mércének a főszabály szerinti elfogadása, mely objektív, és mely szerint a károkozó mindazon okozatokért, károkért felelős, mely a károkozó jogellenes magatartásából (esetünkben a szerződésszegésből) következett be, függetlenül attól, hogy a károkozó, azaz a szerződést megszegő fél a szerződés megkötésének időpontjában a kárt előre láthatta-e, vagy köteles lett volna előre látni.

VI. fejezet

A TÖBBES KÁROKOZÁS – OSZTOTT VAGY EGYETEMLEGES FELELŐSSÉG

(Az egyetemleges és osztott kárfelelősség fogalmáról, rendeltetéséről, forrásiról, oksági meghatározottságáról, fajairól és az egyes kontinentális jogrendszerek megoldásairól az új Ptk. fényében.)

Fogalommeghatározás. Az egyetemleges felelősség elsősorban, rendszerint törvényi jogszabály alapján a *deliktuális* felelősség körében áll fenn, de esetenként külön, vonatkozó szerződési klauzula alapján előfordulhat a *szerződési* felelősség körében is.[296] Mindkét felelősségi alakzatban az egyetemlegesség a *többes károkozásnál* merül fel. Ami azt jelenti, deliktuális esetkörben, hogy *több károkozó* (például felbujtó, tettes, társtettes, segítő) *közül* a károsult választása szerint *bárkit* perelhet, és *tőle igényelheti teljes kárának térítését.* Kereseti kérelmében, a primáris perben, mellőzheti a többi károkozót. A jogerősen marasztalt egyetemleges felelős a teljes kártérítés teljesítésével a nem perelt egyetemleges felelős is a károsulttal szemben mentesül a felelősség alól.[297] Azonban az egyetemleges felelősök egymás közötti viszonyában az elsődleges perben nem pereltek véglegesen nem mentesülnek, mert a teljesítő tőlük a visszkereseti (szekundáris) perben visszakövetelheti, hozzájárulásuk arányában, azt a kárrészt, mely a nem perelt egyetemleges felelősöket terheli. A primáris egyetemlegességi perben tehát a károsult felperes, választása szerint, akár a károkozáshoz szubjektív vagy objektív, azaz okozatossági alapon történő felróhatóság alapján mért *legkevésbé hozzájárulót*, például a felbujtót is perelheti és legkisebb hozzájárulása ellenére, tőle a teljes kár megtérítését követelheti, tehát nemcsak az őrá eső részt. Ilymódon az egyetemleges felelősségnél az alperes ideiglenesen viseli a felperes teljes kárát. Ezért számára ez a felelősségi mód ideigelenesen pönális és nem csupán térítési jellegű.

[296] Lásd Szalma József: Egyetemleges és osztott felelősség a többes károkozás esetében, *Magyar Jog*, 63. évf., 2016/6, 321–328. Lásd továbbá József Szalma: Solidary and divided Liability of Joint Tortfeasors, *Journal on European History of Law*, vol. 8, 2017/1, 66–75.

[297] Vö. Eörsi Gyula: *Kötelmi jog. Általános rész,* Budapest, Tankönyvkiadó, 1979, 229.

Az elsődleges perben jogerősen, teljes kártérítésre marasztalt egyetemleges felelős, ahhoz, hogy felelősségét megoszthassa a többi felelőssel, szükséges, hogy a szekundáris, másodlagos perben, perelje a többi felelőst. Ez a per *visszkereseti perként*[298] is minősíthető. Ebben a perben a felperes az elsődleges perben jogerősen a teljes kártérítésre marasztalt lesz, az alperesek pedig az elsődleges perben részt nem vevő károkozók. Tehát a többi elsődleges perbeli keresetben fel nem ölelt károkozó irányában a teljes kártérítésre marasztalt mint felperes léphet fel, és ebben követelheti a többi károkozótól a kárhoz való szubjektív vagy objektív hozzájárulás szerinti kármegosztást. Így például, ha a visszkereseti per felperese felbujtó, mert már őt megelőzően, a primáris perben a bíróság jogerősen a teljes kártérítésre marasztalta, a belső kármegosztási, visszkereseti perben igényelheti, hogy ő a hozzájárulása alapján csupán 20%-ban, míg a tettes és a társtettes egyenként és együttesen ennél jóval nagyobb százalékban, 30+50%-os arányban viselhesse a kárt. Mivel a visszkereseti per felperese már előzetesen kifizette a teljes kártérítést, a visszkereseti per alpereseitől, adott példában, visszaigényelheti a kártérítés összesen 80%-át, tekintettel döntő hozzájárulásukra. Követelheti például a társtettestől a kár 30, a tettestől pedig 50%-ának visszatérítését (ha a bírói mérlegelés alapján konkrét esetben ilyen lenne az okozatossági hozzájárulás aránya), elismervén a kárviselésnek az őt, mint felperest terhelő 20%-át.

Az egyetemlegesség forrásai. Az egyetemleges kötelezettség, azaz kártérítési felelősség mint az osztottal szemben álló kivételes felelősségi alakzatnak rendszerint három forrása lehet: törvényi jogszabály, szerződési (egyéb jogügyleti) rendelkezés,[299] bírói határozat (például bírói végrehajtás során).

[298] Lásd a visszkereseti perre vonatkozó osztrák és német jogirodalmat: Gerhard Frotz: Dogmatische Fortschritte in Verständnis der Regresmethoden bei Schuldnermehrheit, *Juristenzeitung*, Jg. 19, 1964/21, 665–670; Rudolf Welser – Michael Graff: Zum Rücktrittsrecht des Masseverwalters gem Par. 21. des Konkursordnunges im Konkurs eines ARGE – Partners, Der Gesellschafter, *Zeitschrift für Gesellschaftsrecht*, 1984, 121; OGH, *Juristische Blätter,* 1987, 670.; OGH SZ, 2008; – Ob der „entlassene" Schuldner seine Regressverpflichtung auf den Gläubiger überwälzen kann, ist durch Auslegung zu ermitteln, in OGH ÖBA (Österreichisches Bankarchiv), 1996, 661; David Messner: Gesamtschuld und Regress bei Schädigung durch DN und Dritte, *Österreichische Juristen Zeitung,* Jg. 90, 2014/13, 584; Hoyer: *Eingriff des Simultanhipoteksgläubigers in die Rückgriffslage der Nachberechtigten macht haftbar,* Wien, Ecolex, 1996.

[299] Vö. a római jogra vonatkozóan Földi–Hamza: *A római jog története és institúciói,* 2010, 407, 1309. széljegyzetszám.

Az egyetemlegesség rendeltetése. **Aktív és passzív egyetemlegesség**. A passzív egyetemlegesség intézményének célja, hogy biztosítsa a többes károkozásnál a *károsult fokozottabb oltalmát*. Ugyanis a károsult elvben „könnyebben" juthat a teljes kártérítéshez, mivel például a károkozó szolvenssége, fízetőképessége alapján kiválaszthatja azt az alperest, károkozót, akitől előbb reméli a teljes kártérítést. A passzív egyetemlegesség jellemzője, hogy egy károsult több károkozó közül választás alapján egyhez fordulhat kártérítési igényével. Az aktív egyetemlegesség esetében több károsult fordulhat kártérítési igényével egy károkozóhoz. Az aktív egyetemlegesség legtöbbször szerződésből fakad. A gyakorlatban leggyakrabban a passzív egyetemlegesség szabályai érvényesülnek.

A többes károkozás és felelősség osztott, koncentrált vagy egyetemleges voltának oksági meghatározása. Az ok a feltétel-elmélet[300] szerint az a körülmény, amely nélkül a kár nem állt volna be. Az okozatosság rendeltetése[301] az, hogy (1) *rámutat a kárfelelősre*, vagyis arra a személyre, személyekre, aki(k)nek jogellenes cselekményéből vagy jogellenes mulasztásából a kár bekövetkezett és amiért az felelősségre vonható.[302] Az okozatosság másik rendeltetése az, hogy többes okozás esetén több kárfelelős személynek (2) *osztott* vagy *egyetemleges* felelősségéhez vezessen, vagy a többes károkozás feltételezése esetén csupán a döntő okhordozót vonja felelősségre. További rendeltetése az okságnak, az, hogy (3) *általános felelősségi feltétel*, tehát minden felelősségtípusnál, deliktuális vagy szerződési, sőt a büntetőjogi felelősségnél is,[303] egyaránt felelősségre vonási feltételt képez. A negyedik rendeltetése az okságnak, okozatosságnak az, hogy (4) *meghatározhatja a felelősség mértékét*, azaz megoszthatja a felelősséget a többes okozás esetén a károkozók között a kárhoz való okozatossági hozzájárulásuk alapján.

[300] Lásd például Heinz Koriath: *Kausalität, Bedingungstheorie und psychische Kausalität*, Vrl. Schwartz, Göttingen, 1988, XII, 260.

[301] Lásd Szalma:Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség, 238.

[302] Az új Ptk. 6:519. §-a szerint ugyanis aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható.

[303] Lásd az okság polgári jogi és büntetőjogi közös nevezőiről szóló elméletet: Max Rümelin: Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf- und Zivilrecht, *Archiv für Zivilistische Praxis,* 1900/90, 171; Ludwig Traeger: *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht,* Neudruck, 1929; M. L. Müller: *Die Bedeutung des Kausalzusammenhanges,* 1912, Kramer: Multikausale Schäden – Landesberichte Schweiz – Österreich, in Attila Fenyves – Hans-Leo Weyers: *Multikausale Schäden in modernen Haftungsrechten*, Metzner, 1988 stb.

Több jogi *okságí elmélet* ismeretes, mindegyiknek megvan a gyakorlati jelentősége, a kárfelelős személye és felelősségének módja és mértéke tekintetében.[304] Az okságnak jelntősége van a regresszperben is, amelyben megtörténik a többes károkozás esetében a végleges kármegosztás. Az okságnak két alapvető elmélet van, az első a *feltételek egyenrangúságáról* szóló John Stuart Mill természettudományos elmélet (mely szerint a távoli és közeli okok egyenrangúak), vagyis az ún. ténybeli okozatossági elmélet,[305] és az *okkiválsztó* elméletek, vagy jogi okozatossági elméletek,[306] melyek szerint a jogi okozatosságot meg kell különböztetni a természettudományban elfogadott okságtól, mert egyébként nem volna észszerű a felelősségre vonás. Ugyanis a távolabbi múltban megtörtént esemény hordozója válhatna felőssé, aki már nem is él, és így a kártérítés is ellehetetlenülne (Nefertiti-effektus). Valamely feltétel, ok következménye feltételévé, okává válhat egy másiknak, és így az oksági láncolat végtelenné válik. Így a feltételek és következmények egymást követő váltakozása – okként és következményként –, vagyis a vég nélküli okláncolat nem igazolja a feltételek jogi szempontból szemlélt egyenrangúságát, és ennél fogva nem alkalmas a jogi felelősségre vonásra. Ehelyett helyesebb a közvetlen, azaz a károkozás idejét megelőző, és nem a múltban eltávolodó ok vizsgálata.

Az okkiválasztó elméletek fényében nem minden többes vagy elsődlegesen többes okozásnak tűnő esemény, feltétel vezet osztott felelősséghez, vagy történetesen egyetemleges felelősséghez. Az ún. *konkurrens okozatosság* azt jelenti, hogy a több feltételezett okozó közül csupán egy a felelős, tehát sor kerül a *felelősség koncentrációjára*.[307] Így például a károsult felperes feltételezése szerint a kártételhez többen járultak hozzá, így az összes potenciális károkozót perli. A bírósági peres eljárás során azonban egyes alperesek kifogásai mentén mentesíthetők a felelősség alól, például a per során kitűnhet, hogy adott alperes nem volt a károkozás színhelyén (alibi), tehát nem is lehetett társokozó. A konkurrens okozatosság a felelősség koncentrációjához úgy vezet, hogy a több alperes közül arra az egyre redukálható a felelősség, aki a döntő okhordozónak mutatkozott. A *döntő ok* elmélete szerint többes károkozás-feltételezés esetén mellőzhetőek a mellékes feltételek, lehetséges okok, és a bíróság csupán a döntő, túlnyomó

[304] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 53–72, 73–80, 88–90.

[305] Vö. Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 398; Fuglinszky Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerekben – Québec, Kanada,* Budapest, ELTE Eötvös, 2010, 178–183. Uő: *Kártérítési jog*, Budapest, HVG-ORAC, 2015, 109–115.

[306] Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség,* 398–418.

[307] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 53–72, 73–80, 88–90, 57.

okhordozót vonja felelősségre. A többi, ún. irreleváns vagy mellékesnek minősített feltétel hordozóját a bíróság mentesíti a felelősség alól. Ez azt jelenti, hogy a konkurens és döntő ok elméletei szerint többes károkozás esetén is a felelelősség koncentrációjára és nem megosztására kerül sor. A károkozási körülmények kárhoz való hozzájárulásának bírósági mérlegelése alapján csupán egy lesz a felelős a perelt pontenciális több kárfelelős közül.

Ezzel szemben az ún. *kumulatív vagy halmozott okozatosság* elmélete szerint[308] a kárfelelősség megosztására több károkozó között azért kerül sor, mert a több okozói magatartás közül mindegyik hozzájárulására szükség volt ahhoz, hogy a kár létrejöhessen.

Az ún. *hipotetikus vagy utolért kauzalitás* elmélete[309] is a többesnek tűnő károkozásnál, a potenciális felelősségmegosztás helyett a felelősség koncentrációjához vezet. A hipotetikus kauzalitás azt jelenti, hogy az egyik ok (kárfeltétel) időben megelőzi a másikat, miközben bizonyos, hogy a később bekövetkezett ok, az őt megelőző ok által előidezett azonos kárhoz vezetett volna. Ismert példa szerint, a gyermekek labdajátékukkal betörték a bolt kirakatának ablakát, majd utólag a felszíni bányarobbantás következtében a város összes abalaka betört, és így (hipotetikusan) betört volna a gyermekek által megelőzően sérült kirakat ablaka is. Ez esetben, habár az elméletben voltak kételyek, például a valós és hipotetikus okhordozók osztott felelőssége tekintetében, végül is az az álláspont került „fölénybe", mely szerint kizárólag a megelőző, előbb bekövetkezett ok hordozója a felelős, tehát felelősségét nem osztja az utóbb bekeövetkezett ok hordozójával. Tehát a valós, és nem a hipotetikus okhordozó vonható felelősségre. Példánkban, a másokért való felelősség szabályai alapján, a kirakat előtt játszó gyermekek szülei lettek volna felelősek, és a felelősség megosztásában nem vett volna részt a bányavállakozás.

Akár a régi, az új Ptk. is megszabja a *kártérítésre kötelezhető alanyt*. Főszabály szerint, *aki* másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni,[310] ami alól a *törvényi* (például másokért való felelősség, mint szülő vagy gyám felelőssége

[308] Lásd uo., 57.

[309] Lásd pl. Ernst Caemmerer: *Das Problem der überholenden Kausalität im Schadenersatzrecht (Vortrag gehalten vor der Juristischen Studiengesellschaft in Karlsruhe am 15. März 1962),* Karlsruhe, Verlag Müller, 1962; B. Kahrs: *Kausalität und überholende Kausalität,* 1954; Karl Larenz: Kausalität, *Neue Juristische Wochenschrift*, 50, 487; Hübert Niederländer: Schadensersatz bei hypothetischen Schadensereignissen, *Archiv für civilistische Praxis,* 153. Bd., 1954/1, 41–80; Hermann Lange: Zum Problem der überholenden Kausalität, *Archiv für civilistische Praxis,* 152. Bd., /1952/1953/2, 153–168; *Jauernig*, BGB mit Erleuterungen, C.H. Beck, München, 1979, 206.

[310] Lásd a Ptk. 6:519. §-át (a felelősség általános szabálya).

vétőképtelen kiskorú által okozott kárért, vagy vállalkozó felelőssége az alkalmazottja által harrmadik személynek okozott káráért), vagy *szerződési* (például felelősségbiztosítás) kártelepítés képez kivételt.

A többes károkozásnál az osztott és egyetemleges felelősséget is meghatározó okságnál figyelembe veendő az is, hogy a szerződési felelősségnél az okozatosság ún. bizonyított (bizonyítást igénylő), a szerződési felelősségnél pedig (megdönthetően) vélelmezett. Ez azt jelenti, hogy a deliktuális felelősségnél a többes okozás (is) a felperes bizonyítási terhe alatti ténykérdés. A szerződési felelősségnél azonban az oksági kapcsolat elsődlegesen jogi kérdés, mivel a szerződési felelősségi jogban a szerződésszegőt neki betudott oksági vélelem terheli. E vélelem szerint a szerződésszegő felelős minden, a szerződésszegés után bekövetkező kárért, kivéve, ha a szerződésszegő bizonyítja, hogy a kár nem az ő szerződésszegéséből következett, hanem rajta kívül álló oknál fogva, például harmadik személy hatására.[311]

A törvényi forrású többes károkozásból fakadó egyetemlegesség kivételessége a teljesítő szempontjából szemlélt méltánytalansága miatt. A passzív egyetemlegesség méltánytalanságot is jelenthet, mert mint a fennebb említett példánk is mutatja, a legkevésbbé „vétkes" viseli a teljes kárt egészen a regresszper végéig, ami hosszabb időt is jelenthet, csupán azért, mert „szolvens". Ő viseli ideiglenesen a teljes kárt. A többi, akár a kárhoz döntően hozzájáruló károkozó(k), ideiglenesen nem viselik a felelősséget – egészen a károkozók közötti visszkereseti perben hozandó jogerős kármegosztási bírói határozatig. A méltánytalanság abban is megmutatkozik, hogy attól függően, kit perel a károkozók közül a károsult, előfordulhat, hogy a teljes kártérítés a „legkevésbé vétkest" terhelheti, a belső kármegosztásig. Ráadásul, a perelt károkozót a szekundáris kármegosztási per megindítása és lefolytatása terheli, nemkülönben ebben a perben, őt mint felperest, a kárhoz való károkozói hozzájárulás arányának bizonyítási terhe is kötelezi. A szekundáris, kármegosztási per elhúzódhat, így e per tartama idején a primáris perben marasztalt teljes kárviselése számára károkozáshoz való hozzájárulásához képest méltánytalanná, túl nagy teherré válhat.

[311] Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség;* uő: *Okozatosság a szerződési jogban*, 416–418.

Az egyetemlegesség e méltánytalansága miatt nem véletlen, hogy a **külföldi** (német,[312] francia,[313] svájci,[314] osztrák[315]) kárfelelősségi elmélet, de a jogi szabá-

[312] Lásd a német BGB következő egyetemlegességet érintő §-ait *(Gesamtschuld):* cessio legis, 421. §, 755. § 2. bekezdés, 2060. §; a házastársak felelőssége harmadik személy iránt a szerződéssel el nem különített közös szerzeménnyel kapcsolatban; átruházó és átvállaló felelőssége a tartozásátruházás esetében, 425. §; az építő, a kereskedő és a vállalkozó felelőssége, 634. §; több vállalkozó felelőssége, 632. §; a teljesítési szabályok, 422. §; a felelősség egysége, 426. §; a letét, 422. §, 2. bekezdés; az oszthatatlan dolgok iránti felelősség, 431. §; felelősség a fizetésképtelenség esetében, 425. §; az egyetemleges kötelemmel kapcsolatos felelősség, 1363. §; az egyetemleges kötelemből fakadó károsulti kereset, 2058, 2059. §-ok; a teljesítő visszkeresete, 2032. §. Lásd pl. Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar,* 2007, 3182. A német jogban az egyetemleges felelősség főként a törvényi alapon létrejövő házassági közös vagyonjogban jelenül meg, harmadik személy irányában, amennyiben a felek nem kötöttek ettől eltérő házassági vagyonjogi szerződést. Amennyiben ilyen létre jött, a házastársak egyéni, azaz osztott vagy különváló felelősségének elve érvényesül. Ugyanakkor a törvényi egyetemleges felelősség terheli az univerzális (egyetemleges) örökösöket az örökhagyó tartozásaiért. Lásd uo., 2035. Lásd ebben az értelemben a további német jogirodalmat: Horst Ehmann: *Die Gesamtschuld, Versuch einer begrifflichen Erfassung und drei Typen*, Duncker & Humblot, 1972; Helmholt: *Die Correalobligationen*, Giessen, 1857; Fitting: *Die Natur der Correalobligationen,* Erlangen, 1857; Eduard Hölder: *Das Wesen der Correalobligationen,* Freiburg, 1884; Alois von Brinz: *Zur Lehre von der Korrealobligationen und der solidarischen Schuldverhältnissen*, 1873; Unger: *Passive Correalität und Solidarität,* 1884; Binder: *Korrealobligationen,* Leipzig, 1898;uő: *Korrealobligation im Römischen und heutigen Recht,* 1899; Juhn: *Aussenwirkung und Haftungsbeschränkungen,* Diss., Bonn, 1970. A passzív egyetemlegességi felelősség (törvényi alapon történő megszabásának kivételességét) megerősíti a viszonylag újabb német speciális kárfelelősségi irodalom is: Lásd Karl Larenz: *Lehrbuch des Schuldrechts, Bd. I, Allgemeiner Teil*, 2. Auflage, München, Verlag C.H. Beck, 1979, 507; Hein Kötz – Gerhard Wagner: *Deliktsrecht,* 10. neubearbeitete Auflage, München, Wolters Kluwer, 2006, 78.

[313] A francia jogelmélet is a passzív egyetemlegességet csupán szigorúan meghatározott tényállásokra szűkíti le. Lásd például Renné Savatier: *Traité de la résponsabilité civil*, I–II. kötet, Paris, R. Pichon et. R Durand – Auzias, 1951, mégpedig a biztosító és a felelősségbiztosított károkozó egyetemlegességére (uo., II. kötet, 769), többes károkozás esetén, ha a károkozó hozzájárulásának aránya nem állapítható meg (uo., I. kötet, 488, 498), a dologkár esetén a társtulajdonos egyetemleges felelősségére (uo., I. kötet, 360), a jogi személy alapítójának és szervének egyetemleges felelősségére (I. és II. kötet, 483, 493,573). Egyéb esetekben a klasszikus fancia felelősségtan a többes károkozásnál főszabályként az osztott felelősség talaján áll. Lásd Chabas: *F. L'influence de la pluralité de causes sur le droit á réparation*, Paris, R. Pichon et. R Durand – Auzias, 1967; Henri Deschenaux: Norme et causalitá et responsabilité civil, in *Erhaltung und Entfaltung der Rechtsprechung des schweizerisches Bundesgerichts*, 1975, 399–430; Jacques Ghestin: *Viney, Traité de droit civil, Les obligations, Résponsabilité, effets*, Paris, L.G.D.J., 1988. A járműközlekedési jogban többes baleseti károkozással kapcsolatos okozatásságról lásd C. Jaufferet: *La résponsabilité civil en matière d'accidents d'automobile (etude comparé de droit Espagol, Italie et Français),* Paris, R. Picon et R. Durand Auzias, 1965. A francia praxisról, az okozatosság jogi mércéivel kapcsolatosan, lásd Joly: A. Vers un critère juridique du rapport de causalité en pens de l'article 1387. al. prémière, *Revue trimestrielle de droit civil,* 1942, 257.

[314] Fenyves–Weyers (hrsg.): *Multikausale Schäden in modernen Haftungsrechten*; Karl Oftinger: *Schweizerisches Haftpflichtrecht,* I–II. kötet, Zürich, Poligrafischer Verlag, 1958, 1960.

[315] Lásd Welser–Zöchling-Jud: *Bürgerliches Recht, Band II,* 2015, 158, 624. széljegyzetszám. Az osztrák egyetemlegességi elméletre vonatkozó speciális, 19. századi monografikus jogirodalomból

lyozás is, a többes károkozás esetén az egyetemleges felelősséget kivételesnek tekinti, és főleg a szerződés által előirányzott esetekre korlátozza. Szemben az egyetemleges felelősséggel, ezek a jogrendszerek előnyben részesítik a vétkességi és okozatossági hozzájárulás szerinti *osztott* felelősséget. Méltánytalansága miatt ezekben a jogrendszerekben a kárfelelősségi egyetemlegesség csupán *kivétel* és nem törvényi főszabály. Maga a törvény csupán kivételesen, tényszerűen körülhatárolt esetekben irányozza elő az egyetemlegességet.

Az új Ptk. többes károkozás esetében főszabályként elfogadott egyetemlegességi megoldása. Ezzel a fennebb vázolt jogösszehasonlítási tapasztalattal szemben *az új Ptk. többes károkozás esetére főszabályként egyetemlegességet* irányzott elő. Ezt a megoldást, a jogösszehasonlítási tapasztalatra való tekintettel, nem tartom helyes és jó megoldásnak.
A kötelmi követelés szerződési átruházására (cessio) vonatkozó új Ptk. szerinti rendelkezésekről és ezzel kapcsolatosan az átvállaló és az átruházó felelősségéről jelentős újabb elméleti és joggyakorlati álláspontok alakultak ki a factoring szerződések kapcsán.[316]

Az osztott felelősség prioritása az egyetemleges felelősséggel szemben. A külföldi szabályozásban a többes károkozás esetén kivételesen van egyetemlegesség, de csak akkor, ha a többes károkozásra például nemcsak polgári jogi deliktum útján, hanem ezzel egyidejű *bűncselekmény* révén került sor, és amennyiben a tettesek *egymással szervezett* és tudatos kapcsolatban álltak. *Nincs* tehát ezekben a jogrendszerekben többes károkozás esetén *egyetemleges felelősség*, ha a *többes hozzájárulás nem volt* a károkozók *tudatos, közösen eltervezett, szervezett* cselekményének vagy jogellenes mulasztásának eredménye. Például több incidentális (véletlen) résztvevő a közlekedési balesetben (karambol) nem szül egyetemlegességet, hanem a hozzájárulás arányában való osztott kárfelelősséget. Az egyetemlegesség kivételesen akkor is indokolt, egyes jogrendszerek megoldása szerint, amikor a körülményeknél fogva a több károkozó egyenkénti hozzájárulásának aránya nem állapítható meg.

A szerződés teljesítésére és megszegése esetére előirányzott szerződési forrású passzív egyetemlegesség. Az összehasonlító szabályozási tapasztalat és

lásd Wahiner: *Die korreale Solidarität,* Wien, 1885; az újabb, 20. századi irodalomból: Franz Bydlinski: Zum gegenwärtigen Stand der Kausalitätstheorie im Schadensrecht, *Juristische Blätter*, 1958, 1; uő: *Probleme der Schadensverursachung*, Wien, 1964.

316 Lásd Ferenc Szilágyi: Das Zessionsrecht im neuen Zivilgesetzbuch Ungarns, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht,* 2015/1/, 52–86.

doktrína nemcsak a deliktuális felelősségre, hanem a *szerződési felelősségre is kivételesen előirányozza a passzív egyetemlegességet*. Az *egyetemlegesség a kereskedelmi (vállalkozói) szerződéseknél törvény alapján vélelmezett*, amennyiben a szerződési tartozásra a szerződés több alanyt irányoz elő (például építkezési szerződésnél a tervező, kivitelező), azaz a *szerződési kötelezettségnek az egyik szerződő oldalon több adósa van*. Ez a vélelem azonban nem abszolút, hanem megdönthető. A bizonyítási terhet arról, hogy a felelősség megosztható vagy kizárható, a kötelezetteket, pontosabban a kármegosztásra vagy felelősségkizárásra hivatkozót viseli. Vita esetén a polgári jogi nem kereskedelmi szerződésnél mérvadó lehet az egyetemlegességre utaló rendelkezés fennforgása. A kereskedelmi szerződési felelősségre nézve, amennyiben az egyik fél oldalán több kötelezett van, az új Ptk. nem tartalmaz egyetemleges felelősségre utaló szabályt.[317] Ennélfogva mérvadóak az értelemszerűen alkalmazható deliktuális egyetemlegességre vonatkozó szabályok.[318] Egyébként a Ptk. a szerződési felelősség alatt a szerződésszegést érti,[319] bár nyilván ide tartoznak alesetekként a nemtejesítés,[320] a késedelem[321] és a hibás tejesítés.[322]

A *szerződési egyetemlegesség* azonban kétféleképpen értelmezhető. Pontosabban ennek két neme van. Az első a szerződésben vállalt egyik fél oldalán álló több kötelezettnek a *kötelezettség (egyetemleges) teljesítésre* (ún. elsődleges vagy teljesítési felelősség) vonatkozik. A másik alatt pedig ezeknek a kötelezetteknek a *nemteljesítés miatt beálló kár iránti egyetemleges felelősségét kell érteni* (ún. másodlagos vagy kártérítési felelősség). Az első tehát azt jelentheti, hogy az egyik szerződő félnek (például vevőnek) több alanya van. Úgyhogy a tartozással (adásvételi árral) egyetemlegesen felelnek, vagyis a teljesítés elmaradása esetén a jogosult, az eladó, a vevők közül bárkitől behajthatja a teljes árkövetelést. Ha az egyik egyetemleges kötelezett egészében teljesíti a szerződési kötelezettséget, akkor a teljesítésre a többi egyetemleges kötelezett nem kötelezhető, úgy tekint-

[317] Lásd a Ptk vállalkozási típusú szerződések sajátosságairól szóló rendelkezéseket: Ptk. 6:238–6:271. §-ai.

[318] Ugyanis a Ptk. 6:144. §-a szerint, amennyiben a szerződési felelősségre nincs speciális szabály, mérvadóak a szerződésen kívül okoztt károkért való felelősség szabályai mint kiegészítő szabályok, például a kármegelőzés, a kár fogalmára és a kártérítés módjára vonatkozó delikuális rendelkezések. Kivételt képeznek a kármérséklésre vonatkozó deliktuális szabályok, amelyek a szerződési felelősségnél a Ptk. kifejezett erről szóló rendelkezése értelmében nem alkalmazhatóak.

[319] Lásd a Ptk. 6:142. §-át.

[320] Lásd a Ptk. 6:183. §-át (a szerződés teljesítésének megtagadása).

[321] Lásd a Ptk. 6:153–6:156. §-át.

[322] Lásd a Ptk. 6:157–6:167. §-át és a termékszavatossági szabályokat, lásd a Ptk. 6:168–6:170. §-ait, továbbá a jótállási felelősséget, melyet a Ptk. 6:171–6.173. §-ai szabályozzák. A kellékhibás teljesítés esetén a felelősséget a Ptk. 6:174. §-a, a jogszavatossági felelősséget a Ptk. 6:175–6:176. §-a szabályozza.

hető, hogy ők is teljesítettek, de a teljesítő a többi egyetemlegesen kötelezett ellenében visszkereseti jogával élve regresszpert indíthat.[323] A másik féle szerződési egyetemlegesség azt is jelentheti, hogy nemteljesítés, késedelmes teljesítés, vagy hibás teljesítés esetén beálló ún. szekundáris kötelezettség, a kártérítés is lehet egyetemleges. A *nem kereskedelmi szerződés* esetén az egyik szerződési oldalon fennálló több alany, például egy eladó tárgyára, dolgára nézve együttesen több vevő van, nem tekinthető eleve az *egyetemlegesség* példájának. Ugyanis az egyetemlegesség csupán akkor áll be, ha ez a több alany kötelezettségére nézve, magában a *szerződésben* van előirányozva. Egyetemlegességi kikötés hiányában az osztható kötelezettség teljesítése – további kötelezettség mértékére vonatkozó szerződési kikötés hiányában – a több kötelezett között arányosan osztott, minthogy a szerződésszegés miatt beálló kártérítési felelősség is osztott.

Az egyetemlegesség fajairól. Az aktív és a passzív egyetemlegesség. Passzív egyetemlegességről akkor van szó, amikor az adós (kötelezett) oldalán egy tartozásért több alany felelős az egy hitelezőnek (jogosultnak), azzal, hogy a hitelező bármelyik adóstól behajthatja a teljes kötelezettséget. Aktív egyetemlegességről pedig akkor beszélünk, ha a hitelező oldalán több alany van, akik közül bármelyik követelheti és behajthatja a kötelezettség egészét a másik oldalon álló egy adóstól.[324]

A tökéletes és nem tökéletes (tökéletlen) passzív egyetemlegesség. *Tökéletes egyetemlegességről* akkor beszélünk, ha a perelt passzív egyetemleges kötelezett perbeli kifogása (például elévülési, kompenzációsvagy beszámítási) nemcsak a pereltre nézve, hanem a többi, nem perelt egyetemleges kötelezettre is kötelezettséghalasztó, vagy kötelezettségmegszüntető hatást vált ki.[325] A *nem tökéletes passzív egyetemlegesség* esetén azonban a perelt passzív egyetemleges kötelezett perbeli kifogása, csupán az ő, azaz a perelt alperes javára vált ki hatást, a többi nem perelt passzív egyetemleges kötelezett kötelezettségére nézve viszont nem

[323] Lásd az osztrák Legfelsőbb Bíróság gyakorlatát: OGH, *Juristische Blätter*, 2007, 309, (Karner), Österreichische Bankarchiv, 2006 (Apáthy).

[324] Az egyetemleges tartozás, felelősség (solidaritas, correalitas) intézménye a római jogban fogant. A római jogfelfogás szerint az egyetemlegességnek két fajtája van, a hitelezői és az adósi egyetemlegesség. Az egyetemlegesség fő jellemzője az, hogy a követelés, illetve tartozás *kivételesen* nem oszlik meg a kötelemben szereplő több személy között. Lásd Földi–Hamza: *A római jog története és institúciói,* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010, 406, 1304–1306. széljegyzetszám. A fizető adós visszkereseti jogáról (regressus) lásd. uo., 407, 1308. széljegzetszám alattiakat.

[325] Lásd pl. az osztrák Legfelsőbb Bíróság álláspontját: Für eine Wirkung gegenüber allen Solidarschuldnern, OGH, *Österreichische Bankarachiv,* 2001, 653. A német jogban a tökéletes passzív egyetemlegesség főforrása a szerződés, ritkán fordul elő, hogy a törvény is előirányozza. Lásd például Wolfgang Fikentscher: *Schuldrecht,* New York – Berlin, Walter de Gruyter, 1976, 335.

vált ki hatást. Előre nem határozható meg, elvi szinten, mely passzív egyetemlegesség minősíthető tökéletesnek, és melyik nem. A minősítés függ magától az egyetemlegességi kötelem keletkezésének forrásától (törvény vagy szerződés), tartalmától és tényállásbeli körülményeitől. Így például az elévülési kifogás lehet példája a tökéletes és a nem tökéletes egyetemlegességnek is. Ha az elévülési határidő szubjektív jellegű, és ennek megfelelően valamely ténynek tudomásulvételével kezdődik egyik vagy másik egyetemleges kötelezett számára, a tudomásulvétel lehetséges különbözősége miatt más-más lesz az elévülés kezdő időpontja (nem tökéletes egyetemlegesség). Igy a perelt egyetemleges kárfelelős elévülési kifogása nem gyakorolhat hatást a nem perelt károkozók javára. Ha azonban adott esetben az elévülési határidő objektív változata alkalmazható, például a szerződés megkötésének időpontja, akkor az elévülési határidő kezdete mindegyik egyetemleges kötelezettre nézve egységes (tökéletes egyetemlegesség). A *beszámítási kifogása* a perelt egyetemleges kárfelelősnek legtöbbször a nem tökéletes egyetemleges felelősségre vall, hiszen amennyiben neki azonos nemű, esedékes ellenkövetelése van a felperes károsult irányában, és amennyiben ez az ellenkövetelés csupán az övé, az ő és a károsult egyéb jogviszonyából következik, kifogása nem válthat ki hatást a többi nem perelt károkozó javára.

Az új Ptk. többes károkozásra előirányzott főszabály szerinti egyetemleges felelősségi előirányzatáról és az osztott felelősségről

Először az új Ptk. többes tartozásról vagy követelésről szóló rendelkezéseit tekintjük át, amelyek a kárfelelősség fogalmánál tágabb értelműek, általánosabbak, és elsősorban a többes kötelmi tartozás és követelés teljesítéséhez fűződnek.

Az új Ptk. 6:28. §-a előtti II. cím a ***többalanyú kötelmekről*** szól.[326] E címen belül a VI. Fejezet címjelzése szerint a kötelemben részt vevő *több kötelezettről* szól. A 6:28. § belső címe pedig: *Osztott kötelezettség*. Ennek normatív szövege szerint: (1) ha *többen tartoznak* egy *osztható* szolgáltatással – ha e törvény eltérően nem rendelkezik – a jogosult **minden kötelezettől a ráeső részt** követelheti. *Kétség* esetén a kötelezettek *egyenlő mértékű* szolgáltatásra kötelezettek. (2) **Osztható** a szolgáltatás, ha *önállóan osztható részekre* bontható. Kivéve, ha a megosztás a jogosult lényeges jogi érdekét sértené.[327]

[326] Lásd pl. *Polgári Törvénykönyv,* 2015, 151–152, lásd ebben a Ptk. 6:28–6:33. §-ait.
[327] Lásd a Ptk., 2021, 235.

A rendelkezés az osztható kötelmekre vonatkozó szokásos és általánosan elfogadott megoldásokat tartalmazza. Nekem azonban úgy tűnik, hogy az osztható szolgáltatások fogalom-meghatározásából hiányzik, hogy azok, túlmenően azon, hogy önálló osztható részekre bonthatók, olyan szolgáltatások, amelyek megosztásuk esetén egyenként **nem vesztik el megosztásuk előtti eredeti rendeltetésüket.**

A Ptk. 6:29. §-ának (1)–(5) bekezdése, valamint 6:30. §-ának (1)–(3) bekezdése a **passzív egyetemlegesség** szabályait, a 6:31–6:32. §-ai a kötelemben részt vevő **több jogosult osztható szolgáltatása**, valamint a **jogosulti együttesség** szabályait tartalmazzák. A 6:33. § (1)–(5) bekezdései pedig a **jogosultak egyetemlegességéről**, azaz az **aktív egyetemlegességről** szóló szabályokat tartalmazzák.

A **passzív egyetemlegességről** szóló jogszabály szerint (Ptk. 6:29), (1) ha *többen tartoznak* egy *nem osztható* szolgáltatással, a teljesítés *bármelyik kötelezettől követelhető*. Egyetemleges a kötelezettség abban az esetben is, ha többen úgy tartoznak *egy osztható* szolgáltatással, hogy a jogosult bármelyik kötelezettől követelheti a teljesítést. (2) Egyetemleges kötelezettség esetén *minden kötelezett az egész szolgáltatással tartozik*, de ha *bármelyikük teljesít, a jogosulttal szemben a teljesített rész erejéig a többiek kötelezettsége is megszűnik*. A kötelezettek egymás szerződésszegéséért is felelnek. (3) A kötelezett a jogosult követelésével szemben a többi kötelezettet megillető, a jogosult kielégítésével kapcsolatos *kifogásra* is hivatkozhat, a *többi kötelezett követelését* azonban *nem számíthatja* be. (4) A jogosultnak az egyik kötelezettel szemben beálló *késedelme* valamennyiük javára beáll. (5) A követelésnek egyik kötelezettel szembeni *elévülése* nem hat ki a többi kötelezettre.

Az új Ptk 6:30. §-ának (1)–(2) bekezdése szabályozza az **egyetemleges kötelezettek egymás közötti (belső) viszonyát**. Ennek a §-nak az értelmében (1) az egyetemleges kötelezetteket – ha jogvisoznyukból más nem következik – a kötelezettség egymás között egyenlő arányban terheli. Ha a kötelezett kötelezettségét meghaladó szolgáltatást teljesített a jogosultnak, a többi kötelezettől a követelésnek az őket terhelő része erejéig az általa nyújtott többletszolgáltatás megtérítését kérheti. (2) A kötelezett nem hivatkozhat a többi kötelezettel szemben olyan kedvezményre, amelyben a jogosulttól részesült. (3) Az a kötelezett, akivel szemben a jogosult követelése elévült, az elévülésre a többi kötelezettel szemben is hivatkozhat.

Nekem úgy tűnik, hogy ezek a rendelkezések (6:29–6:30) kifogástalanok.

Ami a **több jogosult egy kötelezett iránti követelését** illeti, helyeselhető Ptk-s megoldás szerint (Ptk 6:31), ha egy *osztható* szolgáltatást többen követelhetnek, minden jogosult az őt *megillető részt* követelheti. A **jogosulti együttesség** szabálya szerint (Ptk 6:32), ha többen *jogosultak nem osztható* szolgáltatást követelni, *valamennyiük kezéhez* kell teljesíteni.

Az **aktív egyetemlegesség** szabályait az új Ptk 6:33. §-ának (1)–(5) bekezdései szabályozzák. Ezek szerint (1) ha a követelés több jogosultat úgy illet meg, hogy mindegyik az egész szolgáltatást követelheti, de a kötelezettet egyszeri szolgáltatás terheli, a kötelezettség minden jogosulttal szemben megszűnik, ha bármelyik jogosult kielégítést kap. (2) A jogosultak bármelyikének késedelme vagy az olyan jognyilatkozat, amely a követelés érvényesítésének vagy a kötelezettség teljesítésének feltétele, mindegyik jogosultra kihat. (3) A követelés egyik jogosulttal szemben sem évül el addig, amíg az elévülés feltételei valamennyiükkel szemben be nem következtek. (4) Ha valamelyik jogosult a teljesítés iránt pert indít, a per jogerős befejezéséig a kötelezett – anélkül, hogy a késedelem jogkövetkezményei alól ezzel mentesülne – a többi jogosult irányában megtagadhatja a teljesítést. (5) A jogosultakat – ha jogviszonyukból más nem következik – a követelés egymás között egyenlő arányban illeti meg.

A többes károkozásra vonatkozóan az új Ptk. speciális egyetemlegességi szabályt irányoz elő, mely eltér az aktív és passzív egyetemlegesség főként teljesítésre vonatkozó általános szabályaitól.

Az új Ptk 6:524. §-ának (1)–(3) bekezdései irányozzák elő a **többes károkozás esetére szóló elvi szintű egyetemlegességet**. Ezek szerint (1) *ha többen közösen okoznak kárt, felelősségük a károsulttal szemben egyetemleges*. (2) A bíróság *mellőzheti* az egyetemleges felelősség alkalmazását, ha a károsult a kár bekövetkeztében maga is *közrehatott*, vagy ha az *rendkívüli méltánylást* érdemlő körülmények fennállása miatt indokolt. Az egyetemleges felelősség alkalmazásának mellőzése esetén a bíróság a károkozókat magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható, közrehatásuk arányában marasztalja. Ha a közrehatás arányát sem lehet megállapítani, a bíróság a károkozókat egyenlő arányban marasztalja.

Szerintem a fennebb hivatkozott jogszabály (1) bekedése, mely elvi szintre emeli többes károkozás esetén az egyetemleges kárfelelősséget, vitatható, amennyiben figyelembe vesszük, hogy az egyetemlegesség a jogösszehasonlítási gyakorlat és elmélet szerint kivételes. E tapasztalat szerint a főszabály az osztott felelősség, az egyetemleges felelősség pedig kivételes. A (2) bekezdés ezt az elvi éllel megállapított egyetemlegességet azzal „enyhíti", hogy felróhatósági alapon és mértékben, azaz a károkozók közrehatása arányában osztott felelősséget a bíró akkor szabhat meg, ha adott többes károkozásnál fennállt a károsulti közrehatás, vagy ha ez rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása miatt indokolt. Feltehető a kérdés, miért kellene rendkívüli méltánylást érdemlő körülménynek betudni többes károkozás esetén az osztott felelősséget, ha ez egyébként más külföldi európai Ptk.-ban főszabály és nem kivétel, mint ahogyan ezt a kérdést az új Ptk rendezi.

Egy lehetséges normatív (szabályozási) megoldásvázlat a többes károkozás esetére, az osztott és egyetemleges felelősség fényében (de lege ferenda)

Az elmondottak alapján nekem úgy tűnik, hogy többes károkozás esetén, a hatályos Ptk. főszabály szerinti egyetemleges felelősségi megoldása helyett, főszabály szerint a károkozáshoz való hozzájárulás arányában való osztott felelősség és a kivételes, törvényben vagy szerződésben előirányzott egyetemleges felelősség lenne, vagy lett volna a legészszerűbb, szokásos, általánosan elfogadott és méltányos megoldás.

Ennek megfelelően, véleményem szerint a következő (de lege ferenda) normatív megoldás lehetne, lehetett volna célszerű: (1) Többes károkozás esetén a károsultnak a károkozók a kárhoz való felróhatóságuk (közrehatásuk) arányában osztott felelősséggel tartoznak. (2) Többes károkozás esetén a károkozók kivételesen egyetemlegesen felelnek, amennyiben: (a) ezt a felelősséget a törvényi jogszabály előírja; (b) a károkozók egymással egyetértésben, tudatosan és szervezetten okozták a kárt; (c) az egyetemleges felelősséget a szerződés vagy bírói határozat a végrehajtás során előirányozta. (3) Amennyiben a vállalkozói (kereskedelmi) szerződés mást nem ír elő, és a szerződés egyik fele oldalán több kötelezett áll fenn, ők egyetemlegesen felelősek a szerződés teljesítéséért, valamint a nemteljesítés, hibás teljesítés vagy késedelem következtében másik szerződő félnek okozott kárért. Túlnyomó okozás esetében azonban a felelősség közöttük megosztható. (4) Az egyetemlegesen kötelezettek közül bármelyiknek a teljes kértérítési teljesítése megszünteti a többi egyetemlegesen kötelezettnek a károsult iránti egyetemleges kötelezettségét. (5) Ha az egyetemlegesen kötelezettek bármelyike egészében teljesíti a kötelezettséget, a teljesítő külön visszkereseti perben érvényesítheti a többi, elsődlegesen nem perelt egyetemlegesen kötelezettel szemben az okozási hozzájárulások arányában való kármegosztási jogát.

Az új Ptk.-nak a többes alanyú kötelemtartozás vagy követelés aktív és passzív egyetemlegességére vonatkozó rendelkezései szinte kifogástalanok, összhangban állnak az osztott és egyetemleges kötelmek európai és magyar doktrína általánosan elfogadott eredményeivel, álláspontjaival. Ezek a rendelkezések a többes kötelemtartozás vagy követelés keletkezését és teljesítését szabályozzák.

A többes károkozásra vonatkozó rendelkezések azonban eltérőek a jogösszehasonlításban tapasztalt szokásos megoldástól. Ugyanis az új Ptk. a többes károkozás esetére általános módon egyetemleges felelősséget irányoz elő, ahelyett, hogy a főszabály a szokásos lett volna, hogy a károkozók között a felelősség megoszlik, a kárhoz való okozatossági, vagy esetlegesen vétkességi, azaz szubjektív felróhatósági hozzájárulásuk arányában.

A Ptk. megoldása, elvi jellegű egyetemlegességi szabályai nem vitathatóak, mivel elfogadják az általánosan bevett megoldást, mely szerint perelhető akár a kárhoz legkevésbbé hozzájáruló károkozó, és általa a teljes kár megtéríthető. Ez összhangban áll a kárfelelősségi jog tanaival, mely szerint a kárfelelősség célja a károsult fokozott oltalma. Az egyetemlegesség az ő oldalán áll, hiszen többes károkozás esetén a károkozók közül bárkitől teljes kár erejéig téríthet. Az egyetemlegesség általános kiterjesztése a többes károkozás összes eseteire azonban, bármennyire is a károsult oltalmazása a cél, nem jellemző és jogilag nem is mindig indokolt. Ugyanis az egyetemlegesség csupán kivételes szokott lenni, akkor, amikor ezt esetszerűen a törvény előírja, vagy amennyiben ezt a szerződési klauzula vállalja. Továbbá, kivételesen akkor, amikor az egyetemlegesség bírói határozatban fogalmazódik meg. Az egyetemleges felelősség az általánosan elfogadott doktrína alapján azért restriktív és azért nem általános érvényű, minden többes károkozásra kiterjeszthető jogintézmény, mert a perelt és a teljes kártérítésre kötelezett egymaga viseli a kártérítést egészen a visszkereseti per végéig, amelyben a károkozók között megvalósul a kármegosztás. Ugyanis a kár teljes térítésére kötelezett kénytelen felperesként fellépni a többi elsődlegesen nem perelt (egyetemlegesen felelős) alperesek ellenében, hogy megvalósíthassa a hozzájárulásukkal arányos kármegosztást. Ez számára nem méltányos tehertétel, annál inkább, mert a másodlagos per elhúzódhat, annak alapján, hogy a visszkereseti perben az alperesek, érdekeltségüknek megfelelően, „vég nélkül" vitathatják a kárhoz való hozzájárulásuk mértékét. Ezért a deliktuális felelősség terén a többes károkozás esetében a szokásos és észszerű kárfelelősségi megoldás az, hogy a károkozók másodlagos per nélkül, az elsődleges perben, okozati, azaz objektív, mérhető, vagy mérlegelhető hozzájárulásuk alapján, a károsultnak osztott felelősséggel tartoznak. Egyetemleges felelősségre vonásuk csupán akkor esedékes, vagy tűnik észszerűnek, ha a kármegosztás aránya a primáris perben nem állapítható meg, vagy különleges méltányossági megfontolás alapján, a károsultnak azonnali kártérítést kell biztosítani, vagy amennyiben a károkozók egymással a károkozási (deliktuális vagy bűn-) cselekmény kapcsán tudatosan és szervezetten álltak kapcsolatban. A szerződési felelősségnél az egyetemlegesség akkor jön létre, amikor a felek a tartozás teljesítése, nemteljesítésük esetén pedig a kártérítésre vonatkozóan a szerződés egyik vagy másik oldalán álló több szerződési alany terhére, kifejezett szerződési klauzulával előirányozták az egyetemleges felelősséget.

A többes károkozás sajátos esetét képezi a **károsulti közrehatás**. Ebben az esetben az új Ptk. nem az egyetemleges felelősséget, hanem a szubjektív és az objektív hozzájáruláshoz (közrehatáshoz) mért, arányos osztott felelősséget irányozza elő. Ha a közrehatás nem állapítható meg, a kárt a károsult és a károkozó

között egyenlő arányban kell megosztani. A Ptk. 6:525. § (1) bekezdése ugyanis a károsultat is kötelezi, mégpedig kármegelőzési, kárelhárítási és kárenyhítési kötelezettségteljesítése tekintetében. Ugyanebben a bekezdésben, ennek második mondatában a Ptk. megszabja, hogy az e kötelezettségek felróható megszegése miatt keletkezett kárt a károkozó nem köteles megtéríteni. A (2) bekezdés szabja meg a kárfelelősség károkozó és károsult közötti megosztásának arányát. „A károkozó és a károsult között a kárt magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható (helyesebb lenne: ha ez nem állapítható meg – Sz. J.), közrehatásuk arányában kell megosztani. Ha a közrehatás arányát sem lehet megállapítani, a kárt a károkozó és a károsult között egyenlő arányban kell megosztani." A (3) bekezdés szerint. „A károsult terhére esik mindazok mulasztása, akiknek magatartásáért felelős." Tehát a Ptk. szerint a károsultat terheli mindazok mulasztása is, akiknek magatartásáért felelős.

Második rész

A POLGÁRI JOGI FELELŐSSÉG FELTÉTELEIHEZ FŰZŐDŐ ALAPELVEK

I. fejezet

A POLGÁRI JOGI KÁRFELELŐSSÉG FELTÉTELEINEK RENDELTETÉSE ÉS OSZTÁLYOZÁSA

Amíg a polgári jogi és a büntetőjogi felelősség **inkriminációs módszere** egységes volt (korai rendi kódexekben), a polgári jogi kárfelelősség feltételei elvben azonosak voltak a büntetőjogi felelősség feltételeivel: káros következmény, jogellenes cselekmény, okozati összefüggés a kár (sérelem) és a cselekmény között (objektív felróhatóság), vétkesség (szubjektív felróhatóság).[328] E feltételek közé tartozott a jogellenes magatartást tanúsító személy belátóképessége. A két felelősségi rendszer felelősségre vonási célok mentén való elválása magával vonta, hogy a névleg megmaradt, azonos felelősségi feltételek jogi jelentéstartalma másként alakult a polgári és a büntetőjogban. Talán csupán az oksági felelősségi feltétel meghatározása maradt azonos a polgári és a büntető felelősség rendszereiben. A modern kárfelelősségi jogban a felelősségi feltételek fennforgásának **bizonyítási terhét** a károsult felperes viseli, különösen a deliktuális károknál. A közjogi vád alá tartozó büntetőeljárásban a bűncselekmény bizonyítási terhe a közvád képviselőjét, az ügyészt terheli. Eredményes bizonyításig a büntetőjogban érvényesül az ártatlanság vélelme. A jogösszehasonlítási irodalomban kifejtett, francia jogra vonatkozó álláspont szerint (Constantinesco, Inexécution et faut contractuelle) a szerződési felelősségnél vélelmezhető az okság és a vétkesség a szerződésszegést követően minden beálló kárra nézve. E vélelem azonban megdönthető, ellenkező bizonyítással (nevezetesen annak bizonyításával, hogy a kár nem a nemteljesítésből, hanem más oknál fogva, például harmadik személy közrehatása miatt következett be), mely a károsult bizonyítási terhét képezi. A magyar jogban, az új Ptk. vonatkozó ún. **előreláthatósági klauzulát** előirányzó rendelkezése értelmében az okság ex lege kizárt, ha az illető kárt a károkozó a károkozás időpontjában nem láthatta előre, vagy nem volt köteles előre látni. Itt a bizonyítási teher arra szorítkozik, hogy adott esetben a károkozó előre láthatta, vagy köteles lett volna

[328] Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség,* 344–358.

előre látni a közvetlen, vagy különösképpen a közvetett kárt (unmittelbare, mittelbare Schaden). A polgári jogi kárfelelősség feltételei a Pp. által előirányzott diszpozíciós elv (perrel való rendelkezés elve) alapján valósulnak meg, a bíróság hivatalból nem rendel el bizonyítást, hanem csak a károsult által benyújtott bizonyítási javaslatok, azaz eszközök mentén jár el. A polgári peres kártérítési eljárásban érvényesülő ún. formális igazság elve értelmében, amit a felelősségi feltételek közül a felperes eredményesen nem bizonyított, úgy tekinthető, hogy az adott felelősségi feltétel hiányzik,[329] függetlenül attól, hogy a valóságban így van-e. Ezzel szemben a büntető eljárásban a hivatalból üldözött bűncslekmények gyanúja esetében, az ún. materiális igazság elve alapján, a bizonyítás ex officio, hivatalból történik. Ennek értelmében a büntető bíróság elrendelhet olyan bizonyítási eszközt, amit a közvád nem javasolt.

Kétféle felelősségi feltételt különböztetünk meg a polgári jogi kárfelelősség rendszerében. Az első csoportba tartoznak az általános, a másodikba a különleges felelősségi feltételek. **Általánosak** azok, amelyek minden polgári jogi felelősségi alakzatra nézve – legyen az deliktuális, szerződési felelősség, saját vagy más magatartásáért való felelősség, alanyi (szubjektív) vagy tárgyi (objektív, veszélyes üzemi felelősség) stb. – szükségesek ahhoz, hogy a felelősségre vonás eredményes lehessen. Ezek közé tartozik a *kár*, az *okozatosság* és a *jogellenesség*. Igaz, az **absztrakt** kárfelelősségnél – mely egy neme a szerződési felelősségnek, és akkor áll be, ha a szerződő felek szerződésszegés esetére bizonyos pénzösszeg fizetésével terhelik az indokolatlanul elálló felet – e kártérítés akkor is fizetendő, ha az elállás a másik félnek nem okozott kárt (szerződési bírság). Az ilyen kár pönális (megtorló) és nem térítési jellegű. A **különleges** felelősségi feltételek közé soroljuk a *vétkességet*, vagy a szubjektív felróhatóságot, mert erre a feltételre csak az alanyi felelősségnél van szükség, a tárgyi felelősségnél azonban nincs.

[329] Lásd Szalma: *Bizonyítási teherviselés,* 547–558.

II. fejezet

AZ EGYES KÁRFELELŐSSÉGI FELTÉTELEKRŐL

A kár

A polgári jogi felelősség nem állhat be, ha a jogellenes cselekménynek nincs kárkövetkezménye. A tágabb értelemben vett kár lehet **vagyoni** és **nemvagyoni** (személyiségsérelem) jellegű. Ha a törvény vagy a szerződés mást nem irányoz elő, érvényre jut a **teljes kártérítés elve**,[330] amit az új Ptk. – ahogy egyébként más kontinentális polgári törvénykönyvek is – előirányoz. Ami azt jelenti, hogy vagyoni kár esetében, amekkora az okozott kár, azaz a károsult vagyonában beálló értékcsökkenés, akkora, azaz ezzel arányos a térítés. Rendszerint ez a **felmerült kár** (damnum emergens)[331] és az **elmaradt jövedelem** (lucrum cessans[332]), vagy a joggal oltalmazott pozitív és negatív **érdek** (Interesse), azaz a **bizalmi** kár (Vertrauensschaden), továbbá a **teljesítési** kár (Erfüllungsschaden) fogalmaiban és mértékében szabható meg. A teljesítési kár, mely azonos jelentésű a pozitív érdekkárral, az a kár, amely a károkozás folytán elmaradt, de a károkozás hiánya esetén várható vagyoni előnyhöz vezetett volna (például a differenciális kár). A bizalmi kár, melynek jelentése azonos a negatív érdekkárral, azt a kártjelenti, amely abból ered, hogy a jogügylet érvényességében bizalommal volt a hitelező vagy jogosult.[333] A femerült kárt képezi a károsult vagyonában a jogellenes károkozói magtartás következtében beálló értékcsökkenés. Az elmaradt haszon alatt értjük azt a jövedelmet, amelyet a dolgok rendszerinti menete esetében, a károkozói magatartás hiányában a károsult megvalósíthatott volna, például a másik szerződő fél neki felróható magatartása miatt meghiúsult ingat-

[330] Lásd a Ptk. 6: 522. §-ának (a kártérítés terjedelme) (1) bekezdését: „A károkozó a károsult teljes kárát köteles megtéríteni."

[331] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (2) bekezdése a) albekezdését, mely szerint a teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni a *károsult vagyonában beálló értékcsökkenést*.".

[332] Lásd a Ptk. 6:522. §-a (2) bekezdés b) albekezdését, mely szerint a teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtéríteni az *elmaradt vagyoni előnyt*.

[333] Lásd Fuchs–PauckerBaumgärtner: *Delikts- und Schadenersatzrecht*, 382–383.

lanvétel esetén elmaradt jövedelem, érdek, az elmaradt ingatlan bérlet díja. A kárnak további többféle alakzata van. A **konkrét** kár az a kár, amely adott esetben előállt a sérelmezett vagyonában. Az **absztrakt kár** legtöbbször szerződésben, szerződésszegés esetére előre előirányzott összeg, mely szerződésszegés esetében fizetendő, függetlenül attól, hogy a kár létrejött-e, vagy ha létrejött, mekkora. Az új magyar Ptk. szerint kötbér esetében, amennyiben a kár nagyobb, mint a kötbérösszeg, a szerződésszegőnek a kötbér mellett térítenie kell a különbözetet is, vagyis a kötbéren felüli kárt is. Egyébként az absztrakt kárt kárredukciónak is nevezzük, mert fizetendő akkor is, ha nincs szerződésszegésből származó kár, és annyi fizetendő, amennyi a leszerződött összeg, akkor is, ha a kár nagyob a leszerződött absztrakt összegnél. A kártérítésnél a károsult jogosult indokolt **költségeinek** fedezésére.[334] Külön kárfelelősségi alakzat a szerződéskötési tárgyalás szerződéskötési szándék (animus contrahendi) nélküli, azaz rosszhiszemű folytatása (**culpa in contrahendo**). Ez azért tartozik a deliktuális felelősség körébe, mert a fraudulózus tárgyalás: a) sérti a kötelem keletkezésétől teljesítésig terjedő kényszerítő jellegű jóhiszeműségi követelményt, b) mert a szerződés még nem jött létre, és ilyetén nem is lehet szerződési jellegű felelősség. A legtöbb jogrendszerben e felelősség csak a másik jóhiszemű szerződő fél indokolt költségeit fedezi. Az ún. **különbözeti** kár (Differenzschaden)[335] alatt a jogirodalom azt a kárt érti, amely a másik fél indokolatlan elállásából keletkezik, és azt a vagyoni előnyt, célt, amelyet a szerződéshez hű személy megvalósíthatott volna az eredeti szerződéssel, majd csak fokozott költséggel, más szerződés megkötése útján tudja elérni. Például a felek megkötötték az ingatlanvételi szerződést adott áron, de az eladó utóbb indokolatlanul eláll a szerződéstől. A vevő kára abban nyilvánul meg, hogy később azonos ingatlan magasabb áron szerezhető meg. A kárt itt a leszerződött (kisebb) ár és azonos dolog beszerzési (nagyobb) ára közötti különbözet teszi ki. A **kárátalány** becsült kár, eltér a konkrét kártól. Kivételesen akkor elismert térítési alakzat, amikor a valóban bekövetkezett (konkrét) kár bizonyítása aránytalan költségekkel jár. A Ptk. ezt a fogalmat **ál-**

[334] Lásd a Ptk. 6:522. §-a (2) bekezdése c) albekezdését, mely szerint a teljes kártérítés körében a károkozó köteles megtérítenui a károsultat ért vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket. *Polgári Törvénykönyv,* HVG-ORAC-NK – Novissima, Budapest, 2018, 214. Vagy: Ptk. Patrocinium, Budapest, 2021, 327.

[335] Lásd Fuchs–Paucker–Baumgärtner: *Delikts- und Schadenersatzrecht*, 379. A szerzők szerint a differenciális kár azt jelenti, hogy ennek meghatározása céljából két körülmény, állapot hasonítható össze: az első a tényszerű, a másik a hipotetikus állapot, tehát az az állapot, amely feltételezhetően fennállt volna, ha nem kerül sor a károkozásra. A differenciahipotézist és a differenciális, hipotetikus (érdek) kár fogalmát elsőként Mommsen határozta meg: Friedrich Mommsen: *Beiträge zum Obligationenrecht, II. Zur Lehre vom Interesse*, 1855.

talános kártérítésként nevesíti, mégpedig arra az esetre, „ha a kár mértéke nem állapítható meg", amikor „a károkozásért felelős személy olyan összegű kártérítés megfizetésére köteles, amely a károsult kárának a kiegyenlítésére alkalmas."[336] Ha a kár egyaránt szerződési és deliktuális jelleggel bír, az új Ptk. értelmében érvényesül a **non cummul** elve, vagyis a térítés csak az egyik jogcím szabályai szerint téríthető. Másszóval, ha a kár egyidejűen szerződési és deliktuális forrásból ered, nem lehet szerződési és deliktuális alapon halmozni a kártérítést. Az új Ptk. előirányozza a (grosschmidti) **káronszerzés tilalmát**.[337] Ami azt jelenti, hogy amennyiben a károsult értékesítette a kárkozási magatartás által megrongált dolgot mint maradványt (residium), a kártérítés összege ennek (a maradványnak) értékével csökkenthető.

A **személyiségsérelmet**, habár nemvagyoni kár (dommage moral, fr., erkölcsi kár) jellege van, a polgári jogban a polgári jogra jellemző, vagyoni jellegű szankciók illetik meg. Ezek közé tartozik a **sérelemdíj** (Schmerzensgeld[338]). Az új Ptk. szerint a sérelemdíj mértéke függ a sértett javak jelentőségétől, a sérelem ismétlődő jellegétől (hozzátehető, de lege ferenda: a lelki és testi fájdalom tartós voltától és intenzitásától), és a jogsértő vétkességének fokától.[339] Ha a személyiségsérelem helyreállítható más módon, a szankció lehet nem pénzbeli, azaz helyreállító jellegű, mint például a sérelem megállapítása, a sérelem által előállított dolog megsemmisítésére való marasztalás, a sajtóhelyreigazítás – a személyiséget érintő téves tájékoztatás esetében. Ha a személyiségsérelem vagyoni kárt is előidézett, az új magyar Ptk. értelmében ez is téríthető.[340] Ahogyaz európai kontinentális polgári jogrendszerek is teszik, ezeket a személyiségi jogokat az új Ptk. rendre előirányozza. A polgári jogban ezáltal nemcsak a vagyoni, hanem a személyiségi jogosultságok is elvben egyenlő oltalomban részesülnek. A joggal oltalmazott személyiségi jogosultságok közé tartozik az emberi méltóság, valamint az ebből származtatott nevesített jogok, mintaz élet, az egészség, a testi sértés, a szabadság, a jóhírnév, a szerzői jogosultságok nemvagyoni eleme, a titoktartatás (például levéltitok, üzleti titok), a személyes szféra (például a lakás sérthetetlensége), a névjog, a pietás és az ezekhez hasonló jogosultságok.

[336] Lásd a Ptk. 6:531. paragragusát (az általános kártérítés).

[337] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (3) bekezdését, mely szerint „a kártérítést csökkenteni kell a károsultnak a károkozásból származó vagyoni előnyével, kivéve, ha ez az eset körülményeire tekintettel nem indokolt".

[338] Lásd Szalma József: *Sérelemdíj – a személyiségi jogok megsértésének jogkövetkezményei az európai és a magyar magánjogban,* Budapest, KRE ÁJK, 2018.

[339] Lásd a Ptk. 2.52. §-ának (1), (2), (3) bekezdéseit.

[340] Lásd a Ptk. 2:53 §-át.

A károkozástól kezdődően **esedékes** a károkozó kártérítési kötelezettsége. Mivel a Ptk. a kártérítési kötelezettséget főszabályként pénztartozásnak tartja, a kárakozás időpontjától kezdve úgy tekinthető, hogy a károkozó késedelemben van. Ettől kezdve a kártérítés kifizetéséig a főkötelezettség mellett a károkozó köteles a károsultnak **késedelmi kamatot** is nyújtani.

A kárfelelősség alapvető feltétele és főszabálya szerint kárfelelősség csak akkor valósulhat meg, ha a jogellenes cselekmény következtében beállt a kár. Kivételesen azonban a Ptk. előirányozza a felelősséget **károsodás veszélye** esetére is. Ez esetben azonban, mivel a kár még nem állt be, a felelősség csupán a kárveszély okozójának elhárítási kötelezettségében nyilvánul meg. A Ptk. rendelkezése szerint „Károsodás veszélye eseténa veszélyeztetett kérheti a bíróságtól, hogy azt, *aki a veszélyt előidézte*, az eset körülményeihez képest: a) *tiltsa el* a veszélyeztető magatartástól; b) kötelezze a *kár megelőzéséhez szükséges intézkedések* megtételére; c) kötelezze a megfelelő *biztosíték* adására."[341] E rendelkezésnek, habár nemcsak a környezeti, hanem egyéb kárveszélyekre is vonatkozik, különös jelentősége lehet a környzeti kárveszélyeknél, hiszen lehetővé teszi, hogy a veszélyeztetett kérelme alapján a bíróság a veszélyzetetőt megelőző intézkedések megtételére marasztalja. Ez a rendelkezés azonban a környzetvédelmi actio popularistól abban különbözik, hogy itt a keresetet csak a közvetlenül veszélyeztetett, a környezeti actio popularis esetében azonban a veszélyeztetetten kívül a preventív intézkedésekre való bírósági marasztalást bárki más érdekelt személy is benyújthatja. Különösképpen akkor, ha szokatlanul nagy kárveszély áll be, és nemcsak egy, hanem több, azaz meghatározatlan körű személy veszélyeztetett.

A jogellenesség

Fogalommeghatározás

A jogellenesség mint kárfelelősségi feltétel azt jelenti, hogy a károkozó valamely jogszabályi tilalmat vagy kötelezettséget megszegő magatartásával okozta a kárt. Van olyan álláspont, mely a jogellenesség szerves részének tartja a vétkességet. Van olyan is, amely a vétkességet nem tartja a jogelenesség alkotó részének. Ez különösképpen az objektív felelősségre vonatkozik. A tételes magyar jog a szubjektív felróhatróságot (korábban vétkességet) külön felelősségi feltételként szabja meg.

[341] Lásd a Ptk. 6:523. §-át (károsodás veszélye).

A **régi magyar jog**, azaz az Mtj. (1928[342]) 1709. §-ának meghatározása szerint: „Aki másnak jogvédte érdekét *jogellenesen* és *vétkesen*, bárcsak közvetve is megsérti, köteles a másiknak – a sértettnek – ebből eredő kárát megtéríteni. Ugyanezen kötelezettség terheli azt is, aki a *jóerkölcsbe* ütköző módon másnak *szándékosan* kárt okozott."[343] Ezek szerint a régi magyar jogban a jogellenesség általános kárfelelősségi feltétel, és vonatkozik mind a szerződésen kívüli, mind a szerződési felelősségre. (Lásd a 1737. §-t, mely a jogellenes, de vétlen károkozásért a károkozót méltányossági alapon teszi felelőssé). Ugyanakkor az Mtj. a jóerkölcsbe ütköző vétkes károkozó magatartást is jogellenesnek tartotta. E rendelkezés egyúttal kifejezésre juttatja, hogy a cselekmény jogellenessége (főszabályként a szubjektív felelősség területén) csak akkor forog fenn, ha *vétkes* magatartáson alapul. Az Mtj. ezen kívül megszabja (az Mtj. 1710. §-ában), hogy a *joggyakorlás*, vagyis a javaslat szavai szerint, „aki jogával él", még akkor is, ha ebből másnak kára származik, nem minősíthető jogellenes cselekménynek, kivéve, ha nyilvánvalóan csak a károsítás céljából teszi. (Qui suo iure utitur naeminem laedit, l.) Az Mtj. 1712. §-a értelmében *nem jogellenes* a sérelmet okozó cselekmény, ha a tettes a sértett jogellenes támadását magáról vagy másról való elhárításának céljából tette meg *(jogos védelem),* 2) az 1713. §(2) bekezdése szerint ide sorolható a *szükséghelyzetben* okozott kár, vagyis „idegen dolog megsemmisítése vagy megrongálása nem jogellenes, ha szükséges oly közvetelen veszély elhárítására, amellyel a dolog másnak személyét vagy vagyonát fenyegeti. 3) Az 1714. § szerint az*önhatalom* gyakorlása is a jogellenességet kizáró ok: „Aki a végből, hogy jogának érvényt szerezzen, a kötelezettől valamely dolgot önhatalmúan elvesz, vagy oly cselekményt, amelyet tűrni köteles, ellenállása ellenére önhatalommal véghezvisz, ezzel nem követ el jogellenességet". Azonban az 1715. § szerint „az önsegély alkalmazásában *nem szabad* a veszély elhárítására szükséges mértéket *túllépni*." 4) A *sérelmezett beleegyezése* is kimentő ok, azonban az 1716. § szerint „a sértett beleegyezése nem szünteti meg a személye ellen irányuló cselekmény jogellenességét, ha a sértő a beleegyezést a sértett fogyatékos elmebetegségének, tapasztalatlanságának, könnyelműségének, függő, vagy megszorult helyzetének,vagy a nála elfoglalt bizalmi állásának kihasználásával

[342] Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének Javaslatát az akkori igazságügyminiszter 1928. évi március hó 1. napján terjeszette elő az Országgyűlés képviselőháza elé. Lásd Magyarország Magánjogi Törvénykönyvének törvényhozási tárgyalásáról szóló 1931:XXII. törvénycikket. Habár az Mjt. nem lépett hatályba, a korabeli bírói gyakorlat gyakorta hivatkozott rá úgy, mint „jogszabályokra", beleértve a kártérítési fejezetet (XV. cím, Tiltott cselekmény és vétlen kártétel). Lásd *Magánjogi Törvénykönyv Javaslata*, Igazságügyi Zsebtörvénytár, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1936[3], 336.

[343] Lásd uo.

– tisztességtelen befolyásolással – szerezte meg." 5) Az 1717. pargrafus szerint a sérelem nem róható fel *cselekvőképtelen* személynek: „A sérelmet okozó cselekmény nem számítható be annak, aki a cselekmény elkövetésének idején cselekvőképtelen volt." Az Mjt. ez alól kivételt tesz arra az esetre, ha a cselektvőképtelen személynek a cselekmény elkövetésének időpontjában a „felelősség felismeréséhez szükséges belátása megvolt." Az 1718. § szerint, aki „szeszes italnak vagy más bódulatot keltő más szernek használatával fosztotta meg magát múlóan öntudatától, nem hivatkozhatik arra, hogy cselkekvőképtelen volt." Az Mtj. sajátos kárfelelősséggel terheli az *egyes tilos cselekményekből* eredő kárt, mint 1) *halál* okozása (1725–1726. §), 2) *testi épség* és *egészség* megsértése (1727–1728. §), 3) *szabadság* megsértése (1828. §). Például testi sértés miatt beálló munka- és keresősképesség csökkenése esetében a járadékszolgáltatás, vagy az eltartó halálának okozása miatt az elhalálozott által eltartott javára, a károkozónak tartásra való kötelezése, egészségkárosodás okozása esetében a károkozónak a károsult gyógyítási, életmentési költségének fedezésére való marasztalása stb. (Mtj. 1725–1728. §).6) Ide, a jogellenességet kizáró okok körébe tartozott a *károsult önhibája* is, mivel az Mtj. 1742. § szerint: „A károsult nem követelhet a vétlen kártétellel járó felelősség alapján kártérítést, ha a kár egyedül az ő hibájából keletkezett. Ha a károsult a kár keletkezésében közrehatott, az általános szabályokat (112. §) kell alkalmazni." Tehát a felelősség osztott, a vétkességi és oksági arányban, ha a károsult is hozzájárult a kárhoz. Ha a tiltott cselekményt több személy okozta, a felelősség osztott, ha azonban a felelősség mértéke nem állapítható meg, egyetemleges (lásd az Mjt. 1722. §-át).[344]

Az Mjt. a jogellensséget elválasztja a vétkességtől az objektív vagy veszélyes üzemi felelősségnél, amikor a veszélyes tevékenység művelőjét vagy dolog tulajdonosát felelőssé teszi a veszélyes üzem vagy tevékenység (vétlen) puszta károsító hatása (dologhatás – fait de chose, fr.) esetében is. (Mjt. 1740–1741. §) Ilyen objektív felelősséggel terhelhetők voltak a vasúti, sikló- géperejű hajózási, gáz- és villamosságot szolgáltató, építő- és bányavállalatok tevékenysége, továbbá mindazok tevékenysége, akik gépkocsit, felvonógépet, repülőgépet vagy léghajót járatnak [Mjt. 1741. § (2) bekezdése].

Az Mjt.-vel kapcsolatos korábbi kúriai gyakorlat szerint a büntetőjogi jogellenesség hiánya egymagában nem zárja ki a polgári jogi (magánjogi) kárfelelősséget: „A polgári bíróság az eléje vitt magánjogi igény elbírálásánál nemcsak a büntetőbíróság felmentő ítéletének (az eljárást megszüntető határozatának), hanem az elítélést tartalmazó ítéletének döntéséhez és ténymegállapításához

[344] Lásd uo., 338.

sincsen kötve, kivéve, ha valamely különleges jogszabálynál fogva a magánjogi igény érvényesítésének jogalapja vagy feltétele a büntetőbíróságnak elítélést tartalmazó ítélete."[345]

A szándékos és súlyos gondatlanságból okozott halál esetében az Mtj. 1724. §-a a *közeli hozzátartozók javára nemvagyoni kártérítést* irányzott elő – vagyis az okozó pénzbeli kártérítéssel, elégtétellel (satisfaction, fr.) tartozott.[346]

A **hatályos magyar Ptk**. meghatározása szerint (6:520. §): **„Minden károkozás jogellenes,** *kivéve*, ha a károkozó a kárt a) a károsult *beleegyezésével* okozta; b) *jogtalan támadás* vagy jogtalan közvetlen támadásra utaló *fenyegetés* elhárítása érdekében a támadónak okozta, ha az elhárítással a szükséges mértéket nem lépte túl; c) *szükséghelyzetben* okozta, azzal arányos mértékben; vagy d) jogszabály által *megengedett magatartással* okozta, és a magatartás más személy jogilag védett érdekét nem sérti, vagy a jogszabály a károkozót kártalanításra kötelezi." Tehát a Ptk. meghatározása szerint főszabály az, hogy minden károkozás jogellenes. A Ptk. tételesen felsorolja a kivételeket, tehát azokat a körülményeket, amelyek kizárják a jogellenességet. Ezek közé tarozik a károsult beleegyezése, a jogtalan támadás esetében támadással arányos védekezés közben elkövetett károkozás, a szükséghelyzetben a veszély elhárítására irányuló intézkedés közben okozott kár, feltéve, ha az intézkedés a kárveszéllyel arányos, valamint amikor a károkozás kivételesen megengedett, feltéve, hogy a megengedett magatartás más személy joggal védett érdekét nem sérti.

A jogellenesség a törvényi tilalom megszegésében nyilvánul meg. A polgári jogban azonban megnyilvánulhat a *törvényben (Ptk.) elismert és szűrőjén keresztül alkalmazható parlamenti jogalkotói tevékenységen kívüli szabályrendszerek megszegésében* is (például jóerkölcs, jószokások, jóhiszeműség és tisztesség, mint jogi sztenderdek, vagy akár mint írott vagy íratlan, főként kereskedelmi szokványok, általános üzletkötési feltételek, melyek szerves részévé válhatnak a vállalkozói szerződésnek).[347]

Komoly kérdésként merül fel az ún. állami, avagy jogalkotási uton történő károk iránti felelősség. Hiszen az állam, azaz az államot és szerveit (a hatóságot) is egyaránt kötelezi az általános károkozási tilalom. A hatóság az állami szuverenitásra (immunitásra) nem hivatkozhat kárfelelősségének kimentése céljából. Ez ugyan elvben és immáron „eldöntött", e kárfelelősséget elfogadó kérdés, de a

[345] Lásd uo., 336: Kúria, 49. J. D., 1932. márc. 7.

[346] Lásd uo., 339.

[347] Lásd Szalma József: A jószokások (jóerkölcs) és a közrend megsértésének jogi következményei a magyat polgári jogban, *Magyar Jog,* 2011/7, 397–412.

mai magyar jogirodalomban, de lege lata és de lege ferenda, nem kevés vita van erről, például a kárfelelősség alanyát és mértékét (limitációját) illetően.[348]

Az inkrimináció fogalma alatt értjük azt a módszert, amelyet a törvény valamely tilalmat elő irányoz. Ezek közé tartozik az általános inkrimináció (például a polgári jogban a károkozás tilalma), az egyedi inkriminció (mint a modern Btk.-ban), mely szerint minden tilalom tényállását és szankcióját egyenként és pontosan leírva, szabja a meg atörvény. Ezt meg kell különböztetni a felsorolásos módszertől, amelyet inkább a polgári jog használ. Ide tartozik a „felsorolásos", vagy eklektikus módszer, mely felsorolja a tilalom alá eső konkrét eseteket. Ennek van két „ága", a nyitott és a zártkörű felsorolás. A nyitott felsorolás esetében a törvény példaszerűen irányozza elő a tipikus eseteket, utalva arra, hoigy a tilalom más, felsoroltakhoz hasonló esetekre is értelemszerűen vonatkoztatható. A tilalom esetkörének zártkörű enumerációja csak a felsoroltakkra vonatkoztatható, külterjes (extenzív) értelmezésre nem alkalmas. (A büntetőjogban a nullom crimen elve miatt, mindként neme felsorolásos inkriminációnak kizárt).

A 19–20. századi európai polgári jogi és büntetőjogi kodifikációkban megtörtént az inkriminációs módszer polgári jogi és büntetőjogi felelősségi feltételeinek és céljainak elválasztása. Az inkriminációs módszerek körében történő különválással egyidejűleg megváltozott, elkülönült a jogellenességi felelősségi feltétel. Így a jogellenesség sajátos, egymástól különböző megfogalmazást nyert a polgári és a büntetőjogban. Még akkor is, amikor egynevű (azonos elnevezésű) feltételről van szó. Kivételt képez az okság, mely nevesítési és normatív tartalmában azonos a büntető és polgári jogban. Rá nézve, a két felelősségi rendszerben továbbra is azonos megfogalmazás, definíció maradt. Ez annál fogva lehetséges, mert a „természetes okság" azonos, és mert a jogi okkiválasztó elméletek is, mindkét fele-

[348] Lásd pl. Szalbot Balázs: A hazai jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősség bírói gyakorlata, *Magyar Jog*, 2021/11, ad 651. A szerző szerint: A bíróság közelmúltbéli döntései ugyan elismerik a jogalkotói kárfelelősséget, ezek a döntésk azonban csak látszólag szakítottak az állam abszolút immunitásának tanával. uo., 660. A jogalkotással kapcsolatos állami kárfelelősség igen jelentős kérdés. Ez akkor merül fel, ha a jogalkotó a korábban jogszerűen szerzett jogosultságokat új törvényével megszünteti. Nagyon komoly kérdés a „jogszerűség" megítélése. Ugyanis, a Magyarországra oktrojált volt szovjet rendszer jellemzője az volt, hogy megszüntette a magántulajdont. Ez ellentétben állt az európai és a magyar hagyományokkal. Úgyhogy ezek az „intézkedések" jogelleneseknek minősíthetők. Ezért, a jogelleneség miatt, merült fel a rendszerváltás után a térítés nélkül államosított magánvagyon volt tulajdonosainak vagy jogutódjainak kártalanítása. Volt Kelet-Németországban ez „természetben" történt. Németország egyesítését követően a vagyonvisszaszármaztatási szövetségi törvény, különösképpen az ingatlanvagyon tekintetében, ex lege hatályon kívül helyezte az államosítási törvényt, az ingatlan-nyilvántartásban pedig törölték az állami tulajdont, és a korábbi tulajdonost jegyezték tulajdonosként. Magyarországon nem történt meg természtbeni helyreállítás, hanem (annak idején vitatott módon) az ún. kárpótlási jegyek útján.

lősségi rendszerben funkcionálisnak (alkalmazhatónak) bizonyultak. Hiszen például az okság azon rendeltetése, hogy „rámutasson a felelős személyre" (aki az okozó, főszabályként felelősségre vonható, aki a jogellenes cselekményt elkövette) egyaránt alkalmazható a büntető és polgári jogi felelősségi rendszerben.[349]

A polgári jogi jogellenességnek alapja két jogforrás megszegése lett, az első az **egyedi jogi aktus** (szerződés), a második az **általános jogi aktus, a törvény** kényszerítő jogszabályainak megszegése. Attól függően, hogy a károkozó a törvényt vagy a szerződést szegte meg, fejlődött ki a deliktuális és szerződési felelősség.[350] A **szerződési felelősség** alatt értjük a szerződésben vállalt kötelezettség megszegését (nemteljesítés, hibás teljesítés, késedelem).[351] A szerződési felelősség körébe tartoznak továbbá a kellékszavatossági,[352] jogszavatossági,[353] a jótállási[354] és a termékfelelősségi[355] szabályok. Ide tartoznak továbá a hibás teljesítésért[356] és a nemteljesítésért[357] való felelősség szabályai is. Nem utolsósorban

[349] Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, ad 20. o: A polgári jogi felelősség fejlődésmenete és differencióldása: magán és közjogi felelősség (a rendi és a polgári államszervezés stádiumaiban). Lásd továbbá uő: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 18; és az ott hivatkozott polgári jogi és büntetőjogi (közös) kauzalitásfogalmat képviselő műveket: Rümelin: *Die Verwendung der Kausalbegriffe*, 171; Traeger: *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht, Neudruck*, 1929; M. L. Müller: *Die Bedeutung des Kausalzusammenhanges*, 1912; Franz Bydlinski: Die gegenwartige Stand der Kausalitätstheorie im Schadensrecht, *Juristische Blätter*, 1958, 1.; uő: *Problem der Schadensverursachung*, 1964; von Caemmerer: *Das Problem des Kausalzusammenanges im Privatrecht,* 1956; Hanu: Kausalität und Zurechnung, *Karsruher Forum,* 1986, 3.; Kramer: *Multikausale Schäden*, 55; Theo Mayer–Maly: Zivilistische Kausalitätstheorie in Bewegung, *Juristische Blätter*, 1965, 441; Posch: *Multikausale Schäden in modernen Haftungsrechte*, 153; Schulin: *Die naturrichliche – vorrechtliche – Kausalitätsbegriff in zivilen Schadenersatzrechte,* 1993.

[350] Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség.* Ebben: a jogellenességről, ad 100: A jogellenesség olyan cselekményt vagy mulasztást feltételez, amely sérti a jogrendet vagy a jószokásokat. Szerződési felelősség esetén a szerződésszegő magatartás tekinthető jogellenesnek. A jogellenesség kizárásáról lásd uo., 100–101.

[351] Lásd a Ptk. 6:137. §-át (Szerződésszegés). A Ptk. e §-a a szerződészegés alatt érti bármely kötelezettség szerződésszerű teljesítésének elmaradását. A Ptk. 6:138. §-a értelmében a jogosult a szerződésszegés esetében fenntartja a szerződés teljesítésére irányuló követelés jogát. Ugyanakkor a 6:139. § értelmében a jogosult saját szolgáltatásának visszatarására jogosult a másik fél teljesítéséig, vagy általa nyújtott biztosíték adásáig. Ha a szerződésszegés következtében a jogosultnak a szerződéshez fűződő érdeke megszűnt, elállhat a szerződéstől, vagy felmondhatja a szerződést (Ptk. 6:140. §). A jogosult ezen túlmenően kérheti a szerződésszegéssel okozott károk megtérítését. (Ptk. 6:142–6:144. §-ok.)

[352] Lásd a Ptk. 6:159–6:167. §-ait (Kellékszavatosság). Lásd továbbá a Ptk. 6:174. §-át (Kártérítés kellékhibás teljesítés esetén).

[353] Lásd a Ptk. 6:175–6:176. §-ait (Jogszavatosság).

[354] Lásd a Ptk. 6:171–6.173. §-ait (Jótállás).

[355] Lásd a Ptk. 6.168–6:170. §-ait (Termékfelelősség).

[356] Lásd a Ptk. 6:157–6:158. §-ait (Hibás teljesítés).

[357] Lásd a Ptk. 6:183. §-át. (A teljesítés megtagadása. Ebben az esetben a Ptk. a másik fél választása szerint a késedelem vagy a szolgáltatás lehetetlenné válásának jogkövetkeményeit irányozza elő.)

a szerződési felelősség körébe tartozik a késedelmes teljesítésért való felelősség.[358] Ha a kötelezett kötelezettsége teljesítéséhez vagy jogosultsága gyakorlásához más személy közreműködését veszi igénybe, az igénybevett személy magatartásáért úgy felel, mintha maga járt volna el (közreműködőért való felelősség).[359] Az ingyenes szerződések esetében a kötelezett a szolgáltatás tárgyában bekövetkezett kárért akkor felel, ha a jogosult bizonyítja, hogy a kötelezett a kárt szándékos szerződésszegéssel okozta, vagy elmulasztotta a tájékoztatást a szolgáltatás olyan lényeges tulajdonságáról, amelyet a jogosult nem ismert.[360] A szerződési felelősség körébe tartoznak továbbá a szerződés teljesítését biztosító kikötések is, mint a foglaló,[361] a kötbér,[362] a jogvesztés[363] kikötése, továbbá kézizálog vagy jelzálog[364] adása vagy bejegyzése az ingatlan-nyilvántartásba. A zálogszerződés[365] akceszórikus, járulékos jellegű, „sorsa" (érvénye és hatálya) függ az általa biztosított főszerződés érvényétől. A járulékosság egyúttal azt is jelenti, hogy amennyiben a teljesítés tekintetében biztosított, szavatolt fő szerződés formális, akkor a biztosítéki szerződés is az. Ide sorolhatók továbbá a szerződés teljesítését biztosító egyéb járulékos jellegű szerződések (biztosítéki szerződések), mint a kezességi szerződés[366] és a garanciaszerződés.[367] E körbe tartoznak a felelősségkimentő és felelősségkorlátozó szerződési klauzulák[368] is.

Minthogy már fennebb volt róla szó, ezen a helyen is kiemelhetjük: ha a szerződési kötelmet **elsődleges** (szerződési kötelem teljesítése – Schuld) és **másodlagos** (nemteljesítés miatt beálló kárfelelősség – Haftung für Schuld) elemében szemléljük, akkor a **másodlagos felelősség teljesítése nem ment ki az elsődleges szerződési kötelem teljesítése alól**. Egy kivétellel, ez pedig a szerződési bírság vagy kötbér (stipulatio poenae)[369] esete, azaz olyan szerződési klauzula,

[358] Lásd a Ptk. 6:153–6:155. §-ait (a kötelezett késedelme) és a 6:156. §-át (jogosult átvételi késedelme).
[359] Lásd a Ptk. 6:148. §-ának (1), (2) és (3) bekezdését. (A közreműködőért való felelősség.)
[360] Lásd a Ptk. 6:147. §-át (kártérítési felelősség ingyenes szerződéseknél).
[361] Lásd a Ptk. 6:185. §-át (foglaló).
[362] Lásd a Ptk. 6:186-6-189. §-át (kötbér).
[363] Lásd a Ptk. 6:190. §-át.
[364] Lásd a Ptk. 5:89. §-a (2) bekezdésének b) albekezdését. (Jelzálog esetén meg kell adni a zálogjog bejegyzéséhez szükséges hozzájárulást.) A jelzálog ingatlan-nyilvántartási és hitelbiztosítéki bejegyzéséről lásd a Ptk. 5:93. §-át.
[365] Lásd a Ptk. 5:89. §-át (zálogszerződés).
[366] Lásd a Ptk. 6:416–6:430. §-át (kezességi szerződés).
[367] Lásd a Ptk. 6:431–6:438. §-át (garanciaszerződés).
[368] Lásd a Ptk. 6:526. §-a szabályozza a károkozásért való felelősség szerződési úton történő korlátozását és kizárását, megszabván, hogy „a szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis."
[369] Lásd a Ptk. 6:186–6:186. §-ait (A kötbér). E rendelkezés szerint: „(1) A kötelezett pénz fizetésére kötelezheti magát arra az esetre, ha olyan okból, amelyért felelős, megszegi a szerződést. Mentesül a kötbérfizetés alól, ha a szerződésszegését kimenti. (2) kötbér írásban köthető ki. (3) A

mely szerződésszegés esetére egy, a szerződésben előirányzott összeg fizetése, egyfajta *absztrakt kár* térítése ellenében kiléphet a szerződésből, azaz elállhat, anélkül, hogy köteles lenne a valóságban előidézett, például a poene-től, a szerződési bírságtól nagyobb kárkülönbözet térítésére. Az absztrakt kár egyébként olyan kár, amelynek összege a szerződésben nemteljesítés, hibás teljesítés vagy késedelem esetére fizetendően előre meghatározott összeg, melyet a szerződésszegő köteles fizetni a szerődéshez hű szerződő félnek, a szerződésszegés puszta ténye alapján, függetlenül attól, hogy a szerződésszegésből származott-e kára vagy sem, és ha igen, függetlenül attól, hogy az elszenvedett kár mekkora, nagyobb, vagy kisebb a valóban elszenvedett kárttól. Ezt egyúttal a kártérítés redukciójának is nevezzük. Az absztrakt kár fogalma szemben áll a *konkrét kár* fogalmával, melynek értéke megfelel a valóban elszenvedett kár értékével, vagy azzal a kárral, amely adott esetben dologi vagy személyiségi jogsértés folytán beállt.

A jogellenesség fogalma további két kategóriában mutatkozik meg. Az egyik az ún. közvetlen, a másik pedig a közvetett. **Közvetlen** jogellenességről akkor van szó, ha a károkozó magatartás ellentétes az általános, vagy különleges törvényi, vagy egyedi jogi aktus tilalmával, ezekben előirányzott kötelezettségekkel, azaz megszegi a törvényben, vagy más jogszabályban előirányzott rendelkező részt. Saját jog gyakorlása kizárja a jogellenességet (qui iure suo utitur neminem laedit). Ám saját jog visszaélő gyakorlása (agere in fraudem legis, agere in fraudem partis), azaz amely mások joggal oltalmazott érdekét, vagy a köz érdekét sérti, **közvetett** jogellenességet von magával. A közvetett jogellenességet a polgári jogi doktrína törvénykerülésként minősíti. A **törvénykerülés**[370] tényállása ugyan összhangban áll a törvényi tilalom rendelkezésével, de ellentétes a megkerült jogszabály céljával, rendeltetésével. Eközben azonos elbírálásban részesül az a kerülő magatartás, mely ellentétes a törvény közjogi céljával, vagy az érintett fél magánérdekével. A törvénykerülés ismérvei, elemei a következők: 1. A törvény-

---

jogosult kötbérigényét attól függetlenül érvényesítheti, hogy a kötelezett szerződésszegéséből kára származott-e. (4) A pénztartozás késedelmes teljesítése esetére kikötött kötbérre a késedelmi kamat szabályaity kell alkalmazni." A Ptk. 6:187. §-a a kötbér és egyéb szerződésszegési igényeket szabályozza: „(1) A *teljesítés elmaradása* esetére a kikötött *kötbér* érvényesítése *a teljesítés követelését kizárja*. A késedelem esetére kikötött kötbér megfizetése *nem mentesít a teljesítési kötelezettség alól*. (2) A jogosult a hibás tejesítés miatti kötbér mellett nem érvényesítheti a szavatossági igényt. (3) A jogosult a kötbér mellett érvényesítheti a *kötbért meghaladó kárát*. (4) A jogosult a szerződésszegéssel okozott kárának megtérítését akkor is követelheti, ha a kötbérigényét nem érvényesítette. A Ptk. 6:188. §-a a kötbér mérséklésének lehetőségéről szól: „A *túlzott mértékű kötbér összegét* a kötelezett kérelmére a bíróság *mérsékelheti*."

[370] A Ptk. 6:189. §-a szerint: „A kötbér után kamat kikötése semmis. Az esedékessé vált kötbér után a kötelezett késedelmi kamatot köteles fizetni"
Lásd a Ptk. 1:5. §-át (a joggal való visszaélés tilalma).

kerülés tárgya csak *imperatív* (kényszerítő) jogszabály lehet, diszpozitív (megengedő) jogszabály megkerülése nem von magával szankciót. 2. A törvénykerülés második feltétele a *kerülő magatartás*. Ilyen lehet például a *színlelt* és a palástolt szerződés megkötése egyazon tárgyra nézve. A színlelt szerződés (például ajándékozás) a felek között nem vált ki jogügyleti hatást, mivel a feleknek hiányzik a szerződés hatását kiváltó jogügyleti akarata (ingyenesség). A palástolt szerződésnél (például adásvétel) a felek igénylik a szerződést és annak hatását (visszterhesség). Ilyen színlelési operáció akkor törvénykerülő, ha a felek célja valamely, nem kötelezően magánjogi jellegű, imperatív jogszabály megkerülése volt (például, ha a visszterhes szerződésekre az adótörvény nagyobb, az ingyenesre pedig kisebb adózással terheli az adókötelezettet, ezért a felekszínlelt ajándékozást és palástolt adásvételt kötnek meg). 3. A törvénykerülés objektív doktrínája értelmében nem szükséges a *törvénykerülési szándék*, míg a szubjetív elmélet értelmében nincs törvénykerülés törvénykerülési szándék nélkül. Uralkodó az objektív emélet. 4. A törvénykerülés *szankciója* sajátos: *azt a szankciót kell alkalmazni, amelyet a megkerült törvény irányoz elő.* A színlelési példában: a visszterhes szerződésekre előirányzott adókamatlábat kell alkalmazni és nem az ingyenesszerződésre előirányzottat. Mind a közvetlen, mind a közvetett jogellenességnél, amennyiben következményként kár keletkezett, egyaránt fennáll az okozó kárfelelőssége.

Jogellenes magtartásként csupán az minősíthető, amely ellentétben áll a **kényszerítő** törvényi jogszabályokkal. A diszpozitív jogszabályok ugyanis lehetővé teszik, hogy a szerződő felek kötelezettségeiket másként szabályozzák, mint ahogyan azt a törvény előírja. Ha azonban a felek ezzel nem élnek, fellép a **szupletórius** elv, ami azt jelenti, hogy a törvényben előírt, eredetileg diszpozitív szabály kötelzővé válik.

Jogellenes magatartásként minősíthető az is, amely ellentétes az állami jogalkotói tevékenységen kívüli ún. **autonóm normákkal**, például erkölcsi szabályok, szokványok, szokások, feltéve, hogy a törvény „beemelte" e szabályokat szabályrendszerébe (például uzsoratilalom). Ez esetben e szabályokat úgy kell alkalmazni, ahogyan a törvény ezeket a szabályokat bevitte, ahogyan a törvény értelmezi őket. Vagy, amennyiben a törvény csupán hivatkozik rájuk mint szabályrendszerre, és alkalmazásuk körét vagy feltételeit szűkíti, vagy generálklauzulával meghatározza (például *jó*erkölcs, *jó*szokások stb.) a törvény által elírt „szűrő" szerint, alkalmazásuk a bírói megítélés, azaz értelemezés szerint történik. A törvény előírhatja az autonóm szabályrendszerek érvényességi vagy érvényesítési feltételeit. Például az általános üzletkötési feltételek, melyeket az egyik fél előre megszabott, az új Ptk. értelmében csak akkor válhatnak a szerződés részévé, ha e feltételekről a feltételek megalkotója (például biztosítótársaság) ennek tartalmá-

ról kellő tájékoztatást nyújtott, továbbá, ha ezekkel a másik fél egyetértett.[371] A Ptk. előirányozza, hogy semmisek azok az üzletkötési feltételek, amelyek ellentétesek a tisztességes verseny elvárásaival,[372] például ha ezeknek értelmezése a vonatkozó szerződési klauzula értrelmében kizárólag az egyik felet illeti meg.[373]

A közvetlen és a közvetett jogellenességről – közelebbről

A közvetlen és közvetett jogellenesség közötti különbség

A **közvetlen** jogellenesség alatt értjük azt a jogellenes károkozói magatartást, amely ellentétben áll a törvényi tilalommal, pontosabban, ennek *szószerinti jelentéstartalmával*. Ez lehet valamely aktív (cselekvő) magatartás, vagy akár passzív is, azaz mulasztás. Utóbbi (mulasztásos jogellenesség) akkor (közvetlenül) jogellenes, ha az adott helyzetre nézve a törvényi jogszabály cselekvésre kötelez (például preventív intézkedések megtételére), a kötelezett azonban ezt elmulasztotta. Tehát a mulasztás is felróható magatartás, feltéve, hogy a törvény „szava" cselekvésre kötelez.

A **közvetett** jogellenesség olyan jogellenes cselekmény vagy mulasztás, amely ugyan összhangban áll a törvény „szavával", de ellentétben áll a törvény céljával, szellemével, rendeltetésével (lásd a Ptk. 1:5. §-át – a joggal való visszaélés tilalma). Egyébként a joggal való visszaélés és a törvénykerülés csak részben szinonimák. Ezenkívül a jogirodalom utal arra, hogy a törvénykerülés tilalma, a formális logika alkalmazásával a tilalom tilalmaként engedélyt jelent, ami nyilvánvalóan nem lehet a törvényhozó szándéka. Ha a tilalom egyidőben tartalmazza mind a jogszabály szavaival, mind céljával ellentétben álló magatartás tilalmát, szükségtelen a törvénykerülés, vagy a törvénnyel való visszaélés tilalma, hiszen egy tilalom egyidőben tartalmazza a törvény szavával és céljával ellentétes magatartást.

A tiltó jogszabálynak ugyanis két „része", jelentése van: a) az egyik a tilalom törvény szószerinti jelentése szerinti, b) a másik a tilalom a jogszabály célja, rendeltetése szerinti magatartást szankcionálja. Közvetett jogellenes magatartáson tehát azt a cselekményt vagy mulasztást értjük, amely szemben áll a jogszabály rendeltetésével. Rendeltetés alatt értjük a jogszabály célját, azt az okot, amiért a jogalkotó elrendelte a tilalmat. A jogszabály rendeltetése nem mindig „tűnik ki" az adott tilalmi rendelkezésből. Kitűnhet azonban a törvény szisztematikus értelmezése (systematische Auslegung) útján. Figyelemmel a törvény bevezető vagy

[371] Lásd a Ptk. 6:78. §-ának (1), (2), (3) bekezdését.
[372] Lásd a Ptk. 6:103. §-át (Tisztességtelken szerződési feltétel fogyasztói szerződésben).
[373] Lásd a Ptk. 6:104. §-a (1) bekezésének a) albekezdését.

alapelvi rendelkezéseire, azokra, amelyekkel az adott konkrét tilalom konnexitásban (kapcsolatban) áll. Ilyen például a Culpa in contrahendo esete. Vagyis amikor a szerződéskötési tárgyalásokba az egyik fél szerződéskötési szándék nélkül bocsátkozik bele. Ekkor a jogellenesség a Ptk. bevezető rendelkezéseinek (a Ptk. 1:3 §-ának – a jóhiszeműség és tisztesség elvének) megsértésére kerül sor, mely minden kötelemre nézve, keletkezésétől a teljesítésig megköveteli a jóhiszeműség elvének tiszteletben tartását. (Rudolf Ihering elmélete).

Az új Ptk., mint más kontinentális európai Ptk. (például német BGB, francia Code civil, osztrák OÁPtk. svájci Kt., olasz Ptk) bevezette az **általános károkozási tilalmat**: tilos másnak jogellenesen kárt okozni. Ennélfogva, ha valaki cselekményével vagy mulasztásával másnak kárt okozott, a kár bekövetkeztével egyidőben beáll a kárfelelősség (közvetlen) jogellenességi feltétele, feltéve, hogy nincsenek kimentő okok (például a károsult beleegyezése, vagy más, például oksági hozzájárulása, harmadik személy hozzájárulása, kárveszély elhárítása, jogos védelem, erőhatalom, esemény), valamint azt, hogy a kár a cselekmény időpontjában előre látható volt (előre láthatósági korlát).

Hozzáfűzhető, hogy a **közvetett jogellenesség elsősorban a polgári jogi kárfelelősségre** jellemző. A büntetőjogban, a büntetőjogi inkriminációnál (az a mód ahogyan a törvény elrendeli a tilalmat), szemben a polgári jogi inkriminációval, mely általános, az egyedi inkriminációs módszer tekinthető elfogadottnak. Ez azt jelenti, hogy a büntethetőség csak akkor állhat be, ha adott cselekményt vagy mulasztást, az ezek elkövetése idején hatályos Btk. rendelkezései kifejezetten és pontosítva, kimerítően előírva a cselekményt, szankcionálta, jogellenesnek tartotta. Ez azt jelenti, hogy a Btk. inkriminációjának egyértelműnek, kimerítőnek kell lennie, az adott cselekményre nézve pontos leírást, akár definíciószerű meghatározást kell tartalmaznia (például lopás: idegen javainak jogellenes eltulajdonítása; testi sértés: idegen személy testi épségének, egészségének megsértése stb.). Elvben nincs helye az olyan Btk. inkriminációnak, amely szerint büntethető az a magatartás is, mely ellentétes a törvény „szellemével". Rendszerint tehát a büntetőjogi inkrimináció, jogellenesség közvetlen. E felelősség akkor áll be, ha valaki megsérti a törvény „szavát", a törvényi tilalom szószerinti jelentését, annál is inkább, mert a pontosítás miatt a büntetőjogi tilalom kimerítően meghatározott tényállásrs vonatkozik. A büntetőjogi tilalom jelentésének külterjes (extenzív) vagy analógiaszerű értelmezése megengedhetetlen. Tehát az adott büntetőjogi inkrimináció jelentéstartalma nem „tágítható", nem vonatkoztatható „hasonlatosság" alapján, a bőntetőjogi diszpozíción (rendelkező részen) kívüli, más esetre.

Természetesen az általános károkozási tilalom mellett, a Btk-hoz hasonlóan, a Ptk. is tartalmazhat, azaz tartalmaz, konkrét, tényállás tekintetében pontosított, egyedi tilalmakat. Ilyen például a színlelt szerződések semmissége, az uzsorati-

lalom stb. A konkrét tilalmak esetében (tilos szerződések) maga a Ptk. is pontosan leírja a cseleményt (azaz a tiltott tényállást), és az ezekhez fűződő differenciált jogkövetkezményt. Például a színlelt szerződés érvénytelen, de a palástolt érvényes a szerződő felek között. Vagy az uzsoránál olyan visszterhes szerződésről van szó, amelynél az egyik fél (az uzsorás) – visszaélve a másik fél szorult helyzetével,[374] ennek terhére – saját maga számára, hasznára, feltűnően előnyös szolgáltatást biztosít. Ilyenkor a szerződés semmis, de az érdekelt fél kérelmére, bírói közreműködéssel, konvalidálható (érvényessé nyilvánítható), mégpedig a szolgáltatások mértékének módosításával, például azáltal, hogy a szorult helyzetben levő szerződő fél szolgáltatását a bíróság csökkentheti, vagy az uzsorás szolgáltatását növelheti.

A közvetett jogellenesség különleges esetéről – a törvénykerülésről és ennek jogkövetkezményeiről

A **törvénykerülés** nem más, mint egy kényszerítő jogszabály szavával egyező, de céljával ellentétes magatartás. A törvénykerülés tehát közvetetten jogellenes. Ám ennek ellenére, a kerülő magatartás is jogellenes, ugyanúgy, mint a közvetlen jogellenes magatartás. Igaz azonban, hogy a kerülő magatartások szankciói különbözhetnek a közvetlen jogellenesség esetére előírt szankcióktól.

A törvénykerülés fogalma és elnevezése vitatott. Ennek szinonimájaként jelenik meg a **„joggal való visszaélés"** szintagmája. Joggal nem élhet vissza az, aki saját jogát gyakorolja (qui iure suo utitur neminem laedit). Aki saját jogát gyakorolja, azzal senkinek sem árthat. Visszaélés csak akkor következhet be, ha a jogosult, jogának gyakorlása során, sérti másnak joggal oltalmazott jogosultságát. Lehetséges azonban az is, hogy valaki ugyan csak saját jogával ért, de ezzel másnak kárt, vagy akár birtokháborítást okozhat. Ez is jogellenesnek számít. Ilyen eset például, ha valaki saját telkét használva ugyan, de füstöt, zajt, talajrezgéseket okozva a szomszédos telek zavartalan használatát korlátozza.

A törvénykerülés célja egy jogszabály által előirányzott **kedvezőtlen joghatás elkerülése**. Például a felek egyazon szerződési tárgy és jogi cél (dolog tulajdonátruházása) kapcsán két szerződést kötnek, az egyik színlelt (felek által nem kívánt), a másik palástolt, titkos (felek által elfogadott). Nem minden színlelés és palástolás törvénykerülő, ez függ a felek kerülő szándékának fennálltától. Például ha a felek azért színelelik az ajándékozást, azaz az ingyenes szerződést, mert a visszterhes szerződésekre nézve az adótörvény nagyobb forgalmi adót

[374] Az új Ptk. nem pontosítja, mit ért a szorult helyzeten. Az Mtj. (1928), az osztrák OÁPtk. mintájára, részletezi ezt a fogalmat. A szorult helyzet azt jelenti, hogy az uzsorás vissza él a másik, kihasznált félnek nélkülözési, könnyelműségi vagy egyéb súlyos hátrányos helyzetével.

irányzott elő. Másszóval azért, hogy a kedvezőtelenebb adót elkerüljék. Ilyenkor jelen van a kerülési szándék, és ezzel együtt a jogellenességi minősítés. Ellenben, ha a felek azért színlelik az ajándékozást, hogy megnyugtassanak egy súlyos beteget, az ő kívánalmával összhangban, akkor ez nem tekinthető kerülő magatartásnak, mert a felek szerződési szándéka (szerződéskötési indítéka) humánus.

A **törvénykerülés** *tárgya* nem más, mint egy *kényszerítő* (imperatív) jellegű jogszabály. Megengedő (diszpozitív) jogszabály nem lehet törvénykerülés tárgya. Ugyanis, ha a törvény lehetővé teszi [például a szerződési szabadság értelmében (Ptk.) és korlátai (jóerkölcs, Ptk.) között] a törvényi diszpozíció szerinti magatartástól való eltérést, mégpedig a felek szerződése, vagy más jogügylet létrehozása útján, ez nem tekinthető jogellenesnek, ellenkezőleg, jogszerűnek minősíthető. Hozzáfűzhető, hogy a törvénykerülés tárgya nem mindig valamely imperatív *magánjogi* törvényi rendelkezés. Előfordulhat, hogy a kerülés a magánjogon kívüli *közjogi* jellegű kényszerítő jogszabály céljait, szándékát szeretné hárítani, megkerülni.

Maga a **kerülő magatartás,** azaz a törvénykerülés *módját illetően* többféle lehet. Történhet *„jogi"* úton. Lehet tehát olyan, hogy a felek látszólagos jogügylethez folyamodnak. (Például palástolás nélküli fiktív jogügylet megkötéséhez. Itt a felek valójában nem akarják a jogügyletet, azaz a jogügylethez nem fűződik szerződéskötési szándékuk – animus contrahendi). A német jogban a jogügyleti úton megvalósított kerülést kerülő szerződéseknek, jogügyleteknek nevezik (die Umgehungsgeschäfte). A kerülés megtörténhet azonban *„tényleges"* úton is, tehát oly módon, hogy a kerülő magatartást nem fűzik valamely (egyedi) jogi aktus, jogügylet létrehozásához. Elegendő egy olyan tényleges magatartás, amely csupán látszólag felel meg a törvény elvárásainak.

A törvénykerülők *szándéka* szerint további kétféle kerülő magatartás ismeretes. a) Olyan kerülő magatartás, melynél az egyik fél meg kívánja kerülni a másik fél joggal oltalmazott érdekét *(agere in fraudem partis)*. Itt csak az egyik félnek van kerülő szándéka. b) A második esetet az képezi, hogy mindkét fél egyetértően, kerülő magatartás útján meg szeretné kerülni a törvény által előirányzott kedvezőtlen jogkövetkezményt (mint a színlelés és a palástolás esetében, a súlyosabb adóther elkerülése). Ezt az esetet a hagyományos, azaz a kommentátori római jog *agere in fraduem legis*-nek, tehát a „törvény iránti rosszhiszeműségnek" nevezi.

A **törvénykerülésről szóló elméletek** között ismeretes az objektív és a szubjektív elmélet. a) Az *objektív elmélet* értelmében a törvénykerülés megállapításához elegendő a kényszerítő törvényi jogszabály kerülő magatartás által megvalósított közvetett jogellenesség bizonyítása. Nem szükséges az egyik, vagy mindkét fél kerülő szándékának fennforgása. b) A *szubjektív elmélet* szerint nem elegendő a puszta kerülő magatartás, szükséges a törvénykerülési szándék bizonyítása is.

Eszerint nincs közvetett, törvénykerülési úton „elért" jogellenesség, ha a feleket vagy a felet nem vezérelte a törvény, vagy a másik fél joggal oltalmazott érdekeit sértő szándék, vagyis szubjektív körülmény. Ami azt jelenti, hogy a felek kívánták, akarták a kerülést.

A törvénykerülés szankciói, **jogkövetkezményei** sajátosak. Gyakorlatilag az mondható el, hogy a törvénykerülésnek nincsenek „saját", vagyis csupán a törvénykerüléshez fűződő önálló szankciói. Ugyanis a törvénykerülés szankcióit a megkerült imperatív norma szankciói képezik. Így például, ha a színlelt és palástolt szerződés megkötését illetően a felek egyetértő (fraudulózus) szándéka az volt, hogy megkerüljék a számukra, az adott palástolt szerződésre alkalmazandó kedvezőtelen adókamatlábat, akkor, mivel a színlelt szerződés semmis, a palástolt szerződés érvényes (lásd a Ptk. rendelkezéseit), a palástolt szerződésre kiróható adót kell alkalmazni. Másszóval, az érvényes palástolt szerződés típusára nézve érvényes forgalmi adókamatlábat kell alkalmazni, és nem a színlelt szerződésre vonatkozót.

Vannak olyan jogirodalmi vélemények, sőt, kivételesen jogszabályi megfogalmazások is, melyek a **fiduciárius** biztosítéki jellegű tulajdonátruházást (fiducia cum creditore contracta) is kerülőnek tartják, tehát a fiduciárius szerződést, amellyel ez az átruházás történik, egyenesen semmisnek minősítik. Az új Ptk. eredeti (azóta, igaz, enyhítően módosult) megfogalmazása szerint az ilyen szerződés, a magánjogi kapcsolatokra nézve, tilos. Hozzáfűzhető, hogy sem a német BGB (beleértve a 2001–2006 között eszközölt kötelmi jogi reformját), sem a francia Code civil (beleértve a 2016–2020 közötti kötelmi jogi reformját), sem az osztrák OÁPtk. (beleértve meghozatala óta bevezetett több mint hetven módosítását), és még sorolhatóak a kódexek, nem tartalmaznak általános tilalmat a fiduciárius szerződésekre vonatkozóan. A külföldi bírói gyakorlat szerint ténytől (kerülő szándék és egyéb körülménytől) függ az, hogy a fiduciárius átruházás semmis-e vagy érvényes. Ha hitel biztosítékaként a hitelezett a bankra (ideiglenesen) átruházza valamely ingó dolgán fennálló tulajdonjogát, abból a célból, hogy ez a visszafizetés biztosítéka lehessen, egymagában nem jogellenes. Ha azonban az átruházott dolog értéke messzemenően meghaladja a biztosított hitel értékét, és a bank, visszaélve tuljdonjogával, a hitel lejárta előtt értékesítette a tulajdonába átadott dolgot, akkor ez kerülő szerződésnek tekinthető. (Meg nem érdemelt nyereségre tett szert a hitel értéke és a biztosított dolog értéke közötti különbözettel). Egyébként a fiduciárius biztosítéki jellegű tulajdonátruházás a felek kölcsönös bizalmán alapul. Ez azt jelenti, a bizalom arra vonatkozik, hogy az új tulajdonos nem él korlátlanul tulajdonjogával, azt nem ruházhatja át mindaddig, amíg nem válik esedékessé a hitel törlesztése, visszafizetése. Tehát: a fiducia csak akkor tilos, ha a fiduciárius tulajdonos nem él vissza a bizalmi alapon előirányzott elidegenítési korlátozással.

Következtetések a jogellenesség általános elméletével kapcsolatban

A jogellenesség sokrétű fogalom. Ennek a sokrétűségnek egyik nemét, típusát képezi a közvetlen és a közvetett jogellenesség. A magánjogi jogszabály, mint a magánjog nucleusa, rendelkező részében tartalmazza mind a szó- mind az értelem szerinti tilalmat. A normadiszpozíció szerves részét képezi mind a törvény szava (nyelvi jelentése), mind a törvény „szelleme", célja, rendeltetése. Ha a magatartás a jogszabály „szavával", nyelvi jelentésével ellentétes, közvetlen jogellenességről van szó. Ha azonban az adott magatartás ellentétes a törvény céljával, közvetett jogellenességről beszélhetünk. Külön példáját képezi a közvetett jogellenességnek a törvénykerülés. A törvénykerülő magatarás is jogellenesnek minősítető. Ez olyan magatartás, mely megfelel a törvény nyelvi jelentésének, de ellentéltes a törvény céljával. A szubjektív elmélet értelmében törvénykerülő magatartásnak csak az minősíthető, ha az egyik felet a másik fél joggal oltalmazott érdekének megkerülése, vagy mindkét felet a törvény imperatív elvárásának megkerülése vezérli. A törvénykerülésnek nincs önálló szankciója. A szankciót ugyanis a megkerült jogszabály által előirányzott jogkövetkezmény képezi. Törvénykerülésről csak akkor lehet szó, ha megkerült jogszabály kényszerítő jellegű. A megengedő jogszabállyal ellentétes magatartás nem minősíthető kerülőnek, ellenkezőleg megengedettnek. Ha azonban a felek nem élnek a megengedő jellegű törvényi diszpozíció által előirányzott eltérő (jogügyleti uton történú) szabályozási lehetőséggel, tehát szerződésükkel másként nem rendelkeznek, a törvényi jogszabály lép életbe (szupletórius hatás). Másszóval, ami eredetileg megengedett volt, kötelezővé válik.

A jogellenesség fogalma a külföldi jogrendszerekben

A jogellenességről a német jogban

A német jog szerint (lásd a BGB 249., 253. §-ait[375]) jogellenes az a magatartás, mely a jóhiszeműség és a tisztesség (Treu und Glauben) követelményével, a kényszerítő jogszabályokkal ellentétes és másnak kárt okoz, azaz amikor a polgári joggal oltalmazott személyiségi és vagyoni javakat megsérti, mint az élet, a testi épség, az egészség, a szabadság és a tulajdon.[376] A német BGB 241. §-a (a kötelmi kötelezettségek –Pflichten aus dem Schuldverhältnis) szerint (1) a köte-

[375] Lásd pl. *BGB, Bürgerliches Gesetzbuch, mit dem Einführungsgezetz zum BGB (EBGB),* Köln, Area Verlag, 2005, 66–68.

[376] Lásd a német klasszikus jogirodalomban Ludwig Enneccerus – Theodor Kipp – Martin Wolff: *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, II. Band,* Tübingen, JCB Mohr (Paul Siebeck), 1958, 234–240 (positive Vorderungsverletzung – Veletzung gewisse Nebenpflichten die sich aus Treu und Glauben

lem hatálya eredményeképpen a hitelező követelheti a szolgáltatás (Leistung) teljesítését. A szolgáltatás mulasztásban is megnyilvánulhat. (2) A kötelmi jogviszony tartalmánál fogva minden kötelezettségre kiterjed, figyelemmel a másik fél jogaira, joggal oltalmazott javaira és érdekeire.[377]

Jogellenes mind a kényszerítő jogszabállyal ellentétes magtartás, mind a szerződésben vállalt kötelezettség megszegése (nemteljesítése, hibás, késedelmes teljesítés).

A német jog, szemben a franciával, mely a kötelemszegést egységesen szemléli, függetlenül attól, hogy a kötelezettség szerződésből vagy a törvényi gondossági elvárásból fakad, a jogellenes magatartást két szempontból vizsgálja: 1) az első az ún. primáris vagy **elsődleges kötelezettség**. Ez nem más, mint a törvényben vagy a szerződésben megszabott magatartás. 2) A második a szekundáris, vagy **másodlagos kötelezettség**, vagyis a kötelezettség megszegéséből eredő felelősség. Ha a szerződő fél nem, vagy hibásan teljesít, amellett, hogy továbbra is köteles szerződésszerűen teljesíteni, felelős az ebből eredő kárt megtéríteni. Kivételt képez a stipulatio poenae azaz a kötbér, amely kiment a teljesítés és a „valóságos" kártérítés alól. Egyébként a primáris és szekundáris kötelezettség megszegése esetében esedékes teljesítési és kártérítési kötelezettség főszabály szerinti kumulálása tekintetében ugyanez a jogfelfogás vált uralkodóvá az osztrák jogban is.[378]

A német BGB kötelmi jogi reformja (2001–2006) hatást gyakorolt a jogellenesség kötelmi jogi fogalmára. A régi BGB 280. §-a (Schadensersatz bei zu vertretender Unmöglichkeit) teljes átfogalmazást nyert. A kötelmi jogi jogellenességet a **kötelezettség megszegésére** alapítja (Schadensersatz wegen Pflichtverletzung), akkor is, ha a kötelmi kötelezettség forrása a törvény, és akkor is, ha

---

ergeben, mangelhafte Erfüllungshandlungen, Gefärdung des Vertragszwecks, Schlechterfüllung, Interessenverketzung).

377 Lásd Wolfhard Kohte – Hans W. Micklitz – Peter Rott – Klaus Tonner – Armin Willingmann: *Das neue Schuldrecht, Kompaktkommentar,* Luchterhand – Wolters Kluwer Deutschland, Neuwied – München, 2003, ad 241. Lásd továbbá: Christian von Bar: *Verkehrspflichte*, 1980; C. W. Canaris: Schutzgesetze – Verkerhspflichetn – Schuzpflichten, *Festschrift für Larenz,* 1983, 23; M. Frost: *„Vorvertragliche" und „vertragliche" Schutzpflichten,* 1981; H. C. Grigoleit: Vorvertragliche Informationshaftung, 1997; J. Klinger: *Aufklärungspflichetn im Vertragsrecht*, Düsseldorf, Mannhold, 1981; Peter Krebs: *Sonderverbindung und ausserdeliktische Schutzpflichten,* München, Beck, 2000; P. C. Müller-Graff: Die Geschäftsverbindung als Schutzpflichtverhältnis, *JZ (Juristen Zeitung),* 1976, 153; A. Stürner: Der Anspruch auf Erfüllung von Treu- und Sorgfaltspflichen, *JZ*, 1976, 384; A. Wahrenberger: *Vorvertragliche Aufklärungspflichten im Schuldrecht*, 1992; W. Wiegand: Die Verhaltenspflichten, *Festschrift für Gagner*, 1991, 547.

378 Lásd pl. Franz Gschnizter: *Österreichisches Schuldrecht, Allgemeiner Teil*, 2. neubearbeitetet Auflage von Christoph Faistenberger, Heinz Barta und Bernhard Eccher, Wien – New York, Springer Verlag, 1986, 33 (Schuld und Haftung).

ez a szerződésből fakad. Az új BGB 280. §-ának (1) bekezdése szerint ugyanis, „ha az adós megszegi a kötelmi jogviszonyból származó kötelezettséget, a hitelező követelheti az ebből keletkező kár megtérítését. Ez azonban nem érvényesíthető, ha az adósnak a kötelezettség megsértése nem róható fel".[379]

A jogellenesség fogalmáról a svájci jogban

A jogellenesség a kötelmi jogban nem definiált (nem nyert fogalommeghatározást). A svájci Kötelmi törvény [Kt., Obligationsgesetz, 1881 (jelentős módosítások, revízió: 1911, azóta több mint hetven módosítás] nem tartalmaz definíciót a jogellenességről.[380] Az egyik kiindulópont szerint a jogellenesség fogalommeghatározásánál a károkozó személyéből kell kiindulni. Eszerint jogellenesnek minősíthető *minden olyan magatartás, amely nem kifejezetten engedélyezett*. (**Szubjektív** jogellenességelmélet – subjektive Widerrechtlichkeitstheorie). A kötelmi törvény revíziója során a Kt. 41. szakaszának francia szövege (a svájci Kt. autentikusan négynyelvű: német, francia, olasz, rétoromán), amely a szövetségi Legfelsőbb Bíróság gyakorlatát vette figyelembe, inkább arra utal, hogy a jogellenesség nem más, mint *valamely jogszabály megszegése* (jeder Verstoss gegen einer Rechtsnorm), pontosabban egy olyan kényszerítő jellegű jogszabály megsértése, amely előírja a *más személyekkel szemben kötelező magatartást* (**Objektív** jogellenesség-elmélet – Objektive Wiederrechtlichkeitstheorie). Mindegy, hogy a tilalom köz- (büntetőjogi, közigazgatási jogi, rendőrségi jogszabályok) vagy magánjogi jellegű. Lényegtelen az is, hogy a tilalom kifejezett vagy általános formában, értelemszerűen legyen előírva. Az elméleti vitának nincs gyakorlati jelentősége.[381]

Más definíciókísérletek **az oltalmazott javak és a tövényi oltalmazási célok** szerint alakultak ki. Jogellenesnek tekintehető az ún. *abszolút jogok* megsértése. Ezek alatt értendő a *testi épség* és az *egészség*, továbbá a *tulajdon*, nemkülönben a joggal oltalmazott *személyiségi jogok*. (Például névviselési jog, levéltitok, szellemi alkotások személyiségi vonatkozása – a szerző identitása, az emberi méltóság, a lakás sérthetetlensége stb. A személyiségi jogok olyan jogosultságok, amelyek a személyhez fűződőek, nem ruházhatók át és nem forgalmazhatóak.) Vitás, és fenntartással fogadható az az elmélet, mely szerint az abszolút jogok közé tartoznak a *vagyoni érdekek* (ökonomischen Interessen). Ugyanis a gazdasági verseny óhatalanul, jogszerűen és engedélyezett módon okozhat kárt az egyik résztvevő részéről a másik résztvevőnek. Inkább arról lehet szó, hogy a verseny milyen módon történik – például, ha joggal való visszaélés útján, akkor jogellenes a magatartás. Jogellenes az a

[379] Lásd BGB, 280. §.

[380] Theo Guhl: *Das schweizerische Obligationenrecht – mit Einschluss des Handels- und Wertpapierrechts*, 7., bereinigte Auflage, Zürich, Schulthess Polygrafischer Verlag, 1980, 164–165.

[381] Uo., 165–166.

magatartás is, amely megszegi a jogszabály oltalmi célját (Schutzzweck). A bevett legfelsőbb bírósági állásfoglalás szerint jogellenes az a magatartás, mely megsérti valaki jogát, joggal oltalmazott javait, vagy joggal oltalmazott érdekeit.[382]

A „felsorolásos" fogalommeghatározási módszer. A jogellenesség egyes esetei: 1) a joggal oltalmazott *személyi kapcsolatok* megsértése, mindaz, amit a svájci Ptk. (Sv. ZGB, 1907) 27. és 28. szakaszában előirányoz a személyiség védelme céljából. 2) Svájcban 1874-től az Alkotmány szavatolja a *vállalkozási szabadságot.* Ez azt jelenti, hogy a vállalkozások egymás közötti versenye (konkurrenciája) szabad, de tilos a nemlojális verseny. (Lauterkeitschutz des Wettbewerbs) 3) Ide tartozik továbbá a *szabadság* oltalma – a szabadság elvonása tehát jogellenes. (Nem számítva a büntetőjog által előírt szabadságelvonási szankciót). Persze a versenyjogban a másik cég tönkremenetelét célzó *bojkott* (Boykott) jogellenes. Jogellenes, azaz versenyellenes az adásvételi ár túlzott csökkentése, a *damping* (Preisunterbietung). Itt nem az árlejtésről van szó, hanem olyan árcsökkentésről, mely kartellhelyzetből (monopolhelyzetből) fakad. 4) Jogellenesnek minősíthető a *testi sértés* (Körperverletzung) és más személy *halálának* okozása (Tötung).[383] 5) Az elmélet és a gyakorlat „kidolgozta", mikor tekinthető a *mulasztás* jogellenesnek. A Kt. 42. szakaszának értelmezése során kialakult nézet szerint mulasztás esetében is járhat kártérítés. (BGE 63. II, 118). A mulasztás akkor jogellenes, ha adott esetben kötelező valamely cselekvő magatartás. Ez legtöbbször valamilyen aktív oltalmi magatartás vagy intézkedés (Schutzmassnahme), melynek célja a kár megelőzése. (Például BGE 41. II, 387.)[384]

A jogellenesség kizárása (Ausschluss der Wiederrechtlichkeit):

1) A károsult egyetértése (Einwilligung des Verletzten),
2) Joggal oltalmazott érdekek védelme (Wahrung berechtigter Interesse),
3) Jogos védelem jogellenes támadás ellenében (Nothwehr),
4) Szükséghelyzet (Notstand),
5) Megengedett önsegély (Selbsthilfe, Kt. 52. szakasza).

Megkülönböztethető a **vétkesség és a jogellenesség**. A vétkesség szubjektív, a jogellenesség objektív fogalom. A vétkesség azt jelenti, hogy valaki tudatában áll tettének (cselekményének) jogellenességével, mégis akarja tettét és következményeit (szándékosság).[385] Ha a károkozó csupán (könnyelműen) „ráállt" a következményekre, gondatlanságról van szó.

[382] Uo., 166, 177.
[383] Uo., 170.
[384] Uo., 171, 172–177.
[385] Vö. uo., 174–175.

A jogellenesség fogalmáról az osztrák jogban

Welser szerint valamely magatartás (cselekvés vagy mulasztás) akkor jogellenes, ha ellentétes a tilalmi elvárásokkal, a jogrenddel, azaz sértik a jószokásokat. A szerződési felelősségnél jogellenes a szerződésszegő magatartás (OPtk. 1295. §-a). Jogellenesnek tekinthető a konkrét, meghatározott magatartásra kötelező, valamint az oltalmi normákat megszegő magatartás. (Verhaltensnormen, Schutzgesetze, OPtk. 1311. §-ának második mondata.) Meghatározott kötelező magatartást tartalmazó norma pl. ha közlekedés piros lámpajelzése előtti megállási kötelezettség. Oltalmi normáknak számítanak az élet, testi épség, egészség, szabadság és a tulajdon védelmét szavatoló jogszabályok. Nem elegendő, hogy egy magatartás absztrakt értelemben veszélyes legyen. Szükséges az is, hogy konkrét esetben valóságos kárveszélyt képezzen. Az abszolút jogosultságok általános oltalomban részesülnek, mint az élet, az egészség, a szabadság és a tulajdon. Mindenki köteles olyan magatartás tanúsítására, mely nem sérti ezeket a jogosultságokat. Hogy mely magatartás tilos, az függ a fogalmi szokásoktól is (Verkehrsüblichkeit). Különleges felelősségi alakzatoknál, például az orvosi felelősségnél, a beavatkozás jogellenes, ha az orvos elmulasztotta teljesíteni betegtájékoztatási kötelezettségét, vagy pedig elmulasztotta az adott orvosi (például invazív) beavatkozáshoz kérni a beteg egyetértését.[386]

A jogellenesség fogalma a francia jogban

A francia jogban a deliktuális felelősség területén a vétkesség szerves része a jogellenességnek. Azaz nincs jogellenesség és nem áll be a kárfelelősség, ha a károkozó a kárt nem vétkes magatartásával okozta.[387] Kivételt képez a fait de chose, vagyis ha (veszélyes) dologhatásból (például vadkár) eredeztethető a kár, azaz az objektív, vétkességtől független felelősség.[388] A kontraktuális felelősséget a Code civil 2016. évi (Ord. no 2015 –131 du10 févr. 2016, art. 2) kötelmi jogi

[386] Lásd Welser: *Bürgerliches Recht*, 2007, 312, Rechtswidrigkeit. Lásd a további osztrák jogirodalmat: H. A. Fischer: *Rechtswidrigkeit,* 1911; Wolfgang Münzberg: *Verhalten*; Rudolf Welser: *Die Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten,* 1983, 13; Helmut Koziol: Rechtswidrigkeit, bewegliches System und Rechtsangleichung, *Juristische Blätter,* 1998, 619. A károsult egyetértésének jogi jelentőségéről lásd Kohte: Die Rechtfertigende Einwilligung, *Archiv für die civilistische Praxis*,185. Bd., 1985/2, 105–161; Resch: *Einwilligung*, auch OGH in SZ 50/161; Arzt: *Willensmängel bei der Einwilligung*, 1971; Edlbacher: Körperliche, besonders Ärztliche Eingriffe bei der Minderjährigen aus zivilrechtlicher Sicht, *Österreichische Juristen Zeitung,* 1982, 367; Engljähringer: *Ärztliche Aufklärungspflicht vor medizinischen Eingriffen*, 1996, 140; Prutsch: *Die Ärtztliche Aufklärung*, 2004, 72.

[387] Lásd Y. Flour: Faut et résponsabilité civil, *Droits (Revue française de théorie juridique),* 1987/5, 3.

[388] Lásd Ph. Pierre: Résponsabilité objective, notion et role de la faute, *RLDC (Revue Lamy droit civil),* 2011/71, no. 3802.

reformja módosítással és kiegészítéssel érintette. A Code civil új, 1231–4. szakasza szerint, ha a szerződés nemteljesítése súlyos vétkességből vagy rosszhiszemű magatartásból következett be, az a kár térítendő, amely a nemteljesítés miatt keletkezett. Az 1231–5 szakasz szerint pedig, ha a felek nemteljesítés esetére pénzfizetési kötelezettséget irányoztak elő (mintegy szerződési bírságként, pénale), a másik, jóhiszemű fél részéről, kártérítés címén, ez az összeg követelhető.[389] A jogellenesség, a felelősségre vonás szempontjából szükséges vétkességi komponens együttese ellenére, megkülönböztetést nyer a vétkességhez képest. Az előbbi objektív, az utóbbi szubjektív fogalom.

Vannak védhető álláspontok, melyek szerint **a jogellenesség vélelmezett, ha a kár bizonyítást nyert**. Következik ez az általános károkozási tilalomból. Ha kár keletkezett, abból a vélelemből kell kiindulni, hogy a károkozás jogellenes, hiszen tilos a károkozás. Főszabály szerint jogszerű károkozás nincs. Igaz azonban, hogy jogos védelem vagy végszükség esetében, a kárveszéllyel arányos cselekmény kizárja a jogellenességet, kárfelelősség csak a túllépés esetében esedékes. Ha a kár keletkezését követően vélelmezzük a jogellenességet, akkor ez a vélelem nem abszolút, hanem relatív, tehát megdönthető. A vélelem megdöntésére irányuló bizonyítási terhet a károkozó viseli. Kérdés, jogy jogellenesnek tekintehető-e a **károsult beleegyezésével** (egyetértésével) okozott kár.[390] Főszabályként a károsulti beleegyezés felelősségkimentő ok. E szabály alól kivételt képez, ha a beleegyezés bűncselekmény elkövetésére vonatkozik. A Ptk. meghatározása szerint a szándékosan, továbbá az emberi életet vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis.[391]

A jogellenesség fogalma nem merül ki a konkrét vagy általános károkozási tilalom tartalmával. Polgári jogi értelemben jogellenesnek tekintjük a Ptk. által előirányzott **kényszerítő jellegű alapelvek** (bevezető rendelezések) megsértését, különösképpen a **jóhiszeműség és tisztesség** elvének,[392] elvárásának megszegését. Ide tartozik továbbá a szerződés semmisségére vonatkozó szabályok körében a **szerződéskötési szabadság**[393] **korlátait** túllépő szerződési klauzula, a **jóerkölcs**

[389] Lásd Henry–Venandet–Wiederkehr–Ancel–Tisserand-Martin–Guiomard (red.): *Code civil,* 1556. Lásd továbbá De Ravel d'Esclapon: Le financement par le crédit bail: les incidences de la clause pénale en cas de défaut de paiement, *AJ (Actualité jurisprudencielle du Requeil Dalloz),* contrat, 2017, 408.; Nicolas Dissaux – Christophe Jamin: *Projet de reforme du droit des contrats, du regime general et de la preuve des obligations*; Lemay: La clause pénale en nature, *RTD*, 2017, 801; Laithier: Les règles relatives à inexecution des obligations contractuelles, *JCP* 25 mai 2015, no. 21, 47.

[390] Lásd a Ptk. 6:520. §-a (jogellenesség) (1) bekezdésének a) albekezdését: „Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a kárt a károsult beleegyezésével okozta."

[391] Lásd a Ptk. 6:526. §-át (a károkozásért való felelősség korlátozása és kizártása).

[392] Lásd a Ptk. 1:3. §-át (a jóhiszeműség és tisztesség elve).

[393] Lásd a Ptk. 6:59. §-át (szerződési szabadság) (1) és (2) bekezdés.

sztenderje,[394] azaz a törvénnyel elismert morális normák, továbbá a **kényszerítő jogszabályok**[395] túllépése, azaz a kifejezetten **tilos**[396] szerződések megkötése is (például az uzsora),[397] a **színlelt** szerződés,[398] a **fogyasztói jogot csorbító feltétel,**[399] valamint tilos a **fogyasztói jogokról** fogyasztó által adott **joglemondó** nyilatkozat[400] is. A polgári jogi jogellenesség körébe tartozik továbbá a **Ptk. által elismert,** az állami jogalkotási tevékenységen kívül fogant, egyéb **autonóm** jogszabályok rendszere, mint a kereskedelemben (vállalkozói jogban) alkalmazott kereskedelmi **szokványok** és **szokások,**[401] **az általános üzletkötési feltételek**,[402] stb. követelményei is, azzal, hogy ezeknek érvénye a Ptk. „szűrői", vagy korlátozásai, feltételei által nyernek érvényt, vagy ha ezeknek nem felelnek meg, érvénytelenséget.

A jogellenességet kizáró, felelősségkimentő és felelősségmegosztó okok

A jogellenességet kizáró, azaz a felelősséget kizáró vagy korlátozó okok kétfélék, annak alapján, hogy törvény vagy szerződés irányozza elő.

A **törvényi** *felelősségkimentő* vagy felelősségkorlátozó (klasszikus) okok konvergensek, ezeket minden európai Ptk. egyaránt előirányozza, amint ezt az új Ptk. is teszi. A konvergens felelősségkimentő okok a következők: 1. *erőhatalom*

[394] Lásd a Ptk. 6:96. §-át (jóerkölcsbe ütköző szerződés): „Semmis az a szerződés, amely nyilvánvalóan a jóerkölcsbe ütközik."

[395] Lásd a Ptk. 6:95. §-át (tilos szerződés).

[396] Lásd a Ptk. 6:95. §-át (tilos szerződések): „Semmis az a szerződés, amely *jogszbabályba ütközik*, vagy amelyet jogszabály *megkerülésével* kötöttek, *kivéve*, ha ahhoz a jogszbály *más következményt* fűz. Más jogkövetkezmény mellett is semmis a szerződés akkor, ha jogszabály ezt külön kimondja, vagy ha a *jogszabály célja a szerződéssel elérni kívánt joghatás megtiltása*."

[397] Lásd a Ptk. 6:97. §-át (uzsorás szerződés): „Ha a szerződő fél a szerződés megkötésekor a másik fél helyzetének kihasználásával feltűenően aránytalan előnyt köt ki, a szerződés semmis."

[398] Lásd a Ptk. 6:92. §-ának (2) bekezdését, mely szerint:„ A *színlelt szerződés* semmis, ha az más szerződést leplez, a felek jogait és kötelezettségeit a leplezett szerződés alapján kell megítélni". Ugyanígy a *titkos fenntartással* (reservatio mentalisszal) megkötött szerződésnél a fenntartás érvénytelen, a Ptk. 6:92. §-ának (1) bekezdése értelmében: „A titkos fenntartása vagy rejtett indoka a szerződés érvényét nem érinti."

[399] Lásd a Ptk. 6:100. §-át (fogyasztói jogot csorbító feltétel).

[400] Lásd a Ptk. 6:101. §-át (fogyasztó joglemondó nyilatkozata).

[401] Lásd a Ptk. 6:63. §-a (5) bekezdésének második mondatát: „A szerződés tartalmává válik továbbá minden, az adott üzletágban a hasonló jellegű szerződés alanyai által széles körben ismert és rendszeresen alkalmazott szokás, kivéve, ha annak alkalmazása a felek között – korábbi kapcsolatukra is figyelemmel – indokolatlan volna."

[402] Lásd a Ptk. 6:72–6:81. §-ait (szerződés általános szerződési feltételekkel). Lásd a Ptk. tisztességtelen feltételekről szóló rendelkezéseit (6:103. §), valamint a fogyasztói szerződés tisztességtelen kikötésekről szóló rendelkezéseit a Ptk. 6:104–6:107. §-aiban.

(vis maior), 2. *esemény* (casus), 3. *jogos védelem*, 4. *végszükség*, 5. *károsult beleegyezése*. A *felelősségmegosztó* okok olyan okok, melyek a károkozót részben mentesítik a kárfelelősség alól. Ezek közé tartozik:1. *károsult hozzájárulása*, 2. *harmadik személy hozzájárulása*.

A **szerződési** *felelősségkorlátozó* vagy *felelősségkimentő* okokként olyan szerződési klauzulák érthetők, amelyek a szerződéskötési szabadság kereteiben és értelmében a kárfelelősséget kizárják, korlátozzák, vagy megosztják. (**Felelősségkorlátozó és felelősségkizáró szerződési klauzulák**.) Felelősségkorlátozó klauzula például a biztosítás esetében, a biztosított által vállalt önrészről szóló szerződési rendelkezés. A szerződési felelősségkimentő vagy felelősségkorlátozó klauzulák legtöbbször a szerződésszegés jogkövetkezményeire vonatkoznak, de vonatkozhatnak akár a deliktuális felelősségre is. Az új Ptk. a közrendi (jóerkölcs) korlátozáson túlmenő, külön rendelkezést tartalmaz a szerződési felelősségkimentő, azaz kizáró klauzulák érvényéről. E rendelkezések értelmében érvénytelenek azok a klauzulák, amelyek az egyidejű polgári jogi és büntetőjogi deliktum esetében kizárják a károkozó kárfelelősségét. Az új Ptk. a **tisztességtelen versenyről** szóló rendelkezéseiben semmisnek tartja, különösképpen a fogyasztói szerződésekre nézve, az ún. **kizárólagos jogosultságokról** szóló klauzulákat,[403] például azt, hogy a gazdasági erőfölényben levő vállalkozó, mint szerződő fél, kizárólagosan jogosult a szerződés értelmezésére. Ugyanakkor az új Ptk. helyeselhetően teszi lehetővé az **üzletkötési feltételek** megsemmisítését, amennyiben ezek sértik a tisztességes verseny követelményét,[404] a joggal oltalmazott magánjogi érdekeket és a közérdeket. Magánérdek-sérelem esetén a magánjogi kereset benyújtása fakultatív (relatív semmisség),[405] közérdeksérelem esetén azonban az (ügyészi) kereset[406] kötelező (abszolút semmisség). Az új Ptk. értelmében, amennyiben az egyik fél (például biztosító) általános **üzletkötési feltételekkel** rendelkezik, e feltételek csak abban az esetben válnak **részévé a szerződésnek**, ha a másik fél, a fogyasztó, maradéktalanul megismerte ezeknek tartalmát és egyetértett vele.[407] A szerződés **semmis,**[408] ha ellentétes a jóerkölccsel, kényszerítő jogszabályokkal és a jószokásokkal. A szerződés **megtámadható**[409] akarat-

[403] Lásd a Ptk. 6:104. §-a (1) bekezdésének a)–j), továbbá (2) bekezdésének a)–j) albekezdéseit.

[404] Lásd a Ptk. 6:102. §-ának (1)–(5) bekezdéseit (tisztességtelen általános szerződési feltétel) és a 6:103. §-át (tisztességtelen szerződési feltétel fogyaszói szerződésben).

[405] Lásd a Ptk. 6:102. §-ának (5) bekezdését: „Az általános szerződési feltételként a szerződés részévé vált tisztességtelen szerződési feltételt a sérelmet szenvedett fél megtámadhatja."

[406] Lásd a Ptk. 6:105. §-ának (1)–(5) bekezdéseit.

[407] Lásd a Ptk. 6:78. §-ának (1)–(3) bekezdéseit (az általános szerződési feltétel szerződéstartalommá válása).

[408] Lásd a Ptk. 6:88. §-ának (1)–(4) bekezdéseit (Semmisség).

[409] Lásd a Ptk. 6:89.–6:93 §-ait (Megtámadás).

hiba (tévedés, megtévesztés, kényszerhatás) esetén. Az in integrum restitutio, azaz a semmis szerződés megkötése előtti helyzet természetbeni helyreállítása,[410] mint semmisségi jogkövetkezmény mellett, a rosszhiszemű szerződő fél (akinek tudomása volt a semmisségről) kártérítéssel tartozik a jóhiszemű félnek.[411] Semmis szerződés csak **konverzió** alapján maradhat érvényben, bírói közreműködés segédletével, úgy, hogy a tilos klauzulát tartalmazó szerződés felváltható egy hasonló joghatású megengedett szerződéssel, a megfelelő klauzulák módosításával, feltéve, hogy ezt a felek is akarják. A megtámadható szerződés **konvalidációjára** (hatályosulására), ex lege, a tövény alapján, akkor kerülhet sor, amikor az akarathibával érintett szerződő fél a megtámadási határidőn belül nem él megtámadási jogosultságával, avagy, amennyiben a szerződő felek, az akarathiba ellenére, kölcsönösen teljesítették a szerződést.

Törvényi felelősségkimentő okok

Az erőhatalom. Az erőhatalmat a Ptk. kifejezetten nem definiálja, és nem is nevesíti mint felelősségkimentő okot.[412] Pedig ez szinte minden európai Ptk.-ban kifejezetten és főszabályként felelősségkizáró okként szerepel. A magyar és külföldi doktrína értelmében, az erőhatalom olyan külső, előre láthatatlan és elháríthatatlan körülmény, melynek kizárólagos hatása hozta létre a kárt. A **„külső"**

[410] Lásd a Ptk. 6:112. §-nak (1)–(2) bekezdését (Eredeti állapot helyreállítása).

[411] Az új Ptk. az érvénytelenségi szabályok körében kifejezetten nem irányozza elő a jóhiszemű szerződő fél *kártalanítási* jogát. A Ptk. azonban 6:113. §-ában előirányozza az *alaptalan gazdagodás* pénzbeli megtérítését: (1) Ha a szerződés nem nyilvánítható érvényessé, és a *szerződéskötés előtt fennállt helyzetet nem lehet helyre állítani*, a bíróság elrendeli az *ellenszolgáltatás nélkül maradt szolgáltatás ellenértékének pénzbeli megtérítését*. Ezt a jogkövetkezményt alkalmazhatja a bíróság abban az esetben is, ha az eredeti állapot helyreállítása valamelyik fél lényeges jogi érdekét sérti. (2) A fél nem köteles az ellenszolgáltatás nélküli szolgáltatás pénzbeni megtérítésére, ha bizonyítja, hogy a neki teljesített szolgáltatást visszatéríteni olyan okból nem tudja, amelyért a másikfél felelős. Ha a fél a szolgáltatás ellenértékét megfizette, kérheti annak visszatérítését akkor is, ha ő maga a számára teljesített szolgáltatást visszatéríteni nem tudja, és bizonyítja, hogy ennek oka olyan körülményre vezethető vissza, amelyért a másik fél felelős. (3) *Uzsorás szerződés* esetén a bíróság egészben vagy részben *elengedheti a visszatarítést*, ha az a sérlemet szenvedő felet részletfizetés engedélyezése esetén is *súlyos helyzetbe* hozná; a *sérelmet okozó* fél a kapott szolgáltatásból az *aránytalan előnynek megfelelő részt* a *sérelmet szenvedő félnekköteles visszatéríteni*."

[412] Lásd Szalma József: Erőhatalom – az európai és a magyar magánjogban, I. rész, *Magyar Jog*, 2021/11, ad 662–670; és az ebben hivakozott hazai és külföldi jogirodalmat. Igaz azonban, hogy az új Ptk. a szerződési felelősség körében az erőhatalmat felelősségkimentő oknak, körülménynek minősíti. A Ptk. 6:142. §-a (felelősség szerződésszegéssel okozott károkért) értelmében ugyanis „aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegét *ellenőrzési körén kívül eső*, a szerződéskötés időpontjában *előre nem látható* körülmény okozta, és *nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa*."

jellemző azt jelenti, hogy az erőhatalom az emberi tevékenységen kívüli, ettől független esemény. (Az ún. objektív elmélet szerint.) Mint amilyen például a villámcsapás, árvíz, időjárás befolyásolta tűzkár. Van azonban olyan álláspont is,[413] mely szerint az erőhatalom lehet **„belső"** körülmény is (például a mozdonyvezető esetében, akit vezetés közben hirtelen ért az infarktus). (Szubjektív elmélet.) Az **előreláthatatlansági** eleme az erőhatalomnak azt jelenti, hogy a külső esemény váratlanul jön létre, a körülmények rendes menete szerint nem volt várható. Az előreláthatóság és az előre láthatatlanság közötti határ azonban a technológia fejlődésével viszonylagossá vált. Az, ami „tegnap" előre láthatatlan volt, „ma már" előre látható. Az **elháríthatatlansági** definícióelem azt jelenti, hogy sem a külső esemény, sem a bekövetkezése hatására előálló kár nem küszöbölhető ki a rendelkezésre álló eszközökkel.

A német BGB 701. §-ának 3. bekezdése az erőhatalmat általános felelősségkimentő oknak tartja. Az állandó német bírói gyakorlat meghatározása szerint erőhatalom (höhere Gewalt) alatt értendő olyan külső, elementáris természeti erő vagy harmadik személy által kiváltott esemény, amely az emberi belátás és tapasztalat szerint előreláthatatlan, adott tényállás alapján észszerű és elvárt gondossággal, külső és gazdaságilag elviselhető eszközökkel az ebből következő kár nem akadályozható meg.[414]

Esemény. Az esemény csupán az előreláthatósági és elháríthatósági elemben különbözik az erőhatalomtól. Eszerint az esemény gondos magatartással előre látható és megfelelő intézkedéssel elhárítható. Például az autóvezető tudja, vagy tudhatja, hogy a gépkocsi keréktömlője kopásnak van kitéve, és minden húszezer km után, a tömlőszakadást megelőzendő, kötelezően cserélendő.

Az erőhatalom és az esemény határa ma már „elmosódik", hiszen a modern technológia fejlődésének köszönhetően, az, ami a múltban még nem volt előre látható és elhárítható, a jelenben már előre látható és megfelelő megelőző intézkedés alkalmazásával elhárítható.

Jogos védelem. A jogos védelem a jogellenes támadással egyidejű arányos védelem. Célja a védekezőre vagy másra irányuló támadás elhárítása. A jogos védelem kizárja a kárfelelősséget. Jogellenes támadás esetében a megtámadottnak jogában áll védekezni. Különösképpen akkor, ha a támadó a közvetlenül érintett vagy harmadik személy joggal oltalmazott személyi és vagyoni javait veszélyeztető

[413] Melyet Martin *Vedriš,* a Zágrábi Egyetem, Jogi Karának néhai professzorának *Osnovi imovinskog prava – A vagyoni jog alapjai* című a nyolcvanas években több kiadást megérő művében képviselt.
[414] Lásd BGHZ, 7, 351, 354. Fuchs–Paucker–Baumgärtner: *Delikts- und Schadenersatzrecht,* 302.

jogellenes cselekményt hajt végre. Ha a védekező a támadás elhárítása érdekében a támadónak kárt okoz, ezért nem felelős, cselekménye nem minősül jogellenesnek feltéve, ha a védekezés a támadással egyidejű, arányos és megfelelő.[415] A jogos védelem feltételei: 1. hogy jogtalan, jogellenes támadásról legyen szó, mely az érintett védekező, vagy harmadik személy személye, vagy vagyona ellenében történt. Az érintett tehát lehet harmadik személy is, 2. hogy az érintett e támadással arányos és egyidejű intézkedést foganatosított a kár elhárítása céljából. Ha a védelem a fenyegetéssel nem arányos, és a fenyegetettvédelmével a támadónak nagyobb kárt okoz, azért a védelem gyakorlója a felelős (túllépés).

A jogos védelemtől megkülönböztethető a megengedett **önsegély**. Az önsegély a modern kárfelelősségi jogban, a modern európai Pp.-k rendelkezései szerint, és így van ez a magyar Ptk.-ban és Pp.-ben is, főszabályként tilos. Míg a jogos védelem és a szükséghelyzetben való védekezés a támadással vagy a veszélyhelyzettel egyidejű, az önsegély akár lehet a támadással nem egyidejű is. A károsult vagy kárveszélyeztetett a támadás időpontjában nem léphet a bíróság helyébe, hogy ily módon önkényesen állapítsa meg a veszélyeztetés tényét és a szankciót, és ezt saját maga alkalmazza. Az önsegély tehát tilos, és csak kivételesen megengedett, akkor, ha a kárveszély megvalósulhat, mielőtt a bírósági vagy más állami szerv preventív (megelőző) intézkedésére sor kerülne, vagyis, ha ennek elérése adott helyzetbenés idejekorán, azonnal nem érhető el. A kezdetleges római jogban, amikor az állami oltalom nem volt általános vagy mindenütt elérhető, az önsegély megengedett volt. A modern jogállamban főszabályként a Pp.-kben előirányzott módon, kifejezetten tilos az önsegély, annál fogva, hogy kárveszély esetében a veszélyeztetett az állam bírósági vagy más szerveihez fordulhat a veszély elhárítása igénylésének céljából. Az önsegély általános tilalma abból ered, hogy a veszélyeztetett a bíróság helyett maga ítéli meg a veszélyetetés tényét és elhárításának módját. Ily módon előfordulhat, hogy vélt (putatív) kárveszély esetében is „intézkedhet". A modern európai kontinentális Pp.-k., és így ezekkel és a magyar eljárásjogi hagyományokkal összhangban, a novellált magyar Pp. is előirányozza a **birtokháborítási pert**, melyben csupán a jogellenes háborítás tényét és a háborítást megelőző birtokhelyzetet kell bizonyítani, tehát csupán ténykérdést és nem jogkérdést (például ki a háborított dolog tulajdonosa). A bírói intézkedés ebben a perben a birtokháborítás tényének megállapítását, a birtokháborítást megelőző helyzet helyreállítására való marasztalást célozza meg. Jogkérdés (például tulajdonjog) a birtokháborítási perben csak akkor merülhet fel, ha a hábo-

[415] Lásd a Ptk. 6:520. §-ának b) albekezdését: Minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a kárt a jogtalan támadás vagy jogtalan támadásra utaló fenyegetés elhárítása érdekében [a védekező] a támadónak okozott, ha az elhárítással a szükséges mértéket nem haladta túl."

rítást megelőzően, maga az utólag háborított birtokos erőszakkal vette birtokába a más tulajdonában levő dolgot (vi, clam, precario útján). A modern európai polgári eljárásjogi rendszerekben, és így van ez a hatályos magyar Ptk.-ban is (nota bene: habár ez a Pp.-re tartozott volna), az önsegély kivételesen csak akkor alkalmazható, ha komoly, életre vagy vagyonra törő kárveszélyt jelentő támadás idejekorán nem hárítható el az állami szervhez fordulás útján. Mint a jogos védelem esetében, a kivételesen megengedett önsegély is arányos és megfelelő kell legyen a veszélyeztetéssel.

Kényszerhelyzet. **(Kárveszély elhárítása kényszerhelyzetben).** A kényszerhelyzet a jogos védelemtől abban különbözik, hogy itt nem jogellenes támadás, hanem bármely kárveszélyhelyzet elhárításáról van szó. Például épület leomlásának veszélye. A kényszerhelyzetben a közvetlenül veszélyeztetettnek a kárveszéllyel egyidejű cselekménye a kárveszélynek a magára vagy harmadik személyre nézve történő elhárítására irányul.[416]

Károsult beleegyezése. A károsult beleegyezése főszabály szerint kizárja a kárfelelősséget.[417] Ez alól azonban van kivétel. Életet, testi épséget és egészséget sértő deliktum vagy bűncselekmény elkövetésébe való károsulti beleegyezés nem számít kimentő oknak. Ezt az új Ptk. kifejezetten előírja. A testi sértést is inkorporáló sportjátékoknál külön jogszabály alapján vélelmezhető a beleegyezés. Ennél fogva a sportkárokért való felelősség akkor áll be, ha a sportoló nem tartotta magát az adott sport szabályaihoz (például küzdősportokban: „övön aluli" ütés).

Károsult vagy harmadik személy hozzájárulása – felelősségmegosztás. Amennyiben a károkozó mellett maga a károsult is hozzájárult magatartásával a kár létrejöttéhez, felelősségmegosztásra kerül sor a károkozó és a károsult között, a károsulti hozzájárulás arányában, az okság és szubjektív felróhatóság (vétkesség) mércéjével mérve. Ugyanígy, felelősségmegosztásra kerül sor akkor is, ha a károkozó mellett a kárhoz jogellenes magatartásával harmadik személy is hozzájárult. Ez a tényállás is felelősségmegosztáshoz vezet az oksági és vétkességi hozzájárulás arányában. Tehát a károkozónak nem kell térítenie a kárt, amelynek létrejöttéhez maga a károsult vagy harmadik személy járult hozzá jogellenes magatarásával. Itt nem arról van szó, hogy a károsult elmulasztotta kárelhárítási vagy kárcsökkentési kötelezettségét, hanem arról, hogy a kárhoz különösképpen

[416] Lásd a Ptk. 6:520. §-ának c) albekezdését: „minden károkozás jogellenes, kivéve ha a károkozó a kárt […] c) szükséghelyzetben okozta, azzal arányos mértékben."

[417] Lásd a Ptk. 6:520. §-a a) albekezdését, mely szerint „minden károkozás jogellenes, kivéve, ha a kárt a) a *károsult belegyezésével* okozta."

szubjektív vagy objektív szemszögből mért magatartásával maga is hozzájárult. Így például a közlekedési balesetben mindkét résztvevő (a károkozó és a károsult is) vétkezett a közlekedési jogszabályok ellenében. Ezt az esetet a német jog „társvétkességnek" nevezi (Mitverschulden).[418]

Az ún. megengedett károkozás. A jogellenesség akár formai logikai, akár normatív szemszögből kizárja a megengedett károkozást. Az általános károkozási tilalom tételes jogi szemszögből is elutasítja a károkozás engedélyezését. A Ptk. mégis külön jogszabályban szól az ún. megengedett károkozásról, amikor is elvben kizárja a kárfelelősséget. A Ptk ezt a kérdést általánosan taglalja, nem szabja meg, mikor tekinthető a károkozás „megengedettnek". A Ptk. egyéb rendelkezéseiből, továbbá a külön törvényekből (például kisajátítási törvény) azonban közvetlenül vagy közvetetten „kitűnik", mikor tekinthető a károkozás megengedettnek. Ezek az esetek, nem teljes felsorolással, a következők: 1) kisajátítás; 2) jogellenes támadás arányos elhárítása; 3) veszélyhelyzet arányos elhárítása.

Kisajátítás. A tulajdon az abszolút és kizárólagos jogosultságok körébe tartozik. Az **abszolút** elem azt jelenti, hogy a **tulajdonos jogait mindekinek tiszteletben kell tartania**. A tulajdonos jogai közé tartozik a dolog 1) szabad használata; 2) és hasznainak, jogi és tényleges értelemben vett gyümölcseinek igénybevétele, vagy akár ezeknek mellőzése; 3) a dologgal való szabad rendelkezés (a tulajdonjog másra való átruházása, például eladás, ajándékozás, végintézkedés és végrendelkezés), vagy a tulajdon megszüntetése nélkül, hasznainak más által való érvényesítése a tulajdonos szabad jogügyleti akarata által (bérbeadás) – ius utendi, abutendi et fruendi. A másik eleme a tulajdonnak, hogy ezekkel a jogosultságokkal csupán a **tulajdonos** élhet, e jogosultságok **kizárólag őt** illetik meg. A magyar Alaptörvény szavatolja a tulajdon sérthetetlenségét és a jogszerűen szerzett tulajdon kontinuitását. Amennyiben azonban közérdek céjából a tulajdon kisajátítására (kényszerítő megszüntetésére) kerülne sor, az Alaptörvény és a kisajátítási törvény rendelkezései szerint a kisajátított ingatlanért vagy ingóságért a tulajdonosnak méltányos térítés jár. Gyakorlatilag a **tulajdon kontinuitásának megszüntetése tilos**, de **kivételesen megengedett**, valójában csupán akkor, ha az Alaptörvénynyel és a kisajátítási törvénnyel szabályozott **kisajátításról** van szó, és feltéve, hogy fennáll: 1) a megfelelő törvényes eljárásban *bizonyított közérdek*; 2) a kisajátításra,azaz a tulajdon megszüntetésére az erre előirányzott törvénnyel szabályozott (közigazgatási és bírói) *jogszerű eljárás* lefolytatása révén kerül sor; 3) és ezért a károkozásért a kisajátítást igénylő által biztosított (letétbe helyezett)

[418] Lásd például Fikentscher: *Schuldtrecht*, 302.

a tulajdonos *méltányos kártérítése*. A kisajátítási törvény pontosítja a méltányos térítést, például az ingatlannak a kisajátítás időpontjában fennálló piaci ára, ha az ingatlan mezőgazdasági termőföld vagy gyümölcsös, az adott évben elmaradt jövedelem, a gyümölcsös, azaz a többéves növények telepítési költségei stb.

Jogellenes támadás arányos elhárítása. Jogellenes támadás ellenében történő védekezés közben a támadónak okozott kár, habár szószerint nem megengedett, kizárja a védekező kárfelelősségét, feltéve, hogy a védekezés a támadással arányos és egyidejű.

Veszélyhelyzet arányos elhárítása. Ha veszélyhelyzetben, amikor az elhárító magától, vagy mástól elhárítja akárveszélyt és eközben kárt okoz, habár expressis verbis nem a megengedett károkozás körébe tartozik, de értelemszerűen nem felelős a kárért, amennyiben az elhárítás arányos és egydejű a kárveszély megjelenésével.

A jogellenes cselekmény és a jogellenes mulasztás

Főszabály szerint a jogellenes cselekmény aktív, tevőleges magatartással valósul meg. Elvben a nem tevőleges, passzív magatartás, a mulasztás nem okozhat kárt. Csak azzal, hogy valaki mozdulatlanul ül vagy áll, nem okozhat kárt. Ez alól azonban van egy kivétel. Amennyiben a törvény vagy más jogszabály, vagy az adott körülmény tevőleges magatartást ír elő, és a károkozó ezt a kötelező cselekményt elmulasztotta, felelős azért a kárért, amely ebből a mulasztásból bekövetkezett. Tehát a mulasztás akkor vezet kárfelelősséghez, ha jogszabály adott kárveszélyhelyzetben cselekvésre kötelez. Ez legtöbbször kötelező kármegelőző jellegű cselekmény. Klasszikus példája ennek a vasúti és a közúti egyszintű kereszteződések esete. A közlekedési jogszabályok értelmében a sorompóőr köteles az útkereszteződéshez közeledő vasúti szerelvénynek útkereszteződéshez érkezése előtt leereszteni a sorompót, ezzel megállítván a közúti forgalmat és megakadályozva a közlekedési balesetet. Ha a sorompóőr a sorompóleeresztését elmulasztotta, felelős az okozott kárért. (Felelősség mulasztásos károkozásért.)

A hagyományos (klasszikus) német jogban a jogellenesség, különösen a szerződési felelősség körében, a kötelem megtagadásában mutatkozik meg. Kétféle jogellenességet különböztet meg: a pozitív és a negatív jogellenességet. Pozitív jogellenességről van szó (Positive Vertragsverletzung), ha a kötelem cselekvésre vonatkozik. Ennek elmulasztása, például késedelem, hibás teljesítés, teljesítés elmaradása, kárfelelősséget von magával. Negatív jogellenességről akkor van szó, ha a kötelem cselekvéstől való tartózkodásra (passzív magatartásra) irányul, és a

kötelezett ennek ellenére cselekedett (Negative Vertragsverletzung).[419] A nemteljesítés (Nichterfüllung) azonban nem minősíthető jogellenesnek, ha a szerződés megkötése ellehetetlenült (Nichterfüllung wegen Unmöglichkeit der Leistung).[420]

Az okozatosság

Az okozatosság nem más, mint a jogellenes magatartás és az ebből következő kár közötti összefüggés.[421] Ami azt jelenti, hogy azért a kárért felelős a jogellenes magatartást tanúsító károkozó, ami cselekményéből vagy mulasztásából következett be, avagy abból eredendően. Az okozatosság, vagy okság általános felelősségi feltétel, mivel bizonyítása elengedhetetlen bármely felelősségi nemre nézve. Az okságnak négy alapvető *rendeltetése* van: 1. *általános felelősségi feltétel;* 2. az okság *rámutat a felelős személyre*, mert főszabályként a kárért az a személy felelős, aki a kárt jogellenes magatartásával előidézte; 3. többes károkozásnál *felelősségmegosztó*, vagy egyetemleges felelősséget előidéző feltétel; 4. a *felelősség mértékét*, terjedelmét megszabó, befolyásoló feltétel. Az okozatosságot a német jogirodalom objektív felróhatóságnak is nevezi (objektive Vorwerfbarkeit), mert e feltételnél a bíró csak azt vizsgálja, a károkozó szándékába való bocsátkozás nélkül, hogy a károkozó jogellenes cselekményéből vagy mulasztásából következett-e be a kár, tehát azt, hogy valakinek a puszta okság alapján felelősségébe „írható-e" a kár. A tárgyi felelősség a puszta okságon alpul, vétkességtől független. Ezzel szemben a vétkesség a szubjektív felróhatóság körébe tartozik (subjektive Vorwerfbarkeit), és eszerint a kárért az a felelős, aki akarta a jogellenes cselekményt és az abból eredő következményt (szándékosság),vagy tudatában volt cselekménye vagy mulasztása jogellenességének, és könnyelműen ráállt a következményekre azáltal, hogy úgy gondolta, ezek mégsem következnek be (gondatlanság). A szubjektív felelősségnél nem elegendő az okság bizonyítása, emellett szükséges a szubjektív körülmény (a szándék, a vétkesség, azaz – a magyar jogban – az általában adott helyzetben elvárható magatartásától eltérő magatartás) fennforgásának bizonyítása is.

Az okozatosság közelebbi **fogalommeghatározására** nézve a magyar és külföldi jogirodalomban számos **elmélet** alakult ki. Az oksági jogelméletben általánosan elfogadott az ún. feltételelmélet, mely a német kárfelelősségi elméletben

[419] Vö. Enneccerus–Kipp–Wolff: *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts,* ad 234.
[420] Lásd Fikentscher: *Schuldrecht,* 184.
[421] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség,* 35–72, a feltüntetett magyar és külföldi jogirodalommal és jogforrásokkal, 193–216.

fogant. A **feltétel elmélet** szerint az ok az a feltétel, amely nélkül a kár nem jött volna létre. Két további alapvető elmélet alakult ki: az ún. természetes okság elmélete, mely elsősorban a természettudományban alakult ki (John Stuart Mill elmélete) mely meghirdeti a **feltételek egyenrangúságát**. Ez az elmélet az ok és a következmény kapcsolatát vizsgálva megállapítja, hogy az ok és a következmény egymással úgy váltakozik, hogy az egyik oksági kapcsolat következménye egy másik oksági kapcsolatot hoz létre, úgy, hogy a korábbi következmény okává vált egy másik, további következménynek (oksági láncolat). A természtudományi okozatosság nem valorizálja, súlyozza az okokat és a következményeket, az okláncolatot egységben szemléli, és az összes feltételt egyenrangúnak tartja. Nem tesz különbséget az időben a következménytől távolabbi és a következményekhez közeli okok, a közvetlen és közvetett okok és közvetkezmények, a döntő és mellékes okok, a megfelelő (adekvát) és a nem megefelelő, továbbá a tipikus és atipikus okok és következmények között. A 19. században fogant elméletben kifejezésre jutott az az álláspont, hogy a természettudományos okság, habár igaz, interszubjektíve ellenőrizhető, nem alkalmas a polgári jogi vagy akár a büntetőjogi felelősségre vonásra, habár persze, amennyiben csak lehet, figyelemmel kell lenni a természetes okságra. A természetes oksági elmélet azért nem alkalmas a jogi felelősségre vonásra, mert a múltba visszatekintő oksági láncolat az eredendő okot a régmúltban találhatja meg, olyan személy cselekménye kapcsán, aki már nem él. (Az ún. Nefertiti-effektus). Ezért alakultak ki a jogtudományban az ún. **okkiválasztó elméletek**. Ezek az elméletek a természetes oksági láncolatnak csupán a polgári jogi felelőssérevonás szempontjából releváns szegmentumát ragadja ki. Így a káreseménytől időben távolabbi feltételeket jogilag irrelevánsnak tartják, szemben azokkal a feltételekkel, amelyek időben közvetlenül megelőzik és feltételezik a káreseményt. (**Közvetlen** okság elve.) Az okkiválasztó elméletek körébe tartozik a döntő, avagy **túlnyomó** és a mellékes okok megkülönböztetése. A döntő ok az, amely lényegében akár más okok hiányában is létrehozta volna a kárt. A felelős a döntő vagy túlnyomó okhordozó, a mellékes okok kiváltója pedig mentesül a felelősség alól. A **megfelelő** vagy adekvát feltétel elmélete szerint az ok abban a körülményben állapítható meg, mely az adott károkozásnak megfelel. Más tényállásnál nemtekinthető oknak, de az adott esetben igen. Ezen okkiválasztó elméletnél a megfelelő ok hordozója vonható felelősségre. A **tipikus** feltétel elmélete szerint oknak minősíthető az a körülmény, mely a vizsgálthoz hasonló esetekben rendszerint kárkövetkezményhezvezet. Atipikus feltétel hordozója nem vonható felelősségre. Az ún. hipotetikus vagy **megelőző kauzalitás** elmélete (hypotetische Kausalität) szerint több, időben egymást követő feltétel közül, melyek közül az időben később beálló esemény is minden valószínűség szerint azonos kárkövetkezményhez vezetett volna, többségi vélemény szerint az időben

meglőző feltételt minősíti a kárt kiváltó oknak, és ennek hordozója vonható felelősségre, az őt követő ok hordozója pedig mentesül a felelősség alól.

Az okkiválasztó és okkumuláló okozatosság jogi rendeltetése a többes károkozásnál is mérvadó. Két elmélet alakult ki. Az egyik szerint több okfeltétel egyenrangú közrehatása esetében az okhordozók felelősségmegosztásához vezet. (A magyar jogban a többes károkozásnál a Ptk. főszabálya szerint a károkozók egyetemleges felelősségéhez vezet.) Legtöbb jogrendszerben azonban a többes károkozás felelősségmegosztás következményét vonja magával, mégpedig a szubjektív és az objektív hozzájárulás arányában. A többes károkozás esetében az egyetemleges felelősség e jogrendszerekben kivétel és nem főszabály, a kivételeket pedig a törvény vagy a szerződésbe foglalt egyetemlegesség szabja meg.

Az **okkonkurencia** elve értelmében több ok, azaz feltétel közrehatása esetében, a több okhordozó közül csak az egyik (megfelelő, túlnyomó, tipikus, közvetlen) okhordozó kerül felelősségvonásra, a **felelősség koncentrációjának** elmélete értelmében. Tehát az ok-konkurrencia elmélete a több lehetséges felelősségre vonható személy közül a felelősséget egy személyre hárítja, telepíti, valemely jogilag releváns okkiválasztó mérce alapján.

Az **okkumuláció** vagy okhalmazat esetében több feltétel közrehatása vezet a kárhoz. Olyan feltételekről van szó, amelyeknél akár egyik hiányában a kárkövetkezményre nem kerülhetett volna sor. Ez nem más, mint a magyar hatályos jogban, a Ptk. által szabályozott többes károkozás esete. A gyakorlatban ez akkor áll fenn, ha a felbujtó, a tettes és a társtettes egymással tudatos kapcsolatban állva okozzák a kárt. Az okkumuláció tehát elvben, legalábbis az összehasonlító polgári jogban, a **felelősség megosztásához** vezet, a hozzájárulás arányában, például a felbújtó tíz, a társtettes nagyven, a tettes ötven százalékban fedezi a kárt, vétkességi és okozatossági hozzájárulásuk, azaz súlyuk arányában. A több egyidejű károkozó közül mindegyik felelős azért a kárrészért, amit okozott (**osztott felelősség**). Mint már említettük, az új magyar Ptk.-ban a többes károkozás esetében a felelősség főszabályként nem osztott, hanem egyetemleges. Az **egyetemlegesség** előirányzása általában a károsult javára történik, azért, hogy lehetővé váljon számára bármely okozótól, választása szerint igényelje a teljes kár megtérítését, és ez általában a perlési gyakorlatban nem a döntő, túlnyomó hozzájáruló, hanem a legszolvensebb, és ez lehet akár a viszonylag „legkevésbbé" vétkes is. Szó volt már arról, hogy az egyetemlegesség azért kedvezőtlen a perbe vont egyetemleges felelős számára, mert a teljes kártérítést, habár nem egyedül okozta, egészen a visszkereseti perig, ami elhúzódhat, maga viseli. Az egyetemleges felelősség az egyik perelt károkozónak ideiglenes teljes kárfelelősségéhez vezet. Tehát az egyetemlegesség az egyik okozót akár hosszan tartóan, egészen a regresszper végéig teljes kártérítésre marasztalja. Addig a többi, nem perelt kár-

okozó mentesül a kártérítés terhe alól. Az egyetemlegesség az elsődleges perben marasztalt károkozóra nézve méltánytalan volta – azaz hátrányai miatt, mivel egy ideig egyedől viseli a teljes kértérítés teljesítésének terhét – kivételes és nem főszabály. Az egyetemlegesség tehát rendszerint csak akkor alkalmazható, ha adott esetre a törvény előírja, vagy amennyiben a szerződő felek az egyetemleges felelősséget külön szerződési klauzulával előirányozták. Persze vannak törvények, amelyek az egyetemlegességet nem felsorolásszerűen, hanem a felsorolás mellett generálklauzulával szabják meg. Mondjuk ilyen az az eset, amikor több károkozó egymással tudatos kapcsolatban állva, egymással „szövetkezve" okozzák a kárt. Argumentum a contrario, nincs egyetemleges, hanem csupán osztott felelősség, amennyiben a több személy egymás mellett, egymástól független, párhuzamos jogellenes cselekményével okozta a kárt, nem állva egymással célirányos, koordinált kapcsolatban. Az egyetemleges felelősségnél jellemző a visszkereseti, regressz- vagy másodlagos per. A primáris perben perelt és teljes kártérítésre marasztalt a szekundáris perben felperesként lép fel az elsődleges perben nem perelt kárfelelősök, mint alperesek ellenében, a hozzájárulásuk alapján történő kármegosztás céljából. A felperes ebben a perben az alperesek ellenében az általuk okozott kárrészt követeli vissza. A másodlagos per elkerülhető, ha a többes károkozás esetében a törvény a hozzájárulás arányában eleve megosztja a felelősséget a több károkozó között. Persze a gyakorlatban előfodulhat, hogy valamilyen oknál fogva a vétkességi vagy oksági hozzájárulás aránya nem, vagy csak nehezen állapítható meg. Iyenkor nem egy törvénykönyv, úgy tűnik, beleértve a magyar Ptk.-t is, okkal és joggal irányozza elő az egyetemlegességet, a károsult fokozott oltalma céljából a szekundáris perre bízva a többes károkozásnál a kármegosztást.

Kétféle egyetemlegesség van, melynek doktrínáját elsősorban a francia civilisztika fejlesztette ki: az egyik az ún. tökéletes egyetemlegesség, a másik az ún. nem tökéletes egyetemlegesség. A **tökéletes egyetemlegeség** esetében a perelt egyetemleges felelős ugyanazon kifogásokkal élhet, mint a többi nem perelt egyetemleges felelős. Tehát nevükben, javukra és saját javára eredményesen emelhet elévülési, kompenzációs stb. kifogást. A **nem tökéletes egyetemlegesség** esetében azonban a perelt egyetemleges felelős csak a saját jogán emelhet erdeményes kifogást. Tehát például akkor, ha az elévülés csak nála állt be. Ismeretes, hogy az elévülés, ha az elévülési határidő kezdésének időpontja szubjektív tényhez fűződhet (például a kár és a károkozó tényének megismerése, tudomásul vétele). Ennél fogva más-más kezdő időpontot jelenthet a többes károkozás esetében, mert a károsult az egyik károkozó személyét és kártételt előbb, a másik károkozó személyét és kártételét pedig utóbb ismerte meg. Így a többes károkozás esetében az egyes károkozó irányában különbözhet az elévülés kezdete.

A vétkesség vagy szubjektív felróhatóság

A klassizikus meghatározás szerint az okság objektív, a vétkesség szubjektív kárfelelősségi feltétel. **Marton Géza** törekvése az volt, hogy „objektivizálja" a kárfelelősséget, azáltal is, hogy a szubjektív felelősségi feltételt, a klasszikus vétkességet is „tárgyiasítsa", elkerülvén, kihagyva ebből a szubjektív, akarati elemet. Azt akarta, hogy a vétkesség mércéi „kívül" kerüljenek a károkozó cselekményre és következményre irányuló akaratán, szándékán. Legyenek ezen akaraton kívüli mércék, amik lehetővé teszik a károkozónak való („szubjektív") felróhatóságot. A vétkességet objektivizálni kívánta, az adott helyzetben általában elvárható magatartás sztenderdje útján. Valaki „vétkes" akkor is, ha a károkozás nem állt szándékában, de eltért az adott helyzetben általában elvárt magatartás mércéjétől.

A klasszikus vétkességnek a polgári jogban „belső" lélektani, tehát szubjektív jellege van, vagyis a károkozó tudatos károkozói hozzáállását jelenti. Azt, hogy a károkozó tudatosan vállalta a jogellenes cselekményt vagy jogellenes mulasztást, tudta, hogy cselekménye és ennek következménye jogellenes, mégis elkövette. A klasszikus polgári jogban kétféle jogi szempontból releváns vétkesség van, az egyik a szándékosság, a másik a gondatlanság. **Szándékosság** akkor forog fenn, ha a károkozó tisztában volt cselekményének jogellenességével, ennek ellenére e cselekményt akarta, és akarta a káros következményeket is. A büntetőjogban a szándékosságnak a római jogi hagyomány szerint napjainkban is számos változata, azaz fokozata van, például dolus praemeditatis (előre megfontolt szándék), dolus eventualis (ráállás a következményre), dolus malus (különlegesen rossz szándék) stb. A **gondatlanságnak** is különböző fokozatai vannak, enyhe, súlyos stb. A polgári jogban gondatlanságnak számít az, hogy a károkozó tudatában állt cselekménye jogellenességének, és ennek ellenére elkövette a cselekményt, könnyelműen gondolván, hogy a következmények mégsem állnak be, ezáltal ráállva a következményekre is. Azok a polgári törvénykönyvek, mint például az osztrák Ptk., melyek bizonyos mértékben a térítési mellett megtartották a polgári jogi kárfelelősség punitív, azaz **megtorló** funkcióját, **a károkozó vétkességének fokától teszik függővé a kártérítés mértékét**. Szándékosság esetében a térítés teljes (felöleli mind a damnum emergens-t, mind a lucrum cessans-ot, vagyis mind a felmerült kárt, mind a várt, de elmaradt hasznot), míg gondatlanság esetében a felősség részleges, és csak a felmerült kár térítését irányozzák elő. Azok a polgári törvénykönyvek, amelyek a **teljes kártérítés** elvét követik, mind például a svájci Kt. és az új magyar Ptk., **nem a károkozó vétkességének fokától**, hanem **az okozott kár mértékétől teszik függővé a kártérítés mértékét**. Ilymódon nem a károkozót kívánják, vétkességének fokára való tekintettel „büntetni", hanem a károsultat kívánják oltalmazni, káráért kárpótolni. A károsultat „nem érdekli" az, hogy a károkozó szán-

dékosan vagy gondatlanul okozta a kárt, csak az, hogy ettől függetlenül, azaz akár a „minimális" vétkességért, amiért a károkozó kárfelelősségre marasztalható, az okozott kárt teljes egészében helyrehozza, avagy értékben pótolja a jogellenes magatartás által okozott vagyoncsökkenést, vagy ellensúlyozza a személyiségsérelmet. Másszóval, akár a gondatlanságért is, a károkozó teljes kárfelelősséggel tartozik. A restitúciós elv és a károsult fokozott oltalmának követelménye miatt és értelmében nem a károkozót kell „büntetni", hanem a károsultat kell kárpótolni. Bizonyos elemeiben azonban a punitív elem megmaradt. Így például az új magyar Ptk.-ban a sérelemdíj mértéke többek között attól is függ, hogy a személyiségsérelem szándékosságból vagy gondatlanságból következett-e be.

Úgy tűnik, ennél fogva, Marton kárfelelősségi doktrínájában elvben irrelevánsnak tartotta a vétkesség fokozatait, és a szubjektív felróhatóságot „objektivizálta" azáltal, hogy ez többé nem pszichológiai és akarati vagy tudati jellegű, hanem egy „**külső**", ún. **elvárhatósági mérce** alapján nyer megítélést. A szubjektív felróhatóság objektivizálása tehátnem abban rejlik, mi volt a károkozó jogellenes cselekményének elkövetése időpontjában a cselekményhez és következményeihez fűződő, lélektani értelmeben vett tudatállapota, szándéka, akarata, hanem az, hogy az adott helyzetre nézve melyek az elvárások, és az, hogy ezekhez az elvárásokhoz tartotta-e magát, vagy sem. Az adott helyzetben az elvárások zsinórmértékétől történő legkisebb magatartásbeli eltérés is kárfelelősséghez vezet, függetlenül a szándéktól. Így az „objektivizált vétkességnél" a „vétkesség" foka elvesztette jelentőségét. A sztenderdekhez, elvárásákhoz képest az ezektől való minimális eltérés is teljes felelősséghez vezet, mindegy, hogy az eltérés kisebb vagy nagyobb. A későbbi doktrina fejlesztés során ezeknek az elvárásoknak kialakultak a közelebbi mércéi is, tekintettel arra, hogy az „**adott helyzet**" fogalma tipizálódott, attól vált függővé, hogy mindennapi polgári jogi, szakmai, vagy kereskedelmi kapcsolat nyomán alakult ki. A **jó házigazda** (bonus pater familias) sztenderdje az egyszerű polgári jogi kapcsolatokban azt követeli meg, hogy az állampolgár magatartását ahhoz igazítsa, olyképpen irányítsa *mások ügyében is, amilyet a maga ügyében és érdekében, hasonló helyzetben tanúsított volna*. A következő standard elvárás a professzionális, **szakmai és hivatási kapcsolatokra** vonatkozik, ezeknél magasabb szintű, szigorúbb az elvárt gondossági követelmény. Nevezetesen, ezekben a kapcsolatokban a jogszerű cselekvés közelebbi elvárási mércéjeként a *professzionális* (szakmai és hivatási) szabályok a mérvadóak. Példakét: régi, gyakran szakmaiként minősített elvárás a „dies interpellat pro hominae" elve: a határidők mulasztása jogvesztéshez vezet. Az ügyvédi tevékenységben a képviseleti megbízó elvárása az ügyvéd megnyerje a pert. Mivel az ügyvédi perbeli képviseleti megbízási szerződés által létrehozott kötelem nem cél- vagy eredmény- (Zweckobligationen), hanem csupán eszközkötelem

(Mittelobligation), vagy magyarul: gondossági kötelem, az ügyvéd nem felelős a kárért, csupán azért, mert ügyfele kárára elvesztette a pert, feltéve, hogy az ügyvédi hivatás szabályaival összhangban járt el, például idejekorán, határidőn belül benyújtotta fellebbezését az elsőfokú elutasító bírói határozat ellenében. És megfordítva, ha az ügyvéd jogvesztő jogorvoslati határidőt mulasztott, amilyen a fellebbezési határidő, és ezáltal az elutasító ítélet jogerőssé vált, vétett a professzionális szabályok ellenében, és ezért felelősségre vonható a pervesztésből eredő károkért. Igaz ugyan, hogy a magyar jogban az ügyvédi törvény előriányozza a kötelező felelősségbiztosítást, és ennek limitjéig (felső határáig) az ügyvéd eredeményesen nem vonható felelősségre, helyette a biztosító társaság a felelős. A harmadik elvárási sztenderd az **üzleti (kereskedelmi) kapcsolatokra** vonatkozik, ezeknél jogszerű az a magatartás, mely összhagban áll az *üzleti szokásokkal* (írott szokásokkal vagy íratlan szokványokkal).

Ily módon az eredetileg pszichológai értelemben vett, kizárólag szubjektív (belső) jellegű „vétkesség" objektivizálódott, s immáron fennforgását azzal lehet bizonyítani, hogy a károkozó, szándékától függetlenül, tartotta-e magát az adott, tipizált helyzetben támasztott elvárhatósági (külső) mércéhez, vagy sem. Ha nem, akkor az adott magatartás neki felróható, vagyis ő az ezáltal okozott kárért felelősségre vonható. Másszóval, az adott helyzetet közelebbről meghatározó sztenderdektől eltérő magatartása miatt a károkozó felelősségre vonható az ebből keletkező károkért. Tehát, adott helyzetben elvárt magatartástól való eltérés esetében, a károkozó főszabályként felelős az okozott teljes kárért. Ha azonban a károkozó tartotta magát az elvárásokhoz, kizárható a vétkesség, azaz a szubjektív felróhatóság. Marton hatására, mind a régi, mind az új Ptk. „lemondott" a vétkességről, mint szubjektív felelősségi feltételről, azzal, hogy ezt a fogalmat átalakítva objektivizálta, és az adott helyzetben általában elvárható magatartás külső zsinórmértékének betartásához fűzte. Ez azonban szerintem távolról sem jelenti azt, hogy megszűnt az ún. szubjektív (alanyi) és az objektív (tárgyi, veszélyes üzemi) kárfelősség közötti határvonal, azaz hogy kiegyenlítődött volna a tárgyi és alanyi felelősség. Ez azért nincs így, mert az objektív felelősség a veszélyes üzem hatásához fűződik, a szubjektív felelősségnél azonban ilyen nem forog fenn. Ugyanakkor a szubjektív felelősségnél az elvárási sztenderdekkel összhangban álló magatartásnak eredményes bizonyítása felelősségkimentő következménynyel jár, pontosabban, kizárja a jogellenességet. Az objektív felelősségnél azonban a gondos és elvárt magatartás bizonyítása nem ment ki a kárfelelősség alól, egyszerű oknál fogva, mert ebben a felelősségi nemben a „szubjektív elem" nem képez külön felelősségi feltételt. Ezen kívül, az új magyar Ptk.-ban egyes esetekben a felelősséget, vagy ennek mértékét „minősített vétkesség", például szándé-

kosság esetében irányozza elő. A szubjektív felróhatóság körében, a hatályos magyar jogban figyelemmel kell lenni a kódexen kívüli külön törvényekre is, amelyek akár a klasszikus vétkességet irányozzák elő. A magyar *biztosítási törvény* ugyanis a biztosítói *visszkereseti jogot* akkor ismeri el, ha a biztosított károkozó tettét *szándékosan* követte el. A gondatlanság esetében tehát a biztosítónak nincs visszkereseti joga a biztosított károkozóval szemben. Többes károkozásnál, melynél a magyar Ptk. egyetemleges felelősséget irányzott elő, a perelt egyetemleges felelős visszkereseti joga függhet a többi egyetemleges felelős vétkességi hozzájárulásától. A viszonylag újabb magyar jogirodalomban, Marton felelősségi emületét, azaz a vétkesség „objektivizálását", tekintettel a római jogi hagyományokra, **Zlinszky János** nem fogadta el. Ehhez hozzáfűzhető, hogy valamennyi klasszikus európai, római jogi hagyományokon nyugvó kontinentális polgári törvényönyv, a német, a francia, olasz stb., habár maradéktalanul a teljes kártérítés elvét vallják, megtartotta a vétkesség hagyományos, római jogi tradíción alapuló fokozatait, azzal, hogy e fokozatok nem feltétlenül szabják meg a felelősség mértékét, hanem csupán azt, hogy van-e, vagy nincs felelősség. Mint fennebb említést nyert, az „objektivizált" külső mércékkel meghatározott „vétkességnek" a szubjektív, belső lélektani értelemben meghatározott vétkességgel szemben nincsenek fokozatai, mert ebben nem a szándék, a „deliktum akarásának foka", hanem a külső elvárás, azaz az objektivizált zsinórmérték a döntő. A zsinórmértéktől való magatarás-eltolódásnál pedig jogilag irreleváns, hogy a magatartáseltérés „nagy" vagy „kicsiny", a teljes felelősségre vonáshoz elegendő a legkisebb eltérés is.Mindenképpen figyelemre méltó, hogy avétkesség fokozatait és ezeknek a kárfelelősség megalapozását, vagy a kártérítés mértékének befolyásolását illetően, sem az **Apáthy István** által (Pauler megbízása alapján) előkészített első magyar Kötelmi jogi kodifikációs tervezet (megjelent 1885-ben),[422] sem az Mtj. (1928) nem tért el a római jogi hagyományoktól. Az új magyar Ptk. javára legyen mondva, hogy számos esetben figyelemmel van a vétkesség fokára, mint a kártérítési felelősség mértékének meghatározó tényezőjére. Említsük meg a hatályos magyar jogban, példaként, a sérelemdíj mértékét, melynek összege, a személyiségi jogsértés esetében, többek között, függ a sérelmező vétkességének fokától.

A német jogban a szándékosságot a BGB nem definiálja. Ahogyan ezt Wolfgang **Fikentscher** jelzi, ezt a feladatot a törvényhozó „átadta" a tudománynak, azaz a tudomány feladata, hogy e fogalmat meghatározza. Hozzáfűzhetnénk, hogy a német Büntető Törvénykönyv e fogalmat közelebbről is meghatározta. Ez váltot-

[422] Lásd Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon,* I. kötet, Budapest, Pallas Irodalmi ls Nyomdai Részvénytársaság, 1898, 266.

ta ki a német doktrínában azt a vitát, hogy a polgári jogi és a büntetőjogi vétkesség azonos-e, vagyis azt, hogy a polgári kártérítési bíróságot kötelezi-e a büntetőjogi vétkességfogalom meghatározása, amiről a későbbiekben még szó lesz.

Ami a vétkesség polgári jogi relevanciáját, azaz formáit, alakzatait illeti, a BGB 276. §-ának I. bekezdése előirányozza, hogy ezek a szándékosság (Vorsatz) és a gondatlanság (Fahrlässigkeit), definiálásukat azonban a törvénykönyv mellőzi. Fikentscher megállapítása szerint annak megállapítása, hogy egy károkozó cselekménye nem volt szándékos, még nem jelenti azt, hogy gondatlan volt. Minden ilyen esetben meg kell állapítani, hogy a károkozó egyáltalában vétkes volt-e, azaz lehetséges, hogy egyáltalában nem vétkes. Tehát amennyiben megállapítást nyert, hogy nincs szándékosság, a gondatlanságot ettől függetlenül kell vizsgálni. Az uralkodó elméleti állásfoglalás szerint szándékos az, aki cselekményének következményeivel és cselekményének jogellenességével tisztában, azaz ezeknek tudatában volt **(Larenz)**. A szándékosság tehát a következményekre vonatkozó tudatosság és ezeknek az akarása, és emellett az, hogy a károkozó tudatában volt cselekménye jogellenességnek. A német jog a szándékosság különböző formáit tartja számon. a) Az első az, amikor valaki eredménymotivált (vagy következménymotivált), és egy joggal tiltott eredményt kívánt megvalósítani. Ez nem más, mint a *szándékosság* (Absichtlichkeit). Fontos, hogy a jogellenesség tudatában a károkozó a kívánt eredmény elérését célozta meg. b) A szándékosság rendszerinti formája a *direkt (közvetlen)* szándékosság, ami nem más, mint a jogellenes eredményről szóló tudás és ennek akarása. A tettes cselekményének eredményét elengedhetetlennek tartja, és tudatában van cselekménye jogellenességének. c) A *feltételes szándékosság* akkor forog fenn, amikor a jogsértő tudatában állt annak, hogy a következmény beállhat, és ennek beálltával egyetértett, vagy erre ráállt, amikor a következmény beállt. A szándékossághoz hozzátartozik a cselekmény jogellenességéről szóló tudat. Ez azt jelenti, hogy az eredmény eléréséről szóló elképzelés és ennek akarása mellett szükséges az, hogy a jogsértő tudatában volt annak, hogy cselekménye jogellenes. *(Szándékossági elmélet – Vorsatztheorie)*. A magánjogi kárfelelősségi elméletben vitás, hogy ebben a tekintetben a *büntetőjogi elméletet* kellene-e „áthozni". A büntetőjogi elméletben ugyanis felmerült a kérdés, hogy vajon a szándékosság önálló vétkességi forma-e, vagy pedig nem önnálló fogalom, felelősségi feltétel, hanem csupán a jogellenességnek szerves részeként szerepel, a jogellenesség alkotó elemeként. Ugyanis a joggelleneség áll az objektív értelemben vett jogellenes magatartásból és a jogellenességről való szubjektív tudatosságból. A *büntetőjogi álláspont szerint azonban a jogelleneségről szóló tudatosság nem foglalja magában a szándékosság fogalmát* (**Welzel**, **Nipperdey**). Ez a büntetőjogi felfogás, mely a polgári jogi elméletnek egy részében elfogadást nyert, megkülönbözteti a szándékosságot a vétkességtől.

Ez az elmélet arról szól, hogy amennyiben egy eredmény szándékos megvalósításáról van szó, akkor jogsértőnek ezen eredmény, következmény elérése céljából történő jogellenes, szándékos magatartásról kell szó legyen. Ezen elmélet szerint a szándékosság azonos a vétkességgel *(vétkességi elmélet – Schuldtheorie)*. A BGB 276. §-ára való tekintettel, mely szerint a szándékosság és a gondatlanság is a vétkesség lehetséges formája, ellentmondásos, alapvetően, fogalmilag nem felelel mega polgári jogi álláspontnak. A vétkességi elmélet alkalmazása a büntetőjogban lehetővé teszi az egyéni szándékosság szerinti büntetés megszabását. A magánjogi kárfelelősség azonban nem választja el a következményeket a szándéktól és a gondalanságtól, és általánosítja a vétkességi elvet. Ezért itt a szándékossági elmélet értelmében a felelősségre vonáshoz szükséges a kívánt, azaz a károkozó által célzott következmény jogellenességéről szóló károkozói tudatosság. Ezen elmélet értelmében a szándékosság a vétkesség egy formája, éppúgy mint a gondatlanság.

A **svájci jogban** a *vétkesség* fogalmának *objektivizálását* (tárgyiasítását) több szerző is időnként ismétlődően, kritikai górcső alá helyezte (Fellmann, ZSR 1987 I 339., H. Gieger, 369).[423] Míg a vétkesség szubjektív, addig a jogellenesség objektív fogalom. A jogellenesség azt jelenti, hogy a károkozó elmulasztotta betartani a gondossági követelményt, szemben a vétkességgel, mely szubjektív fogalom és a kárcselekmény akarásában nyilvánul meg. Alapvetően szubjektív fogalomról van szó, még akkor is, ha a magánjog ezt a fogalmat időközben objektivizálta. Szubjektív fogalom azért, mert a vétkesség valójában nem más, mint a károkozónak károsult irányában való viszonyulása. A büntetőjogban a vétkességnek csakis szubjektív értelmezése lehetséges, azaz csakis a szubjektív felróhatóság számít. Ezért a svájci Kt. 53. szakasza értelmében a büntetőjogi marasztalás nem kötelezi a bíróságot a kártérítési perben.[424]

Az **osztrák** jogirodalom szerint, ha a jog tilt egy magatartást, ezzel meghatározott kárveszély megvalósulását kívánja megakadályozni. Ha valaki a tilalmat

[423] A vétkesség fogalmáról és jogi jelentőségéről a svájci jogban lásd *Aepli*, Zum Verschuldensmassstab bei der Haftung für reinen Vermögensschaden nach Art. 41 OR, *SJZ (Schweizerische Juristenzeitung)*, vol. 93, 1997, 405; Ernst von Caemmerer: Das Verschuldensprinzip in rechtsvergleichender Sicht, *Rabels Zeitschrift,* 42. Jg., 1978, 5; Erwin Deutsch: *Fahrlässigkeit und erforderliche Sorgfalt*, 2. Auflage, Heymann, 1995, uő: Der Begriff der Fahrlässigkeit im Obligationenrecht, *Festschrift für Keller*, 1989, 105.; H. Giger: Berührungspunkte zwischen Wiederrechtlichkeit und Verschulden, in *Jubileumschrift „Hundert Jahre Schweizerisches Obligationenrecht",* 1982, 369. o; U. Huber: *Zivilrechtliche Fahrlässigkeit*, FS E.R. Huber, 1973, 253; Tercier: La réparation du préjudice réfléchien droit suisse de la responsabilité civil, *GS (Gedächnisschrift) Jäggi,* 1977, 239; Zeuner: Gedanken über die Bedeutung und Stellung des Verschuldens im Zivilrecht, *JZ*, 1966, 1.

[424] Lásd Heinrich Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht,* 3. Auflage, Zürich, Schulthess Verlag, 2000, 67, 20. széljegyzet.

megszegi, és ezáltal kárt okoz, köteles azt megtéríteni, amennyiben a tilalom által előirányzott veszély megvalósult, de nem köteles akkor, ha e tilalomtól független, más, egyéb kár keletkezett. Ezért a jogellenességi okozatosság (Rechtswidrigkeitszusammenhang) akkor áll be, ha adott magatartás ellentétben áll a jogszabály oltalmi céljával (Schutzzweck der Norm).[425] Az osztrák jogirodalomban felmerült a kérdés, hogy a jogellenesség fennforgásához szükséges-e a károkozónak jogellenességhez fűződő szubjektív tudata, vagy elegendő az objektív jogellenesség, vagyis ha ennek ismerete nélkül, objektíve, jogellenes cselekedetre, mulasztásra kerül sor. A válasz az, hogy a jogellenességnél szükséges a jogellensségről szóló tudat. Ugyanis a vétkesség fogalmi körébe tartozik az, hogy a károkozó cselekményének időpontjában tudatában volt cselekményének és következményeinek (szándékosság), vagy ezekre ráállt (gondatlanság).[426] A szükséghelyzet (Notstand), és az önsegély (Selbsthilfe) kizárja a jogellenességet.[427]

A büntetőjog kizárólag a vétkességi elvet követi. Kényszerhatás esetében megtörténhet, hogy a tettes cselekményétgondatlan tévedésből jogszerűnek tartotta, annak ellenére, hogy a cselekmény valójában büntetendő, de ezért nem vonható polgári jogi felelősségre. A vétkességi elmélet értelmében a gondatlanságból eredő jogról szóló tévedés a német Btk. 240., 253. §-ai értelmében nem zárja ki a szándékosságot, holott a szándékossági elmélet értelmében a BGB 823. §-ának II. bekezdése szerint nem került sor oltalmi törvény (Schutzgesetz) megsértésére. Azokban az esetekben, amikor a polgári jogi jogellenesség közvetlenül a büntetőjogból nyert átvételt, a polgári jogra nézve is kötelező a vétkességi elmélet alkalmazása. (E tekintetben kritikus: **Esser**). Annak megítélése során, hogy a Btk. 17. §-ába foglalt vétkességi elmélet „átemelhető-e" a polgári jogba, azaz átvehető-e a polgári jog részéről, szükséges figyelembe venni a vétkességi elmélet célját. A büntetőjog ismer olyan bűncselekményeket, amelyek csak szándékosság esetében büntethetőek, például a Btk. 240. §-ában szabályozott (nemi) erőszak (Nötigung). esetében. A polgári jogban a szubjektív elem jelentősége annyiban csökken, hogy a felelősségre vonás szempontjából előtérbe az került, hogy adott

[425] Lásd Rudolf Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II: Schuldrecht Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht,* 13. neubearbeitete Auflage, Nachdruck, Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2007, 316, 6.

[426] Lásd uo., ad 318. Lásd továbbá: Hanu: *Die Kausalität der Pflichtwidrigkeit*, Wien, 1971; Manfred Burgstaller: *Das Fahrlässigkeitsdelikt im Strafrecht* 78, 129; H. R. Fischer: *Die Rechtswidrigkeit,* 1911; Koziol: *Rechtswidrigkeit*, 619; Rudolf Welser: *Schutzgesetzverletzung, Verschulden und Beweislast, ZVR (Zeitschrift für Verkehrsrecht),* 73. Jg., 1976, 400; E. A. Kramer: Das Prinzip der objektiven Zurechnung im Delikts- und Vertragsrecht, (*Archiv für die civilistische Praxis*, 171. Bd., 1971, 422; Lewisch: Sorgfaltsmaßstäbe im Schadenersatz- und Strafrecht, *ÖJZ (Österreichische Juristen Zeitung),* 2000, 489.

[427] Lásd Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts*, 315.

cselekmény jogszerű (Recht) vagy jogszerűtlen (Unrecht). Polgári jogi kártérítési felelősségre vonáshoz elegendő az, hogy amennyiben egy gyermek a károkozó magatartása következtében testi sértést szenvedett, nem szükséges a károkozó szándékosságának bizonyítása, elegendő a gondatlanság, vagy akár a jogszerűtlenség, méltánytalanság.Tehát, míg a büntetőjogi felelősségnél egyes inkriminációk szerint kifejezetten szükséges a szándékosság, a polgári jogi felelősségnél elegendő a gondatlanság is, amennyiben a cselekmény vagy a mulasztás jogellenes és jogszerűtlen következményekhez vezetett. Mindezek figyelembevételével, a fogalmi-konstruktív álláspont szemszögéből a BGB 823. §-ának II. bekezdése úgy értelmezhető, hogy a magánjogi kár-felelősségre vonásnál nem szükséges az, hogy a rendszerinti következményt illetően fennálljon a szándék vagy a gondatlanság. A következmény betudható a vétkességbe, ha mint ilyen (következmény), rendszerint be szokott állni, függetlenül attól, hogy a vétkesség szándékosságon vagy gondatlanságon alapul. Másszóval, a magánjogban a felelősséget az individuális gondatlanság nem feltételezi.[428]

Ami a *gondatlanságot* illeti, ezt a BGB 272 I 2. §-a törvényi definícióval határozza meg. Gondatlanul jár el az, aki a jogforgalomban szükséges elővigyázatosságot, gondosságot (Sorgfalt) figyelmen kívül hagyja. Szemben a büntetőjoggal, a magánjogban a gondatlanság fogalma általános, objektív megfogalmazást nyert. Egy tetőépítő a rendes (redlicher) tetőépítő gondossága, a kereskedő a rendes kereskedő gondossága, az autóvezető pedig a rendes autóvezető által megkövetelt gondossági kötelezettség megszegése esetén vonható a kárért felelősségre. Ha az autóvezető vezetés közben nem az előtte levő útra figyel, hanem csak a visszapillantóra, megsértette a közlekedési gondossági követelményt és gondatlanul járt el. A német bírói praxis hasonlóan járt el az orvosi (BGHZ 4, 138; 7, 202; 8, 138), a közjegyzői (17, 69), banki (OGHZ 4, 81) és más hivatás, szakma által előirányzott, szokásos gondosság fenállásának megítélése során. Eközben azt az álláspontot alakította ki, mely szerint ezeknél a szakmai vagy hivatási szabályok megszegése vezet a felelősséghez. A praxis szerint a gázvezetékkezelő vállalkozónak e szakmában szokásos gondosságot kell tanúsítson a vezeték felügyelete során (RGZ, 172, 156). *Súlyos gondatlanságról* (culpa lata) akkor van szó, ha az elvárt gondosságtól a károkozó szokatlan mértékben tért el. A súlyos gondalanság fogalmát és jogi következményeit a BGB 300 I, 521, 599, 932. §-ai irányozzák elő, a praxisban pedig a Legfelsőbb Bíróság szbata meg (BGHZ 17,199). Ezzel szemben a könnyelműség vagy „könnyű gondatlanság" (leichte Fahrlässigkeit – culpa levis) jogi relevanciáját a BGB 276 I, 2 §-a irányozza elő. Ennek értelmében minden gondatlanság, mely nem súlyos, könnyelműségnek, „enyhe gondatlanságnak"

[428] Lásd Fikentscher: *Schuldrecht*, 1976, 279–281.

számít. Az enyhe gondatlanság esetében a bírói gyakorlat lehetővé teszi a kártérítés mérséklését. Végül a BGB meghatározza az elvárt *gondosság* fogalmát, ez nem más, mint a saját ügyben történő gondosság. Itt egy szubjektív gondossági fogalom-meghatározásról van szó, amelynél a gondossági elvárás nem a jogforgalomban megkövetelt (külső, objektív) mércék szerint nyer megfogalmazást (diligens quam suis). Tehát a személyes kapcsolatokban kialakult elvárások a mérvadóak, mint például a vállalkozásokon belüli kapcsolatok, a házasságban a házastársi kapcsolatok, a szülői-gyermeki kapcsolatok.[429]

A kárfelelősség feltételeit illető bizonyítási terhet főszabályként a károsult felperes viseli, kivéve, ha az illető feltétel vélelmezett. Ilyenkor „megfordul" a vélelem ellenében történő bizonyítási teherviselés. Ekkor a bizonyítási terhet a károkozó viseli, ő kell, hogy bizonyítsa, hogy a károkozás nem volt jogellenes, vagy azt, hogy úgy járt el, ahogyan adott esetben általában elvárható.[430]

A **francia jogban** a 2016. évtől kezdődően a Code civilben végrehajtott kötelmi jogi reform után is megmaradt főszabályként a vétkességen alapuló felelősség. A 2016 131. sz. február 10.-i, valamint október 1.-i törvényerejű rendelettel módosított Code civil (új) 1240. szakasza szerint: „Aki másnak kárt okoz, köteles azt vétkessége esetén megtéríteni."[431] A vétkesség fogalmát illetően a korábbi szubjektív jogfelfogást tükröző, tehát nem az ún. külső elvárhatósági sztenderdre alapozó álláspont, amint ez a magyar jogban érvényesül, nem változott. Elvi síkon a polgári jogi vétkesség nem különbözik a büntetőjogi vétkességtől. Ez azt jelenti, hogy mindkét vétkesség akkor áll fenn, ha az elkövető akarta a jogellenes cselekményt és következményeit.[432]

Összegzés a vétkességről és a szubjektív felróhatóságról

A hagyományos magyar jog (Mtj.) a szubjektív értelemben vett vétkességet fogadta el főszabályként (nem számítva a veszélyes üzemi felelősség kivételét). Így a szubjektív értelemben vett vétkességet a jogellenesség és az okság mellett, a kárfelelősség alapfeltételeként szabja meg. Az új magyar Ptk. a (szubjektív) vétkesség helyett, hasonlóképpen a régi, 1959. évi Ptk-hoz, az elvárhatóság sztenderdjéttartja lényegesnek. Vagyis továbbra is „objektív" körülményekhez fűzi a szubjektív felróhatóságot. Másszóval, e felelősségi feltétel vizsgálatánál a

[429] Lásd uo., 282–283.
[430] Lásd Szalma: *Bizonyítási teherviselés,* 547–558.
[431] Lásd Henry–Venandet–Wiederkehr–Ancel–Tisserand-Martin–Guiomard (réd): *Code civil*, 1575.
[432] Lásd A. DorsnerDolivet: Principe de l'identité des fautes civil et pénale, *RRJ (Revue de la recherche juridique),* 2002/1, 199; Crim.4. Mai 2016, no 15-81.244 P:D 2016-2018.

bíró nem a károkozó belső szándékát vizsgálja, hanem azt, hogy adott helyzetben eltért-e az „általában elvárható" magatartástól. Némiképpen közeledvén ezáltal az ún. objektív (vétkességen kívüli, csupán okságon alapuló) felelősséghez, mégpedig veszélyes dologhoz vagy tevékenységhez fűződően. A szubjektív vétkességfogalom objektivizálása az adott helyzetben elvárt magtartás sztenderdje útján nem szüntette meg a szubjektív, alanyi felelősséget, nem vitte be e felelősséget az objektív, veszélyes üzemi felelősség körébe. Az objektív felelősség nem elvárhatósági sztenderden múlik, mint a „szubjektív felróhatóság" esetében, hanem azon, hogy a kár fokozottan kárveszélyes dolog vagy tevékenység hatására jött létre. Hozzáfűzhető, hogy az új Ptk. számos eseti rendelkezésében, ugyan nem elvi éllel, mégis jelentős „helyet" biztosít a szubjektív értelemben vett vétkességnek. Az elemzett jogrendszerek (német, osztrák, svájci, francia) máig „megmaradtak" annál, hogy a szubjektív vétkességfogalom szükséges.

Harmadik rész

A KÁRTÉRÍTÉS MÓDJÁHOZ ÉS MÉRTÉKÉHEZ FŰZŐDŐ ALAPELVEK

I. fejezet

A TÉRÍTÉSI ELVEK

A kártérítés módját és mértékét befolyásoló elvek közül kiemeljük:1) a teljes térítés elvét; 2) az előző helyzet helyreállításának elvét; 3) a pénzbeli kártérítés elvét; 4) az egyösszegben történő kártérítés szabályát; 5) a járadékszolgáltatás szabályát.

A teljes kártérítés elve

A teljes kártérítés elve azt jelenti, hogy amennyiben a törvény, a szerződés, vagy az általános üzletkötési feltétel mást nem ír elő, a károkozó köteles jogellenes magatartásával a károsultnak okozott teljes kárát megtéríteni.[433] Ez azt jelenti, hogy a károkozó a felmerült kár, az elmaradt haszon és a kárhoz fűződő indokolt költségek megtérítésére marasztalható. Vonatkozhat ez akár a per- és ügyvédi költségek térítésére is. A teljes térítés elvben a közvetlen és „jelenlegi" károkra vonatkozik. A Ptk. szerint a károkozó nem köteles megtéríteni azt a kárt, amelyet károkozó cselekménye időpontjában nem láthatott előre, vagy nem volt köteles előre látni.[434] A közvetett, a kárcselekményt követően jóval később beálló károkért való felelősség akkor áll be, például a francia Cour de cassation szerint, ha bizonyítható, hogy a közvetett, azaz az utólagos, a jogellenes cselekménytől jóval később beálló kár, az eredeti jogellenes cselekményből vagy mulasztásból következett be, és nem más okból.

A törvény előirányozhatja a részleges, nem teljes kártérítést. Így például a kötelező felelősségbiztosításnál a biztosító leszűkítheti a biztosítási kockázatokat (például csak baleset), vagy a biztosítási összeget (biztosítói kárfelelősség mértékét). A teljes kártérítés alól kivételt képez, ha a szerződéskötési szabadság kereteiben

[433] Lásd a Ptk. 69

[434] Lásd a Ptk. 6:521. §-át (előreláthatóság). A Ptk. szavai szerint, „nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem kellett előre látnia."

felelősségkorlátozó klauzula előirányzására került sor. A felelősségkizáró vagy felelősségkorlátozó szerződési klauzula érvénytelen (semmis), ha a kár szándékosan okozott, ha a kár az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító magatartásból származott.[435] A reformált francia Code civil (2016) 1231-5 szakasza értelmében a felek szerződésükben meghatározott pénzösszeget irányozhatnak elő kártérítésként (nemteljesítés, késedelmes vagy helytelen teljesítés esetére).[436] Ennek jogi természete *pönális*, büntető jellegű, de egyúttal egyfajta *absztrakt* kártérítés. Az a jellemzője, hogy a felek szerződésükben előre előirányozzák a kártérítést bizonyos nem szerződésszerű magatartásra nézve (például késedelem, helytelen teljesítés, nemteljesítés), mégpedig függetlenül az ezen magatartás miatt valóban elszenvedett kár mértékétől. Az absztrakt kár olyan kár, melyet a felek nem szerződésszerű magatartásra irányoznak elő, és melynek összegét a felek előre meghatározták, függetlenül a később valóban elszenvedett kár összegétől; az előirányzott összeg fizetendő akkor is, ha kisebb, vagy ha nagyobb a később valóban elszenvedett kártól, sőt akkor is, ha az illető magatartás következtében semmillyen kár nem állt be.A pönális klauzula, vagy az absztrakt kártérítésről szóló klauzula valójában térítési redukció, rendszerint csökkenti a kártérítést a valóban elszenvedett kár értékéhez képest. De ténylegesen, körülményektől függően, nincs kártérítési jellege, hanem ehelyett pönális jellegű, például a károsultnak a károkozó akkor is köteles fizetni, ha a szerződésszegő károkozó magatartásából nem keletkezett kár.

Az előző helyzet természetbeni és pénzbeli helyreállításának elve

A természetbeni helyreállítás

A **természetbeni helyreállítás** elve a legtöbb kontinentális európai polgári jogi kodifikációnak a kártérítés módjára vonatkozó rendelkezése szerint elsődleges, főszabály szerinti kártérítési mód.[437] Ennek értemében a károsult köteles a kár-

[435] Lásd a Ptk. 6:526. §-át (a károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása).

[436] Lásd Henry–Venandet–Wiederkehr–Ancel–Tisserand-Martin–Guiomard (réd): *Code civil*, 1556. Lásd a további francia irodalmat: d'Esclapon: *Le financement par le crédit bail*, 408; Dissaux–Jamin: *Project de réform;* Paul Grosser: Observations, *LPA (Les petites affiches),* 2015/176–177, 78; Lemay: La caluse pénal en nature, *RTD com,* 2017, 801; Laithier: Les règles relatives à l'inexecution des obligations contractuelles, *JCP*, 2015 !21, 47.

[437] A *német* jogra vonatkozóan lásd például újabban Fuchs–Paucker–Baumgärtner: *Delikts- und Schadenersatzrecht*, 415 (Vorrang der Naturalrestitution). A német jogban a pénzbeli kártérítés akkor esedékes, ha a természetbeni helyreállítás nem lehetséges. Lásd uo., 422. A természetbeni helyreállítás költségeit a károkozó viseli. Lásd uo., 428. A *svájci* jogban is elsődleges a

okozás előtti helyzet természetbeni helyreállítására. Ez gyakorlatilag dologkár esetén kijavításra, helyettesíthető dolog esetén helyettesítésre való marasztalást jelent. A másodlagos kártérítési módra, a pénzbeli kártérítésre csak akkor kerülhet sor, ha (1) az előző helyzet természetbeni helyerállítása **nem lehetséges**, vagy ha (2) a károsult kereseti kérelmében, összhangban a perjogi szabad diszpozícióval (a perrel való szabad rendelkezés elvével), **kifejezetten a pénzbeli kártérítési módozatot**[438] igényli. A hatályos BGB kártérítési reform utáni szabályai szerint megmaradt az, hogy a természetbeni helyreállítás prioritását meghirdető törvényi jogszabály ellenére a károsultnak a kártérítés módját illetően választási jogában (Wahlrecht) áll, hogy a természetbeni vagy a pénzbeli kártérítést igényelje.[439]

A természetbeni helyreállítás elvénél tágabb jelentéstartalmú kártérítási elvnek számít a károkozást megelőző előző **vagyoni helyzet helyreállításának** elve. Ez azt jelenti, hogy mind a természetbeni, mind a pénzbeli helyreállítás azt kell szolgálja, hogy a károsult vagyoni helyzete, egyensúlya, értékben számítva, a károkozás előtti állapotba kerüljön (in integrum restitutio).

Az új **magyar Ptk**. a természetbeni helyreállítás helyett, **főszabályként, elsődlegesen a pénzbeli kártérítést irányozza elő**.[440] A Ptk. a természetbeni helyreállítást csak akkor irányozza elő, ha a **körülmények a természetebeni helyreállítást indokolják**. Ha tehát a károsult felperes kérelmében kifejezetten nem igényli a természetbeni helyreállítást, az erre a kártérítési módra utaló körülmények indoklásával, a bíróság a károkozót a károkozás következtében, a károsult vagyonában beálló vagyoni egyensúly helyreállítása céljából, a vagyoncsökkenés piaci érték szerint megállapított pénzbeli kártérítésre marasztalja. A természetbeni helyreállítás pénzromlás (a pénz vásárló értékének csökkenése) esetében inkább szolgálja a károsult érdekeit, mint a pénzbeli térítés, arra való tekintettel, hogy a per megindítása és jogerős ítélettel való befejezése között hosszabb idő telhet el és ennek következtében a perindítás és a per befejezése

természetbeni helyreállítás. Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, ad 74. A szerző szerint a természtbeni helyreállítás ennek ellenére ritka. (Uo., 75.) Mivel a természetbeni helyerállítás gyakorta lehetetlen, a bírói gyakorlatban a pénzbeli helyreállítás szabályai érvényesülnek. Ha azonban a természetbeni helyreállítás lehetséges, ennek költségei a károkozót terhelik. (Uo., 76.) Az *osztrák* jogban is az OPtk. 1323. §-a alapján a természetbeni helyreállítás primátusa érvényesül. Lásd pl. Welser: *Bürgerliches Recht,* 321, Art des Schadenersatzes. A bírói gyakorlat a természetbeni helyreállítást, azaz a károkozás előtti helyzet helyreállításának primátusát azért támogatja, mert ez felel meg legjobban a térítési elv (Ersatzgedanken) követelményének (OGH in SZ – Entscheidungen des österreichisches Obersten Gerichtshofes in Zivilsachen, 68/101).

[438] Lásd Szalma: *Erfüllung und Haftung bei geldlichen Obligationen*, 207–224, Summary, 224.

[439] Lásd például Fuchs–Paucker–Baumgärtner: *Delikts- und Schadenersatzrecht,* 472–473.

[440] A hatályos magyar Ptk. 6:527. §-ának (a kártérítés módja) (1) bekezdése előirányozza, hogy „a károkozó a kárt *pénzben köteles megtéríteni*, kivéve, ha a *körülmények* a kár *terményetben való megtérítését indokolják*."

közötti időszakban jelentős árviszony módosulások fordulhatnak elő. A felperesnek ugyan lehetősége van, arra, hogy kereseti kérelmét módosítsa, infláció esetén ezzel arányosan a tárgyalás befejezéséig növelje a pénzbeli kértérités összegét.

A pénzbeli kártérítés elve

Általában a pénzbeli kártérítés abban az esetben történik, amikor az **előző helyzet helyreállítása** valamely okból **nem lehetséges**. Ilyen esetek például egyedi, helyettesíthetetlen dolognak a jogellenes cselekmény vagy mulasztás következtében beálló megsemmisülése, vagy a személyiségi jogosultság megsértése esetében a sérelem következtében beálló következmény helyreállíthatatlan volta (például halál, tartós rokkantság okozása stb.). A magyar hatályos jog (Ptk.) a pénzbeli kártérítést tartja elsődleges kártérítési módozatnak.

A pénzbeli kártérítés azt jelenti, hogy a kártérítés pénzben kifejezett értéke, összege megfeleljen a károsult vagyonában keletkezett értékcsökkenésnek.

A jogösszehasonlítási doktrínában és jogalkalmazási gyakorlatban felmerült a kérdés, **mely időpont szerint** kell megállapítani a pénzbeli térítés összegét. E tekintetben négy elmélet alakult ki. Az első szerint a kár mértékének meghatározása tekintetében mérvadóak a károkozás időpontjában, a második elmélet szerint a kereset benyújtásának időpontjában fennálló piaci értékviszonyok. A harmadik elmélet szerint mérvadó az elsőfokú tárgyalás befejezésének időpontja, a negyedik elmélet szerint mérvadóak, vagy figyelembe vehetőek mind a fellebbezési, mind a felülvizsgálati eljárás időpontja szerinti ár- és értékviszonyok. Az új magyar Ptk. a harmadik elmélet álláspontját fogadta el. Ez azt jelenti, hogy a magyar jogban az értékviszonyokkal kapcsolatos körülmények megállapítsa az elsőfokú tárgyalás lezárása szerinti időpontban történik. Figyelemmel arra, hogy addig a pénzbeli kártérítés összegét illetően lehetséges a keresetmódosítás.

A kérelemhez kötöttség elve, és a kártérítés módját illetően e kötöttségtől való eltérés a magyar jogban

Általában az európai Ptk.-k, azaz Pp.-k kártérítési perekben is érvényesítik a kérelemhez való kötöttség elvét. Ami azt jelenti, hogy a bíróság csak azt a kárt állapítja meg, amelyet a károsult felperes igényel és bizonyít. Hivatalból a bíróság nem jár el, azaz nem ítéli meg azt a térítést, amit a károsult nem igényel, még ha járna is. Például, ha a felperes károsult csak a vagyoni kártérítést igényli, annak ellenére, hogy a konkrét esetben a nemvagyoni kártérítés is megalapozott volna, a bíróság az utóbbit

nem állapítja meg hivatalból. Ebben a tekintetben és eddig az új magyar Ptk. is követi a kérelemhez való kötöttség elvét. Az új magyar Ptk. – szemben a többi európai Ptk. megoldásával, mely a kártérítési módra is érvényesíti a kérelemhez való kötöttséget – a kérelemhez való kötöttséget a kártérítés módjára vonatkozóan kizárja. A magyar jog szerint tehát a bíróságot nem köti a kártérítési keresetben igényelt mód, erről a bíróság az igénytől függetlenül dönthet. Igaz, a kártérítés módját illetően, a bíróság nem szabhat meg olyan módot, mely ellen valamennyi fél tiltakozik. [441]

Az egyösszegű kártérítés, a jelenlegi és a jövőbeni kár

Főszabályként az új Ptk. az **egyösszegű** kártérítést irányozza elő.[442] Ez egyaránt vonatkozik a vagyoni és a nemvagyoni kártérítésre is, azaz a személyiségi jogosultságok megsértése esetére előirányzott sérelemdíjra.[443] Az egyösszegű kártérítés akkor ítélendő meg, ha az adott jogellenes cselekményből, ezt követően, a kár teljes egészében létrejött (jelenlegi kár). Ha azonban adott jogellenes magatartást követően nem áll be a kár egyszerre, hanem a kár szabályos időszakonként ismétlődik, a kár nem egyösszegben, hanem szukcesszív szolgáltatás útján térítendő (jövőbeni kár).

Az ún. **jövőbeni kár** a jogösszehasonlításban ismert másik változata a nemvagyoni kártérítés esetén megítélendő kár. Ez arra az esetre vonatkozik, ha a kár (lelki fájdalom vagy egyéb személyiségsérelem) a károkozó cselekménye után azonnal nem keletkezik, de bizonyos, hogy idővel létrejön. Így szülő baleseti halála a kisgyermek első éveiben, lélektani értelemben, nem okoz lelki sérelmet, de idővel, a gyermek fejlődésével, megjelennek a lelki fájdalmak. Ezért az összehasonlító jogi praxis a szülő halálának okozása esetében kiskorú gyermeknek megítélte a lelki fájdalmakért járó pénzbeli térítést (vagy lelki fájdalomdíjat – Schmerzensgeld), annak ellenére, hogy a gyermek még tudatosan nem éli meg a lelki fájdalmat hozzátartozója elvesztése miatt, de bizonyos, hogy ez később be fog állni (jövőbeni kár).

[441] Lásd a Ptk. 6:527. §-ának (3) bekezdését, melynek értelmében, „a bíróság a kártérítés módjának meghatározásánál *nincs kötve a károsult kérelméhez*; a kártérítésnek azt a *módját nem alkalmazhatja*, amely ellen *valamennyi fél tiltakozik*."

[442] Vö. a Ptk. 6:527. §-ának (1) és (2) bekezdését.

[443] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (1)–(2) bekezdését (a kártérítési kötelezettség terjedelme). Vö. a Ptk. 6:527. §-ának (2) bekezdését, mely szerint, ezzel szemben, „a jövőben rendszeresen felmerülő károk megtérítésére a bíróság időszakonként visszatérően, előre fizetendő meghatározott összegű járadékot is meghatározhat."

A jövőbeni kár kivételt képez attól a szabálytól, hogy a kártérítési kötelezésre csak akkor kerülhet sor, ha a kár a kereset benyújtásának időpontjában már létrejött.

Kártérítés szabályos időközönként ismétlődő szolgáltatás (járadék) útján

A kártérítés kivételesen megítélhető időszakonként ismétlődő járadékszolgáltatás útján is. Az új Ptk., hasonlóképpen más európai kontinentális Ptk.-khoz, a szukcesszív kártérítést két esetcsoportra irányozza elő: 1) a munkabaleset következtében a **munkaképesség** csökkenése miatt beálló **keresménykiesés, azaz a jövedelempótló járadékszolgáltatás;**[444] 2) közeli hozzátartozó baleseti **halála** miatt **elmaradt eltartás** időszakonként ismétlődő szolgáltatás útján történő pótlása céljából (tartást pótló járadék).[445]

[444] Lásd a Ptk. 6:528. §-ának (1)–(6) bekezdését (jövedelmpótló járadék): „(1) Akinek a munkaképessége a károkozás folytán csökkent, akkor követelhet jövedelempótló járadékot, ha a káreset utáni jövedelme az azt megelőző időszak jövedelmét neki fel nem róható okból nem éri el. (2) A jövedelempótló járadékot a munkaképesség-csökkenés és bekövetkezett jövedelemkiesés mértékének együttes vizsgálata alapján kell meghatározni. (3) A károsult jövedelemkiesését a károsodást megelőző egy évben elért havi átlagjövedelmének alapulvételével kell meghatározni. Ha a károsodást megelőző egy évben a jövedelemben tartós változás következett be, a változás utáni jövedelem átlagát kell figyelembe venni. (4) Ha a jövedelemkiesés a (3) bekezdés alapján nem határozható meg, az azonos vagy hasonló tevékenységet végző személyek havi átlagjövedelmét kell alapul venni. (5) A jövedelem meghatározásánál figyelembe kell venni azt a jövőbeli változást is, amelynek bekövetkezésével számolni lehet. (6) A jövedelemkiesés meghatározásánál nem vehető figyelembe az a jövedelem, amelyet a károsult munkaképességének csökkenése ellenére rendkívüli munkateljesítménnyel ér el."

[445] Lásd a Ptk. 6:529–6:530 §-ait (tartást pótló járadék). Ptk. 6:529. § (tartást pótló járadék): „(1) Tartást pótló járadéknak van helye a károkozás folytán meghalt személlyel szemben tartásra jogosult részére. A károkozó a tartást pótló járadék fizetésére abban az esetben is köteles, ha magatartásának e következménye nem volt előre látható. (2) A károkozó a tartást pótló járadék fizetésére akkor is köteles, ha a meghalt személy tartási kötelezettségének megszegésével nem nyújtotta ténylegesen a tartást, vagy a járadékot igénylő a tartási igényét menthető okból nem érvényesítette. (3) A tartást pótló járadék mértékének meghatározásánál a kiesett tartást és a járadékot igénylő jövedelmét kell figyelembe venni. (4) A járadék mértékének meghatározásánál értékelni kell, ha a járadékot igénylő neki felróható okból nem rendelkezik megfelelő jövedelemmel, továbbá, hogy érvényesíthet-e követelést azokkal szemben, akik az ő tartására a meghalt személlyel egysorban voltak kötelesek. (5) A járadék számítására egyebekben a jövedelempótló járadék számítására vonatkozó szabályokat kell megfelelően alkalmazni." A Ptk. 6:530. §-a (a járadék megváltoztatása vagy megszüntetése) mindkét járadéknemre, a jövedelem-, azaz a tartást pótló járadékra egyaránt érvényes: „A járadék meghatározásánál figyelembe vett körülmények lényeges változása esetén bármely fél kérheti a járadék mértékének és a járadékfizetés időtartamának megváltoztatását vagy a járadékfizetési kötelezettség megszüntetését."

Ezekben az esetekben az időszakonként ismétlődő kártérítés, az egyösszegű kártérítés helyett, azért indokolt, mert **maga a kár is szabályos időszakonként ismétlődően áll be**. A csökkent munkaképesség esetében a keresmény (jövedelem) kiesése, vagy a károkozás előtt megvalósított keresményhez (jövedelemhez) képest kisebb összege, különbözteként, havonta jelenik meg. Ugyanígy, az elhalálozott kiskorú gyermekének vagy házastársának eltartási díja is havonta marad el. Helyettük a károkozó köteles a keresménykiesés, vagy az elmaradt eltartás pótlására. Mivel ezekben az esetekben ún. jövőbeni kárról van szó, és ez a körülmények alapján a jövőben rendszeresen meg fog jelenni, a járadék is előre fizetendő.

A járadékszolgáltatás havonta ismétlődő összege kétféleképpen állapítható meg. Az egyik az ún. **aktuális kár** útján. Ez azt jelenti, hogy a kár minden évben utólag, például évente visszamenőleg perelhető és a korábbi jövedelem és csökkentett munkaképesség szerinti jövedelem közötti, havonta megmutatkozó konkrét különbséget teszi ki. A második módszer az ún. **jövőbeni kártérítés** elvét követi. Nem a konkrét havonta megismétlődő kárt (havonta megmutatkozó különbözet, a régi és a munkaképesség csökkenése után megvalósított jövedelemkülönbséget) veszi figyelembe, hanem a jövőben vélt és várt kárt. Ez az az ún. **aktuár** (gazdasági szakértői) számítás útján állapítható meg. Ez alapvetően (szakértő által) becsült kártérítés. Figyelemmel van a károkozás előtti jövedelemre. Ezt a jövedelmet összesíti a megmaradt szolgálati évek szerinti jövedelem szintjén. Például húsz év, havonta 300.000 Ft összege. Ebbe bele kell számítani a vélhető jövedelmnövelő körülményeket, például a remélt munkahelyi előreléptetés alapján. A kapott összeg megfelel a vélelmezhető jövőbeni összjövedelemnek. Az aktuárszámítás második elemét, hipotézisét, a munka- és keresőképességében korlátozott károsult összjövedelmét becsüli fel, a hátramaradt szolgálati évek során. E hipotézisnek becslése során figyelembe kell vennie a munkaképesség további csökkenésének, továbbá esetleges javulásának eshetőségét. A második hipotézis becslése során sor kerül a hátramaradt szolgálati évek szerint megvalósítható jövedelem összegzésére. Az első hipotézis szerint (tehát a károkozás előtti munkaképesség szerinti összjövedelmet) ki kell vonni a második hipotézis szerinti összjövedelmből, és a maradékot el kell osztani az hátralevő szolgálat hónapjaival. Ezáltal megkapható a havonta fizetendő (absztrakt) kár, járadék formájában.

A jövedelempótló járadék **tartalmában** különbözik a **tartást pótló járadéktól.** A jövedelempótló járadék általában tartós, azaz mindaddig érvényesíthető, amíg a baleseti munkaképességcsökkenés és ezáltal a jövedelemkiesés tart. Szemben a tartást pótló járadékkal, amely kiskorú esetében csupán addig tart, amíg az ilyen eltartási kötelezettség, azaz a kiskorú nagykorúságáig. Ezzel szemben, a házastárs- vagy élettárstartást pótló járadéka mindaddig tart, amíg fennáll az eltartási

szükség. Ezen eltartási kötelezettség például megszűnik az eltartott házassága esetén, vagy amennyiben többé nem szorul eltartásra.

A **körülmények lényeges változása** esetén a jövedelempótló járadék esetében a korábban megítélt járadékösszeg az érdekelt fél kérelmére **módosítható** vagy **megszüntethető**. Ez a gyakorlatban akkor történik, amikor a járadékjogosult egészségének súlyosbodása miatt tovább veszíti munkaképességét, ezáltal csökken keresőképessége vagy akár teljesen el is veszíti azt. Ilyenkor a jövedelempótló járadékra jogosult követelheti a korábban megítélt járadék összegének növelését. Megfordítva, a testi sérelem okozta munkaképesség növekedése esetében, amennyiben a sérelmezett munka- és keresőképessége egészségjavulás következtében növekedik, vagy a korábbi jövedelemmel kiegyenlítődik, a járadékkötelezett igényelheti a korábban megítélt járadék összegének csökkentését vagy megszüntetését.

A jogösszehasonlítási irodalomban és a hazai jogirodalomban felmerült a kérdés, hogy a jogerős járadékot megállapító ítélet módosítása lehetséges-e a polgári eljárásjogban általában bevett ne bis in idem (nem kétszer ugyanazon esetben) elve miatt. Eredményes ne bis in idem kifogás, többek között, akkor nyújtható be, ha ugyanabból a lezárt tényállásból azonos új kereset benyújtására került sor. Ismeretes, hogy a jogerőnek többek között ténybeli hatása is van. A jogerősen megítélt járadék módosítása azért lehetséges, és nem áll ellentétben a ne bis in idem elvével, mert az előzetes járadékhatározatban nem szerepeltek, nem szerepelhettek az időközben megváltozott körülmények tényei (például keresőképesség utólagos csökkenése), így ezeket az első járadékösszegre vonatkozó ítélet, a járadékösszeget befolyásoló tényállás megállapítása még nem ölelhette fel. Tehát az eredeti jogerős járadékmeghatározó ítélet jogereje nem terjedhetett ki az időközben megváltozott körülményekre. Az új körülmények miatti járadékmódosítási vagy megszüntetési kérelem már nem azonos, hanem **új tényeken** alapul, amelyekre a **korábbi** járadékmeghatározó ítélet **jogerejének ténybeli hatása nem terjedhetett ki**, így az új kérelem új tényekre alapulóan, anélkül nyújtható be, hogy beálljon a peridentitás, azaz ellenében eredményesen nem nyújtható be a ne bis in idem kifogás.

A kártérítési járadékszolgáltatás főszabály szerint szukcesszív, időszakonként ismétlődő. Kivételesen azonban **kapitalizálható (tőkésíthető)**, azaz **egyösszegben** is megítélhető, ha ezt a károsulti körülmények indokolják. A tőkésítés például akkor indokolt, amikor a károsult a jogellenes cselekmény folytán rokkanttá, munkaképtelenné vált, de ennek ellenére munkavégzésének lehetővé tétele céljából lehetséges és szükséges az átképzés, mely fokozott és azonnali költségekkel párosul.

II. fejezet

A TÉRÍTÉS ESEDÉKESSÉGE ÉS ÉRVÉNYESÍTHETŐSÉGE (ELÉVÜLÉSE)

A kártérítés esedékessége. A kártérítési kötelezettség a károkozás időpontjától jön létre. Ettől kezdődően áll be a károkozó kártérítési kötelezettsége és a károsult kártérítési igényjogosultsága, kötelmi követelésének esedékessége.[446] A kártérítési kötelezettség tehát nyomban a kár beálltától kezdve esedékes. Ettől kezdve a károsult perelheti a károkozót a kár megtérítése céljából.

Elévülés. A **Ptk**. kötelmi követelésekre vonatkozó általános elévülési szabályát a kártérítési kereset elévülésére is alkalmazni kell. Az általános elévülési szabály szerint a követelés **ötéves** objektív határidőn belül évül el. A Ptk. 6:22. §-ának (1) bekezdése szerint ugyanis „ha e törvény eltérően nem rendelkezik, a követelések öt év alatt évülnek el. (2) Az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé vált." Mivel a kártérítési kötelezettség esedékessége a kár beálltához fűződik, az ötéves elévülési határidő is ettől kezdve számítható. A Ptk. azonban a kártérítési fejezetében ettől a határidőtől eltérő, hosszabb határidőt is megszab, **hosszabbat** akkor, ha a károsító cselekmény egyidejűleg bűncselekménynek minősül. Bűncselekménnyel okozott kár esetén kártérítésre az elévülés általános szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a követelés öt éven túl sem évül el, mindaddig, amíg a bűncselekmény **büntethetősége el nem évül**. Ha a károkozói magatartás csupán polgári jogi deliktum, és nem minősül a Btk. értelmében egyidejűleg bűncselekménynek, a kárkövetelés az általános elévülési szabály értelmében a kárkövetelés esedékességétől kezdve számított öt éves objektív határidő múltával évül el.[447] A határidő kezdetét másként kell megszabni az időnként ismétlődő kártérítési (járadék) szolgáltatások esetében (munkaképesség baleseti

[446] Lásd a Ptk. 6:532. §-át (a kártérítés esedékessége): „A kártérítés a károsodás bekövetkeztekor nyomban esedékes."

[447] Lásd a Ptk. 6:22. §-ának (elévülés) (1) bekezdését: „Ha e törvény másként nem rendelkezik, a követelések öt év alatt évülnek el." A (2) bekezdés értelmében: „Az elévülés akkor kezdődik, amikor a követelés esedékessé válik."

csökkenése miatt beálló időszakonként ismétlődő jövedelemcsökkenés esetén térítendő keresetkiesés). A **járadékkövetelés** elévülési ideje a *járadékkövetelés egészére egységesen* akkor kezdődik, amikor a járadékkövetelést megalapozó *kár első ízben jelentkezik*.[448]

Eltérően az általános ötéves elévülési határidőtől, melyhez a kártérítési igény is sorolható, a Ptk. ennél **rövidebb** elévülési határidőt szab meg a **veszélyes üzemi felelősségből** eredő károkra. A Ptk. 6:538. §-a szerint „a veszélyes üzemi felelősségből eredő kártérítési követelés *három év* alatt évül el." A veszélyes üzemi (objektív) felelősség az általánoshoz képest a szigorúbb felelősségi alakzatok körébe tartozik. Ennél fogva, de lege ferenda, nem látom, miért irányoz elő erre a felelősségre nézve a Ptk. az általánosnál rövidebb határidőt.

Más Ptk.-k is (például a **szerb** kötelmi törvény, mely egy változata a svájci Kt.-nek)[449] a kártérítési követelés esetében ötéves objektív elévülési határidőt szabtak meg, mely a kártérítés esedékességével, azaz a kár létrejövetelével kezdődik. A különbség a magyar Ptk. szabályozásához képest az, hogy emellett, azaz az objektív elévülési határidő mellett, azaz ezen belül, a szerb Kt. rendszerint hároméves szubjektív határidőt is előirányoz. Ezeknek kezdete a károkozó személyéről, valamint a kárról való tudomásulvételhez fűződik. Egyébként a szerb Kt. 360. §-ának (3) bekezdése szerint a bíróság az elévülésre hivatalból nem ügyel, azaz csak akkor veszi figyelembe, ha az adós hivatkozik rá. A 364. szakasz kifejezetten tiltja a törvényben előírt elévülési határidők jogügyleti úton történő rövidítésére vagy hosszabítására irányuló módosításait. Ugyanígy, jogügylettel nem irányozható elő, hogy az elévülés meghatározott ideig megszakad. A 367. szakasz szerint, ha az adós teljesíti az elévült kötelezettségét, nem áll jogában ezt visszakövetelni, még akkor sem, ha nem volt tudomása arról, hogy a követelés elévült. A 369. szakasz szerint, ha a főkövetelés elévült, a mellékkövetlés is elévül. A 372. szakasz szerint az általános elévülési határidő tíz év, feltéve, ha a törvény mást nem ír elő. Az időszakonként ismétlődő követelések, melyek évente vagy rövidebb határidőn belül válnak esedékessé, három év után évülnek el, kezdve az egyes szolgáltatások esedékességével. A 376. szakasz szabályozza a kártérítési igény elévülését: (1) A kártérítési igény három év alatt évül el, kezdve attól, hogy a károsult tudomást szerzett a kárról és a károkozóról. (2) Minden esetben e követelés öt év után évül el, kezdve a kár keletkezésének időpontjával. (3) Szerződésszegésből eredő kártérítési követelés erre a követelésre előirányzott határidő múltával évül el. A 377. szakasz értelmében, ha a kár bűncselekménnyel

[448] Lásd a Ptk. 6: 533. §-ának (elévülés) (1) és (2) bekezdését.

[449] Zakon o obligacionim odnosima RS [Kötelmi jogviszonyokról szóló törvény], 360–393. szakasz, például *Zakon o bligacionim odnosima*, 18. kiadás, Belgrád, Službeni Glasnik, 2009, ad 277.

okozott, és a bűncselekmény hosszabb elévülési határidő múltával évül el, a kártérítési igény is a bűncselekmény üldözésére előirányzott határidő múltával évül el. A 378. szakasz előirányozza az egyéves elévülési határidőt, mégpedig az áramszolgáltató követelését illetően, a rádió- és tévészolgáltatásaiért járó térítést illetően, a postai, telefonszolgáltatásokért járó követeléseket illetően, a sajtó- és más időközönként megjelenő publikáció előfizetési követelése, a megrendeléstől kezdődően. A 379. szakasz szerint a bírósági úton megállapított követelések tíz év alatt évülnek el, akkor is, ha egyébként ezekre nézve rövidebb elévülési határidő van megszabva. Az elévülés nyugvását a 381. szakasz szabályozza. Az elévülés nincs folyamatban: 1) a házastársak között, 2) a szülők és a gyermekek között, amíg a szülői jog tart; 3) az örökbefogadott és az örökbefogadó között, 4) a tartós életközösségben élők között, amíg az életközösség tart. Ugyanakkor a 382. szakasz szerint az elévülés nincs folyamatban: 1) mobilizáció idején, közvetlen háborús veszély vagy háború esetén, 2) együttélő háztartási alkalmazott és alkalmazó között, amíg az együttélés tart. A 383. szakasz értelmében az elévülés nincs folyamatban (nyugszik) akkor sem, ha elháríthatatlan oknál fogva, a hitelezőnek nem állt módjában követelésének érvényesítése céljából bírósághoz fordulni. A 384. szakasz szabályozza az elévülés nyugvásának jogkövetkezményeit: (1) Ha az elévülés folyamata valamely törvénnyel előírt oknál fogva nem kezdődött meg, folyamata akkor kezdődik, amikor az ok elhárult. (2) Ha az elévülés már folyamatban volt mielőtt létrejött az ok, amely további folyamatát megállította, folytatódik; amikor ez az ok megszűnik, az eltelt idő, a határidő folyamatának megszűnése beszámításra kerül a törvényben előírt elévülési határidőbe. A 358. szakasz szerint az elévülés kiskorú és más cselekvőképtelen személy iránt is folyamatban lehet, függetlenül attól, hogy van-e törvényes képviselője. Azonban a cselekvőképtelen személy iránti kereset nem évülhet el két évvel azután, hogy felnőttkorúvá válik, vagy törvényes képviseletet nyer. A 386. szakasz szerint a katonai szolgálatot teljesítő vagy katonai gyakorlaton levő személy iránti követelés nem évülhet el mindaddig, amíg a szolgálat teljesítése után nem telik el három hónap. Az elévülés megszakításának okait illetően e törvény a tartozáselismerést (387. szakasz), a követelés iránti kereset bíróságnál történő benyújtását (388. szakasz) szabja meg. A 391. szakasz szerint a megszakításhoz nem elegendő a hitelezőnek adóshoz intézett bíróságon kívüli, adósságának teljesítésére irányuló írásbeli vagy szóbeli felszólítása. Az elévülés megszakításának jogkövetkezményeit illetően a 392. szakasz rendelkezése szerint az elévülés megszakítását követően a határidő újra kezdetét veszi, anélkül, hogy a megszakítás időpontjáig eltelt idő beszámítására sor kerülne a törvény által megszabott elévülési határidőbe. A 393. szakasz értelmében, újítás (novatio, l.) esetében, ha az elévülési határidő megszakítására az adós tartozáselismerése miatt került sor, ha a felek

megállapodtak a korábbi tartozás olymódon történő újításáról, hogy ezen túl új a tartozási jogcím és tárgy, az elévülésre az új követelésre vonatkozó elévülésihatáridőt kell alkalamzni.

Ezeket a rendelkezéseket nem azért helyeztem előtérbe, mert „eredetieknek" minősülnének, hanem éppen azért, mert egyfajta szintézisét képezik az annak idején érvényes egyes európai Ptk.-k vonatkozó szabályainak. E hatályos rendelkezések, annak idején, Konsztantinovity Mihailo belgrádi kötelmi jogászprofesszor 1959. évi kötelmi jogi tervezetén alapulnak. E tervezet alapjául szolgált a volt Jugoszlávia 1974. évi szövetségi szinten meghozott kötelmi jogi törvényének. Majd ezen ország a megszűnését követően létrejött utódállamok (Horvátország, Szlovénia, Szerbia stb.) önnálló kötelmi törvényeinek megalkotására gyakorolt hatást, beleértve az elévülési szabályokat. A néhai professzor szintetizálta a korabeli elévülésre vonatkozó európai kódexek rendelkezéseit. Szerbiára vonatkozóan megemlíthető, hogy Szerbia Polgári Törvénykönyvének (általam Magyarországon is, Prof. Dr. Trócsányi László korábbi Igazságügyminiszter jóvoltából ismertetett) első szakértői tervezete (2015)[450] és második szakértői tervezete, [451] a fent idézett elévülési szabályokat úgyszólván módosítások nélkül átvette.

A **svájci Kt**. rövid elévülési határidőt szab meg a kártérítési igény érvényesítésére. A svájci Kt. (OR) 60. szakasza (1) bekezdése szerint a kártérítési igény egy éven belül évül el, a kár létrejöttéről és a kártérítésre köteles személyről szerzett tudomásulvételtől számítva. Függetlenül a károkozóról és a kárról szerzett tudomástól, a kártérítési igény tíz év múltán évül el, kezdve a károsító magatartás elkövetésétől. Ha a kártérítési igény büntetendő cselekményből keletkezett, ha a bűncselekmény elévülésére hosszabb határidő érvényes, akkor ezt a hosszabb határidőt kell alkalmazni a kártérítési igény érvényesíthetőségére is.[452]

A **német BGB** 195. §-ának (1) bekezdése szerint a rendszeres, azaz általános elévülési határidő tartama (regelmässige Verjährungsfrist) *hároméves*. Ennek kezdete a 199. § (1) bekezdése szerint egyfelől objektív, másfelől szubjektív, kezdődik annak az évnek a végétől, amelyben: 1. a követelés létrejött, 2. vagy attól az időponttól kezdve, amikor a károsult a *keresetet megalapozó körülményeket* és a károkozó *kilétét* tudomásul vette, azaz ezekről tudomást szerzett. A jelzett

[450] Lásd Vlada Republike Srbije, Komisija za izradu Građanskog Zakonika, Rađanski Zakonik Republike Srbije, radni tekst, pripremljen za javnu raspravu [Szerbia Kormánya, Szerbia Polgári Törvénykönyve, A Polgári Törvénykönyv kidolgozásával megbízott Szakértői Bizottság, munkajellegű szöveg, előkészítve a nyilvános tárgyalásra, alternatív javaslatokkal], Belgrád, 2015. május 29., 155–158. szakasz, továbbá 564–594. szakasz.

[451] Lásd Prednacrt građanskog zakonika RS [Szerbia Polgári Törvényköyvének előzetes tervezete], *Branič* [a szerb Ügyvédi Kamara jogelméleti és jogalkalmazási folyóirata], 2018/3, 514–546. szakasz, 143–149.

[452] Lásd Guhl: *Das schweizerisches Obligationenrecht*, 1980, 177–178.

§ (2) bekezdése azonbanaz élet-, testi- és egészségsértés, valamint szabadságsértés esetében, a hároméves objektív és szubjektív határidőnél sokkal hosszabb, ezúttal kizárólag objektív, elévülési határidőt is előirányoz. Ugyanis azok a kártérítési igények, amelyek az *élet, a testi épség, egészség és szabadság* megsértésén alapulnak, függetlenül a kárról való tudomásulvétel időpontjától, *harminc év alatt évülnek el*, kezdve a jogellenes cselekmény vagy kötelezettségsértés elkövetésének időpontjától.[453]

A BGB 194. §-ának (1) bekezdése szerint annak a jognak a követelése (Anspruch), amely mást cselekvésre vagy mulasztásra kötelez, elévülésre alkalmas.[454]

A kárról való tudomásulvételhez nem szükséges, hogy ennek egészéről szerezzen tudomást a károsult, mivel rendszerint a kár mértéke a károkozási cselekmény után növekedhet. Elegendő, ha a károsult az első, kezdeti kárkövetkezményről tudomást szerez, nem szükséges a későbbi károknak (Spätschäden) a tudomásulvétele.[455]

A **francia** Code civil kötelmi jogi reformja után érvényes elévülési rendelkezések szerint (Code civil, 2224. szakasz) a személyi (kötelmi jogi) és dologi követelések (ha a törvény mást nem ír elő) *öt éven* belül évülnek el, kezdve attól, hogy a követelés jogosultja *tudomást szerzett* a *követelés* tényéről és arról a *személyről*, akit ennek teljesítésére kötelezett.[456] A Code civil 2230. szakasza értelmében az elévülés *nyugvása* (suspension) nincs hatással az elmúlt időre. A Code civil 2231. szakasza értelmében az elévülés *megszakítása* (interruption) újraindítja az elévülési határidőt.[457] A francia Code civil 2233. szakasza szerint az elévülés nyugvását előidézheti a feltétel, melynek beállta a hitelező kötelezettségét befolyásolja.[458] A Code civil 2240. szakasza értelmében az elévülés megszakítására akkor kerül sor, ha az adós kötelezettségét tudomásul vette.[459]

Az **osztrák** Ptk. 1489. §-a értelmében a kártérítési igény *három év* eltelte után évül el, attól kedve, hogy a károsult *tudomást szerzett* a *kárról* és a *károkozóról* (a károkozó személyéről). Ha a károsult nem szerzett tudomást sem a kárról, sem

[453] Lásd például *Bürgerliches Gesetzbuch*, 2009, 38; *BGB – Bürgerliches Gesetzbuch*, 2005, 60; Karl-Heinz Gursky: *Schuldrecht besonderer Teil*, 4. Auflage, Heidelberg, Verlag C.F. Müller – UTB, 2002, ad 250.

[454] Lásd például *Bürgerliches Gesetzbuch*, 2009, 37.

[455] Lásd Gursky: *Schuldrecht besonderer Teil*, 2002, ad 250.

[456] Lásd *Code civil*, 119. édition, Dalloz, rédaction Xavier Henry et allium, Paris, 2020, 2665. Lásd Lagarde: *La distinction entre prescription et forclusion à l'épreuve de la réforme du juin 2008*, Gaz. Pal. (Gazette du Palais), 2009. 1118, D. (Reqeuil Dalloz), 2018; Malinvaud: *Difficultés d'applicaton des règles nouvelles relatives à la suspension et à l' interruption des délais,* DI 2010, 105.

[457] Lásd *Code civil*, 2020, 2676.

[458] Lásd uo., 2677.

[459] Lásd uo., 2682.

a károkozóról, az elévülési határidő az olyan szándékos *bűncselekmény elévülési határidejével* azonos, amely legalább egyéves szabadságvesztéssel sújtott. Az OPtk. 1490. §-a előírja, hogy az olyan kártérítési igények, amelyek szóban vagy írásban elhangzott, vagy megjelent *személyiségsérelmen* alapulnak, *egyéves* határidőn belül évülnek el, kezdve a jogsértés időpontjától. Ha azonban a személyiségi jogsértés *tettleges* volt, az elégtételnyújtási kérelem elévülésére, a tettlegesség időpontjától számítva, *három év* elmúltával kerül sor.[460]

A hivatkozott külföldi törvénykönyvek többsége, a kártérítési igény elévülési idejére vonatkozó rendelkezések a hároméves szubjektív (számítva a kárról és a károkozóról szerzett tudomásulvételtől) határidőt szabják meg (német jog, osztrák jog, svájci jog, francia jog). Szemben a magyar joggal, melynek elévülési ideje ötéves és objektív, mert kezdetét a károkozástól kell számítani. Az elemzett külföldi Ptk.-k e különbségen kívül abban hasonlíthatóak a magyarhoz, hogy amennyiben a kár bűncselekménnyel okozott, az elévülés ideje azonos a bűncselekményre érvényes elévülési határidővel (ha ez hosszabb a kártérítési igényre érvényes elévülési határidőnél).

Közös nevezőkként mutathatók ki a kártérítési igény elévülésének nyugvására és megszakítására irányuló szabályok, mégpedig a jogkövetkezmények tekintetében. A nyugvásnál a nyugvás időpontjáig eltelt idő az elévülési határidő beszámítására kerül, a törvény által előirányzott határidőbe. A megszakítás esetében viszont az elévülés folyásának megszakadása időpontjáig eltelt idő nem kerül beszámításra, a megszakítást követően a törvényben előírt határidő újra kezdődik. A különbségek a nyugvás és a megszakítás okainak tényében mutatkoznak meg. Bár itt is vannak közös nevezők: például a nyugvásnál az adós házastársi kapcsolata a hitelezővel, amíg a perlés elháríthatatalan akadálya tart, vagy megszakításnál a perlés, tartozáselismerés. Az alábiakban elemezzük a nyugvás és megszakítás okait és következményeit a magyar és külföldi jogszabályok fényében.

A magyar hatályos jogot illetően a kárfelelősség elévülésére is vonatkozóan érvényesek a Ptk.-nak az elévülés **nyugvására** vonatkozó általános rendelkezései (Ptk. 6:24. §), amire akkor kerül sor, ha a károsult, mint jogosult, követelését menthető okból, valamely bírói jogérvényesítés akadálya miatt, nem tudja érvényesíteni. De lege ferenda, a Magyar Jogi Lexikon ma is pontosnak tartható meghatározása szerint „vannak körülmények, amelyek az elévülés folyását gátolják, s megszüntük után pedig újra folytatódnak, ott, ahol a nyugvás beállt, ez előzően már lefolyt idő beszámításával."[461]

[460] Lásd pl. *Kodex des österreichisches Rechts, Bürgerliches Recht,* 19. Auflage, Wien, Orac, 1998, 157.

[461] Lásd Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*, III. kötet, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900, 239, 3. pont.

A **német** kötelmi jogi reform után, az elévülés nyugvására (Hemmung, régi BGB 205. §-a) vonatkozó szabályok nem változtak. Ezek szerint az elévülés nyugvása előtt eltelt idő az elévülési időbe nem számítható be).[462] A nyugvást számos tény, körülmény okozhatja. Többek között ezek közé tartozik, a módosított BGB 206. §-a által előirányzott erőhatalom, valamint a családtagok (házastársak) közötti követelés, mindaddig, amíg a családi jogviszony (például, házasság) tart.[463] Ideiglenes nyugvás oka lehet teljes cselekvőképességgel még nem rendelkező kiskorú iránti követelés (az új BGB 210. §-a értelmében), és a bírósági érvényesítés érdekében benyújtott kereset esetében (BGB új, 204. §).[464] A BGB új, 212. §-a értelmében az elévülési határidő újra kezdődik, ha az adós a hitelező követelését elismeri, vagy amennyiben bírósági vagy hatósági végrehajtásra, illetve erre irányuló bedavány benyújtására került sor.[465]

A régi BGB egymástól világosan megkülönböztette az elévülés nyugvásának (Hemmung) és megszakításának (Unterbrechung) okait és következményeit, és ez így van a módosítások után is, de az okok terén változás állt be. A régi BGB 205. §-a, amely egyébként, mint fennebb jeleztük, hatályban maradt, előírja, hogy nyugvás esetében a nyugvás időpontjáig eltelt időt nem kell a határidőbe beszámítnai. A BGB régi, 208. §-a (tartozáselismerés), 209. §-a (követelés perlése), 210. §-a (előkérdés eldöntésére irányuló előterjesztés), 213. §-a (fizetési meghagyás benyújtása), 214. §-a (bejelentkezés a fizetésképtelenségi eljárásban való részvételre), 216. §-a (megszakítás a végrehajtási intézkedések esetén) szabályozták az elévülés megszakítását. A régi BGB 217. §-a szerint, ha az elévülés megszakítására sor kerül, a megszakítás idejéig eltelt idő nem számít, a megszakítás megszüntével újra kezdődik a határidő.[466]

A tételes **magyar jogban** a kárigények elévülésére is érvényesíthetőek a Ptk. **megszakításra** (Ptk. 6:25. §) vonatkozó általános rendelkezései. Az elévülés megszakítását a Ptk. rendelkezései szerint a kötelezett tartozáselismerése, a követelés megegyezéses módosítása, a követelés bírósági eljárásban való érvényesítése, a követelés csődeljárásban való bejelentése idézi elő.

Az általánosan elfogadott szabály szerint a **nyugvás** okainak múltával az elévülési határidő rendszerint ott folytatódik, ahol abbamaradt, tehát a nyugvásig eltelt idő beszámításra kerül a törvényben előírt határidőbe. Pontosabban, a tételes jog a Ptk. vonatkozó, némileg másként szóló rendelkezése szerint [Ptk.

[462] Lásd Thomas Pfeifer: *Neues Schuldrecht – Gesetzessynopse mit Kurzerläuterung*, Neuwied–Kriftel, Luchterhand, 2002, 7.
[463] Lásd uo., 6.
[464] Lásd uo., 8–9.
[465] Lásd uo., 8.
[466] Lásd uo., 8–11.

6:24. § (2) bekezdése]: „ha az elévülés nyugszik, az akadály megszűnésétől számított egyéves – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három hónapos – határidőn belül a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három hónapnál – kevesebb van hátra. (3) A (2) bekezdésben meghatározott időtartam alatt az elévülés nyugvásának nincs helye, az elévülés megszakítására vonatkozó rendelkezéseket pedig azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a megszakítás következtében az egyéves –egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén a három hónapos – határidő számítása kezdődik újból."

Megszakítás esetében pedig, a Ptk. rendelkezése szerint, a megszakítási ok beálltától a határidő újból kezdődik. [Ptk. 6:25. §-ának (2) bekedése.]

De lege ferenda, úgy tűnik, hogy a klasszikus szabályok szerint az elévülés nyugvása, a perlést akadályozó okoknál fogva azt jelenti, hogy a nyugvás időpontjáig eltelt idő beszámításra kerül, és a nyugvás okainak múltával az elévülési határidő nem kezdődik újból, hanem ott folytatódik, ahol abbamaradt. Az elévülés félbeszakítása pedig azt jelenti, hogy a félbeszakadási ok beálltáig eltelt idő nem számít, az ok megszüntével az elévülési határidő újból kezdődik. A klasszikus tanítás értelmében a nyugvás oka olyan körülmény, amely akadályozza a kötelem (itt kárkötelem) perlését, ami lehet családtagok közötti követelés, amíg a családi jogviszony fennáll, erőhatalom, amíg tart stb. A félbeszakítás pedig a követelt kártérítés elismerésével, perlésével, a követelés végrehajtási eljárás útján történő megvalósításával áll be. Megjegyezhető, hogy az újabb törvényhozásban, akár a magyarban is, a kettő közötti különbség, az okok tekintetében, relativizálódott.

Elévült – természetes (kárigény-) kötelem teljesítése. Az elfogadott doktrína értelmében, ha a károkozó az objektív elévülési határidő elmúlta után teljesít, tehát esetünkben kifizeti a kárt, a teljesítés nem követelhető vissza jogalap nélküli gazdagodás címén. Ugyanis ez esetben, a határidő elmúltával a kárkövetelés **természetes kötelemmé** válik, ami azt jelenti, hogy többé bírói úton nem érvényesíthető. Tegyük hozzá, feltéve, hogy a károkozó benyújtja elévülési kifogását. Más szóval, az elévülési határidő múltával benyújtott kártérítési igényt a bíróság elutasítja, abban az esetben, ha az alperes károkozó elévülési kifogását benyújtotta. E kifogás hiányában, ha a kárfelelősségi feltételek egyébként adottak, a bíróság az elévülés ellenére marasztaló ítéletet hoz. Ez azért van így, mert az elévülésre a bíróság hivatalból nem ügyel. [Ptk. 6:23. §-ának (4) bekezdése].

A jogvesztő határidő – elévülési határidő. A Ptk. 6:21. §-ának második mondata szerint: „Ha a határidő **nem jogvesztő**, arra az elévülés szabályait kell alkalmazni." Doktrinális értelemben, az elévült kárkövetelés bírói úton kívüli önkéntes teljesítése azért nem követelhető vissza jogalap nélküli gazdagodás cí-

mén, mert ez a határidő elmúltát megelőzően joggal oltalmazott tartozás volt. Az elévülési határidő elmúltával a kárkövetelés természetes kötelemmé (naturalis obligatio, l.) alakult át. Szemben az elévülési határidő elmúltának jogkövetkezményével, mely a bírói úton érvényesíthető kárkövetelést természetes kötelemmé alakítja át –ha a kárkövetelés jogvesztő határidővel (praeclusio, l.) szűnik meg, egészében megszűnik a kártérítési kötelem, belértve a természtes kötelmi jogi formáját is, tehát teljes jogvesztéssel jár. (A Ptk. 6:21. §-ának első mondata szerint: „Jogosultság gyakorlására és követelés érvényesítésére jogszabályban előírt határidő eltelte *jogvesztéssel akkor jár, ha ezt jogszabály kifejezetten így rendeli*.") Eszerint főszabály az, hogy a bírói úton való kötelmi jogérvényesítésre előirányzott határidők elévülési jellegűek. Kivételt képez, ha a törvény az adott határidő elmúltához kifejezetten teljes jogvesztést irányoz elő. Tehát az ilyen jogvesztő határidő múltával teljesített kárkövetelés a jogalap nélküli gazdagodás címén visszakövetelhető, mivel a tartozás a jogvesztő határidő elmúltával teljesen megszűnt, e határidő eltelte után nem marad még természetes kötelem sem, megszűnt a követelés jogalapja. A prekluzív elévülési határidők ritkábban fordulnak elő az anyagi, azaz a kötelmi jogban. A prekluzív határidők elsősorban az eljárási jog területén jelenülnek meg, például fellebbezési határidő. A prekluzív határidőkre jellemző az, hogy ezeknél nincs sem nyugvás, sem megszakítás. A kártérítési követelés bírói úton történő megvalósítását rendszerint elévülési jellegű határidők szabják meg.

Elévült kötelem (kárigény) beszámítása. Régi jogunk szerint az elévült (kártérítési) követelés ellenkövetelésként (compensatio, l., **beszámítás**) csak akkor volt beszámítható, ha a jogosult nem élt elévülési kifogással, továbbá akkor, ha az elévült kötelem önkéntes elismerésére kerül sor. Az elévült kárkövetelés azonban, úgy tűnik, nem volt beszámítható, ha a jogosult elévülési kifogással élt.[467] A Ptk. hatályos rendelkezése (Ptk. 6:50. §-a – pénzkövetelések beszámításának korlátai) szerint azonban: „(1) Az elévült pénzkövetelést is be lehet számítani, ha a beszámítani kívánt *pénzkövetelés elévülése a pénztartozás esedékessé válásának időpontjában még nem következett be*." Ami azt jelenti, hogy a Ptk. feltétel nélkül elismeri az elévült pénztartozási kötelem beszámítását, függetlenül attól, hogy volt-e elévülési kifogás. Igaz, egy feltétel van, mármint az, hogy a pénztartozás elévülésére esedékessé válás időpontjában még nem került sor. Mindez akkor érvényes, ha adottak a beszámítás rendszerinti feltételei: a) a kötelezettségek kölcsönösek, b) a kölcsönös kötelezettségek egyneműek, például pénztartozás csak viszonos pénzköveteléssel kompenzálható, 2) a kölcsönös

[467] Vö. Márkus (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon* III.kötet, 239., III. 1. pont.

kötelezettségek esedékessége, 3) beszámítási kifogás vagy ellenkereseti kérelem benyújtása.[468]

Az **osztrák** jogirodalom és praxis megoszlik, egyesek szerint az elévült kötelem nem kompenzálható,[469] mások szerint a kompenzációs kifogás érvényes, beszámítási hatást vált ki, akkor is, ha az egyik követelés már megelőzőleg elévült.[470]

Az elévült kötelmek beszámítása a hatályos magyar jogban akkor érvényesíthető, ha a beszámítandó kötelem még nem évült el a beszámítási igény benyújtásának időpontjában. Az osztrák jogban megoszlanak a vélemények arról, hogy az elévült kötelem beszámítható-e. De lege ferenda, álláspontunk szerint az elévült kötelem, esetünkben az elévült kártérítési igény, akkor isbeszámítható kellene legyen, ha nem volt elévülési kifogás. Annál fogva, hogy az elévült kártérítési igény természtes kötelem, és amennyiben nincs elévülési kifogás, fennálló kötelemnek számít, mivel a bíróság hivatalból nem ügyel az elévülésre. Ennek nem mond ellent az, hogy definíció szerint az elévült, azaz természtes kötelmek bírói úton nem érvényesíthetőek, természtesen, feltéve, ha az elévült kifogás eredeti jogcíme érvényes volt. Ez alól van kivétel, mégpedig akkor, ha elmaradt az elévülési kifogás.

Az elévülési határidők jogügyleti módosítása. A régi, 20. századfordulói magyar jog szerint a törvényben előírt **elévülési határidők kógensek**, kényszerítő jellegűek és ezért ezeket a felek szerződéssel nem változtathatják meg.[471] Ezzel szemben a Ptk. 6:22. §-ának (3) bekezdése szerint az elévülési határidő felek által történő egyetértő, jogügyleti úton történő megváltoztatása érvényes, feltéve, hogy ezt a megállapodást írásba foglalták: „Az elévülési határidő megváltoztatására irányuló megállapodást írásba kell foglalni." Igaz azonban, hogy a Ptk. ugyanebben a §-ban, a (4) bekezdésben előírja, hogy „az elévülést kizáró megállapodás semmis." Tehát a magyar hatályos jog szerint a törvényben előirányzott elévülési határidők a felek akaratmegegyezésével módosíthatók, de magát az elévülést kizáró klauzula érvénytelen.

[468] Vö. Ptk. 6:49–6:52. §-ait. A Ptk. 6:49. §-ának (1) bekezdése szerint „a kötelezett pénztartozását úgy is teljesítheti, hogy a jogosulttal szemben fennálló lejárt pénzkövetelését a jogosulthoz intézett jognyilatkozattal a pénztartozásba beszámítja. (2) A beszámítás erejéig a kötelezettségek megszűnnek". A Ptk. 6:50. pargrafusának (1) bekezdése szerint „«pénzkövetelést is be lehet számítani, ha a beszámítani kívánt pénzkövetelés elévülése a pénztartozás esedékessé válásának időpontjában még nem következett be."

[469] Lásd Peter Bydlinski: Die Aufrechnung mit verjährten Forderungen: Wirklich kein Änderungsbedarf? Zugleich eine Kritik an der Rückwirkung der Aufrechnungserklärung, *RZ (Österreichische Richterzeitung)*, 196. Bd., 1991/3, 276–304; uő: Die Aufrechnung: Verjährung, Rückwirkung und Paragraf 414 Absatz 3 HGB, *RdW (Österreichisches Recht der Wirtschaft)*, 1993/8, 238; ; Eypeltauer: Verjährung und Aufrechnung, *Juristische Blätter*, 1987, 127.

[470] Lásd Welser: *Bürgerliches Recht*, 2007, 106; OGH, *Juristische Blätter*, 1994, 181.

[471] Lásd Márkus (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*, III. kötet, 240, 2. pont.

A **német BGB** 202. §-ának hatályos szövege kifejezetten tiltja a törvényben megszabott elévülési határidők szerződéssel történő megváltoztatását, különösképpen akkor, ha a károkozás szándékos volt.[472] Ami, argumentum a contrario, azt jelenti, hogy a nem szándékos károkozás esetében a törvény által előirányzott elévülési határidő tartamának szerződéssel való módosítása (tehát rövidítése vagy hosszabbítása) engedélyezett.

A fő- és mellékötelezettség elévülési párhuzama. A kártérítés körébe tartozik a **főkövetelés** és a **mellékkövetelés**. Főkövetelésnek minősül az okozott kárért való térítés, mellékkövetelésként pedig a kamat, amelynek jellege késedelmi,[473] és amelynek esedékessége a kár keletkezésétől számítható. A Ptk. vonatkozó rendelkezései szerint pénztartozás után – ha e törvény másként nem rendelkezik – kamat jár.[474] A késedelmi kamat a főtartozás mellett azért is jár, mert a Ptk. a kártérítést főszabályként pénzbeli kötelemnek tartja. A külföldi jogrendszerek (pl. OPtk.) zömében, a főkövetelés mellett, ha az természetbeni helyreállítás formájában valósul meg, a pénzben kifejezett becsült kárértékre alkalmazható késedelmi kamat is igényelhető.

[472] Lásd *Bürgerliches Gesetzbuch*2009, 38.

[473] Lásd a Ptk. 6:48. §-ának (késedelmi kamat) (1) bekezdését: „Pénztartozás esetén a kötelezett a késedelembe esés időpontjától kezdődően a késedelemmel érintett naptári félév első napján érvényes jegybanki alapkamattal – idegen pénznemben meghatározott pénztartozás esetén az adott pénznemre a kibocsátó jegybank által meghatározott alapkamattal, ennek hiányában a pénzpiaci kamattal – megegyező mértékű késedelmi kamatot köteles fizetni, akkor is, ha a pénztartozás egyébként kamatmentes volt."

[474] Lásd a Ptk. 6:47. §-ának (kamat) (1) bekezdését.

III. FEJEZET

ELTÉRÉSEK A TELJES KÁRTÉRÍTÉS ELVÉTŐL

A deliktuális felelősség esetében a végleges kármegosztásnál a károsulti hozzájárulás, vagy a többes károkozásnál az egyes károkozók hozzájárulásának arányában kerül sor a kártérítésre, tehát az egyes károkozók szempontjából a kártérítési kötelezettség részleges. Ez esetben azonban a károsult teljes kártérítéshez jut. A károsult szempontjából szemlélve a részleges kártérítésre azonban a károsulti hozzájárulás, a méltányossági kártérítés esetében kerülhet sor. Kárátalány esetében is, ha a kár valós összege nehezen, vagy túl nagy költség árán állapítható meg, bár a becslésnek közelíteni kellene a valós kárhoz, az átalány adott esetben akár kisebbnek is mutatkozhat a valóban elszenvedett kárhoz képest. Részleges kártérítésre kerülhet sor a szerződési felelősség körében is, ha a felek, szerződésszegés esetére, megengedett felelősségcsökkentő klauzulát irányoztak elő.

Osztott felelősség. Többes károkozás esetében a Ptk. egyetemleges felelősséget irányoz elő (6:524. § (1) bekezdés), de a Ptk. 6:524. §-ának (2) bekezdése szerint „a bíróság mellőzheti az egyetemleges felelősség alkalmazását, ha a károsult a kár bekövetkeztében (megjegyzés: bekövetkezéséhez) maga is közrehatott, vagy ha rendkívüli méltánylást érdemlő körülmények fennállása miatt indokolt. Az egyetemleges felelősség mellőzése esetén a bíróság a károkozókat magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható, közrehatásuk arányában marasztalja. Ha a közrehatás arányát sem lehet megállapítani, a bíróság a károkozókat egyenlő arányban marasztalja." Ez azt jelenti, hogy az egyetemlegességtől való eltérés és az objektív és szubjektív hozzájárulás arányában való felelősségmegosztás a magyar Ptk. rendelkezése szerint a károsult szubjektív és objektív felróhatósága esetében, továbbá különlegesen méltányolandó esetben kerülhet sor. Ha sem szubjektív, sem az objektív felróhatóság alapján a felelősségmegosztás aránya a károsult és a károkozó között nem állapítható meg, a bíróság a károkozókat egyenlő arányban marasztalja.

Ha a többes károkozás miatt a bíróság az egyetemleges felelősség szabályait alkalmazta, és ennek folytán, ha az egyik perelt károkozó kifizette a károsultnak a teljes kártérítést, a teljesítés és a nem perelt károkozók közötti visszkereseti perben, azaz a károkozók egymás közötti felelősségmegosztás a magatartásuk felróhatósága arányában, ha ez nem megállapítható, közrehatásuk arányában történik. (Ptk. 6:524. § (3) bekezdés). Az, ha a kárt több egyidejűleg kifejtett magatartás közül bármelyik önmagában is előidézte volna, vagy nem állapítható meg, hogy a kárt melyik magatartás okozta, primárisan az egyetemleges kárfelelősség, szekundárisan pedig a károkozók közötti felelősségmegosztási szabályokat kell alkalmazni (Ptk. 6:524. §-ának (4) bekezdése).

Kárátalány – általános kártérítés. A Ptk. a valóban elszenvedett kár mértékének megfelelő kártérítés főszabálya alól kivételt tesz akkor, amikor a kár mértéke nem állapítható meg. Ebben az esetben a Ptk. meghatározása szerint „a károkozásért felelős személy olyan összegű kártérítés megfizetésére köteles, amely a károsult kárának a kiegyenlítésére alkalmas".[475]

A kár előreláthatóságának hatása a kártérítés mértékére. Az új magyar Ptk. az angolszász jog hatására a kártérítés mértékét attól is függővé teszi, hogy a károkozó a károkozás időpontjában az adott kárt előre láthatta-e vagy köteles lett volna előre látni. Tehát a károkozó nem vonható felelősségre azért a kárért, amelyet nem látott előre, vagy nem volt köteles előre látni. Pontosabban a Ptk. szerint „nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem iskellett előre látnia."[476] Ily módon a Ptk. a károkozó szubjektív előreláthatósági képességére bízza a kártérítés mértékét ahelyett, hogy ennek fő mércéje a valóban elszenvedett kár lenne, mint ahogyan ez a kontinentális Ptk.-k zömében főszabályként érvényesül.

Közvetlen és közvetett vagy következmény kár (Volgeschaden, n.). Közvetlen kárnak az a kár minősül, amely a károkozó magatartást követően azonnal bekövetkezik. Közvetett kárnak minősül az a kár, amely jóval a károkozás időpontja után következik be, és bizonyíthatóan okozati összefüggésben áll az eredeti károkozói cselekménnyel. Az elemzett európai Ptk.-k (pl. német BGB) egyértelműen a közvetlen kár térítésére kötelezik a károkozót, ha a közvetett kár és az ere-

[475] Lásd a Ptk. 6:531. §-át (az általános kártérítés). E paragrafus (3) bekezdése előirányozza azt a lehetőséget, hogy a felek írásbeli megállapodás alapján megváltoztassák a törvényben előírt elévülési határidőt. A Ptk. 6:23. §-ának (3) bekezdése szerint „a főkövetelés elévülésével az attól függő mellékkövetelések is elévülnek."

[476] Lásd a Ptk. 6:521. §-át (előreláthatóság).

deti károkozói magatartás között bizonyított az okozati összefüggés, melynek bizonyítási terhét a károsult viseli. A közvetett kár esetében, például a francia jogban, a károkozó akkor vonható felelősségre, ha a károsult bizonyítja, hogy a károkozói magatartás után bekövetkező kár is a károkozó eredeti cselekményéből vagy mulasztásából következett be, és nem valamely más okból. Ismert jogeset a vadászati kár. A vadász a vadászati területen véletlenül járókelőt lőtt meg, aki azonban a kórházi kezelés után felépült. Tíz évre rá azonban a meglőtt helyen rákban betegedett meg. A bíróság az utólagos megbetegedést az eredeti sebesüléssel való oksági kapcsolat során vizsgálta, hogy a rákos megbetegedés más oknál fogva történt-e meg, például dohányzás miatt, vagy pedig a sebesülés következménye. A magyar Ptk. eleve negatívan viszonyul a közvetett kártérítés iránt, megszabván, hogy nem bizonyítható az okság olyan kárkövetkezmény tekintetében, amit a károkozó a károkozás időpontjában nem látott előre. Ez a megoldás vitatható, mert a kár mértéke a károkozó (szubjektív) előrelátásától függ. Helyesebbnek tűnik, ha a kártérítés nem függne a károkozó előrelátásától, mert a károkozónak érdeke az, hogy akár minden esetben hivatkozzon arra, hogy adott kárt nem láthatta előre. Szemben az előreláthatósággal, mely szubjektív, az okság objektív, „rámutat" az olyan károkozóra is, aki „nem látta előre" a kárt. Tehát, de lege ferenda, helyesebbnek tűnne, ha a kártérítés független lenne a károkozó „előrelátásától." Egyébként ezt támasztja alá a teljes kártérítés elve, amelyet a Ptk. helyeselhetően és joggal elfogad. A teljes kárért való felelősség nem azt jelenti, hogy a károkozónak annyi kárért kell feleljen „amennyit okozni gondolt", hanem mindazon károkért, amit okozott. Tehát nem az a lényeges, hogy „milyen" és „mennyi" kárt kívánt okozni, azaz „látott elő" a károkozó, hanem az, hogy jogellenes cselekménye objekítve mely és mekkora kárhoz vezetett.

Érdekkár. Az érdekkár a szerződési felelősség körébe tartozik. Ahhoz fűződik, hogy a nemteljesítés, hibás teljesítés, késedelmes teljesítés esetében és hatására beálló károkért is felelősségre vonható a szerződést megszegő fél. Vannak olyan álláspontok is, például a klasszikus német jogban Ennecerus, amelyek szerint a kártérítés (Schadenersatzleistung) és az érdektérítés (Inetressenleistung) egy és ugyanaz.[477] Ezzel szemben, újabban, mind a német, mind a svájci, mind az osztrák jogban megkülönböztetést nyernek azok a károk, amelyek a) nemteljesítésből származnak (Nichterfüllungsschaden – positiven Interesse) és b) bizalmi elv megszegésén alapuló károk (Vertrauensschaden – negative Interesse). Ez azt jelenti, hogy a szerződésszegő, aki nem teljesített, köteles olyan térítést nyújtani, amellyel helyreállítja azt a helyzetet, amelybe a hitelező került volna, ha az ígért

[477] Lásd Enneccerus–Kipp–Wolff: *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts,* 58. 14. paragrafus, I. pont.

teljesítésre sor került volna. Tehát a szerződést megszegőnek meg kell térítenie az elmaradt teljesítés következtében beálló kárt, amit pozitív szerződési érdeknek nevezünk. Negatív szerződési érdeknek nevezzük azt a kárt, amely abból keletkezett, hogy a szerződő fél, bízva a másik szerződő fél teljesítésében, a szerződésszerű teljesítés esetében szükséges költségekbe (például utazási költségek, teljesítendő áru fogadásához szükséges költségek stb.) bocsátkozott.[478] A térítendő károk közé tartozik a pozitív és a negatív szerződés érdek. A pozitív szerződési érdek nem más, mint a nemteljesítés következtében beálló felmerült kár, a negatív pedig a teljesítés fogadását illető előkészítési jellegű szükséges költségek.

A magyar Ptk. hatályos, a szerződésszegés következtében beálló károk térítési mértékéről szóló rendelkezése (Ptk. 6:143. §) szerint „(1) kártérítés címén meg kell téríteni a *szolgáltatás tárgyában* keletkezett kárt; (2) a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett *egyéb károkat* és elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a *jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye* a szerződés megkötésének időpontjában *előre látható* volt; (3) s*zándékos szerződésszegés* esetén a jogosult *teljes kárát* meg kell téríteni".

Különbözeti kár. Úgyszintén a szerződési felelősség körébe tartozik az ún. differenciális vagy különbözeti kár.[479] Azt jelenti, hogy amennyibenpéldául az ingatlanadásvétel az eladónak felróhatóan meghiúsult, és a vevő nem szerezte meg a leszerződött ingatlanon tulajdoni jogosultságát, s ha a szerződésbe foglalt ingatlantípus piaci ára időközben, a nemteljesítés után, megnövekedett, a leszerződött ingatlan árához képest, akkor az új ingatlanárhoz szabott különbözetet is térítenie kell a szerződésszegőnek.

A méltányossági kártérítés. A méltányossági kártérítés azt jelenti, hogy a kártérítés kisebb lehet a valós kártól abban az esetben, ha ez az eset körülményeire, valamint a károkozó és a károsult vagyoni helyzetére való tekintettel indokolt. Különösképpen akkor csökkenthető a kártérítés, ha a károkozó a kárt nem szándékosan okozta, és ha a károkozó vagyoni helyzete megszorultságra utal, a károsult vagyoni helyzete pedig előnyös. A német jogban, a BGB 829. §-a szerint, a kártérítés mértékének meghatározásakor figyelembe venni a károkozó cselekménnyel kapcsolatos körülményeket továbbá a károkozó és a károsult gazdasági

[478] Lásd pl. Welser: *Bürgerliches Recht, Band II.* 308. Lásd Rabl: Schadenersatz wegen Nichterfüllung, 1998, 3. Zum Ersatz des Nichterfüllungsschaden im Vergaberecht, *Bundesvergabegesetz,* 2006; Helmut Koziol: Ersatz der getätigten Aufwendungen statt der Nichterfüllungsschaden?, *RdW (Österreichisches Recht der Wirtschaft),* 1993, 354.

[479] Lásd pl. Welser: *Bürgerliches Recht, Band II.*, 48.

helyzetét, ezen belül, különösképpen a károkozó jobb gazdasági helyzetét (Billigkeitsgründe). Ez különösképpen akkor veendő figyelembe, ha a gyermek felelőssége biztosítási szerződéssel biztosított.[480]

A magyar Ptk. elvi éllel szabja meg 6:522. §-ának (4) bekezdésében, hogy „a bíróság különös méltánylást érdemlő körülmények fennállása esetén a kártérítés mértékét a teljes kárnál alacsonyabb összegben is meghatározhatja". A kártérítés csökkentését illetően különös méltánylást érdemlő okok között a jogirodalom és a jogalkalmazás, hasonlóképpen, mint a német jogban, a magyar jog is azt tartja jelentős körülménynek, hogy a károkozó a kárt nem szándékosan okozta, hogy a károkozó vagyoni helyzete a károsultéhoz képest előnytelen, hogy a károkozó ugyan deliktképes, de kiskorú. Általánosan elfogadott szabály szerint a szülő, gyám, nevelői és oktatási intézmény (gondnok) felelőssége[481] a másokért való felelősség szabályai értelmében méltányossági alapon akkor csökkenthető vagy menthető ki, ha gondossági, nevelési kötelezettségüknek eleget tettek, ha a belátóképes kiskorú vagy gondozott, ennek ellenére, szándékosan kárt okozott, feltéve, ha szülő vagyoni helyzete korlátozott és a kiskorúnak van vagyona.

[480] Lásd Kohte–Miklitz–Rott–Tonner–Willingman: *Das neue Schuldrecht*, 874.

[481] Habár a Ptk. közvetlenül nem szabályozza részleteiben a vétkőpességet (deliktképrsséget), lásd a cselekvőképesség általános szabályait, melyek ugyan a kiskorú vagy felnőttkorú korlátozottan vagy teljesen cselekvőképtelen személy jogügyleti akaratnyilatkozatának érvényével kapcsolatosak, közvetetten érintik vagy érinthetik a deliktképességet is. Lásd a Ptk. 2:8–2:50. §-ait.

Negyedik rész

A SZEMÉLYISÉGI JOGOK ÉS MEGSÉRTÉSÜK JOGKÖVETKEZMÉNYEI[482] AZ ÚJ PTK. ÉS AZ EURÓPAI JOGÖSSZEHASONLÍTÁS FÉNYÉBEN

[482] Az ELTE ÁJK Határon Túli Magyar Jogászképző Nyári Egyetemén 2016. július 6-án megtartott előadásának szerző által újabban (2022/2023), nem sok módosítással szerkesztett szövege. Lásd továbbá: Szalma József: Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban, in *Acta Caroliensia Conventorum Scientiarium Iuridico-Politicarum XXI.*, Budapest, KRE ÁJK, 2018.

I. fejezet

A SZEMÉLYISÉGI JOGOK SAJÁTOSSÁGAI; AZ ÁLTALÁNOS ÉS A KÜLÖNLEGES NEVESÍTÉS

Felmerül a kérdés, mely jogosultságok tekinthetők személyiségi jogoknak, melyek e jogok jellemzői, sajátosságai és az ezekhez igazodó szankciók. Megkíséreljük a válaszadást az új magyar jog és az európai jogösszehasonlítás fényében.

A nemvagyoni jelleg és a vagyoni szankció. A személyiségi jogok főszabályként természetes személyhez fűződnek. A forgalomképtelenség. A szankció problémája: sérelemdíj vagy pénzbeli kártérítés (elégtételnyújtás). A személyiségi jogosultságok főszabályként *természetes személyhez* kötődnek, és ily módon *forgalomképtelenek*, továbbá *nemvagyoni* jellegűek, a személyiség *méltóságának*[483] biztosítását és oltalmát szolgálják. Ennek megfelelően, az új magyar Ptk. tiltja a *hátrányos megkülönböztetést,*[484] ugyanakkor előirányozza a *magánszféra* oltalmát,[485] összhangban az Európai Emberi Jogi Egyezmény 8. cikkével és a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának 17. cikkével. Ezek szerint senkit sem szabad alávetni magánéletével, családjával, intim szférájával kapcsolatos önkényes, szükségtelen és indokolatlan beavatkozásnak.[486] A személyiségi jogok fő jellemzője az, hogy a természetes személyhez szorosan tapadóak, szinte meghatározva a személyiség *identitását*, például a *névviselési* jog által. Ennél fogva a személyiségi jogok sem visszterhes, sem ingyenes szerződéssel, vagy más jogügylet útján *nem idegeníthetők el*, ezekről főszabályként a jogosult eredményesen *nem mondhat le*. Kivételt képez a *védett ismeret* és az üzleti titok. Know-how, azaz védett ismeret esetében ugyanis e védelemre a Ptk.

[483] A Ptk. 2:42. §-ának (2) bekezdése értelmében „az **emberi méltóságot** és az *abból fakadó* **személyiségi jogokat** *mindenki köteles tiszteletben tartani.* A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak." (Kiemelés: Sz. J.)

[484] Lásd a Ptk. 2:43. §-ának első bekezdése b) albekezdését.

[485] Lásd uo.

[486] Vö. Vékás–Gárdos: *A polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, Második könyv: Az ember mint jogalany, Harmadik rész: Személyiségi jogok, 2013, 57.

szerint nem lehet hivatkozni, ha a védett ismerethez a felhasználó a jóhiszeműséget és tisztességet nem sértő módon jutott hozzá, például saját fejlesztéssel, jogszerűen megszerzett termék vagy szolgáltatás vizsgálata és elemzése útján.[487] Ugyanakkor az *üzleti titok* megsértésére nem lehet eredményesen hivatkozni azzal a személlyel szemben, aki az üzleti titkot, vagy a védett ismeretet harmadik személytől kereskedelmi forgalomban jóhiszeműen és ellenérték fejében szerezte meg.[488]

A személyi jogosultságok személyes megvalósíthatósága – személyes jogérvényesítés. A személyiségi jog csupán a jogosultnak jár, a *jogosult személyétől elválaszthatatlan, másra való átruházása kizárt* és mindenkivel szemben érvényesíthető, tehát fogalmazhatatlansága ellenére, e tulajdonsága ellenére, mindenkivel szemben való érvényesíthetősége miatt, a dologi jogosultságokhoz hasonlíthatóan, *abszolút* szerkezetű *jog.*[489] A személyiségi jogokat főszabályként csak a jogosult *személyesen valósíthatja meg.*[490] Más személy a jogosult javára nem követelheti a személyiségi jogosultság megvalósítását, azaz megsértése miatti térítését (kivételt képez a magyar jogban a *cselekvőképtelenség* esete, amikor a személyiségsérelem orvoslása törvényes képviselő,[491] valamint a közérdeket is sértő személyiségi jogsérelem orvoslása ügyészi képviselet útján is megvalósulhat[492]).

A személyiségi jogosultság megsértéséért járó kártérítés és sérelemdíj főszabályként csupán a jogosultat illeti meg, kivéve a *halál esetén, amikor harmadik személynek*, azaz közeli hozzátartozónak is, mint a hozzátartozó elvesztéséért fájdalomdíjként, vagy tartás, jár. A személyiségi jog személyhez tapadó jellegéből következően a jogosult által személyesen benyújtott sérelemdíj iránti per örökösök által folytatható ugyan, de az örökhagyó életében meg nem indított kártérítési per örökösök által nem indítható meg, kivéve, értelemszerűen, a kegyeleti jog[493] érvényesítését.

[487] Lásd a Ptk. 2:47. §-ának (2), (3) bekezdését,

[488] Lásd a Ptk. 2:47. §-ának (1), (2) és (3) bekezdését. (Az üzleti titokhoz való jog, know-how – védett ismeret).

[489] Vö. Bíró György (szerk.), Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka: *Magyar Polgári Jog. Általános tanok és személyek joga,* Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2013, 236.

[490] Lásd a Ptk. 2:54. §-ának (1) bekezdését.

[491] Lásd a Ptk. 2:54. §-a (2) bekezdését. A Ptk. szerint a korlátozott cselekvőképesség esetén a személyiségsérelmet szenvedő személy személyesen, önállóan is felléphet. Teljes cselekvőképtelenség esetén azonban szükséges a törvényes képviselő fellépése.

[492] Lásd a Ptk. 2:54. §-ának (3) bekezdését.

[493] Lásd a Ptk. 2:50. §-ának (1), (2) bekezdéseit (Kegyeleti jog).

A személyiségi jogoknak a polgári jog rendszerében elfoglalt sajátos helye. A *polgári jog* (magánjog) főszabályként a *vagyoni vagy piaci értékű* jogosultságok szavatolását szolgálja. A polgári jog statikus részében a tulajdoni jog (dolog használata, gyümölcsöztetése és a dologgal való rendelkezés) vagy a tulajdoni jogból derivált (származtatott) egyéb dologi jogosultságok (zálogjog, jelzálogjog, szolgalom) mint abszolút szerkezetű jogosultságok, dinamikus részében pedig e jogosultságok mozgását, forgalmazását szabályozza (kötelmi jog, öröklési jog) mint relatív szerkezetű jogosultságok. Tehát a polgári jog szabályozási tárgya a dologi és kötelmi jogi értelemben vett *vagyoni* érték, azaz dologhoz fűződő jogosultságok és ezek *forgalmazása*, megsértésük esetén pedig vagyoni kompenzálása.

Ezzel szemben a *személyiségi jogosultságok, mivel szorosan a személyiséghez tapadóak, nem forgalmazhatóak*, nem is bírhatnak piaci értékkel. A személyiségi jogosultságok ennél fogva egészen a 19. és 20. századi európai kontinentális polgári jogi kodifikációkig nem élvezték a polgári jog, azaz a magánjog oltalmát, inkább a közjogi jogszabályok körében nyertek részleges védelmet. A klasszikus polgári jogi kódexek (Code civil, OPtk, BGB, svájci Kt.) azonban a személyiségi jogokra is kiterjesztették a polgári jogi oltalmat. *Nemvagyoni jellegük ellenére megsértésüket vagyoni tehát polgári jogi szankciókkal illették*. A polgári korszaktól kezdődően tehát, annak ellenére, hogy a polgári jog főszabályként a vagyoni jogosultságokat oltalmazza, oltalmának körébe különleges jelentőségénél fogva az eredetében nemvagyoni jellegű személyi jogosultságok védelmét is felveszi szabályozási körébe.

Ez a tendencia kifejezésre jutott akár a francia, akár a német és osztrák, svájci polgári jogi, de ezzel szinte párhuzamosan a klasszikus (például Szladits) és kortárs magyar jogirodalomban[494] is. Kialakult az az álláspont, hogy a személyiségi jogosultságok legalább akkora és olyan típusú és mértékű oltalomban kell része-

[494] Lásd Törő Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1979; Petrik Ferenc: Személy vagy személyiség. Az új Ptk. személyiségi jogi rendelkezései, *Jogtudományi Közlöny*, 2011/5, 269–277; Vékás Lajos: Sérelemdíj-fájdalomdíj, Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog újabb fejleményei tükrében, *Magyar Jog*, 2005/4, 198; Molnár Ambrus: A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései, *Kúriai Határozatok*, 2013/7, 745; Nagy Gergő: Sérelemdíj: mi változik?, Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok*, Budapest, ELTE ÁJK, 2014, 594–595.; Osztovits András (szerk.): *A Polgári törvénykönyvről szóló 2013.évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja,* I. kötet, Budapest, Opten, 2014, 339; Fuglinszky: *Kártérítési jog*, 829–846; uő*: A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerben,* ebben: A nemvagyoni kár és megtérítése, 307–335; Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális),* ebben: a nemvagyoni kár és alakzatai, 318–343.; Barzó–Bíró–Juhász–Lenkovics–Pusztahelyi: *Magyar Polgári jog,* 2013, 235–309.; Boyta György: A személyiségi jogpok megsértésének vagyoni szankcionálása, *Polgári Jogi Kodifikáció*, 2003/1, 3–6; Jobbágyi Gábor: *Személyi és családi jog*, Budapest, Szent István Társulat, 2005; Kecskés László: *Polgári jog. A személyek joga*, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007; Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme*, Budapest, KJK, 1992.

süljenek, mint a vagyoni jellegű jogosultságok. A morális, nemvagyoni és az anyagi tulajdon egyformán kell élvezzék a polgári, azaz magánjog oltalmát. A személyiségi jogosultságok megsértése esetében *nemvagyoni jellegük nem kell akadálya legyen a vagyoni*, főként kártérítési *szankcióknak.*

A **francia** tulajdoni jogi doktrína szerint kétféle, polgári jogi szempontból és szankciók tekintetében *azonos elbírálást érdemlő tulajdonfajta* különböztethető meg: a *morális* (propriété moral) és *anyagi* (propriété materielle) *tulajdon*. A kettő közül bármelyik megsértése *azonos szankcióval, kártérítési felelősség*gel jár.[495] A nemvagyoni (dommage moral), vagyis az erkölcsi kár iránti kártérítési felelősség, ami a személyiségi jogok megsértéséből ered, és a vagyoni kár (dommage materielle), ami a vagyoni jogosultságok megsértéséből következik, azonos vagyoni szankcióval illethető, a károkozó kártérítésre való kötelezésével.

Az anyagi és az erkölcsi (nemvagyoni) kár mértékének *térítési mércéi* azonban *különböznek*. Míg a jogellenes magatartás következtében beálló anyagi kár térítésének mértéke a vagyon eredeti értékének *piaci mércékkel* mért csökkenése, a nemvagyoni kár alapvető kritériuma a sértett *személyiségi javak jelentősége* (például e tekintetben nem azonos jelentőségű és térítési elbírálást jelent a jogellenes szabadságelvonás az egyszerű rágalomhoz viszonyítva – az elsőnek pénzbeli térítése nagyobb utóbbinak kisebb), *ismétlődő tartama és testi sérelem esetén a testi fájdalom intenzitása.* Lelki fájdalmak esetén, például életképesség súlyos csökkentése miatt, vélelmezhető az intenzitás.

A **német** jogban[496] az oltalmazott nemvagyoni javak közé az *élet*, a *testi épség* és *egészség*, a *szabadság*, valamint újabban a BGB módosításait követően, a *szexuális önrendelkezés* tartozik. A módosítások (2002–2006) előtt e javak megsértésének alapvető szankcióját a pénzben fizetendő *sérelemdíj,* szerintem helyes fordításban*: fájdalomdíj*[497] képezte. A *sérelemdíjról szóló rendelkezéseket azonban a módosítások megszüntették*.[498] Maradt a BGB 249. §-a, amely egyaránt kártérítési szankcióval illeti a nemvagyoni és a vagyoni sérelmet. A BGB többé nem differenciálja a személyiségsérelmet megillető testi és lelki sérelmet követő (fájdalom) díjat a vagyoni javak megsértését követő kártérítéstől. Ezentúl mindkét sérelem elvi szankciója a kártérítés. E § szerint tehát akár vagyoni, akár nemvagyoni javak megsértése esetén, egyaránt kártérítés jár. A szankciók azonban a kettőre vonatkozóan differenciált pontosítást nyertek. A *vagyoni javak* megsértése esetén

[495] Lásd a francia kárfelelősségi doktrínát és irodalmát: Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 84–94; *Code civil*, Art. 1382–1884.

[496] Lásd a német jogfejlődést, annak irodalmát és praxisát: Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 48–64.

[497] Lásd BGB módosítások (2002/2006) előtti 847. §-át (Schmerzensgeld).

[498] Lásd Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 2007, 387 (Par. 847. aufgehoben).

főszabály a természetbeni helyreállítás, pénzbeli kártérítés pedig akkor érvényesül, amikor ez a helyreállítás nem lehetséges vagy a kár mértékéhez képest aránytalan költségekkel jár. Ezzel szemben a nemvagyoni értékek, javak, azaz a *személyiségi jogok* megsértése esetén a BGB vélelmezi, hogy a természetbeni helyreállítás nem lehetséges (például halál okozása miatti hozzátartozói lelki szenvedés vagy a tartós rokkantság előidézése miatt a rokkant lelki szenvedése). Ezért a BGB a nemvagyoni károkozás esetén a kártérítést *méltányos pénzbeli kártérítésben* (elégtételnyújtásban) szabja meg.[499] A módosítás jelentősége szerintem abban van, hogy a BGB a vagyoni és nemvagyoni javakat egyaránt és egyformán a polgári jog által oltalmazott értékek közé sorolja, s így szankciók tekintetében nem kívánja többé megkülönböztetni a nemvagyoni javak megsértését oly módon, hogy erre „csupán" sérelemdíjat (vagy lelki fájdalomdíjat, lelki fájdalom kárpótlását szolgáló pénzbeli térítést – Schmerzensgeld) irányoz elő, hanem (méltányos összegű) kártérítést szankcionálási szinten, elvben azonos módon, mint a vagyont ért sérelemnél.

Ez a BGB módosítás talán jelentőséggel bírhat az új magyar Ptk. vonatkozó rendelkezéseinek, újragondolására. Ugyanis az új magyar Ptk. a korábbi, immáron megszüntetett német BGB rendelkezés mintájára a nemvagyoni jellegű személyiségsérelmet sérelemdíjjal,[500] és nem kártérítéssel szankcionálja.

Ha abból indulunk ki, hogy a legjelentősebb klasszikus polgári törvénykönyvek, a francia Code civil és a német BGB immáron egyöntetűen a nemvagyoni, személyiségi jogok és a vagyoni jogok jogellenes megsértését *kárnak* tekintik, minősítik és nem úgy, hogy az egyik „kár" a másik „csupán sérelem" – akkor logikus, hogy

[499] A BGB 249. §-ának kártérítés módozataira és mértékére vonatkozó alaprendelkezése, azaz (1) bekezdése szerint "[a]ki kártérítésre kötelezett, köteles az *előző helyzetet helyre állítani*, mintha a térítésre kötelező körülmény nem állt volna be. (2) Amennyiben *személyiség-* vagy *dologsérelemre* került sor, a jogosult az előző helyzet helyreállítása helyett ehhez fűződő *pénzösszeget* követelhet." Ez azt jelenti, hogy az anyagi kár esetén főszabályt a természetbeni helyreállítás (például dologkár esetén kijavítás és költségei) képezi, kivételt képez a pénzbeli térítés, amennyiben az in integrum restitutio nem lehetséges (például egyedi dolog tönkremenetele esetén). E paragrafus a nemvagyoni károk, azaz *személyiségsérelem* esetén, kivétel nélkül a *pénzbeli kártérítést* irányozza elő. Lásd Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 2007, 370. A német BGB-vel szemben a magyar Ptk. anyagi kár esetében főszabályként a pénzbeli térítést és nem a természetbeni helyreállítást irányozza elő. A német BGB elvi éllel (anyagi és erkölcsi kárra egyaránt vonatkozóan) szabályozza a *pénzbeli kártérítést* 251. §-ában: „(1) Amennyiben a *természetbeni helyreállítás nem lehetséges*, vagy a jogosult kártérítése *nem teljes*, a kötelezett a jogosultnak köteles pénzbeli térítést fizetni. (2) A kártérítésre kötelezett a jogosultnak pénzbeli kártérítést fizethet akkor is, amikor a *természetbeni helyreállítás aránytalan kiadások árán* valósítható meg. Egy megsebzett állat gyógyítási költségei azonban nem tekinthetők aránytalannak (akkor sem), ha ezek a költségek túlhaladják az állat értékét." Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 22007, 383.

[500] Lásd a Ptk. 2:52. §-ának (1), (2), (3) bekezdéseit.

mindkét esetben a szankciók sem differenciáltak, és mind a vagyoni, mind a nemvagyoni károk egyaránt vagyoni jellegű *kártérítéssel* járnak. Ebből a szempontból indifferens, hogy ezeknek a károknak a térítési mércéje különbözik. A polgári jog tehát – mind a nemvagyoni, mind a vagyoni károkozás esetében, mint a polgári jog előtt egyaránt, egyformán, egyenértékűen oltalmazott vagyoni és erkölcsi tulajdon, javak tekintetében – azonosan szankcionál, tehát térít, és nem úgy, hogy egyik esetben (anyagi kár) térít, a másik esetben (erkölcsi kár) „díjaz". Tehát a nemvagyoni károkozás esetében még csak nem is kárpótol, hanem jogi mércék alapján (például sértett javak jelentősége, testi fájdalom okozása esetében e fájdalom intenzitása és tartama, baleseti életképességcsökkentés, például mozgás- vagy látáskorlátozás miatti lelki szenvedés esetén pedig vélelmezetten emelt intenzitású) kárt térít. Ugyanakkor testi sérelem okozása következtében, munkaképességcsökkenés miatt beálló jövedelemkiesés esetén a német jog anyagi kár térítésére is kötelezi a károkozót, vagyis különbözeti járadékszolgáltatásra kötelezi a károkozót. Amit egyébként elfogad és szabályoz az új magyar Ptk. is.

Míg az általános kártérítési *BGB* jogszabály szerint, a *főszabály a természetbeni helyreállítás* (amennyiben lehetséges és nem aránytalan költséggel jár), az új *magyar Ptk.* szerint megfordítva, a *főszabály a pénzbeli térítés* és kivétel az előző helyzet helyreállítása.[501] Szerintem helyesebb megoldás lenne, ha főszabály szerint természetbeni helyreállítás lehetne, kivételként pedig a pénzbeli térítés, amennyiben a helyreállítás nem lehetséges és a kárhoz mérten aránytalan költséggel járna. Meghagynám azonban azt a lehetőséget, hogy a károsult perbeli diszpozíciójának (rendelkezési jogának) megfelelően válasszon a természetbeni helyreállítás és a pénzbeli kártérítés között. A természetbeni helyreállítást mint főszabály szerinti szankciót, ha lehetséges, akkor a nemvagyoni azaz személyiségi károkra is vonatkozóan a **svájci Kt.** és jogirodalom is elfogadja.[502]

A német kárfelelősségi jogirodalom külön figyelmet szentel a fentebb már hivatkozott BGB 241. §-ának, mely az ún *személyi(ségi)* (Personenschaden) károk térítését szabályozza. A jogirodalmi megállapítás szerint ez elsősorban az eredeti állapot helyreállítására kötelezi a károkozót, azaz annak az állapotnak a helyreállítását célozza meg, amely a károkozásra kötelező magatartás előtt állt fenn, azaz amely fennállt volna, ha a kártérítésre kötelező körülmény nem állt volna be. E kárfajtán az elmélet és a praxis (jogalkalmazás, bírói gyakorlat) a testi sé-

[501] Lásd a Ptk. 6:527. §-ának (1) bekezdését.

[502] Lásd Karl Oftinger:, *Schweizerisches Haftpflichtrecht,* Erster Band, Allgemeiner Teil, 1958, zweite überarbeitete Auflage, zweiter Band, Besonderer Teil, 1960, Zürich, Polygrafischer Verlag, 52; *svájci Kt*, azaz *Obligationsrecht*, 97. szakasz. A nemvagyoni kártérítés, azaz a svájci vonatkozó jogfejlődésre, elméletre, jogi szabályozásra és gyakorlatra nézve lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 64–83.

relmet és az egészségkárosodást érti, amikoris a helyreállítás a megfelelő pénzbeli térítés útján történik – a BGB 249. §-ának (1), (2) bekezdése értelmében. Ehhez fűződik a következménykárok (Die Volgeschaden) fedezése is, ami természetbeni helyreállítása helyettesítő módon, pénzben történik. Egészségbiztosítás esetén a betegbiztosító (Krankenkasse) ideiglenesen viseli a kórházi gyógykezeltetési költségeket, a biztosító javára előirányzott, károkozó iránti visszkeresete mellett. Ugyanígy, a betegség (testi sérelem gyógyítási ideje) alatt kifizetett bérért a munkáltatónak a károkozóval szemben visszkereseti joga van. A károkozónak viselnie kell a testi sérülést vagy egészségi károsodást elszenvedő személy keresetkiesését vagy munkaképesség-csökkenése miatti keresetcsökkenésének pótlását, továbbá a nemvagyoni kárának (fájdalomdíj útján történő) térítését.[503]

A kártérítési szankció mellett, a német BGB 1004. §-a értelmében benyújtható a jogsértés *abbahagyására*, következményeinek *elhárítására* és a *további jogsértés megtiltására* irányuló kérelem.[504]

A német BGB 842. §-a megszabja a térítés mértékét egy *személy jogellenes testi sértése* esetén (Umfang der Erstazpflicht bei Verleztung einer Person). Ez esetben a térítés felöleli azokat a *hátrányokat* is, amelyek gátolják a sérült érvényesülését, előrehaladását (Vortkommen des Verletztes). A *testi* vagy *egészségi sérelmet* szenvedő károsultnak joga van (a nemvagyoni térítés mellett) a BGB 843. §-a szerinti vagyoni térítésre is, vagyis a munka-, azaz keresőképességének csökkenési arányában, a tőkésített, vagy szukcesszív (időszakonként szabályosan ismétlődő) *járadék* útján történő kárpótlásra.[505] A BGB 844. §-ának (1) és (2) bekezdése értelmében *halál okozása* esetében a károkozó, a nemvagyoni térítés mellett, harmadik személynek azaz a *közeli hozzátartozóknak* köteles megtéríteni a temetkezési költségeket, továbbá viselnie kell, át kell vállalnia az elhalálozott személy által eltartott személyek eltartási kötelezettségét.[506] Ez a megoldás hasonlítható az új Ptk. által előirányzott járadékszolgáltatási kötelezettséghez.[507] Nem ritka az a megoldás sem, mely szerint közeli hozzátartozó halálának okozója köteles az életben maradt közeli hozzátartozónak az elszenvedett lelki fájdalmakért, ezek enyhítése céljából, fájdalomdíjat fizetni.

[503] Lásd Kötz–Wagner: *Deliktsrecht,* 2006, 268–274.

[504] Lásd Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 2007, 1817–1819.

[505] Lásd uo., 1650–1652.

[506] Lásd uo., 1652–1654.

[507] Lásd magyar Ptk. 6:527. §-ának (2) bekezdését. (Járadék, mint rendszeresen, szabályos időközönként, azonos jogellenes magtartásból származó, felmerülő károk megérítése.) Lásd továbbá a Ptk. 6:528. §-ának (1)–(6) bekezdését (jövedelempótló járadék) és a Ptk. 6:529. §-ának (1)–(5) bekezdését (tartást pótló járadék). A járadékösszeg lényeges körülmények megváltozása esetén történő megváltoztatása (növekedett vagy csökkent a rokkant jövedelme) vagy megszüntetése (például az eltartott nagykorúsága) vonatkozásában, lásd a Ptk. 6:530. §-át.

Az **osztrák jog**, pontosabban az osztrák Általános Polgári Törvénykönyv (OÁPtk. 16. §-ában) csupán egy *általánosító rendelkezést*, azaz generálklauzulát tartalmaz, amelyben *elismeri* a személyiségi jogosultságokat (Persönlichkeitsrechte).[508] Az osztrák OÁPtk. e rendelkezése szerint *minden embernek születésétől fogva járnak* az ésszerűség (Vernunft) által sugallt *személyiségi jogok.* E Ptk. azonban e helyen nevesítve és közelebbről nem részletezi, melyek ezek a jogok. Az egyes személyiségi jogok, az osztrák jogelmélet szerint a Ptk. egyéb törvényi rendelkezéseiből, más törvényekből következtethetők ki, azaz vezethetők le.

Jelentős az elmélet[509] és a bírói gyakorlat[510] személyiségi jogok konkrét körének meghatározásához való kreatív hozzájárulása. A jogirodalom és a praxis értelmezése szerint a *természetes személyeken* kívül a *jogi személyeket* is megilletik a személyiségi jogok, mégpedig akkor, ha nekik megfelelő, azaz jogi természetükből következő, joggal oltalmazható érdekről van szó, mint például a gazdasági vagy vállalkozói hivatás tisztességének megőrzéséhez való jog.[511] Általános ér-

[508] Az osztrák személyiségi jogi felelősségi doktrína fejlődésmenetéről lásd Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*, 95–114, 99, 106.

[509] Lásd Koziol–Welser–Kletečka: *Bürgerliches Recht,* Band I., 2014, 92–105, 277–308. széljegyzetszám. Lásd továbbá: Adler: Die Persönlichkeitsrechte im allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch, in *Festschrift für Jahrhundertfeier des ABGB-s II*, 1911, 163; A. Bucher: *Natürliche Personen und Persönlichkeitschutz*, 2009; Canaris: Grundprobleme des privatrechtlichen Persönlichkeitsgüterschutz, *Juristische Blätter*, 1991, 905; Fellner: *Persönlickeitsschutz juristischer Personen*, 2007; Handler: *Der Schutz von Persönlichkeitsrechten*, 2008; Karner: Menschenrechte und Schutz der Persönlickeit im Zivilrecht, *Österreichische Juristenzeitung*, 2013, 906; Quante*: Das allgemeine Persönlichkeitsrecht juristischer Personen*; Schiwy: Persönlichkeitschutz und Pressefreiheit, in Koziol–Seethaler–Thiede (Hrsg.): *Medienpolitik und Recht*, 2010, 99.

[510] Lásd OGH (Oberstes Gerichtshof), SZ – Entscheidungen des Oberstes Gerichtshofes 67/173 (a személyiségsérelmet elkövetőnek mulasztásra [abbahgyásra – Unterlassungsanspruch] való kötelezése). Lásd továbbá az osztrák praxis kapcsán és a személyiségsérelmekhez fűződő reformvitákat: Karne–Koziol: *Der Ersatz ideellen Schaden im österreichischen Recht und seine Reform*, Gutachten für den 15. Österreichischen Juristen Tagen II/1/2003, Innsbruck, Manz, 33; Kletečka: Punitive damages – Der vergessene Reformpunkt?, *Österreichische Juristen Zeitung*, 2008/83, 785. Kletečka az angolszász büntető kártérítést elemzi, mint a sértett személyiségi javak megsértésének sajátos szankcóját. (Különösképpen a szellemi alkotások jogbitorlás útján való megsértése esetében). Ez a szankció még a római jogi *duplumból, triplumból* ered. Vagyis a szankció vagyoni értéke tekintetében kétszerese vagy hármszorosa a sérelemnek, és mintegy magánbüntetésként szerepel. (Vö. Földi–Hamza: *A római jog története és institúciói,* 2010, 417, 1336. széljegyzet.) Ez a magánbüntetési szankció – szemben a mai angolszász joggal, habár a modern kontinentális polgári jog sok tekintetben recipiálta a római jogot –, nem nyert elfogadást, mivel a modern polgári jogi felelősség célja nem a károkozó büntetése, hanem a károsult kárpótlása, de ebbe nem tartozik bele a károsult káránál nagyobb térítés. A károkozással egyidejő, azonos tényállásból eredő büntetőjogi deliktum esetén a büntetőjog „dolga" a pönális szankció lrvényesítése.

[511] Lásd OGH – Oberstes Gerichtshof Österreichs, SZ – Entscheidungen des Oberstes Gerichtshofes Österreichs in Zivilsachen, MR – Medien und Recht, 1995, 16.

vénnyel: az embert megilleti az *emberi méltósághoz* (Ehrenschutz) való jog.[512] Az *egyes* joggal oltalmazott személyiségi jogok egyébként az *élethez*, a *testi épséghez*, a *szabadsághoz* való jog, a *névviselési* jog (Namensrecht), saját *képmáshoz* való jog, *bizalmas tények megőrzéséhez* való jog mint a *levéltitok*, a tisztességhez, *méltósághoz* való jog, a *feltalálói méltósághoz* való jog, a *szerző szellemi tulajdonához* való jog, továbbá egyéb jogosultságok, mint a *lelkiismereti* és *vallásszabadsághoz* való jog, a halál utáni *kegyeleti* jog, a *diszkriminációtilalom*, a *magánszférába* való illetéktelen beavatkozás tilalma.[513] Amennyiben a személyiségi jogsérelemre sor került, az elkövetőtől a sértett követelheti az *anyagi kár* megtérítését, *meghatározott személyiségi jogsérelmek* esetében pedig, mint például az élethez és a testi épséghez, a szabadsághoz, a nemi önrendelkezéshez, a magánszférához való jog megsértése esetében az *eszmei kár* (ideelle Schaden) is téríthető, összhangban az OÁPtk. 1325,1328, 1328 a és 1329. §-aival. Ezekhez társul a jogellenes *behatolás elhárításához* való jog (Beseitigung des durch den Eingriff verursachten Zustandes), tovább közvetlen veszélyeztetés esetén *cselekvés eltiltásához* való jog.

A személyiségi jogosultságok megsértéséből következő nemvagyoni kár elnevezései különbözők, a francia jogban erkölcsi kár, a német jogban személyiségsérelem, az osztrák jogban pedig eszmei kár, melyeknek jelentése, köre, nagyrészt megegyezik.

A személyiségi jogok általános és különleges (zártkörű vagy nyitott felsorolás útján történő) nevesítése. A hivatkozott német BGB elvben *nem ismeri az általánosan meghatározott személyiségsérelmet*, úgyhogy oltalmat csupán a törvényben megszabott, egyenként, zártkörűen nevesített esetekben irányozza elő a kártérítési szankciót.[514]

Ezzel szemben *az új magyar Ptk.* a személyiségi jogok körét egyfelől *általánosan* határozza meg (például az emberi méltóság megsértésének fogalmával, azaz terminusával),[515] másfelől *eklektikusan*, egyenkénti, egyes szerzők szerint nyitott

[512] Lásd például OGH, SZ, 67/173, RdA, 1996, 50; *Juristische Blätter*, 1997, 641; LG – Landesgerichtshof Salzburg, *Juristische Blätter*, 2000, 801.

[513] Lásd KoziolWelser–Kletečka: *Bürgerliches Recht*, 2014, 93–103.

[514] A német BGB 253. §-a szabályozza a nemvagyoni kár térítését (Immaterieller Schaden), restríktíven megszabva, mikor jár a nemvagyoni javak megsértéséért pénzbeli kártérítés: „(1) A nemvagyoni kárért pénzbeli kártérítés csak a törvényben meghatározott esetekben igényelhető. (2) Testi, egészségi vagy szabadságsérelem, továbbá szexuális önrendelkezés megsértése esetén *kártérítés jár,* és emellett a *nemvagyoni kárért méltányos pénzbeli kártérítés jár.*"

[515] Lásd a Ptk.: A személyiségi jogok általános védelme (2:42. §, (1)–(3) bekezdés. E paragrafus (1) bekezdésének értelmében *„[m]indenkinek* joga van ahhoz, hogy törvény és mások jogainak korlátai között *személyiségét szabadon érvényesíthesse,* és hogy abban őt senki ne gátolja." A

felsorolás útján,[516] azaz nevesítve[517] szabja meg (például élet, testi épség, egészség, névviselés, üzleti és személyi titoktartás, lelkiismereti és véleménynyilvánítási szabadság, technológiai ismeret – know-how megsértése, lakás- és személyi szféra megsértése, szerzői és találmányi jog személyi komponensének sérelme[518]). Az új magyar Ptk. természetesen a felsorolás körében tartja a jogellenes szabadságelvonást, külön nevesítve a közigazgatási,[519] igazságszolgáltatási és ügyészi[520] jogkörben jogellenesen okozott személyiségsérelmeket.

A személyiségsérelem körébe sorolja a Ptk. a *kollektív* (vallási, etnikai, nyelvi, kulturális stb.) *identitássérelmet* és az *egyéni hátrányos megkülönböztetést* is.[521]

A bő felsorolás ellenére a felsorolás, úgy tűnik, a jogösszehasonlításban szokásoshoz képest hiányos, mivel több esetben elmaradt a közelebbi nevesítés és a közelebbi szabályozás. Így például a jogellenes baleseti testi sérelem, rokkantság okozása miatti *testi fájdalom*, továbbá a *torzítás* miatti, *életképesség-csökkentés* miatti testi és lelki fájdalom, és a *helytelen gyógykezelés* miatti egészségsérelem (helytelen tanácsadás, tájékoztatási kötelezettség mulasztása, vagy orvosi műhi-

---

(3) bekezdés értelmében azonban „*nem sért személyiségi jogot* az a magatartás, amelyhez az érintett *hozzájárult*."

[516] Lásd Barzó–Bíró–Juhász–Lenkovics–Pusztahelyi: *Magyar Polgári Jog. Általános tanok és személyek joga*, 2013, 243.

[517] Lásd a Ptk. „A személyiségi jogok nevesítése" című 1:43. §-a (1) bekezdésének a)–g) albekezdéseit. Továbbá a Ptk. *közéleti szereplő személyiségi jogának* védelmére vonatkozó 2:44. §-át. A Ptk. 243. §-ának (1) bekezdése a)–g) albekezdése szerint „[ä] személyiségi jogok sérelmét jelenti *különösen* (a) az *élet*, a *testi épség* és az *egészség* megsértése; (b) a *személyes szabadság*, a *magánélet*, a *magánlakás* megsértése; (c) a személy *hátrányos meglkülönböztetése*; d) a *becsület* és a *jóhírnév* megsértése; (e) a *magántitokhoz* és a *személyes adatok* védelméhez való jog megsértése; f) a *névviseléshez való jog* megsértése; g) a *képmáshoz* és a *hangfelvételhez* való jog megsértése." Ezek közül csak egyes derivált személyiségi jogok nyertek a Ptk.-ban közelebbi szabályozást, így a közéleti szereplők személyiségi jogának védelme (Ptk. 2:44. §), a becsülethez és a jó hírnévhez való jog (Ptk. 2:45. § (1), (2) bekezdés); a *magántitokhoz* való jog, *levéltitok*, *hivatási titok*, *üzleti titok* (Ptk. 2:46. § (1), (2) bekezdés, 2:47. §, (1), (2), (3) bekezdés); a névviseléshez való jog (Ptk. 2:49. § (1), (2) bekezdés; a *kegyeleti jog* (Ptk. 2:50. § (1), (2) bekezdés).

[518] Lásd a Ptk. 2:55. §-át, mely a Ptk. alkalmazását írja elő a szerzői jog és az iparjogvédelem külön törvénnyel nem szabályozott kérdéseiben, így nyilván a szellemi alkotásokról szóló törvényhozás által nem szabályozott személyi jogi rendelkezéseire nézve is.

[519] Lásd a Ptk. 2:51. §-ának (2) bekezdését.

[520] Lásd a Ptk. 2:51. §-ának (3) bekezdését.

[521] Lásd a Ptk. 2:43 (1) bekezdés c) albekezdés. A Ptk. 2:54 §-ának (5) bekezdése szerint „a közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási *közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem* esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok valamennyi szankcióját érvényesítheti."

ba),[522] és az ezzel kapcsolatosan beálló testi és lelki fájdalom. A testi sérelem (például közlekedési vagy munkabaleset, avatatlan vagy szakmai szabályokkal ellentétes orvosi beavatkozás stb.) következtében tehát kétféle alapon igényelhető a nemvagyoni sérelem miatti pénzbeli kártérítés – a Ptk. szerint a sérelemdíj: a (szerintünk) *intenzív* és *tartós* testi fájdalom, a Ptk. szerint az ismétlődő fájdalom, és az életképesség csökkenése (például mozgáskorlátozottság, hallás-, látáscsökkenés) miatti lelki fájdalom, sérelem. Ezektől megkülönböztethető azonos tényállásból, azaz a testi sérelemből eredő *anyagi károk* terítési kötelezettsége (mint például gyógykezeltetési költségek, torzítás esetén indokolt esztétikai sebészeti beavatkozás költsége, munkaképesség csökkenése miatti keresetkiesés esetén a különbözeti *járadékszolgáltatás*). Szerintünk itt nem a deliktuális és kontraktuális károkozásnál előirányzott non cummul,[523] hanem a *cummul* elve kell érvényesüljön. Amennyiben ugyanis azonos tényállásból, esetünkben testi sérelemből, különböző típusú károk származnak, például anyagi és erkölcsi vagy nemvagyoni kár, akkor mindezek kumulatív vagy halmozott módon téríthetők. Mindez annak alapján, hogy az új magyar Ptk. helyeselhető általános szabálya szerint a károkozó a *teljes* kár[524] viselésére kötelezhető. De annak alapján is, hogy a kártérítési jog oltalmi célja a károsult kárpótlása és nem a károkozó indokolatlan *kimentése.* Kivételt képeznek persze a *klasszikus kimentő* (erőhatalom, esemény, szükséghelyzet, jogos védelem, károsult belegyezése) vagy *felelősségmegosztó* okok (például többes károkozás, harmadik személy hozzájárulása), továbbá a szerződési felelősségnél a *felelősségkorlátozó*, azaz *felelősségkizáró* körülmények (amilyenek a felelősségkorlátozó vagy kizáró klauzulák általában a szerződési felelősség körében, az önrész kikötése a biztosítási szerződésnél, a lojális verseny követelményével nem ellentétes általános üzletkötési feltételekben foglalt felelősségkorlátozás, vagy a biztosításnál az általános üzleti feltételek általi egyes fakultatív biztosítási fajtáknál a biztosítási kockázatok kizárása).

Ide tartozik még a *szellemi alkotások* (szerzői jog, találmányi jog, újítás) *nemvagyoni jellegű komponense* tekintetében a külön törvényben szabályozott

[522] Lásd József Szalma: Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Recht, *Wirtschft und Recht in Osteuropa (WiRO),* 2016/3, 65–70; uő: *Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten nach serbischem Recht,* Teil 1 – Rat und Auskunft als Grundlage der Haftung bei den Veräusserung von Wertpapieren nach dem Recht der CEE-Staaten mit Beiträgen zur Haftung von Ratenagenturen, Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2016, 175–183; uő*:* A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, I. rész, *Gazdaság és Jog,* 2016/ 5, 3–6; uő: A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, II. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/ 6, 3–7.

[523] Vö. Ptk. 6:145. §-át. Itt a Ptk. kizárja a párhuzamos kártérítési igényt, ha a kár a szerződésszegésből ered, de egyúttal, egyidejűleg deliktumra (azaz szerződésen kívüli felelősségi jogcím tényállásbeli megalapozására) is sor került.

[524] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (1) bekezdését.

plagiátum, vagyis a szerzői joggal más által történő visszaélés, azaz szerzői jogbitorlás.[525]

A természetes személyeknél a *névviselési jog*[526] mint a személyiség identitását jelentő jogosultság az új Ptk.-ban csupán korlátozott körben szabályozott. Igaz, ez részben (családi jogi névviselés tekintetében) szabályozott egy korábbi törvényerejű rendelettel és az új Ptk. családi jogi könyvében.

Az új magyar Ptk. külön nevesíti a *becsület-*, valamint a *jóhírnév* oltalmat,[527] ami természetesen csupán a természetes személyhez fűződhet. További nevesített esete a szintén természetes személyhez fűződő személyiségi jogoknak az új Ptk. szerint a *képmás-* és *hangfelvételhez,* valamint az elhunyt személy *kegyeletéhez* fűződő jog, a *levél-* és a közjogi elemeket is tartalmazó *hivatali titok*, a lakás és egyéb *magánszféra* oltalma. Főként szintén természetes személyhez fűződően a titoktartás körébe tartozik az *adatvédelem* (beleértve az információs szabadságot és az információs önrendelkezést is), ami részben a személyiségi, azaz magánjogi, részben pedig a közjog körébe tartozik. Ezt a magyar jog közelebbről külön törvényben szabályozza.[528]

Felmerül a kérdés, hogy a személyiségi jogoknak az új magyar Ptk. generálklauzulás és látszólag, első ránézésre zártkörűnek tűnő felsorolásos szabályozása hogyan értelmezhető. Azaz feltehető a kérdés, hogy a Ptk.-ban nevesített személyiségi jogok körén kívüli személyiségi jogok a személyiségi jogi oltalom alá tartoznak-e vagy nem.

[525] Lásd pl. Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: *Magyar Polgári Jog, Szerzői jog és iparjogvédelem,* Budapest, Eötvös József, 2012, 64 (a szerző személyéhez fűződő jogosultságok), 116 (szerzői jog megsértésének a következményei).

[526] Lásd a Ptk. 2:43. § (1) bekezdésének f) albekezdését (névviselési jog) – a Ptk.-ban tartalmát illető közelebbi rendelkezés nélkül. Úgy tűnik, hogy a Ptk. 4:27–4:28. §-ainak, melyek a házassági és családi névviselésre vonatkoznak, teljes mértékben, azaz kimerítően nem szabályozzák a névviselési jogot.

[527] Lásd a Ptk. 2:49 §-ának (1), (2) és (3) bekezdéseit. A *névviselési jogot* a Ptk. irodalmi, művészeti, tudományos vagy közéleti szerepléssel járó tevékenység folytatása során felvett névvel kapcsolatban szabályozza. A névviselési jog azonban ennél tágabb, elsősorban a személy (megkülönböztetését) identitását jelenti. A névviselési jogot közelebbről a Ptk. Családi jogi könyve szabályozza (Ptk. 4:27–4:28 §-ai), továbbá az anyakönyvekről, a házasságkötési eljárásról és a névviselésről szóló 1982. évi 17. törvényerejű rendelet szabályozza.

[528] Lásd az *információszabadságról szóló 2011. évi CXII. törvény* 3. §-át, mely többek között a személyes adat, a különleges adat fogalmait szabja meg. A *személyes adat* az érintettel kapcsolatba hozható adat, név, azonosító jel, gazdasági, kulturális vagy szociális azonosságra jellemző ismeret. A *különleges adat* például a nemzetiséghez való hovatartozás, politikai vélemény, pártállás, világnézeti meggyőződés, érdekképviseletitagság stb. Mivel ezek a magánszféra legmélyebb rétegét érintik, a törvény ezeket az adatokat fokozott védelemben részesíti. Az érintettek jogai: a *tájékoztatáshoz való jog*, a *helyesbítéshez való jog* és a *törléshez való jog.* Lásd Szabó Zsolt (szerk.): *Alkotmányjogi törvénygyűjtemény*, Budapest, Patrocinium, 2014, 250–252. Vö. Bíró–Barzó–Juhász–Lenkovics–Pusztahelyi: *Magyar polgári jog, Általános tanok és személyek joga*, I. kötet, 2013, 253–267.

Rendszerint a generálklauzula és az azt feldolgozó normák kombinációja a nevesítés során nem zártkörű felsorolást, hanem nyitott enumerációt alkalmaz. Ezt a kombinációt a törvényhozók, a törvényalkotási technika (nomotechnika) hallgatólagosan elfogadott (logikai) szabályai szerint úgy fejezik ki, hogy a generálklauzulát követően példálózva történik a felsorolás. A felsorolás végén szokásos a zártkörűséget megnyitó rendelkezés. Ezt a nyitottságot rendszerint úgy fejezik ki, hogy a felsorolást követően következik egy: „és más hasonló esetekben" megfogalmazású rendelkezés. Esetünkben, azaz az egyes oltalmazott személyiségi jogok nevesítését, felsorolását követően azonban az új Ptk. a felsorolás után szó szerint nem nyitja meg, tehát nem ad helyet a „más hasonló eseteknek". Ha az általánosító személyiségvédelmi törvényi jogszabályt zárt enumeráció követné, nem tudnánk mit kezdeni az „általánosítással", mivel azt lezárnák a felsorolt esetek, más, a felsoroltakon kívüli esetnek nem adva helyet. Nyilván a törvényhozói szándék nem ez volt, mivel az általánosító rendelkezés joggal a személyiségi jogok lehető legszélesebb körét kívánta volna oltalmazni. Habár ez a dilemma fennforoghat, úgy tűnik, hogy a személyiségi jogok Ptk. általi felsorolása mégsem zártkörű, hanem nyitott, mégpedig nem a felsorolás végén, hanem mindjárt az elején. Erre utal a Ptk. 2:42. §-ának első bekezdése, mely a felsorolás előtti mondatban kiemeli, hogy a személyiségi jogok sérelmét *különösen* az alább felsoroltak képezik. Ez azt jelent(het)i, hogy a Ptk. egyéb fel nem sorolt, a kiemelt eseteken kívüli esetekben is oltalmat nyújt. Nem tudni, hogy ezek analóg, azaz hasonló esetek kellene, hogy legyenek, avagy külön kódexen kívüli törvényben megszabott esetek. Egy esetben bizonyos, hogy a Ptk. utal a szerzői és találmányi jogi törvényi rendelkezésekre, melyek tartalmaznak személyiségi jogokat is. A szellemi alkotások körében a személyiségi jogok megsértését illetően a külön törvények által nem szabályozott esetekben kell a Ptk. szankcióit alkalmazni.

Ki kell emelni a magyar *Alaptörvény* II. cikkét, mely személyiségi jogok oltalmát *alkotmányi, közjogi* szintre emeli. Az Alaptörvény szerint az emberi méltóság sérthetetlen. Az alaptörvény a személyiségi jogokat általános módon oltalmazza, azzal a rendelkezésével, hogy minden embernek joga van az élethez és az emberi méltósághoz. Nem utolsósorban, a *magzat* életét fogantatásától kezdve védelem illeti meg.[529] (Ami túlmutat a klasszikus polgári jog nasciturus pro iam nato öröklési jogban alkalmazott vélelmén.) Az Alaptörvény alkotmányi szintre emeli a szabadság védelmét is. Az Alaptörvény IV. cikke (1) bekezdése értelmében mindenkinek joga van a *szabadsághoz* és a személyi biztonsághoz. (2) Senkit sem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani. Tényleges életfogytig tartó

[529] Lásd például *Alaptörvény*, Budapest, Patrocinium, 2013, 13.

szabadságvesztés csak szándékos, erőszakos bűncselekmény elkövetése miatt szabható ki. (3) A bűncselekmény elkövetésével gyanúsított és őrizetbe vett személyt a lehető legrövidebb időn belül szabadon kell bocsátani, vagy bíróság elé állítani. A bíróság köteles az elé állított személyt meghallgatni, és írásbeli indoklással ellátott határozatban szabadlábra helyezéséről vagy letartóztatásáról haladéktalanul dönteni. (4) *Akinek szabadságát alaptalanul vagy törvénytelenül korlátozták, kárának megtérítésére jogosult.*[530] Rendelkezvén a *véleménynyilvánítási szabadságról* az Alaptörvény IX. cikknek (1) bekezdése megállapítja, hogy mindenkinek joga van a véleménynyilvánítási szabadsághoz; (2) bekezdése szerint beleértve a sajtószabadságot, (4) azzal, hogy a véleménynyilvánítás szabadságának gyakorlása *nem irányulhat mások emberi méltóságának megsértésére.*[531] Ki kell emelni továbbá az Alaptörvény VI. cikkét is, ami a személyes szféra oltalmát irányozza elő. Ennek értelmében (1) mindenkinek joga van ahhoz, hogy magán- és családi életét, otthonát, kapcsolattartását és jó hírnevét tiszteletben tartsák. (2) Mindenkinek joga van személyes adatai védelméhez, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez és terjesztéséhez. (3) A személyes adatok védelméhez és a közérdekű adatok megismeréséhez való jog érvényesülését sarkalatos törvénynyel létrehozott független hatóság ellenőrzi.[532]

A *sajtósérelem* sokféle módon valósulhat meg, például személyiségről szóló pontatlan vagy sértő közlés (ami a sajtótörvény értelmében helyesbítési jogot, avagy a sértés visszavonását vonhatja magával), továbbá *képmás* megsértése jóváhagyás nélküli közlés útján. Nem számít képmássérelemnek, ha a képen levőknek egyenkénti hozzájárulása nélküli tömegfelvételről van szó.[533]

A Ptk. definíciója szerint a *becsület* megsértését jelenti különösen a más személy *társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására* alkalmas, *kifejezés módjában indokolatlanul bántó* véleménynyilvánítás.[534] Gyakorlatilag a rendelkezés a *becsületsérelemről* szól.

A *jó hírnév* megsértését jelenti különösen, ha valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő *valótlan* tényt állít vagy híresztel, vagy *valós tényt hamis színben tüntet fel.*[535] Gyakorlatilag a *rágalomról* van szó.

[530] Lásd uo., IV. cikk, (1)–(4) bekezdés, 13.

[531] Lásd uo., IX. cikk (1), (2) és (4) bekezdését, 14–15.

[532] Lásd uo., VI. Cikk, (1), (2), (3) bekezdés. Lásd a 2011. évi CXII. törvényt az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról: Szabó (szerk.): *Alkotmányjogi törvénygyűjtemény*, 251–260, 4–7. §-ok (személyes adatok védelme), 26–27. §-ok (közérdekű adatok), 38–52. §-ok (Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadsági Hatóság).

[533] Lásd a Ptk. 2:43. §-a első bekezdésének g) albekezdését és 2:.48. §-ának (1) és (2) bekezdését (képmáshoz és hangfelvételhez való jog).

[534] Lásd a Ptk. 2.45. §-ának (1) bekezdését.

[535] Lásd a Ptk. 2.45. §-ának (2) bekezdését.

A jogi személy személyiségi jogai. Az új magyar Ptk. a személyiségi jogokat általános módon védelmezi. Ez többek között azt is jelenti, hogy egyaránt oltalmazza a természetes és a jogi személyek személyiségi jogait. A Ptk. külön nem rendelkezik arról, hogy a jogi személyek esetében a törvényben nevesítettek közül mely személyiségi jogok oltalma sajátos vagy kizárt. Ez jogértelmezés útján arra a következtetéshez juttathat, hogy mindaz, ami megilleti a természetes személyt, egyaránt érvényes a jogi személyre is, pedig egy közelebbi elemzés azt mutathatja ki, hogy értelemszerűen a jogi személyt nem illetheti meg bármely a természetes személyre jellemző személyiségi jogvédelem. A jogi személy esetében egyes személyiségi jogok egyenesen (és értelemszerűen) kizártak, vagy más módon nyernek oltalmat, mint a természetes személyeknél. Számos ilyen eset sorolható fel akár a hazai, akár a külföldi joggyakorlatból. Például a jogellenes szabadságvesztés csak a természetes személyekre jellemző, nem vonatkoztatható jogi személyekre (mint egészre). Hacsak nem gondolunk arra, hogy a jogi személy törvényes képviselője e minőségében foszthető meg jogellenesen szabadságától. Halál okozása is csupán a természetes személyre vonatkoztatható. Jogi személynél a társasági jogban a csőd vagy felszámolás okozása ezzel semmiképpen nem egyenlíthető ki. Az (esztétikai) torzítás miatti lelki egyensúly jogellenes megbomlasztása is csupán a természetes személynél képzelhető el.

Jogi személynél, különösen vállalkozásnál azonban sajátos személyiségi jogsérelmek adódhatnak. Így például az üzleti titoktartás vagy a *védett ismeret* (know-how), amit az új Ptk. helyeselhetően vesz fel[536] az oltalmazott, jogi személyekre nézve sajátosan karakteres jogosultságok körébe. Persze, a jogi személy *cégnevével* más jogi személy által elkövetett visszaélés (cégbitorlás) is a személyiségi jogok tágabb körébe felvehető, ám itt elsősorban az ezáltal okozott vagyoni kár, de erre nézve is inkább az elmaradt haszon a jellemző szankció, mintsem a nemvagyoni kár térítése. Ugyanígy idegen *árujelzés* bitorlása, illetéktelen, fogyasztót megtévesztő használata is idetartozik, úgymint a tisztességes verseny és a fogyasztóvédelmi szabályok megszegésének esete.

Ha a személyiségi jogok tényszerű jellemzőjét vesszük figyelembe, a nemvagyoni, személyiségi javak megsértésének a következménye nem más, mint lélektani tény, azaz a tartós vagy ideiglenes lelki sérelem. Ami értelemszerűen csupán a természetes személyre, az egyénre jellemző. Általában, főszabályként, a polgári jog nem terjed ki a „kollektivitás" (például jogi személy) „lelki sérelmére" és nem veszi fel a polgári jog oltalmi tárgyai körébe. Ugyanis a kollektív sérelem, ha van, inkább a közjog oltalmi tárgykörébe tartozik.

[536] Lásd a Ptk. 2:47. §-ának (1), (2) és (3) bekezdéseit (az üzleti titokhoz való jog, know-how – védett ismeret).

II. fejezet

A SZEMÉLYISÉGI JOGOK MEGSÉRTÉSÉNEK POLGÁRI JOGI SZANKCIÓI

A szankciók osztályozása. A személyiségi jogok megsértésének szankciói (I.) *rendeltetésük* szerint lehetnek a) restitutív, kártérítési (kárpótlási, azaz elégtételnyújtási); valamint b) (további) kártokozást megelőző (preventív) jellegűek (további sérelem, személyiségi szférába való behatolástól, cselekvéstől való eltiltás). A szankciók (II.) *módja* szerint megkülönböztetjük a) a *természetbeni helyreállítást* (in integrum restitutio); b) a *pénzbeli térítést* – mint a nemvagyoni és vagyoni kár elhárításának kiküszöbölési módját; (III.) a kártérítés *ideje* szerint: ca) egyösszegben, egyszeri térítés útján és cb) időnként ismétlődő (járadéki) szolgáltatás útján. (IV.) A felelősség *jogcíme* alapján megkülönböztetjük a) a *szubjektív* felróhatósági (vétkességi) és az b) *objektív* felróhatósági alapozású (okozatossági) felelősséget. A szankciók alkalmazására a némileg módosított általános kárfelelősségi feltételek fennforgása esetén kerülhet sor. Ezek szerint tehát a személyiségsérelmekre is vonatkoztatható felelősségi feltételek a következők: (a) a *kár*, esetünkben a törvényben megszabott személyiségi sérelem; (b) a *jogellenes* joggal oltalmazott személyiségi szférába való behatolás; (c) az *okozati összefüggés* a jogellenes személyiségsértő cselekmény, vagy mulasztás és az okozott sérelem között; továbbá d) alanyi felelősség esetében da) a *szubjektív felróhatóság* (vétkesség); db) tárgyi felelősség esetében az *okozatosság* mint felelősségmegalapozó tény szükséges. (Megj.: A magyar jogban, mint már fentebb volt szó róla, a szubjektív felelősségnél nem a vétkességet igényli a Ptk., hanem ehelyett az általában, azaz adott helyzetben elvárt magatartástól való eltérés sztenderdjét szabja meg. Vitás, hogy az ily módon még a régi Ptk.-ban létrehozott „objektív" vétkességfogalom, mely szinte „összemossa" a tárgyi és alanyi felelősséget, rendben van-e?)

A sérelemdíj és a Ptk. mércéire vonatkozó hatályos rendelkezéseinek kritikája. Az új magyar Ptk. a személyiségsérelem esetén alapvetően kétféle szank-

ciót irányoz elő: az első a sérelemdíj,[537] a másik a kártérítési felelősség.[538] A **sérelemdíjra** vonatkozó rendelkezés szerint „(1) Akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nemvagyoni sérelemért. (2) A sérelemdíj fizetésére kötelezés feltételeire – különösen a sérelemdíjra köteles személy meghatározására és a kimentés módjára – a kártérítési felelősség szabályait kell alkalmazni azzal, hogy a sérelemdíjra való jogosultsághoz a jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. (3) A sérelemdíj mértékét a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sérelmezettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel egyösszegben határozza meg." Ha már a sérelemdíjat az új Ptk. elválasztja a személyiségi jogsértések elégtételnyújtási rendeltetésű pénzbeli kártérítésétől, akkor a rendelkezés alapvetően helyes és jó irányt vett fel. Korábban többször, több tanulmányomban, könyvemben kifejtett véleményem szerint a sérelemdíj mértékének mércéi lehettek volna, lehetnek pontosíthatók.

Szerintünk jó irányvételnek tekinthető, hogy a Ptk. a jogsértés súlyára fekteti a hangsúlyt, de ez a kifejezés (szinte büntetőjogias jelentése miatt) kissé értelmezhetetlen és ennél fogva helyesebb lett volna a *sértett javak súlyára*, jelentőségére tekintettel lenni. A jogsértés súlya és a sértett javak súlya, jelentősége nem ugyanaz, utóbbi arra fektetné a hangsúlyt, hogy a nevesített személyiégsérelmek közül a „súlyosabbak", például szabadságelvonás, testi sérelem és egészségsérelem esetén a rokkantságért járó pénzbeli fájdalomdíj nagyobb lehessen, mint a viszonylag kisebb jelentőségű rágalom esetén. Persze, figyelembe véve azt, hogy bírói mérlegelés kérdése, mi a súlyosabb sérelemfajta, konkrét eset körülményeit is figyelembe véve.

Az *ismétlődő jelleg* mércéje egymagában nem egészen kimerítő. Amit javasoltam, az a *tartós* sérelem. Tehát az, hogy a sérelem kiküszöbölhetetlen, például az ezzel járó lelki sérelmet a testi és egészségsérelmet az orvosi kezelés sebészeti beavatkozás útján sem tudja helyre állítani (például a torzulás). A tartósság általam javasolt mércéje arról is szólt, hogy testi fájdalom okozása esetében is csak a tartós fájdalmakért járna a pénzbeli kárpótlás, elégtételnyújtás.

A testi sérelemhez fűződő tartósság kritériumához még az *intenzitás* mércéjét is kumulatív módon javasoltam. Az orvosi hivatás ugyanis megkülönbözteti a testi fájdalmakat intenzitásuk szerint, mint alacsony és magas intenzitásúakat. Ami azt jelenti, hogy testi sérelem esetén, a sértett javak jelentőségének mércéje mellett a testi fájdalmak (fokozott) intenzitását és tartósságát is javasoltam. Ebbe

[537] Lásd a Ptk. 2:52 §-ának (1), (2), (3) bekezdését (sérelemdíj).
[538] Lásd a Ptk. 2:53. §-át.

ugyan belefér a Ptk. által előirányzott ismétlődő jelleg, de a kettő nem azonos. A testi sérelem esetén előforduló különböző lelki sérelmek, például az életképesség csökkenése esetén (tehát a sérült többé nem lát, hall, esetleg testi fájdalommal járóan mozgáskorlátozott) a károkozást megelőző életfunkcióit nem tudja többé megvalósítani, vagy csak korlátozottan és testi fájdalmak mellett – a lelki fájdalmak intenzitásának mércéjét nem javasoltam. Ugyanis az életképességcsökkenés esetén a jogösszehasonlítási tapasztalat vélelmezi a térítésre alkalmas lelki szenvedés fennforgását, továbbá igen intenzív és tartós voltát. Tehát, ezek esetében az intenzitást a felperesnek nem kellene bizonyítania.[539] Fokozott intenzitású és ismétlődő testi fájdalmak esetében akár a tartósság, azaz folyamatosság mellőzhető.

A Ptk. által megszabott *felróhatóság súlyának* feltételéhez is volna hozzáfűzni való(m). Súlya, pontosabban foka a felróhatóságnak csak akkor van, ha elfogadjuk a szubjektív felróhatóság mércéjét, vagyis a vétkesség szubjektív meghatározása alapján a gondatlanságot (kisebb fok, súly) és a szándékosságot (nagyobb fok, súly). Ez esetben a gondatlansághoz kisebb, a szándékossághoz nagyobb összegű méltányos sérelemdíj, azaz pénzbeli elégtétel fűződhetne. Az objektív felróhatóság nem más, mint az okozatosság, ennek pedig nincs „súlya", foka. Általános felelősségi feltételt képez egyfelől, másfelől felelősség-meghatározó rendeltetése értelmében rámutat a felelős személyre, esetünkben a sérelem okozójára és az okozó felelősségének mértékére. Aki okozta a személyiség sérelmet, és amennyi kárt okozott jogellenes magatartásával, az, és annyiért felelős.[540]

A személyiségsérelem miatt beálló anyagi kár megtérítése. Habár a személyiségsérelem a nemvagyoni károk közé sorolható, ha ebből a sérelemből egyidejűleg vagyoni kár is keletkezett, ennek a vagyoni kárnak, a nemvagyoni sérelemért járóval párhuzamos, halmozott térítésére is sor kerülhet, miközben a vagyoni kártérítésre a Ptk. vagyoni kártérítési szabályai a mérvadók. Tehát ebben az esetben a térítés mércéi a vagyoncsökkenés piaci értékének megfelelő, elvben egzakt módja szerint megszabottak.

Ennek (lehetséges) *esetei* a következők lehetnek: 1) *indokolatlan szabadságvesztés*, például téves jogerős (letöltendő vagy letöltött) büntetőbírósági marasztalás esetében a károsultnak jogában áll a lelki fájdalmakért járó sérelemdíj, helyesebben pénzbeli elégtételnyújtás mellett az indokolatlan börtönviselés alatt

[539] Lásd Szalma: *Szerződésen kívüli* (*deliktuális*) *felelősség,* 342–344. (A nemvagyoni kártérítés összefoglalója, ebben a mércék.)

[540] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 82–84 (okozatosság és vétkesség).

elmaradt jövedelmének térítése is. Habár a Ptk. kifejezetten nem említi, amennyiben az indokolatlan szabadságvesztésre ítélt személy rendkívüli perorvoslat alapján ártatlannak bizonyult, a felmentő ítélet bírósági hirdetőtáblán való megjelentetése, mintegy társadalmi rehabilitáció céljából, indokolt lenne. 2) Cégre vagy termékeire vonatkozó *rágalmazás, valótlan állítás vagy nem lojális, becsmérlő ellenreklám*[541] miatt a bizonyítható jövedelemkiesés is téríthető. 3) *Szerzői jogbitorlás* esetén a szerző és a kiadó által csökkent műkiadás utáni jövedelem is téríthetőnek tűnik. Ugyanígy a *találmány* engedély nélküli felhasználója is köteles az anyagi kár megtérítésére. 4) *Testi sérelem* okozása esetén a testi és lelki fájdalom után járó sérelemdíj mellett téríthetők az orvosi, azaz gyógykezeltetési költségek, melyeknek viselésére a sérelmező kötelezhető. 5) *Egészségkárosító* orvosi műhiba esetén, továbbá a beavatkozás esetleges szövődményeire, következményeire vonatkozó teljeskörű tájékoztatás, vagy a kezelt beleegyezése hiányában végzett eredménytelen orvosi beavatkozás esetén, ha további egészségkárosodásra került sor, a fájdalomdíj mellett a beálló anyagi károk is téríthetők – ez esetben az Eü. törvény értelmében, az egészségügyi intézménytől. Melynek indokolt esetben regressz – (azaz visszkereseti) joga van a helytelen szakmai, vagy hivatási szabályokkal ellentétes, gondatlan orvosi beavatkozás végzőjétől.[542] 6) *Halál* okozása esetében a közeli hozzátartozóknak járó lelki megrázkódtatások miatti pénzbeli elégtételnyújtás (sérelemdíj) mellett jár a temetkezési költségek megtérítése is, továbbá az elhalálozott haláláig tartó gyógykezeltetési költségei. 7) Ha az elhalálozott kiskorú gyermek törvényes eltartója volt, a károkozó kötelezhető az eltartott gyermek nagykorúságáig az eltartás folyósítására. Ugyanez vonatkozik más tartásra is, például a túlélő munkanélküli házastárs eltartására, amíg munkanélküli, vagy új házasságot nem köt.

A testi sérelem esetén beálló életképesség csökkenése miatti lelki fájdalmak okozása esetén járó pénzbeli elégtételnyújtás (sérelemdíj) mellett az egyidejű munkaképességcsökkenés miatt téríthető a keresetkiesés, havonta ismétlődő különbözeti kár térítése útján, a járadékszolgáltatás szabályai szerint. Ami egyébként a külföldi jogrendszerekben lehet kivételesen kapitalizált, azaz tőkésített,

[541] Lásd az 1990. évi LXXXVI. és az 1996. évi LVII.*versenytörvényt* (tiszteségtelen piaci magatartásról szóló tv.), melyek szabályozzák a tisztességtelen versenyt, a hírnévrontást, a jellegbitorlást, a bojkott tilalmát, a fogyasztók megtévesztésének, az áru hamis megjelölésének tilalmát stb. Lásd EU 1984/450 EGK irányelvet a megtévesztő reklámról. Lásd továbbá az első rendszerváltás utáni magyar *reklámtörvényt* (1997. évi LVIII. tv.). Vö. Pribula László: *Magyar reklámjog*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog fejlesztésért, 2005, 122–127, 132–143, 179–185, 189–192.

[542] Lásd pl. Szalma: *Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten*, 65–70; Szalma József: A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, I. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/5, 3–6. oldal; II. rész, *Gazdaság és Jog*, 2016/6, 3–7.

vagy másszóval egyszeri térítés, például amennyiben a sérült munkahelyi áthelyezéséhez szükséges képzési költségek és egyéb hasonló érvek ezt indokolják.

Mindez (de lege lata részben) annak alapján állítható, hogy az új Ptk. megszabja, hogy „aki személyiségi jogainak megsértéséből kárt szenved, a jogellenesen okozott károkért való felelősség szabályai szerint követelheti a jogsértőtől kárának megtérítését.[543]

A szubjektív és az objektív felróhatóságtól függő szankciók. Megállapítási és abbahagyási igényper. A személyiségsérelem előtti helyzet helyreállításának esetei. A Ptk. a *puszta jogsértés ténye* alapján a személyiségi jogában megsértettet feljogosítja: (1) a *jogsértés* bírósági *megállapításának* igénylésére, továbbá arra, hogy (2) a jogsértő adjon megfelelő *elégtételt* (sic!), és ennek biztosítson saját költségén megfelelő *nyilvánosságot*.[544] Ugyanakkor a sérelmezett követelheti 3) a *sérelmes helyzet megszüntetését*, a jogsértést *megelőző állapot helyreállítását* és a jogsértéssel előállított dolog megsemmisítését, vagy a jogsértő mivoltától való megfosztását.[545] Itt a Ptk. elsődlegesen a természetbeni helyreállítást szorgalmazza, például lehetséges sajtósérelem, tilos reklám, rágalom stb. eseteiben helyesbítő közlésre való kötelezés útján. Más esetben a személyiségsérelem nem állítható helyre, például tartós rokkantságot előidéző testi sérelem esetében. A sérelmezett igényelheti a jogsértőtől vagy jogutódjától, hogy a *jogsértéssel elért vagyoni előnyt engedje át* javára a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint. [546] Nyilván itt arról van szó, hogy nemlojális használata idegen cégnévnek vagy árujelzésnek, amennyiben ezáltal a jogellenes felhasználó hasznot szerzett, ezt a hasznot a sérelmezett cégnek kell átengedni. Ugyanakkor idegen gyártmány, vagy szellemi alkotás illetéktelen, jóváhagyás nélküli, más által történő előállítása vagy hasznosítása betiltatható, és követelhető az előállított dolog megsemmisítése – például egy zenemű alkotói jóváhagyás nélküli digitális terjesztése esetében.

A *bírósági* és *közigazgatási*, továbbá *ügyészi* jogkörben okozott személyiségi sérelmek esetében a sérelmezett a fentebb ismertetett szankciókat az *eljáró hatóság ellenében* érvényesítheti.[547] A rendelkezés érthető abban, hogy azt a hatóságot kell kártérítésre kötelezni (megjegyzés: amelynek szintjén jogsértő határo-

[543] Lásd a Ptk. 2:53. §-át. Lásd a Ptk. XXVI. címe (A kártérítési felelősség általánpos és közös szabályai) alatti jogszbályokat a 6:518–6:534. §-okban

[544] Lásd a Ptk. 2:51. §-ának (1) bekezdésének a), b), c) albekezdéseit.

[545] Lásd a Ptk. 2:51. §-ának (1) bekezdésének d) albekezdését.

[546] Lásd a Ptk. 2:51. §-ának (1) bekezdésének e) albekezdését.

[547] Lásd a Ptk. 2.51. §-ának (2) és (3) bekezdését.

zata jogerőssé vált) amelyik határozatával ezt elkövette, vagy amely a jogsértő intézkedést megtette. Amennyiben a jogsértés hatósági határozat által történt, szokásos még a jogösszehasonlításban az a feltétel is, hogy a sértett élt rendes perorvoslati jogával. Számos példája akad a hatósági személyiségi jogsértések jogösszehasonlításban tapasztalt szankcióinak, hogy a sértett nem a szervet, hanem az államot perelheti, mégpedig az ún. másokért való felelősség szabályai alapján. Hiszen a jogsértő szerv az állam szerve, mert őt az állam nevezte ki. Az állam perlési lehetősége a sérelmezettnek fokozottabb oltalmat nyújt, mint a szerv perlése, még akkor is, ha a szervnek (állam jogalanyiságán belül) elkülönült jogalanyisága van. Amennyiben a Ptk. az utóbbi megoldást választotta volna, amire voltak a magyar kodifikációs jogelméletben javaslatok, akkor az államnak a jogellenesen *gondatlanul* és *szándékosan* eljáró szerv irányában visszkereseti joga lehetett volna.

Az új Ptk. az ún. kollektív személyiségi jogsérelmeket (például egy kollektivitás nemzetiségi alapon történő sérelmét) is méltán vette fel az oltalmazott jogosultságok körébe. Ennek sajátossága az, hogy a sérelmezett kollektivitás nevében ennek bármely tagja felléphet keresetével, vagy egyidejű közérdeksérelem esetében akár az ügyész is és igényelheti a személyiségi jogsérelmek bármely Ptk. általi szankciójának alkalmazását, kivéve a sérelem által létrejövő vagyoni előny átengedését. [548]

[548] Lásd a Ptk. 2:54. §-ának (5) bekezdését.

III. fejezet

ÖSSZEGZÉS A SÉRELEMDÍJRÓL

Könyvünk e fejezetében megkíséreltük az európai és a magyar jogirodalom és szabályozási gyakorlat fényében feltárni a személyiségi jogsértések körét és szankcióit. Közös nevezőnek mutatkozik az, hogy a személyiségi jogok megsértése az emberi méltóság csorbítását jelenti azzal, hogy ezeknek egyes nevesített eseteit az élet, a testi épség és egészség, valamint a szabadság képezik. Ezeknek a személyiségi javaknak megsértéséért a jogosultnak egyfelől nemvagyoni kártérítés, pénzbeli elégtétel (a magyar jogban sérelemdíj), másfelől, amennyiben a jogsértésből anyagi kár is keletkezett, vagyoni kártérítés is jár. Az új Ptk.-val ellentétesen, más Ptk.-k szerint, az anyagi kár esetében, elsődleges az előző helyzet helyreállításának szankciója, amennyiben ez lehetséges, ha nem, akkor a pénzbeli kártérítés jogkövetkezménye alkalmazható. Más Ptk.-k szerint a személyiségsérelmek esetében a pénzbeli térítés az elsődleges szankció. Megállapítást nyert, hogy általában a vagyoni kár esetében a Ptk. megfordítva, nem az előző helyzet helyreállítását, hanem a pénzbeli térítés elsődlegességét szorgalmazza. A nemvagyoni, azaz személyiségi sérelmek esetében nyilvánvaló, hogy a helyreállítás legtöbb esetben (például halál, tartós rokkantság okozása) nem valósítható meg. Ennél fogva rájuk nézve marad a sérelemdíj, vagyis a pénzbeli elégtételnyújtás. A nemvagyoni személyiségsérelem szankciói lehetnek nemvagyoni jellegűek, például a behatolás abbahagyására, a személyiségsértő vagy pontatlan sajtóközlemény esetében a helyesbítés közlése, indokolatlan szabadságvesztésre való jogerős büntetőjogi marasztalást követően, a rendkívüli perorvoslat által elért felmentő ítélet közzététele (például a hivatalos közlönyben vagy más hasonló módon).

Ötödik rész

A KÜLÖNLEGES FELELŐSSÉGI ALAKZATOKRÓL ÉS A PROFESSZIONÁLIS FELELŐSSÉGRŐL

I. fejezet

A KÜLÖNLEGES FELELŐSSÉGI ALAKZATOK ESETEIRŐL ÉS SAJÁTOSSÁGAIRÓL

A tágabb értelemben vett különleges felelősségi alakzatokról már volt szó. Itt most csupán emlékeztetünk a lényeges sajátoságokra. Megállapítottuk, hogy közös nevezőjük az, hogy valamely, a Ptk.-ban vagy külön törvényben szabályozott módon, valamely jogi sajátosság tekintetében eltérnek az általános felelősségi alakzattól. Ezek a sajátosságok a következők lehetnek: 1) ténytől függően azonos felelősségi alakzat lehet szerződési és deliktuális. Például a sportfelelősségnél, attól függően, hogy a kár a sportszerződés megszegéséből, vagy a sportrendezvény szervezősi vagy dologi hiányosságaiból ered. Ha a sportkár sportjáték közben történik a sportoló kárfelelőssége attól függ, hogy tiszteletben tartotta-e a sportjátékszabályokat. 2) A különleges kárfelelősségh lehet objektív és szubjektív felelősség, attól függően, hogy a kár veszélyes dolog, üzemi vagy tevékenységből ered. 3) Az „állami" kárfelelősség is különleges, mivel a kár állami szervek (bíróság, közigazgatás) jogellenes eljárásából ered. Itt a felelősség különleges feltétele az, hogy a károsult a jogellenes eljárás miatt elszenvedett kár elhárítása céljából élt rendes jogorvoslati jogával. 4) Az állattartói felelősség akkor áll be, ha az ellátással megbízott tulajdonos elmulasztotta a kötelező megelőzési kötelezettségeinek végzését. 6) Az atomkárért való felelősség külföldön abszolút, igaz pénzösszegben és kárnemek szerint limitált üzembentartói felelősséget von magával. Az abszolút felelősség itt azt jelenti, hogy az erőhatalom közrehatása nem számít kimentő oknak. 7) A különleges felelősségeken belül külön csoportot képez a professzionális felelősség köre, az orvosi, ügyvédi, tanácsadói, mérnöki felelősség. Ezek közös nevezőjeként a kötelem teljesítése szerint az eredmény (Obligation résultée, Ergebnissobligationen, n.) vagy gondossági (más szóval: eszközkötelem – obligation moiyen, fr.) kötelem sajátosságai mutathatók ki. A professzionális felelősség főszabály szerint gondossági kötelemként minősíthető. Ezenkívül ezeknél a felelősségi alakzatoknál a felróhatóság a szakmai, hivatási szabályoktól függ, az tehát, hogy a szakmai-hivatási tevékenységet folytató szakember tartotta-e magát szakmájának, hivatásának szabályaihoz, vagy sem. Ugyanakkor a szakmai-hivatási tevékenység folytatása rendszerint kötelező felelősségbiztosítással jár.

II. fejezet

AZ EGYES PROFESSZIONÁLIS FELELŐSSÉGI ALAKZATOKRÓL

Az orvosi mint pofesszionális (szakmai) polgári jogi felelősség

Az orvosi felelősség sajátosságairól

Az **orvosjog** az orvosi gyógyítói tevékenységre vonatkozó mind magán-, mind közjogi szabályok összessége. Az **orvosi kárfelelősséget** mint az orvosjog fontos magánjogi kérdését a Ptk. (2013) nevesítve nem szabályozza. A Ptk. által szabályozott különleges felelősségi alakzatok körében nincsenek vonatkozó alapvető, alapozó jogszabályok. Igaz, a Ptk. külön figyelmet szentel a személyiségi jogok (élet, testi épség, egészség, emberi méltóság) oltalmának. Ezeket a javakat, a magyar és európai hagyományoknak megfelelően, oltalmi szempontból, a vagyoni jogosultságokkal méltán egyenrangúnak tartja. Az alapvetően szerződési jellegű orvos-beteg közötti gyógykezelési jogviszony keret – azaz kényszerítő jellegű – szabályait, és ezzel együtt az orvosi kárfelelősséget, a Ptk. a kódexen kívüli, Eü. (egészségügyi) törvény szabályozási hatáskörébe utalja.

A magyar és külföldi **orvosjogi irodalom** az orvosi polgári jogi, azaz kárfelelősséget, a **különleges felelősségi alakzatok** körében tárgyalja. Elsősorban **tényállástól függő sajátossága** révén az orvosi gyógyítói tevékenységhez adaptált felelősségi szabályok megkülönböztethetők az **általános** felelősségi szabályoktól. Az orvosi felelősség lehet *szerződési* és *deliktuális* – függően attól, hogy a személyiségi jogsértésre, azaz a kárra, az orvosi kezelési szerződés vagy az Eü. törvény kényszerítő, különösképpen a *betegjogokra* vonatkozó szabályainak megszegése alapján került sor. Az orvosi felelősség lehet *alanyi* (szubjektív) és *tárgyi* (objektív), függően attól, hogy a gyógyítói tevékenység során fokozott kárveszélyt hordozó orvosi eszköz vagy beavatkozás útján történik. A műtéti (invazív) beavatkozás rendszerint ilyen tevékenységnek számít. Az orvosi felelősségre nemcsak akkor kerülhet sor, ha az orvos megszegte a szerződést vagy a

törvényt, hanem akkor is, ha a törvény által elismert *orvosi szakmai és etikai (hivatási) szabályok* megsértésére is sor került. Az orvosi felelősség egyik fontos jellemzője, hogy két fontos szakmai jellegű tényállástól tehető függővé: eredhet *diagnosztikai* tévedésből vagy helytelen *gyógykezelési eljárásból* (gyógyszeres kezelés, vagy invazív beavatkozás). *Komplex,* összetett, halmozott betegség esetén szükséges *több szakosított egészségügyi szakember együttműködése* a megfelelő diagnózis és kezelés kialakítása céljából. Ilyen esetben a felelősség is a többes károkozás szabályai szerint állapítható meg (osztott, vagy egyetemleges felelősség és regresszjog, azaz visszkereseti jog dilemmájával). Az orvosi kezelés összetett voltára való tekintettel, a felelősség alanyait illetően felmerülhet mind a *gyógykezelési, ellátó intézmény,* mind a *kezelőorvos* felelőssége. Az előbbinek a felelőssége különösen akkor érintett, ha a diagnosztikai és kezelési eljárás során az intézmény a szükséges szervezésben mulasztott.

Ezek a jellemzők arra utalnak, hogy az orvosi magánjogi felelősség a **különleges felelősségi alakzatokon belül is sajátosságokat mutat fel**. Az orvosi felelősség a különleges felelősségek körén belül a **professzionális felelősség** körébe tartozik, úgymint az ügyvédi, a mérnöki, a tanácsadói felelősség. Közös nevezője a professzionális felelősségi rendszereknek az, hogy a felelősség külön feltételeit *kódexen kívüli törvény* szabályozza, például az ügyvédi törvény, egészségügyi törvény stb. Közös az is, hogy a professzionális tevékenységek fokozott kockázatai miatt e tevékenységek művelőit a törvény *felelősségbiztosítási* szerződés megkötésére kötelezi. A szakmai felelősségek közös nevezőiként említhető az is, hogy a felelősség nemcsak a törvény és a szerződés, hanem a *professzionális, hivatási szabályok* megszegésére is alapítható. Utóbbi egyúttal egymástól el is választja az egyes professzionális felelősségi alakzatokat: a mérnöki felelősség a mérnöki, az ügyvédi az ügyvédi, az orvosi pedig az orvosi szakmai és hivatási (etikai) szabályok megsértésén alapul. Az orvosi felelősség kiterjed az orvosi *tanácsadásért* való helytállásra is.[549]

[549] Lásd Szalma: *Haftung für Rat,* 65–70.

Az orvosi tevékenység oltalmi céljáról, az orvosi kötelmi kötelezettség jogi természetéről és az orvosi kárfelelősség feltételeiről

Az európai klasszikus **Polgári Törvénykönyvek**, mint a német BGB,[550] a francia Code civil,[551] az osztrák ABGB,[552] a svájci Kt.[553] és nem utolsósorban az új magyar

[550] Lásd a német BGB (Bürgerliches Gesetzbuch, 1896) 253. §-ának (2) bekezdését, mely többek között a testi épség, az egészség és a szabadság, valamint más hasonló személyiségi jog megsértése esetében irányoz elő elégtételnyújtást (Genugtuung, billige Entschädigung in Geld). Lásd pl. Erwin Deutsch: Über Zukunft des Schmerzensgeldes, *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 1998, 291; uő: Die Medizinhaftung nach dem neuen Schuldrecht und nach dem neuen Schadensrecht, *Juristen Zeitung*, 2002, 588. A német kötelmi jog reformjára (Schuldrechtsreform) 2001–2006 között került sor. (Lásd Kohte–MiklilitzRottTonner–Willingmann: *Das neue Schuldrecht – Kompaktkommentar*, Vorwort, p. VII.) (Lásd a további német orvosjogi irodalmat a német jogra vonatkozó részben.) Ez alapjában véve nem érintette a reform előtti BGB kötelmi jogi rendelkezéseit a polgári jog személyiségi és vagyoni jogi oltalmi céljait illetően. Mégis, többek között, annyiban történt változás, hogy a személyiségi jogok oltalmi köre bővült, a nemvagyoni kártérítés és a sérelemdíj szankcióival. Kiemelhető a kártérítési jogszabályok módosításáról szóló törvény (Schadenersatzrecht-Änderungsgesetz, mely 2002. augusztus 1-jén lépett hatályba). Ez bevezette a sérelemdíj pénzbeli térítésének bővítését, ami jelentős hatást gyakorolt az orvosi kárfelelősségi jogra nézve is.

[551] A francia Code civil (Cc, 1804) 2016–2020. évek között nyert jelentős módosításokat. Az élet, egészség és a testi épség megsértése esetében a károsult jogosult a nemvagyoni hátrányokért (dommage moral – erkölcsi kár) járó kártérítésre. Lásd a hivatkozott klasszikus francia jogirodalmat: Szalma: *Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói*, 197–203, a francia jogról szóló cím. A módosított Cc 16-8. szakaszában kifejezetten előirányozza, hogy orvosi gyógykezelés esetében a kezelőorvos köteles a pácienst tájékoztatni betegségéről és a kezelés módjáról. A betegjogokat és az orvosi jogot felölelő külön egészségügyi törvény szabályozza (Code de la santé publique), amely 1110. szakaszának 2. bekezdésében előirányozza, hogy a beteg személyiségi jogait a gyógykezelés során tiszteletben kell tartani. Lásd például Henri–Wiederkehr–Ancel–Tisserand-Martin–Guiomard (eds.) *Code civil*, 2020, 166–167. Lásd a további francia jogirodalmat és praxist e tanulmány francia orvosjogra vonatkozó cím alatt. A francia kötelmi jogi reformról lásd Szalma József: A francia Code civil kötelmi jogi reformjáról, különös tekintettel az új magyar Ptk. korelatív vagy konvergens szabályaira, 1. rész, *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/1, 5–17, 2. rész, *Miskolci Jogi Szemle*, 2022/1, 32–50.

[552] Lásd az OÁPtk. (Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, Ö, 1811) 1325. §-át, mely testi sértés esetében kötelezi a károkozót, többek között a gyógyítási költségek térítésére. A jogirodalom szerint a személyiségi jogok megsértése alatt, többek között, a testi sértést (Körperverletzung) és a halál (Tötung) okozása értendő. Lásd Welser–Zöchling-Jud: *Bürgerliches Recht, Band II*, 2015, 403–418. Lásd a további osztrák orvosjogi irodalmat és praxist e tanulmánynak az osztrák orvosjogról szóló címe alatt.

[553] Lásd Obligationsrecht, OR, svájci kötelmi törvénykönyv (1881, 1911) 47. szakaszát, mely előirányozza a kárfelelősséget (Schadenersatz), elégtételnyújtást (Genugtuung) a testi sérelem és a halál okozásáért. Ugyanakkor a svájci Ptk. (Zivilgesetzbuch, 1907), 28. szakasza pedig az egyéb személyiségi jogok megsértéséből eredő hátrány előidézéséért járó kártérítést, elégtételnyújtást szab meg. Lásd pl., Klaus Hütte – Petra Duksch: Die Genugtuung bei Tötung und Körperverletzung, 3. Auflage, Nachlieferung, 1999; Tercier: La fixation de l'indemnité pour tort moral en cas de lésion corporelles et de mort d'homme, *Festsschrift Assista*, 1989, 143. Lásd a további svájci orvosjogról szóló írodalmat és praxist e tanulmánykötetnek a svájci jogról szóló címe alatt.

Ptk. (2013),[554] a polgári jog oltalmi céljául – a **vagyoni** jogosultságokon és a **szabadságon** túlmenően – az **életet,** a **testi épséget**, az **egészséget** és **az emberi méltóságot** jelölik meg.

A polgári jogi oltalom tehát felöleli nemcsak a vagyoni, hanem a nemvagyoni, azaz a személyiségi javakat is. A **személyiséghez** fűződő jogosultságok (élet, egészség, testi épség, szabadság, emberi méltóság stb.) alapvető jellemzője, hogy szigorúan a *személyiséghez* fűződnek, *nem forgalmazhatók* (jogügyleti úton nem idegeníthetőek el, nem örökölhetőek), minden *természetes személyt* (egyesek közülük a jogi személyt is) *születéstől* (jogi személy esetében alapítástól) kezdődően egyaránt megilletnek.[555]

A polgári törvénykönyvek közös nevezője, hogy az **orvosi műhiba** (téves diagnózis, kezelés, helytelen, avagy jogellenes invazív beavatkozás miatti egészségkárosodás, életvesztés) következtében beálló vagyoni és nemvagyoni **kár** (azaz személyiségi jogsérelem) is egyaránt térítendő. Azzal a kiegészítéssel, hogy az élet, a testi épség és egészség megsértése esetében a személyiségsérelem sajátos elvek, mércék szerint pénzbeli (Schmerzensgeld, sérelemdíj) vagy más kárpótlási módszer, mérce (például a sérelem jelentősége, intenzitása és tartama, a szubjektív felróhatóság – vétkesség – foka) alapján történik, az ebből eredő vagyoni kár (például keresménykiesés miatt, gyógyítási költségek) térítése pedig az általános kártérítési szabályok szerint valósítható meg.

Az orvosi felelősség főszabályként gondossági és nem cél- (eredmény) kötelem. **Az orvosi felelősség különleges feltételei.** Arra való tekintettel, hogy az orvosi kárfelelősség mint különleges (professzionális) felelősség, alapvetően gondossági kötelem, az orvosnak, az orvosi szakmai szabályokkal összhangban, mindent meg kell tennie a hozzá forduló beteg gyógyulása, fájdalmának megszüntetése vagy csökkentése és életének mentése érdekében. Tehát az orvosi felelősség kellő gondosság tanúsításának mulasztása esetén áll be. Ez a gondosság azonban nem egyszerű, köznapi értelemben vett gondosság (olyan, amilyet a figyelmes ember a saját érdekében tesz – diligens pater familias gondossága), hanem ennél magasabb szintű elvárás teljesítését jelenti. Vagyis, olyan magatartásról van szó, amely megfelel a szakma és hivatás a köznapinál szigorúbb, speciális követelményeinek. Az **orvos** tehát a szakmai gondosság fokozott követelményének elmaradása esetében, általában véve, **akkor felelős**, ha a beteg kezelése során a)

[554] Lásd a Ptk. 2:43. §.ának (1) bekezdését, mely szerint személyiségi jogsértésként minősül, többek között, az élet, a testi épség és egészség megsértése. A magyar Btk. (2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről) XV–XVII. fejezeteiben szabályozza az élet, a testi épség és egészség elleni bűncselekményeket.

[555] Lásd Szalma: *Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói,* 11–75; uő: *Pravo ličnosti i /(ili) lična prava – sa posebnim osvrtom na evropsko*, 365–406.

nem járt el összhangban az *orvosi etika* szabályaival; b) amennyiben a kezelés közben nem tartotta magát az orvosi protokollhoz, azaz az adott helyzetben a gyógyítás *szakmai elvárásaihoz* (beleértve a diagnosztikai és gyógykezelési fázist); c) amennyiben a betegnek betegségéről és kezeléséről nem nyújtott a betegnek kellő kötelező, azaz teljeskörű *tájékoztatást*; d) amennyiben nem nyújtott a betegtájékoztatási eljárásban kellő tájékoztatást a *kockázatokról* és a lehetséges *mellékhatásokról*; e) amennyiben a kezelés módjához, az orvosi beavatkozáshoz nem nyert a betegtől *egyetértést;* f) vagy a *több* lehetséges *gyógymód* esetén nem nyújtott lehetőséget a páciens *választására.* Egyszóval, a beteg irányában az orvosi hivatás és szakma, emelt szintű gondossági kötelem teljesítését igényli, az **emberi élet és egészség megmentése** céljából. Ezenkívül az orvos magánjogi értelemben vett felelősségének általában elismert és alkalmazott lényege az, hogy az **orvos kötelmi kötelezettsége jogi természete szerint** rendszerint nem eredmény-, hanem ún. eszközkötelem. Az *eredménykötelmek* olyan kötelmek, amelyeknél a kötelmet a kötelezett akkor teljesíti, ha a végleges cél, adott esetben az emberi élet és egészség oltalma, megvalósult a kezelés során. Az *eszközkötelem vagy gondossági kötelem* olyan kötelem, amelynél azon van a hangsúly, hogy a kötelezettnek mindent meg kell tennie, amit az adott helyzetben, az adott körülmények közepette nyújthatott azért, hogy elérhesse a végleges (gyógyulási) célt, ám amennyiben mindez (szakmai és hivatási igyekezet, gondossági kötelezettség betartása ellenére) nem sikerült, nem vonható (kár-) felelősségre. Az új Ptk. hasonlóképpen, mint más európai Ptk., a személyiségi jogosultságok körében szavatolja a testi épséget. Minden orvosi invazív beavatkozás gyakorlatilag a testi épség megsértésével történik. Ezért szükséges a sebészeti beavatkozásoknál, feltéve, hogy a beteg tudatánál van, a beteg egyetértésére. Enélkül az orvosi invazív beavatkozás testi sértésnek számít.

Az orvosi felelősség kimentő okai. Mint általában minden kárfelelősségnél, az orvos is rendszerint *egészében* vagy *részben* **kimentheti** felelősségét, ha a kárt kizárólag *erőhatalom* (például árvíz, villámcsapás, földrengés) okozta, ha a kár az orvosi *műszer, gyártói hibából* eredően állt be, ha a beteg nem tartotta magát az *orvosi utasításokhoz* (önhiba). Hozzáfűzhető, hogy az új magyar Ptk. az erőhatalmat mint általános kimentő okot nem szabályozza, feltéve, ha a törvényhozó az erőhatalom alatt az előreláthatósági klauzulát érti, bár a kettő közötti különbség nyilvánvaló. A magyar Ptk. szerinti *előreláthatósági klauzula (korlát)* azt jelenti, hogy a károkozó (esetünkben az orvos) nem felelős azért a kárért, amelyet a károkozás időpontjában nem láthatott előre vagy nem volt köteles előre látni. Utóbbi definícióból kiindulva, nézetem szerint, a kettő között, egyes megegyező elemek mellett, jelentős a különbség: az előreláthatósági korlát a felelősség mértékére vonatkozik, szemben a vis maiorral, mely a felelősség kizárásához vezet. Ha a kárt

kizárólag *harmadik személy* okozta (például orvosi műszergyártó, gyógyszergyártó), akkor a harmadik személy, ha a harmadik személy és az orvos együttesen okozták, a felelősség a hozzájárulás arányában osztott, vagy (a magyar jogban, a többes károkozás szabályai szerint) egyetemleges. Egyes jogrendszerekben az orvosi felelősség elvben akkor is kimenthető, ha a beteg *egyetértését* adta a javasolt orvosi eljárás alkalmazására, feléve, hogy az orvos figyelmeztette a beteget a kockázatokra. A különböző jogrendszerekben a törvény előfordulóan előírja, hogy a kárért, legalábbis primárisan (elsődlegesen) az egészségügyi ellátó *intézmény* felelős, például ha a betegjogok megsértésére és ezzel együtt a kár beálltára, az intézmény szervezési hiba okánál fogva került sor. A legtöbb jogrendszerben az egészségügyi intézménynek azonban ilyenkor *regresszjoga* (visszkereseti joga) keletkezhet a kezelőorvos iránt, ha ő (az orvos) a kárt szándékosan vagy súlyos gondatlanságból okozta. Az orvosi felelősség lényeges sajátosságát képezi a rendszerinti, legtöbb jogrendszerben, így a magyar jogban is előírt, *kötelező felelősségbiztosítás*.[556] Az orvos azonban minden esetben közvetlenül is perelhető, passzív perbeli legitimációja adott a beteg felperesi perjogi diszponálása alapján.

Az orvosi felelősség és a többes károkozás. Az orvosi felelősségnél is felmerülhet a **többes károkozás** esete, tekintve, hogy az orvosi diagnózis és kezelés, különösen összetett, több megbetegedést is magában foglaló szimptóma (tünet) esetében, gyakorta több orvosi szakosítás együttműködését, *konzíliumot* követel meg. A magyar jogban a többes károkozás általános esetében a Ptk. a szokásos, primárisan *osztott* felelősség helyett, elsődlegesen *egyetemleges* felelősséget irányoz elő. Bár ez vitatott és vitatható megoldás, figyelemmel az okkiválasztó elméletek értelmében a döntő ok elméletére, például ha a több orvosi közreműködő hozzájárulása minimális és a kezelőorvos műhibája járult hozzá az egészségkárosodáshoz, akkor a döntő ok elmélete szerint akár az osztott felelősség is kizárt és az egyedi felelősség kerül alkalmazásra. Ha azonban a több kezelő mulasztása, tévedése egyaránt hozzájárult az egészségkárosodáshoz, az egyetemlegesség helyett méltányosabb az oksági és vétkességi arányban történő felelősségmegosztás, feltéve, hogy a hozzájárulás aránya megállapítható. De lege ferenda, az egyetemlegesség csupán akkor indokolt, ha a hozzájárulási arány nem állapítható meg, vagy amennyiben a törvény ezt kifejezetten adott eset körülményeire való külön tekintettel elő irányozza.[557]

[556] Lásd Szalma József: *A biztosítási szerződés – A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban,* Budapest, KRE ÁJK – L'Harmattan, 2020, például egészségbiztosítás: 51.

[557] Lásd Szalma József, Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség a többes károkozás esetén – különös tekintettel az új Ptk. rendelkezéseire, *Magyar Jog*, 2016/6, 321–328; uő: Solidary and Divided Liability of Joint Tortfeasors: with Special Regards to the Provisions of the New Hungarian Civil Code, *Journal on European History of Law,* vol. 8, 2017/1, 66–75.

Az orvosi felelősség osztályozása. Általában, az orvosi felelősség[558] – különösképpen kárfelelősség, polgári jogi, elméleti szempontból szemlélve – a következő mércék szerint osztályozható. Attól függően, hogy az orvosi jogellenes magatartás a gyógykezelési szerződés vagy az egészségügyi törvényben megszabott kényszerítő jellegű törvényi jogszabályok megszegéséből keletkeztek a (személyiségi, azaz nemvagyoni és vagyoni) károk, megkülönböztetjük az (orvosi) *szerződési* (szerződésszegés esetében)[559] és a *deliktuális* (törvényszegés esetében) felelősséget. Attól függően, hogy az orvosnak (szubjektív szempontból) felróható-e a kár, vagy pedig a kár veszélyes üzem, azaz dolog (például sugárzásveszélyes orvosi műszer) vagy (például invazívív) gyógyítói tevékenység hatására jött létre, megkülönböztetjük a *szubjektív* (alanyi) és az *objektív* (tárgyi vagy veszélyes üzemi) orvosi felelősséget. Függően a gyógykezelési eljárás szakaszától, megkülönböztethető a *diagnosztikai* és a *kezelési* tévedések miatti orvosi felelősség, a *prenatális* (embrionális) beavatkozások iránti felelősség, a *szervátültetéssel* kapcsolatos felelősség, a *sebfertőzés* iránti felelősség stb. A gyógykezelés módjától függően megkülönböztetjük az *invazív* (műtéti) és a nem *invazív* (v. gyógyszes) eljárások iránti felelősséget. Az orvosi felelősségen túlmenően a *gyógyszergyártó*, továbbá az *orvosi műszerek* gyártójának, előállítójának (termékhiba miatti) felelőssége is felmerülhet. Az orvosi felelősség alatt értjük az *orvosi műhibák* iránti felelősséget, mely elsősorban a téves, hibás, vagy jogellenes gyógyszeres vagy főszabályként invazív kezelés során merülhet fel.

Az orvosi kárfelelősség a magyar jogban és az egyes kontinentális európai jogrendszerekben

Tanulmánykötetünk e részében a kontinentális európai nemzeti jogrendszerekben az orvosi kárfelelősség **közös nevezőit** és egymástól **eltérő** elemeit vizsgáljuk. Előrebocsátható, hogy a nemzeti szabályozásokban többek között közös

[558] A magyar jogban lásd Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog*, Budapest, Szent István Társulat, 2007, 86–90. Lásd továbbá Gyöngyösi Zoltán: *Az élet és test feletti rendelkezések joga*, Budapest, HVG-ORAC, 2002, 29–58; Törő Károly: *Az orvosi polgári jogi viszony – az orvosi tevékenység polgári jogi vonatkozásai*, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1965; uő: *Orvosi jogviszony*, Budapest, KJK, 1986; uő: *Személyiségvédelem a polgári jogban*, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1979; uő: Személyiségvédelem a születés előtt, *Jogtudományi Közlöny*, 1988/3, 118–124; Petrik Ferenc: *Kártérítési jog – Az élet, a testi épség, egészség megtsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, Budapest, HVG-ORAC, 2002; Petrik Ferenc – Köles Tibor: *Orvosi műhiba perek*, Budapest, HVG-ORAC, 1999; Petrik Ferenc: *Személy vagy személyiség*. A további magyar jogirodalmat lásd e tanulmánynak a magyar jogra vonatkozó címe alatt.

[559] Lásd pl. Szalma: *Felelősség a szerződésszegésért*, 2015, 335–353, az ebben hivatkozott jogirodalmat.

nevezőnek tekinthető, hogy a *szabályozási „hatáskör" megoszlik* egyfelől a *polgári törvénykönyv*, másfelől a külön *egészségügyi törvény* között. Így attól függően, hogy adott egészségügyi káresemény a kárfelelősségre vonatkozó általános, vagy különleges körülményeket tartalmaz, alkalmazásra kerül a Ptk., valamint a külön törvény. Egyéb közös nevező és sajátos szabályozás részleteinek áttekintése céljából elengedhetetlen az *egyes országok* szerinti szabályzás bemutatása és elemzése, elsőként külön figyelemmel a magyar jogra.

Az orvosi kárfelelősség a magyar magánjogban, mint különleges felelősségi alakzat

Az orvosi kárfelelősség, azaz az orvosi műhibáért való felelősség jogi szabályozására a modern magyar jogban első ízben a *közegészségügy rendezéséről szóló 1867. évi XIV. törvényben* került sor.[560] A századforduló magyar orvosjogában (1900–1904), szinte majdúgy, mint napjainkban, számos orvosi műhiba per volt – akkoriban (is) főként a szülészeti praxist illetően. Vitatott volt, hogy a felelősség megállapítása céljából csakis és kizárólag az orvosi szakma szabályai legyenek mérvadóak. Az orvosszakma egy része emellett kardoskodott. A szakértői véleményezések alapján azonban, amelyek rendre arra utaltak, hogy az orvos adott esetben a szakmai szabályok szerint járt el, orvosi felelősségre vonás csupán nagyritkán fordult elő. A Magyar Jogi Lexikon vonatkozó, ma is figyelemre méltó szócikkében, a szerző (Schächter Miksa) arra hívja fel a figyelmet, hogy az orvosi ismeretek változnak, gyakran vitatottak, ezért a jogellenesség megállapításánál nem csupán az adott orvosi ismeretek betartását kell figyelembe venni, hanem az adott gyógyítói körülmények alapos vizsgálatát is el kell végezni, különösképpen az életre és egészségre nézve előfordulóan kárveszélyes invazív beavatkozásoknál. A Lexikon egyébként felhívja a figyelmet az orvosi titoktartás kötelezettségének betartására is.[561] A 20. század negyedik évtizedében fogant kitűnő monografikus magyar jogirodalmon belül kiemelhetők Kassai Béla és Szőke Sándor orvosi felelősségről szóló munkái.[562]

[560] Lásd Zákány Judit: *Felelősségi viszonyok és konfliktuskezelési lehetőségek az egészségügyi szolgáltatások területén a nemzetközi összehasonlítás tükrében*, doktori (Phd) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem ÁJK, 2014, 34.

[561] Lásd Schächter Miksa: Orvosi műhiba, in Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*, V. kötet, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1904, 731–733.

[562] Lásd Kassai Béla – Szőke Sándor: *Az orvosi felelősség*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Intézete, 1938, 20.

A hatályos magyar jogban az orvosi felelősséget az *egészségügyről szóló 1997. évi CLIV.* (időközben többször módosított és kiegészített) *törvény* szabályozza. E törvény 77. §-a tanúskodik az orvosi felelősség lényeges, sajátos, különleges felelősségi ismérveiről. Ugyanis a törvény megszabja, hogy: „Minden beteget – az ellátás igénybevételének jogcímére tekintet nélkül – az elvárható *legnagyobb gondossággal*, valamint a *szakmai* és *etikai* szabályok, illetve irányelvek betartásával kell ellátni." Ehhez fűződik az a vhr.-jellegű kormányrendelet, mely az egészségügyi szolgáltatás közelebbi feltételeit szabályozza, amelyek nélkül nem adható ki *működési engedély*. E jogszabályok értelmében az orvost egyformán kötelezik a törvényi jogszabályok, függetlenül attól, hogy a gyógyítási tevékenység köz- vagy magán egészségügyi ellátó rendszeren belül történik. A magyar orvosjogi, különösképpen *kárfelelősségi monografikus és tanulmányi irodalom* nemzetközi mércékkel mérve is rendkívül gazdag és értékes, árnyalt, mely kiterjedt az orvosi kárfelelősség szinte minden jogelméleti és jogalkalmazási kérdésére (például az orvos kötelezettségei; a betegjogok, a betegtájékoztatás; oksági [okozati] kapcsolat az orvosi [hibás] kezelés és az egészségkárosodás között; vagyoni és nemvagyoni [személyiségsérelmi] kárfelelősség; orvosi felelősségbiztosítás; az egészségszolgáltatók és az orvos felelőssége; a beteg közrehatása; orvosi műhiba; orvosi titoktartás, a kárfelelősség mértéke, sérelemdíj, stb.).[563]

Az orvosi felelősség mai *bírói gyakorlatának* szentelt munkák tanulságai szerint a születési perek esetén a császármetszési indikációk mellőzésével a ha-

[563] Lásd Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog – Hipokratésztől a klónozásig* , Budapest, Szent István Társulat, 2007, 71; Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, Budapest, HVG-ORAC, 2004; ennek 2. átdolgozott és bővített kiadása: 2010; uő: Az orvos felelőssége a tájékoztatás elmulasztásáért, *Lege Artis Medicinae*, 2001/1, 27–30; Fézer Tamás: *A nemvagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban,* Budapest, HVG-ORAC, 2011, 385; Sótonyi Péter (szerk.): *Orvosi felelősség*, Budapest, Semmelweis, 2006; Pethő András: Az egészségügyi szolgáltató kárfelelősségi kimentésének nehézségei, *Állam- és Jogtudomány*, LX. évfolyam, 2010/2., 50–60; Pribula László: Az okozatosság értelmezésének változása az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelőssége körében, *Jogtudományi Közlöny*, 2011/4, 243; Hídvéginé Adorján Lívia – Sáriné Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben,* II., Budapest, Medicina, 2013, 34–35; Lomnici Zoltán: *Az orvoslás joga. Kommentár a gyakorlat számára*, Budapest, Lélekben Otthon, 2009; Németh Antónia: *Polgári jogi felelősség és felelősségbiztosítás az orvosi jogban*, Polgári jogi dolgozatok, Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet – ELTE ÁJK, 1993, 306; Kis Katalin – Nosztáth Ágnes: Műhibák és hibáztatások, *Med et Jur,* 2010/2, 27–30; Harmat György: Az orvosi felelősségbiztosítás kérdései és lehetséges válaszai, *Egészségügyi Gazdasági Szemle,* 2003/6, 36. A *büntetőjogi* felelősségre nézve lásd Navratil Zoltán – Dezső László: Az orvos büntetőjogi felelőssége, *Justum, aequm salutare*, 2009/1, 203–214; Mészáros Bence: *Primum non nocere – Az orvos büntetőjogi felelősségéről*, in *Dezső László Emlékkönyv*, Pécs, 2005; Heinerné Barzó Tímea: Az egészségügyben érvényesülő szerződési viszonyok és felelősségi kérdések sokszínűsége, *Miskolci Jogi Szemle,* 15. évf., 2020/3, 27–34; uő: Felelősségi alapkérdések az egészségügyben, *Ügyvédek Lapja,* Miskolc, 2020/1, 40–46.

gyományosan levezetett szülés miatt károsodott magzat indokolta az orvosi kárfelelősséget.[564] Egy másik praxiselemzés szerint az elemzett 54 perből 17 szülészeti – nőgyógyászati, 13 pedig sebészeti területekhez kapcsolódik.[565]

Az orvosi kárfelelősség a **különleges felelősségi alakzatok** körébe tartozik, mert eltér az ún. *általános felelősségi szabályoktól.*[566] Az új Ptk. deliktuális felelősségre vonatkozó szabályai körében megkülönböztethetők az általános és a különleges felelősségi alakzatok. A Ptk. átalános felelősségi alakzatát a deliktuális felelősség szabályai képezik, mivel a szerződési felelősség esetében ezeket a szabályokat kell értelemszerűen alkalmazni, ha a szerződési felelősségre vonatkozó szabályok[567] mást nem írnak elő. A Ptk. a különleges felelősségi alakzatok körébe sorolja a veszélyes üzemi felelősséget,[568] az épületkárokat,[569] az állattartói felelős-

[564] Lásd Veszprém Megyei Bíróság, Pf. 20 240/1998. Lásd Zákány: *Felelősségi viszonyok és konfliktuskezelési lehetőségek*, 38.

[565] Lásd Bartha Ferenc – Sándor Judit: *Egészségügyi tevékenység – a polgári jogi felelősség (tapasztalatok a peres eljárások gyakorlatából),* I. kötet, Budapest, Országos Információs Intézet és Könyvtár, 1990, 80; Zákány: *Felelősségi viszonyok és konfliktuskezelési lehetőségek*, 36. Lásd a további magyar orvosi kárfelelősségi irodalmat: Martini Zoltán: Gondolatok az orvosi perekről, *Bírák Lapja,* Budapest, 1996/3–4, 224; Simon Tamás: *Az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelősségének vizsgálata a felperesek szemszögéből, avagy az „orvosi műhiba" kínos, küzdelmes, kellemes, kényelmes, kaotikus és kívánatos-kérdéses korszakairól,* előadás, digitális formában, Budapest, Fórum Európáért Alapítvány, 2002; Pilling János – Erdélyi Kamilla: Az egészségügyi perek kommunkiációs vonatkozásai, *Orvosi Hetilap,* 2016/17, 654–658; Kemenes István: *Az orvos kártérítési felelősségének egyes kérdései. A Szegedi Ítélőtábla 2007. november 15. napján tartott kollégiumi üléshez készült előterjesztés és véleményjavaslat,* Szeged, 2007, 1–16; Pribula László: A gyógyulási esély elvételének értékelése a bírói gyakorlatban, *Med. et Jur.,* 2017/5, 9–12; Szűcs Péter: A beteg közrehatásának értékelése „műhiba" perekben, *Med et Jur,* 2017/4, 6; Havasi Péter: Összefoglaló jelentés az orvosi műhiba perek gyakorlatáról, *Jogorvoslat,* 2009/1, 11; Sándor Judit: *Gyógyítás és ítélkezés,* Budapest, Medicina, 1997, 50.

[566] Lásd a Ptk. negyedik könyvét: Felelősség szerződésen kívül okozott kárért, ebben a XXVI. címet: A kártérítési felelősség általános szabálya és közös szabályai (a károkozás általános tilalma, a jogellenesség és a kimentő okok, előreláthatóság, a kártérítési kötelezettség terjedelme és a teljes kártérítés, a károsodás veszélye, többek közös károkozása, a kártérítés módja, elévülés, Ptk. 6:518–6:534. §-ok).

[567] A szerződési felelősség a szerződés megszegéséből ered, mégpedig nemteljesítés, hibás és késedelmes teljesítés következtében. Lásd a Ptk. X. cím: A szerződésszegés, 6:137–6:186. §-ait. A szerződési felelősségnek a deliktuális felelősséghez képest számos sajátossága van, amik zömükben a felelősségkizáró, felelősségkorlátozó klauzulákhoz fűződnek, beleértve a kötbért (Ptk. 6:186) és a jogvesztés kikötését (Ptk. 6:190). De ide tartoznak a kellék- (Ptk.ad 6:159), termék- (Ptk. ad 6:168), jogszavatossági (Ptk. ad 6:175) és a jótállási (Ptk. ad 6:171) szabályok is. A szerződésszegésből eredő kártérítési kötelezettség teljesítése nem mentesít a teljesítési kötelezettség alól, kivéve a kötbért, lásd a Ptk. 6:187. §-ának (2) bekezdését. A kötbér sajátossága az, hogy fizetendő akkor is, ha a szerződésszegést követően nem állt be kár, de ha beállt, ennek mértékétől, nagyságától függetlenül a kikötött kötbérösszeg fizetendő, továbbá a kötbér kifizetésével a kötelezett mentesül a teljesítés alól. Lásd Szalma: *Gondolatok a kontraktuális és a deliktuális felelősségről,* 209–226.

[568] Ptk. ad 6:535. § (veszélyes üzemi felelősség).

[569] Ptk. ad 6:560. § (felelősség az épületkárokért).

séget,[570] a jogszerű károkozásért való felelősséget,[571] a termékfelelősséget,[572] a másokért való felelősséget[573] és a közigazgatási, bírói, ügyészségi, közjegyzői, végrehajtói jogkörben okozott károkért való felelősséget.[574] Ezek között azonban, mint fentebb már említést nyert, a Ptk. nem tesz külön említést az orvosi felelősségről. A Ptk. különleges felelősséget jelentő köre azonban nem tekinthető teljesnek, így ezt pótolják a vonatkozó, kódexen kívüli külön törvények. Az ügyvédi törvény az ügyvédi felelősséget, a sporttörvény a sportfelelősséget, az atomkárokért való felelősséget az atomtörvény, a munkajogi felelősséget a munkajogi törvény stb. szabályozza. Ez a helyzet az orvosi felelősséget illetően is, a szabályozás mérvadója a kódexen kívüli külön törvény, az Egészségügyi törvény (Eü. törvény).[575]

A doktrína a különleges felelősségi alakzatokra nézve rendszerint csupán azt a közös nevezőt állapítja meg, hogy ezek felelősségi szabályai a felelősségi feltételek módját és mértékét illetően *eltérnek az általános* szabályoktól. Így például a deliktuális felelősség körében a veszélyes üzemi, vagy objektív felelősségnél a szokásos szubjektív[576] felróhatóságot (vétkességet) nem szükséges bizonyítani, mivel ez az ún. vétkesség nélküli (okozatossági) felelősség körébe tartozik. Ilyen eltéréseket mutat a termékfelelősség, vagy akár a sportfelelősség is, ahol a tényállási, oksági körülményektől függően szerződési és deliktuális felelősség is fennforoghat. A sportfelelősségnél a sportszabályok megsértéséből eredő károkról és kárfelelősségről van szó, ami lehet szerződésszegési és deliktuális felelősség, továbbá a szubjektív mellett objektív felelősség, ha a kárt a sportban fokozottan veszélyes tevékenység, avagy veszélyes sportszer használatából ered. Maga az orvosi felelősség is körülményektől függően lehet objektív (amennyiben a gyógyítás fokozottan veszélyes gyógyeszköz, avagy műveletből áll), avagy szubjektív, vétkességen, azaz szubjektív felróhatóságon alapuló. Utóbbinál azonban különbséget kell tenni az elvárható gondossági magatartástól való eltérés és a valóságos

[570] Ptk. 6:562. § (felelősség az állatok károkozásáért).

[571] Ptk. 6:564. § (kártalanítás a jogszerű károkozásért).

[572] Ptk. ad 6:550. § (felelősség a termékhibáért).

[573] Ptk. ad 6:540. § (felelősség más személy által okozott kárért: (a) a munkáltató felelőssége az alkalmazott által harmadik személynek okozott kárért, (b) a megbízó felelőssége a megbízott által harmadik személynek okozott kárért). Ide sorolható azonban a Ptk. ad 6:544. §-a által előirányzott (c) vétőképtelen kiskorú által okozott kárért való felelősség is, mely esetben a gondozó a felelős.

[574] Lásd a Ptk. 6:548. §-át (felelősség közhatalom gyakorlásával – közigazgatási, bírói, ügyszségi közjegyzői és végrehajtói jogkörben okozott kárért).

[575] Lásd 1997. évi CLIV. törvényt az egészségügyről (a továbbiaktban: Eü. törvény, főbb módosítások: 2007. évi I. törvény, 2013. évi CXXVII. törvény, 2015. évi LXXVII. törvény, 2017. évi XLIV. törvény, 2019. évi CXXI. törvény, 2020. évi XIX. törvény, 2020. évi LVIII. törvény).

[576] Lásd Prütting–Wegen–Weinreich: BGB Kommentar, 1542, a kommentárban: 152, 163 169. széljegyzetszámmal ellátott szöveg. Ugyanakkor, lásd. a német BGB 833. §-ának (1) bekezdését.

szubjektív felelősségtől, amikor is szándékosságról van szó. Ez a különbségtétel lényeges lehet a regresszjog esetében, vagyis akkor, amikor a törvény szerint elsődlegesen az egészségügyi ellátó felelős. Ilyenkor felmerülhet az intézmény regresszjoga az orvos iránt. Egyébként, azon túlmenően, hogy a különleges felelősségi alakzatok szabályai eltérnek az általános kárfelelősségi rendelkezésektől, az említetteket nem számítva, legtöbbször nincs közös nevezőjük. Ezeket az eltéréseket egyenként nevesítve, vagy a Ptk., vagy a külön törvény szabja meg.

A különleges felelősségi alakzatokon belül az orvosi felelősség besorolását illetően van még egy szűkebb meghatározó, nevezetesen az, hogy az ún. **professzionális** (szakmai, hivatási) felelősségi alakzatok körébe tartozik, úgy mint például az ügyvédi, a mérnöki és a tanácsadói felelősség. Ezen osztályozási, besorolási szűkítés azt jelenti, hogy a professzionális felelősségek esetében a jogellenesség ténye közvetlenül nemcsak a jogszabályellenes, hanem *professzionális szabályokkal* (ügyvédi etika, orvosi etika, gyógyítási szakmai szabályok, építészeti szabályok) ellentétes magatartást jelent – igaz, a jogszabályok (Eü. törvény) rájuk való utalása alapján. A professzionális felelősség közös nevezője az, hogy az *elvárt magatartás szigorúbb*, azaz a szakmai szabályok emelt szintű követelményéhez fűződő. Az ügyvédnek ismernie kell a legújabb jogszabályokat, az orvosnak a legeredményesebb, legújabb gyógyítási eljárásokat, gyógyszereket. Az orvosi diagnosztikai és gyógyítási tevékenység (orvosi ellátás) során az elvárható magatartás szintje emeltebb, mint a mindennapi egyéb tevékenységben szokásos. Tehát az orvos, például a sebész a gyógyító tevékenysége során a szakma legmagasabb szintű követelményeit, tudományos ismereteit kell tiszteletben tartsa.[577]

Az orvosi kárfelelősség a német jogban

A német jog az orvosi kárfelelősség fogalma alatt az *orvosnak a páciens iránti polgári jogi felelősségét* érti, amely az orvos *gondossági kötelezettségének* (Verletzung der ärztlichen Sorgfaltspflichten) *megszegéséből* ered. Főszabály szerint amennyiben az orvosi vállalkozói, szolgálati szerződés (Dienstvertrag) mást nem ír elő, az orvos nem tartozik eredménykötelemmel, vagyis a gyógyulás elérésével. Az orvosi kötelezettség főszabály szerint arra szorítkozik, hogy e cél elérése érdekében a gyógyító eljárás során az orvos arra törekedjen, hogy a legmagasabb szintű szakmai elvárásoknak megfelelő szakmai igyekezettel és eljárással a panaszok megszűnjenek vagy csökkenjenek. Az orvosnak tartania kell magát a medikai (orvosi) szakmában, hivatásban elfogadott sztenderdekhez (Fachstandard), mér-

[577] Lásd pl. Guhl: *Das schweizerisches Obligationenrecht*, 549–550.

cékhez. A jogirodalom utal arra, hogy minden orvosi intézkedés hatást gyakorol az életfolyamatra (Lebensvorgänge), vagy megsértheti a páciens testi épségét (körperlicher Integrität). Ha az orvosi *beavatkozás jogellenes*, kimeríti a polgári jogi (BGB, 823. par.)[578] és a büntetőjogi értelemben (StGB, 220. par.)[579] vett *testi sértés* tényállását. Ezért a páciensnek ezen intézkedésekkel kapcsolatban széles körű *tájékoztatási* joga van, és ezek ismerete hiányában *egyetértése* nélkül jogszerűen nem valósítható meg. Az orvosi felelősség az orvosi kötelezettségek és egyéb kötelezettségek megszegéséből, így – többek között – az orvosi *dokumentálási* kötelezettség hibáiból (Dokumentationsfehler) ered. Ha az orvosi *kezelési hiba* megállapítást nyer, a páciens számára rendelkezésre áll az ebből bekövetkező *vagyoni és nemvagyoni kár* térítésének igénylése. A praxis szerint a vagyoni kártérítés felöleli a keresménykiesést, a háztartás vezetésével kapcsolatos költségeket, a gyógyszerköltségeket, az ápolási költségeket, a járadékkárokat (Rentenschäden), az utazási költségeket stb. A személyiségi jogok megsértése miatt járó nemvagyoni kártérítés *sérelemdíj* fizetésére való marasztalás útján történik. A sérelemdíj összege függ a sérelem nemétől. Az arányokat illetően csupán egy példa a bírói gyakorlatból: A gieseni Tartományi Legfelsőbb Bíróság egy esetben, más térítés mellett, igaz, súlyos esetben, csupán a sérelemdíjat illetően a klinikát 800.000 eurós összegben marasztalta.

Attól függően, hogy az orvos a gyógyítói szerződést vagy a törvény kényszerítő jellegű szabályait szegte meg, a hagyományos német jogban az orvosi kárfelelősség lehet szerződési vagy deliktuális. Újabban azonban, különösképpen a német kötelmi jogi reformot követően (2001–2006), a fejlődési irány a *szerződési* felelősség felé irányul. A német legfelsőbb bírósági gyakorlat fejlődésmenetének eredményei szerint sok tekintetben – szinte esettípusok szerint, a körülmények

[578] Lásd az orvosi *magánjogi* felelősségről szóló újabb német *monografikus* és BGB kommentár irodalmát: Karl Otto Bergman: *Die Azthaftung. Ein Leitfaden für Ärzte und Juristen*, 4. Auflage, Berlin, Springer, 2014; Alexander P. Ehlers – Maximilian G. Broglie (Hrsg.): *Arzthaftungsrecht, Grundlagen und Praxis*, 4. Auflage, München, Beck, 2008; Geigel Wolfgang Wellner: *Haftungsprozess*, 25. Auflage, München,Beck, 2008; Hans-Peter Greiner (Bearb.): *Arzthaftungsrecht – Aktuelles Recht für die Praxis,* 6. Auflage, München, Beck, 2009; Dieter Giessen: *Arzthaftungsrecht, Die zivilrechtliche Haftung aus medizinische Behandlung in der Bundesrepublik Deutschland, in Österreich und Schweiz,* 5. Auflage, Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007; Otto Palandt (Begründer): *BGB Kommentar mit Nebengesetzen,* 70. Auflage, München, 2011, Par. 823. BGB, Randnummer 134; Therese Rieger: *Die historische Entwicklung der Arzthaftung*, Diss., Universität Regensburg, 2007; Erich Steffen – Burghard Pauge: *Arzthaftungsrecht, Neue Entwicklungslinien der BGH-Rechtsprechung,* 12. Auflage, Köln, RWS Verlag, 2013; Rüdiger Martis – Martine Winkhart-Martis: *Azthaftungsrecht, Fallsgruppenkommentar,* 3. Auflage, Köln, 2010; Burghard Pauge – Thomas Offenloch: *Arzthafungsrecht, Neue Entwicklungen in der BGH-Rechtsprechung,* 14. neubearbeitete Auflage, Köln, RWS Verlag, 2018.

[579] Az orvos *büntetőjogi* felelősségéről lásd például Wolfgang Bauer: *Die strafrechtliche Beurteilung des ärztlichen Heilengriffs,* Hamburg, Verlag Dr. Kovač, 2008.

messzemenő figyelembevételével – rendkívül árnyaltnak tekinthető. E bírósági gyakorlat megkülönbözteti az orvosi felelősség területén a *közjogi* és *magánjogi* felelősséget, a *diagnózisért* és a *kezelésért* való felelősséget, a *primáris* (szerződés teljesítésért való, például stipulatio poene) és a *szekundáris* (beállt kárért való) felelősséget. Jelentős bírói praxis alakult ki az ún. *kórházi higiéniai* esetek kapcsán. Az elmélet és a gyakorlat megegyező álláspontja szerint a felelősség eredhet a *tájékoztatási* kötelezettség megszegéséből; a téves diagnózisból; a gyógykezelési, főként *invazív* (műtéti) eljárás során elkövetett orvosi műhibából; az *orvosi dokumentáció* vezetésének mulasztásából. A felelősség jogcímét, jogalapját a német BGB 823. §-a képezi, mely az életet, a testi épséget (és emellett a szabadságot, valamint más hasonló, személyiséghez fűződő jogosultságot) tűzi ki oltalmi célként. Az orvosi felelősség a kötelmi jog reformja előtti időszakban (2001-ig) elsősorban deliktuális jellegű, és különösképpen az orvosi műhiba következtében előálló személyiség-sérelem, azaz az élet és az egészség megsértéséből eredő fájdalomdíj (Schmerzensgeld) térítésében nyilvánult meg. A kötelmi jog reformja után (2001–2006) az orvosi felelősség hangsúlya megváltozott, és a szerződési felelősség körébe került, azzal az indoklással, hogy valójában az *orvosi felelősség minden esetben vissza vezethető a gyógykezelési szerződésre,* azaz ennek megszegésére. A bírói gyakorlat szerint az orvosi felelősség potenciális alapja, hogy műtét esetén, minden esetben tényszerűen *testi sértésről* van szó, még akkor is, ha a beteg a beavatkozással egyetértett. Az *egyetértés* ugyanis *rendszerint a beavatkozásra, és nem a beavatkozás által okozható egészségsérelemre*, kárra vonatkozik. A gyakorlat gyakran alkalmazza a vétkességen kívüli, azaz az *objektív felelősség* szabályait, mivel bizonyos körülmények közepette az orvosi tevékenység vagy az orvosi műszerek alkalmazása (például röntgen készülék) veszélyes üzemi tevékenységnek számít.[580]

Az orvosi kezeléssel kapcsolatos, viszonylag régebbi német civilisztikai jogirodalom[581] utal arra, hogy a kártérítési igény a kezelési *szerződésnek* orvos által

[580] Lásd Prütting–Wegen–Weinreich: *BGB Kommentar*, 2007, ad 1580, 195. széljegyzet. Ebben hivatkozott speciális orvosjogi felelősségi irodalom: Geiss–Greiner: *Arzthaftungsrecht,* 4. Auflage; 2001; Giessen: *Artzthaftungsrecht*, 4 Auflage, 2000; Deutsch–Spiehoff: *Medizinrecht,* 5. Auflage, 2003; Katzenmeier: *Artzthaftung*, 2002; Laufs–Uhlenbrucks (Hrsg.): *Handbuch des Artztrechts*, 3. Auflage, 2002; Spieckhoff: *Aktuelle Rechtsfragen des medizinischen Behandlungsverhältnisses, 2004.*

[581] Lásd Deutsch–Mathies: *Arzthaftungsrecht, Grundlagen, Rechtsprechung, Gutachten- und Schlichtungsstellen,* 2. Auflage, 1987; Giessen: *Arzthaftungsrecht,* 1990; uő: *Rechtsprechung – Übersicht, Festschrift Steffen,* 159; Heim (Hrsg.): *Ärtztliche Aufklärungspflicht*, 1984; Kern–Laufs: *Die Ärztliche Aufklärungspflicht,* 1983; Kuntz: *Arzthaftungsrecht*, 1986; Laufs: *Arztrecht*, 5. Auflage, 1993; uő: *Handbuch des Arztrechts*, 1992; Scholz: Zur Azthaftung bei Verletzung der Aufkärungspflicht, *MDR (Monatschrift für deusches Recht),* 1996, 649; Steffen: *Entwicklungslinien des BGH-Rechtsprechung zum Arzthaftungsrecht,* 6. Auflage, 1995.

történő *megszegésére* alapozott. A régebbi (kötelmi jogi reform előtti, a 2001. évet megelőző időszakban megjelent) irodalom szerint, annak ellenére, hogy adott esetben a kezelési szerződés megszegésére került sor, nemcsak szerződési, hanem egyidőben *deliktuális* felelősségre is sor kerülhet. Kezelési szerződés megkötése esetében a kórház vagy más kezelő egészségügyi intézmény felelősséggel tartozik mind a szerződési, mind a deliktuális felelősség szabályai alapján, utóbbi akkor esedékes, ha például *szervezési kötelezettség* (Organisationspflicht) megszegése miatt állt be a kár. Az orvos azonban akkor felelős, ha a konkrét esetben *tilos kezelést* gyakorolt (unerlaubter Handlung). Ilyenkor a kezelés jogellenes testi sértésként minősíthető.

Az orvos felelőssége nemcsak *cselekvés*, hanem *mulasztás* esetén is előfordulhat (például tájékoztatási kötelezettség mulasztása). A *tájékoztatásnál* figyelembe kell venni, hogy az a páciens számára érthető legyen. A tájékoztatás függ attól is, hogy a páciens tudatánál van-e. Ha a betegtájékoztatás elmaradt, az orvosi beavatkozás jogellenesnek minősül. A bírói gyakorlat jogellenes testi sérelemnek tekinti a nem kívánt terhesség megszakításánál a sterilizáció hiányát. A praxis szerint a jogellenességet (főszabályként) kizárja a páciens *egyetértése*. A páciens egyetértése csak akkor érvényes, tehát csak akkor vehető figyelembe, ha a megelőző tájékoztatás megfelelő és idejekorán történt meg.[582] A páciens egyetértése azonban csak adott konkrét beavatkozásra vonatkozhat. Az egyetértésre azonban nincs szükség, ha a beteg *eszméletlen* és *életének mentése* vagy nagy *fájdalmának* megszüntetése céljából halaszthatatlanul sürgős a beavatkozás. Az orvos mind a diagnózis felállítása, mind a kezelés során köteles óvni a beteget a kezelésből származó infekciótól (fertőzéstől).[583] A *bizonyítási teherviselés* (Beweislast) a műtéti hibát és a kauzalitást (okozatosságot) illetően a beteget illeti meg, de súlyos kezelési hiba esetében a Legfelsőbb Bíróság[584] vélelmezi, hogy az egészségkárosodás a téves kezelésből eredt, az ellenkezőnek bizonyítási terhét az orvos viseli. Ez esetben tehát a bizonyítási teherviselés megfordul.[585]

A gyógykezelési eljárásban megtörtént élet- és egészségsérelem esetében előfordulhat, hogy a felelősség **nem az orvost,** hanem **más személyt** terhel. Ez akkor fordulhat elő, amikor az egészségkárosodási következmény nem az orvos

[582] Lásd Bundesgerichtshof, *Neue Juristische Wochenschrift,* 1996, 777, 779. Lásd Othmar Jauernig – Peter Schlechtriem – Rolf Stürner – Arndt Teichmann – Max Volkommer: *BGB*, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 1997, 893.

[583] Lásd Gerichtshof Köln, *Neue Juristische Wochenschrift*, 1993, 2387; Othmar Jauernig – Peter Schlechtriem – Rolf Stürner – Arndt Teichmann – Max Volkommer: BGB, 8. Auflage, München, C.H. Beck, 1997, 893.

[584] Lásd Bundesgerichtshof, *Neue Juristische Wochenschrift*, 1996, 1589.

[585] Vö. Jauernig–Schlechtriem–Stürner–Teichmann–Volkommer: *BGB*, 1997, 892–894.

helytelen eljárásának, hanem más oknak és okhordozónak például az orvos által használt termék gyártási hibájának tudható be. Így a német *termékfelelősségi törvény* (Produkthaftungsgesetz) 7. § értelmében, amennyiben egy *hibás termék* (ami lehet orvosi műszer is) *halált* okoz, a térítés magában foglalja a sikertelen gyógyítási költségeket, a temetési költségeket, valamint az elhalálozott által eltartottnak járó tartást. Ugyanezen törvény 8. szakasza szerint a hibás termék által okozott *testi sérelem* és *egészségsérelem* esetén a térítés magában foglalja a gyógykezelési költségeket, továbbá az egészségsérelem miatt beálló vagyoni hátrányt, különösképpen, ha a sérült ideiglenesen vagy tartósan elvesztette keresőképességét, továbbá az egészségsérelem miatt megnövekedett szükségletek iránti költségeket (mehrere Bedürfnisse). Az elmaradt jövedelem (keresmény) a 9. szakasz értelmében járadékszolgáltatás útján téríthető.[586]

Az orvosi gyógyítási kötelem lényegében a beteg és az orvos közötti **szerződésen** alapul. A huszadik század közepén kialakult, immáron klasszikussá vált német kötelmi jogi jogirodalom (Ludwig Enneccerus, Theodor Kipp, Martin Wolff, majd Heinrich Lehmann) a gyógyítási kötelezettség megalapozásául a *megbízási*, azaz *vállalkozói* szerződés megszegését (Werkvertrag) tartotta.[587] Az újabb jogirodalom azonban az orvosi kötelezettséget megalapozó szerződést külön nevesítimint orvosi, *kezelői, gyógyítói szerződést* (Heilungsvertrag). Hogy az orvosi kezelési kötelezettség eredmény- vagy eszköz- (gondossági) kötelemnek minősül, tehát annak tekintetében, hogy a szerződés majd csak akkor teljesül, ha az általa előirányzott gyógyítói tevékenység célt ér, vagy ehhez elegendő az orvos szakszerű hozzájárulása, alapvetően a szerződésben foglalt rendelkezésektől függ. Leggyakrabban azonban, Enneccerus szerint, az orvosi kötelezettség nem minősül eredménykötelemnek. Különösképpen az egyébként gyakran kockázatos sebészeti beavatkozásnál, inkább arról a követelményről van szó, hogy a beavatkozás helyes (szakszerű) legyen (richtige Vornahme der Operation). Tehát nem arról, hogy minden esetben a kívánt eredményt, a gyógyulást vagy egészségjavulást (Heilung oder Verbesserung) vonja magával. Gyógyítói tevékenysége során az orvosnak tartania kell magát a *jóhiszeműség* és *tisztesség* (Treu und Glauben) követelményéhez. Ha azonban az orvosi kötelezettséget vállalkozói (szolgálati – Diensvertrag) szerződés irányozza elő, tehát nem egy konkrét sebészeti beavatkozást céloz meg, hanem általában a gyógyulást, akkor ez a szerződés gyakorta egy gyógyulási eredmény elérésére kötelezi az orvost. Másszóval, az ilyen szerződés az orvos számára *eredménykötelmet* irányoz elő.[588]

[586] Lásd uo., 902.

[587] Lásd Ludwig Enneccerus – Theodor Kipp – Martin Wolff: *Recht der Schuldverhältnisse*, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1958, 642–643.

[588] Lásd Enneccerus–Kipp–Wolff: *Recht der Schuldverhältnisse*, 643.

Az orvostudomány és a rendelkezésre álló gyógyítói (technikai-műszaki) eszközök és módszerek fejlődése eredményeképpen a 20. század végére kialakuló német bírói gyakorlat az orvosi felelősség *szigorításához,* azaz a kárfelelősségre vonás tendenciális növekedéséhez vezetett,[589] melynek alapjául az *emelt szintű a szakmai szabályok* által előirányzott követelmények, azaz a *szerződési* és *törvényi* kötelezettségek betartása szolgálnak.

Közvetve áll kapcsolatban az orvosi felelősséggel a **gyógyszergyártó** felelőssége. A gyógyszer gyártója a gyógyszer káros, hátrányos mellékhatásáért kárfelelősséggel tartozik a *gyógyszerekről szóló törvény* (Arzneimittelgesetz[590]) 84. §-a értelmében, feltéve, hogy a *gyógyszer használata* következtében a beteg *meghalt,* vagy súlyos *testi vagy egészségsérelmet* szenvedett. E felelősség azonban csak akkor áll be, ha az előirányzott *dózison belüli* alkalmazásból következett be a kár, továbbá amennyiben az okok, az orvostudomány által alátámaszthatóan, a *fejlesztésben* vagy a gyártásban rejlenek. Ezt az okságot a törvény vélelmezi a *fejlesztés* alatt álló gyógyszerekre nézve. Ugyanakkor itt a felelősség *objektív* (Gefärdungshaftung für Entwicklungs- und Herstellungsfehler). A törvény segíti, támogatja a gyógyszer alkalmazóját abban, hogy az *okság bizonyítását* illetően, az említett vélelem alapján, *megfordítja a bizonyítási terhet* (tehát a gyártó kell bizonyítsa azt, hogy nem a fejlesztés alatt álló gyógyszer hatására jött létre az egészségkárosodás vagy a halál). Amennyiben a személyiségsérelemmel kapcsolatos kártérítési igény nem az orvostudomány által ismert jellegzetességen (Kennzeichnung) vagy használati utasításon (Gebrauchsinformation) alapul, a gyártó (a törvény 84 I S.2, Nr.2. §-a alapján) *vétkességétől* függően a gyógyszer mellékleteként kötelező utasítási hiba, hiányosság miatt (a szubjektív felelősség szabályai szerint), vonható felelősségre.[591] A gyógyszerekről szóló törvény 88. §-a értelmében a gyógyszer okozta halál, testi vagy egészségi sérelemért járó kártérítés legmagasabb összege korlátozott (maximálisan 6 millió Euro).[592]

Az orvosi felelősséghez közel áll az 1990 június 20-i **géntechnikai** törvény (GenTG – Gesetz über Gentechnik)[593] 32. §-ával előirányzott felelősség, amely szerint a *géntechnikai művelet működtetője* a géntechnikai műveletekért *objektív*

[589] Lásd Jauernig–Schlechtriem–Stürner–Teichmann–Volkommer: *BGB*, 1997, 892.

[590] Lásd Arzneimittelgesetz, vom 11.12. 1998, Bundesgesetzblatt I 3586. Lásd Karl-Heinz Gursky: *Schuldrecht Besonderer Teil,* 4. Auflage, Heidelberg, C.F. Müller, UTB, 2002, 261.

[591] Lásd OLG (Oberstes Landesgerichtshof) Bamberg, NJWE-VHR 1997, 206; OLG Frankfurt NJWE-RR,1995, 406.

[592] Lásd Gursky: *Schuldrecht Besonderer Teil*, 261.

[593] Lásd Gesetz über die Gentechnik, 1990, vom 20. 6. 1990, Neufassung vom 16.1 2. 1993, Bundesgesetzblatt, 1993, I 2006. Lásd Gursky: *Schuldrecht Besonderer Teil,* 261.

vagy veszélyeztetési kárfelelősséggel (Gefärdungshaftung) tartozik. A törvény rendelkezése értelmében a felelősség akkor áll be, ha valamely szervezet (Organismus), mellyel géntechnikai művelet történt, emberi *halált*, *testi épség* vagy *egészség* vagy valamely *dolog* megsértését idézett elő. Nem vitatott az oksági vélelem, mely szerint a géntechnikával módosított szervezet okozati kapcsolatban áll az oltalmazott személyiségi javak megsértésével, vélelmezett tehát, hogy ezen szervezet sajátosságai okozták a személyiségi javak sérelmét. A működtető a kauzalitás vélelmét kizárhatja, ha bizonyítja, hogy a kár más, és nem a génmódosított szervezet hatására jött létre.[594]

Az orvosi felelősség az osztrák jogban

A mérvadó osztrák polgári jogi elmélet (Rudolf Welser, Helmuth Koziol) szerint az orvosi eljárás (ärztliche Behandlung) akkor tekinthető a *testi épség elleni jogellenes* beavatkozásnak, amennyiben ez a beteg vagy sérült *egyetértése nélkül* történik, kivéve, ha a beavatkozásra kényszerhelyzetben (Notfall) kerül sor.[595] Ezt egyébként az osztrák Büntető Törvénykönyv (Strafgesetzbuch) 110. §-a irányozza elő. Az osztrák Legfelsőbb Bíróság (Bundesgerichtshof, Ö) álláspontja

[594] Lásd Gursky: *Schuldrecht Besonderer Teil*, 261.

[595] Lásd Koziol–Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts, Band II,* 2007, 341. Lásd a további osztrák szakirodalmat: Voppichler: Die Rechtsgrundlage zur Durchsetzung schadenersatzlicher Ansprüche der Patienten auf Grund ärtztlicher Fehlerbechandlung, *Österreichische Juristenzeitung,* 1997, 93; Kurt Stellamor – Johannes Wolfgang Steiner: *Handbuch des österreichischen Arztrechts,* I., Manz, 1999, 106; Kurt Hofman: Qualitätsmängel bei der medizinischer Behandlung als Tatbestand in der Rechtsprecung, *RZ (Österreichische Richterzeitung),* 1999/4, 82; Kleewein: Zurechnungszusammenhang und Normaladäquanz in der Artzthaftung, *ÖJZ (Österreichische Juristenzeitung),* 1993, 161; Helmut Koziol: Die Artzthaftung im geltenden und künftigen Recht, in Barta: Haftungsrechtliche Perspektiven der ärztlichen Behandlung, Wien, 1997, 251; Juen: *Artzthaftungsrecht*, Wien, 2005, 236; J. W. Steiner: Die ärztliche Aufklärungspflicht nach österreichischem Recht, *Juristische Blätter,* 1982, 169; Eckhard Piltzl – Gerhard W. Huber: Behandlungsaufklärung – Risikoaufklärung – Aufklärungsbögen, *RdM (Recht der Medizin),* 1996, 113.; *Resch* (1996); Engeljäringer: Ärtztlicher Behandlungsvertrag, *Österreichische Juristenzeitung,* 1993, 498; Dullinger:Zur Beweislast für Verletzung/Erfüllung der ärztlichen Aufklärungspflicht, *Juristische Blätter,* 1998, 2; *Hofman* (1998), Die Aufklärungspflicht des Arztes im Lichte der Rechtsprechung des OGH, *RZ,* 1998/4, 80; Reischauer: Ärztliche Augklärungspflicht – Stellungnahme zur Rechtsprechung des OGH, *RZ,* 1998, 266; Prutsch: *Die Ärztliche Aufklärung,* Wien, 2004; Aigner: Patientenverfügung, *FamZ (Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht),* 2006, 66; Barth: Die Patientenverfügung und ihre praktischen Folgen für den behandelnden Arzt, *FamZ,* 2006, 72; Bernat: Planungssicherheit am Lebensende?, *EF-Z (Zeitschrift für Ehe- und Familienrecht),* Bd. 43, 772; Kathrein: Das Patientenverfügungsgesetz, *Österreichische Juristenzeitung,* 2006, 555; Memmer: Patientenverfügungen, *FamZ,* 2006, 69.

szerint az orvosi beavatkozás testi sérelemnek minősül, amennyiben erre hibás, *téves* módon került sor (fehlerhaft durchgeführt) úgy, hogy ennek következtében a beteg egészségi állapota *súlyosbodott*, tehát a beavatkozás eredménytelen volt vagy negatív mellékhatásokkal járt.[596] Az ilyen orvosi műhiba (Kunstfehler) mellett az orvosok vagy a kórházak (Krankenhäuser) felelősségre vonhatók a *hiányos betegtájékoztatás* miatt is.[597] A betegtájékoztatás akkor hiányos, ha az orvos vagy a gyógykezelési intézmény nem tájékoztatta a beteget az orvosi művelet módjáról és következményéről, valamint a betegségről, továbbá a művelet elmaradásának következményeiről.[598] *Orvosi műhiba* (Behandlungsfehler) alatt az osztrák jog azt érti, hogy az orvos a kezelés közben nem tartotta magát az elismert orvosi szabályokhoz vagy a szükséges kezelést elmulasztotta.[599] Általában az okság, különösképpen a mulasztás tényét illetően, a páciensen múló*bizonyítási teherviselés*.[600] Az orvos (egészségügyi intézmény) akkor is kárfelelősségre vonható, ha a kár nem orvosi műhiba következtében állt be, hanem csupán a műtéti *kockázat* (Zufallsrisiko) valósult meg.[601]

Az orvosi törvény (Ärztgesetz, Ö) 51. §-a értelmében a tájékoztatást és a kezelést *dokumentálni* kell. E kötelezettség mulasztása a bírói gyakorlat szerint a károsult beteg bizonyítási teherviselésének könnyítéséhez vezet.[602]

Külön törvény szabályozza a páciens (ön)*rendelkezési jogát* (Patientenverfügungsgesetz, Ö).[603] E törvény világos rendelkezéseket tartalmaz arról, mely esetekben *utasíthatja vissza* a páciens az orvosi beavatkozást, mégpedig abban az időpontban, amikor még tudatánál volt, arra a jövőbeni esetre, ha már erről nem képes önállóan dönteni (például lélegeztető gép alkalmazása, mesterséges úton történő táplálék nyújtása). Az orvosnak kötelessége tartania magát a beteg rendelkezési kereteihez mint irányadóhoz, az orvosi segítség módját illetően. A kötelező beteg-(ön)rendelkezés tekintetében az orvos köteles ügyvéd vagy közjegyző tanácsát kikérni.[604]

[596] OGH (Oberstes Gerichtshof, Ö.), EvBl (Evidenzblatt der Rechtsmittelentscheidungen) 1965/217; Koziol–Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts,* 2007, 341.

[597] Lásd Rudolf Welser: *Die Ärztehaftung in österreichisches Recht, Festvortrag anlässlich der 20. Österreichischen Orthopedentagung*, Wien, 1991.

[598] Lásd Koziol–Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts,* (2007), Bd II, 341.

[599] OGH (Ö), JBl., 1994, 540.

[600] OGH (Ö), JBl., 540.

[601] Lásd OGH in SZ *(Entscheidungen des oberstes Gerichtshofes in Zivilsachen),* 1962/18, Juristische Blätter, 1995, Bd. II, 453. (Kommentar: *Steiner*).

[602] Lásd Koziol–Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts,* 342.

[603] Lásd Patientenverfügungsgesetz (Ö), BGBl – Bundesgesetzblatt, I, 2006/55. sz.

[604] Lásd Koziol–Welser: *Grundriss des bürgerlichen Rechts,* 342.

Az orvosi kárfelelősség a francia jogban

A francia jogban az orvosi felelősség, egyedi vagy általános jogi aktus megszegésétől függően, lehet szerződési vagy deliktuális felelősség. Ezt megerősíti az egészségügyi törvényhozás és a jogirodalom. A törvényhozás terén kiemelhető a *Code de la santé public* (Közegészségügyi törvény),[605] valamint a *személyiségi jogokat* egészségügyben kárpótlás útján oltalmazó törvény.[606] E törvények szabályozzák a kárfelelősséget az egészségügyben megjelenő kockázatok megvalósulása esetén.

A gyógykezelési jogviszony a francia jogban (is) az orvos és a beteg közötti gyógyítói (orvosi) szerződés megkötésével jön létre. [607]

A francia jogban az orvosi kárfelelősségre vonatkozó *általános szabályokat* a fentebb említett 2000 június 15-i közegészségügyi törvény (Code de la santé publique)[608] tartalmazza. Közelebbről azonban, csupán magát a *szűkebb* értelemben vett orvosi felelősséget illetően, az egészségügyi felelősségről szóló 2002. március 4-i törvény (résponsabilité médicale)[609] tartalmaz szabályozást.

Az orvosi magánjogi, azaz kárfelelősségre vonatkozó francia *jogirodalom* és *bírói gyakorlat*, a különböző tényálláscsoportra tekintettel, *tematikailag* rendkívül *árnyalt*, számos jogi kérdést érint. Messze nem teljes felsorolással ezek a következők: a szuicidum (öngyilkosság) esetében felmerülő (esetleges) orvosi felelősség; az orvos vétkességen alapuló (szubjektív) és vétkességétől független (objektív) felelőssége; az orvos diagnosztikai tévedés iránti felelőssége; az orvosi kontraktuális (szerződési) felelősség; az orvosi felelősség mint professzionális

[605] Ord. No. 2000 – 548 du 5. juin 2000.

[606] Loi 2002-303 du mars 2002 (art. 98 et 119 – réparation des conséquences des risques sanitaires (az egészségügyi kockázatok következményeinek kárpótlásáról szóló törvény)

[607] Lásd e *külön törvényekkel* kapcsolatos következő jogirodalmat: Bandon-Tourret: Faut de diagnostic et la responsabilité civil contractuelle du médicin?, *Gaz. Pal. (Gasette du Palais),* 2008, 3965; Duval-Arnould: La responsabilité professionnels et établissements privé de santé à la lumière de la loi du 4. Mars 2002, *Rapport de la Cour de cassation*, 2002, 213; D. Martin: L'indemnisation des victimes d'accidents médicaux comme politique publique, *Requeil Dalloz*, 2006. Chron. (Chronique), 3021; Leca: Aléa thérapeutique, *RRJ (Revue de la recherche juridique – Droit prospectif),* 2002/3, 1305; Philopoulos: Reparation de risques sanitaires, *Requeil Dalloz,* 2007, Chron. 1813; Philopoulos: Risque dans le régime de responsabilté des professionells de santé, *Rapport de la Cour de cassation,* 2011, 201.

[608] Code de la santé publique, Ord. No. 2000-548 du 15 juin 2000.

[609] Résponsabilité medical, régiem antérieur a la loi du 4. mars 2002, a Code civil 1142. szakaszával kapcsolatban. Utóbbi módosítást nyert a 2016. február 10-i törvénnyel (Ord. no. 2016-131). A hatályos (módosított) szöveg a szerződés semmisségét irányozza elő, amennyiben a szerződés létrejövetelére kényszerhatás útján került sor. Orvosi felelősségi esetben, amennyiben a gyógykezelési szerződés megkötésére orvosi kényszerhatásra jött létre, az ilyen szerződés semmis.

felelősség; a műtét során előidézett fertőzéssel kapcsolatos orvosi felelősség; a medikai (kezelési) balesettel és az egészségügyi kockázatokkal kapcsolatos orvosi felelősség; vérvételi és vérátömlesztési felelősség; az érzéstelenítési (anesztéziai) felelősség; a protézisek alkalmazásával kapcsolatos felelősség; az orvosi és fogorvosi anyagok használata iránti felelősség; a tájékoztatási kötelezettség mulasztása miatt beálló felelősség; a páciens akaratának mellőzése iránti felelősség; az esztétikai műtétekkel kapcsolatos felelősség; az ún. orvosi pönális felelősség, a közegészségügyi intézmények felelőssége[610] stb.

A francia jogirodalom rámutat arra, hogy az orvosi terápiának (gyógykezelésnek) lehetnek *mellékhatásai,* amikért az orvos csak akkor felelős, ha a betegnek erről nem nyújtott kellő tájékoztatást.

Ugyanakkor az orvosi felelősség *főszabályként csupán gondossági* (ún. eszköz-) kötelem (obligation moyen), s csupán *kivételesen eredménykötelem* (obligation résultat). Utóbbi akkor áll fenn, ha a biztonsági körülményekre vonatkozóan az adott kezelés kellő biztonsági körülményeket igényel, és ezeknek biztosítására nem került sor. A francia jogirodalom továbbá utal az *egészségügyi termékek hiányosságaiból* eredő felelősségre (produit de santé defectueux). Ugyanakkor rámutat a vérvétel és a vérátömlesztés kockázataiból eredő felelősségre, mégpedig a kontamináció (szennyeződés) miatti egészségkárosodás esetében.[611] A francia

[610] Lásd Alt-Maes: Suicide et résponsabilité des établissements et personels de soins, *Gaz. Pal. (Gazette du Palais),* 2009, 2862; Bacache: Responsabilité médicale sans faute, *Economica*, 2010, 19; Bandon–Torret: Faut de diagnostic et responsabilité de l'établissement de santé, *Gazette du Palais*, 2008, 3965; Dreifuss–Netter: Feue la responsabilité civil contractuelle du médecine, *RCA (Responsabilité civil et assurance),* 2002, Chron. 17; Duval–Arnould: La responsabilité des professionnels et établissements privés de santé a la lumiere de la loi du 4 mars 2002, *Rapport de la Cour de cassation*, 2002, 213; Lantero: Fondements de la responsabilité sans faute des établissements publics de santé, *RDSS (Revue de droit sanitaire et social, Dalloz),* 2015, 37; Leca: Aléa thérapeutique, Infections nosocomiales, *RRJ (Revue de la recherche juridique – Droit prospectif),* 2002/3 ,1305; Berthiau: La faute médicale depuis la loi du 4 mars 2002, *RDSS,* 2007, 772; D. Martrin: L'indemnisation des victimes d'accidents médicaux comme politique publique, *Requeil Dalloz,* 2006 Chron. 3021; Philipoulos: Réparation des risques sanitaires, *Requeil Dalloz,* 2007, Chron. 1813, uő: Risque dans le régime de responsablilité des professionels de santé, *Rapport de la Cour de cassation,* 2011, 201; Truchet: La faut et de la loi du 4 mars 2002 en matiere de responsabilité des établissements publics de santé, *RDSS*, 2015, 14; Gimbert: Transfusion sanguine, *LPA (Les petites affiches)*, 4 mars 1998; Guigue et Esper: Responsabilté du fait anesthésique, *Gaz. Pal.*, 1998, 2; Mansart: Protheses, *LPA (Les petites affiches)*, 1-ére oct. 1999; Memetau: Utilisation du matériel médical et dentaire, *Gaz. Pal.* 1987, 1. Doctr. P. 154; uő: Responsabilité medicale et information des medecins, 2001, *Doctrine,* 1346; Porchy: Volonté du patient, *Requeil Dalloz,* 1998. Chron., 379. A bírói gyakorlatot lásd Sami: Jurisprudence et la responsibilité medicale, *Études Lapoyade-Deschamps*, IV., 2003; Sargos: Faut medicale, *Rapport de la Cour de cassation*, 1996, 189; Véron: Responsabilité pénale, *LPA (Les petites affiches),* 22. sept. 1999.

[611] Lásd Henry et al.: *Code civil,* 2020, 1708.

jogirodalom az orvosi felelősséget eszközkötelmen (obligations moyens) alapuló felelősségnek minősíti.[612] Mint már utaltunk rá, vannak olyan álláspontok is, melyek szerint a biztonsági körülmények vagy a szerződés hiányára tekintettel az orvosi felelősség eredménykötelem (obligation résultat) is lehet.[613] Ugyanakkor eredménykötelemnek tekinthető az esztétikai műtéti beavatkozás is.[614]

A 2002. évi *egészségügyi törvény* 1142.-1. szakasza értelmében a gyógykezelés során figyelembe kell venni az *egyedi megelőzés* követelményét, ennek mulasztása iránti felelősség vétkességi (szubjektív) alapozású. Az orvosi felelősség felöleli a kezelés közben előidézett *fertőzés* iránti felelősséget is. Főszabály szerint az orvosi felelősség *szerződésen* alapul, azaz a gyógykezelési szerződés megszegésén. Kivételes a *deliktuális* felelősség. Erre akkor kerül sor, ha a kezelési szerződés megkötésére nem került sor. Ilyen (deliktuális) felelősségre vonható szerződés hiányában a műtétet és anesztéziát (érzéstelenítést és altatást) végző orvos.[615] A *kockázatok ismertetése* a gondos orvosi magatartás követelménye. Ha a kockázatokra vonatkozó orvosi tájékoztatás elmarad, az orvosi felelősség kiterjed e kockázatokra is. Az orvosi felelősség felöleli a diagnosztikai és kezelési felelősséget úgy, mint professzionális felelősség.[616]

Diagnosztikai tévedés miatt a francia Legfelsőbb Bíróság (Cour de cassation) álláspontja szerint az orvos csak akkor mentheti ki felelősségét, ha a *betegség komplex*, vagyis a *szimptómák (tünetek)* értelmezése nehézségeket okoz, nevezetesen, amennyiben a szimptómák alapján nem lehet egyértelműen egy meghatározott betegségre következtetni. A *gondatlan diagnózis* azonban mindig felelősséget von magával.[617] A Legfelsőbb Bíróság gyakorlata szerint a gyógykezelési folyamatban, a gyógykezelési mód megválasztása tekintetében, az orvosnak tekintettel kell lennie a *személyiségi jogokra*, a beteg *életkorára*, *állapotára*, a *betegség nemére (típusára)* és a gyógykezelés *kockázataira*.[618] Az orvos *egyetemlegesen felelős a gyógyszergyártóval*, ha az orvos olyan gyógyszert választott, amely ellenjavallott a szoptató anyának, továbbá a páciens korára tekintettel nem indikálható, és amennyiben a gyártó ezeket az ellenjavallatokat a gyógyszer használati utasításában nem tüntette fel.[619] Az orvosi *hanyagság* (maladresse) minden

[612] Lásd Chabas: Obligation de moyens, *LPA (Les petites afiches)*, 22. sept. 1999.
[613] Lásd Hocquet–Berg: Obligation de sécurité-resultat, *Gaz. Pal.,* 1999. 1. Doctr. 572; Krieck: Médecine: obligation de sequrité, *Gaz. Pal.,* 1993, 1. Doctr. 519.
[614] Lásd *Juris – Classeur périodique – Semaine juridique, edition générale,* 1993, II. 22071 (note Chabas – application á une chirurgien estétique).
[615] Lásd Henry et al.: *Code civil,* 2020, 1710–711.
[616] Lásd uo., 1712.
[617] Lásd Cour de cassation (2010), Civ. 1-re, 30. sept. 2010. Lásd *Code civil*, 2020, 1714.
[618] Lásd Cour de cassation (2014), Civ.1-re,14. oct. 2014. Lásd *Code civil*, 2020, 1714.
[619] Cour de cassation (2014), Civ. 1.-ere, 30. avr. 2014. Lásd *Code civil,* 2020, 1714.

alkalommal orvosi felelősséggel jár.[620] A kezelési kockázat ismertetése a tájékoztatási kötelezettség körébe tartozik.[621]

Ha az egészségkárosodás kizárólag a *páciens vétkessége* következtében állt be, az orvos nem vonható felelősségre.[622]

Az egészségügyi törvény értelmében[623] az orvosi felelősség szempontjából nincs jelentősége annak, hogy a gyógyítás *közegészségügyi* vagy *magán*intézményben történt, másszóval, a törvény mindkét típusú intézményben való kezeléssel kapcsolatos felelősségre nézve azonos szabályokat tartalmaz.[624]

Az orvosi kárfelelősség a svájci jogban

A svájci szövetségi Alkotmány értelmében az *egészség* (118. szakasz), az *emberi méltóság* és a *személyiségi jogok* (119, 120. szakasz) *alkotmányos védelem* alatt állnak. Az egészségvédelem (118. szakasz) a szövetség és a tartományok közötti osztott hatáskörben valósul meg, túlnyomóan azonban a tartományok (kantonok) szabályozási kompetenciájába tartozik. A szövetség szabályozási hatáskörében marad mindazon egészségügyi kérdés, amely az egészségügy-politikai szempontokat érint. Így például a szövetségi szabályozási hatáskörbe tartoznak a gyógyszerrel, az egészségügyi termékekkel (Medizinprodukte),[625] az élelmiszerrel,[626] a mérgező anyagokkal,[627] a járvánnyal, a tuberkulózissal, az állatbetegséggel, a sugárzásveszéllyel kapcsolatos egészségkárosodási kockázatokat érintő jogviszonyok.[628]

A svájci *Kötelmi törvény* (OR – Obligationsrecht, Kt., 1881, 1911) 45. és 46. szakaszai tartalmazzák a testi épség és a halál okozása miatti kárfelelősségről szóló rendelkezéseket. Ezek a jogszabályok nemcsak a vétkességi (szubjektív, Verschuldenshaftung), hanem az objektív (oksági, Kausalhaftung) felelősségre is egyaránt vonatkoznak.[629] A hivatkozott jogszabályok érvényesek akkor is, ha a

[620] Cour de cassation (1997), Civ. 1.-ere, 03. sept. 1997. Lásd *Code civil*, 2020, 1715.
[621] Lásd art. L.1142-1-1 CSP.
[622] Lásd Civ. – *Chambre civil de Cur de cassation* [A Legfelsőbb Kasszációs Bíróság Polgári Jogi Osztálya]1-re, 17, janv, 2008, no 0620.107 P – *Arrét publié au bulletin civil ou au bulletin criminal de la Cour de cassation*, *Requeil Dalloz*, 2008, 1256.
[623] Lásd Egészségügyi törvény: CSP – Code de la santé public, l'art. 1142-1. (szakasz).
[624] Henry., et al.: *Code civil,* 2020, 1710, 4. pont in fine.
[625] Lásd BG (Bundesgesetz) über Arztneimittel und Medizinprodukte, BGBl. 1999. 3151.
[626] Lásd Lebensmittelgesetz, vom 9. Okt. 1992.
[627] Lásd Giftgesetz vom 21. März 1961.
[628] Vö. Daniel Thürer – Jean François Aubert – Jörg Paul Müller (Hrsg.) *Verfassungsrecht der Schweiz, Droit constitutionnel suisse*, Schulthess, Zürich, 2001, 976–977, 21–22. széljegyzet.
[629] Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2000, 88 (Ersatz von Personenschäden).

testi épség és a halál okozásáért tényállástól függően a károkozó vétkességi és akkor is, ha vétkességen kívüli, oksági alapon felelős. A vétkességi felelősség a svájci jogban főszabály, az oksági pedig kivétel. Az utóbbi azon az alapon nyugszik, hogy a kárt kárveszélyes dolog vagy tevékenység idézte elő, azaz a kár ilyen dolog vagy tevékenység hatására jött létre. Másszóval, ha a kár fokozott veszéllyel járó dolog vagy tevékenység hatására jött létre, a felelősség objektív (veszélyes üzemi), vagy másszóval, a vétkességtől független, kizárólag az okozatosságon alapul.

A svájci jog szerint a **testi sérelem** (Körperverletzung) alatt értendő a *testi* vagy *fizikai épségre* való hatás, befolyás (Beeinträchtigung der körperlichen oder physischen Integrität). Ehhez tartozik minden olyan befolyás, mely külsőleg a testet vagy belsőleg az egészséget sérti, függetlenül attól miként történik a befolyás, a hatás. Mindenképpen a testi sértéssel kiegyenlíthető az **egészségsérelem** (Gesundheitsbeeinträchtigung). Minden egészségsérelem, mely orvosi beavatkozás következtében áll be, az OR 46. szakaszának alkalmazását vonja magával (testi sérelem tényállása). A további személyiségsérelmekkel, különösképpen a közös szankciókat illetően, a svájci *ZGB* (Ptk., 1907) 28. szakasza mérvadó.[630]

A bírói gyakorlat szerint[631] a testi sérelem esetén a károkozó (akár az orvos is) köteles megtéríteni a gyógykezelési költségeket, a munkaképtelenség miatt beálló keresménykiesést, a (vállalkozói) gazdasági eredmények elérésének csökkenését.[632]

Általában a **természetbeni helyreállítás** (Naturalrestitution) elsődleges térítési mód, mely elsősorban a dologkárokra vonatkozik, és akkor nyer alkalmazást, ha a sérült dolog kijavítható. Másodlagos a pénzbeli kártérítés (Geldersatz), mely elsősorban a dologkárok és a személyiségi károk esetén nyer alkalmazást.[633] Az *orvosi felelősség* esetében a természetbeni helyreállítás egyfelől abban mutatkozik meg, hogy az orvos köteles a *helytelen kezelés következtében megromlott egészségi állapotot helyreállítani, és megakadályozni az egészség további romlását.* Másfelől, ide tartoznak az orvosi kezelés **költségei** (Heilungskosten) és általában más költségek, mint például a szakértői véleményezések költségei, a betegszállítás költségei, kórházba való utazás költségei, a kórházi ápolás költségei, a protézisköltségek, a jogérvényesítési költségek, a beteglátogatók látogatási költségei stb.[634] Amennyiben a helytelen orvosi kezelés miatt a beteg ideiglenesen vagy tartósan **munkaképtelenné** vált (Arbeitsunfähigkeit), az orvos köteles az ún. differenciális, vagy a konkrét *különbözeti kárt* (Differenzialeinbusse) megtéríteni. Ha például a beteg vállalkozó volt, a károkozó köteles a vállalkozói elmaradt

[630] Lásd Szalma: *Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói,* 178.
[631] Lásd BGE, 58, II. 28, 41.
[632] Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 88–94.
[633] Lásd uo., 89.
[634] Lásd uo.

jövedelmét, ha pedig dolgozó volt, az elmaradt keresményt pótolni.[635] A kártérítés szabályos időközönként ismétlődő **járadékszolgáltatás** (Rente) útján is történhet, melynek tartama és mértéke függ a keresménykiesés tartamától és mértékétől.[636] Az egyösszegű, *tőkésített járadék* kivételes, és akkor kerül rá sor, ha ezt a körülmények indokolják (például kiskorú gyermek eltartása). Hogy a térítés ismétlődő járadékformában, vagy tőkésített járadék útján történik-e, függ az igényérvényesítési kérelemtől és a bírósági megítéléstől, azaz bírói mérlegeléstől (richterliche Ermessen). A már megítélt járadékszolgáltatás összege a *körülmények változása* miatt indexklauzula (csúszóskála) alapján módosítható.[637] Amennyiben a beteg a térítést a **rokkantbiztosítás** (Bundes Sozialversicherungsgesetz, 2003) alapján valósította meg, a biztosító számára rendelkezésre áll a károkozó (esetünkben az orvos vagy intézménye) iránti visszkereseti jog (Regress).[638]

Ha a téves, jogellenes orvosi kezelés **halált** (Tötung, OR, 45. szakasz) okozott, a tévesen kezelő orvos köteles megtéríteni a temetési költségeket, továbbá a halál előtti orvosi kezelési költségeket, nemkülönben az elhalálozott által (gyermeknek, házastársnak) nyújtott eltartást (Vorsorgeschaden). Feleség halálának okozása esetén a térítés magában foglalja a házvezetőnői és a gyermekgondozói költségeket is.[639]

A svájci jogban, de a német jogban is, vitatatott az orvosi felelősség a **nem kívánt gyermek** megszületésével kapcsolatban. Arról az esetről van szó, amikor a nem kívánt terhességre olymódon került sor, hogy erre a *téves orvosi tanácsadás* vagy *hibás sterilizáció* következtében került sor. A német jogban, az amerikai modellt követve, az orvosi felelősség ez esetben fennáll.[640] Svájcban azonban két kantonális körzeti jogerős bírósági álláspont is van arról, hogy ilyen esetben az orvos nem vonható kártérítési felelősségre.[641] A svájci jogirodalomban vannak azonban olyan álláspontok is, amelyek az orvosi felelősség mellett szállnak síkra.[642] A svájci szövetségi Legfelsőbb Bíróság megkerüli annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a nem kívánt megszületett gyermek kapcsán „kár" keletkezik-e. Konkrét esetekben e kérdés nyitva maradt, mert a felelősségrevonási igény az

[635] Vö. uo., 89–90.
[636] Lásd uo., 90, 69. széljegyzetszám
[637] Lásd uo., 91, 76, 77. széljegyzetszám.
[638] Lásd uo., 93–94, 82. széljegyzetszám.
[639] Lásd uo., 94–96, 86–95. széljegyzetszám
[640] Lásd Bundesgerichtshof (D), *Neue juristische Wochenschrift*, 1994, 788. Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 7, 35. széljegyzet.
[641] Lásd (1) BezGer *(Bezirksgericht)* Arbon, (2) Zivilgericht BS, SJZ *(Schweizerische Juristen-Zeitung,)*, 1986, 46. Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 7, 35. széljegyzet.
[642] A kérdés a svájci jogirodalomban is vitatott, inkább tagadó álláspontot képvisel: így például Kuhn: *Handbuch des Arztrechts*, 1994, 32.

okság bizonyításának hiányában elutasítást nyert. Megállapítást nyert: amennyiben olyan orvostájékoztatásra került sor, amely szerint a sterilizáció ellenére nem kizárt a fogantatás – a sterilizáció esetében senki sem tartozik eltartással.[643] Ugyanakkor az is megállapítást nyert, hogy természetes szempontból szemlélve, gyermek születése semmiképpen sem hozható kapcsolatba bármely kárral. Ezzel szemben a másik álláspont szerint a nem kívánt gyermek eltartási kötelezettsége „kárnak" minősül. Ennek megfelelően az eltartási igény elutasítható, amennyiben a törvényi jogszabályok keretében megengedett indikációkkal összhangban a terhesség megszakítható lett volna, valamint azért, mert az etikai közfelfogással ellentétben áll egy gyermek születése kapcsán kártérítést igényelni. Egy másik (gyógyszerkiadással kapcsolatos tévedés) svájci jogeset is jogvitát vont magával. A gyógyszertáros egy földműves asszonynak, azért, mert az orvos által kiadott vény nehezen volt olvasható, az antibébi-pirulák (Eugynon) helyett gyomorkezelő gyógyszert (Enzynorm) adott ki. Az asszony később a gyógyszertártól ismételten kért egy dobozzal az előzőleg kiadott „gyógyszerből", mivel az első adag felvétele idején nem lett terhes. Amikor azonban a második adag felvétele idején mégis terhes lett, a gyógyszertártól kártérítést követelt. A bíróság a kérelemnek helyt adott.[644] Az orvosi felelősségtől függetlenül, a Legfelsőbb Bíróság praxisa szerint, amennyiben az apaság megállapítást nyert, az apa eltartásra kötelezhető. Az anyának nincs visszkereseti joga, ha állítása szerint a fogantatás idején terhességmegelőző pirulákat szedett.[645]

A svájci jogban az egészségügyi rendszer alapvető szabályait, az egészségellátó intézmények kötelezettségeire vonatkozó szabályokat a szövetségi Egészségügyi törvény tartalmazza.[646] A közegészségügyi intézmények működése és az orvosi gyakorlat végzésével kapcsolatos feltételek osztott szövetségi, tartományi és önkormányzati szabályozási és szervezési hatáskörbe tartoznak.[647]

[643] Lásd BGer (Schweizerisches Bundesgericht) Pra /*Die Praxis des Bundesgerichts (Basel)*, zitiert nach Band und Nummer/ 89, o. Nr. 28.

[644] Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht,* 8.

[645] OGH (Österreichischer oberster Gerichsthof), öJBL (österreichische Juristische Blätter), 1994, 687, in Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2000, 8.

[646] Lásd *Gesetz über das Gesundheitswesen (Gesundheitsgesetz),* OS 41, 291, GS VI. 3: 1962. november 4-i törvény az egészségügyről; módosítások, például: a 2000. augusztus 21-i törvénnyel, OS 56, 398.

[647] Lásd például az Aargau Kanton egészségügyi törvényét: Gesundheitsgesetz, vom 20. Januar 2009, Stand 1. Januar, 2018; továbbá *Gesetz über den Gesundheitswesen (Gesundheitsgesetz), Erlassen von der Landesgemeinde,* am 6. Mai 2007, VII, A/1/1, Art. 1, Absatz 1, 2. A törvényi rendelkezés (2) bekezdése szerint a közegészségügy célja az egészség és a lakosság egészségügyi ellátásának biztosítása. Ez a kantonok és a községek feladatkörébe tartozik.

Az orvosi kárfelelősség megegyező (konvergens) és eltérő jellegzetességeiről – jogösszehasonlítási szempontból

Abból adódóan, hogy a kezelőorvosi felelősség különleges – az általánostól eltérő, hogy az orvos tevékenysége az *emberi élet, a testi épség és az egészség megőrzését szolgálja* – e felelősségnek *csupán rá jellemző*, tehát a professzionális felelősség közös nevezőin túlmenő sajátosságai vannak. Ezek között említhető, hogy ennél a felelősségnél sajátos az oltalmazott javak köre (személyiségi javak), továbbá, hogy az orvosi felelősség a *gondossági kötelmek* közé tartozik. Vannak azonban olyan jellemzők is, amelyek más különleges felelősségnél is előfordulhatnak. Így például az, hogy oksági körülményektől függően (attól, hogy veszélyes üzemből eredőek-e vagy sem) az orvosi felelősség is, mint különleges felelősség, lehet szubjektív és objektív felelősség; attól függően pedig, hogy a gyógykezelési szerződés, vagy kényszerítő törvényi jogszabály megsértéséről van szó, lehet szerződési és deliktuális felelősség. Nemkülönben az is közös, hogy mint más professzionális felelősségnél, kötelező a felelősségbiztosítás. A közös sajátosságokhoz tartozik az is, hogy a jogellenesség, mint más professzionális felelősségnél, *nem közvetlenül a jogszabály megszegésében* nyilvánul meg. Itt a szakmai, hivatási és etikai, tehát úgymond a *„jogon kívüli”,* szűkebb értelemben vett (törvényi) jogszabályokon kívüli, igaz, a törvénynek (például Eü. törvény) ezekre való utalása alapján alkalmazható *szakmai szabályok* megsértése is „kiadja” a jogellenességet. Vannak azonban az *általánostól további el nem térő jellemzők* is, mint például a teljes kárfelelősség elve, a pénzbeli és a természetbeni helyreállítás elve, a felelősségkimentő okok. Az alábbiakban ezekről a sajátosságokról és az általános felelősségi szabályoknak az orvosi felelősségre vonatkozó értelemszerű alkalmazásáról lesz röviden szó.

Az orvosi jog legfőbb oltalmi tárgya az élet, a testi épség, az egészség, ebben a lelki egészség is, tehát a vagyoni jogok mellett a joggal oltalmazott személyiségi jogosultságok köre.[648] Az új Ptk.-ban, hasonlóképpen a kontinentális nemzeti polgári törvénykönyvekhez, amint már fentebb hivatkoztunk rájuk –

[648] Az az egészségügyi ellátáshoz való joghoz fűződően, az Eü. törvény 6. §-a értelmében „minden betegnek joga van sürgős szükség esetén az életmentő, illetve a súlyos vagy maradandó egészségkárosodás megelőzését biztosító ellátáshoz, valamint fájdalmainak csillapításához és szenvedéseinek csökkentéséhez.” Az Eü. törvény 7. §-ának (2) bekezdése szerint „megfelelő az ellátás, ha ez az adott egészségügyi szolgáltatásra vonatkozó szakmai és etikai szabályok, illetve irányelvek megtartásával történik.”

például a német BGB,[649] az osztrák ÁPtk,[650] a svájci Kt.,[651] a francia Code civil,[652] az olasz Ptk. stb. –, a polgári jog oltalmának tárgyát nemcsak a vagyoni, hanem a személyiségi jogok is képezik[653] – utóbbiak között kiemelten az élet, a testi épség, az egészség.[654] Az orvosi jog egésze ezen javak oltalmát szolgálja. A személyiségi jogokról szóló általánosan elfogadott doktrína értelmében ezek a jogosultságok szigorúan a személyiséghez fűződnek, átruházhatatlanok, nem örökölhetőek és a dologi jogosultságokhoz hasonlóan erga omnes hatályúak, mindenkivel (bármely jogsértővel szemben) szemben érvényesíthetők.

Az orvosi felelősség az ún. professzionális (szakmai, hivatási) felelősség körébe tartozik. A jogirodalom a professzionális felelősség körébe tartozó felelősségi alakzatokat (orvosi felelősség, ügyvédi felelősség,[655] mérnöki felelősség, tanácsadói, szakértői felelősség)[656] egyaránt különleges felelősségként minősíti, tehát olyanként, melynek szabályai jelentősen eltérnek az általános felelősségi szabályoktól. A professzionális felelősség közös nevezője, hogy a szakmai, hivatási tevékenységet folytató emelt szintű, szakmai, hivatási sztenderdeknek megfelelő elvárhatósághoz kötött. A szakember, a hivatását végző személy vagy akár vállalkozás, akkor mentheti ki felelősségét, ha bizonyságot nyer, hogy úgy járt el, ahogyan azt a professzionális szabályok sugallják. A hivatását gyakorlónál a felelősségkimentéshez nem elegendő, hogy „igyekezett", „törekedett", mert az igyekezet mellett szükséges a szakmai szabályok betartása, vagyis olyan magatartás tanúsítása, mely összhangban áll a szakma szabályaival. Ezzel szemben a nem szakmai tevékenységet végző személy felelősségének kimentéséhez elegendő, ha bizonyítást nyert, hogy úgy járt el, ahogyan adott helyzetben általában elvárható (a bonus pater familias sztenderdje). Az orvosi, gyógyító tevékenységnél ez azt jelenti, hogy az orvos akkor mentheti ki kárfelelősségét, ha bizonyítást

[649] BGB. 823. §. Lásd például Fuchs–Parker–Baumkärtner: *Delikts- und Schadenersatzrecht*, 12–20.

[650] OÁPtk. 1293, 1325, 1328 a, 1329. 1330. Lásd pl: *Kodex des österreichisches Rechts*, *Justitzgesetze*, *ABGB, UBGB, ZPO, StGB mit Nebengesetzen,* Lexis/Nexis, Wien, 2014/15, 135, 138–139.

[651] Lásd OR. 45–49. szakasz, *Obligationenrecht,* Bundeskanzlei, Bern, 1984, 11.

[652] Lásd Code civil, Art. 1382.

[653] Lásd a Ptk. Harmadik részében szabályozott, személyiségi jogokra vonatkozó rendelkezéseket: a 2:42–2:52. §-ok.

[654] Lásd a Ptk. 2:43. §-a első bekezdésének a) pontját: élet, testi épség, egészség. Ide tartoznak a személyes szabadság, a magánélet is (Ptk. 2:43. §-a első bekezdésének b) pontja), továbbá a Ptk. 2:50. §-ának (1) és (2) bekezdésében előirányzott kegyeleti jogra vonatkozó rendelkezés (meghalt ember emléke).

[655] Lásd Sándor István – Szűcs Brigitta: *Az ügyvédi felelősség és biztosítása*, Budapest, HVG-ORAC, 2014.

[656] Lásd például Szalma József: Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Privatrecht, *Wirtschaft und Recht in Osteuropa*, 2016/3, 65–70.

nyer, hogy adott diagnosztikai, gyógyítói eljárás során az orvosi hivatás, etika és az orvosi szakmai szabályok szerint járt el.

Az orvosi felelősség esetében a jogellenesség, a törvényi tilalmak és az orvosi szerződés megszegése mellett többek között a szakmai és orvosi etikai szabályok (a diagnózis felállításával és a gyógykezelési eljárás kapcsolatos protokolljának) megsértéséből is következik. A jogellenesség fogalma általában jogszabály (törvény vagy egyedi jogi aktus, például szerződés) megszegésében nyilvánul meg. A professzionális felelősségnél, így az orvosi felelősségnél is, ezen túlmenően jogellenességet jelent a szakmai és az etikai szabályok megszegése is. Az orvosi felelősség háromféle jogszabály megsértésén alapul: (1) Az Eü. törvény kényszerítő szabályaival ellenétes magatartás. Ilyen például (a) a betegtájékoztatáshoz való jog megsértése; (b) a beteg egyetértése nélkül (akarata ellenére) történő kezelés, beavatkozás; (c) a kötelező orvosi dokumentumok mellőzése stb. (2) A második jelenős felelősségi jogcím, illetve jogi aktus egyedi jellegű, nem más, mint a gyógykezelési szerződés megsértése. Az orvosi szerződés kötelezheti a gyógyító orvost akár mint célkötelem, például az esztétikai műtétek esetében. (3) Az orvosi etika megsértése. Az orvosi etika gyakorlatilag részben írott, részben íratlan szabályrendszer, mely szerves része a professzionális szabályoknak. Az orvosi etika és az orvosi szakmai szabályok közös nevezőit képezik az orvosi hivatás céljai: az emberi élet, egészség, testi épség megőrzése, betegkezelés közben a beteg fájdalmainak megszüntetése vagy csökkentése, az emberi élet megmentése – ide tartozik, hogy az orvosi segítségnyújtás nemre, korra, fajra tekintet nélkül történjék.

A betegjogok megsértése (például a betegtájékoztatási kötelezettség mulasztása[657]). Az egészségügyi törvény betegjogokkal[658] kapcsolatos rendelkezései

[657] Lásd: LB (Legfelsőbb Bíróság, m.), BH 2020. 149: A betegnek szóló tájékoztatás megfelelőségének megítélése nem szakkérdésnek, hanem a bírói mérlegelés körébe tartozó jogkérdésnek minősül, amelyhez adott esetben olyan orvosszakmai kérdéseket is tisztázni kell, amelyek orvosszakértői vélemény beszerzését teszik szükségessé. A tájékoztatás akkor tekinthető megfelelőnek, ha az az adott klinikai képhez igazodóan szakszerű, egyben igazodik a beteg személyiségéhez, számára érthető és egyértelmű információkat tartalmaz

[658] Lásd Eü. tv., II. fejezet, a betegek jogai és kötelezettségei. Ezek közé tartozik, az 5. § szerint, az *egészségügyi ellátáshoz* való jog; a 7. § szerinti *megfelelő ellátáshoz* való jog; a 8. § szerinti *orvos megválasztásához* való jog és más egészségügyi szolgáltatóhoz való fordulás joga; a 10. § szerinti *emberi méltósághoz* való jog; a 11. § szerinti más személyekkel, például *hozzátartozóval* való *kapcsolattartás* joga; a 12. § szerint a *gyógyintézet elhagyásának* joga; a 13. § szerinti *betegtájékoztatási* jog; a 15. § szerinti *önrendelkezési jog,* azaz arról való döntés joga, hogy a beteg *igénybe veszi-e az* egészségügyi ellátást vagy sem, és igénybevétel esetén, ennek során, *mely beavatkozást fogadja el*, illetve melyet utasít vissza; 24. § szerinti *egészségügyi dokumentáció megismerésének*

közül az orvosi felelősség szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a beteg állapotáról szóló, rendszeres tájékoztatásaz orvos által.[659] Ez vonatkozik a beteg egészségi állapotára, kezelésének módjára, kilátásaira és a kockázatokra. Amennyiben az orvos ezt a tájékoztatást elmulasztotta, felelős az ebből (tájékoztatás hiányából) származó kárért. A betegjogok közé tartozik továbbá a javasolt invazív (műtéti) és nem invazív kezelési módok esetében a beteg egyetértése. A beteg egyetértése nélkül elvégezhető a műtéti beavatkozás, ha az életmentésre nincs más mód és a beteg nincs eszméleténél. Ebben az esetben a hozzátartozói egyetértés is igénybe vehető, tehát tartós tudatos állapot hiányában az egyetértés a közeli hozzátartozótól is kérhető. A beteg egyetértése nélküli orvosi művi beavatkozás orvosi kárfelelősséget von magával. Az Eü. törvény külön rendelkezéseket tartalmaz a páros szervek élő emberből történő donációjáról,[660] a halott ember szerveinek élő ember testébe való átültetéséről,[661] a szövetátültetésről,[662] a magzatról, a mesterséges megtermékenyítésről,[663] a művi meddővé tételről,[664] az élő emberen történő orvosi kísérletekről, melyeknél a páciens – a kísérleti alany – egyetértése szükséges stb. E tekintetben az egyetértésen túlmenően számos etikai kérdés, sőt, kárfelelősség is felmerülhet, amennyiben a kísérlet egészségkárosodáshoz vezetett, amelyre az egyetértés nem vonatkozott. Élő ember szervdonációja csak ingyenes lehet (a donor csakis térítésmentesen segíthet).

Az orvosi felelősség lehet szerződési, de deliktuális is, attól függően, hogy a gyógykezelési szerződés, az általános károkozási tilalom (Ptk.), vagy az Eü. törvényben előírt törvényi kötelezettség megszegéséből ered. A gyógykezelési jogviszony az orvos és a beteg között a **gyógykezelési szerződés** megkötésével jön létre. E szerződés konszenzuális (szóbeli) jellegű, pontosabban, a beteg orvoshoz fordulásával, panaszainak előadásával (ajánlat) és az orvos ezekre való reagálásával, tájékoztatásával, tervezett kivizsgálási, diagnosztizálási, kezelési

joga; erről közelebbről lásd az Eü. tv. 136. §-át; a 25. § szerinti orvosi *titoktartáshoz* való jog. Utóbbival kapcsolatban lásd az Eü. tv. 138. §-ának közelebbi rendelkezéseit.

659 Lásd Eü. tv. 13. §-ának (1) bekezdését. Az Eü. tv. 15. §-ában szabályozza a *beteg önrendelkezési jogát*. Ennek értelmében a beteg szabadon dönthet arról, hogy kíván-e egészségügyi ellátást igénybe venni, illetve ennek során mely beavatkozások elvégzésébe egyezik bele, illetve melyeket utasít vissza. Lásd az Eü. tv. 20. §-át (Az ellátás elutasításának joga). Elvben, az ellátás elutasítása (betegjogi önrendelkezés) azt jelenti, hogy a beteg maga viseli egészségromlásának kockázatát. Lásd továbbá az Eü. tv. 134. §-át (tájékoztatási kötelezettség). Ennek értelmében az orvos a beteget köteles rendszeresen tájékoztatni a beteget egészségi állapotáról.

660 Lásd az Eü. tv. ad 204. §-át.

661 Lásd az Eü. tv. ad 211., 216. §-át.

662 Lásd az Eü. tv. ad 202. §-át.

663 Lásd az Eü. tv. ad 166. §-át.

664 Lásd az Eü. tv. 187. §-át.

módok előadásával jön létre (konkludens elfogadás). Az *orvosi szerződés megkötését az orvos nem tagadhatja meg*, az orvos segítségnyújtási kötelezettsége miatt.[665] Azonban az orvos megszabhatja a szerződés gyógyítási eljárásra vonatkozó (szakmai) elemeit. A szerződés értelmében az orvos vállalja a beteg gyógyítását, a beteg pedig kötelezi magát, hogy betartja az orvosi utasításokat. Igaz, az önrendelkezési jog gyakorlásával meg is tagadhatja, de ekkor, önhiba[666] miatt, nem jogosult az ebből származó kár orvostól való térítésére. Szerződési felelősségre vonható az orvos és a beteg is, amennyiben nem tartja magát a szerződésben vállalt kötelezettségeket, például a kezelőorvos felelősségre vonható, ha ok nélkül megtagadja a kezelést, vagy a beteg is, ha nem tartja magát az kezelőorvosi utasításokhoz. Ez utóbbi eset az orvos kimentéséhez vezet (beteg önhibája).

Törvényi *kényszerítő jogszabály* megsértése miatt az orvosi felelősség a praxisban leggyakrabban a *deliktuális* felelősség szabályain alapul.[667] Az orvos

[665] Lásd az 1997. évi CLVI. egészségügyről szóló törvény (Eü. tv.) – azóta többször módosított: például 2013. évi CCLIV.; 2015. évi LXXVI. törvény; 2017. évi L. törvény: 2020. évi XIX. törvény, 2020. évi LVIII. törvény által – 125. §-át, mely elő irányozza az egészségügyi dolgozók ellátási kötelezettségét. A törvény e rendelkezése szerint sürgős szükség esetén az egészségügyi *dolgozó időponttól és helytől függetlenül, a tőle elvárható módon és rendelkezésére álló eszközöktől függően a rászorulónak haladéktalanul elsősegélyt vagy más szükséges intézkedést nyújt*. Ehhez tartozik ugyanakkor az orvosi *ellátás megtagadásának joga*, melyet az Eü. törvény 131. §-a irányoz elő: 1) ha az orvos más beteg azonnali ellátásának szükségessége miatt akadályozott; 2) az orvosnak a beteghez fűződő személyes kapcsolata miatt; 3) az orvosnak saját egészségi állapota miatt; 4) ha a beteg valós állapota nem igényli az orvosi segítséget, vagy a kért orvosi ellátás jogszabályba ütközik, valamint ellentétes az orvos erkölcsi, lelkiismereti, vallási meggyőződésével; 5) ha a beteg együttműködési kötelezettségét súlyosan megszegi.

[666] Lásd a Ptk. 6:545. §-át (önhiba), mely a vétőképtelen károkozó esetében megtagadja a belátóképesség hiányára való hivatkozást, ha ezt az állapotot maga idézte elő; lásd továbbá LB, BH 2017. 264: Az önhiba csak felróható magatartás lehet, amelynek okozati összefüggésben kell állnia a bekövetkezett kárral. A károkozó magatartásával összefüggésben lehet meghatározni, hogy a károsult milyen mértékben okozta a kárt.

[667] Lásd az Eü. tv. 244. §-ának (2) bekezdését, mely szerint az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben keletkezett kárigényekre, illetve a személyiségi jogsértések esetén követelhető igényekre a Ptk.-nak a szerződésen kívül okozott kárért való felelősségre, valamint a személyiségi jogok megsértésének szankcióira vonatkozó szabályait kell megfelelően alkalmazni. Lásd Vékás: *Sérelemdíj-fájdalomdíj,* 195; Szalma: *Sérelemdíj – a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói,* ad 109; Fuglinszky: *Kártérítési jog*, HVG-ORAC, Budapest, 2015, 102, 289, 292.; Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, Budapest, HVG-ORAC, 2004, 62–65, második, bővített kiadás: 2010; Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog, Hipokratésztől a klónozásig,* Budapest, Szent István Társulat, 2007; uő: Kezelési szerződések az orvosi jogban, in Bíró György – Pusztahelyi Réka (szerk.): A magánjogi kodifikáció eredményei, Miskolc, Lícium Art, 2009, 334; uő: Személyiségi jogok – egészségügyi szerződés, *Jogtudományi Közlöny*, 1984/1, 26; uő: A művi megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei, *Valóság*, 2004/2, 41–50; Petrik: *Kártérítési jog*, Budapest, HVG-ORAC, 1999; Petrik–Köles: *Orvosi műhiba perek*,Szalma: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség*,. 329; Törő: *Az orvosi polgári jogi viszony*,; Barzó Tímea: Az egészségügyi tevékenységgel kapcsolatos kárfelelősségi kérdések, in Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla (szerk.): *Magyarázat*

deliktuális felelőssége akkor áll fenn, ha magatartásával megszegi a törvényben előírt kényszerítő jellegű szabályokat. (Amilyenek a Ptk. általános deliktuális felelősségre vonatkozó rendelkezései, valamint az Eü. törvényben az orvosi kötelezettségekre vonatkozó szabályok). Gyakorlatilag az orvosi felelősség akkor áll be, ha az *orvos megsérti a betegjogokat, a diagnosztikai*[668] *és a kezelési szakmai szabályokat, és ezáltal kárt okoz*, azaz a beteg a panaszhelyzethez képest önhibáján kívül, a (téves) kezelés ellenére, további *egészségi, testi és személyiségi sérelmet* szenved vagy őt ebből eredendően *vagyoni kár* éri. A szakmai szabályok betartása azonban nem feltételül mentesíti az orvost a felelőssége alól, különösképpen, ha bebizonyosul, hogy az orvosi szabályok betartása ellenére nem járt el az adott körülményekhez szükséges, kellő gondossággal.[669]

Figyelemmel kell lenni arra, hogy az új Ptk. imperatív (kényszerítő jellegű) szabályai *nemcsak a vagyoni*, hanem a *nemvagyoni javakat* (azaz a személyiségi jogokat is) egyaránt és elvben egyformán, azaz megfelelő kárfelelősségi módozatok útján (vagyoni kártérítés, sérelemdíj, helyreállítás) oltalmazza. A Ptk., mint utaltunk már rá, többek között a nevesített személyiségsérelmek körében kiemeli az élet, a testi épség és az egészség oltalmát, ami egyúttal az orvosi gyógyító tevékenység fő célja.

A Ptk. előirányozza a károkozásért való *felelősség kizárására* vagy *korlátozására* irányuló szerződési klauzula érvényességi határát: „A szándékosan okozott, továbbá az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget korlátozó vagy kizáró szerződési kikötés semmis."[670]

Az orvosi felelősség lehet szubjektív (vétkességi), de lehet objektív (oksági vagy veszélyeztetési) felelősség is. Főszabály szerint az orvosi felelősség szubjektív felelősség. A külföldi jogrendszerekben ez azt jelenti, hogy az orvosi gyógyítói tevékenység közben az orvos szándékosan vagy gondatlanul okozta a kárt.

---

a kártérítési jogról, Budapest, Wolters Cluwer Hungary, 2018, ad 431; Havasi Péter: Az orvosi műhiba perek gyakorlatának áttekintése, különös tekintettel a nemvagyoni kártérítésre. A Legfelsőbb Bíróság Civilisztikai Kollégiumának emlékeztetője, in Juhász László (szerk.): *Kúria Elvi Civilisztikai Határozatai*, Novotni, Miskolc, 2013, ad 645; Sándor Judit: *Gyógyítás és ítélkezés*, Budapest, Medicina, 1997, ad 57; Hídvéginé Adorján Lívia – Sáriné Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben*, Orvos-beteg jogviszonyok az egészségügyben sorozat, 2. kötet, Budapest, Medicina, 2013, ad 18; Heiner Tamás – Barzó Tímea: Az egészségügyi kártérítési perek aktuális kérdései, *Orvosi Hetilap*, 155. évf., 2014/38, 1513.

[668] A német bírói gyakorlatban gyakorta előfordulóan vitatott a téves diagnózis és a halál beközvetkeztének okozatossági összefüggése. Ugyanis a téves diagnózis téves terápiát eredményezhet, és ezáltal vagy halál, vagy egészségsérelem állhat be. (Lásd Kötz–Wagner: *Deliktsrecht*, 2006, 79, 190. széljegyzet).

[669] Lásd Fuglinszky: *Kártérítési jog*, Budapest, HVG-ORAC, 2015, 292.

[670] Lásd a Ptk. 6:526. §-át (a károkozásért való felelősség korlátozása és kizárása).

A magyar jogban ugyanez a szubjektív felelősség „objektivizálódott", maradva a szubjektív felelősség körében. Ez azt jelenti, hogy az orvos, szubjektív körülményekre való tekintet nélkül, akkor „vétkes", ha eltért az adott helyzetben általában elvárt magatartástól, eljárástól. Tehát eközben nem vizsgálandó a belső, szubjektív akaratelhatározás, a károkozási szándék. A felelősség megállapításához elegendő, hogy az orvos minden ok nélkül eltért az elvárhatósági sztenderdtől. Az orvosi felelősségnél kivételt képez az objektív felelősség abban értelemben, hogy az objektív kárfelelősséget az adott diagnosztikai vagy gyógyítói tevékenység helyzeténél, működésénél vagy jellegzetességénél fogva fokozott kárveszélyt jelent. Ilyen lehet az eleve veszélyes orvosi műszer alkalmazása, mely túladagolási veszélyt (sugárzást) vagy alkalmazási hibaveszélyt hordozhat. Olyan orvosi műszer alkalmazásáról lehet szó, amely helyzeténél, jellegénél fogva eleve kárveszélyes, vagy olyanról, amely csak működtetésénél fogva hordoz fokozott kárveszélyt. Vannak orvosi tevékenységek, amelyek jellegüknél fogva fokozott veszéllyel járhatnak, mint például a műtéti beavatkozás, a műtét előtti altatás stb. Abban az esetben, ha az orvosi eljárás jellegénél és a használt eszköz (műszer) helyzeténél, jellegzetességénél fogva fokozott veszéllyel járónak minősíthető, az orvosi felelősség kauzális, objektív, oksági, azaz vétkességtől független.

Az orvosi felelősség főszabály szerint csupán gondossági (vagy eszköz-)kötelem, és csak kivételesen cél- (v. eredmény-)kötelem. Mint már előbb jeleztük, teljesítésének módja, azaz eredménye szerint általában a magyar jogban is kétféle kötelem ismeretes: az ún. (1) eszköz-, vagy gondossági kötelem (Mittelobligationen, n., obligation moyen, fr.); és a (2) eredménykötelem (Ergebnissobligationen, n., obligation résulté, fr.). Az *eszközkötelmek* vagy gondossági kötelmek fogalma azt jelenti, hogy a teljesítés megtörtént, ha a kötelezett mindent megtett (adott esetben az orvosi etikai és szakmai szabályok szerint) annak érdekében, hogy elérje a végleges célt (adott orvosi gyógykezelési eljárás lefolytatásának eredményeképpen a gyógyulást). Ha azonban az eredményre (esetünkben a gyógyulásra) mégsem kerül sor, a kötelezett (adott esetben az orvos) nem vonható kártérítési felelősségre, amennyiben adott helyzetben (általában) elvárható magatartást tanúsított, függetlenül attól, hogy a végleges célt (adott esetben a gyógyulást) nem érte el. Ezzel szemben, az eredménykötelem csak akkor tekinthető teljesítettnek, ha a szerződésben kitűzött cél (esetünkben a gyógyulás) megvalósult. Ezen osztályozás értelmében a jogirodalom az orvosi felelősséget főszabályként az eszközvagy gondossági kötelmek körébe sorolja. Tehát az orvos mentesül a felelősség alól, ha adott helyzetben úgy járt el, ahogyan általában elvárható, azaz a törvényi, szerződési, szakmai és hivatási (etikai) szabályokkal összhangban. Vitatott, hogy az orvosi felelősség (kivételesen) mikor tekinthető célkötelemnek. Ez legfeljebb

akkor fordulhat elő, ha a gyógykezelési szerződés célkötelemként fogalmazódott meg (például az esztétikai műtéteknél). Az ismertetett külföldi praxis arra mutat, hogy az orvosi kötelezettség akkor is célkötelem, ha ún. esztétikai műtétről van szó, ahol a műtétet végző orvos vállalja a kezelt által előirányzott végleges cél elérését.

Az orvosi műhiba (invazív beavatkozás eseteiben). Orvosi műhiba alatt értjük tágabb értelemben a téves diagnosztikai és gyógykezelési eljárást, valamint szűkebb értelemben az invazív orvosi eljárás, azaz a műtéti beavatkozás során[671] a szakmai szabályokkal ellentétes gyógyítási tevékenységet, melynek következtében a beteg állapota a várt javulás helyett súlyosbodott, azaz tartós vagy ideiglenes egészségkárosodáshoz, továbbá legsúlyosabb következményként, a beteg halálához vezetett. Ilyenkor egészségkárosodás következtében előfordulhat a vagyoni kár, például rokkantság, munkaképességcsökkenés esetében a jövedelempótló járadék,[672] a téves kezelés következtében beálló halál esetén a temetési költségek stb., vagy a nemvagyoni kár, az elszenvedett testi és lelki fájdalmak (sérelmek) miatti, betegnek járó sérelemdíj.[673] Orvosi műhiba folytán beálló halál okozása estében indokolt a közeli hozzátartozó (gyermek, házastárs, szülő) pietási (kegyeleti) sérelemdíja is.[674]

Az elvárhatósági klauzula. Az új. Ptk. bármely felelősségi nemre nézve, így értelemszerűen az orvosi felelősségre nézve iselőirányozza, hogy az okozó (kezelőorvos) kimentheti felelősségét, ha bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogyan az adott helyzetben általában elvárható.[675] A bizonyítás az orvost terheli, abban a tekintetben, hogy a gyógyítási folyamatban a szakmai és hivatási szabályok szerint járt el. Ennek sikeres bizonyításával az orvos kimentheti kárfelelősségét.

Az előreláthatósági klauzula (korlát). Az új Ptk. az angolszász és ennek nyomában a francia jog szerinti hatásra előirányozza a felelősség mértékét meghatározó, mind szerződési, mind deliktuális felelősségre nézve alkalmazható előreláthatósági klauzulát vagy előreláthatósági korlátot.[676] Eszerint – értelemszerűen

[671] Lásd Eü. törvény 3. §-ának m) pontját: invazív beavatkozás.
[672] Lásd a Ptk. 6:528. §-ának (1)–(6) bekezdéseit (jövedelempótló járadék).
[673] Lásd a Ptk. 2: 52. §-át.
[674] Lásd a Ptk. 2:50. §-át (kegyeleti jog).
[675] Lásd a Ptk. 6:519. §-át (a felelősség általános szabálya): „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható."
[676] Lásd például Csöndes Mónika: *Előre látható károk? Az előre láthatósági korlát hatása szerződésszegési jogunkra,* Budapest, ELTE Eötvös, 2016, 132, 138, 1, 147, 151, 159.

a hatályos magyar Ptk. szerintaz orvosi felelősségre nézve is érvényesíthetően – a felelősség nem terjed ki azokra a károkra, amelyeket a károkozó (esetünkben az orvos) a szerződés megkötésének időpontjában,[677] azaz a jogellenes magatartás elkövetésének időpontjában[678] nem láthatott előre vagy nem volt köteles előre látni. A magyar Ptk.-val ellentétben a német jog inkább az adekvát (megfelelő) okságra (tehát objektív körülményekre) bízza azt, hogy adott kár eredményesen perelhető-e, mint a gyakran szubjektív elemeket tartalmazó előreláthatóságra.[679]

Az okság (okozatosság) jelentősége az orvosi műhibaperekben. Az új magyar Ptk. főszabályként előirányozza, hogy a kárért az a személy felelős, aki okozta. Az okság egyik rendeltetése ugyanis az, hogy „rámutat" a felelős személyre, aki tehát főszabályként nem más, mint a kezelőorvos. E szabály alól azonban kivételt képez, ha az okság arra utal, hogy a kárt nem az orvos általi helytelen kezelés, hanempéldául az orvosi műszer gyártási hibája vagy a beteg orvosi utasítás ellenében tanúsított magatartása[680] okozta. Az orvos közvetlen felelősségre vonására akkor sem kerülhet sor, ha az egészségügyi intézmény (kötelező) felelősségbiztosítást kötött.[681] Ekkor a biztosító átveszi a felelősséget, ami, figyelemmel a biztosítási szerződés tartalmára, a törvényi cesszióra, főszabályként ideiglenes

[677] Lásd a Ptk. 6:142. §-át (felelősség szerződésszegéssel okozott károkért): „Aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést *ellenőrzési körén kívül eső*, a szerződéskötés időponjában *előre nem látható* körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt kikerülje vagy a kárt elhárítsa." Ptk. 6:143. § (a kártérítés mértéke a szerződésszegéssel okozott károknál), (2) bekezdés: „A szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában (a szolgáltatás tárgyán kívüli) egyéb károka és az elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a jogosult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában *előre látható* volt." (3) bekezdés: „*Szándékos* szerződésszegés esetén a jogosult *teljes kárát* meg kell téríteni."

[678] Lásd a Ptk. 6:521. §-át (előreláthatóság), mely szerint „nem állapítható meg az okozati összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia."

[679] A magyar bírói gyakorlatot illetően lásd ifj. Lomnici Zoltán – Gazsó Balázs László: *A nemvagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*, Budapest, Oriold és Társai, 2011, 68.

[680] Az Eü. törvény 26. §-ának (1), (2) bekezdésében a beteg kötelezettségeinek szabályozása során előirányozza az *együttműködési kötelezettséget*, vagyis a beteg köteles tiszteletben tartani az egészségügyi szolgálttatás igénybevételekor a szolgáltató működési rendjét, valamint köteles együtt működni az egészségügyi dolgozókkal.

[681] Az Eü. törvény 108. §-a szabályozza az eü. szolgáltatás megkezdésének és gyakorlásának feltételeit. E § (2) bekezdése előirányozza, hogy *működési engedély csak abban az esetben adható ki, ha a kérelmezőnek az egészségügyi szolgáltatás során okozott kár megtérítésére van felelősségbiztosítása*. A felelősségbiztosítási szerződés megszűnése esetén a biztosító ennek tényét haladéktalanul köteles bejelenteni az engedélyező szervnek, amely a működési engedélyt visszavonja, amennyiben az egészségügyi szolgáltató nem rendelkezik más biztosítónál felelősségbiztosítással.

jelleggel történik, mivel orvosi szándékosság és súlyos gondatlanság esetében a biztosító rendszerint, a legtöbb európai jogrendszerben, regresszjoggal (visszkereseti joggal) rendelkezik. Tehát a biztosító a teljesített biztosítási összeget utólagosan visszakövetelheti az orvostól, az egészségügyi intézménytől, ha az egészségkárosodásra súlyos kezelési gondatlanság folytán, orvosi műhiba következtében került sor. Amennyiben az orvos szándékosan vagy súlyos gondatlanságból okozta a kárt, a biztosítónak a biztosítási összeg, azaz kártérítés teljesítése után visszkereseti joga van az orvos vagy intézménye iránt. Ha a biztosítási összeg limitált, a non cummul elvének mellőzésével a teljes károsszegig terjedő különbözet megvalósítható a közvetlen károkozótól (a kezelőorvostól). Ezt alátámasztja a Ptk. teljes kártérítésre[682] irányuló elve.

Az orvosi felelősség **általános és különleges kimentési okai**: (a) erőhatalom (vis maior); (b) esemény (casus); (c) a beteg hozzájárulása;[683] (d) harmadik személy hozzájárulása (például a beteg tudati állapotának hiányában vagy gyártási orvosi műszerhiba esetén); (d) előreláthatósági korlát; (e) beteg egyetértése.[684] (Fentebb ezekről már általánosságban volt szó). (a) *Erőhatalom.* Az erőhatalom általános felelősségkimentési ok,[685] így egyaránt kimentő okként használható az orvosi felelősség terén is. Erőhatalom alatt értjük a külső, elháríthatatlan, előre nem látható okot, mely a károkozáshoz vezetett. A „külső" definícióelem, az objektív elmélet szerint arról szól, hogy az ok az emberen kívüli, rendszerint természeti körülmény (például villámcsapás, földrengés, viharverés stb.) hatásának tudható be. Ám a szubjektív definíció szerint erőhatalomnak minősülhet az előre nem látható „belső" ok is, tehát az emberi testben előforduló ok, mint például infarktus.[686] (b) Elvben az *esemény* is kimentő ok. Az esemény fogalommeghatározása

[682] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (1), (2), (3), (4) bekezdését (a kártérítési kötelezettség terjedelme): (1) felmerült kár, azaz a károsult vagyonában előálló értékcsökkenés – damnum emergens; (2) elmaradt vagyoni előny – lucrum cessans, (3) a vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségek és egyéb költségek.

[683] Lásd a Ptk. 6:525. §-ának (1)–(3) bekezdéseit: Károsulti közrehatásnak (hozzájárulásnak) minősíthető a beteg orvosi tanács ellenében tanúsított magatartása.

[684] Lásd a Ptk. 6:520. §-a első bekezdésének a) pontját, mely szerint kizárt a jogellenesség, ha a károkozás a károsult beleegyezésével (esetünkben a beteg egyetértésével) történt. Mindenképpen szükséges, hogy a beteg érvényes egyetértését nyilván csak az ő állapotáról, javasolt gyógykezelési módokról és ennek kockázatairól szóló orvosi tájékoztatás alapján adhatja meg. Lásd az Eü. törvény 13. §-ának (1) bekezdését, mely szerint a beteg tájékoztatásának joga felöleli az állapotáról, orvosi megítéléséről, javasolt vizsgálatokról, beavatkozásokról, ezek elmaradásának előnyeiről és hátrányairól szóló információt.

[685] Lásd Henri et Léon Mazeaud – Jean Mazeaud: *Leçons de droit civil; tome deuxième, Obligations,* deuxième édition, Paris, Édition Montchrestien, 1962, 452.

[686] Lásd Martin Vedriš: *Osnove imovinskog prava, Opšti dio imovinskog prava, stvarno, obvezno i nasledno pravo* [A vagyoni jog alapjai – Általános rész, dologi jog, kötelmi jog és öröklési jog],

szinte azonos az erőhatalomével. Az esemény azonban abban különbözik az erőhatalomtól, hogy tényszerűen, körülményektől függően, viszonylag előre látható és ezáltal elhárítható. Orvosi felelősség esetében például a beavatkozás szövődményei tapasztalati alapon előre láthatók. (c) Az orvosi felelősséget csökkenti vagy kizárja a beteg által történő *orvosi utasítás* szerinti magatartásának *megtagadása*.[687] (d) Az orvosi felelősséget kizárja vagy csökkenti *harmadik személy hozzájárulása* (például az orvosi műszerek gyártási hibája). Elvben az orvosi személyzet hibás közreműködése is (orvosi) felelősséget von magával, akkor is, ha a személyzet az orvosi utasítás ellenében cselekedett. Alkalmazandók a közreműködői felelősség szabályai.[688] (e) Kizárt az orvosi felelősség, ha a károsult, a beteg az orvosi kezeléssel *egyetértett*, tudomásul véve az orvosi beavatkozás kockázatait és elmaradásának következményeit.[689]

Az **orvosi felelősség mértéke és módja**. (a) *Teljes vagyoni és nemvagyoni (erkölcsi személyiségsérelmi) kártérítés.* Elvben az orvosi felelősség mértéke azonos az általános kárfelelősség mértékével, azaz a teljes kártérítési elvvel, tehát felöleli a felmerült kárt és az elmaradt hasznot, továbbá a kárelhárítási, valamint a kezelési költségeket. Ha a kár személyiségsérelemben is megnyilvánult, az orvosi kárfelelősség kiterjedhet a sérelemdíj fizetésének kötelezettségére is. Az orvosi felelősség, halál esetén, felölelheti a temetési költségeket és a beteg haláláig kiadott kezelési költségeket. A kártérítés módja lehet pénzbeli vagy természetbeni. Utóbbi, például, ha az esztétikai műtét nem sikerült, a műtét térítésmentes megismétlése útján. A kártérítési főszabályként egyösszegű, vagy időnként ismétlődő (járadékszolgáltatás) is lehet. Utóbbiról akkor van szó, ha a beteg, a helytelen orvosi kezelés és ebből eredő egészségromlásának következtében elvesztette keresőképességének egészét vagy részét. Ekkor követelhető vagy a teljes korábbi jövedelem (teljes keresőképtelenség esetében), vagy a korábbi jövedelem és az egészségkárosodással megvalósított jövedelem közötti különbség összegében

---

Zágráb, Informator, 1971. Vedriš, mint már fentebb hivatkoztunk rá, „belső" előre nem látható, elhárithatatlan erőhatalmi jellegű kimentő ok példájaként említi az egyébként kitűnő egészségi állapotáról szóló bizonylat ellenére a mozdonyvezető vezetés közben bekövetkező infarktusát, mely balesethez vezetett.

687 Lásd az Eü. törvény 26. §-ának (1), (2) bekezdését: A beteg kötelezettségei, az egészségügyi dolgozókkal való együttműködés kötelezettsége.

688 Lásd a Ptk. 6:148. §-ának (1)–(3) bekezdését: „(1) Aki kötelezettsége teljesítéséhez vagy joga gyakorlásához más személy közreműködését veszi igénybe, az igénybevett személy magatartásáért felel, mintha maga járt volna el." Azonban, a (3) bekezdés szerint: „A kötelezett a közreműködővel szemben – annak szerződésszegése miatt – mindaddig érvényesítheti jogait, amíg a jogosulttal szemben helytállni tartozik."

689 Lásd a Ptk. 6:520. §, (1) bekezdés, a) albekezdés: károsult beleegyezése. Lásd Harmathy Attila: Felelősség a közreműködőért, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1974.

(részleges keresőképesség esetében), havonta ismétlődő szolgáltatás útján történő kártérítés. (b) *Részleges kártérítés, vagy felelősségkimentés a beteg együttműködésének hiánya, harmadik személy hozzájárulása esetén*. Részleges kártérítésre kerül sor, azaz felelősségmegosztásra, ha az egészségkárosodást részben a helytelen orvosi kezelés, részben pedig a beteg magatartása okozta. Az orvosi felelősség akkor is csökkenthető, ha kárhoz harmadik személy is hozzájárult (például a gyártási hiba esetén az orvosi műszer gyártója). Az orvosi felelősség kizárható a hagyományos jogellenességet kizáró okok miatt (beteg belegyezése, erőhatalom, esemény). Felelősségcsökkentő lehet az előreláthatósági klauzula (korlát) alkalmazása. Az orvos kizárhatja felelősségét annak alapján is, hogy bizonyítja, hogy úgy járt el, ahogyan adott esetben általában elvárható, azaz tartotta magát diagnózis felállítása és a kezelés során az orvosi hivatási és szakmai szabályokhoz.

A kötelező orvosi felelősségbiztosítás. A fentiekben már utaltunk arra, hogy az egészségügyi szolgáltató nem nyújthat egészségügyi szolgáltatást anélkül, hogy rendelkezne az ehhez szükséges Eü. törvényben előirányzott személyi és tárgyi feltételekkel. Az egészségügyi szolgáltató e feltételek teljesítésével nyerhet működési engedélyt. A működési engedély kiadásának egyik fontos feltétele, hogy a szolgáltató az egészségügyi szolgáltatás közben előidézhető kárkockázatok tekintetében felelősségbiztosítást kössön a biztosítóval. E felelősségbiztosítás kötelező. A biztosító az általa vállalt kockázatok megvalósulásának „erejéig" vonható primáris felelősségre. Teljesítését követően azonban az orvos szándékossága, vagy súlyos gondatlansága esetében a biztosító, az orvos irányában rendszerint visszkereseti joggal rendelkezik.

Ki a felelős az orvosi műhibáért – a gyógyító intézmény vagy a kezelőorvos, avagy esetszerűen, harmadik személy? Közülük ki, mikor, miért felelős? Az orvosi többes károkozás. A Ptk. alaprendelkezés szerint a kárért az vonható felelősségre, **aki** a kárt okozta. Tehát, ennek megfelelően, primárisan a kezelőorvos vonható felelősségre. Ám, amennyiben az orvosnak volt felelősségbiztosítása, primárisan mégis a biztosító felelős kötelmi szubrogáció révén. Más kérdés, hogy orvosi műhiba vagy szándékosság és súlyos gondatlanság esetén a biztosítási díj kifizetését követően a biztosítónak regresszjoga (visszkereseti joga) van az orvos vagy az orvosi intézmény felé. Külön jogszabály előírhatja, hogy primárisan a kezelőorvosi intézmény vonható felelősségre, de orvosi műhiba vagy szándékosság esetében az intézménynek is lehet regesszjoga. Ha a hibásan gyógykezelt beteg súlyos egészségkárosodás folytán rokkanttá, vagy munkaképességcsökkenés miatt keresőképtelenné vált és ezért a Tb-hez fordult, ezt nem kumulálhatja

(halmozhatja) a károkozó iránti igényével. Kivéve, ha Tb által nincs fedezve minden kárigény. A Tb is visszkereseti joggal léphet fel szándékos jogellenes orvosi tevékenységet végző károkozóval szemben. Ha a kár oka nem az orvosi hivatási, szakmai szabályok megszegéséből következett, hanem más okból, például az orvosi műszerek karbantartási hibájából, az orvosi intézmény logisztikai (szervezési) hibájából, akkor az **orvosi intézmény** felelőssége is számba jöhet, amennyiben a karbantartás és az ellátás szervezése az egészségi szolgáltatást nyújtó intézmény kötelezettsége volt. Ha azonban az orvosi műszerhiba nem a karbantartási hiányosságnak tudható be, hanem a **gyártó** hibájának, akkor a műszergyártó is felelősségre vonható. A magyar jogirodalom szerint, ha a törvény alapján az egészségügyi dolgozó a saját nevében és felelősségére nyújtott egészségügyi szolgáltatást, az egészségügyi szolgáltatásokkal összefüggésben okozott kárért és személyiségi jogsértésért az egészségügyi dolgozó tartozik kárfelelősséggel, illetve helytállással (például amennyiben az orvos magánpraxisának keretében műti meg a beteget[690]). Ha **okkumuláció**[691] van, akkor az objektív vagy a szubjektív hozzájárulás arányában a Ptk. többes károkozásának szabályai alkalmazhatók, azaz az egyetemleges vagy az osztott felelősség szabályai. Ha **okkonkurenciáról**van szó, azaz több orvosi műhiba gyanúja esetében, a kárhoz vezető döntő orvosi művelet, műhiba hordozója, elvégzője a felelős, a nem döntő okhordozók mentesülnek a felelősség alól. Mivel az orvosi tevékenység folytatásának feltétele a kötelező **felelősségbiztosítás**, az egészségkárosult beteg térítésigényével elsődlegesen a biztosítóhoz fordulhat. Igaz, kezelőorvosi szándékosság, vagy súlyos gondatlanság esetében a biztosítónak a másodlagos, regresszperben visszkereseti joga van a kezelőorvos, azaz a gyógyító intézmény ellenében. Ha az orvosi felelősségbiztosítás limitált, nézetünk szerint a beteg a különbözet tekintetében közvetlenül a kezelőorvoshoz vagy az egészségügyi intézményhez fordulhat. Az orvosi felelősségnél gyakorta merül fel a többes károkozás, mivel egyes összetettebb tünetegyüttes esetében elengedhetetlen több speciális orvosi szakma képviselőjének közreműködése – nemkülönbenpéldául műtéteknél, egyéb ellátásoknál az orvosi segédszemélyzet közreműködése – esetében a felelősségmegosztás és az egyetemlegesség. Az új magyar Ptk. általános szabályai szerint a többes károkozás esetében főszabályként az **egyetemleges felelősség** szabályai irányadók, más Ptk.-k szerint azonban primáris az **osztott**, szekundáris az egyetemleges felelősség. Utóbbi csak akkor alkalmazható, ha adott esetre nézve a törvény kifejezetten egyetemlegességet irányzott elő.[692]

[690] Lásd, Pethő: *Az egészségügyi szolgáltató kárfelelősségi kimentésének nehézségei,* 51.
[691] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség,* 57.
[692] Lásd Szalma: *Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség,* 321–328.

Az orvosi dokumentációs kötelezettség. A magyar Eü. törvény 136–137. §-ai, mint egyébként más, külföldi törvények, előirányozzák az orvosi dokumentáció teljességét, pontosságát, mind a betegségről, mind az alkalmazott gyógykezelési eljárásról. E kötelezettség megsértéséből eredő károk iránt a beteg részéről kárigény támasztható.

Orvosi titoktartás. A törvény (Eü. tv. 25. §-a) értelmében az orvos köteles a beteg személyiségére, betegségére vonatkozó adatokat mások előtt titokban tartani. Ellenkező esetben az orvos felelősséggel tartozik a személyiségi jogok megsértésével kapcsolatos Ptk. rendelkezések értelmében.

Orvosi tanácsadói felelősség. Az orvosi tevékenység nemcsak diagnosztikai vagy gyógykezelési eljárásban mutatkozik meg, hanem jelentős mértékben a betegségmegelőzéssel és a gyógyítással kapcsolatos tanácsadói tevékenységben is. Ebben a tekintetben mutat hasonlatosságot más professzionális tevékenységgel, például az ügyvédi tanácsadói felelősséggel.[693] Más szakmai tanácsadói felelősségtől az orvosi tanácsadás tárgyában (egészség megőrzése) különbözik. Az orvosi tanácsadói felelősség akkor áll be, ha az orvos, az elfogadott szakmai szabályokkal ellentétesen, a betegnek téves tanácsot adott.

Orvosi felelősség a szakértői véleményezésnél. Vannak olyan peres, nemperes vagy különleges eljárások, amelyeknél bizonyítási eljárás során elengedhetetlen az orvosi szakértői véleményezés. Ilyenekpéldául a származás megállapítási perek (apasági perek). Ezeknél az orvosi szakma elsősorban az objektív tényezőkre, a vérelemzésre és a DNS-vizsgálatokra alapozza a szakmai véleményezést.[694] Vannak olyan eljárások is, amelyeknél szükséges a pszichológiai vagy pszichiátriai szakmai véleményezés. A pszichológiai vizsgálat a mentális retardáció miatt indított, a cselekvőképesség megfosztását célzó eljárásban, a pszichiátriai pedig a mentális betegség (például skizofrénia) miatt benyújtott cselekvőképesség megfosztására irányuló eljárásban szükséges.

Orvosetikai felelősség a szervátültetésnél, abortusznál, orvosi kísérleteknél. Élő ember páros szerve egyikének eltávolítása másik ember életének mentése céljából csakis a donor egyetértése alapján történhet. Elhunyt ember szervének

[693] Lásd Szalma: *A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége*, I–II. rész,; uő: *Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten,* ; uő: Haftung für Rat, Gutachten nach serbischen Recht, in Rudolf Welser (Hrsg):,*Haftung bei Wertpapierveräusserung*, Teil I., Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2016, 175–182.

[694] Lásd például Kengyel: *Magyar polgári eljárásjog*, 2012, 452, 912-914. széljegzet.

átültetése másik ember életének mentése céljából összetett, komoly orvosetikai kérdés. A magyar törvény (ugyan nem egyedülállóan) vélelmezi az egyetértést, ha a meghalt ember életében nem adott elutasító nyilatkozatot arról, hogy halála esetén szervei nem használhatók fel. Kérdés, hogy ez teljesen elfogadható megoldásnak tekinthető-e, figyelemmel a Ptk. kegyeleti jogra vonatkozó rendelkezéseire.[695] Komoly orvosetikai kérdés továbbá az is, mikor tekinthető egy személy elhunytnak, habár erre vonatkozóan van orvosi sztenderd, de ennek határai az orvostudomány fejlődésének köszönhetően változtak. Számos, akár kárfelelősséggel is járó további orvosetikai kérdés is felmerült, felmerülhet, például az abortusz, továbbá az emberen, embrión (fetus), akár a kísérleti alany egyetértésével végzett orvosi vagy gyógyszerészeti, gyógyítói kísérletek kapcsán.

A jogellenes orvosi magatartás magánjogi szankcióiról

A jogellenes orvosi beavatkozás kárfelelősségi szankciói alapvetően kétfélék: 1) Az okozott vagyoni kár megtérítése; 2) a nemvagyoni kártérítés, vagy elégtételnyújtás (Genugtuung, n. Satisfaction, fr.), pontosabban, a magyar jogban: a sérelemdíj (a német, osztrák, svájci jogban Schmerzensgeld).

Vagyoni kártérítés. A jogellenes orvosi beavatkozás az orvos vagy az gyógykezelési intézmény vagyoni jellegű kártérítési kötelezettségét vonja magával. Attól függően, hogy a beteg mely vagyonában állt be a vagyoncsökkenés, ez lehet egyösszegű pénzbeli kártérítés vagy szukcesszív (szabályos időközönként ismétlődő) járadékszolgáltatás. Amennyiben a jogellenes orvosi beavatkozás a munkaképesség csökkenését vonta magával, a keresménykiesés járadékszolgáltatás útján pótolható, mely utólag, a keresőképességi körülmények lényeges változása esetében, növelhető (arányban az egészségi állapot további csökkenésével járó munkaképesség csökkenéssel járó keresménykieséssel), csökkenthető (amennyiben a munkaképesség mégis javult) vagy megszüntethető (amennyiben az egészségsérelem előtti és javulás utáni keresmény kiegyenlítődött). A járadék összege elvben a korábbi és az új egészségi, azaz munkaképességi állapot szerint megvalósított keresménykülönbségben szabható meg. A jogellenes orvosi beavatkozás esetében a sikertelen gyógyítás költségei, például a német jogban, nem terhelik a beteget. A magyar Ptk. értelmében a vagyoni kár a kár értékével arányos pénzbeli térítéssel hárítható el. A magyar jogban általában a természetbeni helyre-

[695] Lásd A Ptk. 2:50. (kegyeleti jog) §-át.

állítás (restitutio in integrum) kivételes, bár, a külföldi európai jogrendszerekben (például német jogban) a természetbeni helyreállítás primáris, elsődleges kártérítési mód, amennyiben lehetséges. Ha az orvosi beavatkozás helyreállíthatatlan egészségkárosodást okozott, értelemszerűen a természetbeni helyreállítás is ellehetetlenült. Sikertelen és jogellenes esztétikai műtét esetében azonban a helyreállítási kárpótlás lehetséges, amennyiben ez az orvosi szakma értékelése szerint lehetséges lehet, akár más orvosi intézmény, azaz orvos által. A halált okozó jogellenes orvosi beavatkozás esetében az orvosi felelősség a legtöbb jogrendszerben rendszerint felöleli a temetkezési költségeket is. Eltartó halálának okozása esetében az okozó köteles az eltartó által eltartottak (gyermek, házastárs) számára biztosítani a járadékszerű eltartást, mindaddig amíg az eltartási kötelezettség fennáll. A magyar Ptk. – mint más európai Ptk.-k általános szabályzata – szerint a kártérítés mértékét illetően a teljes kártérítés elvét követi, tehát főszabályként felöleli mind a felmerült kárt (damnum emergens), mind az elmaradt hasznot (lucrum cessans), valamint a (kárelhárítási) indokolt költségeket. Mindez értelemszerűen érvényes az orvosi kárfelelősség feltételeire, módjára és mértékére is.

Nemvagyoni kártérítés (sérelemdíj). Amennyiben a jogellenes orvosi beavatkozás megsértette a betegjoggal oltalmazott személyiségi jogait (testi épség, egészség), a beteg sérelemdíjat (eszmei kártérítést) követelhet, mely pénzben térítendő, és melynek összege a magyar Ptk. rendelkezései szerint függ a sérelem nemétől, ismétlődő jellegétől és az okozó vétkességi fokától. A külföldi jogrendszerekben, például a svájci jogban, követelhető a tartós és intenzív testi és lelki fájdalomért járó pénzbeli térítés. Ilyen esetpéldául, ha a jogellenes orvosi beavatkozás az életképesség csökkenéséhez vezetett (például mozgásképtelenség, látás- vagy hallásvesztés, nemzőképtelenség). Ekkor a jog vélelmezi a lelki (pszichikai) fájdalmat, és ezért külön pénzbeli elégtétel jár a betegnek. Halál esetében több jogrendszer (például a német, a svájci, az osztrák jog) a közeli hozzátartozó (gyermek, szülő, házastárs) számára, az elszenvedett lelki fájdalmak miatt, biztosítja a pénzbeli elégtételt. Itt a lelki fájdalmak vélelmezettek.

Összefoglaló az orvosi felelősségről

Az orvosi egyike a legnemesebb hivatásoknak, mert célja az emberi élet, egészség, testi épség megőrzése, betegség esetében a gyógyítás, fájdalom esetében annak csökkentése vagy megszüntetése. Az orvosi hivatással megegyezik a jog, mint

szabályrendszer, hiszen a jog is ugyanezeket a javakat mint alapvető személyiségi jogosultságokat oltalmazzakiemelten. Az oltami célok jelentőségével arányos a nemcsak szakmai, hanem joggal, törvénnyel is szabályozott orvosi felelősség.

Az orvosi kárfelelősség mint magánjogi része az orvosjognak, azért tekinthető az általános kárfelelősséghez képest különleges felelősségnek, mert a kényszerítő jellegű vonatkozó különleges egészségügyi törvényi jogszabályokon vagy a szerződési szabályokon túlmenően az orvosi szakmai, hivatási és etikai szabályok megszegésén is alapulhat. A jogellenesség itt tehát többrétű: nemcsak a törvény, hanem a törvény által elfogadott szakmai szabályok megsértése is jogellenesnek minősíthető, úgyhogy a joggal oltalmazott személyiségi és vagyoni javak megsértéséből eredő vagyoni és nemvagyoni károk térítése a kár beálltának, valamint a jogellenes orvosi magatartás és az egészségsérelem közötti oksági kapcsolat feltételével az orvos vagy az egészségügyi intézmény kártérítésre vagy emellett sérelemdíj fizetésére marasztalható.

A jogösszehasonlítási elemzés alapján kimutatható, hogy az európai kontinentális nemzeti jogrendszerek és a magyar jog, a felmutatható kisebb különbségek ellenére, az orvosjogban és az orvosi kárfelelősség tekintetében nagyfokú konvergenciát (megegyezést) mutatnak. A *közös nevezők* közé tartozik, hogy az orvosi felelősség sajátos, különleges (professzionális) felelősségi alakzat, mely sok tekintetben eltér az általános felelősségi szabályoktól. A professzionális felelősségi alakzatokon belül az orvosi felelősség különállása a jogellenesség jogforrási sajátosságaiban mutatható ki. Ezek egyfelől törvényi jogforrások, másfelől autonóm (állami jogalkotói tevékenységen kívüli) szakmai, pontosabban orvosi standardok, továbbá az orvosi etikai szabályok (Magyarországon az Orvosi Kamara szabja meg az orvosi etikai szabályokat). A törvényi jogszabályok különálló, a polgári jogi kódexen kívüli egészségügyi törvények. Ez így van a magyar jogban is. Az egészségügyi törvények, így a magyar is, megszabják a szakmai szabályokon túlmenő orvosi kötelezettségeket, amelyek kényszerítő jellegűek. Ezek közé tartozik a betegtájékoztatási kötelezettség, a diagnosztikai és gyógyítási eljárás során a legmagasabb szakmai gondosságot tanúsító orvosi magatartás, a gyógykezelési eljárás teljeskörű és pontos evidenciája, dokumentációja, a betegnek a javasolt orvosi intézkedésre vonatkozó egyetértése. A betegtájékoztatás szerves részét képezi az is, hogy melyek az orvosi intervenció kockázatai, melyek a lehetséges, a kezeléssel járó ideiglenes vagy tartós mellékhatások, tünetek. A beteget az orvosnak tájékoztatni kell arról is, mely következményekkel járhat a kezelés mellőzése. A beteg önrendelkezési jogának körébe tartozik a javasolt orvosi intézkedés és kezelés elutasítása, de ebben az esetben a beteg viseli a kockázatokat és ily módon kizárt az orvosi felelősség. Kizárja az orvosi felelősséget az is, ha a beteg nem tartja magát az orvosi utasításokhoz. Az orvosi intézkedés, különösképpen

az invazív, nem történhet meg a beteg egyetértése nélkül, mert egyébként testi sértésnek minősül – kivételt képez az életmentés esete. Ha több terápiás lehetőség van, a betegnek jogában áll a közülük történő választás. Az imperatív (kényszerítő) törvényi jogszabályok egyaránt érvényesek a magán- és közületi egészségügyi ellátó rendszerekben működtetett orvosi praxisra. Imperatív szabály az is, hogy – mint más jogrendszerben, a magyarban is – kötelező az orvosi felelősségbiztosítás. Ami azt jelenti, hogy az átruházott egészségügyi kockázatok tekintetében elsődlegesen a biztosító felel. A biztosító azonban a teljesítés után regresszjoggal (visszkereseti joggal) bír azon orvos vagy egészségügyi intézmény irányában, amelynél a jogellenes kezelés szándékos vagy súlyosan gondatlanvolt.

Az imperatív szabályokon túlmenően mind a Ptk., mind az Eü. törvény tartalmaz diszpozitív (megengedő) szabályokat is. Ebben a körben az orvos és a beteg egymással gyógykezelési *szerződést* kötnek, akár konkludens úton. Az orvos gyógyítói tevékenységét illetően az orvosi szerződés főszabályként gondossági kötelem, ami azt jelenti, hogy az orvosnak a szakmai szabályokkal összhangban mindent meg kell tennie a végleges cél elérése céljából az élet mentését és az egészség helyreállítását vagy javulását, valamint a fájdalom csökkentését illetően. Ha azonban a végleges cél elérésére mégsem került sor, az orvos felelőssége kimenthető, feltéve, hogy az adott helyzetben általában elvárt gondosságot tanúsította. Mégis, az orvosi felelősség lehet célkötelem is, tehát nem elegendő az igyekezet, szükséges a kitűzött cél elérése (gyógyulás), amennyiben az orvosi szerződés a végleges cél elérésére kötelezi az orvost. Ha az orvosi, gyógykezelési szerződés megszegésére került sor, az orvos a szerződési felelősség szabályai szerint felelős, ha pedig a törvény kényszerítő szabályaival ellentétes magatartást tanúsít, a deliktuális felelősség szabályai szerint vonható felelősségre. Az orvosi felelősség mértékét illetően az általános kárfelelősségi szabályok érvényesek. Főszabály szerint, mind az európai nemzeti polgári törvénykönyvek, mind a magyar Ptk. értelmében az orvos köteles a beteg teljes kárát megtéríteni. Kivételt képez az osztott felelősség szabályainak alkalmazási köre, amikor az egészségkárhoz maga a beteg vagy harmadik személy is hozzájárult. Az orvosi felelősségnél szükséges a jogellenes orvosi magatartás és az egészségi károsodás közötti okozati összefüggés bizonyítása.

A bizonyítási teher főszabály szerint a legtöbb vizsgált jogrendszerben a felelősségi feltételeket, ezek között az okságot, a szubjektív felróhatóságot, továbbá a kár keletkezését illetően a károsultat, azaz a beteget illeti meg. A bizonyítási teher azonban megfordulhat, s az orvost illeti meg olyan értelemben, hogy rajta áll annak bizonyítsa, hogy nem okozta a kárt, különösképpen, ha az orvosi intézkedés fokozott veszéllyel jár, azaz kárveszély-kockázatos, például a kísérlet alatt álló gyógyszer alkalmazására került sor.

A legtöbb elemzett jogrendszerben az orvosi felelősség szubjektív, vétkességen alapuló, kivéve, ha az adott orvosi művelet vagy használt dolog veszélyes üzemi tevékenységnek minősül, amikor is az orvosi felelősség objektív, vétkességtől független. A hatályos magyar jogban azonban a szubjektív felróhatóság (Marton Géza elméletére alapozva) nem az elkövető, károkozó – itt az orvos – belső, szubjektív szándékától függ, azaz attól, hogy akarta-e a jogellenes cselekményt, tudatában állva cselekménye jogellenességének, hanem ezt objektivizálva, a szándéktól független, külső mércén alapul, azon, hogy a károkozó tartotta-e magát az adott helyzetben az általában elvárt magatartási sztenderdhez. Ily módon nem kerül sor a vétkesség fokozatainak (szándékosság és gondatlanság) alkalmazására (kivéve a sérelemdíjat), úgyhogy az elvárt (esetünkben orvosi) sztenderdtől való minimális eltérés is teljes kártérítési felelősséggel jár. Az orvosi felelősség azonban a külföldi jogrendszerekben alapozható a szubjektív értelemben vett szándékosságra, tehát arra, hogy az orvos szándékosan, tudatosan kezelte a beteget tévesen. Ennek a jogi relevanciája abban van vagy lehet, hogy a betegellátó intézménynek, amennyiben megelőzően kifizette a kártérítést, visszkeseti joga támad az orvossal szemben.

A kártérítés módját és mértékét illetően a legtöbb kontinentális Ptk. szerint elsődleges a természetbeni helyreállítás (ha ez lehetséges, például dolog kijavítása) – in integrum restitutio (azaz a teljes kártérítés). Másodlagos a pénzbeli kártérítés, amennyiben a természetbeni helyreállítás nem lehetséges (például egyedi dolog megsemmisülése esetén), vagy amennyiben ugyan a természetbeni helyreállítás lehetséges, de a felperes károsult, a perjogi diszpozíció (perrel való szabad rendelkezés) alapján a kártérítést pénzben igényli. Ezzel szemben a magyar jogban (Ptk.) megfordítva, a pénzbeli kártérítés primáris és kivételes a természetbeni helyreállítás. Ez egyaránt vonatkozik az orvosi felelősségre is. Az orvosi felelősségnél a káralakzatokat illetően alkalmazandók az általános szabályok. A jogellenesen gyógyító orvos köteles megtéríteni cselekménye vagy mulasztása által okozott vagyoni és emellett a nemvagyoni (személyiségsérelmi) kárt. Főszabályként mindkettőt egyösszegben kell térítenie. A vagyoni kár felöleli a felmerült kárt és az elmaradt jövedelmet. Amennyiben az egészségsérelem miatt munkaképesség-csökkenésre került sor és a korábbi kereseményhez képest kereseménycsökkenés állt be, a különbség pótlása időnként ismétlődő szolgáltatás, járadék fizetésre kötelező marasztalás útján is lehetséges. Személyiségsérelem (lelki, testi épség, egészség, emberi méltóság sérelme) esetében a jogellenesen eljáró orvos pénzbeli sérelemdíj fizetésére köteles, melynek összege a Ptk. meghatározása szerint a sérelem súlyától, ismétlődő jellegétől és a károkozói szándék fokától függ. Halál okozása esetén a közeli hozzátartozónak (gyermeknek, házastársnak, szülőnek) jogában áll követelni a pietásért (kegyeletért) járó (lelki) fájdalomdíjat.

Ugyanakkor, a betegnek a jogellenes orvosi beavatkozás következtében beálló elhalálozása esetén a közeli hozzátartozó követelheti a tartásdíjat, amit az elhunyt fizetett, mindaddig amíg az eredeti eltartási kötelezettség fennáll (például kiskorú gyermek esetében a nagykorúság eléréséig). Mivel a gyógykezelési eljárás gyakorta több, különböző orvosi szakosítással (specializációval) rendelkező szakember közreműködését követeli meg (például orvosi konzílium útján, diagnózis megállapítása vagy a gyógykezelés során), felmerült a többes károkozásról szóló általános jogszabályok alkalmazásának kérdése. Az új magyar Ptk. a többes károkozás esetére elsődlegesen egyetemleges felelősséget, másodlagosan osztott felelősséget irányoz elő, ami egyéb rendelkezés hiányában értelemszerűen érvényesíthető az orvosi felelősségre nézve is. A többes károkozás szabályai fontosak a passzív legitimáció (alperes kereseti kérelemben való jelölése, meghatározása), azaz a térítés megosztása tekintetében. Egyetemleges felelősség esetében ugyanis elvben bármely okozótárs (esetünkben bármelyik a több, diagnózisban, kezelésben együttműködően részt vevő orvos közül) perelhető és tőle behajtható a teljes kártérítés. E pert követően a teljes kártérítést teljesítő elsődlegesen perelt felperesként visszkereseti pert indíthat a többi elsődlegesen nem perelt társkárokozó ellenében, annak érdekében, hogy az oksági vagy vétkességi hozzájárulás arányában egymás között megosszák a kárviselést. Más európai kontinentális jogrendszerekben azonban primáris az osztott felelősség, az egyetemlegesség pedig szekundáris, csak a törvényben nevesített esetekre alkalmazható.

A magyar jogban és a vizsgált európai jogrendszerekben egyaránt, az orvosi segítségnyújtás kötelező, így ennek megtagadása esetében is előfordulhat, beállhat az orvos kárfelelőssége.

Az ügyvédi felelősségről

Az ügyvédi kárfelelősség akkor merül fel, ha ügyvéd eltért a képviseleti szabályoktól. A megbízási szerződés által vállalt perbeli képviseletnél az ügyvéd kötelezettségének jogi természete szerint gondossági kötelem és nem eredménykötelem. Ha a perben megbízóját nem szakszerűen képviseli és ezáltal, emiatt, elveszti a pert, az ügyvéd kárfelelősségre vonható, azért a kárért, ami a pervesztésből kövekezik. Ha azonban az ügyvéd hivatási és szakmai szabályokat betartotta és ennek ellenére vesztette el a pert, nem vonható kárfelelősségre. Jogügylet szerkesztése során, ha a szerződés formaköteles, az ügyvédnek a Ptk. alaki kellékekre vonatkozó szabályait kell figyelmbe vegye. Ha az ügyvéd által kiállított szerződés vagy okirat semmis, és ennek oka a törvényi jogszabályok mellőzésében

rejlik, felmerülhet az ügyvédi kárfelelősség. Jogorvoslat jogvesztő határidőn belüli benyújtásának mulasztása esetében is elő fordulhat az ügyvédi kárfelelősség.

Az ügyvédi felelősséget a magyar jogban, a 2017. évi LXXVIII. ügyvédi tevékenységről szóló törvény szabályozza. A magyar tételes jog megengedi vagy tolerálja az ügyvédnek a perbeli képviseleti szerződésben, az ügyvédi tarifán túlmenően előirányzott ún. sikerklauzulát (sikerdíjat). Magyarán azt, hogy az ügyvéd, attól függően, hány százalékban volt sikeres a képviseletben, a nyert perérték arányában nyerheti el a képviselt ügyféltől az ügyvédi díjazást. Pontosabban, a sikerdíj azt jelenti, hogy az ügyvéd az ügyféllel erről külön megállapodhat arról, hogy az elnyert perérték (esetünkben kártárítés) valamely százalékát kösse ki díjazásának összegéül. Ez nem szokásos rendelkezés, mert differenciálja, megkülönbözteti azt az ügyfelet, aki fizeti a sikerdíjat attól, aki nem. Persze, vannak elfogadó álláspontok. A tagadó álláspont ugyan nem kötelez. Mégis a tagadó álláspontot alá támasztja a szabályozási tapasztalat, akár a magyar hagyományos jogi tapasztalat. Ugyanis a legtöbb országban, és a magyar hagyományos jog szerint is, az ügyvédnek csak az egyes perbeli képviseleti cselekménye szerint, rendszerint a Kamara által előre megszabott egyes percselekmények szerinti tarifa alapján jár a díjazás. Ezzel szemben első szempillantásra a magyar megoldás jónak tűnhet, mert a sikerdíj ösztönözheti az ügyvédet. Ennek azonban van „hátulütője". Ha nincs sikerdíjklauzula, akkor az ügyvédnek kevésbbé kell igyekeznie? Nyilvánvalóan a válasz nemleges, hiszen az ügyvédi tevékenységet kötelezi a törvény a szakmai szabályok betartására. A hatályos törvényi jogszabályok (Ütv. 2017. é XXVIII. tv.) és az Ügyvédi hivatás etikai szabályaival és elvárásaival kapcsolatos Magyar Ügyvédi Kamara 6/2018. XI. 26, MÜK szabályzata szerint is a díjazás értelmében a díjazás megbízási szerződés alapján a felek állapítják meg. (Ütv.). A sikerdíj tekintetében az Ütv. rögzítette, hogy *bíróság előtt nem érvényesíthető az ügyvédi tevékenység eredményességéhez kötött sikerdíj, annyiban, amennyiben annak összege a teljes munkadíj kétharmadát meghaladja.* Az ügyvédi etikai szabályzat alapja, ha az ügyvéd nem szívességi ügyintézést vállal, a megbízási díjat vagy a feleknek azt a kifejezett rendelkezését, hogy a megbízási díjban mikor, és milyen formában fognak megegyezni, rögzíteni kell. A MÜK /6/2018, (III. 26)/ az Ütv. 158. §-a alapján, a MÜK 6:8. pontja értelmében a megbízási díj lehet átalánydíj, óradíj, a megbízás tárgyához igazodó fix- vagy százalékos díj, törvényben meghatározott feltételekkel sikerdíj és ezek kombinációja is. A sikerdíj bírói érvényesíthetőségét tagadó törvényi szabályzás (Ütv.) után vitatottá vált a sikerdíj etikai megalapozottsága. Egyesek tagadják, mások elfogadják. Az elfogadó álláspontok szerint a sikerdíj ösztönzi az ügyvédet a per megnyerésére: minél nagyobb százalékarányú a pernyerés, annál nagyobb az ügyvédi díjazás. A tagadó álláspont szerint a gond ezzel a megoldással az, hogy az ügyvédnek nem

lehet „köze" az általa képviselt kárigényéhez, a kártérítés a károsultnak jár, abból százalékos arányban az ügyvéd nem részesülhet. A kárigényt a károkozó és a károsult közötti károkozási jogviszony szabja meg. Figuratíve: az új magyar Ptk. nem attól teszi függővé a kártérítést, mekkora és mivel motivált az ügyvéd igyekezete, hanem attól, mekkora a károkozó jogellenes magatartása vagy mulasztása által okozott kár. A kártéritési igény eredményeségét nem az ügyvéd perbeli igyekezetéhez kell fűzni, hanem törvényen alapuló jogszabályokhoz, ahhoz, mekkora a károkozó által jogellenesen okozott kár és ezt mennyiben valósította meg. Igaz, hogy az ügyvéden múlik, hogy a perbe beviszi az összes érvet és bizonyítékot – de az is igaz, hogy erre a szakmai szabályok szerint köteles. Ha „kevesebb motiváltság" fejében mulasztja a kellő, szükséges percselekményeket, vét a szakmai és etikai szabályok ellen. Az egyes percselekmény szerinti ügyvédi tarifamódozat a szabad tarifamegállapodással szemben méltányosabb, objektívebb (lenne). Az ügyvédi kamara által meghozott olyan tarifa szerinti díjazás méltányosabb lehetne, mert a tarifa összege az egyes percselekmények összetettségétől függően nyerhetne meghatározást. Például, ha előirányozza azt, hogy mekkora az ügyvédi díjazás, ha az ügyvéd kereseti kérelmet nyújt be, vagy mekkora, ha jogerős ítélet ellenében felülvizsgálatot terjeszt elő vagy okiratszerkesztést, tanácsadást stb. végez, a képviseleti eredménytől függetlenül. Nyilván az ügyvédi tevékenység összetettségétől függő tarifás díjazásnál a „tarifa", de lege ferenda, lehetne egyes tevékenységekre vonatkozó minimális díjazás, amely abban az esetben érvényesülne, ha a felek a megbízási szerződésben másként nem állapodnának meg. Az ún. képviseleti, eredménytől függő, eredmény szerinti százalékos díjfizetési klauzula (sikerdíj) szinte megtagadja azt a professzionális kötelezettséget, mely szerint az ügyvédnek az általa képviselt ügyfél érdekében mindenkor a törvényben előirányzott és professzionális kötelezettségeinek, azaz a szakmai szabályokkal összhangban kell eljárnia, mégpedig a perértéktől függetlenül. Az európai és a hagyományos magyar tapasztalat azt mutatja, hogy a pereredménytől függő százalékos ügyvédi díjazás teret adhat az ügyvédi visszaélésnek. (Ennek motivációs alapja az lehet, hogy a képviseleti szerződésben nagyobb lesz az ügyvédi „igyekezet", ha az ügyvédnek nagyobb százalék jár a „pereredményből". Vagy megfordítva, ha nincs pereredmény, nincs díjazás sem?) Az ügyvéd „igyekezete" tehát nem a professzionális meggyőződéstől és a szakmai szabályok betartásától, hanem a pereredmény szerinti procentum nagyságától függhet.

Mit mond a hatályos magyar ügyvédi törvény (Ütv.)? Először is, korrekt módon, az ügyvédi tevékenységről szól. A 2. § szerint (1) ügyvédi tevékenység keretében folytatható: a) jogi képviselet ellátása; b) büntetőeljárásban a védelem ellátása; c) jogi tanácsadás; d) okiratszerkesztés; e) okirat ellenjegyzése. Ezen túlmenően kiegészítő jelleggel folytatható a) szabadalmi ügyekben való eljárás;

b) adótanácsadás; c) társadalombiztosítási tanácsadás; d) biztosítási tanácsadás; f) bírósági, hatósági, illetve más közhatalmi eljáráson kívüli képviselet ellátása; g) pénzügyi és egyéb üzletviteli tanácsadás; h) közbeszerzési tanácsadás; i) bizalmi vagyonkezelői tevékenység; j) ingatlanközvetítési tevékenység; h) társasházi képviselői tevékenység.

Közben a 7. § helyeselhetően előírja a titoktartási kötelezettség betartását, a 9. § pedig az ügyvédi felelősségbiztosítást. A 3. § (1) bekezdése a), f) és m) pontjában előírja, hogy meghatározott kiegészítő jellegű ügyvédi tevékenységgel okozott kár megtérítését, valamint személyiségi jogsértés miatt járó sérelmek megfizetésének fedezését felelősségbiztosítással kell fedezni. (Ezáltal, legalábbis a biztosítási összeg erejéig, az ügyvédi felelősség szinte teljesen kizárt. Ezen felüli kár azonban úgy tűnik, nem.) Ugyanezen § (2) bekezdése szerint: „Az ügyvédi tevékenységből eredő károk, valamint a sérelemdíj biztosításához szükséges felelősségbiztosítás káreseményenként számított legalacsonyabb összege tizenötmillió forint." Itt a törvény helyesen a minimális és nem maximális összeg iránti felelősséget írja elő. Az ügyvédi tv. 41. §-ának (1) bekezdése szerint jogi tanácsadás esetében az ügyvéd „véleményt vagy javaslatot adhat akaratnyilatkozat megtételének előkészítésével kapcsolatban".

Az ügyvédi felelősség véleményem szerint, de jogösszehasonlítási tapasztalat szerint sem menthető ki akkor, ha az ügyvéd vétett a professzionális szabályok ellenében, például nem nyújtott be az elsőfokú elutasító kárfelelősségi perben, bírói ítélet ellenében a Pp. által előirányzott fellebbezési határidőn belül fellebbezést; vagy az olyan követelés ellenében elévülési kifogást mulasztott benyújtani, mely szembetűnően elévült; vagy nem nyújtott be kompenzációs (beszámítási) kifogást abban az esetben, ha az általa képviselt alperesnek, a felperessel szemben fennforgó, egyidejű egynemű, esedékes viszontkövetelése van. Ha a perbeli képviselő ügyvéd a szakmai szabályokat megszegte, és mulasztására vonatkozóan is felelősségbiztosítással rendelkezik, a biztosító ugyan elsődlegesen felel a pervesztes képviselt ügyfél káráért, de az ügyvéd iránt – általános vélemény szerint, professzionális mulasztása miatt – regresszjoga (visszkereseti joga) van. Általában elmondható, hogy az ügyvédi kár felelősség nem eredménykötelem, hanem gondossági kötelem. Az ügyvéd nem vonható felelősségre pusztán azért, mert elvesztette a kárfelelősségi pert, ha a kereseti kérelem részben vagy egészében alptalnnak bizonyult. Különösképpen akkor utasítható el a kárfelelősségre vonás, ha az ügyvéd az ügyvédi hivatás és szakma szbaályaihoz tarttotta magát. A kárfelelősségre csak akkor kerülhet sor, ha az ügyvéd szkmai mulasztást követett el. Ilyenkor a bizonyítási teher a pervesztes károsult, ezúttal is felperesként a professzionális mulasztás bizonyítási terehét maga viseli. Úgy tűnik, ha a biztosító kifizette a kárt, jogosult lenne regresszpert indíthat az ügyvéd ellenében,

felétve, hogy az ügyvéd mulasztása szándékos, vagy súlyos mulasztás következtében állt be.

A tanácsadói felelősségről

A tanácsadói felelősség professzionális jellegű felelősség. Nem szorítkozik csupán az ügyvédi felelősségre, vagyis csak a jogi tanácsadásra. Lényeges, hogy a tanácsadást az adott szakmában, hivatásban jártas és képzett szakértő végezze. Tehát létezik akár orvosi, akár műszaki, építőmérnöki, beruházási stb. szakértői felelősség.

Mint más szakmai felelősségnél, itt is érvényes az általánosan elfogadott szabály, hogy a tanácsadói felelősségnek mércéje nem a bonus pater familias sztenderdjének betartásán vagy megszegésén alapul, hanem ennél szigorúbb: attól függ, hogy a szakértő tiszteletben tartotta-e az ennél magasabb szintű elvárást: a szakmai-hivatási sztenderdek szerinti követeleményt.

A tanácsadói felelősség elsősorban szerződésen alapul, ritkábban, kivételesen fordul elő, inkább a közvetett, mint közvetlen okságon alapuló deliktuális felelősség.

A szakértői felelősség rendszerint gondossági kötelem, és nem minősül eredménykötelemnek. Ez azt jelenti, hogy a szakértő akkor tartozik kárfelelősséggel, ha a tanácsadás folyamán, tanácsa a szakmai ismeretek legmagasabb szintjének, elvárásainak nem felelt meg. Tehát amennyiben a tanácsadását nem előzte meg a legmagasabb szintű előzetes szakmai körültekintés.

Hatodik rész

AZ ERŐHATALOM – MINT ÁLTALÁNOS FELELŐSSÉGKIMENTŐ KÖRÜLMÉNY – ÉS AZ ESEMÉNY

I. fejezet

AZ ERŐHATALOM MAGÁNJOGI JELENTŐSÉGE

Definíciók

(A magyar tételes jog; a külföldi jog; fejlődésmenet; kollokviális fogalommeghatározás és problémafelvetés.)

Az új Ptk. és az erőhatalom. Az új magyar Ptk. (2013) a *jogellenességet kizáró*, ennek révén *felelősségkimentő* (károsult beleegyezése,[696] jogos védelem – jogtalan támadás, vagy fenyegetés elhárítása,[697] szükséghelyzet[698]), *felelősségcsökkentő* (méltányosság)[699] továbbá *felelősségmegosztó* (károsult és harmadik személy hozzájárulása[700]), szabályai között az erőhatalmat (vis maior) kifejezetten nem irányozza elő. Holott mind a magyar jogirodalom, mind a magyar bírói gyakorlat az erőhatalmat, joggal, felelősségkimentő, vagy esetenként a jogellenességet kizáró körülményként (eseményként) minősíti.[701] Ennek ellenére a hatályos

[696] Lásd a Ptk. 6:520. §-ának a) pontját

[697] Lásd a Ptk. 6:520. §-ának b) pontját.

[698] Lásd a Ptk. 6:520. §-ának c) pontját

[699] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (3) és (4) bekezdését.

[700] Lásd a Ptk. 6:525. §-ának (1)–(3) bekezdéseit

[701] Lásd *a tematikus* művek közül; Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula kártérítési igénynél, *Magyar Jog,* 2002/9, 513–526; Nagy Károly: Az erőhatalom (vis maior) néhány kérdése a nemzetközi jogi felelősségben, *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica,* 41. köt., 1992/1–40, p. 401; uő: Önvédelem és jogos védelem a mai nemzetközi jogban, Separatum Dr. Antalffy György Emlékkönyvből, *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica,* 39. köt., 1990/1–23, 177–193; Kőhidi Ákos: Az elháríthatatlanság fogalmának relativizálódása a magyar polgári jogban jogban, in Kőhidi Ákos – Keserű Barna Arnold (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére,* Győr–Budapest, Eötvös József Könyv-és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kara, 2015. 225–242; uő: *Kártérítési jog. Gyakorlatok a deliktuális felelősség köréből*, Győr, Universitas Nonprofit Kft., 2010, 226; Boócz Ádám: Észrevételek a covid 19 vírus hatására a magyar szerződéses jogban, *Veszélyes Anyagok*, 6. évf., 2020/3, 3–5; Csöndes Mónika: A szerződésszegésért való kártérítési felelősség általános szabályaival (Ptk. 6:141-6:148. §) kapcsolatos jogértelmezési kérdések. Vitaaanyag a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2019. 11. 29-ei ülésére, *Kúriai Döntések*, 2020/2, 189; Fuglinszky Ádám: A Ptk. 6:143. paragrafusához főződő magyarázat, in Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*, V/VI., Budapest, HVG-ORAC, 2018, 372, Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban,* Budapest, Wolters

magyar Ptk.elvi szinten az összes magánjogi kapcsolatra kiterjedő, általános érvényű fogalommeghatározás útján, az erőhatalmat nem szabályozza. Mégis, a Ptk. az erőhatalom vagy esemény kifejezéseket számos esetben (kivéve az erőhatalom okozta, szerződésszegéssel járó teljesítés elmaradását) közelebbi definíció nélkül érintve, e kifejezéshez megfelelő, azaz különböző jogkövetkezményeket fűz.[702] A definíció hiánya nyilván annak tudható be, hogy a közismert kifejezéseknél (vagy a tényleges jellegű terminusoknál, vagy másként, a jogi sztenderdeknél), gyakorta elmarad a definíció. A Ptk.-ban elsősorban a szerződési jog körében fordulnak elő a vis maiorral kapcsolatos, vagy a vis maiorhoz közel álló fogalmakoz fűzhető eseti jellegű, tételes jogi jogkövetkezmények. Az alábbiakban

---

Kluwer, 2018, 168. Lásd továbbá a kárfelelősségre vonatkozó szisztematikus műveket, kommentárokat: Marton Géza: *A polgári jogi felelősség,* Triorg, Budapest, 1992; uő: *Les fondamements de la responsabilité civil, Revision de la doctrine, Essai d'un system unitaire,* première partie, Paris, Libraire Requeil Sirey, 1937; Eörsi Gyula: *A polgári jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség,* Budapest, 1960, 60; Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében,* Budapest, Akadémiai, 1964; uő: Kodifikation des ungarisches Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus, in *Die Entwicklung des Zivilrechtes in Mitteleuropa (1844–1944),* Budapest, Akadémiai, 1970; Vékás Lajos: *Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéről,* Budapest, Complex Wolters Cluwer, 2008; Vékás–Gárdos (szerk.): *Polgári Törvénykönyv magyarázatokkal*, 2013, majd a 2018, évi kiadásban: a Ptk. 6:137. paragrafusához fűzött magyarázat, 1536; Mádl Ferenc – Vékás Lajos: *Nemzetközi kapcsolatok joga*, Budapest, Eötvös, 2014; Vékás Lajos: Az új Ptk. Szakértői Javaslatának elvi kérdései, *Magyar Jog,* 2008/2, 65–76; uő: *A szerződési jog általános része,* Budapest, 2016; Szalma:*Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség* 100; uő: Természetjog és magánjogi felelősség, *Glossa Iuridica,* III. évf., 2016/3-4, 107–134; Fuglinszky: *Kártérítési jog*; Újváriné Antal: *Felelősségtan*, 2017; Fézer: *A kártérítési jog magyarázata*, Complex, Budapest, 2010. (A rendszerező kárfelelősségi művekben lásd a vis maior-ra és az előreláthatóságra vonatkozó fejezeteket). A szisztematikus kötelmi jogi művek közül lásd például Grosschmid Béni (Zsögöd Benő): *Fejezetek kötelmi jogunk köréből,* I.- II. kötet, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Budapest, 1932, vonatkozó fejezetek.

[702] Vékás Lajos, akit nemcsak itthon, hanem nemzetközileg elismerten (például Rudolf Welser az ELTE ÁJK-n elhangzott ünnepi előadásában) is az új magyar Ptk. „atyjaként" tisztelünk, számos, már hivatkozott kodifikációs munkájában (például *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéről*, 1046–1067) utalt arra, hogy a Ptk. *legtöbbször kerüli a definíciókat*. Hiszen: omnis definitiones periculosi sunt. Igaz azonban, hogy ennek ellenére az új Ptk., helyeselhetően, mégis gyakorta alkalmazza az eklektikus (nyitott vagy zárt felsorolású) fogalommeghatározásokat, vagy felsorolja az adott jogintézmény tényszerű elemeit. A Ptk. azonban az ún. *generálklauzuláknál* vagy jogi *sztenderdeknél*, amilyen az erőhatalom fogalma is, „általánosan ismert tartalmuknál" fogva akár az eklektikus fogalommeghatározást is kerüli. „Átadván" ezáltal ezeknek a fogalmaknak a doktrinális és jogalkalmazási úton történő értelmezését, nyitva tartva a jogfejlődés útját. Néha azonban a definíciók, „veszélyeik" ellenére, elkerülhetetlenek, szükségesek, különösképpen a jogalkalmazás szempontjából, figyelemmel a jogbiztonság és a jogegység követelményére. Talán ez vonatkoztatható a vis maior értelmezésére is. Lásd Szalma József: A joghézag – különös tekintettel az európai és a magyar magánjog generálklauzuáira, *Glossa Iuridica*, Új folyam, VII. évfolyam, 2020/1–2, 335–363; uő: Joghézag az európai és a magyar magánjogban, *Létünk, Társadalom, Tudomány, Kultúra*, 2020/3, 7–36.

a Ptk. vis maiorra való eseti hivatkozásait és a járulékos jogkövetkezményeket vesszük számba.

1. A teljesítés (utólagos) lehetetlenné válását többek között erőhatalom is okozhatja. Kiemelhetők a Ptk. 6:179. §-ának (1) és (2) bekezdései, amelyek a **teljesítés lehetetlenné válásának** általános jogkövetkezményeit irányozza elő. A lehetelenné válás esetében a Ptk. a *szerződés megszünésének* jogkövetkezményét szabja meg (fentebb hivatkozott § (1) bekezdése). Emellett e § (2) bekezdése előirányozza, hogy a teljesítés lehetetlenné válásáról tudomást szerző fél késedelem nélkül köteles erről a másik felet *értesíteni.* Az értesítés elmulasztásából eredő *kárt* a mulasztó fél köteles megtéríteni. Eközben a Ptk. a lehetlenné válás fogalmát nem határozza meg, jogkövetkezményeit azonban részletesen szabályozza. Így, a Ptk. 6:180. §-a értelmében „(1) ha a teljesítés lehetetlenné válásáért *egyik fél sem felelős*, a szerződés megszünésének időpontját *megelőzően nyújtott szolgáltatás pénzbeni ellenértékét meg kell téríteni*. Ha *a már teljesített* pénzbeni szolgáltatásnak megfelelő *ellenszolgáltatást a másik fél nem teljesítette*, a pénzbeni szolgáltatás *vissza jár.* (2) Ha a teljesítés lehetlenné válásáért az *egyik fél felelős*, a *másik fél szabadul* a szerződésből eredő teljesítési kötelezettsége alól, és a szerződésszegéssel okozott *kárának megtérítését* követelheti. (3) Ha a teljesítés lehetetlenné válásáért *mindkét fél felelős*, a szerződés *megszűnik*, és a felek a lehetetlenné válásból eredő *károkat a közrehatás arányában* követelhetik egymástól." A Ptk. 181. §-ának (1) bekezdése értelmében „Ha a *vagylagos* szolgáltatások közül valamelyiknek a teljesítése lehetetlenné válik, a szerződés a többi szolgáltatásra korlátozódik." E § (2) belezdése szerint pedig: „ha a szolgáltatás *lehetetlenné válásáért a választásra jogosult fél a felelős* (megjegyzés: tehát a lehetetlenülés nem vis maior kövtekeztében állt be), a *másik fél választása szerint a lehetséges szolgáltatást kell teljesíteni* vagy a szolgáltatás lehetetlenné válásának jogkövetkezményeit kell alkalmazni."

2. A másik fontos vis maiorra vonatkoztatható Ptk.-rendelkezéscsoportot a Ptk. 6:192. §-a tartalmazza, mely a **bírósági szerződésmódosítás** szabályát irányozza elő. Ez nem más, mint a 20. századi európai kontinentális kodifikációkban közismert **clausula rebus sic stantibus** (bírósági szerződésmódosítás megváltozott körülmények miatt) egyik változata. A clausula rebus sic stantibus is kapcsolatba hozható az erőhatalommal. Ugyanis a tartós szerződés megkötését követően a teljesítés esedékességéig a szerződésszerű teljesítést a vis maiorhoz hasonlíthatóan olyan előre láthatatlan, felek által elő nem idézett, elháríthatatlan, rendkívüli körülmény súlyosbíthatja, esetszerűen akár ellehetetlenítheti a teljesítést, hogy az egyik fél számára méltánytalan lenne a szerződésszerű teljesítés.

Ilyen lehet például előre nem látható rendkívüli árváltozás, behozatali vagy kiviteli zárlat, természeti csapás stb. Gyakorlatilag olyan teljesítést gátló, erőhatalomhoz közel álló, rendhagyó akadályról van szó, mely indokolja a szerződés bírósági módosítását, rendszerint a szorult helyzetben levő fél kérelmére.

A bírói szerződésmódosítás megváltozott körülmények miatt igényelhető módosításának intézményét a 19. századi klasszikus európai kodifikációk (BGB, Cc) nem ismerték el. Abból a hagyományos jogelvből kiindulva, hogy a szerződéskötési szabadság keretében megkötött szerződés „törvényként" kötelezi a feleket (pacta sunt servanda), amit a felek egyező akaratától függetlenül nem lehet módosítani, annál fogva, hogy a szerződés a felek megegyező eredeti jogügyleti akaratát tükrözi, amit a tövény jogkeletkeztetőnek tart. A szerződéskötési szabadság értelmében csak a szerződő felek megegyező akaratnyilvánítása módosíthatja a szerződést. A szerződés egyedi jogi aktus, és ilyenként rendszerint csupán a felek közöttük vált ki (relatív) hatályt, így mint a jogügylet létrehozása, a módosítása is csak általuk történhet. Más, a szerződés felein kívüli jogalany a szerződés tartalmába, ha nem ellentétes a kényszerítő jogszabályokkal, módosítás útján nem avatkozhat be. A szerződést úgy kell teljesíteni, ahogyan a szerződés szól. Ezen nem változtathat külső, teljesítést akadályozó körülmény, akár esemény, erőhatalom sem. E jogfelfogás azonban a 20. században fogant kodifikációkban változott, például az olasz Codice civilben (1942). A Codice civil ebben a tekintetben mintaként e század második évtizedének végén kialakuló francia bírósági gyakorlatot vette alapul. Ugyanis a francia Közigazgatási Államtanács (Conseil d'état), ami gyakorlatilag adminisztratív bíróság, az I. vh. idején koncesszionált kereskedelmi szerződés ügyében hozott határozatában[703] a szorult helyzetben levő fél javaslatára módosította szerződést. A teljesítésben akadályozott szerződő fél azért igényelte a szerződés bírósági módosítását, mert a szerződéskötést követően a szerződés megkötése idején előre nem látható, utólag, a teljesítés időpontját megelőzően beálló, elháríthatatlan, rendkívüli esemény (háború) hatására, nem volt képes szerződészerűen teljesíteni. Kérelmére az adminisztratív bíróság módosította a szerződést, enyhítve kötelezettségén. Habár a francia jogyakorlat ez után hasonló esetekben elfogadta a bírói szerződésmódosítást, a Code civil szinte egészen napjainkig nem változott, tartotta magát a a pacta sunt servanda elvéhez, nem vezette be a clausula rebus sic stantibust. Más rendelkezés hiányában a praxis, a Code civil «fait de chose» (dologhatás)[704] ren-

[703] Lásd Gaz de Bordeux, Conseil D' état, 1916. november 30i ítélet, 5.16, 3, 17.

[704] Lásd a francia Cc. erre vonatkozó régi 1384. szakaszát (amelynek alapján egyúttal létre jött az ún. objektív felelősséget előirányzó praxis) és a kötelmi jogi reform utáni módosítását, azaz az 1242. szakaszt. (Lásd X. Henry et al.: *Code civil*, 2020, ad 2081. és ad 1642). A régi szabályozás szerint minden olyan ingó vagy ingatlan dolog, különösképpen állat hatására létrejött kárért,

delkezéseire alapozta a bírósági szerződésmódosítást. A Conseil d'état 1916. évi gyakorlatából kiindulva és ennek nyomán a külföldi jogrendszerekre is hatást gyakorló francia elmélet kifejlesztette a *théorie de l'imprévision*t.[705] Ezen elmélet szerint, ugyan a szerződést *úgy kell teljesíteni, ahogyan szól*, de csak azzal a feltétellel, hogy a *teljesítés idejéig a szerződéskötés idején fennálló körülmények döntően, lényegesen nem változtak*. Ennek a doktrínának az alapgondolata az, hogy a *szerződés csak akkor kötelez szerződésszerű teljesítésre*, ha a tartós, visszterhes szerződés esetében a szerződés megkötésének időpontjában fennálló körülmények a szerződés teljesítésének időpontjáig lényegesen nem változtak. Ellenkező esetben a szerződés a szorult helyzetben levő fél kérelmére bírói uton módosítható. A clausula rebus sic stantibus tételes jogi bevezetésére, szabályozására azonban majd csak a Code civil kötelmi jogi reformja után került sor (2016–2020). Pontosabban, a 2016.-os évben, a módosított francia Code civil, új, 1195. szakaszába[706] bekerült e jogszabály.

---

amiért egyébként nem volna kárfelelősség, felelősségre vonható az a személy, akinek a vétkességébe írható, azaz akiknek felróható ezekért a dolgokért való felügyeleti kötelezettség. (Mj.: Ha nincs felügyeleti vétkesség, a dologhatás, mint véletlen, kimentette bárkinek a felelősségét.) Az új szabályozás szerint pedig fennáll annak a felelőssége, aki a dolgora felügyelni köteles, amennyiben a dolog hatására kár keletkezik. (Valójában a dologhatásnál a „másokért való felelősség" egyik erre adaptált, sajátos szabályáról van szó).

705 Lásd a clausula rebus sic stantibusról szóló, a *francia* kötelmi jogireform előtti irodalmat (amikor még e jogintézményt, a pacta sunt servanda elvének strict hatására, nem volt szabályozva a Cc-ben): Voirin: *De l'imprevision dans les rapports privé, thèse,* Nancy, 1922; Gaudin-Lagrange: *La crise de contrat et le role de juge, thèse,* Montpeiller, 1935; Popescu: *Essai d'une théorie de l'imprevision en droit français et comparé, thèse*, Paris, 1937; Léontin-Jean Constantinesco: *Inexecution et faut contractulelle en droit comparé (droit Française, Allemand, Anglaise),* Publication de l'Institut de droit Europeen de l'Université Sarre, Stuttgart–Bruxelles, W. Kohlhammer Verlag/Librairie Enciclopedique, 1960. A kötelmi jogi reform utáni irodalomból (amikor a Cc már szabályozta a clausula rebus sic stantibust). Lásd El Meiri: Imprevision et contrats aléatoires, *RLDC (Revue Lamy droit civil),* 2017/149, 11; Dupichot: La nouvelle resiliation judicaire pour imprevision, in *Reform du droit des contrats et pratique des affaire* Dalloz, 2015, 73; Picod: Imprevision a la française, Commentar du projet, *AJCA (Actualité juridique contrats d'affaires)* 2015, 441; Debernardi: Experience italienne, *LPA (Les petit affiches),* 23 mars 2018; Stoffel-Munck: Réforme du droit des contrats: quelles innovations?, *AJCA,* 2015, 262.

706 Code civil, art. 1195 (Ord. No 2016-131 du 10. févr. 2016, art. 2 – hatályba lépett 2016. október 1-jén): „Ha az előre láthatatlan körülmények hatása miatt, a szerződés megkötését követően az egyik fél számára a teljesítés oly mértékben és módon súlyosbodott, hogy az új körülmények növelik az egyik szerződő fél által eredetileg vállalt kockázatot, e szerződő fél kezdeményezheti a szerződés módosítását, újbóli megkötését (renegotiation), a másik szerződő fél irányában. Ezt követően a kötelem, felek által módosítva, folytatást nyer. Ha a másik fél elutasítja a jogügylet újbóli, módosítást tartalmazó megkötését, a teljesítési akadályt szenvedő fél igényelheti a bíróság közreműködését a szerződés felbontása, azaz a szerződés módosításának ügyében. A bíróság az egyik fél kérelmére módosíthatja a szerződést." Lásd Henry et al.: *Code civil,* 2020, 1438.

Az új magyar Ptk. hivatkozott §-ának (1) bekezdésében előirányozza, hogy „bármelyik fél a szerződés *bírósági módosítását* kérheti, ha a felek közötti *tartós* jogviszonyban a szerződés *megkötését követően előállott körülmény* következtében a szerződés *változatlan feltételek mellettiteljesítése* ***lényeges jogi érdekét*** *sértené*, és a) a körülmények megváltozásának lehetősége a szerződés megkötésének időpontjában ***nem volt előre látható***; b) a körülmények megváltozását ***nem ő idézte elő***; és c) a körülmények változása ***nem tartozik rendes üzleti kockázata*** körébe". A hivatkozott § (2) bekezdésének értelmében „a bíróság a szerződést az általa meghatározott időponttól, legkorábban a szerződésmódosításra irányuló igény bíróság előtti érvényesítésének időpontjától kezdődően úgy *módosíthatja*, hogy a körülmények megváltozása miatt **egyik fél *lényeges jogi érdeke* se sérüljön**". Hozzáfűzhető, hogy a pacta sunt servanda elvével szemben történő kivételes szerződésmódosítás feltételeiként az egyes európai kontinentális Ptk.-k (például olasz Ptk.) és a praxis a teljesítést akadályozó körülmények előreláthatatlansága mellett a teljesítés gazdasági vagy fizikai lehetetlenülését és elháríthatatlan voltát is kifejezetten előirányozzák – amik egyébként a vis maior jellemzőiként ismeretesek. Más Ptk.-kban, a magyar Ptk.-ban használt „*üzleti kockázat*" szintagmája – amely nyilván a kereskedelmi (vállalkozói) szerződésekre utal – nem szerepel. Ennek a terminusnak, szóhasználatnak az elmaradása ezekben a jogrendszerekben nyilván azt jelenti, hogy a megváltozott körülmények intézménye *nemcsak a kereskedelmi szerződésekre* nézve alkalmazható, hanem a szűkebb értelemben vett, nem vállalkozói típusú polgári jogi szerződésekre is. Egyébként a francia LB gyakorlata változott a tekintetben, hogy a lehetetlenülés és a *gazdasági* jellegű *akadály milyen „mértékű"* kell legyen a szerződésmódosítási kérelem eredményességéhez. A korábbi praxis azt vette mércéül, hogy a teljesítés teljes mértékben jogi vagy tényleges úton lehetetlenül. Van olyan viszonylag újabb álláspont is, mely szerint elegendő a relatív lehetetlenülés is, mint elfogadható ok a szerződés (bírósági) módosítására. Ilyen estről van szópéldául, ha a szerződésszerű teljesítéssel a kötelezett súlyos gazdasági válságba, csődbe kerülne vagy ha az egyik fél szolgáltatása a rendkívül körülmények hatására mértéktelenül aránytalanná, nagyobb értékűvé válna a másik fél szolgáltatásához mérten. (Egyfajta „utólagos" – szerződés teljesítése idején a váratlan, rendkívüli körülmények miatt beálló – laesio enormis et ultra dimidium pars, vagyis felén túli sérelemről van szó).

3. A Ptk. vis maiorral kapcsolódó, azaz ahhoz kapcsolható rendelkezéseinek harmadik esetcsoportjába tartozik a **szerződésszegés** esete, amikor a szerződésszegést a felek ellenőrzési és előreláthatósági körén kívüli körülmény okozta. (Persze, a szerződésszegésnek vis maioron kívül eső, más jogilag releváns oka is lehet.) Ha a szerződésszegést erőhatalom okozta, a szerződésszegés rendszerin-

ti jogkövetkezménye, a kártérítési felelősség, kimenthető. A Ptk. 6:142. §-a értelmében ugyanis, „aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. *Mentesül* a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést *ellenőrzési körén kívül eső*, a szerződéskötés időpontjában *előre nem látható* körülmény okozta, és *nem volt elvárható*, hogy a körülményt elkerülje vagy a *kárt elhárítsa*". Ebben a rendelkezésben a szerződésszegés rendszerinti kárfelelősségi jogkövetkezményein túlmenően a szerződési **felelősség kimentése,** gyakorlatilag az **erőhatalom tényállási feltételeinek** meghatározása szerepel, mint: (1) az *előreláthatóság hiánya*; (2) hogy *ellenőrzésen kívüli*, (3) *külső* eseményről van szó; és hogy az esemény (4) *nem volt elhárítható*.

4. A Ptk. által szabályozott negyedik esetcsoportba tartoznak (4) az **egyes szerződésekre** vonatkozó erőhatalmat is érintő szabályok. Ide tartozik a Ptk. 6:341. §-a, mely (3) bekezdésében megszabja, hogy amennyiben a *bérlő* a *dolgot jogosulatlanul tartja vissza* (tehát a bérlet lejártával nem adja vissza a bérelt tárgyat a bérbeadó tulajdonosnak) minden olyan kárért felel, amely e nélkül nem következett volna be. A Ptk. 6:338. §-ának (2) bekezdése szerint „megszűnik a szerződés, ha a *dolog elpusztul*." A kártérítésre vonatkozóan a bérletihez hasonló rendelkezést tartalmaz a Ptk. 6:361. §-ának (3) bekezdése (*letéti* szerződésnél); 6:413. §-ának (3) bekezdése (*lízing* szerződésnél) és 6:585. §-ának (3) bekezdése (*megbízás nélküli ügyvitelnél*).

5. Az ötödik esetcsoportba, a Ptk. erőhatalommal kapcsolatba hozható rendelkezései körébe tartoznak a szerződés teljesítésének *kezdeti* vagy *utólagos* **lehetetlenülésének** esetei (lásd a Ptk. 6:179–6:182. §-ait). Már az (1) pontban volt szó az erőhatalom okozta lehetetlenülés általános jogkövetkezményeiről, itt a lehetetlenülés más kontextusban nyer említést. Jogkövetkezményei tekintetében megkülönböztetést nyer az előzetes és utólagos lehetetlenülés. Az előzetes lehetetlenülés nem más, mint a lehetetlen szolgáltatás kikötése. Ennek nincs kapcsolata az erőhatalommal, jogkövetkezménye a semmisség. (Quod ab initio vitiosum est, megjegyzés itt: null est – tractu temporis non est convalescere.) Az utólagos erőhatalom hatására beálló lehetetlenülés kimentő jellegű. Az egyedi dologszolgáltatás erőhatalom miatti, felróhatóságtól független tönkremenetele, megsemmisülése, objektív és fizikai akadályát képezi a teljesítésnek és így a kötelem megszűnését eredményezi, mígnem a fajlagos kötelem tárgyának erőhatalom miatti megsemmisülése nem vonja magával a kötelem megszűnését (Genera non pereunt).

A magyar **bírói gyakorlatban** mind a deliktuális felelősség körében, mind a szerződési jogban az erőhatalom felelősségkimentő, azaz teljesítést akadályozó

oknak számít. A LB eseti álláspontja szerint *nem minden, egyébként rendszerint erőhatalomnak számító természeti esemény* (például rendkívüli erejű szélvihar) minősíthető jogilag releváns *erőhatalomnak*, helyzet adta (egyéb) körülményeire tekintettel – például *a megelőzési kötelezettségmulasztása* esetén – kárfelelősséget kizáró oknak. Tárgyalt esetben, az alperes telephelyén levő vasúti iparvágányon a nem megfelelően rögzített kapuszárny nagy erejű szélvihar hatására rácsapódva a kocsisorra, beakadt a vasúti kocsi ütközőjébe és a saroklépcsőn tartózkodó kocsirendezőt lesodorva súlyos sérüléseket okozott. A Legfelsőbb Bíróság határozata szerint az alperes nem mentheti ki kárfelelősségét az erőhatalomra hivatkozva, mert a szakértői véleményezés szerint a kár megelőzhető lett volna a kérdéses kapu erősebb, megfelelőbb rögzítése révén.[707] A bíróság tehát abból indult ki, hogy a kiinduló okfeltétel a rendkívüli erejű szélvihar károsító hatása megfelelő gondossággal, előrelátással és intézkedéssel (adott esetben a veszélyes kapu szilárdabb rögzítésével) megelőzhető lett volna (casus). Így a döntő okhordozó és a kárfelelősséget megalapozó karbantartói mulasztás ténye lett, s ez a karbantartónak róható fel, a rá nézve kötelező karbantartási kötelezettségeinek mulasztása miatt. A LB indoklásában megállapítja, hogy „az erőhatalom (vis maior) olyan körülmény, amelynek károsító hatását *emberi erővel nem lehet elhárítani*. […] *Adott esetben azonban ez nem állapítható meg*", mert a bizonyítási eljárásban megmutatkozott, hogy „emberi erő igénybevételével (megjegyzés: adott esetben a kapu erősebb rögzítésével), a *kár megelőzhető és elhárítható lett volna*." A magyar LB eseti praxisa szerint, a mezőgazdasági termelőtől formális termeltetési szerződés alapján megrendelt termény teljesítésének az adott esetben bizonyítottan valós akadálya volt a *nagy mennyiségű csapadék* (csapadékos időjárás) és sár, mivel meghiúsította a megrendelt kukorica időben történő vetését. Az ilyen esemény azonban egymagában nem képez vis maiort. Ennek ellenére más okból, adott esetre vonatkozóan, a LB elutasította a kötbérfizetést azért, mert a termelő és a megrendelő az időjárásváltozást követően *megállapodtak* (igaz, szóban) abban, hogy a termelő *más terményt* bocsát rendelkezésre, melyet az időjárási akadály múltával, később fog megtermelni. A bíróság megállapítása szerint a szerződésben vállalt kötelezettség nem vagy nem szerződésszerű teljesítése csak akkor róható fel, és ad alapot a szerződésben megállapított kötbérfizetésre, ha a szerződésszegésért a kötelezett felelős. Ebben az esetben azonban a teljesítési akadályt nem az adós és nem a neki felróható magatartás okozta. Ő ugyanis az *időjárásváltozásról* mint akadályról *időben értesítette* a jogosultat, és *vele megállapodott a terményváltásról*. Ezért a megrendelő kötbérfizetési igényét a LB elutasította, azaz a másodfokú bíróság

[707] Legfelsőbb Bíróság, Pfv. III.751/2009/3. sz.

jogerős marasztaló ítéletét hatályon kívül helyezte és az elsőfokú bíróság elutasító határozatát helybenhagyta. Egyébként a LB által jóváhagyott elsőfokú bíróság (helyes) megállapítása szerint „a vis maior olyan *ellenállhatatlan erőt* jelent, amely az adott esetben a szerződő fél *akaratától függetlenül* bekövetkezik és amelyet *sem befolyásolni*, sem pedig *megakadályozni nem tud*".[708]

A magyar elméletben, szabályozásban és jogalkalmazásban az erőhatalom gyakorta olyan eseményként minősül, amely a **felek ellenőrzési körén kívül** esik.[709] A Ptk. ezt a fogalmat a szerződésszegés esetében irányozza elő (mint fentebb említettük), megszabva, hogy a szerződést megszegő fél, ha a szerződésszegéssel a másik félnek kárt okozott, mentesül a kárfelelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje vagy a kárt elhárítsa.

Terminológia, tendenciális fejlődésmenet, rendeltetés, az elméleti fogalommeghatározások típusai

Az erőhatalom (vis maior vagy damnum fatale, casus fortuitus – l.; höhere Gewalt – n; force majeure – fr., caso fortuito, forza maggiore – ol.; Act of God – a.) egyike azon klasszikus, az európai kontinentális jogtrendszerekben és amagyar jogban is általánosan elismert felelősségkimentő, jogellenességet kizáró magánjogi jogintézményeknek, amelynek eredete egyenesen *a római jogra* vezethető vissza.[710]

[708] Lásd LB Gfv. XI.30.009/ 2008/4. sz., Pest Megyei Bíróság 9.Gf.23.269/2007. sz. jogerős ítélete, Ceglédi Városi Bíróság 12. G. 20.405/2004/40. sz. ítélete.

[709] Lásd bis az itt jelzett kontextusban, a Ptk. 6:142. §-át (Felelősség a szerződésszegéssel okozott károkért): „Aki a *szerződés megszegésével* a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. *Mentesül* a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést **ellenőrzési körén kívül eső**, a szerződéskötés időpontjában **előre nem látható** körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a *körülményt elkerülje*, vagy a *kárt* **elhárítsa**." A magyar bírói gyakorlatban, „az ellenőrzési körön kívüli esemény" értelmezését illetően lásd: Szegedi Ítélőtábla 1/2016. (XI.24) polgári kollégiumi vélemény, BDT 2017.3719. II; BDTT 2018. 3952. II; Fővárosi Ítélőtábla, 5. Pf.20.814; Fővárosi Ítélőtábla 4. Pf. 21.019/2017/7. sz.; Debreceni Ítélőtábla Gf. II. 30. 314/2018/6. sz. stb. Lásd Csöndes Mónika: *A szerződésszegésért való kártérítési felelősség általános szabályaival kapcsolatos jogértelmezési kérdések*, 3–4. Az „ellenőrzésen kívüli esemény" szintagmája egyébként a Bécsi (ENSZ) Nemzetközi Vételi Egyezmény (1969) által előirányzott kimentő ok, teljesítési akadály. Az Egyezmény ezt az eseményt *a szerződés teljesítésének akadályaként* minősíti.

[710] Lásd Helle Károly: *Az erőhatalom (vis maior) fogalma a római jogban*, Kecskemét, 1896, 143; Földi–Hamza: *A római jog története és institúciói*, 1996, 419, 10. lj. Lásd továbbá ennek későbbi

A *jogfejlődés* eredményeképpen a modern polgári jogban az erőhatalom intézményének szerteágazó, széles körű, esettípustól függően különböző *rendeltetése* van: (1) A kárfelelősségi jogban felelősségkimentő vagy jogellenességet kizáró ok; (2) a szerződési jogban a szerződés teljesítését ideiglenesen vagy tartósan halasztó, elhárító esemény, körülmény. Különösképpen a munkaszerződésnél, rendszerint mind a munkáltató, mind a munkavállaló teljesítését elhárító (akadályozó) körülmény; (3) az elévülési jogban az elévülési határidő nyugvását előidéző ok stb.

Az ötkötetes *Magyar Jogi Lexikon* által ma is találó, lakonikus meghatározása szerint „erőhatalom alatt oly *természeti* vagy *emberi erőhatás* értendő, mely *fokozott gondosság mellett sem volt* emberi erővel *elhárítható*".[711] A *Pallas Nagylexikon* szerint az erőhatalom *azonos az eseménnyel* (véletlennel), vagyis: „erőhatalom, a rómaiak által vis maiornak, vis divinae-nek, vis naturalisnak, avagy fatumnak nevezetten az tekinthető, amit ma véletlennek (casus fortuitus) nevezünk. A véletlenért, vagyis azért, ami *előre nem látható*, s *el nem hárítható*, *senki sem felelős*. A magánjogban erre az a szabály áll: casus non nocet domino, a véletlen annak árt, akit sújt."

Ennek alapján megállapítható, ugyan **kolloquiálisan**, hogy az **erőhatalom** *rendkívüli, külső, természeti* vagy *emberi erőhatás,* mely *előre láthatatlan,* és fokozott gondosság mellett is *elháríthatatlan,* következményeit illetően pedig megelőzhetetlen esemény. Jogkövetkezményeit illetően rendszerint és főszabályként *kizárja a kárfelelősséget,* továbbá halasztja vagy *megszünteti a vállalt szerződési kötelezettséget*, azaz ennek vagy más kötelemnek teljesítését. Az **esemény**, ezzel szemben, csupán *emberi tevékenységből* eredő, előfordulás tekintetében rendszerint úgyszintén előre láthatatlan akadály, amelynek kárkövetkezményei azonban konkrét esetben gondos előrelátással és intézkedéssel elháríthatók. Így nála, a felősségkizárási vagy szerződésteljesítési jogkövetkezmények is, eseti elháríthatósági körülményektől függően, változók.

---

kiadásait is (például Budapest, Eszterházy Egyetem Oktatáskutató és Fejlesztő Intézet, 2018, majd a legújabbat: 24./25. átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Oktatási Hivatal, 2020, V. kötelmi jog, sect. 1., 42. fej.; Marton Géza: *Kártérítés – Kártérítési kötelem jogellenes magatartásból,* különlenyomat a Szladits Károly szerkesztésében megjelent Magyar Magánjog III. és IV. kötetéből, Budapest, Grill Károly, 1942, 190; Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség*, Budapest, 1964, 212–213; Brósz Róbert – Pólay Elemér: *Római jog,* ötödik kiadás, Budapest, 1989, 351; Visky Károly: *A vis maior a római jog forrásaiban,* Budapest, 1942, 154; Max Kaser: *Das römische Privatrecht, Handbuch der Altertumwissenschaft*, III. Band, München, MCMLV, 425; A. Exner: *Der Begriff der höherer Gewalt (vis maior) im römischen und heutigen Verkehrsrecht,* Wien, 1881.

[711] Lásd Márkus Dezső (szerk.): Magyar Jogi Lexikon, III. kötet, Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1900, 360: Erőhatalom.

Az erőhatalom fogalommeghatározásának típusai az egyes európai nemzeti jogrendszerekben.

Az erőhatalom tételes jogi, általános, a polgári jog összes kapcsolattípusára vonatkoztatható meghatározása a hagyományos európai polgári törvénykönyvekben legtöbbször elmarad – ugyanúgy, mint a magyar hatályos jogban (Ptk. 2013). Így van ez például a német BGB-ben (1896, reform: 2001–2006 után is), a francia Code civilben (1804, reform: 2016–2020 után is), az oszrák ABGB-ben (1811 – azóta, különösképpen a 20. sz. második felének végén és a 21. század első évtizedében, több mint 70 módosítással), a svájci Kötelmi törvénykönyvben (1881, 1911, azóta több tucat módosítással) és más kodifikációk esetében is. Ezekben a jogrendszerekben a törvényi szabályozás definícióhiányát a jogirodalom azzal indokolja, hogy még a római jogtól kezdve általánosan ismert fogalomról van szó. Hasonlóképpen, mint ahogyan az oksággal van, ezt sem deifiniálják a törvények, úgy tartván, hogy ez „tényleges", természetes fogalom. Ennél fogva indokoltnak tűnik, hogy a fogalom-meghatározás helyett a kódexekben az *erőhatalomhoz fűződő jogkövetkezmények nyernek* szabályozást, mégpedig igen különböző jogi helyzetekre (például elévülés szünetelése, lehetetlenülés stb.) vonatkozóan.

A tövényi általános definíció hiányában a jogelméletben és a jogalkalmazásban kialakult fogalommeghatározások szerint **három fogalommeghatározási típus** különböztethető meg. Az első a német, a második a francia, a harmadik pedig az angolszász jogfelfogást tükrözi.

1. A **német** jogban, főként a jogalkalmazásban, az erőhatalom akkor áll fenn, ha a kárt okozó esemény *külső* forrásként váltott ki teljesítési akadályként hatást. Tehát az erőhatalom nem a veszélyeztetett dologból ered, hanem rajta kívüli hatásban nyilvánul meg. (*Objektív* feltétel.) Emellett, az erőhatalom hatása akár a *legnagyobb gondossággal sem hárítható el*, azaz gondos magatartással sem előzhetők meg a károsító következmények. (*Szubjektív* feltétel.)[712] A német legfelsőbb (szövetségi) *bírói gyakorlat* (Bundesgerichtshof) meghatározása szerint „az erőhatalom olyan *külső*, *előre láthatatlan* esemény, mely *ésszerű, gondos magatartással sem hárítható el*".[713]

[712] Vö. Johann Georg Helm: *Handelsgesetzbuch*, Grosskommentar, Berlin, Walter de Gruyter Verlag, 2002, 255. Lásd továbbá Andreas Blaschczok: *Gefärdungshaftung und Risikoverweisung*, Köln, Heymanns Verlag, 1998; Niels Jansen: *Die Struktur des Haftungsrechts*, Tübingen, J.C. B. Mohr, Paul Siebeck, 2003.

[713] Lásd BGHZ (Bundesgerichtshof, Entscheidungen in Zivilsachen), 100, 157 – Neue Juristische Wochenschrift, 1987, 1938. Lásd továbbá BGHZ 62, 361, 364 – Baurecht, 1991, 331, 335;

2. A **francia** jogfelfogás szerint az erőhatalom *szűkebb* értelemben csupán *természeti* eseményre szorítkozik. *Tágabb* értelemben, a német jogfelfogással azonos módon, a francia jogban is az erőhatalom körébe tartozik az *ember által* előidézett váratlan, megállíthatatlan, rendkívüli esemény is. E terminus technicus *szakmai* jellegű, szűkebb jelentése nem azonos a köznapi értelmezéssel, és a római jogban eredendően természeti jelenségként megfogalmazott jelentéstartalmat követi (cas fortuit, fr. – casus fortuitus, l.). A szűkebb jogfelfogást – mely csupán a külső, természeti erőket tartja erőhatalomnak – tükrözi a Code civil kötelmi jogi reformja (2016–2020) előtti, André Lucas – Pierre Catala-féle kommentárja (1997). Ugyanis e kötetben a bírói gyakorlat osztályozása révén kialakult leíró, eklektikus definíció szerint az erőhatalom előre láthatatlan, elháríthatatlan külső esemény.[714] Ezt a szűkebb értelmű álláspontot képviseli a jogirodalom egy része is.[715] Számos tárgyalt eset példája mutatja, hogy az erőhatalomra vonatkozó francia joggyakorlat egy része a szűkebb álláspontot képviseli. Eszerint, elsősorban előre láthatatltan, elháríthatatlan, természeti esemény erőhatása minősül erőhatalomnak (például kivételes erőt kifejtő vihar [ouragan]).[716] Ezzel szemben, az adott régióban kivételesen előfodululó hirtelen, *nem várt időjárásváltozás*, például a (terméscsökkenési következménnyel járó) *tavaszi fagy* nem számít erőhatalomnak.[717] A teljesítés nem tekinthető erőhatalommal korlátozottnak, amennyiben az elnehezült, akadályozott szolgáltatás *helyettesíthető*.[718] (Tehát az egyszerű, akár szokatlan időjárásváltozás nem minősül erőhatalomnak, azért mert a mezőgazdasági szolgáltatás tárgya, a helyettesíthető szolgáltatások körébe tartozik.) A francia bírói gyakorlat az előre láthatatlan, elháríthatatlan természeti erőhatásokon kívül az erőhatalom tágabb értelemben vett fogalmát kiterjesztette az elháríthatatlan, rendkívüli *emberi,* azaz *társadalmi* erőhatásokra is, igaz, ezeknél is megtartva az adós szepontjából szemlélt „külső" jellemzőt (caractére extérieur), azaz az adós tevékenységén, hatásán kívül álló jelleget.[719] Az esemény *elháríthatatlansága* (irrestabilité), akár egymagában, akár más

Bundesgerichtshof, Urteil vom 21. August 2012, Az. X, ZR. 146/11; Oberste Landesgerichtshof Köln, Urteil vom 18. März 1992, Az. 16 U 136/9.

[714] Lásd André Lucas – Pierre Catala: *Code civil, 1996–1997,* Paris, Litec, 1996, 592–594.

[715] Lásd Antomattéi: Ouragan sur la force majeure, *JCP (Jurist-Classeur periodique),* 1996/1, 3907.

[716] Lásd Cour de cassation, Civ. 3-er,11. mai 1994, Bull. III no .94, p. 60.

[717] Lásd TGI (Tribunal de grande instance), Angerns 11. mars 1986, JCP, 87, II., 20789, note Griedel.

[718] Lásd Com. (Chambre commerciale de la Cour de cassation),12. nov.1969, JCP, 71, II. , 16791, note Juiglart et du Pontavice, 1-re esp.

[719] Lásd Cour de Cassation, Civ. (Chambre civil de la Cour de cassation), 26. mai 1994, JCP, 94, 1., 3809. no 11, observation *Viney*, Bull. I n.190 , p. 138: Az erőhatalom elvének alkalmazásahoz elengedhetetlen, hogy az esemény az adós tevékenységén kívül álló legyen (eventement exterieur at activité du debiteur de l'obligation).

alkotó elemekkel együtt, szerves összetevője az erőhatalomnak, de az adós egyedül erre való hivatkozással is elháríthatja a kötelmi követelést.[720] Az erőhatalom szerves elemeként a bíróságnak az *előreláthatatlansággal* is számolnia kell, eközben a szerződési jogi kapcsolatoknál ezt a tényezőt a szerződés megkötésének időpontja szerint kell mérlegelni, megítélni.[721] A teljesítéssel kapcsolatos akár *fokozott nehézségek* (difficulté d'executé) sem tekinthetők erőhatalomnak.[722] Egyébként, ha teljesítési akadály erőhatalomnak minősíthető, az akadály egymagában, azonnal (ex lege) *megszünteti a kötelmet*, kivéve, ha a hitelező *kifogást* emelt.[723] Ugyanis, a módosítás előtti Code civil 1148. szakasza szerint, ha erőhatalom (force majeure) vagy véletlen (cas fortuit) hatására az adós akadályozott szolgáltatásának teljesítése tekintetében, nem köteles kártérítést fizetni, mert a kötelem megszűnik, feltéve, hogy ennek ellenében a hitelező nem emelt kifogást.[724] A *csőd* az adós számára nem számít erőhatalomnak.[725] A *kötelezett betegsége* azonban prolongálhatja (elodázhatja) a kötelem teljesítését, a munkabér kifizetését, de mint erőhatalom, előidézheti a munkaszerződés megszünését is.[726] Az *állami adminisztrációnak* pusztán arról szóló *megállapítása, hogy az államot természeti katasztrófa sújtotta*, egymagában nem engedi meg azt a következtetést, hogy a csupán erre való hivatkozás elegendőnek minősüljön az erőhatalom (jogi következményeinek) megalapozásához.[727] Az uralkodó bírói gyakorlat értelmében az erőhatalom, de a késedelemben levő adminisztráció jóváhagyása is, rendszerint előre láthatatlan.[728] A régebbi gyakorlat szerint a *háború hatása* elvben nem része az erőhatalom fogalmának, de a körülményeknek alapos mérlegelése alapján részévé válhat.[729] A vasútállomás ellenében elkövetett *terrortá-*

[720] Lásd Cour de cassation, Civ.1-re, 9. mars 1994, Bull. (Bulletin des arrets des chambre civils de la Cour de cassation), 1.n. 91, p.70; JCP 94, 1. 37873, n. 6, observation Viney; RTD civ. (Revue trimestrielle de droit civil), 1994, p. 871, observation Jourdain; Civ. 1-re, 7. mars, 1966, JCP 1966. II. 14878, 1.-re esp. note Mazeaud.

[721] Lásd Com. 21. nov. 1967 – JCP 68, II, 15462, note Le Galcher – Baron. Paris, 9. juin 1961: D.1962, 297, note Radouant.

[722] Lásd Civ. 5. dec. 1927, DH (Receuil hebdomadaire de jurisprudence Dalloz (années antérieures à 1941), 1928, 84.

[723] Lásd Req. (Chambre des requet de la Cour de cassation), 12. déc.1922, DP 1924, I, 186. – Civ. 1-ère, 24. févr. 1981: D. (Requeil Dalloz), 1982, 479., note *Martin*.

[724] Lásd Lucas–Catala: *Code civil*, 592.

[725] Lásd Civ. 15.mai 1944, D.,1945, 15. Civ.15. mai 1945: D., 1946. 35.

[726] Lásd Soc. (Chambre sociale de la Cur de cassation), 14. oct.1960, JCP, 61. II. 11985, Soc. 18.janv. 1967: Bull. IV, n. 54. p.44.

[727] Lásd Civ. 3-er, 24. mars 1993: RTI, civ. 1993, 594, observation Jourdaine.

[728] Lásd Com. 26. oct. 1954:D. 1955, 213, note Radouant).

[729] Lásd Req. 25. janv. 1922, DP (Requeil périodique et critique mensuel Dalloz – années anterieures à 1941), 1922, 1, 71, Coomp. Com. 10.oct.1950: Gaz. Pal. (Gazette du Palais), 1951, 1. 20.

madás nem tekinthető előre nem látható eseménynek, ha az állomásfőnök megelőzőleg egy szabotázsra utaló fenyegető levelet kapott.[730]

3. Az **angol** jogfelfogás szerint az erőhatalom, az „act of God" – szószerint: „Isteni cselekmény" – átvitt értelemben mint elháríthatatlan esemény alesetét képezi az erőhatalomnak. A mai angol jogirodalom elsősorban a szerződési jog (Contract of Law) keretében elemzi az erőhatalmat, a *szerződés meghiúsulása* (frustration of contract) okaként.[731] Így az angol jogfelfogás is, hasonlóképpen a (szűkebb értelemben vett) francia fogalommeghatározáshoz, az emberi cselekményen túlmenő, elkerülhetetlen külső (természeti) eseményként minősül, mely tényleges és jogi szempontból meghiúsítja a szerződés teljesítését, azaz jogi szempontból indokolttá teszi a nemteljesítést. Azonban az angol jogban is erőhatalomként minősülhet az előre nem látható, egyedileg (a felek által) nem befolyásolt vagy nem befolyásolható rendkívüli társadalmi esemény is.

Az erőhatalom mint váratlan, rendkívüli, elháríthatatlan természeti (külső) és emberi forrású esemény. A fentebb hivatkozott definíciókból és fogalommeghatározási típusokból kitűnik, hogy eredetileg a *római jogi fogantatású* fogalommeghatározások erőhatalomként kizárólag a külső – azaz **természeti – körülményt,** eseményt, természeti csapást minősítik (például tűzvész – ignis, l., a földbeomlás – labes, l., villámcsapás, árvíz, aszály, földrengés, fagykár, szélvihar, zivatar, járvány). A viszonylag újabb, pontosabban a *polgári korszakban* fogant jogelméleti fogalommeghatározások, az egyes katasztrofális következményekkel járó **ember okozta** rendkívüli, elháríthatatlan eseményt is erőhatalomként minősítik. Másszóval, az erőhatalom jogi értelemben vett fogalomkörébe sorolják az olyan rendkívüli emberi cselekményeket, megmozdulásokat is, amelyek ellenállhatatlan erővel bírnak (például háború, forradalmom, felkelés, szabotázs, közlekedési útvonalzárlat – mint repülőtér lezárása –, embargó, behoztali és kiviteli tilalmak, devizakorlátozások, bojkott, terrorcselekmény stb.).

A hazai és a külföldi definíciók is gyakorta a „**külső**", tehát emberi hatáson vagy tevékenységen kívüli rendkívüli eseménynek tekintik az erőhatalmat. Így például az említett német, francia és angol szűkebb értelemben vett álláspontok mellett, a **svájci** Legfelsőbb Bíróság állásfoglalása szerint is,[732] az erőhatalom (höhere

[730] Lásd civ. 1-re,20. janv. 1971, Bull. 1. N. 27, 22.

[731] Lásd Guenther Treitel: *The Law of Contract,* 11th edition, Thomson-Sweet&Maxwell, 2003, 866–925; Richard Stone: *The Modern Law of Contract*, 7th edition, Routledge-Cavendish, 2008, 507-534; Cathrine Elliott – Frances Quinn: *Contract Law*, 5th edition, Pearson Education, 2005, 250–258; Paul Richards: *Law of Contracts,* 8th edition, Pearson Education, 2007, 368–387; Ewan McKendrick: *Contract Law*, 6th edition, Palgrave Macmillan, 2005, 308–323.

[732] BGE (Entscheidungen des Bundesgerichtshofes) 102, Ib. 257, 262;111 II 429, 433.

Gewalt) *előre láthatatlan*, *rendkívüli* esemény (aussergewöhnliches Ereignis), amely *ellenállhatatlan erőhatását* (unabwendbarer Gewalt) *kívülről* (von aussen) váltja ki.[733]

A közös nevezők és a problémafelvetés

Habár a csupán példaszerűen vagy tipizáltan említett definícióknak, a recipiált római jogi hagyománynak és hatásnak köszönhetően számos **közös nevezője** van, és ennél fogva első látásra teljesen egyértelműnek tűnnek, a modern jogirodalomban és a jogalkalmazásban több, a vis maior elemeinek közelebbi jelentését illető értelmezési probléma, kétely merült vagy merülhet fel, közülük az alábbiakban csupán néhányra utalunk.

Először is felmerül a **kérdés**, avagy **problémafelvetés**, miben és mely joghatást illetően (1) különböztethető meg az *erőhatalom* a vele rokon *eseménytől* (véletlen, casus). Másodszor, a jogirodalomban ma is (a fenti definíciópéldákból is kiviláglóan) vitatott, vitatható kérdés, (2) hogy az erőhatalom csupán ún. *külső*, azaz az emberi tevékenységen kívüli *természeti* esemény, vagy emellett – több értelemben – lehet „*belső*" tényező is. (a) Felmerül a kérdés, hogy az erőhatalom jogi fogalma csupán az *emberi tevékenységen* és az emberi természeten kívüli körülménynek minősíthető, vagy (b) emberi „testen" „belüli" esemény (például a mozdonyvezetőt vezetés közben érő agyinfarktus) is erőhatalomként számíthat, továbbá az a kérdés is, hogy (c) elkerülhetetlenülen *társadalmi* hatás is az erőhatalom sorába tartozik-e. Ennek alapján alakult ki az erőhatalomnak ún. „objektív" és „szubjektív" definíciója. Utóbbi az erőhatalom természeti eseményeken kívül, bizonyos rendkívüli, rendhagyó társadalmi eseményekre is kiterjedő meghatározását jelenti. Ezen belül arra alapoz, hogy a rendkívüli kárkockázatot jelentő esemény, adott esetre nézve, emberi gondossággal megelőzhető-e vagy legalább a következmények elháríthatók-e. Harmadszor, feltevődik a kérdés, miben különbözik vagy egyáltalában (3) különbözik-e az erőhatalom az objektív és szubjektív *kötelemteljesítési lehetelenüléstől.* Negyedszer, problémás az is, vajon az erőhatalom (4) *abszolút* vagy csupán *relatív felelősségkimentő ok*, figyelemmel a kivételekre, a casusra és az atomkárokra. Vagyis, az a kérdés is felmerül, hogy vannak-e (a hatályos jogrendszerekben) kivételek azon főszabály alól, mely szerint az erőhatalom maradéktalanul elhárítja, kizárja a kárfelelősséget és a szerződés teljesítésének kötelezettségét. Vitatott továbbá az a nemcsak elméleti jelentőséggel bíró kérdés is, hogy a kárfelelősségi jogban (5) az erőhatalom a *jogellenességet zárja-e ki* (lévén, hogy

[733] Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 2000, 38.

emberi magatartástól független körülményt jelent), vagy csupán *felelősségkimentő* okként szolgál. Nemkülönben felmerülhet az ún. (6) *előreláthatósági korlát* vagy klauzula és az erőhatalom közötti árnyalható különbség kimutatása, tekintettel arra, hogy az előreláthatósági korlátnál is, mint az erőhatalomnál, az előre nem láthatósági definícióelem egyaránt érvényesül. (7) Mindenképpen fontos az *okság* kérdése is, hiszen az okkumuláció vagy okkonkurrencia, a valóságos és a putatív többes károkozás jogkövetkeményeinek kérdését veti fel. Arról van szó, hogy van-e és milyen mértékben kárfelelősség akkor, ha az erőhatalom és az emberi – egyébként felelősséget jelentő – jogellenes cselekemény vagy mulasztás együtthatása mutatkozik, vagy ezeknek konkurrenciája („versenye") merül fel. Konkurrencia esetében az okkiválasztási, ezen belül az adekvát (megfelelő) és a döntő, meghatározó, túlnyomó ok (feltétel) elmélete értelmében részben kizárható a felelősség abban a kárrészben, amely kizárólag a vis maior hatásaként jött létre. Ha a két feltétel közül az emberi magatartás volt a döntő, akkor fennáll az okhordozó teljes kárfelelőssége. Az „emberi" és a természeti értelemben vett ok kumulációja pedig az ember által okozott kárrészben, azaz az emberi (oksági és vétkességi) hozzájárulás arányában az „emberi" okhordozó kárfelelősségre marasztalható, egyébként rendszerint a valóságos többes károkozásnál jellemző felelősségmegosztási következményhez hasonlóan. A külföldi jogban a rendszerinti többes károkozásnál mellőzött a primáris (elsődleges, főszabály szerinti) egyetemlegesség. Mint már többször utaltunk rá, inkább jellemző a vétkességi és oksági hozzájárulás arányában történő primáris felelősségmegosztás. Közösnek tekinthető az a szabály, mely szerint, ha a bizonyítási eljárás során kitűnik, hogy az emberi magatartás mellékes, a döntő ok az erőhatalom, akkor teljesen kizárt a felelősség (putatív többes károkozás). (8) Nemkülönben, felmerülhet a kérdés, milyen jogi kapcsolat áll, állhat fenn a biztosítótársaság (biztosítási szerződés vagy biztosítási általános üzletkötési feltétel) által felvett *biztosítói kárveszélykockázat* megvalósulása és az *erőhatalom* által okozott károkkal kapcsolatos felelősség között. Vajon a biztosító kimentheti-e a felelősségét erőhatalomra hivatkozva, úgy mint más kárviselési esetben, főként a felelősségkizáró vagy korlátozó klauzulák lehetőségére való tekintettel? Vagy éppen ellenkezőleg, ha a biztosító az adott erőhatalmi jellegű kárveszélyt mint biztosítói kockázatot felvette a fedezett kockázatok körébe, kötelezően felelősséget vállal, szemben a biztosítási jogviszonyon kívüli erőhatalmi esettel, amikor az erőhatalom mentesít a teljesítés alól. (9) Az erőhatalomnak jelentős szerepe van az *értrékpapírjogban* is, hiszen hatást gyakorolhat a váltón, utalványon és a csekken vagy más értékpapiron alapuló jogokra. Az 1911. évi vonatkozó magyar törvényben például olymódon, hogy amennyiben a váltó bemutatása, vagy az óvás felvétele a megszabott határidőkben elháríthatatlan akadályba ütközik (erőhatalom esete), ezek a határidők meghosszabbítha-

tóak.[734] (10) Az erőhatalom rendszerint befolyást gyakorol az *elévülési határidő* folyamatára is. Mivelhogy az erőhatalom folytán a bírói út, a jogérvényesítés akadályozott. Ilymódon ez az akadály, amíg tart, elévülési határidő nyugvását vagy megszakadását vonja magával.

Ezek a kérdések, dilemmák, melyekre a fentiekben csak részben válaszolhattunk, nemcsak elméleti jellegűek, hanem gyakorlati jelentőséggel is bírhatnak. A következőkben, velük kapcsolatban további válaszok után kutatva, megkísérelünk állást foglalni mind a funkcionális, mind a differenciális fogalommeghatározás útján.

KOMPARÁCIÓK

Az erőhatalom rendeltetése az egyes kötelemfakasztó források szerint (funkcionális fogalommeghatározás)

Az erőhatalom jelentősége a kárfelelősség általános szabályainak, azaz a deliktuális kárfelelősségi jog szabályainak szemszögéből.

Az erőhatalom mint általános felelősségkimentő körülmény. (b) Az erőhatalom mint a jogellenességet kizáró körülmény. (c) Kivételes felelősség az erőhatalomért. Szinte nincs olyan kötelmi jogi vagy kárfelelősségi mű, amelyben az erőhatalom ne szerepelne mint **általános kárfelelősséget kimentő körülmény**. **Jogellenes** csak *emberi magatartás* lehet, olyan cselekmény vagy mulasztás, mely valamely *jogi (törvényi) tilalommal* szembesül, megszeg valamely általános vagy különeges imperatív (kényszerítő) jellegű jogszabályt. Ilyenpéldául az új Ptk.-ban előírt *általános károkozási tilalom,*[735] vagy a *tilos szerződésekre* vonatkozó törvényi jogszabályok,[736] a *lojális versenyszabályok,*[737] vagy akár a jóerkölcs,[738] a jóhiszeműség és a tisztesség sztenderjei,[739] a kerekedelmi íratlan szokások vagy (írott) szokványok[740] megszegésének esete. Ha azonban az erőhatalmat az emberen, emberi magatartáson kívüli körülményként, eseményként határozzuk meg,

[734] Lásd az 1912. évi LXIV. törvénycikket az erőhatalom hatásáról a váltón, a kereskedelmi utalványon és a csekken alapuló jogokra. A törvény szentesítésére 1912. december 26-án, kihírdetésére 1912. december 31-én került sor.

[735] Lásd a Ptk. 6:518. §-át.

[736] Lásd a Ptk. 6:95., 6:97. §-ait.

[737] Lásd a Ptk. 6:100–6:107. §-ait.

[738] Lásd a Ptk.6:97. §-át.

[739] Lásd a Ptk. 1:3. §-át.

[740] Lásd a Ptk. 6:63. §-ának (5) bekezdését. Gyakorlatilag az írott és íratlan kereskedelmi (vállalkozói) szokások kötelező betartásáról van szó – a kereskedelmi szerződési jogi kapcsolatokban.

értelemszerűen nem is lehet valamely jogszabály tilalmával szembenállónak minősíteni. Tehát, amennyiben a kárt valamely előre láthatatlan, külső, emberi magatartással nem befolyásolható, el nem hárítható esemény okozta, s így „eredménnyel nem tiltható be", senki sem vonható felelősségre.

Mindez abban az esetben érvényes, ha az erőhatalom alatt csupán olyan természeti jelenséget értünk, amely előre nem látható és elháríthatatlan. A *technika fejlődésével azonban (tényszerűen) változott az előre láttathatóság fogalma, és ezzel együtt az elháríthatatlanságé* is. A villámcsapás ugyan ma is előre láthatatlan, de a villámhárítónak a tapasztalat szerinti, villámcsapástól veszélyeztetett helyeken való felállítása ezt a természeti jelenséget elháríthatóvá teszi. A földrengés is általában előre láthatatlan, de a tapasztalati földrengéses területeken az elháríthatósághoz hozzájárul a földrengés következményeinek kiküszöbölését, megelőzését szolgáló különleges, rezgéseket abszorbeáló építkezési technika. A mezőgadaságban a jégverés okozta károkat ma már eredményesen megelőzheti, elháríthatja a jégfelhők szétszórását, porlasztását szolgáló „ágyúzási technika". Járvány esetében a fokozott terjedés elvben megelőzhető a karanténnal vagy hasonló intézkedéssel.

Vannak a mai jogrendszerekben olyan különleges (kódexen kívüli magánjogi jellegű) törvényi jogszabályok, amelyek **kivételesen, erőhatalom esetében is előirányozzák a kárfelelősséget**. Ilyen például az **atomkárokért** való felelősség. Számos európai atomtörvény (például a német, az osztrák stb.) előirányozzák az ún. **abszolút felelősséget**, ami azt jelenti, hogy amennyiben az atomkár erőhatalom folytán állt be, az atommű működtetője nem zárhatja ki a kárfelelősséget erőhatalomra hivatkozva (lásd alább, az [5] pontban foglaltakat).

A szerződési jogban előfordulhat, hogy a szerződő felek erőhatalom esetében sem hivatkozhatnak eredeményesen mint kimentő okra, kiváltképpen, ha a szerződés így szabja meg. Kérdés, hogy az ilyen klauzula minden esetben érvényesnek minősíthető-e.

Erőhatalom és okság. A természeti forrású erőhatalom és az emberi cselekményből eredő egymás közötti okkumuláció és okkonkurencia.[741] Ahhoz, hogy a kötelem teljes kimentésére sor kerüljön, szükség van annak bizonyítására, hogy a káresemény kizárólag az előreláthatatlan, elháríthatatlan esemény hatására állt be. A bizonyítási teher főszabályként a károsultat illeti meg.

[741] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 57–59; uő: *Solidary and divided Liability*, 65–75. Lásd Rümelin: *Die Verwendung der Kausalbegriffe*,.

Mint már a kérdésfelvetésekben utaltunk rá, előfordulhat az is, hogy a kár részben erőhatalom, részben pedig emberi mulasztás eredménye, amikor a mulasztási okfeltétel hozzájárulásának arányában nem zárható ki a felelősség. Ilyenkor *okkumulációról* van szó, és az osztott felelősség szabályainak értelemszerű, azaz adaptált alkalmazása alapján az emberi tevékenységből származó károkért fennáll, míg az erőhatalom által előidézett kárérrészért elmarad a felelősség. Előfordulhat azonban, hogy a vis maior és az emberi cselekmény olymódon is feltételezheti a kárfelelősséget, hogy ténytől függően, a döntő feltétel vagy az erőhatalom vagy az emberi jogellenes cselekmény „oldalán" áll *(okkonkurencia)*, aminek eldöntése a felelősség koncentrációjához vezet. Ilyenkor ugyanis, ha a döntő vagy prevalens (túlnyomó) ok (feltétel) az erőhatalomból eredeztethető, akkor elvben nincs, vagyis kizárt a felelősség, ha azonban a döntő, adekvát és túlnyomó ok az emberi cselekménynek tudható be, akkor van teljes kárfelelősség. Tehát, ha a konkurrens „emberi" és „erőhatalmi" okok közül a bizonyítási eljárás eredményeképpen kiderült, hogy az erőhatalmi ok hozzájárulása adott káresetben jogi szempontból irrelevánsnak minősült és döntően az emberi magatartás okozta a kárt, fennáll a felelősség. Ismeretes, hogy az okkumuláció elmélete (valóságos többes károkozás) megosztja a több károkozó között a felelősséget, az okkonkurencia (putatív többes károkozás) elmélete pedig redukálja a felelősséget csupán egy okra, avagy okhordozóra (ok- és felelőssékoncentráció). Ismeretes az is, hogy az új Ptk. a többes károkozás esetére eleve és primárisan (elsődlegesen, főszabályként) egyetemleges felelősséget irányoz elő, ami nem mondható bevett megoldásnak az európai Ptk.-kban. Máshol a vétkességi és oksági hozzájárulással arányos osztott felelősség az eslődleges. Így van ez a német, az osztrák, a francia Ptk.-kban, valamint a svájci Kt-ben. Ezekben ugyanis elsődleges az osztott felelősség és másodlagos az egyetemlegesség. Az egyetemlegesség e jogrendszerekben csupán akkor érvényesíthető, ha ezt a törvény külön-külön, egyes esetekre nézve előírányozza.[742] Ezt a megoldást azért tartjuk helyesebbnek, mert az egyetemlegesség egészen a regresszperig (visszkereseti perig) – ami esetenként hosszantartóan csupán a perelt (akár a kárhoz legkevésbé hozzájáruló) károkozóra telepíti a kárviselést – vonja a felelősségre a teljes kárért. A hipotetikus kauzalitás olyan esete az okkonkuránciának, amikor az egyik feltétel megelőzi a másikat, de bizonyos az, hogy a későbbi feltétel az előbbivel azonos, ugyanahhoz a kárkövetkezményhez vezethetett volna. Az elfogadott, például német elméleti álláspont szerint mégis az időben megelőző okhordozó felelős a kárért.[743]

[742] Lásd Szalma: *Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség*, 321–328. Uő: *Solidary and Divided Liability on Joint Tortfeasors*, 65–75.

[743] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, ad 53.

Az erőhatalom mint jogellenességet vagy kárfelelősséget kizáró vagy kimentő körülmény kétélye. Vitatott, hogy az erőhatalom – jogi természetét illetően, nemcsak elméleti, hanem akár egymástól eltérő gyakorlati következményekkel járóan – jogellenességet kizáró vagy a felelősséget kimentő okként, eseményként minősíthető-e. Az új Ptk. erre a kérdésre nem ad választ, azaz megkerüli a tételesjogi pozitív meghatározást, de megadja a „negatívat", azáltal, hogy a jogellenességet kizáró okok között a deliktuális felelősség körében nem szerepelteti az erőhatalmat. A törvényihez képest a puszta argumentum a contrario által nyújtott következtetés alapján úgy tűnhet, hogy a Ptk. az erőhatalmat felelősségkimentő oknak tartja. Ez a következtetés azonban egyértelműen nem vonható le, hiszen nem tudni, „mit akart a törvény mondani" azzal, hogy „hallgatott". Annál inkább, mert a jogirodalomban előfordulnak az egymástól különböző álláspontot képviselő szerzők. Elméletileg, amennyiben az erőhatalom kizárólag természeti, külső eseményként nyerne meghatározást, nem volna jogellenességet kizáró eseményként minősíthető, hiszen a jogellenesség fogalma az emberi (tilos) magatartásra vonatkozik. Szimbolikusan: az embernek „emberi törvénnyel" igen, a természetnek nemigen lehet „parancsolni".

A néhai (kitűnő) horvát civilisztikai szerző, a fentebb már hivatkozott Martin Vedriš zágrábi professzor fogalommeghatározása szerint az erőhatalom *jogellenességet kizáró* körülménynek minősül. Szerinte ugyanis „az erőhatalom objektív, elháríthatatlan esemény, mely kizárja a jogellenességet, ezzel együtt a kárfelelősséget".[744] Vedriš megállapítása szerint a jogtudományban az erőhatalomról több elmélet alakult ki. Az *objektív elmélet* szerint az erőhatalom olyan esemény, amely a rendszeresen előforduló eseményeken kívül áll (megjegyzés: tehát *rendkívüli* esemény), és azon személyen, aki károkozóként kellene szerepeljen, *kívül* áll. Az objektív elmélet előnye, hogy az erőhatalom *atipikus* voltát domborítja ki. Vedriš hozzáfűzi, hogy nehézségeket okoz annak megállapítása, hogy mikor tekinthető az erőhatalom külső körülménynek, különösképpen, ha olyan természetes személyről van szó, akinek a tevékenysége jogszabályokkal nincs rögzítve. Pédául, ha a vasúti balesetet földrengés okozta, a vasút mentesül a felelősség alól, mivel az esemény egyértelműen külső és atipikus, de felmerül a kérdés, hogy az esemény külsőnek minősítető-e, ha a balestre azért került sor, mert a mozdonyvezető a vezetés közben eszméletét vesztette. Az objektív elmélet szerint ez esetben nincs szó erőhatalomról, mert az esemény nem minősíthető „külsőnek", és igy objektív szemszögből szemlélve nem tekinthető elháríthatatlannak. A *szubjektív* elmélet szerint erőhatalom minden olyan esemény, amelyet adott személy legmagasabb szintű gondossággal nem láthatott előre, és el sem hárít-

[744] Lásd Vedriš: *Osnove imovinskog prava,* 307.

hatott. Ennek az elméletnek a hátránya Vedriš szerint, hogy szinte eltörli az esemény (véletlen) és az erőhatalom közötti különbséget, márpedig a különbség fennáll.[745] E sorok szerzője e különbségeket kutatva Belgrádban (Naučna Knjiga) és Újvidéken több kiadást megért Kötelmi jogi könyvében (Fórum, magyarul, Újvidéki Egyetem Jogtudományi Karán szerb/horvát nyelven) az objektív erőhatalom definíciót helyezte előtérbe.[746] Az ebben kifejtett definíció szerint az erőhatalom alatt olyan előre nem látható, elháríthatatlan külső körülmény érthető, amelynek egyedüli, kizárólagos hatására jött létre a kár. Erőhatalomként rendszerint külső és rendszerint emberi cselekményen és befolyáson kívül álló körülmény minősül, ezért nem lehet „jogellenes". Az eseménytől abban különbözik, hogy az utóbbi, amennyiben előre látható, elhárítható, és ha igen, akkor a kötelező előrelátás és elhárítás mulasztásából következően előfordulhat a tényszerinti jogellenesség. Az esemény tehát lehet jogellenes magatartásból következő, valójában megfelelő előrelátási és elhárítási gondosság mulasztásából fakadó olyan körülmény, amelyben a felelősség mégis felmerülhet. Egyébként mindkettőnek közös jogkövetkezménye, hogy elvben kizárják a kárfelelősséget, azonban az eseménynél az előreláthatóság és ennek mentén az elháríthatóság fennforgásának adott esetre vonatkozó tényszerű megállapítása alapján nem zárható ki a felelősség.[747] Az erőhatalom, mivel kizárja a jogellenességet, egyúttal kizárja a felróhatóságot, azaz a kártérítést, tehát az erőhatalom hatására létrejött kárnál a kártérítési kötelezettség nem fűzhető valakinek a személyéhez, mivel a „károkozó" is (akár mint külső körülmény, akár mint elháríthatatlan emberi hatás) deperszonalizált. Az eseménynél azonban nem így van, megelőzési mulasztás esetén a felelősség perszonalizálható annak alapján, hogy kinek volt a kötelessége az előrelátás és megelőzés. A termékfelelősség esetében a gyártási hibával előállított termék okozta kár nem tekinthető erőhatalomnak, még akkor sem, ha a termék fokozott kárveszélyt hordozott. Ugyanis ilyenkor a jogellenesség fennáll, mert valakinek (gyártónak) felróható magatartásából következett be a kár, s az objektív felelősség szabályai szerint ő vonható felelősségre.[748]

Az okság és az erőhatalom (esemény) kapcsolata. A hatályos magyar Ptk. kifejezetten elfogadja[749] az elméletben kifejtett és elfogadott álláspontot, hogy az

[745] Lásd uo.

[746] Lásd Jožef Salma [Szalma József]: *Obligaciono pravo* [Kötelmi jog], šesto izdanje [hatodik kiadás], Novi Sad [Újvidék], Pravni fakultet u Novom Sadu [Újvidéki Egyetem Jogi Kara], 2009, 147, 460, 586, 587, 595, 629.

[747] Lásd uo., 629–630.

[748] Uo., 587. Vö. Luis Josserand: *Cours de droit civil*, tome II., Paris, Requeil Sirey, 1933, 241, 451. széljegyzet.

[749] Lásd a Ptk. 6:519. §-át: „Aki másnak jogellenesen kárt okoz, köteles azt megtéríteni."

okozatosság egyik fő rendeltetése az, hogy *„rámutat" a felelős személyre* (Eörsi, Szalma és mások). Főszabályként tehát a kárért az a személy felelős, aki okozta. Az okságnak egy másik rendeltetése, hogy a felelős személy csak azért a kárért vonható felelősségre, amit cselekményével vagy mulasztásával okozott. Tehát az okság a *felelősség mértékét* is meghatározó tényező. A hatályos magyar jog a főszabályként előírt teljes kártérítés (damnum emergens, lucrum cessans, költségek) megszabott elve mellett a mérték tekintetében a szerződési, de a deliktuális felelősség körében is korlátozásokat irányoz elő, többek között az előreláthatósági korlát által. Gyakorlatilag az „előre láthatatlan", ún. közvetett károkról van szó. Olyanokról tehát, amelyek a jogellenes cselekményt vagy mulasztást követően nem azonnal álltak be, hanem ennél jóval később. Így felmerülhet, hogy a kárhoz az eredeti feltétel vagy más (károsult vagy harmadik személy) járult hozzá. Az előreláthatósági korlátban az elméletben kifejtett értelmezés szerint a következménykár iránti felelősség ki lenne zárva, hiszen ezek jóval a károkozási cselekmény vagy mulasztás után állnak be. A károkozás időpontjában nehezen lehet őket előre látni vagy elvárni előrelátásukat. Az oksági elmélet alapján azonban a *következménykárok is térítendők, amennyiben a bizonyítási eljárásban a károsult bizonyítja, hogy a későbbi károk is az eredeti oknak tudhatók be*. Erre a felelősségre vonásra jogösszehasonlítási példaként szolgálhat a francia Cour de cassation által tárgyalt egyik jogeset, olyan kártérítési kereset kapcsán, melynél a *véletlen* is közrejátszott: vadászat közben, vadra lőve, a vad a lövés elől elugrott s így a vadász lövésével megsebesített egy hirtelenében a lövés irányába tévedt embert. A sebesült túlélte. Néhány évre rá a volt sebesült a lövés helyén rákbetegséget kapott. A betegnek a vadászt perlő, elévülési határidőn belül benyújtott kártérítési kérelme ügyében a francia LB arra az álláspontra jutott, hogy az elhárítható (lehetett volna gondosabban kijelölni, jelezni a vadászterületet) esemény ellenére, a vadász kártérítésre marasztalható, ha bizonyságot nyer, hogy a rákos megbetegedés az eredeti oknak (vadászat közben történő lövés általi véletlen sebesülés) és nem más körülménynek (például rákbetegségre való hajlamosságnak, dohányzásnak) tudható be.

Egyes európai kontinentális jogrendszerekben a külön törvényi jogszabály (például a régebben fogant német vasúti törvény vagy az újabb keletű német, osztrák stb. atomkár-felelősségről szóló törvény) **az erőhatalom közrehatása által okozott kár esetében sem zárja ki a felelősséget**. Tehát ezekben jogrendszerekben az általuk szabályozott, főleg veszélyes üzemi (vagy objektív) felelősségi esetekben az erőhatalom nem számít felelősségkimentő oknak. Így a német jogban a személyi (vagyoni és nemvagyoni) károkra nézve már az 1871. évi vasúti törvény, a dologi károkra vonatkozóan pedig az 1940. április 24.-ei törvény

(Sachschadenhaftpflichtgesetz) értelmében, amennyiben a kár sínpályán közlekedő jármű (vonat, villamos) hatására keletkezett, a vasúti társaság erőhatalom közrehatása esetében is felelős volt a kárért.[750] Az atomkárokról szóló német törvény (Atomhaftungsgesetz, 1999[751]), de hasonlóképpen az osztrák[752] szerint is, akár az erőhatalom közrehatásával meghibásodott atommű által előidézett, elsősorban személyi (élet, testi épség, egészség) károkért az üzembentartó kimentés nélküli objektív felelősséggel tartozik, igaz, az egyes személyi vagy vagyoni károk neme szerint a törvényben megszabott felső összeghatárig. E különtörvényi rendelkezések által szabályozott felelősséget azért nevezzük *abszolút felelősségnek*, mert a rendszerinti kimentési ok, az erőhatalom, nem számít kimentő oknak. Itt tehát a *veszélyes üzemi felelősség*[753] egy *különleges* esetéről, *alakzatáról* van szó, amelynél a felelősség nemcsak a vétkességtől mentesen, hanem akár az erőhatalom közrehatásától is függetlenül beáll. A svájci jogban az okságon (Kausalhaftung) és a veszélyeztetésen (Gefährdungshaftung) alapuló objektív, veszélyes üzemi felelősséget szabályozó, kódexen kívüli külön törvények (vasúti törvény, atomkárfelelősségi törvény, környezetvédelmi törvény, légi járműközlekedésről szóló törvény stb.) nem fogadják el az ún. abszolút felelősségről szóló elméletet, úgyhogy az erőhatalom kimentő okként számít a veszélyes üzem üzembentartója számára, ha a veszélyes üzem kauzális (oksági) hatására kár keletkezett, tehát felelősségét kimentheti az erőhatalomra hivatkozva.[754]

A magyar jogban az 1996. évi CXVI. törvény az atomenergiáról (módosítások: 1997. évi CLX tv., 2013. évi CCXVII. tv., 2015. évi VII. tv. – Atomtörvény) az atomkárokért való felelősséget objektív (veszélyes üzemi), és az egyes kárnemek szerint a pénzbeli kártérítést – hasonlóképpen, mint más európai atomtörvény – összegszerűen limitált (korlátozott) felelősségként szabja meg, de úgy tűnik, hasonlóképpen, mint a svájci jog, mellőzi az abszolút felelőssé-

[750] Lásd Fikentscher: *Schuldrecht*, 1976, 683.

[751] Lásd Bundesgesetz über die zivilrechtliche Haftung für die Schäden durch Radioaktivität Atomhaftungsgesetz, 1999.

[752] Lásd Atomhaftpflichtgesetz (Ö), BGBl 1964/117, BGBl. 1976/91, stb. Például *Kodex des österreichisches Rechts,* 1990, 1–10.

[753] A magyar jogban lásd a Ptk. LXVIII. fejezet: Felelősség fokozott veszéllyel járó tevékenységért, 6:535–6:539. §-ok.

[754] Lásd Honsell: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, Höhere Gewalt, ad 38–44: Betrieb von Eisenbahnen (EHG 1 – Bundesgesetz betreffend die Haftpflicht der Eisenbahn- und Dampschiffahrtsunternehmmungen und der Post vom 28. März 1905), 186.; Betrieb von elektrischen Anlagen (EIG -Bundesgesetz betreffend die elektrischen schwach – und Starkstromanlagen vom 24 Juni 1902), 187; Betrieb von Kernanlagen, KHG (– Kernenergiehaftpflichtgesetz vom 18. März 1983, 3), 189; Umweltschäden (-USG – Bundesgesetz über Umweltschutz vom 7. oktober 1983, 59 a u.59 b.); Betrieb von Flugzeugen (LFG –Bundesgesetz über Luftfahrt vom 21. Dezember 1948, 64), 191.

get azáltal, hogy az atommű vis maior hatására történő meghibásodásából eredő kár iránti felelősség kimenthető.

Az erőhatalom rendeltetése a szerződési jogban

Az erőhatalom egyik szélsőséges esete a **szerződés teljesítése** elutasításására való jognak, a *tényszerű, objektív akadályoztatás* alapján. Az erőhatalomnak mind természeti, mind „társadalmi" vonatkozású esetei rendszerint *fizikai* úton akadályozzák a teljesítést. Előfordulhat azonban, hogy a teljesítésnek *jogi akadálya* van, mely nem az erőhatalomnak tudható be (például a teljesítési határidő még nem járt le). Ha a szerződési szolgáltatás tárgyát *dolog átadása* képezi, ez az erőhatalom hatására utólag megsemmisülhet. *Lehetetlenülés* ilyenkor azonban értelemszerűen csak akkor áll be, ha a szolgáltatás tárgya *egyedileg* meghatározott. *Fajlagos* szolgáltatás, akár zártfajú szolgáltatás esetében azonban a dolog vis maior által történő megsemmisülése elvben nem szünteti meg a kötelmet, hiszen értelemszerűen, azaz egyéb szerződési vagy törvényi jogszabály hiányában, az adós más azonos fajú, minőségű és mennyiségű dologgal helyettesíthet (Genera non pereunt).

Mivel a polgári törvénykönyvek zömükben – ahogyan a magyar Ptk. is – nem pontosítják, azaz kerülik az erőhatalom fogalommeghatározását mint jogi sztenderdet, a **szerződési gyakorlatban** gyakori az **erőhatalomra vonatkozó,** akár mint **fogalommeghatározó,** akár mint **felelősségkizáró klauzula.** Ezek a klauzulák gyakoriak az általános üzletkötési feltételekben is, amelyek szerves részévé válhatnak a szerződésnek a magyar jogban, feltéve, hogy a másik szerződő fél (fogyasztó) egyetértett velük. Tehát az erőhatalomról szóló klauzulák a szerződési jogban olyan módon is megjelenhetnek, hogy maguk a szerződő felek határozzák meg, mit értenek erőhatalom alatt. Ugyanakkor ezek a szerződési klauzulák rendszerint, amennyiben a törvény nem tartalmaz mást, előirányozzák az erőhatalom által előidézett eseménnyel kapcsolatos jogkövetkezményt, például a szerződés teljesítésének halasztását, a hosszantartó erőhatalom-hatás esetében a kölcsönös felmondási jogot, azaz az elállást, az addigi teljesítés visszaszolgáltatásának idejét és módját stb. Ezek a klauzulák akkor tekinthetők érvényesnek, ha a szerződéskötési szabadság keretein, korlátain belül állnak, azaz nem állnak ellentétben a kényszerítő jogszabályokkal, a jóerkölccsel, jószokásokkal, a jóhiszeműség és a tisztesség elvárásaival és nem tarthatók visszaélő (törvénykerülő, agere in fraudem legis est partis) jellegűnek. A külföldi jogban a szerződéskötési gyakorlatban előfordultak olyan esetek is, amikor azonos típusú szerződéseknél a felek egymástól eltérően határozták meg az erőhatalom fogalmát. Ilymódon az

erőhatalom, mivel nem nyert törvényi megfogalmazást, a „szerződési akaratszabadság" körébe került.

A **biztosítási szerződésekben,** az **általános üzletkötési feltételekben vagy a biztosítási törvényben** a biztosítói összegfizetési kötelezettség teljesítése előfordulóan kizárt egyes erőhatalomnak minősülő kockázatok (biztosítási esemény) beállta esetében. Ugyanakkor, egyes biztosítási események, melyeket a biztosító beemel az általa felvállalt biztosítási kockázatok körébe, gyakorta minősülhetnek erőhatalomnak (például közlekedési baleset, jégverés, vihar stb.). A biztosítási törvények, így a magyar is, előirányozzák a biztosítás tartama alatt a kockázatmódosulásra, azaz ennek növekedésére, továbbá a kockázat megvalósulásáról szóló biztosított által történő azonnali tájékoztatási kötelezettséget.[755]

Az erőhatalom jogkövetkezményei a szerződési jogban. A német kárfelelősségi jogban, ha erőhatalom hatására a teljesítés elmaradt, az ebből eredő kár iránti felelősség főszabály szerint kizárt, feltéve, hogy a kár nem róható fel egyik szerződő félnek sem. Értelemszerűen vonatkozik ez a közlekedésbiztosítási törvény (StVE) 7. §-a 2 bekezdésének esetére is, vagyis arra az esetre, ha a közlekedési baleset erőhatalom hatására következett be. Tehát itt is kimenthető a kárfelelősség, ha kár a feleknek nem róható fel, mert beálltukért nem vétkesek, mivel a kár kizárólag az erőhatalomnak vagy harmadik személy hatásának tudható be. Mégis, a német jogban az erőhatalom hatása ellenére fennáll a felelősség, amennyiben az erőhatalom beálltának időpontjában az *adós késedelemben* volt (a BGB 287. §-a értelmében), vagy akkor, ha valaki a dolgot *jogellenesen eltulajdonította* (Sacherziehung) (a BGB 848. §-a alapján). Másszóval, a tolvaj felelős az eltulajdonított dologban beálló, erőhatalom által okoztt kárért. A francia Code civil (Cc) kötelmi jogi reformja után megfogalmazott 1219. szakasz értelmében nem igényelhető eredményesen a kötelem teljesítése, ha a teljesítés tárgyaként kikötött szolgáltatás időközben lehetetlenné vált vagy rendkívül elnehezült.[756] Ha a jogosult követeli a kötelem teljesítését, a kötelezett kifogást emelhet, és ebben eredménnyel hivatkozhat az erőhatalom miatt beálló teljesítési akadályra. A másik fontos új rendelkezése a reformált Code civilnek, amely kifejezetten az erőhatalom szerződés teljesítésére vonatkozó hatásáról szól, az 1218. szakasz. Ennek

[755] Lásd például Szalma: *A biztosítási szerződés,* ad 33.

[756] Lásd Henry et al. (ed.): *Gode civil,* 2020, 1475. Lásd a vonatkozó további francia jogirodalmat: Guérin Genty: Exeption d'inexecution et formes de resolution du contrat, *AJ contrat (Actualité juridique contrat),* Paris, Dalloz, 2017; Roche-Dahan: L'exception d'inexecution, une forme de resolution unilaterale du contrat synalamagmatique, *Recueil Dalloz*, 1994/32, 255; Mekki: Remedes a l'inexecution, *Gaz. Pal.*, vol. 30. 2015/120, 37.

rendelkezése arról szól, hogy az erőhatalom hatására a szerződés kötelezettjén nem hajtható be a követelés, és ezáltal a hitelező (jogi értelemben) elveszti ellenőrzését az adós teljesítését illetően. Ha az erőhatás tartós, ez feljogosítja a hitelezőt a szerződés felbontására. (résolution du contrat), aminek eredménye az, hogy a szerződő felek szabadulnak a szerződésben vállalt kötelezettségeik alól.[757] Természetesen, az erőhatalomra való hivatkozással az adós csak a tartós szerződési kötelmeknél élhet,[758] a pillanatnyi kötelmeknél értelemszerűen nem. A Cc számos rendelkezést tartalmaz az egyes szerződések körében, a szolgáltatott dolog erőhatalom, pontosabban esemény (case fortuit) miatt beálló részbeni vagy teljes tönkremeneteléről, mintpéldául a bérelt dolog megsemmisülése esetében. A Cc. 1722. szakasza szerint a szerződés ex lege felbontásra kerül vagy a dolog részleges megsemmisülése esetében a bérlő követelheti a bérletdíj csökkentését.[759] Hasonló rendelkezést tartalmaz a Cc a szállítmányozásra (1784. szakasz), a letétre (1929, 1953. szakasz) és az adásvételre (1601,1624,1547. szakaszok) nézve.

A szerződési jogban előfordulhat, hogy a szerződő felek *felelősségkizáró vagy felelősségkorlátozó rendelkezéseket* alkalmaznak, amelynek tárgya lehet az erőhatalom vagy az esemény.

A szerződési jogban az erőhatalom hatására „elnehezült" vagy ellehetetlenült teljesítés miatt a pacta sunt servanda (a szerződés „törvény" a felek számára) elvének ellenére a szerződés a felek kérelmére bírói úton módosítható (**clausula rebus sic stantibus**). Olymódon, hogy annak a szerződő félnek javára, akinek oldalán a teljesítés a rendhagyó előre nem látható körülmények hatására súlyosan akadályozott, úgyhogy a szerződés eredeti célja meghiúsul, a bíróság „enyhíthet" a kötelezettségen, például meghosszabbíthatja a szerződésbe foglalt teljesítési határidőt, csökkentheti a tartozott követelést. A magyar Ptk.-ban szabályozott clausula rebus sic stantibus (bírói szerződésmódosításra) vonatkozó rendelkezések változata mellett, amely csupán a szerződésmódosítás szankcióját irányozza elő, a külföldi Ptk.-k és praxis a szerződés egyoldaló felbontás útján történő megszűnését is lehetővé teszik. A Covid-19 hatására előfordultak a szerződés szerződésszerű teljesítésének akadályaival kapcsolatos jogesetek. Ilyen esetben lehetségesnek tűnik a szerződésnek a szerződő felek általi módosítása is, amit a magyar Ptk. is lehetővé tesz.[760] A pandémia típusú járvánnyal kapcsolatos bírói szerződésmódosítási gyakorlat azonban még nem alakult ki.

A szerződési szolgáltatás tárgyának erőhatalom vagy véletlen folytán történő megsemmisülésének kockázatát illetően érvényes, szinte általánosan elfogadott

[757] Henry et al.: *Code civil*, 2020, 1474.
[758] Uo., 1475, kommentár, 6. pont.
[759] Uo., 2328.
[760] Lásd a Ptk. 6:191. §-ának (1)–(4) bekezdéseit. (A szerződés felek általi módosítása.)

szabály szerint a dolog véletlen tönkremenetelének kozkázatát főszabályként a dolog tulajdonosa viseli (Res pereunt dominis).

Az erőhatalom hatása az elévülésre

Az erőhatalom által kiváltott esemény rendszerint félbeszakítja (nyugvásba helyezi) az elévülési határidő folyamatát.[761] Elvben az erőhatalom által okozott teljesítési akadály tényszerűen lehet ideiglenes vagy tartós. Amíg az akadály fennáll, a teljesítési kötelezettség bírói úton történő érvényesítési lehetősége is halasztást nyer, mindaddig, amíg az akadály tart. Másszóval, az elévülési határidő jogi értelemben vett múlása az akadály fennforgása idején felfüggesztett, beáll a *nyugvás,* a szünet, úgyhogy az akadály megszűnése az elévülési folyamat folytatását eredményezi. A Ptk. meghatározása szerint, ha a követelést a *jogosult menthető okból nem tudja érvényesíteni,* az elévülés nyugszik.[762] A Ptk. folytatja, hogy amennyiben az elévülés nyugszik, az akadály megszűnésétől számított egyéves – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három hónapos – határidőn belül a követelés akkor is érvényesíthető, ha az elévülési idő már eltelt, vagy abból egy évnél – egyéves vagy ennél rövidebb elévülési idő esetén három

[761] Lásd például a német polgári törvénykönyv (BGB) 202. §-át (Hemmung der Verjährung). A BGB. 203. §-ának (2) bekezdése értelmében az elévülés folyamata mindaddig nyugszik, amíg a tartozás teljesítése az erőhatalom miatt (höhere Gewalt) akadályozott. Lásd például Othmar Jauernig – Peter Schlechtriem – Rolf Stürner – Max Volkommer: *BGB – Bürgerliches Gesetzbuch*, 8. Auflage, München, Verlag C.H. Beck, 1997, 131; *BGB – Das Bürgerliche Gesetzbuch*, Köln, Nomos Verlagsgesellschaft, 2005, 61–62, 206. §: Hemmung der Verjährung durch höhere Gewalt: Az elévülési határidő letelte előtti hat hónap során beálló erőhatalom felfüggeszti (nyugvásba helyezi) az elévülési határidő folyamatát, és ez tart mindaddig, amíg a hitelező követelését nem tudja bírói uton érvényesíteni. A BGB kötelmi jogi reformja (2001–2006), mely érintette a korábbi elévülési szabályokat is, a BGB változásait tükörkiadások mutatják ki (lásd például Pfeiffer: *Neues Schuldrecht – Gestzessynopse mit Kurzerläuterung*, 2002, 5–6). A különbségek az erőhatalom elévülésre gyakorolt joghatását illető rendelkezések tekintetében a következőkben állapíthatók meg. A kötelmi jogi reform előtti, korábbi BGB 202. §-ának (1) bekezdése szerint az elévülés felfüggesztésére – nyugvására (Hemmung der Verjährung) addig kerül sor, ameddig a szolgáltatás teljesítése akadályozott, vagy amíg a kötelezett a teljesítés halasztására, azaz a teljesítés megtagadására jogosult. A módosítás előtti BGB 203. §-a szerint pedig az erőhatalom folytán beálló jogszolgáltatás szüneteléséről szól. E paragrafus (1) bekezdése értelmében az elévülés félbeszakad (gehemmt – nyugszik), addig amíg a jogosult a jogi oltalom szünetelése során az elévülési határidő letelte előtti utolsó hat hónap folyamán a keresetét jogi úton nem tudja érvényesíteni, mivel ebben akadályozott. A BGB módosítása után, ezeket a rendelkezéseket felváltotta a 206. §, mely szerint az elévülés erőhatalom hatására addig szakad félbe (nyugszik), ameddig, hat hónappal az elévülési határidő lejárta előtt, a jogosult akadályozott volt a jogi út igénybevétele (Rechtsverfolgung) tekintetében. (uo., 5–6).

[762] Lásd a Ptk. 6:24. §-ának (1) bekezdését.

hónapos – határidő számítása kezdődik újból. [763] Nyugvás esetében a nyugvási akadály múltával az elévülési határidő egyébként *rendszerint ott folytatódik, ahol „abbamaradt”*. Tehát a nyugvás beálltáig eltelt határidőt bele kell számítani az előírt összhatáridőbe. Vagyis, más szóval, a nyugvás idejét le kell számítani az elévülési határidőből. A nyugvási idővel „hosszabbá” lesz az elévülési határidő, az elévülési idő vége a nyugvási idővel „kitolja” az elévülési idő leteltét. Az elévülési határidő *megszakítása* többek között a követelés kötelezettel szembeni bírósági eljárásban történő érvényesítése útján történik, ha a bíróság eljárást befejező jogerős érdemi határozatot hozott.[764] A Ptk. meghatározása szerint az elévülés megszakításától vagy az elévülést megszakító eljárás jogerős befejezésétől az elévülés *újból kezdődik*.[765] Hozzá kell fűzni, hogy itt elsősorban a bírósághoz fordulás erőhatalom miatti akadályáról van szó. Ugyanis az elévülés megszakadását valójában (többek között) a bíróságnál benyújtott kereseti kérelem idézi elő. Ha azonban a bírósághoz fordulás az erőhatalom hatására akadályozott, az akadály tartama alatt értelemszerűen félbeszakad az elévülési határidő jogi értelemben vett folyamata, s innentől kezdve elvben csak akkor indul újra, amikor a bírósághoz fordulás erőhatalmi akadálya megszűnik.

Az erőhatalom hatása a váltó, csekk és más értékpapír-követelésre

A Ptk. 6:565–6:567. §-ai tartalmazzák az értékpapirokra (váltó, csekk, részvény[766]) vonatkozó általános és közös rendelkezéseket. A 2017. évi CLXXXV. törvény a váltójogi szabályokról, mely 2018. január 1-jével lépett hatályba, 56. §-ában szabályozza az elfogadást szükséghelyzetben, illetve az 59. §-a a fizetést szükséghelyzetben. E törvény 55. §-ának (1) bekezdésében megszabja, hogy a kibocsátó, bármelyik átruházó vagy kezes kijelölhet olyan személyt, aki a váltót szükséghelyzetben elfogadja vagy kifizeti.[767]

[763] Lásd a Ptk. 6:24. §-ának (2) bekezdését.

[764] Lásd a Ptk. 6:25. §-a (1) bekezdésének c) albekezdését.

[765] Lásd a Ptk. 6:25. §-ának (2) bekezdését.

[766] Lásd a 2001. évi CXX. tőkepiacról szóló törvényt.

[767] A váltójogot az első magyar modern váltójogi törvény, az 1840. évi XV. tc. szabályozta. Ezt megelőzte az 1792. évi osztrák hatásokat mutató 17. tc. (Lásd Babják Ildikó: A váltó fajai a 19. században, *Miskolci Jogi Szemle*, 2. évf., 2007/1, ad 67. Lásd ezzel kapcsolatban Szeniczy Gusztáv: *A magyar váltótörvény (1840.XV. tc.),* Pest, Heckanast Gusztáv, 1871, 1.40; Plósz Sándor: *A magyar váltójog kézikönyve*, Budapest, 1889; Nagy Ferenc: *A magyar váltójog kézikönyve*, Budapest, 1904.) Lásd újabban például: Leszkoven László: A váltó, mint hitelviszony, *Publikationes Universitatis Miskolciensis, Sectio Iuridica et Politica*, tomus 14., 1997, 231–238.

Erőhatalom esetén egyes szerződéstípusoknál, illetve jogrendszerekben a szerződés egyoldalú felmondható

Példaként említhatjük, hogy a német BGB reformja előtti 631. §-a,[768] a reformja utáni 651/a) §-a[769] értelmében az utazó vagy az utazásszervező a szerződést felmondhatja az előreláthatatlan esemény, azaz az erőhatalom hatása miatt ellehetetlenült vagy elnehezült teljesítést, azzal a megszorítással, hogy az utasnak visszajár az előre kifizetett költség, azaz, amennyiben kifizetésére a felmondás előtt nem került sor, az utazásszervező a díját nem követelheti, kivéve a költségeket.

A magyar Ptk. 6:254. §-a (Utazási szerződés) kifejezetten nem tartalmaz erre vonatkozó rendelkezést.

Az erőhatalom hatása a munkaszerződés teljesítésére és a munkaviszonyal kapcsolatos kárfelelősség kimentése

A *német jogelmélet* megállapítása szerint a munkáltató és a munkavállaló közös kockázatának számít az erőhatalom hatása, mint amilyenek a természeti katasztrófák, az áradások, a háború, a politikai harcok vagy hasonló események, amelyek kívülről eredő akadályok. Ilyen esetekben a 20. század hetvenes évei előtti időszak jogirodalma és bírói gyakorlata szerint,[770] a munkáltató megtagadhatta a bérfizetést. Ezzel szemben vitatott volt a munkavállaló munkavégzésének az erőhatalom okozta akadálya miatt való megtagadásának elfogadása, olyan értelemben, hogy mikor tekinthető az adott esemény valóságos teljesítési akadálynak. Végül is mind a munkáltató, mind a munkavállaló kötelezettségének teljesítését megtagadhatta a BGB. 323. §-ában szabályozott lehetetlenülésre hivatkozva. Ha a munkáltató és a mukavállaló akaratuk ellenére a külső akadályozó esemény hatására nem tud teljesíteni, és a szerződés célja nem valósítható meg, tehát beáll a szolgáltatás lehetetlenülése, a munkáltató szabadul a bérfizetési kötelezettség alól. Ezzel szemben, ha a munkavállaló az akadályt követően kész teljesíteni a szerződést annak ellenére, hogy a munkáltató nem kívánja elfogadni a munkavégzést, úgy tekinthető, hogy a BGB 615. §-a értelmében késedelembe esett, és köteles teljesíteni a munkabért.[771]

A *magyar jogban* a 2012. évi (azóta többször mósodított) I. törvény a Munka Törvénykönyvéről az erőhatalom hatását a munkáltató és a munkavállaló köl-

[768] Lásd Jauernig et al.: *BGB – Bürgerliches Gesetzbuch*, 1997, 691.
[769] Lásd *BGB – Das Bürgerliche Gesetzbuch*, 2005, 152.
[770] Lásd BGHZ (Bundesgerichtshof, Entscheidungen in Zivilksachen), 14, 347.
[771] Lásd Fikentscher: *Schuldrecht*, 472.

csönös kárfelelősségének kizárása szemszögéből szabályozzza.[772] E törvény XIII. Fejezete a *munkáltatói kárfelelősség* körében előirányzott 166. § szabálya értelmében (1) „A ***munkáltató*** köteles megtéríteni a munkavállalónak a munkaviszonnyal összefüggésben okozott kárt. (2) *Mentesül* a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a) a kárt *ellenőrzési körén kívül eső* olyan körülmény okozta, amellyel *nem kellett számolnia* és *nem volt elvárható*, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését *elkerülje* vagy a kárt *elhárítsa*, vagy b) a kárt kizárólag a *károsult elháríthatatlan magatartása* okozta." A XIV. Fejezet szabályozza a *munkavállalónak a munkáltató iránti kártérítési kötelezettségét*. A 179. § szerint: „A ***munkavállaló*** a munkaviszonyból származó *kötelezettségének megszegésével okozott kárt köteles megtéríteni*, ha nem úgy járt el, ahogy az adott helyzetben elvárható. [...] (4) Nem kell megtéríteni azt a kárt, amelynek bekövetkezése a károkozás idején *nem volt előre látható*, vagy amelyet a munkáltató vétkes magatartása okozott, vagy amely abból származott, hogy a munkáltatói bérnyújtási kötelezettségének nem tett eleget." A 2020. november 12-től hatályos 487/2020 (XI.11) sz. Kormányrendelet (a coronavírus járvány hatására elnehezült, akadályozott munkavégzés miatt) újra szabályozza (megkönnyíti) a távmunkát, azaz pótolja az Mt. vonatkozó szabályait. Lehetővé teszi, hogy a munkavállaló és a munkáltató megállapodjon a távmunkavégzés lehetőségéről. Az Mt. „visszautalási" szabályai értelmében egyéb tekintetben a Ptk. szabályai mérvadóak.

Az erőhatalom elhatárolása a rokon jogintézményektől (korrelatív, differenciális fogalommeghatározás)

Az erőhatalom és az esemény (véletlen)

A fentiekből is következően az erőhatalom és az esemény közötti kapcsolat tekintetében a polgári jogi felelősségtanban *három* alapvető *elmélet* alakult ki: (1) Az első szerint valójában a kettő között *nincs különbség*, hiszen mindkettő jogi rendeltetése szerint felelősségkizáráshoz vezet, vagy a kötelem teljesítésének halasztását, azaz esetenként (egyedi dologszolgáltatásnál, a tartozott dolog erőhatalom vagy esemény általi tönkremenetelének következtében) a kötelem megszüntetését vonja magával. Mindkét fogalom definíciójában rendszerint fellelhető az előreláthatóság és az elhárítahatóság hiánya. (2) A második jogfelfogás szerint az erőhatalom és az esemény egymástól árnyalatban *különböző*, de

[772] Lásd például Szalma: *A munkajogi kártérítési felelősség jogi természte* (az ebben hivatkozott magyar és külföldi jogirodalommal).

mégis *„rokon"* jogintézmények. Az esemény is bizonytalan, jövőbeni körülmény. Az esemény azonban fokozott gondossággal előre látható, és ha nem is hárítható el, következménye megelőzhető. Példa: a gépkocsi gumiabroncsa kopásának következtében az abroncs robbanása lehetséges és balesetveszélyes. A tapasztalatok szerint ezért a keréktömlőt húszezer kilométeres használat után újra kell cserélni, ellenkező esetben a kopás miatt balesetveszélyes. Előre látható tehát, hogy ezen túlmenő használat balesetveszélyt vonhat magával, és a lecserélés útján az ebből eredő esetleges balesetkockázat megelőzhető. (3) A harmadik jogfelfogás szerint egymástól *merőben különböző* jogintézményről van szó. Ez a különbség akár a római jogi forrásokban is kifejezésre jut. A különbség az esemény eredetében mutatkozik meg. Míg az erőhatalom elháríthatatlan külső, természeti csapást jelent, addig az esemény akár emberi cselekményből vagy mulasztásból is eredhet. Az esemény fokozott gondossággal előre látható és megelőzhető, az erőhatalom pedig nem.

A technika, a tudomány fejlődésével *viszonylagossá* vált a két intézmény közötti határvonal. Az, ami „tegnap" még tényszerűen előre láthatatlan és elháríthatalan eseménynek minősült, „ma" már előre látható és elhárítható, vagy legelább kövtekezményeiben megelőzhető. Említést nyert már a villámcsapás példája, mely a villámhárító feltalálása előtt elháríthatatlan volt, a feltalálást követően elhárithatóvá vált. A különböző járványok, mint jelenleg a Covid-19 is, jelenségként erőhatalomnak számít. Pontosabban, a járványok eleinte (19. század és20. század első fele) előre láthatatlan, elháríthatatlan események voltak. A legtöbb járvány azonban idővel, az orvostudomány fejlődésének köszönhetően, preventív oltással vagy akár gyógykezeléssel elhárítahatóvá vált, amint ez a Covid-19-el is (reméljük mielőbb) történik. Egyedi covid-megbetegedés esetén az orvosi felelősség nem kizárt csupán a vis maiorra hivatkozással, ellenkezőleg, fennállhat, amennyiben a kezelés a Ptk,[773] és az Eü. törvény[774] szerint az elvárt magatartástól eltért, vagyis ellentétes volt az orvosi hivatás, szakmai szabályok és etika által előirányzott elvárásokkal, a tövénnyel szavatolt betegjogokkal.

A magyar bírói gyakorlat, a jogirodalom által is támogatott álláspontja szerint (éppen az előreláthatóság és elháríthatóság relativizálódása miatt), csupán minden konkrét eset körülményeinek beható vizsgálata eredményeképpen lehet a vis

[773] Lásd a Ptk. 6:519. §-ának második mondatát, mely szerint mentesül a felelősség alól a károkozó, ha bizonyítja, hogy magatartása nem volt felróható. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az orvos mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy az adott helyzetben általában elvárható, a szakmai szabályokkal és orvosi etikával összhangban járt el.

[774] Lásd az 1997. CLIV. egészségügyről szóló törvényt, a betegjogokkal kapcsolatos szabályok tekintetében. Lásd Szalma: *Sérelemdíj és a személyiségi jogok megsértésének magánogi szankciói*, 94, 99, 107–115.

maiorra való hivatkozás esetében a felelősségmentesítést jóváhagyni.[775] A külföldi, például a már fennebb hivatkozott német elmélet és bírói gyakorlat, hasonlóképpen hangsúlyozza, hogy az erőhatalomra való hivatkozás esetében a kimentés csak a konkrét eset körülményeire való tekintettel történhet meg. Tehát az LB gyakorlata értelmében vizsgálni kell, hogy az adott konkrét helyzetben a kötelemteljesítési akadály valóban előre láthatatlannak és elháríthatatlannak bizonyult.

Van olyan jogrendszer, mint például a svájci, melyben, szemben az erőhatalommal – amelynél a felelősség mindig kizárt – az eseményért a törvényben kifejezetten előirányzott esetekben fennáll a felelősség. (Az is igaz azonban, mint már utaltunk rá, hogy a svájci jogban előfordulnak olyan jogirodalmi álláspontok is, amelyek szerint az erőhatalom és az esemény, legalábbis a jogkövetkezmények tekintetében [felelősségkizárás], azonos foglmak).[776] A német jogban objektív kárfelelősségre (főszabály szerint a felelősség alapja a vétkesség) csak a törvényben megszabott kivételes esetekben kerülhet sor. A törvény megszabja az objektív körülménynek, akadálynak számító véletlenért való felelősség eseteit, míg az erőhatalom esetében kizárt a felelősség. A fontosabb esetek: a módosítások előtti BGB szerint a felelősség fennáll a véletlenért, a 287. §-ban előírt felelősség a véletlen hatására beálló késedelem, továbbá a 279. § szerinti felelősség – a fajlagos kötelmi tartozásokért való felelősség, a szolgáltatás lehetetlenülése miatt.[777]

A német bírói gyakorlat és elmélet egyes képviselői szerint az erőhatalom és az esemény egymástól abban különbözik, hogy az erőhatalom kifejezetten külső, természeti esemény, ezzel szemben az esemény vagy véletlen emberi hatást is jelentő, váratlan, rendszerint elháríthatatlan körülmény. A német jogirodalompéldául ember által okozott rendkívüli, felelősséget vagy kötelemteljesítést kimentő eseményként (casus fortuitus) minősíti az embargót, a blokádot, a strájkot, a polgárháborút, a terrorizmust, a közlekedési balesetet, az ipari értelemben vett termelési nehézségeket, a tűzkárt

[775] A már előbb hivatkozott magyar praxis mellett, a körülmények alapos mérlegelésének figyelemre méltó példája a Fővárosi Ítélőtábla által meghozott jogerős ítélet (Fővárosi Ítélőtábla, 6.Pf.21.945/2009/4), mely közérdekű kereset alapján a *külföldről érkező vonatok késése* miatt a vasúti kárfelelősséget kizáró Személyszállítási Üzletszabályzatot semmisnek nyilvánította, mivel ez a Szabályzat (részévé válva az utazási szerződésnek) ellentétes a jóhiszeműség és a tisztesség követelményével, a felek közötti egyensúlyt egyoldalúan és indokolatlanul a fogyasztó hátrányára bontja meg.

[776] Lásd Guhl: *Schweizerische Obligationenrecht*, 218.

[777] Lásd Fikentscher: *Schuldrecht*, New York – Berlin, 1976, 283.

Az erőhatalom és a kötelmi szolgáltatás lehetetlenülése

Az erőhatalom az objektív kötelemteljesítési lehetetlenülés vagy teljesítési akadály körébe tartozik (Leistungsstörungen, Leistungs-Unmöglichkeit, n.). Az erőhatalom azonban csupán egyik esete a kötelemteljesítés akadályalyainak, egyéb (szubjektív) teljesítési akadály mellett. Az erőhatalom a teljesítés fizikai és jogi akadályát képezi. Míg az erőhatalom nem róható fel (objektív akadály), a lehetetlenülés szubjektív jellegű teljesítési akadály is lehet, azaz felróható magatartás eredménye, például adósi vagy hitelezői késedelem esetében (mora creditoris et debitoris).[778] A lehetetlenülés tehát lehet felróható emberi magatartás eredménye, az erőhatalom elvben bármely felróhatóságtól független. A lehetetlenülés lehet kezdeti és utólagos, tényleges és jogi, szubjektív és objektív. A lehetetlenüléshez fűződik az objektív és a szubjektív jellegű teljesítési akadálytípus. Az objektív lehetetlenülés azt jelenti, hogy az adott, vállalt (például szerződési) szolgáltatást senki sem telejesítheti (abszolút lehetetlenülés), míg a szubjektív vagy relatív lehetetlenülés azt jelenti, hogy csupán az adott fél adottságaira – lehetőségeire, képességeire – nézve alkalmatlan a teljesítésre, de a szolgáltatást más helyettesítheti. A magyar doktrína szerint objektív lehetetlenülés esetében a szerződés megszűnik, a jogosult nem követelheti a teljesítést, míg a szubjektív lehetetlenülés esetén, azaz ha a kötelezettnek felróható oknál fogva áll be a lehetetlenülés, a jogosult a teljesítés elmaradása miatt kötbért, illetve kártérítést követelhet. A jogosultnak felróható, szubjektív lehetetlenülés esetén a kötelezett szabadul kötelezettsége alól, és követelheti az ellenszolgáltatást, valamint az azt meghaladó kárának a megtérítését.[779] Ha a szerződés tárgyát lehetetlen szolgáltatás képezi, a szerződés elméletileg nemlétezőnek (inpossibilium nulla est obligatio),[780] gyakorlatilag semmisnek tekinthető.[781] A lehetetlen szolgáltatás lehet ténybeli,

[778] Lásd a Ptk. XIII. fejezetét: Késedelem, 1. A hitelezett késedelme. 2. A jogosult átvételi késedelme, 6:153–6:156. §-ok.

[779] Lásd Bíró György (szerk.): *Jogi ismeretek*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2006, 238.

[780] Lásd például Enneccerus –Kipp–Wolf: *Lehrbuch des Bürgerliches Recht*, II. Band, 128, 29. paragrafus: Verträge über unmögliche Leistungen. A szerzők a lehetetlen szolgáltatás példájaként előzetesen megsemmisült dolog szolgáltatását említik, továbbá olyan szolgáltatást, amelynek teljesítése ellenében rendkívüli akadályok álltak elő, melyeknek áthidalására a jóhiszeműség és tisztesség elve – Treu und Glauben – nem kötelez. Az uralkodó álláspont szerint, ilyenkor az adós nem köteles teljesíteni. Ha azonban az adós a rendkívüli nehézségeket elhárítva mégis teljesít, követelheti a leszerződött ellenszolgáltatást. (Uo., 129–130.)

[781] Vö. Bíró (szerk.): *Jogi ismeretek*, 237. A szerzők megállapítása szerint fizikai lehetetlenülés esetén a szolgáltatás tárgya elpusztul, illetve megsemmisül. Jogi lehetetlenülés áll fenn, ha a teljesítést valamilyen szabály megtiltja, például a szerződés megkötése után hatályba lépő új jogszabály. (Uo., 238.) A példa (ma már) nem tartható helytállónak, hiszen a polgári jogi jogszabályokra vonatkozotó nemzetközi és a klasszikus hazai doktrína (Szladits), továbbá immáron hatályba

de lehet jogi jellegű is. Jogi lehetetlenülés akkor áll be, ha a szerződés tárgya tilos,[782] ilyenkor a szerződés semmis. A svájci jogelmélet és praxis a jogi lehetetlenülés alatt azt érti, hogy a hitelező objektív, a személyes lehetőségeitől független körülmény miatt akadályozott, például, hogy a jogosult Svájcban pereljen akkor, amikor kizárt a svájci bírósági (nemzetközi) joghatóság.[783] A tényleges lehetetlenülés a svájci jogfelfogás szerint akkor fordulhat elő, amikor az erőhatalom hatása miatt a teljesítés fizikailag akadályozott, vagy akkor, amikor a kötelem tartozatlan voltáról, kimenthető oknál fogva, az adósnak nem volt tudomása.[784] Egyébként, a svájci jogban számos, a svájci Kt. (Kötelmi törvény, OR) által kifejezetten előírt esetekben (OR – Obligationsgesetz, 103, 306, 420,439,447,448,474,487. szakaszok) az adósnak az eseményért (véletlenért – Zufall) is helyt kell állnia. Rendszerint azonban a véletlenért (Zufall) való felelősség ki van egyenlítve az erőhatalomért való felelősséggel (höhere Gewalt), azaz az előreláthatatlan, rendkívüli (aussergewöhnliches Ereigniss), elháríthatatlan (unabwendbarer) külső (von aussen) eseménnyel.[785]

A vagylagos kötelmeknél, ha a több tartozott szolgáltatás egyedileg vagy akár fajlagosan meghatározott dolog közül az egyik erőhatalom hatására megesemmisül, az összetett kötelem koncentrációjára, egyszerűsödésére kerül sor.[786] Pontosabban, az osztrák jogban, ha a vagylagos kötelem egyik tárgya véletlenül (zufällig) megsemmisül, a választásra jogosultat többé nem kötelezi a szerződés. (Hozzá fűzhető, hogy van más megoldés is, csupán a választás joga szűnik meg, a megmaradt szolgáltatás továbbra is kötelez).[787] A fajlagosan meghatározott dolog utólagos tönkremenetele esetén a tarós kötelmeknél a tartozás nem szűnik meg (genera non pereunt).[788]

Míg az erőhatalom mindig előzetes (objektív) lehetetlenülést vált ki, maga a szűkebb értelemben vett lehetetlenülés lehet előzetes és utólagos, objektív és szubjektív. Az előzetes lehetetlenülés (lehetetlen szolgáltatás kikötése) a szerződés semmisségét vonja magával, az utólagos lehetetlenülés pedig a szerződés teljesítését akadályozó ténynek, körülménynek minősül. A magyar Ptk. megszab-

---

lépése óta, az új Ptk. Vhr. (Ptke.) rendelkezései tiltják a visszaható hatályt, az új polgári jogi jogszabályoknak elvben csak jövőbeni hatályt válthatnak ki.

[782] Lásd A Ptk. 6:95. §-át (Tilos szerződés).

[783] BGE (Entscheidungen des Bundesgerichtshofs – Schweiz), 90 II 428 E. 6–10.

[784] Lásd BGE 87 II 155; Guhl: Schweizerisches Obligationenrecht, 285.

[785] BGE 44 II 71, Guhl: *Schweizerisches Obligationenrecht*, 218.

[786] Vö. például az osztrák jogban: Koziol–Welser: *Grundriss des Bürgerliches Rechts*, Band II, 2007, 29; Rabl: Die Konzentration der Gattungschuld, in *Welser-Festschrift,* 2004, 833; Huber: Zur Konzentration beim Gattungskauf, in *Balerstedt-Festschrift*, 1975, 327.

[787] Lásd Koziol–Welser: *Grundriss des Bürgerliches Rechts*, Band II, 2007, 30.

[788] Lásd például uo., 46.

ja, hogy a szolgáltatásnak a teljesítés időpontjában alkalmasnak kell lennie a rendeltetés szerinti célra (megjegyzés: kauza, jogcím).[789] Amennyiben a teljesítés akadályba ütközik, a Ptk. 6:126. §-ában előirányozza, hogy „(1) a felek kötelesek egymást értesíteni, ha a szerződésben vállalt valamely kötelezettség teljesítése előre nem látható akadályba ütközik, kivéve, ha az akadályt a másik félnek közlés nélkül is ismernie kellett. (2) Az akadályközlési kötelezettség elmaradásával okozott kárért a mulasztó fél a szerződésszegésért való felelősség szabályai[790] szerint felelős".[791] Az osztrák jogban megkülönböztetést nyert az adós vétkessége miatt beálló lehetetlenülés és az esemény (véletlen) miatti lehetetlenülés esete. Az első eset akkor adódik, amikor az adós hibáztatható a szolgáltatás teljesítésének lehetetlenülése miatt. Az adós akkor tekinthető ezért vétkesnek, ha a letetlenülést szándékosan vagy gondatlansággal okozta. Ilyenkor az adós kárfelelősséggel tartozik, összhanban az ABGB 920. és 921. §-aival.[792] A második esetben a lehetetlenülést nem az adós vétkes magatartása, hanem az esemény vagy a véletlen (Zufall) idézte elő. A szolgáltatás tárgyának véletlen megsemmisülése megszünteti a kötelezett adósságát, összhangban az ABGB 1447, 880. és 1048. §-aival.[793]

Az erőhatalom és az előreláthatósági korlát

Az erőhatalom teljesen *kizárja* a kárfelelősséget, az előreláthatósági korlát ezzel szemben csupán a kárfelelősség *mértékét* szabja meg, vagyis csak arra a kárra nézve vonható a károkozó felelősségre, amelyet előre látott, vagy köteles lett volna előre látni – ez, nekünk úgy tűnik, a magyar tételes jog szerint egyaránt vonatkoztatható mind a szerződési, mind a deliktuális kárra.[794] Igaz, erre vonatkozóan vannak más, védhető álláspontok is. Ugyanis a magyar elméletben és

[789] Lásd a Ptk. 6:123. §-ának (1) bekezdését és ennek a)–e) albekezdéseit (A szolgálttaás minősége).

[790] Lásd a Ptk. 6:137– 6:152. §-ait (Szerződésszegés).

[791] Lásd a Ptk. 6:126. §-át (Akadályközlési kötelezettség).

[792] Lásd például Koziol–Welser: *Grundrisss des Bürgerliches Recht*, Band II, 2007, 45. Lásd a további osztrák jogirodalmat: Beuthien: *Zweckerreichung und Zweckstörung im Schuldverhältnis*, 1969; Binder: Die Beendigung arbeitsvertragliche Bindungen bei Eintritt dauernder Leistungsunöglichkeit, *Strasser Festschrift*, 1983, 271; Bollenberger: *Das stellvertretende Commodum*, 1999; Rabel: Zur Lehre von der Unmöglichkeit der Leistung nach österreichischem Recht, *Festschrift zur Jahrhundertfeier des ABGB*, II, 1911, 821; Rabl: *Zur Gefahrtragung bei Kauf*, 2002; Schlesinger: Die vorläufige und die entgültige Nichterfüllung, *Zentralblatt für die Juristische Praxis*, 1926, 1; Stoll: *Die Lehre von Leistungstörungen*, 1936.

[793] Lásd például Koziol–Welser: *Grundriss des Bürgerliches Recht*, Band II, 2007, 48–49.

[794] Vö. Csöndes: *Előre látható károk?,* 132, 138, 1, 147, 151, 159; uő: *A Ptk. 6:143. §-ának (2) bekezdésébe foglalt előreláthasági korlát szabályainak tényállási elemeiről* értekezvén, a szerző az előreláthatóságot nemcsak a kár típusára, hanem mennyiségére is vonatkoztatja.

jogalkalmazásban (pécsi bíróság) van olyan védhető vélemény is, hogy az előreláthatósági korlát csupán a szerződési felelősségre vonatkozik. (Tételes jogi szempontból ez a Ptk. 6:142 §-ára, a szerződésszegéssel okozott károkért való felelősségi rendelkezésre alapozható, amely az előreláthatóság hiányátadott kárra nézve felelősségmentesítésként szabályozza). Az előreláthatóságot mint a felelősség mértékére vonatkozó törvényi korlátot a Ptk. 6:521. §-a is előirányozza olyan értelemben, hogy nem állapítható meg az okozatossági összefüggés azzal a kárral kapcsolatban, amelyet a a károkozó nem látott előre és nem is kellett előre látnia. Ez a rendelkezés a Ptk. XXVI. címében foglalt: a kártérítési felelősség általános szabálya és közös szabályai. Nyilvánvaló, ha már általános szabályok köréről van szó, hogy ez a szerződési és deliktuális felelősség közös szabálya. Ez gyakorlatilag azt kellene jelentse, hogy a károkozó által előre láthatatlan károk bizonyítása kizárt mind a szerződési, mind a deliktuális felelősség körében. Ami de lege ferenda vitatható megoldás, hiszen a kár mértékét a károkozó előrelátására bízza, ami lehet szubjektív: amit ő „nem látott elő", azért „nem is felelős". Figyelemmel kell lenni arra is, hogy a szerződési felelősség körében a Ptk. 6:144. §-a előirányozza a szerződési felelősségre nézve a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség kiegészítő (szubszidiárius) alkalmazását. A Ptk. pontosítja, hogy a szerződési felelősségre nézve alkalmazni kell a szerződésen kívül okozott károkért való felelősség szabályait. Nyilván a jogalkotó a hivatkozott általános és mindkét felelősségi nemre vonatkozó, fennebb hivatkozott közös szabályokra utal. A Ptk. a 6:144. §-ában pontosít, a deliktuális károkra vonatkozó szabályokat értelmszerűen alkalmazni kell a szerzőzési felelősség körében is, mégpedig a károsult kármegelőzési, kárelhárítási, kárenyhítési és a közös (megjegyzés: többes) károkozás tekintetében (hivatkozott § [1] bekezdése). A hivatkozott 6:144. pargarafus (2) bekezdése értelmében az általános kárfelelősségi rendelkezéseket a szerződési felelősségre nézve alkalmazni kell, mégpedig a kár fogalmára, és a kártérítés módjára nézve is, azzal az eltéréssel, hog a kártérítés méltányosságból való mérséklésének nincs helye. Megjegyzés: igaz, a Ptk. általános rendelkezései között nem találunk a kár fogalmára vonatkozó rendelkezést. Feltéve, hogy ez alatt nem értjük a kárfelelősség mértékére, terjedelmére vonatkozó 6:522. § (2) bekezdését, amely a teljes kártérítés /(1) bek.)/ alatt érti: a) a károsult vagyonában beálló értékcsökkenést (megjegyzés: felmerült kár), b) az elmaradt vagyoni előnyt (elmaradt jövedelem), és c) a károsult vagyoni hátrányok kiküszöböléséhez szükséges költségeket. Nyilván mindkét felelősségi nemre egyaránt vonatkoztatható alkalmazást jelent a Ptk. kártérítési módjára vonatkozó 6:527. § (1) és (2) bekezdésében foglat rendelkezés. Ez előirányozza mindkét felelősségi nemre nézve egyaránt vonatkoztathatóan az elsődleges, főszabály szerinti pénzbeni térítést, és másodlagosan, kivételesen –

azaz, ha ezt a körülmények indokolják – a természetbeni helyreállítást. Mindennek fényében úgy látom, hogy a Ptk. az előreláthatóságot mind a szerződési, mind a deliktuális felelősség körére egyaránt előirányozza a felelősség mértékét illetően. Igaz azonban, hogy más-más módon: a szerződési felelősség körében a szerződést megszegő fél nem felelős az általa előre nem látható kárért, a deliktuális felelősség körében pedig a károkozó azért nem felelős az általa előre nem látható kérért, mert a törvény egyáltalában tiltja az általa előre nem látható kárnak akár bizonyítását is. Sőt, a szubszidiáris alkalmazást figyelembe véve kérdésként merül fel, vajon az okság bizonyítása nemcsak a deliktuális, hanem a szerződési felelősségnél is alkalmazható-e?

Véleményem szerint az „előreláthatóság" fogalma eltérő rendeltetésű, mint a szűkebb értelemben vett előreláthatósági korlát és a vis maior előreláthatósági eleme. Az előreláthatósági korlát a kár nemére és *mennyiségére,* míg az előreláthatósági elem a vis maiornál a jövőbeni elháríthatalan *eseményre* vonatkoztatható, mely a kötelemteljesítés akadályaként merül fel.

Az előreláthatósági korlát első lehetséges jelentése a szerződési felelősségnél a kárfelelősség mértékére vagy esetleg típusára [795] vonatkozik. (Ilyen lehet például a közvetett kár – die Volgeschaden, n. – mely az eslődlegesen beálló kárt követően, időben utólagosan, ennek hatására, következményeként jött létre.) A második jelentés pedig arra vonatkozik, hogy a kárfelelősség szerződésszegés esetében mikor, milyen esemény folytán zárható ki. A harmadik lehetséges jelentés az előreláthatatlan károk iránti okság bizonyításának kizárására vonatkozik.

A Ptk. szabályai szerint a szerződésszegés esetében tartozott kárfelelősség kizárt abban a kárrészben, amelyet a szerződés megkötése idején a szerződést megszegő károkozó nem volt köteles előre látni. Ugyanis a Ptk. megszabja, hogy „a szerződésszegés következményeként a jogosult vagyonában keletkezett, nemcsak a szolgáltatás tárgyá-

[795] A szerződési felelősségre nézve, a magyar bírói gyakorlatban, van példa arra, hogy az előreláthatósági kárfelelősségi korlát – prima faciae szemlélve – csak a kár nemére vonatkozik, nem pedig konkrét mennyiségére. Ilyennek tűnnek a Fővárosi Ítélőtábla Gf. 40.195/2017/4. sz. és a Fővárosi Ítélőtábla 7.Pf. 20,693/2018/5. sz. határozatai. Ezeknek értelmében, adott esetben valamennyi kár előre látható; illetőleg, például, mindenkinek, aki éttermet üzemeltet, számolnia kell arra, hogy ha nem tartja be a közegészségügyi előírásokat, annak az lehet a következménye, hogy a szerződő fél a szolgáltatás hibája következtében megbetegszik, majd a betegállomány tartama alatt munkabérkieséssel kell számolnia, nemkülönben az orvosi kezelésekkel és gyógyszerekkel járó költségek is felmerülhetnek. Hozzáfűzhető, hogy a kár neme és mennyisége egymással összefüggésben állnak, és a törvényi megfogalmazás is arra enged következtetni, hogy itt a kár mértékéről is, nem csak fajáról van szó. A kár mértéke a kár fajából is következik, és a kárnemek, mértéküket illetően, bizonyítási kérdésként merülnek fel.

ban, hanem a jogosult vagyonában keletkezett egyéb károkat és az elmaradt vagyoni előnyt olyan *mértékben* kell megtéríteni, amilyen mértékben a *jogosult bizonyítja*, hogy a *kár* mint a szerződés megszegésének lehetséges következménye a szerződés *megkötésének időpontjábanelőre látható volt"*.[796]

Az előreláthatósági korlát, klauzula Ptk. által megfogalmazott másik szabálya szerint a szerződési felelősség (szerződésszegés) terén a szerződést megszegő fél mint károkozó, nem vonható felelősségre azért a kárért, amelyet a szerződés megkötésének időpontjában előre láthatatlan és elháríthatatlan *esemény* okozott. A Ptk. ugyanis, mint már fentebb is utaltunk rá, megszabja: „Aki a szerződés megszegésével a másik félnek kárt okoz, köteles azt megtéríteni. Mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy a szerződésszegést *ellenőrzési körén kívül eső*, a szerződéskötés időpontjában *előre nem látható* körülmény okozta, és *nem volt elvárható*, hogy a *körülményt elkerülje* vagy a *kárt elhárítsa*."[797]

Az előreláthatósági korlát mint kárfelelősségi mérték harmadik jelentése szerint az előre nem látható károk esetében kizárt az okság bizonyítása. A kártérítési felelősség általános szabályai között, mely tehát egyaránt érvényes mind a szerződési, mind a deliktuális felelősségre nézve,[798] a Ptk. előirányozza az *okság bizonyításának kizárását*: *„Nem állapítható meg az okozati összefügés azzal a kárral kapcsolatban*, amelyet a károkozó *nem látott előre és nem is kellett előre látnia*."[799] Ez szokatlan (eljárásjogi) rendelkezés, nemigen található meg más Ptk.-ban.

Az előreláthatósági klauzula, habár más jogrendszerekben is ismert, és rendszerint redukált alkalmazást nyer, az új Ptk.-ban ugyancsak széleskörűen alkalmazott jogintézmény. (A bécsi nemzetközi vételről szóló rendkívül sikeres egyezmény, melyet immáron több mint száz ország fogadott el és a magyar jog is akceptált – de a belső jogra vonakozóan az új Ptk., úgy tűnik ebből a szem-

[796] Lásd a Ptk. 6:143. §-ának (1)–(2) bekezdését (A kártérítés mértéke). Igaz, a (3) kekezdés szerint szándékos szerződésszegés esetén a jogosult teljes kárát kell megtéríteni.

[797] Lásd a Ptk. 6:142. §-át (Felelősség szerződésszegéssel okozott károkért).

[798] Lásd a Ptk. 6:144. §-ának (2) bekezdését, mely a szerződési felelősségre nézve a delitkuális felelősség szabályainak szubszidiárius alkalamzását írja elő, ha a szerződési felelősségre vonatkozó szabályok másként nem rendelkeznek. E § (2) bekezdése szerint ugyanis: „A kár fogalmának és a kártérítés módjára – az e fejezetben nem szabályozott kérdésekben – a szerződésen kívül okozott károk megtérítésére vonatkozó szabályokat kell alkalmazni, azzal az eltéréssel, hogy a kártérítés méltányosságból való mérséklésének nincs helye".

[799] Lásd a Ptk. 6:521. §-át (Előreláthatóság).

pontból, inkább az agolszász mint a kontinentális jogott ükrözi.)[800] E Ptk.-megoldás hátránya, hogy a kártérítés mértéke ezáltal a károkozó szubjektív képességeitől függ és nem a kár objektív mértékétől. Figyelemmel kell lenni arra, hogy az új Ptk., mint más Ptk. is, helyeselhetően a teljes kártérítés elvének[801] talaján áll, mellyel azonban szemben áll az előreláthatósági klauzula szinte „általános mérvű" kiterjesztése, hiszen a felelősséget csupán annak a kárnak térítésére korlátozza, amelyet a károkozó „előre látott" vagy köteles volt előre látni. Habár a polgári jogi kapcsolatok összes típusára érvényes mellérendelési elv révén,[802] ugyan sajátos jogállásuk figyelembevételével, a károkozó és a károsult egyenlő oltalmat élvez, mégis, a kártérítési jogviszonyban a rendszerinti cél az, hogy a törvény inkább a károsultat oltalmazza fokozottabban, és nem az, hogy a károkozót helyezze előnybe. Mégpedig azért, mert a károkozó jogsértést követett el azáltal, hogy megszegte az általános károkozási tilalmat.[803] Az előreláthatósági klauzulának Ptk. szerinti túl tág alkalmazási köre szembemegy a kártérítési jog alapvető céljával, a károsult fokozott oltalmánnak általánosan elfogadott elvével, és mintha a károkozót helyezné előnybe. Az előreláthatósági korlát túl széles körű alkalmazása ellentétes az adekvát és tipikus oksági elvvel is, amely szerint a károkozó felelős mindazért a kárért, amely adott jogellenes magatartásból (rendszerint) következik, az előrelátástól függetlenül.[804] Egészen más kérdés az ún közvetett vagy károkért való felelősség. Az elméletben erre vonatkozóan azon általánosan elfogadott szabály érvényesül, mely szerint az ilyen károkért a károkozó csak akkor felelős, ha bizonyítást nyer az oksági kapcsolat az eredeti jogellenes magatartás vagy mulasztás és a közvetlenül beálló kárnál később beálló kár között, függetlenül az előreláthatóságtól. Törvényi tilalom az „előre láthatatlan károk" bizonyítását illetően, ismereteim szerint, az európai nemzeti Ptk.-kban nincs (például a hatályos német BGB-ben, az osztrák ABGB-ben, a svájci Kt.-ben vagy a francia Ptk.-ban). Talán azért, mert a teljes kártérítés elve azt jelenti, hogy a károkozó főszabályként felelős minden olyan kárért, amelyet jogellenes magatartásával okozott, legyen az közvetlen vagy közvetett (tehát adott

[800] Lásd Vékás Lajos: Az áruk nemzetközi vételére vonatkozó ENSZ Egyezmény hatályba lépése elé, *Magyar Jog*, 1987/5, 385–399; uő: A Bécsi Vételi Egyezményről, *Jogtudományi Közlöny*, 1985/5, 243–249. Lásd továbbá Szabó Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi linqua franca*, PhD disszertáció, PPKE JÁK, Budapest, 2009, 34, 128, 136, 159; uő: A közös európai adásvételi jog és a Bécsi Vételi Egyezmény, *Külgazdaság*, 58. évf., 2014/1–2; Glavanits Judit – Rácz Diána: Szerződésszegő magatartások a Bécsi Vételi Egyezményben és az új Ptk.-ban, Külgazdaság, *Jogi Melléklet*, 2014 /5–6, 39–60.

[801] Lásd a Ptk. 6:522. §-ának (1) bekezdését (A kártérítési kötelezettség terjedelme).

[802] Lásd a Ptk. 1:1. §-át.

[803] Lásd a Ptk. 6:518. §-át (A károkozás általános tilalma): A törvény tiltja a jogellenes károkozást.

[804] Lásd Szalma: *Okozatosság és polgári jogi felelősség*, 59.

esetben előre nem látható) kár. E megoldás szerint a károkozó nem vonható felősségre olyan, az elkövetés időpontjától jóval később beálló kárért, amely nem hozható oksági kapcsolatba jogellenes magatartásával. Amit a felelősség mértékét illetően, az előreláthatósági korlát inkább a szubjektív körülményekre alapozva előirányoz, azt a teljesen objektív körülmények mérlegelése alapján az oksági elmélet, mely elfogadott nemcsak a német vagy a francia elméletben, de úgy tűnik, egyaránt a klasszikus magyar kötelmi jogi elméletben is (például Marton Géza, Szladits Károly, Zsögöd Benő, azaz Grosschmid Béni), elfogadhatóbb módon teszi meg. Az előreláthatóság mint felelősségi mérték, merőben különbözik a felelősségkizáró vagy a felelősség korlátozására irányuló szerződési klauzulától. Az előbbi ugyanis a károkozó „előrelátási képességétől" függ, az utóbbi pedig a szerződő felek egyetértő, arról szóló szerződési klauzuláját, rendelkezését jelenti, mely esetben a felek kölcsönösen kimentik felelősségüket. A felelősségkizáró vagy korlátozó klauzula – mint minden európai Ptk.-ban, úgy a magyarban is – érvénytelen, ha a deliktummal egyidejű bűncselekmény által okozott károkra vontakozik. A magyar Ptk. meghatározása szerint a szándékos károkozásért, továbbá, az emberi életet, testi épséget vagy egészséget megkárosító károkozásért való felelősséget kizáró vagy korlátozó kikötés semmis.[805]

Az előreláthatósági korlát a kár valamely részére vonatkozik (például csak a közvetlen kárra és nem a közvetett vagy következménykárra – a német jogban használatos fogalom szerint: die Volgeschaden), ami azt jelenti, hogy a károkozó valamely kárrészt, amely egyébként létrejött, nem láthatta előre a károkozás időpontjában. Az előreláthatatlanság pedig mint az erőhatalom tényállásfeltétele, a teljes, az összes kár kimentésére vonatkozik. Az erőhatalomnak, túlmenően az előreláthatósági korláton, további elemei is vannak, mint az elháríthatatlanság. Az erőhatalom teljesen kizárja a kárfelelősséget, az előreláthatósági korlát (az előrelátás keretében) csupán részben.

Az erőhatalom és a biztosítási kockázat

Fogalommeghatározásuk és jogi rendeltetésük szerint részben különböző, bizonyos értelemben pedig részben megegyező fogalmakról van szó. A biztosítási kockázatot az a kárveszély képezi, amelynek megvalósulásával (biztosítási esemény) a biztosítási szerződés alapján díjfizetés ellenében a biztosító a kárfelelősséget a biztosított károkozótól átvállalja (subrogatio).[806] A biztosítási kocká-

[805] Lásd a Ptk. 6:526. §-át.
[806] Lásd közelebbről Szalma: *A biztosítási szerződés*, 27–28, 48, 50.

zatok általában emberi cselekménnyel kapcsolatosak (például közlekedési baleset), de lehetnek természeti eredetűek is, hasonlóképpen vagy azonos módon, mint amilyen az erőhatalom esetében az árvíz, a jégverés, a vihar stb. A biztosítási kockázatok is, úgy mint az erőhatalom, előre láthatatlanok, közülük vannak olyanok, amelyek elháríthatatlanok. A biztosítási összeggel fedezett biztosítosítási kockázatok forrása lehet a biztosítási szerződés, a biztosítói általános üzletkötési feltétel és a törvény (kötelező biztosítás – például járműbiztosítás, kötelező professzionális, ügyvédi, orvosi felelősségbiztosítás) esetében.[807] A biztosítással fedezett biztosítási kockázatok köre tehát (jog)forrásaiban redukált, míg elvben az erőhatalom esetköre nem.

A biztosítási kockázat jogi jelentősége abban van, hogy a felvett kockázatért a biztosított károkozó helyett a biztosító felel a nem biztosított erőhatalom által okozott kárért, ezzel szemben a felelősség kizárt.

A biztosító a biztosított kockázatok körébe (rendszerint növelt díjfizetési kötelezettség fejében) felveheti az erőhatalom következtében beálló károkat is. Másszóval, a biztosítási kockázat esetében van, az erőhatalom esetében pedig nincs egyenes (közvetlen) vagy derivált (származtatott) kárfelelősség.

A német szerződési gyakorlatban a biztosító az erőhatalom jellegű kárkockázatot csupán kivételesen fedezi. E tekintetben a mérvadó az, mit ír elő kötelező biztosításnál a törvényi jogszabály, vagy a fakultatív biztosításnál a biztosítási szerződés, vagy az általános biztosítási feltétel felelősségkizáró force-majeure klauzulája. Általában, illetve legtöbbször a biztosítással nem fedezett károk körébe tartoznak a törvénnyel nem kötelezően előírt atomeregia felhasználásából, azaz baleseti hatásra beálló károk, a környezeti károkról szóló vagy a vízügyi törvényben előírt kötelező kárviselésen felüli károk.

Összegzés az erőhatalom jogi jelentőségéről

A római jogi hagyomány hatásának, illetve recepciójának köszönhetően az erőhatalom jogi tartalmát képező alkotóelemeknek (előre láthatatlan, elháríthatalan, külső esemény) az európai jogrendszerekben kétségtelenül fennálló konvergenciája ellenére, nincs „univerzális", teljesen egybecsengő általános érvényű definíció. Hasonlóképp, mint az okozatosság, az erőhatalom is ténybeli kérdés, igazán nem válhat jogi szabályozás tárgyává, de jogkövetkezmények, mint az oksághoz, fűzhetők hozzá. A klasszikus európai polgári törvénykönyvek, mint a

[807] Lásd a 2009. évi (többször módosított) LXIII. törvényt a kötelező gépjármű-felelősségről.

német és a francia, de a hatályos magyar Ptk. is, ennél fogva rendre kerülik az erőhatalom (általános) definiálását, mind sztrikt, mind eklektikus fogalommeghatározási módszer útján. Tulajdonképpen a törvények e fogalmat jogi sztenderdnek tartják, amilyenek például a jóhiszem, a méltányosság stb., amelyeknél a törvény rendszerint nem nyújt fogalommeghatározást. E fogalmat, terminus technicust, jogintézményt „közismertként" nem definiálja a törvény. E fogalomhoz a Ptk-k számos rendeltetést, jogkövetkezményt fűznek. A hatályos magyar Ptk. is, egyes tényállástípusokra nézve, esetszerűen említi az erőhatalmat és írja elő – adott körülményegyüttesre nézve pedig a kapcsolódót jogkövetkezményeket is. Egyszóval, az európai Ptk.-k, így a magyar is, az erőhatalom terminus technicusát inkább a különböző jogi helyzeteket leírva, mint magát az erőhatalmat általános módon definiálva használják, és egyenként fűzik hozzájuk a megfelelő szankciókat. Igaz, az új magyar Ptk. szerződésszegés esetén mentesíti a szerződésszegő fél kárfelelősségét, ha a teljesítést ellenőrzésen kívüli elháríthatatlan esemény akadályozta. Ezáltal, ugyan parciálisan, a szerződési jogra nézve előirányozta az erőhatalom eklektikus fogalmát. A hazai és a külföldi jogelmélet és a legfelsőbb bírói gyakorlat, különösképpen a római jogi hatásokra tekintettel és az egységes jogalkalmazást elősegítvén, megkísérelte megállapítani, közelebbről meghatározni az erőhatalom tényállási elemeit. Ennek eredményeképpen közös nevezőként mutatkozik meg az erőhatalom szűkebb meghatározásánál, hogy ez külső, természeti, emberi befolyástól független, előre láthatatlan, elháríthatatlan erőhatás, mely kárt okozott. A tágabb fogalommeghatározások értelmében, az erőhatalom körébe sorolhatók az előre nem látható, elháríthatatlan emberi cselekmények, rendkívüli események is. Közösnek tekinthetők az erőhatalom főbb jogkövetkezményeire utaló következtetések is: a kárfelelősségi jogban a kárfelelősség kizárása (kimentése), a szerződési jogban pedig a vállalt szerződési szolgáltatás teljesítésének jogos, ideiglenes vagy tartós halasztása, azaz a szerződési kötelem megszünése. Mivel a törvény az erőhatalom ténybeli jellemzőit közelebbről nem szabja meg, a hozzá fűzött különböző jogkövetkezmények alkalmazását illetően a bírói gyakorlat minden konkrét eset körülményeinek alapos vizsgálata alapján ítéli meg a kimentést. Eközben a jogalkalmazó figyelme különösképpen arra terjed ki, hogy az illető esemény – amely teljesítési akadályként mutatkozott meg vagy kárt okozott – adott helyzetben, valóban előreláthatatlan és elháríthatatlan volt-e.

Habár van olyan elmélet is, amely az eseményt (véletlent) – fogalommeghatározását és jogkövetkezményeit illetően – kiegyenlíti az erőhatalommal, e tanulmányban azokat az elméleteket támogatjuk, amelyek a két jogintézmény fogalmának, és a törvényben előírt esetekben és módon a jogkövetkezmények tekintetében is különbséget tesznek. Az erőhatalom az eseménytől vagy vélet-

lentől ugyanis abban különbözik, hogy az előbbi rendszerint (előre láthatatlan) természeti jelenség, az utóbbi pedig emberi (rendkívüli) hatásra jön létre. A tényállásbeli különbségek abban is megmutatkoznak, hogy az esemény bizonyos körülmények közepette, adott esetben fokozott gondossággal előre látható és ezáltal elhárítható. Ennél fogva, mivel az erőhatalomhoz, mely mindig előre láthatatlan, elháríthatatlan esemény, a felelősségkimentés fűződik, az eseményhez pedig a felelősség csak akkor állapítható meg, ha a konkrét esetben előre látható és elhárítható volt a következmény. Az elemzett külföldi és hazai elméletnek és jogalkalmazásnak csupán egy része egyenlíti ki az erőhatalmat az eseménnyel mind a tényállási, mind a kimentési jogkövetkezmény tekintetében. Igaz, az erőhatalom mint emberi befolyástól mentes, főként természeti forrású elháríthatatlan körülmény, és az esemény, azaz a véletlen mint esetszerűen gondos magatartással előre látható és elhárítható körülmény közötti különbség viszonylagossá vált, mivel a tudomány és a technika fejlődésével az előreláthatóság és elháríthatóság változott. Az, ami korábban előre láthatatlan és elháríthatatlan körülmény volt, ma már előrelátható és legalább következményeiben elhárítható vagy csökkenthető hatású.

Az erőhatalomhoz vagy az eseményhez a szerződési jogban különböző jogkövetkezények fűződnek. Ezért a megváltozott körülmények esetében, annál fogva, hogy az előre nem látható, elháríthatatlan külső körülmény, a tartós visszterhes szerződéseknél előidézi a szerződés módosításának lehetőségét. A szerződés a súlyos teljesítési akadállyal sújtott fél kérelmére bírói közreműködéssel módosítható, a kötelezettségeinek méltányos enyhítése útján. Az új (reformált) francia kötelmi jogban ekkor a szerződő felek is megállapodhatnak a módosításról, s majd csak ennek hiányában fordulhatnak a bírósághoz módosítási kérelemmel. A hatályos magyar jogban a bírói módosítás útját természetesen nem zárja ki a felek módosítási akaratmegyezése. Az eredményes bírói módosítás a teljesítés tekintetében súlyosan akadályozot helyzetben levő fél kérelmére történhet. Akkor valósulhat meg, ha a tartós visszterhes szerződésnél a szerződés megkötésének időpontjában fennálló körülményekhez képest időközben a teljesítés esedékességéig a lényeges változás áll be úgy, hogy ennek következtében a szerződésszerű teljesítés az egyik fél számára „elenehezült", s méltánytalan lenne, ha a másik fél szolgáltatásához képest, aránytalanul megnövekedett értékű szolgáltatást kellene nyújtania vagy a teljesítés számára súlyos gazdasági nehézségekkel járna. A teljesítést súlyosbító, megnehezítő körülmények olyanok kell legyenek, amelyek a szerződés megkötése időpontjában előre nem láthatóak, és később, beálltuk előtt és után, következményeik tekintetében nem voltak elháríthatóak. Úgyhogy a szorult helyzetben levő fél szerződésszerű teljesítése vagy ellehetetlenült, vagy „elnehezült", s számára a szerződés eredeti célja, rendelte-

tése, szerződésszerű teljesítéssel többé nem valósulhat meg. Ilyenkor a szorult helyzetben levő fél keresetében igényelheti a bírói közreműködést a szerződésnek számára méltányos, könnyítő (például kötelezettségének csökkentés útján történő) módosítása céljából (a magyar Ptk. megoldása szerint), vagy annak egyoldalú felbontását (más Ptk.-k, például a francia Code civil kötelmi reformja utáni megoldás szerint).

A vagylagos (alternatív) kötelmeknél, ha a két tartozott szolgáltatás közül főként hitelezői választás alapján – rendszerint a jogosult választása alapján – csak az egyik szolgáltatás szolgál teljesítésként, s a másik szolgáltatás tárgya erőhatalom hatásra megsemmisül, az eredetileg összetett kötelem egyszerűvé válik. Végbemegy, ex lege, a kötelem koncentrációja, s a megmaradt szolgáltatásra szorítkozik – ennél fogva, szükségtelenné, okafogyottá válik a szolgáltatások közötti választás gyakorlása.

A szolgáltatás tárgyának utólagos, erőhatalom által történő megsemmisülése tényleges teljesítési akadályként, lehetlenülésként mutatkozik meg. A jogi szankció attól függ, hogy a szerződés tárgya egyedileg vagy fajlagosan meghatározott. Első esetben a kötelem megszűnik, második esetben fennmarad, mivel a kötelem helyettesíthető egy másik fajlagosan meghatározott, azonos minőségű és mennyiségű dologgal (rei qui numero, pondere, mensurave habent). Ha a tartozott dolog erőhatalom hatása által történő megsemmisülése az adós felróható magatartása miatt állt be (például mert késedelemben volt), tehát szubjektív lehetetlenülés esetén, az adós kártérítéssel tartozik. A másik szerződő fél ilyenkor felmondhatja a szerződést. Ha azoban a lehetlenülés az adósnak nem róható fel (objektív lehetetlenülés), és a kötelem tárgyát csupán egy egyedi szolgáltatás, azaz dolog képezte, a kötelem megszűnik. Visszterhes szerződés esetében, ha csak az egyik fél szolgáltatása ment tönkre, s a másik fél már az erőhatalom hatása előtt teljesített, a teljesítés kondicionálható (conditio indebiti), tehát visszaigényelhető a teljesített szolgáltatás, mert okafogyottá vált.

Az erőhatalom főszabályként kizárja a kárfelelősséget, kivételesen azonban, amikor ezt a törvény előirányozza (például egyes kontinentális európai országokban az atomtörvény), a kárt előidéző meghibásodott atommű működtetője felelős (a rendszerint a törvényben limitált) kárért (ún. abszolút kárfelelősség). Ugyanígy, ha az előre láthatatlan és elháríthatatlan kárkockázat tárgyává vált a biztosítási szerződésnek vagy a szerződés részévé váló általános biztosítási feltételnek, a biztosító előzetes díjfizetés ellenében vállalja a kárfelelősséget.

A szerződési gyakorlatban gyakorta előfordul az erőhatalomról szóló klauzula. Ez akár az erőhatalom felek általi fogalommeghatározására, de esetkörére is vonatkozhat – rendszerint azzal a rendeltetéssel, hogy a szerződési kötelezettségekre nézve előirányozza a teljesítés kimentését és egyéb jogkövetkezményeket.

E klauzula akkor érvényes, ha nem áll ellentétben a szerződéskötési szabadság határait megszabó kényszerítő törvényi jogszabályokkal, továbbá a jóerkölccsel, illetve a joggal való visszaélés és a tisztességtelen verseny tilalmával.

Habár az erőhatalom fogalmi jegyei (előre láthatatlan, külső, elháríthatatlan esemény, mely a teljesítést meghiúsítja) általánosan elfogadottak, az erőhatalomra való kimentési hivatkozásnál a bíróság minden konkrét esetben vizsgálja, hogy adott akadály, körülmény valóban, tényszerűen fennforog-e, s így adott esetben a kimentési igényalapos volt-e. A magyar bírói gyakorlat, semmiképpen sem marad el az elemzett külföldi gyakorlattól, és sok tekintetben konvergens. Immáron az új Ptk. rendelkezéseinek fényében, figyelembe véve az erőhatalom megfogalmazására és jogkövetkeményeire vonatkozó határozatait, az erőhatalom mint kimentő ok, elsősorban természeti lehet, de emberi forrású is. A kimentés szempontjából, bármely eredetű legyen az akadály, lényeges, hogy előre láthatatlan, elháríthatatlan esemény legyen. Ám a kötelem teljesítését akadályozó esemény nem minden esetben jár kártérítési kötelezettséggel. Különösképpen akkor, amikor a körülmények gondos, körültekintő mérlegelése alapján kitűnik, hogy a rendszerint erőhatalomnak minősíthető esemény és károsító következményei a kötelemhez tartozó gondos előrelátással és megfelelő intézkedéssel megelőzhetők vagy elhárítatók lettek volna. A magyar praxis szerint, habár adott esetben kimentést jelentő erőhatalom volt az eredeti, kiinduló ok, az okkiválasztó elmélet és ennek mentén a döntő, túlnyomó (prevalens), megfelelő (adekváns) oksági elméletek alkalmazásával a megelőzésre kötelezett mulasztása esetén a mulasztónak a kár már felróható, és kárfelelősségre marasztalható.

A FELHASZNÁLT ÉS HIVATKOZOTT HAZAI ÉS KÜLFÖLDI JOGIRODALOM, JOGFORRÁSOK ÉS BÍRÓI GYAKORLAT JEGYZÉKE

Hivatkozott magyar és külföldi jogirodalom

Adler, Emanuel: *Die Persönlichkeitsrechte im allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuch*, Festschrift für Jahrhundertfeier des ABGB-s II, Wien, 1911, 163.

Aepli, Viktor: Zum Verschuldensmassstab bei der Haftung für reinen Vermögensschaden nach Art. 41 OR, *SJZ (Schweizerische Juristenzeitung),* vol. 93, 1997, 405.

Aigner, Gerhard: Patientenverfügung, FamZ (Interdisziplinäre Zeitschrift für Familienrecht), 2006, 66.

Alföldi Ágnes: A fizetésképtelenségi jog nemzetközi és magyar fejlődéstörténete, *Debreceni Jogi Műhely,* 6. évf., 2009/4, 1–14.

Almási Antal: *A kötelmi jog kézikönyve*, I. kötet, 2. kiadás, Budapest, Tébe, 1929, 179.

Alt-maes, Françoise: Suicide et résponsabilité des établissements et personels de soins, *Gaz. Pal. (Gazette du Palais),* 2009, 2862.

Ancel, François – fauvarque-cosson, Bénédicte – Gest, Juliette: *Aux sources de la réforme du droit des contrats*, Paris, Dalloz, 2017.

Antonmattei, Paul-Henry: Ouragan sur la force majeure, *JCP (Jurist-Classeur periodique),* 1996/1, 3907.

Apathy, Peter: *Der Verwendungsanspruch*, Wien, 1988.

Asztalos László: *A polgári jogi szankció,* Budapest, Akadémiai, 1966.

Attuel-Mendez, Laurence: *Consentement et actes juridiques*, Paris, 2008.

Babják Ildikó: A váltó fajai a 19. században, *Miskolci Jogi Szemle,* 2. évf., 2007/1, 67–92.

Bacache, Mirelle: Responsabilité médicale sans faute, *Economica*, 2010, 19.

Bandon-Tourret, Diane: Faut de diagnostic et la responsabilité civil contractuelle du médicin?, *Gasette du Palais*, 2008, 3965.

Von Bar, Christian: *Verkehrspflichten,* Köln–Berlin–Bonn–München, Heymann, 1980.

Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla (szerk.): *Magyarázat a kártérítési jogról*, Budapest, Wolters Cluwer Hungary, 2018.

Barth, Peter: Die Patientenverfügung und ihre praktischen Folgen für den behandelnden Artzt, *FamZ*, 2006/7, 72–76.

Bartha Ferenc – Sándor Judit: *Egészségügyi tevékenység – a polgári jogi felelősség (tapasztalatok a peres eljárások gyakorlatából)*, I. kötet, Budapest, Országos Információs Intézet és Könyvtár, 1990.

Barzó Tímea – Bíró György – Juhász Ágnes – Lenkovics Barnabás – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Új Magyar Polgári Jog (I-VIII.),* Miskolc, Novotni, 2013.

Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Új magyar polgári jog, III. kötet, Kötelmi jog. A kötelmek közös és a szerződés általános szabályai*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2015.

Barzó Tímea: *A belátási képesség polgári jogi aspektusai*, in Homicskó Árpád Olivér – Szuchy Róbert (szerk.): *60. Studia in honorem Péter Miskolczi-Bodnár,* Budapest, KRE ÁJK, 2017, 39–49.

Barzó Tímea: *Az egészségügyi tevékenységgel kapcsolatos kárfelelősségi kérdések*, in Barta Judit – Barzó Tímea – Csák Csilla (szerk.): *Magyarázat a kártérítési jogról*, Budapest, Wolters Cluwer Hungary, 2018, 431–445.

Bauer, Wolfgang: *Die strafrechtliche Beurteilung des ärztlichen Heilengriffs,* Hamburg, Verlag Dr. Kovač, 2008.

Beaudeux, Cédric: Causalité: frontière entre responsabilité délictuelle et contractuelle, *LPA*, 2008/84, 4–11.

Beck-Mannagetta, Margarethe: Überlegungen zur Geschichte des österreichischen Bereicherungsrechts, in Georg Klingenberg – Joh. Michael Rainer – Herwig Stiegler (Hrsg.): *Festschrift für Gunter Wesener*, Leykam, 1992, 47–58.

Bergmann, Karl Otto: *Die Azthaftung. Ein Leitfaden für Ärzte und Juristen*, 4. Auflage, Berlin, Springer, 2014.

Bernat, Erwin: Planungssicherheit am Lebensende?, *Zeitschrift für Ehe- und Familienrecht,* 2006/43, 772.

Berthiau, D.: La faute dans l'exercice médical depuis la loi du 4 mars 2002, *RDSS*, 2007, 772.

Beuthien, Volker: *Zweckerreichung und Zweckstörung im Schuldverhältnis*, Mohr, 1969.

Binder, Julius: *Korrealobligation im Römischen und heutigen Recht*, Liepzig, A. Deichert, 1899.

Binder, Julius: *Korrealobligationen*, Leipzig, 1898.

Binder: Die Beendigung arbeitsvertragliche Bindungen bei Eintritt dauernder Leistungsunöglichkeit, in Schwarz–Spielbüchler–Martinek–Grillberger–Jabornegg (Hrsg): *Möglichkeiten und Grenzen der Rechtsordnung. Festschrift für Rudolf Strasser zum 60. Geburtstag,* Wien, 1983, 271 kk.

Bíró György (szerk.): *Jogi ismeretek*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2006, 238.

Bíró György: *Kötelmi jog – közös szabályok, szerződéstan,* Miskolc, Novotni, 2010, 413.

Blaschczok, Andreas: *Gefärdungshaftung und Risikoverweisung*, Köln, Heymanns Verlag, 1998.

Bloch, Cyril – Cerati-Ghautier, Adeline – Perruchot-Triboulet, Vincent (dir): *L'influence de la réforme du droit des obligations sur le droit des affaire*, Paris, Dalloz, 2018.

Bollenberger, Raimund: *Das stellvertretende Commodum*, Springer, 1999.

Boócz Ádám: Észrevételek a covid 19 vírus hatására a magyar szerződéses jogban, *Veszélyes Anyagok,* 6. évf., 2020/3, 3–5.

Borghetti, Jean-Sébastien: La responsabilité des contractants à l'égard des tiers dans le projet de réforme de la responsabilité civile, *Recueil Dalloz,* 2016, 1385.

Boyta György: A személyiségi jogok megsértésének vagyoni szankcionálása, *Polgári Jogi Kodifikáció,* 2003/1, 3–6.

Brinz: *Zur Lehre von der Korrealobligationen und der solidarischen Schuldverhältnissen*, 1873.

Brósz Róbert – Pólay Elemér: *Római jog*, ötödik kiadás, Budapest, Tankönyvkiadó Vállalat, 1989.

Bucher, Andreas: *Natürliche Personen und Persönlichkeitsschutz*, Wien, Helbing Lichtenhahn Verlag, 2009.

Burgstaller, Manfred: *Das Fahrlässigkeitsdelikt im Strafrecht,* 1974.

Bydlinski, Franz: *Probleme der Schadensverursachung nach deutschem und österreichischem Recht*, Stuttgart, Enke, 1964.

Bydlinski, Franz: Zum gegenwärtigen Stand der Kausalitätstheorie im Schadensrecht, *Juristische Blätter,* 1958, 1.

Bydlinski, Peter: Aufrechnung mit verjährter Vorderung, *RZ (Österreichisches Richterzeitung),* 1991;

Bydlinski, Peter: Die Aufrechnung mit verjährten Forderungen: Wirklich kein Änderungsbedarf? Zugleich eine Kritik an der Rückwirkung der Aufrechnungserklärung, *Archiv für die zivilistiche Praxis,* 196. Bd., 1996/3, 276–304.

Bydlinski, Peter: Die Aufrechnung: Verjährung, Rückwirkung und Paragraf 414 Absatz 3 HGB, *RdW (Österreichisches Recht der Wirtschaft),* 1993/8, 238.

Caemmerer, Ernst von: Bereicherung und unerlaubte Handlung, in Hans Dölle – Max Rheinstein – Konrad Zweigert (Hrsg.): *Festschrift Für Ernst Rabel*, Band I., Tübingen, J. C. B. Mohr, 1954, 333.

Caemmerer, Ernst von: *Das Problem der überholenden Kausalität im Schadenersatzrecht*, Karlsruhe, Verlag Müller, 1962.

Caemmerer, Ernst von: Das Verschuldensprinzip in rechtsvergleichender Sicht, *Rabels Zeitschrift,* vol. 45, 1978, 5.

Caillé: Aspects modernes de la concurrence entre l'acte juridique et le fait juridique, in *Mélanges offerts à Jean-Luc Aubert,* Paris, Dalloz, 2005, 55.

Canaris, C. W.: Grundprobleme des privatrechtlichen Persönlichkeitsgüterschutz, *Juristische Blätter,* 1991, 905.

Canaris, C. W.: Schutzgesetze – Verkerhspflichetn – Schuzpflichten, in *Festschrift für Karl Larenz zum 80. Geburtstag am 23. April 1983*, München, Beck, 1983, 23–111.

Carbonnier, Jean: Droit civil, tome II, Les obligations, Presses Universitaires de France, Paris, 1957, 287, 295, 494, 505, 679, 530.

Chabas, François: *L'influence de la pluralité de causes sur le droit á réparation*, Paris, R. Pichon et. R Durand-Auzias, 1967.

Chabas, François: L'obligation de moyens du medecin. Actualite et perspectives, principes et exceptions, *LPA*, 1999/189, 3.

Colin, Ambrois – Capitant, Henri: *Traité de droit civil, Obligations, Théorie générale*, Paris, Librairie Dalloz, 1959, 743.

Constantinesco, Léontin-Jean: *Inexecution et faut contractuelles en droit comparé (droit française, allémand, anglaise)*, Stuttgart–Bruxelles, W. Kohlhammer Verlag – Librairie Enciclopedique, 1960.

Csák Csilla (szerk.): *Jogtudományi tanulmányok a fenntartható természeti erőforrások témakörében*, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2012.

Csanádi György: *Polgári jog,* Tankönyvkiadó, Budapest, 1973.

Csécsy Andrea: *A szerződésszegés szabályozásának néhány problematikája az új Ptk. tervezetének tükrében*, in Gondosné Pusztahelyi Réka (szerk.): Miskolci konferenciák. A magánjogi kodifikáció eredményei, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 2008, 256–268.

Cserba Lajos – Gyekiczy Tamás – Kormos Erzsébet – Nagy Adrienn – Nagy Andrea – Wopera Zsuzsa: *Polgári perjog,* Budapest, Complex Wolters Cluwer, 2008.

Csőke Andrea: *A csődtörvény magyarázata*, Budapest, KJK-KERSZÖV, 2009.

Csöndes Mónika: A Ptk. 6:143. §-ának (2) bekezdésébe foglalt előreláthatósági korlát szabályainak tényállási elemeiről, *Polgári Jog*, 2017/2, 13–14. bekezdés.

Csöndes Mónika: A szerződésszegésért való kártérítési felelősség általános szabályaival (Ptk. 6:141-6:148. §) kapcsolatos jogértelmezési kérdések. Vitaaanyag a Civilisztikai Kollégiumvezetők Országos Tanácskozásának 2019. 11. 29-ei ülésére, *Kúriai Döntések*, 2020/2, 189.

Csöndes Mónika: *Előre látható károk? Az előre láthatósági korlát hatása szerződésszegési jogunkra*, Budapest, ELTE Eötvös, 2016.

D'esclapon, Thibault de Ravel: Le financement par le crédit bail: les incidents de la clause pénale en cas de de défaut de paiement, *Actualité juridique contrat,* 2017, 408.

Debernardi: Clausula rebus sic stantibus, Experience italienne, *LPA*, 23 mars 2018.

Deschenaux, Henri: Norme et causalité et responsabilité civil, in *Erhaltung und Entfaltung der Rechtsprechung des schweizerisches Bundesgerichts,* Basel, Helbing & Lichtenhah, 1975, 399–430.

Deshayes: Resposabilité des parties à l'égard des tiers, *RDC,* 2017, 238.

Deutsch, Erwin – Matthies, Karl-Heinz: *Arzthaftungsrecht, Grundlagen, Rechtsprechung, Gutachten- und Schlichtungsstellen,* 2. Auflage, Köln, Kommunikationsforum Recht, Wirtschaft, Steuern Tagungs- und Verlagsgesellschaft, 1987.

Deutsch, Erwin: Die Medizinhaftung nach dem neuen Schuldrecht und nach dem neuen Schadensrecht, *Juristen Zeitung,* 2002, 588.

Deutsch, Erwin: Der Begriff der Fahrlässigkeit im Obligationenrecht, *Festschrift für Max Keller zum 65. Geburtstag*, Zürich, Schultess Verlag, 1989, 105.

Deutsch, Erwin: Die Medizinhaftung nach dem neuen Schuldrecht und nach dem neuen Schadensrecht, Juristen Zeitung, 57. Jg., 2002/12, 588.

Deutsch, Erwin: *Fahrlässigkeit und erforderliche Sorgfalt,* 2. Auflage, Heymann, 1995.

Deutsch, Erwin: Über die Zukunft des Schmerzensgeldes, *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 1998, 291.

Deutsch, Erwin: Über Zukunft des Schmerzensgeldes*, Zeitschrift für Rechtspolitik,* 31. Jg., 1998, 291.

Dissaux, Nicolas – Jamin, Christophe: *Projet de réforme,* Paris, Dalloz, 2016.

Dorsner-Dolivet, A.: *Principe de l'identité des fautes civil et pénale*, *RRJ (Revue de la recherche juridique),* 2002/1, 199.

Dósa Ágnes: Az orvos felelőssége a tájékoztatás elmulasztásáért, *Lege Artis Medicinae*, 2001/1, 27–30.

Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, 2. átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, HVG-ORAC, 2010.

Dósa Ágnes: *Az orvos kártérítési felelőssége*, Budapest, HVG–ORAC, 2004.

Dossier: Pour une réforme ambitieuse de la responsabilité contractuelle, *RDC (Revue de contrats),* 2016/4, 770.

Dreifuss-Netter, F.: Feue la responsabilité civil contractuelle du médecine, *RCA (Responsabilité civil et assurance),* 2002/10, Chron.17.

Dullinger, Silvia: Zur Beweislast für Verletzung/Erfüllung der ärtzlichen Aufklärungspflicht, *Juristische Blätter,* 1998/2, 2.

Dupichot, Philippe: La nouvelle resiliation judiciaire pour imprévision, in Ph. Stoffel-Munck (dir.): *Reform du droit des contrats et pratique des affaire*, Dalloz, 2015, 73.

Duval-Arnould, Domitille: La responsabilité des professionnels et établissements privés de santé a la lumiere de la loi du 4 mars 2002*, Rapport de la Cour de cassation*, 2002, 213.

Ehlers, Alexander P. – Broglie, Maximilian G. (Hrsg.): *Arzthaftungsrecht*, Grundlagen und Praxis, 4. Auflage, München, Beck, 2008.

Ehmann, Horst: *Die Gesamtschuld. Versuch einer begrifflichen Erfassung und drei Typen*, Berlin, Duncker & Humblot, 1972.

Ehmann, Horst: *Garantie- oder Verschuldenshaftung bei Nichterfüllung und Schlechtleistung*, Festschrift für Claus Wilhelm Canaris zum 70. Geburtstag, München, Verlag C. H. Beck, 2007, 165–218.

Ehrenzweig, Armin: *System des Österreichisches Privatrechts*, 2. kötet, Wien, 1928,.

El Meiri: Imprevision et contrats aléatoires, *Revue Lamy droit civil,* 2017/149, 11.

Elliot, Cathrine – Quinn, Frances: *Contract Law,* 5th edition, Pearson Education, 2005.

Engljähringer, Daniela: Ärztlicher Behandlungsvertrag, *Österreichische Juristenzeitung,* 1993, 498.

Enneccerus, Ludwig – Kipp, Theodor – Wolff, Martin: *Schuldrecht,* fünfzehnte Bearbeitung von Heinrich Lehmann, Tübingen, J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1958.

Eörsi Gyula: *A jogi felelősség alapproblémái. A polgári jogi felelősség*, Budapest, Akadémiai, 1961.

Eörsi Gyula: *Elhatárolási problémák az anyagi felelősség körében*, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1962.

Eörsi Gyula: Kísérlet egy egységes polgári jogi felelősségi rendszer felvázolására, *Az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának Közleményei*, IX. köt., 1959/2, 117–137.

Eörsi Gyula: Prevenció és vétkesség, *ÁJI Értesítője,* 1960/3, 33–58.

Eörsi Gyula: Tézisek a polgári jogi felelősségről, *Állam- és Jogtudomány*, 1976/2, 185–207.

Esmein, Paul: L'obligation et la résponsabilité contractuelle, in *Le droit privé Français du XXe siècle. Études offertes à Georg Ripert,* Paris, 1950, 102–115.

Esmein, Paul: La faut et sa place dans la résponsabilité civil, *Revue trimestrielle de droit civil,* 1949, 480–490.

Esmein, Paul: Le fondament de la résponsabilité contratctuelle raprochée de la résponsabilité delictuelle, *Revue trimestrielle de droit civil,* 1933, 627–692.

Esmein, Paul: *Trois problèmes de résponsabilité civil. Causalité, concours de la résponsabilité, conventions d'irrresponsabilité*, Paris, 1934.

Exner, Adolf: *Der Begriff der höherer Gewalt (vis maior) im römischen und heutigen Verkehrsrecht*, Wien, 1881.

Eypeltauer, Ernst: Verjährung und Aufrechnung, *Juristische Blätter,* 1991/3, 127.

Fellner, Maria-Luise: *Persönlickeitsschutz juristischer Personen*, Wien, Neuer Wiss. Verlag, 2007.

Fenyves, Attila – Weyers, Hans-Leo (szerk.): *Multikausale Schäden in modernen Haftungsrechten,* Wien, 1988.

Fézer Tamás (szerk.): *A kártérítési jog magyarázata*, Budapest, Complex, 2010.

Fézer Tamás: *A nem vagyoni (erkölcsi) sérelmek megítélése a polgári jogban*, Budapest, HVG-ORAC, 2011.

Fézer Tamás: Insolvency Law: Bankrupty and Liquidation, in Sándor István (szerk.): *Business Law in Hungary,* Budapest, Patrocinium, 2016, 285–305.

Fézer Tamás: Személyiségi jogok, in Osztovits András (szerk.): *A Polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja*, I. kötet, Opten, Budapest, 2014, 249–355.

Fikentscher, Wolfgang: *Schuldrecht*, New York – Berlin, Walter de Gruyter, 1976.

Fischer, D.: *Vertragsstrafe und vertragliche Schadensersatzpauschalierung*, Frankfurt am Main, Mohr, 1981.

Fischer, H. R.: *Die Rechtswidrigkeit*, 1911.

Fitting, Hermann: *Die Natur der Correalobligationen*, Zürich, Erlangen, 1859.

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996.

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 2010.

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, Budapest, Eszterházy Károly Egyetem, Oktatáskutató és Fejlesztő Központ, 2018.

Földi András – Hamza Gábor: *A római jog története és institúciói*, 24–25. átdolgozott és bővített kiadás, Budapest, Oktatási Hivatal, 2020.

Földi András (szerk.): *Összehasonlító jogtörténet*, Budapest, ELTE Eötvös, 2012.

Földi András: A kontraktuális és deliktuális felelősség konkurrenciájának történetéhez, *Acta Fac. Pol.-iur. Univ. Budapest*, 1985/27, 117–132.

Földi András: *A másért való felelősség a római jogban*, Budapest, Rejtjel, 2004.

Frost, Marina: *„Vorvertragliche" und „vertragliche" Schutzpflichten*, Berlin, Duncker & Humblot, 1981.

Frotz, Gerhard: Dogmatische Fortschritte im Verständnis der Regreßmethoden bei Schuldnermehrheit? Zugleich eine Besprechung von Walter Selb, Schadensbegriff und Regreßmethoden, *Juristenzeitung*, 19. Jg., 1964/21, 665–670.

Fuchs, Maximilian – Pauker, Werner – Baumgärtner, Alex: *Delikts- und Schadenersatzrecht*, 9. Auflage, Berlin–Heidelberg, Springer Verlag, 2017.

Fuglinszky Ádám: A 6:143. §-hoz fűzött magyarázat, in Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata. V/VI. Kötelmi jog. Első és Második Rész,* Budapest, HVG-ORAC, 2013, 334–335.

Fuglinszky Ádám: *A polgári jogi felelősség útjai vegyes jogrendszerekben, Québec, Kanada*, Budapest, ELTE Eötvös, 2010.

Fuglinszky Ádám: A teljes kártérítés elve, kritikája és korlátai, in Kisfaludi András (szerk.): *Liber Amicorum. Ünnepi előadások és tanulmányok Harmathy Attila tiszteletére,* Budapest, ELTE ÁJK Polgári Jogi Tanszék, 2007, 201.

Fuglinszky Ádám: Felróható károsulti közrehatás és kárenyhítési kötelezettség dogmatikai és jogpolitikai előkérdései a magyar polgári jogban, in Szikora Veronika (szerk.): *Kihívások és lehetőségek napjaink magánjogában,* Debrecen, Debreceni Egytem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszékének kiadványa, 2009.

Fuglinszky Ádám: *Kártérítési jog*, Budapest, HVG-ORAC, 2015.

Fuglinszky Ádám: Megy-e kártérítési jogunk az előreláthatósági klauzula által elébb? Felróhatóság, adekvát kauzalitás és előreláthatóság a szerződésszegéssel okozott következménykárok kezelésében, *Acta Conventud de Iure Civili*, Tomus VII., 2007, 238.

Garbagnati, E.: Questioni preliminari di merito e questione pregiudiziali, *Riv. Dir. Proz.*, 1976, 260.

Gaudin-Lagrange, Émérentienne: *La crise de contrat et le role de juge*, thèse, Montpeiller, 1935.

Geiss, Karlmann – Greiner, Hans-Peter: *Arzthaftungsrecht*, 4. Auflage, C. H. Beck, 2001.

Ghestin, Jacques – Geneviéve, Viney: *Traité de droit civil, Les obligations, Résponsabilité*, effets, Paris, L. G. D. J., 1988.

Ghestin, Jacques: *Traité de droit civil, les obligations, le contrat*, L. G. D. J., 2018.

Gierke, Otto von: Dauernde Schuldverhältnisse, *Iherings Jahrbücher*, Band 65, 335.

Gierke, Otto von: *Die soziale Aufgabe des Privatrechts*, Heidelberg, Springer Berlin, 1889.

Gierke, Otto von: *Schuld und Haftung im älteren deutschen Recht*, Breslau, 1910.

Giessen, Dieter: Arzthaftung, Rechtsprechung – Übersicht, in Erwin Deutsch – Ernst Klingmiiller – Hans Josef Kullmann (Hrsg.): *Festschrift für Erich Steffen zum 65. Geburtstag am 28. Mai 1995*, 1995, 159–176.

Giessen, Dieter: *Arzthaftungsrecht*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1990.

Giessen, Dieter: *Arzthaftungsrecht*, 4. Auflage, Tübingen, Mohr, 2000.

Giessen, Dieter: *Arzthaftungsrecht. Die zivilrechtliche Haftung aus medizinische Behandlung in der Bundesrepublik Deutschland, in Österreich und Schweiz*, 5. Auflage, Tübingen, Mohr-Siebeck, 2007.

Giger, H.: Berührungspunkte zwischen Wiederrechtlichkeit und Verschulden, in Hans Peter – Emil W. Stark – Pierre Tercier (Hrsg.): *Hundert Jahre Schweizerisches Obligationenrecht, Freibur*g, Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1982, 369. o.

Gimbert, Bernadette: *Responsabilité médicale et transfusion sanguine*, *LPA,* 1998/27, 10–15.

Glavanitz Judit – Rácz Diána: Szerződésszegő magatartások a Bécsi Vételi Egyezményben és az új Ptk.-ban, *Külgazdaság,* 2014/5–6, 39–60.

Gögl, E.: Die Vorfrage im Verfahren ausser Streitsachen, *Österreichische Jurist:innenzeitung*, 1956, 591–598.o.

Görög Márta: A hozzátartozói nem vagyoni kártérítési igény, in Szikora Veronika (szerk.): *Kihívások és lehetőségek napjaink magánjogában*, Debrecen, Debreceni Egyetem ÁJK, 2009, 183–196.

Görög Márta: Immaterieller Schadenersatz oder Schmerzensgeld – Schadenersatz in der Neukodifikation des ungarischen Zivilgesetzbuches, in Elemér Balogh – Andrea Hegedűs – Péter Mezei – Zsolt Szomora (eds.): *Legal Transitions. Development of Law in Formerly Socialist States and the Challenges of the European Union*, Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2007, 297–392.

Grandmoulin, J.: *De l'unité des responsabilités ou nature délictuelle de la responsabilité pour violation des obligations contractuelles*, Rennes, 1892.

Greiner, Hans-Peter: *Arzthaftungsrecht. Aktuelles Recht für die Praxis*, 6. Auflage, München, Beck, 2009.

Grigoleit, H. C.: Reformperspektiven der vorvertraglichen Informal lonshaftung, in Reiner Schulze – Hans Schulte-Nölke (Hrsg): *Die Schuldrechtsreform vor dem Hintergrund des Gemeinschaftsrechts*, Tübingen, Mohr Siebeck, 2001, 269–294.

Grigoleit, H. C.: *Vorvertragliche Informationshaftung*, München, Beck, 1997.

Grosschmid Béni (Zsögöd Benő): *Fejezetek kötelmi jogunk köréből*, I–II. kötet, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1932.

Grosser, Paul: Observations, *Petites affiches*, 2015/177, 78.

Gschnitzer, Franz: *Österreichisches Schuldrecht – Allgemeiner Teil*, 2., neubearbeitete Auflage, Wien – New York, Springer Verlag, 1986, 33–44.

Guérin, S. – Genty, N.: Exeption d'inexecution et formes de resolution du contrat, *Actualité juridique contrat,* 2017, 17.

Guhl, Theo: *Das schweizerische Obligationenrecht*, 9. Auflage, Zürich, Schulthess Verlag, 2000.

Gursky, Karl-Heinz: *Schuldrecht Besonderer Teil*, 4. Auflage, Heidelberg, C. F. Müller – UTB, 2002.

Gyöngyösi Zoltán: *Az élet és test feletti rendelkezések joga*, Budapest, HVG–ORAC, 2002.

Haftel: La responsabilité contractuelle, *RDC,* 2017, 721.

Hamza Gábor (szerk.): *Magyar jogtudósok*, Budapest, ELTE ÁJK, 2006,

Hamza Gábor: Jogharmonizáció és római jogi hagyomány, in *Liber amicorum Studia A. Harmathy dedicata : Ünnepi dolgozatok Harmathy Attila tiszteletére,* Budapest, ELTE ÁJK, 2007, 77–103.

Hamza Gábor: Werbőczy István (1458?–1541), Hamza Gábor – Siklósi Iván (szerk.): *Magyar jogtudósok*, V. kötet, Budapest, ELTE Eötvös, 2015, 9–22.

Hamza Gábor: Werbőczy István Tripartitumának (Hármaskönyvének) jogforrási jellege magyar és nemzetközi összefüggésben, *Jogtörténeti Szemle,* 2014/4, 2015/1, 37– 41.

Hamza Gábor: *Werbőczy Tripartituma mint sajátos jogforrás*, Újvidék, Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, 2012, 31–45.

Hamza, Gábor: *Wege der Entwicklung des Privatrechts in Europa*, Passau, Schenk Verlag, 2007.

Handler, Mirko: *Der Schutz von Persönlichkeitsrechten*, Verlag Österreich, 2008.

Hanu, Peter: *Die Kausalität der Pflichtwidrigkeit*, Wien, 1971.

Harmat György: Az orvosi felelősségbiztosítás kérdései és lehetséges válaszai, *Egészségügyi Gazdasági Szemle,* 2003/6, 33–38.

Harmathy Attila: *Felelősség a közreműködőért*, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1974.

Haupt Egon: A jogcímhez kötöttség kérdése a polgári perben, *Magyar Jog,* 2000/10, 605–616.

Havasi Péter: Az orvosi műhiba perek gyakorlatának áttekintése, különös tekintettel a nemvagyoni kártérítésre, in Juhász László (szerk.): *Kúria Elvi Civilisztikai Határozatai*, Miskolc, Novotni, 2013, 645.

Havasi Péter: Összefoglaló jelentés az orvosi műhiba perek gyakorlatáról, *Jogorvoslat,* 2009/1, 11.

Heim, Willheim (Hrsg.): *Ärtztliche Aufklärungspflicht*, 1984.

Heiner Tamás – Barzó Tímea: Az egészségügyi kártérítési perek aktuális kérdései, *Orvosi Hetilap,* 155. évf., 2014/38, 1513.

Heinerné Barzó Tímea: Az egészségügyben érvényesülő szerződési viszonyok és felelősségi kérdések sokszínűsége, *Miskolci Jogi Szemle,* 15. évf., 2020/3, 27–34.

Heinerné Barzó Tímea: Felelősségi alapkérdések az egészségügyben, *Ügyvédek Lapja,* 2020/1, 40–46.

Helle Károly: *Az erőhatalom (vis maior) fogalma a római jogban*, Kecskemét, 1896.

Helm, Johann Georg: *Handelsgesetzbuch, Grosskommentar, begründet von Hermann Straub*, Berlin, Walter de Gruyter Verlag, 2002.

Von Helmholt, Theodor Ludwig: *Die Correalobligationen,* Giessen, 1857.

Henry, Xavier – Wiederkehr, Georges – Ancel, Pascal – Tisserand-Martin, Alice – Venandet, Guy (eds): *Code civil,* 119. édition, Paris, Dalloz, 2020.

Hidvéginé Adorján Lívia – Sáriné Simkó Ágnes: *Műhibák és kártérítési perek az egészségügyben. Orvos-beteg jogviszonyok az egészségügyben II.*, Budapest, Medicina, 2013.

Hinteregger, Monika – Kissich, Susanne (Hrsg.): *Atomhaftungsgesetz, 1999*, Wien, Manz Verlag, 2004.

Hocquet-Berg, Sophie: Obligation de sécurité-resultat, *Gaz. Pal.,* 1999/1, Doctr. 572.

Hoffman, B.: *Traité théorique et pratique des questions préjudicielles en matière repressive; selon le droit française, précédé d'une exposé dans meme form, de l'action publique et l'action civil,* 3. kötet, Paris, 1865.

Hofman, Kurt: Die Ausklärungspflicht des Artztes im Lichte der Rechtsprechung des OGH, *Österreichische Richterzeitung*, 1998/4, 80.

Hofman, Kurt: Qualitätsmängel bei der medizinischer Behandlung als Tatbestand in der Rechtsprechung, *Österreichische Richterzeitung*, 1999/4, 82.

Honsell, H. – Harrer, F.: Schadensbegriff und Schadensberechnung, *Juristische Schuhlung*, 1991, 441.

Honsell, Heinrich: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, 3. Auflage, Zürich, Schulthess Verlag, 2000.

Hoyer: *Eingriff des Simultanhipoteksgläubigers in die Rückgriffslage der Nachberechtigten macht haftbar*, Wien, Ecolex, 1996.

Hölder: *Das Wesen der Correalobligationen*, Freiburg, 1884.

Huber, Ulrich: *Zivilrechtliche Fahrlässigkeit*, FS E.R. Huber, 1973.

Huber, Ulrich: Zur Konzentration beim Gattungskauf, in Werner Flume – Peter Raisch – Ernst Steindorff (Hrsg.): *Beiträge zum Zivil- und Wirtschaftsrecht : Festschrift für Kurt Ballerstedt zum 70. Geburtstag am 24. Dezember 1975,* Duncker & Humblot, 1975, 327.

Hutkai Zsuzsanna: Csődeljárás. Reorganizáció elméletben és gyakorlatban, *Pro publico Bono*, 2011/1, 1–27.

Hütte, Klaus – Duksch, Petra: *Die Genugtuung bei Tötung und Körperverletzung*, 3. Auflage, Schweiz, 1999.

Jansen, Nils: *Die Struktur des Haftungsrechts*, Tübingen, J. C. B. Mohr – Paul Siebeck, 2003.

Jauernig et al.: *BGB*, 8. Auflage, München, C. H. Beck, 1997.

Jauernig: *BGB mit Erleuterungen*, München, C. H. Beck, 1979.

Jaufferet, C.: *La résponsabilité civil en matière d'accidents d'automobile*, Paris, R. Picon et R. Durand-Auzias, 1965.

Jesch: *Bindung des Zivilrichters an Verwaltungsakte*, Palm & Enke, 1956.

Jobbágyi Gábor – Fazekas Judit: *Kötelmi jog*, Budapest, Szent István Társulat, 2008.

Jobbágyi Gábor: A művi megtermékenyítés jogi és erkölcsi kérdőjelei, *Valóság,* 2004/2, 41–50.

Jobbágyi Gábor: Kezelési szerződések az orvosi jogban, in Bíró György – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci Konferenciák 2009. A magánjogi kodifikáció eredményei*, Miskolc, Lícium Art, 2010, 33–50.

Jobbágyi Gábor: *Orvosi jog – Hipokrátesztől a klónozásig*, Budapest, Szent István Társulat, 2007.

Jobbágyi Gábor: *Személyi és családi jog*, 5. kiadás, Budapest, Szent István Társulat, 2005.

Jobbágyi Gábor: Személyiségi jogok - egészségügyi szerződés, *Jogtudományi Közlöny*, 1984/1, 26.

Joly, A.: Vers un critère juridique du rapport de causalité en pens de l'article 1387. al. prémière, *Revue trimestrielle de droit civil*, 1942, 257.

Josserand, Luis : *Cours de droit civil*, tome II., Paris, Requeil Sirey, 1933.

Juen, Thomas: *Artzthaftungsrecht*, Wien, 2005.

Juhn: *Aussenwirkung und Haftungsbeschränkungen*, Diss. Bonn, 1970.

Jurisprudence de Cour de cassation, *Droit et patrimonie*, 2001/4, 18.

Kahrs, B.: *Kausalität und überholende Kausalität*, De Gruyter, 1954.

Karner, Ernst – Koziol, Helmut: *Der Ersatz ideellen Schaden im österreichischen Recht und seine Reform*, Gutachten für den 15. Österreichischen Juristen Tagen II/1/2003.

Karner, Ernst: Menschenrechte und Schutz der Persönlichkeit im Zivilrecht, *Österreichische Juristenzeitung*, 2013/20, 906.

Károlyi Géza: Felszámolási eljárás, in *magyarázata*, Budapest, KJK-KERSZÖV, 2009.

Kaser, Max: *Das römische Privatrecht*, Handbuch der Altertumswissenschaft, III. Band, MC-MLV, München.

Kassai Béla – Szőke Sándor: *Az orvosi felelősség*, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Intrézete, 1938.

Kaszás Eszter: Az orvos polgári jogi felelősségének alapkérdései, *Themis,* 2015/június, 166–200.

Kathrein, Georg: Das Patientenverfügungsgesetz, *Österreichische Juristenzeitung*, 2006/14–15, 555.

Katzenmeier, Christian: *Artzthaftung*, Mohr Siebeck, 2002.

Kecskés László: *Polgári jog. A személyek joga*, 3. kiadás, Budapest–Pécs, Dialóg Campus, 2007.

Kemenes István: Az orvos kártérítési felelősségének egyes kérdései, *Szegedi Ítélőtábla 2007 november 15. napján tartott kollégiumi üléshez készült előterjesztés és véleményjavaslat*, Szeged, 2007, 1–16.

Kengyel Miklós: *Magyar polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris, 2006.

Kengyel Miklós: *Magyar Polgári eljárásjog*, Budapest, Osiris, 2013.

Kern, Bernd-Rüdiger – Laufs, Adolf: *Die Ärztliche Aufklärungspflicht*, Berlin, Srpinger, 1983.

Kis Katalin – Novosztáth Ágnes: Műhibák és hibáztatások, *Med et Jur,* 2010/2, 27–30.

Kiss Gábor – Sándor István: *A szerződések érvénytelensége*, Budapest, HVG-ORAC, 2014.

Kissich: *Der Ersatz für Nuklearschäden nach der „Convention on supplementary Compensation for Nuclear Damage" und dem österreichischen AtomHG 1999*, Österreichische Juristen Zeitung, 1999, 661, 718.

Kleewein: Zurechnungszusammenhang und Normaladäquanz in der Arzthaftung, *Österreichische Juristenzeitung,* 1993, 161.

Kletečka, Andreas: Punitive damages – Der vergessene Reformpunkt*?, Österreichische Juristenzeitung,* 2008/20, 785.

Klinger, J.: *Aufklärungspflichen im Vertragsrecht*, Drüsseldorf, Mannhold, 1981.

Knetsch, Jonas: Européanisation de la résponsabilité civil, *Requeil Dalloz*, 2017, 18.

Kodek, Georg E. – Mayr, Peter G.: *Zivilprozessrecht*, 2. Auflage, Wien, Facultas, 2013.

Kodek, Georg E. – Mayr, Peter G.: *Zivilprozessrecht*, 2. Auflage, facultas.wuw, Wien, 2013, 322. o, 932. széljegyzet.

Kohte, Wolfhard – Micklitz, Hans W. – Rott, Peter – Tonner, Klaus – Willingmann, Armin: *Das neue Schuldrecht –Kompaktkommentar*, Luchterhand, Wolters Kluwer Deutschland, München, 2002-2003, 874.

Koriath, Heinz: *Kausalität, Bedingungstheorie und psychische Kausalität*, Göttingen, Vrl. Schwartz, 1988.

Kovács Kázmér – Kovács Szabolcs: Indemnation and the Insurance Contracts, in Sándor István (szerk.): *Business Law in Hungary*, Budapest, Patrocinium, 2016, 391.

Kovács László: Mit jelent a bíróság jogcímhez kötöttsége?, *Magyar Jog*, 2003/9, 553–554.

Koziol, Helmut – Welser, Rudolf – Kletečka, Andreas: *Bürgerliches Recht*, Band I Allgemeiner Teil, Sachenrecht, Familienrecht, 14. Auflage, Wien, Manz Verlag, 2014.

Koziol, Helmut – Welser, Rudolf: *Bürgerliches Recht*, Band II., 12. Auflage, Wien, Manz Verlag, 2001.

Koziol, Helmut – Welser, Rudolf: *Grundriss des bürgerlichen Rechts*, Band II., 13. neubearbeitete Auflage, Wien, Manz Verlag, 2007.

Koziol, Helmut: Die Artzthaftung im geltenden und künftigen Recht, in: Barta et al.: *Haftungsrechtliche Perspectiven der ärztlichen Behandlung*, Wien, 1997, 251.

Koziol, Helmut: Die Vereinheitlichung der Delikts-und Vertragshaftung im Schweizer Vorentwurf, *Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins*, 2000, 289.

Koziol, Helmut: *Ersatz der getätigten Aufwendungen statt der Nichterfüllungsschaden?, Österreichisches Recht der Wirtschaft,* 1993, 354.

Koziol, Helmut: Rechtswidrigkeit, bewegliches System und Rechtsangleichung, *Juristische Blätter,* 1998, 619.

Kőhidi Ákos: Az elháríthatatlanság fogalmának relativizálódása a magyar polgári jogban jogban, in Kőhidi Ákos – Keserű Barna Arnold (szerk.): *Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére*, Győr – Budapest, Eötvös József Könyv-és Lapkiadó Bt. – Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam-és Jogtudományi Kara, 2015, 225–242.

Kőhidi Ákos: *Kártérítési jog – Gyakorlatok a deliktuális felelősség köréből,* Győr, Universitas Nonprofit Kft., 2010.

Köles Tibor: *Orvosi műhiba perek*, Budapest, HVG–ORAC, 1999.

Kötz, Hein – Wagner, Gerhard: *Deliktsrecht*, Zehnte neubearbeitete Auflage, München, Wolters Kluwer Deutschland GmbH – Luchterhand, 2006.

Kralik, W.: *Die Vorfrage im Verfahrensrecht*, Wien, Manz Verlag, 1953.

Kramer, E. A.: Das Prinzip der objektiven Zurechnung im Delikts- und Vertragsrecht, *Archiv für die zivilistische Praxis,* 171. Bd., 1971/5–6, 422–439.

Kramer, Ernst: Multikausale Schäden – Landesberichte Schweiz - Österreich, in: Attila Fenyves – Hans-Leo Weyers (eds.): *Multikausale Schäden in modernen Haftungsrechten,* Wien, 1988.

Krebs, P.: *Sonderverbindung und ausserdeliktische Schutzpflichten*, München, Beck, 2000.

Krieck: Médecine: obligation de sequrité, *Gaz. Pal.*, 1993/1, 519.

Kuntz, K.: *Arzthaftungsrecht*, Neuwied, Luchterhand, 1986.

Kuntz, K.: Arztrecht, *Neue Juristische Wochenschrift,* 1997.

Kuntz, K.: *Handbuch des Arztrechts*, Münster, Augsburg,1992.

Lagarde, Xavier: La distinction entre prescription et forclusion à l'épreuve de la réforme du juin 2008, *Gaz. Pal.,* 2009, 1118.

Laithier: Les règles relatives à l'inexecution des obligations contractuelles, *JCP (Juris-Classeur périodique),* 25 mai 2015, au no 21, 47.

Lajer Zsolt: Felelősség a jogszabályalkotással okozott károkért a magyar jogban, *Jogtudományi Közlöny*, 2001/2, 78–79.

Lange, Hermann: Zum Problem der überholenden Kausalität, *Archiv für civilistische Praxis*, Bd. 152, 1952/1953/2, 153–168.

Lantero: Fondements de la responsabilité sans faute des établissements publics de santé, *RDSS (Revue de droit sanitaire et social),* 2015, 37.

Larenz, Karl: Kausalität, *Neue Juristische Wochenschrift,* 50, 487.

Larenz, Karl: *Lehrbuch des Schuldrechts*, Bd. I, München, Verlag C.H. Beck, 1979.

Laufs, Adolf (Hrsg.): *Handbuch des Arztrechts*, 3. Auflage, Verlag C.H. Beck, 2002.

Laufs, Adolf: *Arztrecht*, 5. Auflage, C. H. Beck, 1993.

Laufs, Adolf: Arztrecht, *Neue Juristische Wochenschrift,* 1997, 1609.

Laufs, Adolf: *Handbuch des Arztrechts*, C. H. Beck., 1992.

Leca: Aléa thérapeutique, Infections nosocomiales, *RRJ (Revue de la recherche juridique – Droit prospectif),* 2002/3, 1305.

Lemay: La caluse pénal en nature, *Revue trimestrielle de droit commercial*, 2017, 801.

Les droits et le droit. Mélanges dédiés à Bernard Bouloc, Paris, Dalloz, 2007, 511.

Leszkoven László: A váltó, mint hitelviszony, *Publikationes Universitatis Miskolciensis*, tomus 14., 1997, 231–238.

Leszkoven László: *Szerződésszegés a polgári jogban,* Budapest, Wolters Kluwer, 2018.

Levisch: Sorgfaltsmassstäbe im Schadenersatz- und Strafrecht, *ÖJZ,* 2000, 489.

Lomnici Zoltán – Gazsó Balázs László: *A nemvagyoni kártérítéssel kapcsolatos perek legújabb tendenciái*, Budapest, Oriold és Társai, 2011.

Lomnici Zoltán: *Az orvoslás joga. Kommentár a gyakorlat számára,* Budapest, Lélekben Otthon, 2009.

Lontai Endre – Faludi Gábor – Gyertyánfy Péter – Vékás Gusztáv: *Magyar Polgári Jog, Szerzői jog és iparjogvédelem,* Budapest, Eötvös József, 2012.

Lucas, André – Catala, Pierre: *Code civil, 1996–1997,* Paris, Litec, 1996.

Lugosi József: Gondolatok a kereseti kérelemhez kötöttségről, *Magyar Jog,* 2011/10, 674–684.

Mádl Ferenc – Vékás Lajos: *Nemzetközi kapcsolatok joga*, Budapest, Eötvös, 2014.

Mádl Ferenc: *A deliktuális felelősség a társadalom és a jog fejlődésének történetében*, Budapest, Akadémiai, 1964, 212–213.

Mádl, Ferenc: Kodifikation des ungarisches Privat- und Handelsrechts im Zeitalter des Dualismus, in *Die Entwicklung des Zivilrechtes in Mitteleuropa (1844–1944),* Budapest, Akadémiai, 1970.

Magnus, U.: *Schaden und Ersatz*, Tübingen, J. C. B. Mohr, 1987.

Malinvaud: Difficultés d'applicaton des règles nouvelles relatives à la suspension et à l' interruption des délais, *Droit international privé*, 2010, 105.

Mallet-Bricout, Blandine (dir.): *Vers une réforme de la résponsabilité civil français, regards franco - québecois,* Paris, Dalloz, 2018.

Mansart: Protheses, *Les petites affiches,* 1-ére oct. 1999.

Manzini, V.: *Le questioni prejudiciali di diritto civil, commerciale et administrativo nel processo penale*, Firenze, 1899.

Márkus Dezső (szerk.): *Magyar Jogi Lexikon*, I–V. köt., Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1898–1907.

Martin: L'indemnisation des victimes d'accidents médicaux comme politique publique*, Requeil Dalloz,* 2006. Chron., 3021.

Martini Zoltán: Gondolatok az orvosi perekről, *Bírák Lapja,* 1996/3–4, 224.

Martis, Rüdiger – Winkhart-Martis, Martine: *Arzthaftungsrecht*, Fallsgruppenkommentar, 3. Auflage, Köln, Verlag Dr. Otto Schmidt, 2010.

Marton Géza: A kártérítés, in Szladits Károly: *Magyar magánjog*, III. köt., Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1941.

Marton Géza: *A polgári jogi felelősség*, Budapest, Triorg Kft, 1992.

Marton Géza: *Kártérítés – Kártérítési kötelem jogellenes magatartásból*, különlenyomat a Szladits Károly szerkesztésében megjelent Magyar Magánjog III. és IV. kötetéből, Budapest, Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, 1942.

Marton, Géza: *Les fondamements de la responsabilité civil, Revision de la doctrine*, Essai d'un system unitaire, première partie, Paris, Libraire Requeil Sirey, 1937.

Mayaux: Clausula rebus sic stantibus, *Revue générale du droit des assurances*, 2017, 87.

Mayr, Peter – Broll, Hans: *Zivilverfahrensrecht*, Wien, Verlag Österreich, 2007-

Mazeaud, Léon – Mazeaud, Jean: *Leçons de droit civil, Obligations*, deuxième édition, Paris, Édition Montchrestien, 1962.

McKendrick, Ewan: *Contract Law*, 6th edition, Palgrave Macmillan, 2005.

Mekki: Remedes a l'inexecution, *Gaz. Pal.,* 30. avr., 2015/120, 37.

Memetau: *Responsabilité medicale et information des medecins*, 2001, 1346.

Memetau: Utilisation du matériel médical et dentaire, *Gaz. Pal.,* 1987, 1. Doctr. 154.

Memmer: Patientenverfügungen, *FamZ,* 2006, 69.

Menestrina, F.: *La preiudiciale nel processo civil*, Milano, Dott. A Giuffreeditore, 1963.

Menestrina, F.: *La preiudiciale nel processo civil*, Wien, 1904.

Menschick: Ein neues Atomhaftpflichtgesetz für Österreich, Recht der Umwelt, 1998, 55.

Menyhárd Attila: *Dologi jog*, Budapest, ELTE Eötvös, 2010, 419–422.

Menyhárd Attila: Felelősség szerződésszegésért, *Polgári jogi kodifikáció*, 2001/1, 25.

Messner: Gesamtschuld und Regress bei Schädigung durch DN und Dritte, *Österreichische Juristen Zeitung*, 2014/9, 584.

Mészáros Bence: Primum non nocere – Az orvos büntetőjogi felelősségéről, in Tremmel Flórián – Mészáros Bence – Fenyvesi Csaba (szerk.): *Orvosok és jogászok a büntető igazságszolgáltatásban. Dezső László Emlékkönyv*, Pécs, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudomány Kar. 2005.

Meyer, O.: *De civilis et criminalis cause praejudicio*, Hannover, 1841.

Mezey Barna – Gosztonyi Gergely (szerk.): *Magyar alkotmánytörténet*, Budapest, 2020.

Mezey, Barna: Strafrechtskodifikation im 18. und 19. Jahrhundert, *Rechtsgeschichtliche Abhandlungen,* Band 21, 1997.

Miskolczi-Bodnár Péter: Kontraktuális és deliktuális károk elhatárolásának nehézségei, in Bíró György – Szalma József (szerk.): *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok (2003–2005),* Miskolc, Novotni, 2005, 100–144.

Molnár Ambrus: A sérelemdíj elméleti és gyakorlati kérdései, *Kúriai Határozatok,* 2013/7, 745.

Mommsen: *Beiträge zum Obligationsrecht*, II. Band, Zur Lehre vom Interesse, 1855.

Müller, M. L.: *Die Bedeutung des Kausalzusammenhanges,* 1912.

Müller-Graff, Peter-Christian: Die Geschäftsverbindung als Schutzpflichtverhältnis, *Juristen Zeitung*, 1976, 153.

Nagy Adrienn – Wopera Zsuzsa (szerk.): *Polgári eljárásjog*, Budapest, Wolters Kluwer Hungary, 2018.

Nagy Ferenc: *A magyar váltójog kézikönyve*, Budapest, 1904.

Nagy Gergő: *Sérelemdíj: mi változik?,* in Fazekas Marianna (szerk.): *Jogi Tanulmányok,* Budapest, ELTE ÁJK, 2014, 594–595.

Nagy Károly: Az erőhatalom (vis maior) néhány kérdése a nemzetközi jogi felelősségben, *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Juridica et Politica*, 41. évf., 1992/1–40, 401–433.

Nagy Károly: Önvédelem és jogos védelem a mai nemzetközi jogban, *Acta Universitatis Szegediensis: Acta Juridica et Politica*, 39. évf., 1990/1–23, 177–193.

Navratil Zoltán – Dezső László: Az orvos büntetőjogi felelőssége, *Justum, Aequm Salutare,* 2009/1, 203–214.

Németh Antónia: *Polgári jogi felelősség és felelősségbiztosítás az orvosi jogban*, Polgári jogi dolgozatok, Budapest, MTA Állam- és Jogtudományi Intézet – ELTE ÁJK, 1993.

Niederländer: Kausalität, *Archiv für zivilistische Praxis,* 153, 41.

Nikisch, Artur: *Zivilprozessrecht*, Tübingen, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), 1952.

Nsana, M.: Reparation en nature au par équivalent en matiére immobilière, *Revue trimestrielle de droit civil,* Paris, Sirey, 1995.

Oftinger, Karl: *Schweizerisches Haftpflichtrecht*, I–II. kötet, Zürich, Polygrafischer Verlag, AG, 1958.

Osztovits András – Pribula László – Szabó Imre – Wopera Zsuzsa: *Polgári eljárásjog, A polgári per általános szabályai*, Budapest, HVG–ORAC, 2013.

Ott, Walter – Tencio-Kuzmić, Kristina: Der massgebende Zeitpunkt der Schadensberechnung, im Delikts- Und Vertragsrecht, *Zeitschrift für schweizerisches Recht*, 1998, 183.

Pákozdi Zita: A pertárgy fogalma jogösszehasonlító megközelítésben, in Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai,* Budapest, HVG–ORAC, 2014, 328–354.

Palandt, Otto: *BGB Kommentar mit Nebengesetzen*, 70. Auflage, München, 2011.

Pap József: *A peres eljárás félbeszakítása, felfüggesztése és szünetelése*, Budapest, Franklin Társulat, 1909.

Pauge, Burghard – Offenloch, Thomas: *Arzthafungsrecht, Neue Entwicklungen in der BGH-Rechtsprechung,* RWS Verlag, Köln, 2018.

Perini, A. E.: *Richterliche Ermessen bei der Schadensberechnung*, Zürch, Schultess, 1994.

Pethő András: Az egészségügyi szolgáltató kárfelelősségi kimentésének nehézségei, *Állam és Jogtudomány,* LX. évf., 2010/2, 50–60.

Petrik Ferenc – Köles Tibor: *Orvosi műhiba perek*, Budapest, HVG–ORAC, 1999.

Petrik Ferenc: *A személyiség jogi védelme*, Budapest, KJK, 1992.

Petrik Ferenc: *Kártérítési jog, Az élet, a testi épség, egészség megsértésével, szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, Budapest, HVG–ORAC, 1999.

Petrik Ferenc: *Kártérítési jog. Az élet, a testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, Budapest, HVG–ORAC, 2002.

Petrik Ferenc: Személy vagy személyiség. Az új Ptk. személyiségi jogi rendelkezései, *Jogtudományi Közlöny,* 2011/5, 269–277.

Pfeiffer, Thomas: *Neues Schuldrecht. Gesetzessynopse mit Kurzerläuterung*, Neuwied, Luchterhand, 2002.

Philopoulos, Dimitri: Reparation de risques sanitaires, *Requeil Dalloz*. 2007, Chron. 1813. https://www.dalloz-actualite.fr/revue-de-presse/reparation-des-risques-sanitaires-au-titre-de-solidarite-nationale-mise-l-epreuve-de

Philopoulos, Dimitri: Risque dans le régime de responsabilité des professionnels de santé, *Rapport de la Cour de cassation*, 2011, 201.

Picod, Yves: Imprevision a la française, Commentar du projet, *Actualité juridique contrats d'affaires,* 2015, 441.

Pilling János – Erdélyi Kamilla: Az egészségügyi perek kommunkiációs vonatkozásai, *Orvosi Hetilap,* 2016/17, 654–658.

Pitzl, Eckhard – Huber, Gerhard W.: Behandlungsaufklärung – Risikoaufklärung – Aufklärungsbögen, *Recht der Medizin,* 1996, 113.

Planiol, Marcel: Classification des sources d'oligation, *Revue critique de législation et jurisprudence,* 1909, 224.

Plósz Sándor: *A magyar váltójog kézikönyve*, Budapest, Silahy Sámuel, 1889.

Pomponius: 206, D. De regulis iuris: Jure naturae aequum est neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletionem, Cf, 14, D. *De condictio indebiti,* XII, 6.

Popescu, Corneliu Mihail: *Essai d'une théorie de l'imprévision en droit français et comparé*, Paris, LGDJ, 1937.

Pribula László: A gyógyulási esély elvételének értékelése a bírói gyakorlatban, *Med. Et Jur.*, 2017/5, 9–12.

Pribula László: Az okozatosság értelmezésének változása az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelőssége körében, *Jogtudományi Közlöny,* 2011/4, 243–249.

Pribula László: *Magyar reklámjog*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog fejlesztésért, 2005.

Prugberger Tamás – Kenderes György: A munkaviszony keretében fennálló kártérítési felelősség új szabályainak egyes problémáiról, *Magyar Jog,* 2013/7, 393–402.

Prugberger Tamás: A magyar munkajogi felelősség szabályainak felülvizsgálatra szoruló néhány kritikus pontja, in Bíró György –Szalma József (szerk.): *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok (2003–2005),* Miskolc, Novotni, 2005, 185–192.

Prutsch, Karin: *Die Ärzttliche Aufklärung*, Wien, 2004.

Prütting, Hans – Wegen, Gerhard – Weinreich, Gerd: *BGB Kommentar*, 2. Auflage, Neuwied–München, Luchterhand – Wolters Kluwer, 2007.

Prütting, Hans – Wegen, Gerhard – Weinreich, Gerd: *BGB Kommentar*, Luchterhand, 2. neu bearbeitete Auflage, Neuwied – München, Luchterhand – Wolters Kluwer, 2007.

Quante, Frank: *Das allgemeine Persönlichkeitsrecht juristischer Personen,* Frankfurt am Main, Perter Lang, 1999.

Rabel, Ernst: Zur Lehre von der Unmöglichkeit der Leistung nach österreichischem Recht, in *Festschrift zur Jahrhundertfeier des ABGB,* II. köt., Wien, Manz Verlag, 1911, 821. o.

Rabl, Christian: Die Konzentration der Gattungschuld, in Constanze Fischer-Czermak – Andreas Kletecka – Martin Schauer – Wolfgang Zankl (Hrsg.): *Festschrift für Rudolf Welser,* Wien, Manz Verlag, 2004, 833–848.

Rabl, Christian: *Schadensersatz wegen Nichterfüllung*, Wien, Manzsche Verlag, 1998.

Rabl, Christian: *Zur Gefahrtragung beim Kauf*, Wien, Manz Verlag, 2002.

Radišić, Jakov: Lekar i pacijent kao ugovorni partneri, *Pravni život*, 1993/11–12, 486–489.

Radišić, Jakov: Odgovornost lekara i medicinskih ustanova zbog sekundarnih šteta, *Pravni život*, 1996/9, 201.

Radišić, Jakov: Pravna priroda odgovornosti medicinskih poslenika i njihov odnos sa pacijentima, *Pravni život,* 1992/11–12, 1759.

Rechberger, Walter – Simotta, Daphne-Ariane: *Zivilprozessrecht*, Erkenntnisverfahren, 6. Auflage, Wien, Manz'sche Verlags- und Universiätsbuchhandlung, 2003.

Reischauer, Rudolf: *Ärztliche Aufklärungspflicht. Stellungnahme zur Rechtsprechung des OGH, RZ,* 1998/12, 266.

Resch: Zur Rechtsgrundlage der ärztlichen Aufklärungspflicht, *RdM,* 1996, 170.

Richards, Paul: *Law of Contracts*, 8th edition, Pearson Education, 2007, 368–387.

Rieger, Therese: *Die historische Entwicklung der Arzthaftung,* Diss., Universität Regensburg, 2007.

Roche-Dahan, Janick: L'exception d'inexécution, une forme de résolution unilatérale du contrat synallagmatique, *Recueil Dalloz*. 1994, Chron. 255.

Rubin, Daniel: *Billigkeitshaftung Deliktsunfähiger und Versicherungsschutz*, in Klaus G. Koban – Daniel Rubin – Andreas Vonkilch (Hrsg.): *Aktuelle Entwicklungen im Versicherungsrecht*, Wien, 2005, 85.

Rümelin, Max: Culpahaftung und Kausalhaftung, *Archiv für die Civilistische Praxis*, 1898/88, 285.

Rümelin, Max: Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf- und Zivilrecht, *Archiv für die civilistische Praxis,* 1900/90, 171.

Rümelin, Max: *Gründe der Schadenszurechnung und die Stellung des deutschen bürgerlichen Gesetzbuchs zur objektiven Schadensersatzpflicht*, Freiburg i. B., 1896.

Rümelin, Max: *Schadenersatz ohne Verschulden*, Tübingen, 1910.

Salma, Jožef: *Obligaciono pravo*, Novi Sad, Pravni fakultet u Novom Sadu, 2009.

Salma, Jožef: Pravo ličnosti i/(ili) lična prava – sa posebnim osvrtom na mađarsko pravo, in *Liber amicorum Vladimir Vodinelić,* Beograd, Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet – Pravni fakultet Univerziteta Union u Beogradu, 2019, 365–405.

Sami: *Jurisprudence et la responsabilité medicale*, Études Lapoyade-Deschamps, Univ. Montesquieu-Bordeaux, IV. 2003.

Sándor István – Szűcs Brigitta: *Az ügyvédi felelősség és biztosítása*, Budapest, HVG–ORAC, 2014.

Sándor István (szerk.): *Polgári jog I. Polgári jog alapelvei, az ember mint jogalany, a személyiségi jogok, a dologi jog*, 4., átdolgozott kiadás, Budapest, Patrocinium, 2021.

Sándor István (szerk.): *Polgári jog II. A kötelmi jog, a Ptk-ban foglalt egyes szerződések,* 2., átdolgozott kiadás, Budapest, Patrocinium, 2016.

Sándor István (szerk.): *Polgári jog II. A kötelmi jog, a Ptk.-ban foglalt egyes szerződések,* 4., átdolgozott kiadás, Patrocinium, Budapest, 2021.

Sándor Judit: *Gyógyítás és ítélkezés*, Budapest, Medicina, 1997.

Sargos, Pierre: Faut medicale, *Rapport de la Cour de cassation,* 1996, 189.

Savatier, René: *Traité de la responsabilité civile en droit Français – civil, administratif, professionnel, procédural,* I–II. kötet, Paris, Pichon-Auzias, 1951.

Savatier, Renné: *Traité de la responsabilité civil en droit français civil, administratif, professionnel, procédural*, Paris, 1951.

Schaetzle, Marc: Der Schaden und seine Berechnung, in Peter Münch – Thomas Geiser (Hrsg.): *Handbücher für die Anwaltspraxis*, Band V, Basel, Schaden-Haftung-Versicherung, 1998, 401.

Schiwy: Persönlichkeitschutz und Pressefreiheit, in Helmut Koziol – Josef Seethaler – Thomas Thiede (Hrsg): *Medienpolitik und Recht,* Jan Sramek Verlag, 2010, 99.

Schlechtriem, Peter: *Vertragsordnung und außervertragliche Haftung*, Frankfurt am Main, Metzner, 1972.

Schlesinger: Die vorläufige und die endgültige Nichterfüllung, *Zentralblatt für die Juristische Praxis,* 1926, 1.

Schollmeyer, Friedrich: *Zwischenstreit unter dem Parteien*, I. Abt., Berlin, 1880.

Scholz, Rainer: Zur Arzthaftung bei Verletzung der Aufkärungspflicht, *Monatschrift für deusches Recht*, 1996, 649.

Scholz, Rainer: Zur Arzthaftung bei Verletzung der Aufklärungspflicht, *Monatschrift für deusches Recht,* 1996, 649.

Simić, Jelena: „Nevinost bez zaštite" – Jedno viđenje Zakona o pravima pacijenata, *Pravni zapisi*, god. IV., 2013/1, 145.

Simon Tamás: *Az egészségügyi szolgáltatók kártérítési felelősségének vizsgálata a felperesek szemszögéből, avagy az „orvosi műhiba" kínos, küzdelmes, kellemes, kényelmes, kaotikus és kívánatos-kérdéses korszakairól,* előadás, Budapest, Fórum Európáért Alapítvány, 2002. http://www.384ugyvediiroda.hu/images/pdf/kinos.pdf

Sólyom László: A környezeti kockázatok elosztásának néhány előkérdése, *Jogtudományi Közlöny, 42. évf.,* 1987/5, 221–226.

Sólyom László: *A polgári jogi felelősség hanyatlása*, Budapest, Akadémiai, 1977.

Sólyom László: *A személyiségi jogok elmélete*, Budapest, Közgazdasági és Jogi, 1983.

Sólyom László: Egy környezetvédelmi populáris akció elvi lehetősége polgári jogunkban, *Jogtudományi Közlöny,* 1978/11, 672–682.

Sólyom László: *Környezetvédelem és polgári jog,* Budapest, Akadémiai, 1980.

Sótonyi Péter (szerk.): *Orvosi felelősség*, Budapest, Semmelweis, 2006.

Spickhoff, Andreas: *Aktuelle Rechtsfragen des medizinischen Behandlungsverhältnisses*, C. H. Beck, 2004.

Steffen, Erich – Pauge, Burghard: *Arzthaftungsrecht, Neue Entwicklungslinien der BGH-Rechtsprechung,* 12. Auflage, Köln, RWS Verlag, 2013.

Steffen, Erich: *Entwicklungslinien des BGH-Rechtsprechung zum Arzthaftungsrecht*, 6. Auflage, Wirtschaft, Steuern, 1995.

Steiner, J. W.: Die ärztliche Aufklärungspflicht nach österreichischem Recht, *Juristische Blätter*, 1982, 169.

Steiner, Johannes Wolfgang: Die ärtztliche Aufklärungspflicht nach österreichischem Recht, *Juristische Blätter*, 1982, 169.

Stellamor, Kurt – Steiner, Johannes Wolfgang: *Handbuch des österreichischen Arztrechtes*, I., 1999.

Stoffel-Munck, Philippe: Réforme du droit des contrats: quelles innovations?, *AJCA,* 2015, 262.

Stoll, Heinrich: *Die Lehre von Leistungsstörungen*, Tübingen, Mohr, 1936.

Stone, Richard: *The Modern Law of Contract*, 7th edition, Routledge-Cavendish, 2008.

Stürner, Rolf: Der Anspruch auf Erfüllung von Treu- und Sorgfaltspflichen, *Juristen Zeitung,* 1976, 384.

Szabó Sarolta: *A Bécsi Vételi Egyezmény, mint nemzetközi linqua franca,* PhD disszertáció, Budapest, PPKE JÁK, 2009.

Szabó Sarolta: A közös európai adásvételi jog és a Bécsi Vételi Egyezmény, *Külgazdaság,* 58. évf., 2014/1–2, 1–17.

Szalbot Balázs: A hazai jogba ütköző jogalkotással okozott károkért való felelősség bírói gyakorlata, *Magyar Jog,* 2021/11, 651–661.

Szalma József – Lévai Ildikó: Orvosi kárfelelősség, in Miskolczi-Bodnár Péter (szerk.): *Oktatók és hallgatók közös tanulmánykötete,* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2021.

Szalma József: *A biztosítási szerződés. A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban,* Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan, 2020.

Szalma József: A fogyasztói jogok oltalma és az új Ptk. (könyvrészlet), in Barzó Tímea – Juhász Ágnes – Leszkoven László – Pusztahelyi Réka (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Bíró György professzor 60. születésnapjára*, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, 524–537.

Szalma József: A francia Code civil kötelmi jogi reformjáról, különös tekintettel az új magyar Ptk. korelatív, vagy konvergens szabályaira, *Miskolci Jogi Szemle*, 2021/1, 5–17.

Szalma József: A joghézag – különös tekintettel az európai és magyar magánjog genreálklauzuláira, *Glossa Iuridica,* VII. évfolyam, 2020/1–2, 335–363.

Szalma József: A munkajogi kártérítési felelősség jogi természete, *Miskolci Jogi Szemle,* XII. évf., 2017/2. különszám, 546–560.

Szalma József: A munkajogi kártérítési felelősség osztályozása és helye a magánjogi felelősség rendszerében, *Magyar Jog,* 2018/1, 58–64.

Szalma József: A munkaszerződés magán- és közjogi sajátosságai, különös tekintettel az európai és magyar jogfejlődésre, *Publicationes Universittis Miskolciensis, Sectio Iuridica et politica,* Tomus XXI/2, 2003.

Szalma József: A polgári jogi (szerződésen kívüli és szerződési) felelősség alapelvei – különös tekintettel az Új Ptk. koncepciójára (2002 november), valamint a Lábady-javaslatra (2003 június), in Bíró György – Szalma József (szerk.): *Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok (2003–2005),* Miskolc, Novotni, 2005, 51–99.

Szalma József: A polgári törvénykönyvek és a jogbiztonság, in *Magyar Tudomány Napja a Délvidéken, 2018,* Újvidék, Vajdasági Magyar Tudományos Társaság, 2020, 118–158.

Szalma József: A rendelkezési elv az európai és a magyar polgári peres eljárásban, in Gellén Klára – Görög Márta (szerk.): *LEGE ET FIDE. Ünnepi tanulmányok Szabó Imre 65. születésnapjátra,* Szeged, Iurisperitus, 2016, 562–572.

Szalma József: A szerződésszegés és jogkövetkezményei, in Pusztahelyi Réka (szerk.): *Miskolci konferenciák 2016–2018, a polgári jogot oktatók XXII. és XXIV. országos találkozójának válogatott tanulmányai,* Miskolc, Novotni Alapítvány, 2018, 135–153.

Szalma József: A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, első rész, 2016/5, 3–5.

Szalma József: A tanácsadó, a tájékoztató és a szakértő kártérítési felelőssége, második rész, *Gazdaság és Jog,* 2016/6, 3–6.

Szalma József: Bizonyítási teherviselés az európai és a magyar kárfelelősségi jogban, *Jogtudományi Közlöny,* Budapest, 2017/2, 547–558.

Szalma József: Bizonyítási teherviselés az európai és a magyar kárfelelősségi jogban, *Jogtudományi Közlöny,* 2017/12, 547–558.

Szalma, József: Culpa in contrahendo unter Berücksichtgung der Doktrin und Rechtsprechung in Serbien, in Rudolf Welser (Hrsg.): *Haftung aus Verschulden beim Vertragsabschluss in Zentral- und Osteuropa,* Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2012, 167–206.

Szalma József: Egyetemleges és osztott kártérítési felelősség a többes károkozás esetén – különös tekintettel az új Ptk. rendelkezéseire, *Magyar Jog*, 2016/, 321–328.

Szalma, József: Entwicklungstendenzen bei der Abgrenzung der zivilrechtichen von der strafrechtlichen Haftung, *Journal on European History of Law*, 2012/1, 32–43.

Szalma József: Erőhatalom – az európai és a magyar magánjogban, *Magyar Jog,* 2021/11, 662–670.

Szalma József: Erőhatalom – Komparációk, *Magyar Jog,* 2021/12, 722–735.

Szalma József: Európai doktrinális hatások az új Ptk. felelősségi szabályaira, *Glossa Iuridica*, II. évfolyam, 2015/1–2, 23–34.

Szalma József: Felelősség a szerződésszegésért, in *Decem anni in Europea Unione,* III., Miskolc, Miskolci Jogtudományi Műhely – Miskolci Egyetemi, 2015, 170–192.

Szalma József: Felelősség a szerződésszegésért, *Jogtudományi Közlöny,* Budapest, 2015/4, 183–193.

Szalma József: Felelősség a szerződésszegésért, *Publicationes Universitatis Miskolciensis*, Tomus XXXIII, 2015, 335–353.

Szalma József: Gondolatok a kontraktuális és a deliktuális felelősségről – Különös tekintettel az új Ptk. vonatkozó szabályozására, *Acta facultatis Politico-Juridicae Universitatis scientiarum Budapestiensis de Rolando Eötvös nominatae*, An. 2014, Budapestini, ELTE 2014, 209–226., 214–215.

Szalma József: *Haftung für Rat, Auskunft und Gutachten im ungarischen Privatrecht,* München, Wirtschaft und Recht in Osteuropa (WIRO), 2016/3, 65–70.

Szalma József: *Haftung für Rat, Gutachten nach serbischen Recht*, in Rudolf Welser (Hrsg): *Haftung bei Wertpapierveräusserung, Teil I. Rat und Auskunft als Grundlage der Haftung bei Vertpapierveräusserung, von Wertpapieren nach dem Recht der CEE-Staaten,* Wien, Manz'sche Verlags- und Universitätsbuchhandlung, 2016, 175–183.

Szalma József: *Ingatlan-nyilvántartás, telekkönyvi jog és eljárás*, Budapest, ELTE ÁJK, 2005.

Szalma József: Joghézag – az európai és a magyar magánjogban, *Létünk,* 2020/3, 5–36.

Szalma József: *Okozatosság és polgári jogi felelősség az európai és a magyar magánjogban*, Miskolc, Miskolci Egyetem – Novotni Alapítvány a Magánjog fejlesztéséért, 2000.

Szalma József: Rosszhiszemű szerződéskötési tárgyalás során beálló polgári jogi felelősség, Prekontraktuális felelősség – Culpa in contrahendo, in Gondosné Pusztahelyi Réka – Juhász Ágnes (szerk.): *Javítandó és jobbítandó elemek a Ptk. kodifikációjában,* Novotni, Miskolc, 2012, 219–234.

Szalma József: *Sérelemdíj – a személyiségi jogok megsértésének magánjogi szankciói az európai és a magyar jogban*, Budapest, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, 2018.

Szalma József: Sérelemdíj a magyar jogban – Az új magyar Ptk. személyiségi jogsérelemre vonatkozó szubjektív felróhatóságtól független és a szubjektív felróhatóságtól függő szankcióiról – azaz a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezéseitől, in Szikora Veronika – Török Éva (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Csécsy György 65. születésnapja tiszteletére*, Debrecen, Debreceni Egyetem ÁJK, 2017, 291–314.

Szalma József: Sérelemdíj, vagy kártérítés?, in Juhász Ágnes (szerk.): *Miskolci konferenciák 2013. In memoriam Novotni Zoltán,* Miskolc, Novotni Alapítvány – Licium Art, 2021, 175–198.

Szalma József: *Szerződésen kívüli (deliktuális) felelősség az európai és a magyar magánjogban*, Budapest–Miskolc–Debrecen–Újvidék, ELTE ÁJK – Bíbor, 2008.

Szalma József: Természetjog és magánjogi felelősség, *Glossa Iuridica*, III. évf. 2016/3–4, 107–134.

Szalma, József: Erfüllung und Haftung bei geldlichen Obligationen – Mit besonderer Berücksichtigung des europäischen und ungarischen Rechts, in *Jahrbuch für Ostrecht*, Band 61, München, Verlag C.H. Beck, 2020, 207–224.

Szalma, József: Hauptendenzen im ungarischen deliktischen Haftungsrecht in der zweite Hälfte des 19. Jahrhunderts bis zur erste Hälfte des 20. Jahrhunderts, *Rechtsgeschichtliche Vorträge*, Band 50, Budapest, Forschungsgruppe der Ungarische Akademie der Wissenschaften am Lehrstuhl für die ungarische Rechtsgeschichte der Eötvös Loránd Universität, 2007, 362–375.

Szalma, József: Kodexfrage oder einheitliches Arbeitsrecht in ungarischem Recht, *Journal on European History of Law,* 2013/2, 118–122.

Szalma, József: Solidary and Divided Liability of Joint Tortfeasors with Special Regards to the Provisions of the New Hungarian Civil Code, *Journal on European History of Law,* 2017/ 8, 66–75.

Szalma, József: Zur Kodifikationsgeschichte des ungarischen Bürgerlichen Rechts und zum neuen ungarischen Bürgerlichen Gesetzbuch, in Andreas Raffeiner (Hrsg.): *Auf der Klawiatur der Rechtsgeschichte, Festgabe für Kurt Eberst zum 75. Geburtstag*, Hamburg, Verlag Dr. Kovač GmbH, 2019, 923–940.

Szeniczy Gusztáv: *A magyar váltótörvény (1840.XV. tc.),* Pest, Heckanast Gusztáv, 1871.

Szilágyi, Ferenc: Das Zessionsrecht im neuen Zivilgesetzbuch Ungarns, *Zeitschrift für Europäisches Privatrecht,* 2015/1, 52–86.

Szladits Károly (szerk.): *Magyar magánjog,* III. köt., Budapest, Grill Károly, 1941.

Szűcs Péter: A beteg közrehatásának értékelése „műhiba" perekben, *Med et Jur,* 2017/4, 4–9.

Tercier, Pierre: *La fixation de l'indemnité pour tort moral en cas de lésioncorporelles et de mort d'homme,* Festsschrift Assista, 1989.

Tercier, Pierre: La réparation du préjudice réfléchi en droit suisse de la responsabilité civil, in *Gedächtnisschrift für Peter Jäggi*, Fribourg, 1977.

Terré, François: *La réforme du droit des obligations*, Paris, Dalloz, 2016.

Thomas, Heinz: *Zivilprozessordnung – mit GVG, den Einführungsgesetzen und europarechtlichen Vorschriften,* Kommentar, 27. Auflage, Verlag C. H. Beck, München, 2005.

Thürer, Daniel – Aubert, Jean François – Müller, Jörg Paul (Hrsg.): *Verfassungsrecht der Schweiz, Droit constitutionnel suisse*, Zürich, Schulthess, 2001.

Tourneau, Philippe Le: *Causalité, imputation, imputabilité*, Paris, Dalloz, 2006.

Tourneau, Philippe Le: *Présomption d'imputabilité*, Paris, Dalloz, 2008, 885.

Tőkey Balázs: A jogalkotással okozott kárért való felelősség, *Polgári Jog,* 2017/4, 46–51.

Törő Emese: Csődeljárás, in Fézer Tamás – Károlyi Géza (szerk.): *Jogi személyek a gazdasági forgalomban*, Budapest, Menedzser Praxis, 2014, 171.

Törő Emese: Csődeljárás, in Fézer Tamás – Károlyi Géza (szerk.): *Jogi személyek a gazdasági forgalomban*, Budapest, Menedzser Praxis, 2014, 174.

Törő Károly: *Az orvosi polgári jogi viszony – az orvosi tevékenység polgári jogi vonatkozásai*, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1965.

Törő Károly: *Orvosi jogviszony*, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1986.

Törő Károly: *Személyiségvédelem a polgári jogban*, Közgazdasági és Jogi, Budapest, 1979.

Törő Károly: Személyiségvédelem a születés előtt, *Jogtudományi Közlöny,* 1988/3, 118–124.

Traeger, Ludwig: *Der Kausalbegriff im Straf- und Zivilrecht,* Neudruck, 1929.

Tran Róbert Péter: A jogalkotói károkért való felelősség, *Polgári Jog,* 2019/5–6, 102–104.

Treitel, Guenter: *The Law of Contract,* 11th edition, Sweet & Maxwell, 2003.

Truchet, Didier: La faut et de la loi du 4 mars 2002 en matiere de responsabilité des établissements publics de santé, *Revue de droit sanitaire et social,* 2015, 14.

Udvary Sándor (szerk.): *Polgári eljárásjog,* 4., átdolgozott kiadás, Budapest, Patrocinium, 2021.

Újváriné Antal Edit: *Felelősségtan*, Miskolc, Novotni Alapítvány, 2014.

Újváriné Antal Edit: *Felelősségtan*, Budapest, Patrocinium, 2017.

Unger, Rümelin: *Passive Korrealität und Solidarität*, 1884.

Vedriš, Martin: *Osnove imovinskog prava*, Zágráb, Informator, 1971.

Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Kommentár a Polgári Törvénykönyvhöz,* Budapest, Complex – Wolters Kluwer, 2013.

Vékás Lajos (szerk.): *Szakértői javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Budapest, Complex, 2008.

Vékás Lajos: A Bécsi Vételi Egyezményről, *Jogtudományi Közlöny,* 1985/5, 243–249.

Vékás Lajos: *A szerződési jog. Általános rész*, Budapest, ELTE Eötvös, 2016.

Vékás Lajos: Az áruk nemzetközi vételére vonatkozó ENSZ Egyezmény hatályba lépése elé, *Magyar Jog,* 1987/5, 385–399.

Vékás Lajos: Az új Ptk. Szakértői Javaslatának elvi kérdései, *Magyar Jog,* 2008/2, 65–76.

Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula kártérítési igénynél, *Magyar Jog,* 2002/9, 513–526.

Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél, in Sárközy Tamás – Vékás Lajos (szerk.): *Eörsi Gyula emlékkönyv,* Budapest, HVG–ORAC, 2002, 211.

Vékás Lajos: Javaslat a szerződések általános szabályainak korszerűsítésére – vitaindító tézisek az új Ptk. Koncepciójához, II. rész, *Polgári Jogi Kodifikáció,* 2001/4–5, 3–14.

Vékás Lajos: Sérelemdíj – fájdalomdíj. Gondolatok az új Ptk. reformjavaslatáról a német jog új fejleményeinek tükrében, *Magyar Jog,* 2005/4, 193–207.

Vékás Lajos: *Szerződési jog. Általános rész*, Budapest, ELTE Eötvös, 2021.

Véron, Michel: Responsabilité pénale, *Les petites affiches,* 22. sept. 1999.

Világhy Miklós – Eörsi Gyula: *Magyar polgári jog*, I. kötet, Budapest, Tankönyvkiadó, 1965.

Virág Csaba: Az alaki igazságot előtérbe helyező fair eljárás, in Németh János – Varga István (szerk.): *Egy új polgári perrendtartás alapjai,* Budapest, HVG–ORAC, 2014, 362–376.

Visky Károly: *A vis maior a római jog forrásaiban*, Budapest, Grill, 1942.

Voirin, Pierre: *De l'imprevision dans les rapports privé*, Thèse, Nancy, 1922.

Voppichler: Die Rechtsgrundlage zur Durchsetzung schadenersatzlicher Ansprüche der Patienten auf Grund ärtztlicher Fehlerbechandlung, *Österreichische Juristenzeitung,* 1997, 93.

Wahiner: *Die korreale Solidarität*, Wien, 1885.

Wahle, V. K.: Bindung der Gerichte an gesetzwidrig erteilte Ehedispense, *Juristische Blätter*, 1928/2.

Wahrenberger, André: *Vorvertragliche Aufklärungspflichten im Schuldrecht*, Schulthess Juristische Medien, 1992.

Wellner, Wolfgang: *Der Haftungsprozess*, 25. Auflage, München, Beck, 2008.

Welser, Rudolf – Zöchling-Jud, Brigitta: *Bürgerliches Recht*, *Band II, Schuldrecht, Allgemeiner Teil, Schuldrecht Besonderer Teil, Erbrecht*, 14. Auflage, Wien, Manz'sche Verlags und Universitätsbuchhandlung, 2015.

Welser, Rudolf: Schutzgesetzverletzung, Verschulden und Beweislast, *Zeitschrift für Verkehrsrecht,* 1976/73, 400.

Welser–Graff: Zum Rücktrittsrecht des Masseverwalters gem Par. 21. des Konkursordnunges im Konkurs eines ARGE - Partners, Der Gesellschafter, *Zeitschrift für Gesellschaftsrecht,* 1984, 121.

Werbőczy István: *Tripartitum*, Budapest, Téka, 1990.

Widmer, Pierre: Die Vereinheitlichung des schweizerischen Haftpflichtrechts, *Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins,* 1994, 385.

Wiegand, Wolfgang: Die Verhaltenspflichten, in *Festschrift für Sten Gagnér*, Ebelsbach, Aktiv, 1991, 547.

Zákány Judit: *Felelősségi viszonyok és konfliktuskezelési lehetőségek az egészségügyi szolgáltatások területén a nemzetközi összehasonlítás tükrében*, doktori (Phd) értekezés, Debrecen, Debreceni Egyetem ÁJK, 2014.

Zeuner, Albrecht: Gedanken über die Bedeutung und Stellung des Verschuldens im Zivilrecht, *JuristenZeitung,* 21. Jg., 1966/1, 1–9.

Zlinszky János: *A római magánjog továbbélése*, Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar, 1997.

Zlinszky János: *Elvárhatóság a magyar jogban*, in: Bíró György – Szalma József (szerk.): Kötelmi jogi kodifikációs tanulmányok, Miskolc, Novotni, 2005, 43–50.

Zlinszky János: *Wissenschaft und Gerichtsbarkeit, Quellen und Literatur der Privatrechtsgeschichte Ungars im XIX. Jahrhundert*, Veröffentlichungen des Max-Planck Instituts für europöische rechtsgeschichte, Studien zur Europäische Rechtsgeschichte, Sonderhefte, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1997.

Zlinszky, János, in Coing's *Handbuch der Quellen und Literatur der neueren europäischen Privatrechtsgeschichte*, III. köt., München, C. H. Beck, 1982.

Hivatkozott hazai és külföldi jogforrások

1792. évi XVII. törvénycikk, hogyan lehessen az örökös tartományok váltó-törvényszékeinek s bíróságainak itéleteit, melyeknek valaki magát önként alá vetette, végrehajtani?

1840. évi XV. törvénycikk, a váltó-törvénykönyv behozatik

1912. évi LXIV. Törvénycikk, az erőhatalom hatásáról a váltón, a kereskedelmi utalványon és a csekken alapuló jogokra.

1990. évi LXXXVI. és az 1996. évi LVII. versenytörvény (tiszteségtelen piaci magatartásról szóló tv.).

1997. évi LVIII. törvény (m.).

2004. évi I., sportról szóló törvény.

2009. évi (azóta többször módosított) LXII. törvényt a kötelező gépjármű biztosítás.

2011. évi CXII. törvény az információs önrendelkezési jogról és az információszabadságról, in *Alkotmányjogi törvénygyűjtemény*, Budapest, Patrocinium, 2014, 251–260:, 4–7. §-ok (személyes adatok védelme), 26–27. §-ok (közérdekű adatok), 38–52. §-ok (nemzeti adat- és információs szabadságvédelmi hatóság).

2019. évi XXIX. törvény a sportról szóló törvény módosításáról

ABGB – Kodex des österreichisches Rechts, Justitzgesetze, ABGB, UBGB, ZPO, StGB mit Nebengesetzen, Wien, Lexis/Nexis, 2014/2015.

ABGB – Kodex des öterreichisches Rechts, Bürgerliches Recht, Wien, Orac, 1998.

Alaptörvény, Budapest, Patrocinium, 2013.

Alkotmányjogi törvénygyűjtemény, Budapest, Patrocinium, 2014.

Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch [OÁPtk. – Osztrák Általános Polgári Törvénykönyv], 1811, 2014: 1293, 1325, 1328 a, 1329. 1330 §-ok.

Art. L.1142-1-1 CSP (fr.).

Arzneimittelgesetz, 1998, vom 11.12. 1998, (D.), Bundesgesetzblatt I 3586.

Arzthafungsrecht – Neue Entwicklungen in der BGH, 2018.

Atomhaftungsgesetz – AtomHG, 1991, BGBl. 1964/117, 1976/91, I 1998/170.

Atomtörvény – 1996. évi CXVI. tövény az atomenergiáról, módosítások: 1997. évi CLX tv., 2013. évi CCXVII. tv., 2015. évi VII.tv., CXVI. törvény az atomenergiáról. Legutolsó módosítás: 2021. november 9.

Az 1966. évi Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya.

Az 1966. évi Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezményokmánya.

Betrieb von Eisenbahnen (n.): *EHG 1 – Bundesgesetz betreffend die Haftpflicht der Eisenbahn- und Duampschifffahrtsunternehmmungen und der Post* vom 28. März 1905; Betrieb von elektrischen Anlagen: *EIG – Bundesgesetz betreffend die elektrischen schwach und Starkstromanlagen* vom 24 Juni 1902; Betrieb von Kernanlagen: KHG – *Kernenergiehaftpflichtgesetz* vom 18. März 1983; Umweltschäden: USG – *Bundesgesetz über Umweltschutz* vom 7. oktober 1983; Betrieb von Flugzeugen: *LFG – Bundesgesetz über Luftfahrt* vom 21. Dezember 1948.

Betrieb von Flugzeugen: *LFG –Bundesgesetz über Luftfahrt* vom 21. Dezember 1948, 191.

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, 1896, 253. § (2).

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch többes károkozás esetén, az egyetemleges és az osztott felelősségre felelősségre vonatkozó rendelkezései: 421. §, 755. § (2) bekezdés, 2060. §; a házastársak felelőssége harmadik személy iránt a szerződéssel el nem különített közös szerzeménnyel kapcsolatban; átruházó és átvállaló felelőssége a tartozásátruházás esetében: 425. §; az építő, a kereskedő és a vállalkozó felelőssége: 634. §; több vállalkozó felelőssége: 632. §; a teljesítési szabályok: 422. §; a felelősség egysége: 426. §; a letét: 422. §, (2) bekezdés; az oszthatatlan dolgok iránti felelősség: 431. §; felelősség a fizetésképtelenség esetében: 425. §; az egyetemleges kötelemmel kapcsolatos felelősség: 1363. §; az egyetemleges kötelemből fakadó károsulti kereset, 2058, 2059. §-ok; a teljesítő visszkeresete: 2032. §.

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, 63. Auflage, München, Beck Texte im dtv, 2009, 46–47, 205.

BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, 823. §.

Bundesgesetz über die zivilrechtliche Haftung für die Schäden durch Radioaktivität Atomhaftungsgesetz, 1999.

Büntető Törvénykönyv – 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről, XV–XVII. fejezetek.

Code civil 1383., 1383. szakaszai, Paris, Dalloz, 2003.

Code civil, 1804.

Code civil, Art. 1382, Paris, Dalloz, 2016, 1841.

Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1710-1711.

Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1712.

Code de la santé public [francia közegészségügyi törvény], Ord. No. 2000 – 548 du 5. juin 2000.

Code de la santé publique [francia közegészségügyi törvény], 1110. szakaszának 2. bekezdése.

Code de la santé, l'art [egészségügyi törvény, fr.]: CSP – 1142–1. szakasz.

Dr. Juhász Ágnes (szerk.): *A polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény tükrös szerkezetben, a hatályos joganyaggal,* I–II. kötet, Miskolc, Novotni Alapítvány a Magánjog Fejlesztéséért, Miskolc, 2013.

EU 1984/450 EGK irányelv a megtévesztő reklámról.

Eü. törvény – 1997. évi CLIV. egészségügyről szóló törvény, azóta többször módosított: például 2013. évi CCLIV.; 2015. évi LXXVI. törvény; 2017. évi L. törvény; 2020. évi XIX. törvény; 2020. évi LVIII. törvény), 125. §.

Gesetz über die Gentechnik, 1992/1993, vom 20. 6. 1990, Neufassung vom 16.1 2. 1993, Bundesgesetzblatt, 1993, I 2006.

Kodeks profesionalne etike [Professzionális Etikai Kódex], *Službeni Glasnik,* 2007/121.

Magyarország Magánjogi Törvénykönyve – Magánjogi Törvénykönyv Javaslata (Mtj).

Munka Törvénykönyvéről (Mt.) szóló 2012. évi I. törvény, kiegészítve a 2012. évi LXXXVI. törvénnyel (Mth.).

Obligationenrecht, herausgegeben von der Bundeskanzlei, Bern, 1984, 41–61. szakasz, 10–14.

Obligationsrecht [OR, svájci kötelmi törvény], 1881, 1911, 45, 46, 47. szakasz.

Ord. 2002-303 du mars 2002 art. 98 et 119 – réparation des conséquences des risques sanitaires [a személyiségi jogokat az egészségügyben oltalmazó francia törvény az egészségügyi kockázatok kárpótlásáról, térítéséről szóló rendelkezésekkel], 2002.

Patientenverfügungsgesetz, *BGBl–Bundesgesetzblatt,* Band I., 2006/55.

PfVG – 1939. évi Kötelező járműbiztosításról szóló törvény (n.).

Polgári perrendtartás, 2016. évi CXXX, törvény a polgári perrendtartásról, egységes szerkezetben a 2022. január 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel, Budapest, Patrocinium, 2021.

Polgári törvénykönyv, 2013. évi törvény a Polgári Törvénykönyvről, a 2013. évi CLXXVII. törvény a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény hatálybalépésével összefüggő átmeneti és felhatalmazó rendelkezésekről, kiegészítve a vonatkozó bírói joggyakorlattal, Budapest, Patrocinium, 2015.

Polgári Törvénykönyv, 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, 2:43. §.

Polgári Törvénykönyv, 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről, Budapest, Patrocinium, 2014.

Polgári Törvénykönyv, 2013. évi V. törvény, 2013. évi CLXXVII. törvény, Novissima, Budapest, 2015.

Polgári Törvénykönyv, Budapest, HVG-ORAC – Novissima, 2018.

Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije [Szerbia Polgári Törvénykönyvének előzetes tervezete, második változat], Vlada Republike Srbije [Szerbia Köztársaság Kormánya], Komisija za izradu Građanskog zakonika [a Polgári Törvénykönyv kidolgozásával megbízott Bizottság], *Branič*, 2018/3, 32–34.

Résponsabilité medical [orvosi felelősség, fr.], régiem antérieur a la loi du 4. mars 2002.

Új polgári perrendtartás, 2016. évi CXXX. törvény a polgári perrendtartásról, egységes szerkezetben a 2018. július 1. napján hatályba lépő rendelkezésekkel, Budapest, Patrocinium, 2018.

Vékás Lajos – Gárdos Péter (szerk.): *Ptk. kommentár*, Budapest, Complex Wolters Kluwer, 2013.

Wellmann György (szerk.): *Az új Ptk. magyarázata*, V/VI., Kötelmi jog, Első és második rész, Budapest, HVG–ORAC, 2018.

Werner Doralt (Hrsg.): *Kodex des östereichisches Recht,* Umweltrecht, Wien, Lexis-Nexis, 2011: Gewerberecht, ad 1-1, Dampfkesselrecht, ad 2-1, Forstgesetz, ad 3, Mineralstoffgesetz, ad 4., Luftreinhaltung, ad 5., Abafallwirtschaft, ad 6., Altlastenrecht, ad 7, Wasserrecht, ad 8, Umweltverträglichkeitsprüfung, ad 9/1, Düngenmittelrecht ad 10/1, Gentechnik, ad 11/1, Pflanzenschutz, ad 12, Umweltorganisationsrecht, ad 13, Umweltinformation, ad 14, Sonstige umweltsrelevante Normen, ad 15, ABGB (Auszug), ad 16, Tierschutzgesetz, ad 17, Lärmschutz, ad 18, Bundes-Umweltshaftungsgesetz, ad 19, Umweltmanagmentgesetz, ad 20.

Werner Doralt (Hrsg.): *Kodex des östereichisches Recht,* Umweltrecht, Wien, Lexis-Nexis, 2011: IGL Verordnungen, Mineralrohstoffgesetz, Abfallwirtschaftsgesetz, Umweltforderungsgesetz; EMAS-Verordnung, Industrieemissionsrichtlinie, Pflanzenschuztmittel-Verordnung, Tierversuchs-Richtlinie, Biozid-Richtlinie, Aerosol-Richtlinie.

Werner Doralt (Hrsg.): *Kodex des österreichischen Rechts*, Wien, Lexis-Nexis, 2010: Verordnungen zum WRG, 2-1-2.17, nationale Rechtsmaterien, ad 3-1-37, Völkerrechliche Regelungen, 4., Gemeinschftsrecht, 5.;

Werner Doralt (Hrsg.): *Kodex des österreichischen Rechts*, Wien–Budapest, Lexis-Nexis – Prime Rate, 2011: Richtlinie 2004/35/EG über Umwelthaftung zur Vermeidung und Sanierung von Umweltschäden.

Zakon o obligacionim odnosima [kötelmi jogviszonyokról szóló törvény, szerb], *Službeni List SFRJ* [JSZSZK Hivatalos Lapja], 1978/28; módosítások: *Sl. List SFRJ*, 1985/39, 1989/45, 1989/57, 1993/31; *Službeni list SCG* [Szerbia és Montenegro Hivatalos Lapja], 2003/1, *Službeni Glasnik RS* [Szerbia Hivatalos Lapja], 2006/6, 199–202. szakaszok.

Zakon o pravima pacijenata [A páciensek jogairól szóló törvény, szerb], *Sl. Gl. RS* [Szerbia Hivatalos Közlönye], 2013/45, 2019/25, 6–31. szakasz.

Zakon o pravima pacijenata [A páciensek jogairól szóló törvény, szerb], *Sl. Gl. RS*, 2013/45, 2019/25, 6–31. szakasz.

Zakon o pravima pacijenata [a páciensek jogairól szóló törvény], *Službeni Glasnik,* 2013/45, 2019/25.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti [egészégügyi törvény, szerb], 2019, 54. szakasz.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti [Egészségvédelmi törvény, szerb] *Sl. Gl. RS* [SZK Hivatalos Lapja], 2019/25, 54. szakasz.

Zivil-gerichtliches Verfahren, 2012–2013, in *Kodex des österreichisches Rechts,* Wien, Lexis Nexis, 2013, 113.

Zivilgesetzbuch, 1907, 28. szakasz.

Hivatkozott hazai és külföldi bírói gyakorlat

AJP – RUETSCHI, sv., in *AJP (Aktuelle Juristische Praxis)*, 1999, 1359, 1374.

BDT 2017.3719. II.

BDTT 2018. 3952. II.

BezGer (Bezirksgericht), (sv.), Arbon, (2) Zivilgericht BS, *SJZ (Schweizerische Juristen-Zeitung)*, 1986, 46. o. In: Heinrich, op. cit.

BGE *(Entscheidungen des schweizerischen Bundesgerichtes)*, 58, II. 28, 41.

BGE 64 II/256/7.

BGE 77 II 184.

BGE 80 II 378 E.9.

BGE 80, II 378 E.9. (svájci LB - kártérítés módja).

BGer (Schweizerisches Bundesgericht) Pra (*Die Praxis des Bundesgerichts [Basel]*, zitiert nach Band und Nummer) 89, Nr. 28.

BGer (Schweizerisches Bundesgericht) Pra (Die Praxis des Bundesgerichts [Basel], zitiert nach Band und Nummer), 89, Nr. 28.

BGH (Bereicherungsverbot, n.) Neue Juristische Wochenschrift, 2007, 2695, Rn. 18.

BGHZ (Bundesgerichtshof, Entscheidungen in Zivilsachen), 100, 157, *Neue Juristische Wochenschrift,* 1987, 1938.

BGHZ 62, 361, 364 – Baurecht, 1991, 331, 335; Bundesgerichtshof, Urteil vom 21. August 2012, Az. X, ZR. 146/11.

Bundesgerichtshof (n.), Neue juristische Wochenschrift, 1994, 788.

Bundesgerichtshof, (n.) Neue Juristische Wochenschrift, 1996, 1589.

Bundesgerichtshof, (n.) *Neue Juristische Wochenschrift*, 1996, 777, 779.

Cc, 14. oct.1960, JCP, 61. II. 11985, Soc. 18.janv. 1967: Bull. IV, n. 54. p.44.

Cc, Com. 21. nov. 1967 – JCP 68, II, 15462, note *Le Galcher – Baron*. Paris, 9. juin 1961: D.1962, 297, note *Radouant.*

Cc. Civ. 15.mai 1944, D.,1945, 15. Civ.15. mai 1945: D., 1946. 35.

Cc. civ. 1-re,20. Janv. 1971, Bull. 1. N. 27, p.22.

Cc. Civ. 5. dec. 1927, DH (Receuil hebdomadaire de jurisprudnece Dalloz, 1928, 84.

Cc. Com. 26. oct. 1954:D. 1955, 213.

Cc. Req. 25. janv. 1922, Requeil périodique et critique mensuel Dalloz - années anterieures à 1941, 1922, 1, 71, Coomp. Com. 10. oct.1950: Gazette du Palais, 1951, 1. 20.

Cc. Req., 12. déc.1922, DP 1924, I, 186. – Civ. 1-ère, 24. févr. 1981: Requeil Dalloz, 1982, 479.

Cc.Civ. 3-er, 24. mars 1993: RTI ,civ. 1993, 594.

Ceglédi Városi Bíróság 12. G. 20.405/2004/40.

Ceglédi Városi Bíróság 12. G. 20.405/2004/40. sz. ítélete.

Civ. (Chambre civil de Cour de cassation), 2008, Cour de cassation, 1-re,17, janv, 2008, no 0620.107 P (Arrét publié au bulletin civil ou au bulletin criminal de la Cour de cassation): *Requeil Dalloz*, 2008, 1256.

Com.,12. Nov.1969, JCP, 71, II. , 16791.

Cour de cassation (1997), Civ. 1.-ere, 03. sept. 1997. Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1715.

Cour de cassation (2010), Civ. 1-re, 30. sept. 2010. Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1714.

Cour de cassation (2014), Civ. 1.-ere, 30. avr. 2014. Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1714.

Cour de cassation (2014), Civ.1-re,14. oct. 2014. Code civil, Paris, Dalloz, 2020, 1714.

Cour de Cassation, Chambre civil de la Cour de cassation, 1-re 26. mai 1994: JCP, 94, 1., 3809. no 11, observation *Viney*, Bull. I n.190 , 138.

Cour de cassation, Civ. 3-er,11. mai 1994, Bull. III no .94, 60.

Cour de cassation, Civ.1-re, 9. mars 1994, Bulletin des arrets des chambre civils de la Cour de cassation, 1.n. 91, p.70; JCP 94, 1. 37873, n. 6, observation, *Viney*; Revue trimestrielle de droit civil, 1994, 871, observation *Jourdain;* Civ. 1-re, 7. mars, 1966, JCP 1966.II. 14878, 1.-re esp. note Mazeaud.

Cour de Cassation, Gaz de Bordeaux, Conseil d'État, 1916. nov. 30, 5.16.3.17.

Debreceni Ítélőtábla Gf. II. 30. 314/2018/6.

Debreceni Ítélőtábla Gf. II. 30. 314/2018/6. sz.

Fővárosi Ítélőtábla 4. Pf. 21.019/2017/7.

Fővárosi Ítélőtábla 4. Pf. 21.019/2017/7.

Fővárosi Ítélőtábla, 5. Pf. 20.814.

Fővárosi Ítélőtábla, 5. Pf.20.814.

Fővárosi Ítélőtábla, 6. Pf. 21.945/2009/4.

Gaz de Bordeux, Conseil D' état, 1916. november 30-i ítélet, 5.16, 3, 17.

Gerichtshof Köln - Kölni Bíróság, *Neue Juristische Wochenschrift,* 1993, 2387.

JCP, 1993, II. 22071 (note CHABAS – application á une chirurgien estétique), 2015.

Kúria Elvi Civilisztikai Határozatai, Miskolc, Novotni, 2013, ad 645.

Kúria, 49. J. D., 1932. márc. 7.

LB (Legfelsőbb Bíróság, Kúria, m.), BH (Bírósági Határozatok), 2020. 149.

LB Gfv. XI.30.009/ 2008/4.

LB, BH 2017. 264.

LB, BH 2020. 149.

LB, BH, 2017. 264.

Legfelsőbb Bíróság, Pfv. III.751/2009/3.

LG – Landesgerichtshof Salzburg, *Juristische Blätter*, 2000, 801.

Oberste Landesgerichtshof Köln (n), Urteil vom 18. März 1992, Az. 16 U 136/9.

OGH (Österreichischer oberster Gerichsthof), *Juristische Blätter*, 1994, 687.

OGH, Juristische Blätter, 1987, 670; OGH, SZ, 2008.

OGH, *Juristische Blätter*, 1992, 720.
OGH, *Juristische Blätter*, 2007, 309; Österreichische Bankarchiv, 2006.
OGH, ÖBA, 1996, 661.
OGH, ÖBA, 2001, 653.
OGH, SZ – Entscheidungen des Oberstes Gerichtshofes Österreichs in Zivilsachen, *Medien und Recht,* 1995, 16.
OGH, SZ – Entscheidungen des Oberstes Gerichtshofes, 67/173.
OGH, SZ, 52/168; Judikatenbuch des Obersten Gerichtshofes, 1982, 375.
OGH, SZ, 67/173, *RdA*, 1996, 50; *Juristische Blätter*, 1997, 641.
OLG (Oberstes Landesferichtshof), Frankfurt, NJWE-RR, 1995, 406.
OLG (Oberstes Landesgerichtshof), Bamberg, NJWE-VHR, 1997, 206.
Pest Megyei Bíróság 9.Gf.23.269/2007.
Szegedi Ítélőtábla 1/2016. (XI.24) polgári kollégiumi vélemény, BDT 2017.3719. II; BDTT 2018. 3952. II.
Szegedi Ítélőtábla 1/2016. (XI.24) polgári kollégiumi vélemény.
TGI (Tribunal de grande instance), Angerns 11. mars 1986, JCP, 87, II., 20789.
Veszprém Megyei Bíróság, Pf. 20 240/1998.

RÖVIDÍTÉSEK JELENTÉSE

ABGB, OÁPtk., OPtk. – Allgemeines Bürgerliches Gesetzbuch, Osztrák (Általános) Polgári Törvénykönyv, 1811
AcP – Archiv für die civilistische Praxis
AJCA, AJ contrat – Actualité juridique contratd'affaires
AJP – Aktuelle Juristische Praxis, sv
BGB – Bürgerliches Gesetzbuch, n., 1896
BGH – Bundesgerichtshof
BH – Bírósági Határozatok Tára
Btk. – Büntető Törvénykönyv
Cc. – (értelemszerűen) Cour de cassation (fr.)
Cc. – Code civil
Chron. – Chronique
Civ. – Chambre civil de la Cour de cassation
Conseil d'état – francia Államanács
Cour de cassation – francia Legfelsőbb Bíróság
Curia – a korábbi (hagyományos) magyar LB
CSP – Code de la santé public
D. – (szövegkörnyezetből értelemszerűen) Digestae
D. – Requeil Dalloz (fr.)
(D) – Deutschland
Doctr. – doctrine
Dr. et patr. – Droit et patrimonie
EF-Z – Zeitschrift für Ehe- und Familienrecht
fr. – francia jog, francia nyelvű szöveg
Gaz. Pal. – Gasette du Palais
JCP – Juris-Classeur périodique-Semaine juridique, édition générale
JZ – deutsche Juristenzeitung, Tübingen
Kúria – a hatályos (mai) magyar LB
l. – latin nyelvű szöveg
LB, Kuria – hatályos magyar Legfelsőbb Bírósági határozat

LPA – Les petites affiches
m. – magyar
MDR – Monatschrift für deusches Recht
Mt. – Munka Törvénykönyvéről (Mt.) szóló 2012. évi I. törvény, kiegészítve a 2012. évi LXXXVI. törvénnyel (Mth.)
Mtj. – Magánjogi Törvénykönyv Javaslata (m.), 1928
n. – német nyelvű szöveg, német jog
OGH – Oberstes Gerichtshof
OR – Obligationsrtecht, 1881, 1911
Ö – österreichisches Recht, osztrák jog
öJBL – österreichische Juristische Blätter
öJBL – österreichische Juristische Blätter
ÖJZ – Österreichische Juristenzeitung
Pp. – Polgári perrendtartásról szóló törvény (m.)
Pra – Die Praxis des Bundesgerichts (Basel)
Ptk. – magyar hatályos Polgári Törvénykönyv
R. – Rapport de la Cour de cassation
RCA – Responsabilité civil et assurances
RDC – Revue descontrats, fr.
RDSS – Revue de droit sanitaire et social, Paris, Dalloz
RDSS – Revue de droit sanitaire et social, Paris, Dalloz
RdU – Recht der Umwelt
RdW – Österreichisches Recht der Wirtschaft
RLDC – Revue Lamy droit civil, fr.)
RRJ – Revue de la recherche juridique
RTD com. – Revue trimestrielle de droit commercial, Paris, Dalloz
RZ – Österreichische Richterzeitung
SJZ – Schweizerische Juristen-Zeitung, Zürich
sv. – svájci jog
ZBJV – Zeitschrift des Bernischen Juristenvereins, Bern, sv.

A SOROZATBAN EDDIG MEGJELENT

Monográfia

Lovász Irén: *Szakrális kommunikáció*

Galsi Árpád: *Jakab, az Úr testvére*

Pap Ferenc: *Templom mint teológia. Kulcsok az Ezékiel 40-48. értelmezéséhez*

Tóth Sára: *A képzelet másik oldala.*
Irodalom és vallás Northrop Frye munkásságában

Tari János: *A néprajzi és az antropológiai filmkészítés.*
Történeti, elméleti és gyakorlati példák

Buda Béla: *Empátia. A beleélés lélektana*

Németh Dávid: *Pasztorálantropológia*

Szenczi Árpád: *Az ember természete – természetes(en) nevelés.*
A reformpedagógia egy lehetséges reformja

Váradi Ferenc: *Vázlatok az óvodai anyanyelvi-irodalmi nevelésről*

Semsey Viktória (szerk.): *Latin-Amerika 1750–1840.*
A gyarmati rendszer felbomlásától a független államok megalakulásáig

Bagdy Emőke: *Pszichofitness. Kacagás – kocogás – lazítás*

Balázs Siba: *Life Story and Christian Metanarration. The importance of the research results of narrative identity to practical theology*

Kocziszky Éva: *Antifilozófusok huszonöt időszerű kérdése a kereszténységhez*

Honti László: *Magyar nyelvtörténeti tanulmányok*

Szummer Csaba: *Freud, avagy a modernitás mítosza*

Kun Attila: *A munkajogi megfelelés ösztönzésének újszerű jogi eszközei*

Dr. Lenkeyné dr. Semsey Klára: *Életútinterjú*

Görözdi Zsolt: *Protestáns egyházértelmezés a reformáció századában*
a jelentősebb egyházi rendtartásokban

Békési Sándor: *Sisi személyének teológiai portréja*

Török Emőke: *Munka és társadalom.*
A munka jelentésváltozásai a bérmunkán innen és túl

Sepsi Enikő: *Pilinszky János mozdulatlan színháza*
Mallarmé, Simone Weil és Robert Wilson műveinek tükrében

Erdélyi Ildikó: *A lélek színháza. A pszichodráma és az önismeret útjai*

Szummer Csaba: *Pszichedelikumok és spiritualitás*

Papp Sándor: *Török szövetség – Habsburg kiegyezés.*
A Bocskai-felkelés történetéhez

Bolyki János: *Teológia a szószéken és a katedrán*

Balogh Eszter: *Túlélési stratégiák a magyar gazdaságban.*
Esettanulmányok a 2000-es évek elejéről

Falussy Lilla: *Trendek a kortárs olasz drámában*

Bekő István Márton: *Jézus csodáiról szóló elbeszélések Márk evangéliumában*

Kovai Melinda: *Lélektan és politika. Pszichotudományok a magyarországi*
államszocializmusban 1945–1970

Spannraft Marcellina: *Költészet és szakralitás*

Németh István: *Műtárgyak a boncteremben. Tanulmányok az orvoslás és*
a képzőművészet tárgyköréből

Homicskó Árpád Olivér: *A magyar társadalombiztosítási*
és szociális ellátások rendszere

Fabiny Tibor: *Az eljövendő árnyékai. A figurális tipológiai olvasás*

Szetey Szabolcs: *Adatok a magyar református prédikációs gyakorlat*
újraértékeléséhez 1784–1878 között

Balogh Tamás: *Huizinga Noster.*
Filológiai tanulmányok J. Huizinga magyar recepciójáról

Dávid Gyula: *Angol fogalmi idióma szótár.*
Angol idiómák és magyar megfelelőik

Beke Albert: *Gyulai Pál személyisége és esztétikája*

Németh Dávid: *Vallásdidaktika. A hit- és erkölcstan tanítása*
az 5–12. osztályban

Sepsi Enikő: *Kép, jelenlét, kenózis a kortárs francia költészetben és Valère*
Novarina színházában

Papp Ágnes Klára: *A tér poétikája – a poétika tere. A századfordulós kisvárostól az ezredfordulós terekig a magyar irodalomban*

Lányi Gábor János: *A kálvinizmus nyitánya. Berni zwingliánusok és francia-svájci kálvinisták vitája az egyházfegyelem gyakorlásáról*

Kovács Dávid: *Nemzetfelfogás és történelemszemlélet a 20. századi Magyarországon*

Pap Ferenc: *Az egyházi év*

Farkas Ildikó: *A japán modernizáció ideológiája*

Horváth Csaba: *Megtalált szavak*

Csízy Katalin: *Az ideális vezető politikus alakja a görög-római hagyományban*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia*

Indries Krisztián, Szummer Csaba: *Freud és a felkelő nap országa*

Bognárné Kocsis Judit: *A vallás mint forrás Karácsony Sándor nevelési koncepciójában*

Vető Miklós: *Jonathan Edwards gondolatvilága*

Kodácsy Tamás: *A homiletikai aptum. Hogyan lesz a szószéki beszédből igehirdetés?*

Brandt Györgyi: *A hungarológia intézményrendszerének létrehozása. Gragger Róbert a berlini egyetemen*

Simon Gabriella: *A mentorálás elmélete és gyakorlata. A mentori kompetenciák attitűdelemei és a kezdő pedagógusok mentormodellek szerinti támogatása*

Legéndy Kristóf: *A természettudományos és a teológiai megismerés modelljei*

Siba Balázs: *Pasztorálteológia* (Második, javított kiadás)

Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya*

Lukács Olga: *Az erdélyi egyházak ezeréves együttélésének szinopszisa*

Literáty Zoltán: *Homiletika és retorika*

Toókos Péter János: *A III. szibillakönyv. Irodalmi és teológiai bevezetés*

Borsi Attila János: *Elhívástól kihívásig. Vázlatok az egyház és a keresztyén gondolkodás megértéséhez*

Szalma József: *A biztosítási szerződés. A biztosítói kárfelelősség az európai és a magyar magánjogban*

Kövi Zsuzsanna: *Az alternatív ötfaktoros személyiségmodell és a személyiségklaszterek*

Nemeshegyi Péter SJ: *A kelet-ázsiai vallások története*

Bethlenfalvy Ádám: *Dráma a tanteremben. Történetek cselekvő feldolgozása*

Sólyom Réka: *Szaknyelvi szemantika. Funkcionális kognitív elemzések*

Dér Csilla Ilona: *Diskurzusjelölők és társulásaik a magyar nyelvben*

Csontos Nóra: *Szakszöveg-tipológia. Szakszövegtípusok vizsgálata társas-kognitív keretben*

Visky András: *Mire való a színház? Útban a* theatrum theologicum *felé*

Kovács Dóra: *Az empátia tudománya és művészete*

Korpics Márta: *A késő modern vallásosság közösségi mintázatai*

Fóris Ágota: *Fordítás és terminológia. Elmélet és gyakorlat*

Gálffy László: *Anjou és grófjai. A politikai területformálódás útjai és sajátosságai Franciaországban (9–13. század)*

Szabados Ádám: *Az apostolok hagyománya* (Második, javított kiadás)

Csűrös András: *Református egyházi élet a Tanácsköztársaság idején. A magyar reformátusság egy válságos korszakban*

Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*

Boros Gábor: *Georg Misch és az önéletírás*

Karasszon István: *Az ószövetségi teológia üzenete*

Birher Nándor: *Értékalapú (köz)igazgatás*

Jakab Éva: *Állam és demokrácia: törvényhozás és törvénykezés az ókori Athénban*

Nagy József: *Élet és halál, örök élet és örök halál a Jelenések könyvében*

Bölcskei Andrea: *Az egyház mint egykori birtokos a magyar helynevekben*

Szontagh Pál: *Miért (nem) leszek pedagógus? Hivatás- és pályamotiváció a Kárpát-medencei pedagógusjelöltek körében*

Mészáros László: *Az ókori Európa nevelésügye*

László Emőke: *Kiválasztás Krisztusban*

Szűcs Ferenc: *Az imago Dei értelmezése a barthi és a Barth utáni teológiában*

Németh László: *Vidéki ellenségképek a Szabad Népben*

Frazer-Imregh Monika: *Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban*

Schmidt Ildikó: *A sikeres iskolai inklúzió tényezői*

G. Komoróczy Emőke: *Földbolygó szívmagasságban*